

Гузеланы Ж. М.

81.632.93-4

Г-937

С.21844

**МАЛКЪАР ТИЛНИ
ШКОЛ АНГЫПАТМА
СЁЗЛЮГЮ**

Гузеланы Ж. М.

МАЛКЪАР ТИЛНИ ШКОЛ АНГЫЛАТМА СЁЗЛЮГЮ

5000 чакълы сёз

*КъМР-ни Билим берген эм илму министерствосу
къабыл этгенди*

НАЛЬЧИК • "ЭЛЬБРУС" • 2000

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
(НАЦИОНАЛЬНАЯ) БИБЛИОТЕКА
Кабардино-Балкарской Республики
г. Нальчик, ул. Негмова, 42

Рецензентле:

**Филология илмуланы кандидаты,
КъМКъУ-ну малкъар тил бла литература кафедрасыны
доценти Хуболланы С. М.**

**КъМКъУ-ну педколледжини малкъар тилден устазы
Аппайланы Ф. К.**

**КъМКъУ-ну Устазланы билимлерин ёсдюрген
институтуну методисти
Баллиланы Ф. И.**

Г 4602030000-068
М 125(03)-2000 74-2000

ISBN 5-7680-1561-2

© Гузеланы Ж. М., 2000 ж.

АЛ СЁЗЮ

Арт жыллада малкъар тилни школ сёзлюклерин жарашдыругъа тийишлисича эс бурула башлагъанды. Сёз ючюн, 1993—1999 жыллада школ фразеология, орфография, терминология, орус-малкъар сёзлюкле басмалангандыла.

«Малкъар тилни школ ангылатма сёзлюгю» биринчи кере жарашдырылады. Ары малкъарлылада эркин жюрютюлген сёзле киргендиле. Сёзлюк школчулагъа аталгъаны себепли, анга школ программагъа кирген литература чыгъармалада тюбеген сёзле алыннгандыла.

Программагъа кёре, школчула диалект сёзлени литература сёзледен айыра билирге керекдиле. Аны себепли сёзлюкге диалект сёзлени эркин жюрюгенлери да, сёз ючюн, суратлау чыгъармалада тюбегенлери, къошулгъандыла.

Орус эм орус тилни юсю бла башха тилледен алынып жюрютюлген ортакъ (интернационал) сёзле эм фразеологизмле бери кийирилмегендиле. Не ючюн дегенде, аланы магъаналарын школчула орус тилни сёзлюклеринден эм «Малкъар тилни школ фразеология сёзлюгюнден» билаллыкъдыла.

Сёзлюк малкъарлы школчулагъа аталгъаны себепли, анда къарачай сёзле да жокъдула.

Къарачай-малкъар тилни толу филология сёзлюклеринден (орус-къарачай-малкъар, къарачай-малкъар-орус, ангылатма сёзлюкледен) бу сёзлюкню дагъыда бир энчилиги — этимлени айырма формаларыны бла этим атланы жангы магъананы билдирмегенлери бери кийирилмегендиле. Сёз ючюн, билдир деген этимни «айт, хапар бер» деген магъанасы, жазыу деген сёзню «алфавит, жазылгъан зат», «къадаp» деген магъаналары алыннгандыла. Аланы грамматика магъаналары уа алынмагъандыла.

«Къарачай-малкъар тилни ангылатма сёзлюгюнеча», бу сёзлюкге да тилде эрттеден белгили лексика (ат I (минилген, жегилген хайыуан) — ат II (бир затха аталгъан энчи сёз), ай I (жерни керти спутниги) — ай II (жылны онеки юлюшден бири) эм лексика-грамматика (къаз I (бир зат бла чучху) — къаз II (сууда жюзюучю узун боюн къанатлы) омонимледен сора да, конверсия амал бла, сёз тилни бир кесегинден башха кесегине ётюп, къуралгъан омонимле алыннгандыла. Сёз ючюн, быллайла: **ахшы I** (сыфат) — **ахшы II** (сёзлеу); **башха I** (сыфат) — **башха II** (сёзлеу) — **башха III** (сонгура); **уруш I** (этим) — **уруш II** (ат).

Школчулагъа лексиканы окъутууда стилистиканы билдириуню магъанасы уллуду. Ол аланы сёлешгенде, изложение, сочинение жазгъанда сёзле бла тюз хайырланыргъа, шатык, кесгин сёзлю болургъа юйретеди. Бу сёзлюкде сёзлени стиль энчиликлерини ачыкъланыулары аны бла байламлыды. Сёз ючюн, сёзле лексиканы къайсы къауумунда (сёлештиу тилде, бош тилде, диалектде д. а. к.) жюрютюлгенлери, ала адамны къаллай сезимлерин (масхара этгенин, онгсунмагъанын, жийиргениненин д. а. к.) билдиргенлери кёргюзтюледиле.

Бир-бир сёзлени тилни къайсы кесеклери болгъанларын тохташдыргъан къыйынды. Аны себепли сёзлюкде хар сёзню тилни къайсы кесеги болгъаны энчи белги бла кёргюзтюледиле.

Къайсы тилни да байлыгын аны фольклору билдиреди. Нарт сёзле уа фольклорну тутуругъудула. Халкъны тарыхы, жашауу, культураны, адеп-къылыгъы ала бла байламлыды. Аны себепли сёзлени магъаналарына шагъатлыкъ этерча, суратлау чыгъармаладан юлгюле-айтымла алынмагъандыла, аланы орунларына, амал болгъан жерде, нарт сёзле берилгендиле.

Нарт сёзледен сора да, сёзлени магъаналарына сёз тутушла, къысха айтымла шагъатлыкъ этедиле.

СӨЗЛЕНИ МАГЪАНАЛАРЫН АНГЫЛАТЫУ

Сөзлюкде кёп магъаналы сөзлени магъаналарыны барысы да угъай, тилде эркин жүрютюлгенлери, халкъны асламысына белгилелери бериледиле. Сөзлени магъаналары, толу ангылатма сөзлюкдеча болмай, къысха ангылатыладыла. Бир бирни алышындырырча толу синонимледен жаланда бири, алфавитде алгъа баргъаны, ангылатылады:

БОШ *II сылтау. сөзл. 1. Керексизге...*

2. Къаты угъай...

БОШУНА *сылтау. сөзл. Бош II (1) деген бла бир магъанада...*

БОШУНАГЪА *сылтау. сөзл. Бош II (1) деген бла бир магъанада...*

Диалект, эскирген, сөлешуу эм бош неда сабий тилде жүрютюлген сөзлени магъаналары аланы литература синонимлери бла ангылатыладыла:

КИФЕ *ат ц диал. Чага деген бла бир магъанада...*

ЗАРФ *ат эск. Басма деген бла бир магъанада...*

БОШБЕЛ *сыф. сёл. тил. Эринчек деген бла бир магъанада...*

СЫПЫРТ *эт. бош тил. Урла деген бла бир магъанада...*

УММО *ат саб. Ийнек деген бла бир магъанада...*

Сөзлени магъаналарын ангылатыуда аланы толу антонимлери да хайырланыладыла, ала, сөзлени магъаналары ангылатылгъандан сора, анга къошакъ халда бериледиле:

АРИУ *сыф. 1. Адам жаратхан; антоними — эрши...*

Сөзлени магъаналарын ачыкълауда алагъа къошакъ халда толу синонимлери да кёргюзтюледиле:

АДАКЪА *ат. Башында кикириги, аякъларында артыкъ тырнакълары болгъан эркек тауукъ; хораз...*

Алмашланы тамырлары түрленнген болуш формалары, сыфатлары айырма эм кемлик даража формалары аланы тамырларына ссылка этилгенин билдирген шартлы юлгюге кёре ангылатыладыла:

АНГА *алм. 1. бетл. алм. Ол 1 деген алмашны бериучю болуш формасы...*

2. кёрг. алм. Ол 2 деген алмашны бериучю болуш формасы...

КЕКСЮЛ *сыф. Кёк II (1) дегенни кемлик даража формасы...*

ЖАП-ЖАШИЛ *сыф. Жашил дегенни айырма даража формасы...*

Бир-бир атла сыфатны къууллугъун толтурадыла. Ол къууллукъ бир магъана бла, кёп магъана бла да билдириледиле. Сөзлюкде ол да эсге алыннганды:

ЖАЙ I *ат. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жайда болуучу. Жай кече. Жай каникулла.*

БАШ *ат. 6. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) башындагъы. Баш этаж. Баш орам. Баш тапка; б) кёч. улуу магъанасы болгъан. Баш иш. Мюлкню баш бёлюмю; в) кёч. таматалыкъ этген. Баш агроном. Баш врач.*

СӨЗЛЮКНЮ СТАТЪЯСЫНЫ КЪУРАЛУУУ

Сөзлюкге алыннган хар баш сөзге энчи статья жораланнганды. Хар статья бир, эки неда юч кесекден къуралады. Биринчи кесекде баш сөз бериледи, аны къатында грамматика неда стиль белги (неда

ала экиси да бирге) салынады. Андан сора ол сёзню магъанасы кысха ангылатылады. Артда уа баш сёзню магъанасына шагъатлыкъ этген эки-юч сёз тутуш неда кысха айтым келтириледиле. Сёзлюкню статьясыны экинчи кесегинде баш сёз бла жюриютюлген бир-эки нарт сёз(тилде бар эсе), ючюнчю кесегинде уа кесеклери башха жазылгъан кёш сёзле бла терминле бериледиле. Алагъа юлгюле — сёз тутушла, айтымла, нарт сёзле келтирилмейдиле. Нарт сёз эм кёш сёз кёурамагъан баш сёзню статьясыны жангыз кесеги болады. Ю л г ю л е:

АБЕЗЕХ ат. Къарачайлылада бла малкъарлылада жаш бла кыыз кёолтукълашып тепсеучю тепсеу.

АПСЫН ат. Тиширыуну къайыныны юй бийчеси...

△ **Апсын деген** — арпа кыылчыкъ. Анасы махтагъанны алма, апсыны сёкгенден кзалма.

Азап ат. Кыыйынлыкъ деген бла бир магъанада... △ **Азапдан кзоркэма, айыпдан кзоркэ.** □ **Азап бер кыйна.** **Азап чек кыйнал.**

Омонимлени хар тюрлюсю да, рим тарихле бла белгиленип, энчи статьялада бериледиле.

СЁЗЛЮКДЕ ХАЙЫРЛАНЫЛГЪАН КЪЫСХАРТЫУЛА

анат. — анатомия термин
байл. — байлам
байл. сёз — байлам сёз
белгил. алм. — белгилеучю алмаш
белгис. алм. — белгисиз алмаш
бетл. алм. — бетлеучю алмаш
бош тил. — бош тилде
буйрукъ. кес. — буйрукъчу кесекчик
б.ч. гов. — басхан-чегем говорда
вет. — ветеринария термин
геогр. — география термин
грам. — грамматика термин
д. а. к. — дагъыда аны кибики
д. б. — дагъыда башхала
дин — дин бла байламлы термин
жалгъ. байл. — жалгъаучю байлам
жийирг. — жийиргеннгенни билдиреди
жууукъ. сан — жууукълашдырыучю сан
заман. сёзл. — заманчы сёзлеу
иск. — искусство бла байламлы термин
ист. — история термин
карт. — карт оюнда жюриюген термин
кес. — кесекчик
сесим. алм. — кесимлеучю алмаш
кёпл. сан. — кёплукъ санда
кёрг. алм. — кёргюзтюучю алмаш

кёрг.-кэауум. алм. — кёргюзтюучю-кэауумлаучю алмаш
кёрг.-юлюш. алм. — кёргюзтюучю-юлюшчю алмаш
кётюр. — кётюрю стильде
кёч. — кёчюу магъанада
кул. — кулинария термин
кючлен. кес. — кючлендириучю кесекчик
кзар. сёз — кэарамчы сёз
кзарш. байл. — кэаршылаучю байлам
кэауум. сан. — кэауумлаучю санау
мард. сёзл. — мардачы сёзлеу
мед. — медицина термин
межд. — междометие
минер. — минералогия термин
муз. — музыка термин
онгсунм. — онгсунмауну билдиреди
орун. сёзл. — орунчу сёзлеу
пед. — педагогика термин
саб. — сабий тилде
санчы сан. — санчы санау
себеп. байл. — себепчи байлам
сёл. тил. — сёлешу тилде
сонг. — сонгура
сор. алм. — соруучю алмаш
сор.-байл. алм. — соруучю-байлаучю алмаш
спорт. — спорт термин
сылт. сёзл. — сылтаучю сёзлеу
сыф. — сыфат
тенг жараш. байл. — тенг жарашдырыучю байлам

тех. — техника термин
 тизг. сан. — тизгинчи санау
 угъайл. — угъайлаучу форма
 угъайл. алм. — угъайлаучу ал-
 маш
 угъайл. кес. — угъайлаучу ке-
 секчик
 филос. — философия термин
 фин. — финанс термин
 фольк. — фольклор термин
 хал. сёзл. — халчы сёзлеу
 хапар. сёз. — хапарчы сёз
 хау. кес. — хаулаучу кесекчик

ц диал. — ц диалектде
 ч диал. — ч диалектде
 чеклен. кес. — чеклендириучю
 кесекчик
 эвф. — эвфемизм
 эрикл. сёз — эриклеу сёз
 эрши с. — эрши сёз
 эск. — эскирген сёз
 эт. — этим
 этн. — этнография термин
 юлюш. сан. — юлюшчю санау
 юр. — юриспруденция термин

ШАРТ БЕЛГИЛЕ

- △ — нарт сёзлени белгилери
 □ — кесеклери башха жазылгъан къош сёзлени белгилери
 : — сёзню кеси аллына жюриюмегенин билдирген белги

МАЛКЪАР АЛФАВИТ ЭМ ХАРФЛАНЫ АТЛАРЫ

Аа (а) Бб (бэ)	Жж (жы) Зз (зэ)	Нн (эн) Нгнг (нгы)	Фф (эф) Хх (ха)	Ыы (ы) Ьь (жумушакъ белги)
Вв (вэ) Гг (гэ) Гъгъ (гъы) Дд (дэ) Ее (е) Ёё (ё)	Ии (и) Йй (къысха и) Кк (ка) Къкъ (къы) Лл (эл) Мм (эм)	Оо (о) Пп (пэ) Рр (эр) Сс (эс) Тт (тэ) Уу (у)	Цц (цэ) Чч (че) Шш (ша) Щщ (ща) Ъъ (къаты белги)	Ээ (э) Юю (ю) Яя (я)

А

А I байл. (ачыкь тауушха бошалгъан сёзледен сора — уа). Айтымны бир туудукь членлерин эм тенг жарашхан кьош айтымны кесеклерин бирге байлайды, алада айтылгъан затланы бир бирге чюйреликлерин кёргюзтеди. *Сиз чаласыз, биз а жыябыз. Кюнле кысхадыла, кечеле уа узундула. Окъугъан этгенди, ангылагъан а этмегенди.*

А II кес. 1. Этимчаны -май/-мей формасындан сора келсе, каулауну билдиреди. *Элтмей а, элтирикбиз! Айтмай а, айтып келгенме!* 2. Этимчаны -б (-ыб/-иб, -уб/-юб) формасындан сора келсе, угъайлауну билдиреди. *Ишлеб'а, ким ишлерик эди аны бла! Кетиб'а, жараймыды алай!* 3. Шарт турушну 2-чи бет формасындан кюралгъан хапарчыдан сора келсе, тилекни билдиреди. *Келсегиз а бизге. Жазсанг а алагъа бир кзагъыт.*

А III межд. Адамны бир затха кюуаннганын, кёл кенгдиргенин дагъыда башха сезимлерин билдиреди. *А, Юсюп, сен мисе? А-а-а, тюшдюнгмю кёлгъа!*

АБАДАН сыф. 1. Сабийликден чыккыгъан, жылы келген, уллайгъан. *Абадан адам. Абаданлагъа айт. Абадан тишируу.* 2. Уллу. *Картофланы абаданлары. Абадан алма. Аба-*

дан ташла. 3. Жыл саны башхаладан уллу, тамата. *Сабийлени абаданы. Къызладан абаданы.* 4. Окъууну бошаргъа жууукълашхан. *Абадан класла. Абадан курсла.*

АБЕЗЕХ ат. Къарачайлылада бла малкъарлылада жаш бла кыыз кюлтукълашып тепсеучю тепсеу. *Абезеххе барыу. Абезехде чайкзалыу.*

АБЕРИ белгис. алм. Белгили болмагъан зат; жукъ 1.

АБИДЕЗ ат дин. Намаз этерни аллында бет-кюл, аякъ жуугъан адет. *Абидез алдыр. Абидезни бузуу. Абидез суу.*

АБИРЕК ат ист. 1. Кавказ Россейге кюшулгъан заманда: патчахны аскерлерине къажау сюелген, аны бла уруш этген таулу. *Абирекге чыкъ. Абирекле агъачха кетгендиле.* 2. кёч. Юйюнден кетип айланнган адам. □ *Абирек бол юйден, ишден дагъыда башха жерден кетип айлан.*

АБУСТОЛ кзауум. ат этн. эск. Ноябрь бла декабрь айла. *Абустолну ал айы. Абустолну арт айы.*

АБХАЗЛЫ ат. Абхазияда эрттеден жашагъан халкыны адамы. *Абхазлы жашла. Абхазлы поэт. Абхазлы тишируу.*

АБХАЗЧА хал. сёзл. Абхаз тилде. *Абхазча жырлау. Абхазча жазыу. Абхазча сёлешиу.*

АБЫЗЫРА эт. Не этерге билмей кьал, жунчу. *Абызырап сёлешиу.* *Абызырамай айт.*

АБЫЗЫРАУЛУ сыф. Абызырагъан. *Абызыраулу кзарам.*

АБЫЗЫРАУУКЪ сыф. Абызырап кьалыучу. *Абызырауукъ жаш.* *Абызырауукъ сабий.*

АБЫН эт. 1. Ауаргъа аздан кьал, сюрюш. *Ташха абын.* *Ат абынды.* *Шинтикге абын.* $\triangle$ *Абынмазлыкъ аякъ болмаз, жангылмазлыкъ жаякъ болмаз.* 2. кёч. *Жангылыч иш эт. Ишде абын.* *Жашауда абын.* $\triangle$ *Жангылганны тилин жыртма, абыннанны бутун кзыркъма.*

АБЫН-СЮРЮН ат. Жыгъылыргъа аздан кьалгъан хал. *Эсиргенни абын-сюрюню.*

$\square$ **Абын-сюрюн** эт жыгъылыргъа аздан кьалып атла.

АБЫНЫУУКЪ сыф. Абыныучу, абыныргъа ёч. *Абыныуукъ сабий.*

АВАРЛЫ ат. Дагъыстанда жашагъан миллетледен бирини адамы; тау кьумукълу. *Аварлы жаш.* *Аварлы поэт.*

АВАРЧА хал. сёзл. Авар тилде. *Аварча жырлау.* *Аварча сёлешиу.*

АВГУСТ ат. Жылны сегизинчи айы. *Августну ортасы.* *Августну ахыры.*

АГУМАН сыф. Жунчугъан, абызырагъан, армау болгъан. *Агуман адам.* *Агуман хал.*

АГЪА ат эск. Тамата кьарындаш. *Бизни агъаларыбыз.*

АГЪАЗ ат. Суусар кьауумдан, назик, субай санлы жыртыгыч жаныуарчыкъ. *Моргъул агъаз.* *Агъазны уясы.* $\triangle$ *Агъазны ёлтюрген хажини ёлтюрген*

кибикди. *Агъаз тюзелсе, чычхан кьалмаз.*

АГЪАР эт. 1. Акъ бол. *Таулары башлары агъаргъандыла.* *Башын агъаргъанды.* *Ыннаны кекеллери агъаргъандыла.* 2. кёч. Саз бол (адамны бетини юсюнден). *Аны бети агъаргъанды.*

АГЪАРТ эт. 1. Акъ тюрсюнлю эт. *Тирменни букъусу аны башын агъартды.* *Кзар жерни агъартханды.* 2. Акъла, акъгъа боя. *Юйню агъарт.* *Къабакъ эшикни агъартдыкъ.* 3. Шорпагъа айран неда сют баш кьош. *Шорпаны агъарт.* 4. кёч. бош тил. *Ётюрюк айт.* *Ол агъартыргъа уста болуучуду.*

АГЪАЧ I кьауум. ат. 1. Терекле кёп ёсген жер. *Къалын агъач.* *Агъачда отун эт.* *Агъачда жаша.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: агъачны нчинде битген, ёсген, жашагъан. *Агъач жаныуарла.* *Агъач алмала.* *Агъач кертме.* *Агъач тонгуз.* $\square$ **Агъач кьакъгыч** узун кьарыулу бурунлу, тереклеге ёрлеучю агъач кьанатлы. **Агъач кьалауур** агъачны сакълаучу адам. **Агъач мюлк** агъач ёсдюрюучю, аны кесип жарашдырыучу предприятие. **Агъач киши** жомакълада: агъачда жашаучу, адам сыфатлы, тюклю жаныуар. $\triangle$ *Агъачха балтасыз барма.* *Агъач бёрюсюз болмаз.*

АГЪАЧ II ат. 1. Базыкъ, кьаты ёзеге, бутакълары болгъан кёпжыллыкъ битим; терек. *Агъачны кесди.* *Агъачны кьабугъу.* *Агъачдан этилген.* 2. Мекам неда башха зат ишлер ючюн терекледен кесип

лип этилген зат. *Агъачны жон. Агъачны жар.* 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: агъачдан этилген. *Агъач кзашыкзла. Агъач кёюр.* □ *Агъач бит адамны, жаныуарны къанларын неда битимлени сууларын эмип кечиниучю къурт-къумурсха. Агъач завод агъач жарашдырыучу завод. Агъач уста агъачдан тюрлю-тюрлю затла ишлеучю ишчи.* △ *Агъач чири-се, ёзегинден чирийди. Агъачны узуну аркзau болур, адамны узуну жалкзau болур.*

АГЪАЧ III ат. Затны болургъа кереклилизине тийишлилиги, аны игилиги-аманлыгъы. *Продукцияны агъачы.* △ *Учузну агъачы осал болур.*

АГЪАЧ IV ат. Адамны неда малны санларыны ишленишлери. *Ариу агъачлы адам. Агъачы субай ат.*

АГЪАШЧЫ I ат. Агъач къалауур, агъач сакълаучу. *Агъашчыла агъачны жукзa жерлерине чынар зыгытла орнатадыла.* △ *Агъашчыны юю агъачдан. Агъашчыны юю отунсуз кзaлыр.*

АГЪАШЧЫ II ат. Агъач уста деген бла бир магъанада.

АГЪЫЗ эт. 1. Сууну, жауну, сютно д. а. к. башха затланы тамдыр. *Хычинни жауун агъызмай аша. Паркетге суу агъыздыла.* 2. Къагъып тюшюр. *Терекни шапталларын агъыздыкз.* 3. кёч. Къуллугъундан тайдыр, тюшюр. *Директорлукъдан агъыз. Къуллугъундан агъыз.* 4. кёч. Атып ёлтюр. *Бёрюню агъыздыла. Душманны агъыз.* 5. кёч. Топ, снаряд бла атып тюшюр. *Самолётну агъыз. Вертолётну агъыз.* 6. кёч. бош

тил. *Ичип жибер. Жаш стакан-ны агъызды.*

АГЪЫМ ат. 1. Тенгизде, кёлде сууну бир жары барыуу. *Тенгиз агъым. Жылы агъым.* 2. кёч. Политикада, илмуда, искусствода энчи жол. *Литературада агъымла. Политикада жа-нгы агъым.*

АГЪЫРЫКЪ ат. Жууулгъан быстырланы къурутургъа жаяр ючюн хайырланылыучу, эки затны арасында тартылгъан бау. *Агъырыкзга та-гъылгъан быстырла. Узун агъырыкз.*

АДАКЪА ат. Башында ки-кириги, аякъларында артыкъ тырнакълары болгъан эркек тауукъ; хораз. *Уллу ада-кзa. Жумарукъ тюрсюнлю ада-кзa.*

АДАМ ат. 1. Сёлеше, оюм эте, ишлей билген, жаны болгъан зат. *Акзыллы адам. Окзуу-лу адам.* 2. кёч. Жууукъ, ахлу. *Адамы болмагъан жарсыуду. Адамынга айт. Адамларыбыз тоюбузга жыйылдыла.* △ *Адам-ны жаны — топуракъ, терекни жаны — чапыракъ. Адамны аمانы адамны бети бла ойнар.*

АДАМЛЫКЪ кзauум. ат. Адамда болгъан иги илишанла, шартла. *Адамлыгъынгы тас эт-ме. Адамлыгъын жойду.* △ *Адам-ны адамлыгъы нёгеринден та-нылыр. Адамны адамлыгъын кзыйынлыкъ жетген кюн бил-лirse.*

АДАМЛЫКЪСЫЗ сыф. Адамлыгъы болмагъан. *Адам-лыкъсыз адам.*

АДАМСЫЗЛЫКЪ ат. Адам-лыгъы жокълукъ. *Фашистлени адамсызлыкъларын халкзa унут-майды.*

АДАМСЫН эт. Адамгъа сана, адам сун. Ол аланы адамсынмай эди.

АДАМЫЧА хал. сёзл. Кереклисича, тийишлисича. Адамыча ишле. Адамыча солуйбуз.

АДЕЖ ат. 1. Эки атны бир бири къатларында барыулары. Атны адежге юйрет. □ Адеж ат атлы миннген атыны къатында элтген ат. Адеж тарт миннген атынгы къатында башха атны жүгенинден тутуп элт. 2. кёч. Адеп деген бла бир магъанада. Адежи болмагъан адам. Аны адежи, намысы да барды.

АДЕЖЛИ I сыф. Адепли I деген бла бир магъанада. Адежли адам. Адежли жашла.

АДЕЖЛИ II хал. сёзл. Адепли II деген бла бир магъанада. Адежли сёлеш. Ол кесин адежли журютеди.

АДЕЖЛИК ат. Адеплилик деген бла бир магъанада. Адежлик кёргюзт. Адежлиги болгъан адам.

АДЕП ат. Намыс, хурмет, асыллылыкъ. Адеп неден да сыйлыды. Адепни иги билген адам. △ Адеп базарда сатылмаз. Адеби жокъда намыс жокъ.

АДЕПЛИ I сыф. 1. Намыс, хурметли, асыл, тап юйретилген. Адепли адам. Адепли жашла. △ Адепли адам адепсизге эришмез. 2. кёч. Тап, адам жаратырча. Адепли иш. Адепли той. Адепли кийим.

АДЕПЛИ II хал. сёзл. Намыс, хурмет этип, тап. Адепли сёлеш. Кесинги адепли тут. Адепли айт.

АДЕПЛИК ат. Адеплилик деген бла бир магъанада.

Адеплик бла айт. Адепликни билген адам.

АДЕПЛИЛИК ат. Адеби барлыкъ. Аны адеплилигин айттып айталмайдыла. Адеплилиги болгъан жаш.

АДЕПСИЗ I сыф. 1. Адеби болмагъан, намыссыз, хурметсиз. Адепсиз адам. Адепсиз жаш. △ Адепни адепсизден юйрен. 2. кёч. Осал, аман. Адепсиз сёзле. Адепсиз иш.

АДЕПСИЗ II хал. сёзл. Намыс, хурмет этмей. Ол адепсиз сёлешди. Жаш кесин адепсиз журюте эди.

АДЕПСИЗЛИК ат. Адеби болмагъанлыкъ, намыссызлыкъ, хурметсизлик. Адепсизлик адамны бетин жояды.

АДЕТ ат. 1. Тохташдырылгъан низам, жорукъ, тёре. Таулу халкъны сыйлы адетлери. Къонакъ алыу адет. Жангъа адетле. Адетге кёре. 2. кёч. Адамны юйренип квалгъан кылыгъы. Ёпкелеген адет. Ачыуланып квалыучу адет. Аны бир тапсыз ойнагъан адеги барды. △ Билген билмегенге юйретген адетди.

АДЕТДЕЧА хал. сёзл. Кереклисича, тийишлисича. Адетдеча, квол алышдыкъ. Адетдеча, жырлап башлады.

АДЖАРЛЫ ат. Аджарияда жашагъан гюржюлю. Аджарлы жазыучу. Аджарлы жаш.

АДЖАРЧА хал. сёзл. Аджар тилде. Аджарча сёлешу. Аджарча жырлау. Аджарча жазыу.

АДУРХАЙ ат ист. Октябрь революциягъа дери Къарачайда тёрт сыйлы атауул къауумдан бири. Адурхайланы заманы.

АДЫГЕЙЛИ ат. Адыгей республиканы асламлы миллетини адамы, абхаз-адыг тиллени къауумундан адам. *Адыгейли поэт. Адыгейли къыз. Адыгейлилени тепсеулер.*

АДЫГЕЙЧА хал. сѣзл. Адыгей тилде. *Адыгейча жырлау. Адыгейча жазуу.*

АДЫЛ сыф. Тюзлюкню скойген. *Адыл адам. Адыл жигит.*

АДЫЛЛЫКЪ ат. Тюзлюкню скойгенлик. *Адыллыгъы болгъан адам.*

АДЫР кзаум. ат. 1. Къалай да болсун бир ишни этер ючюн хайырланылыучу затла (керекле). *Агъач устаны адырлары. Бичен адырла. Музыка адырла.* 2. Аякъ-къашыкъ деген бла бир магъанада. *Адырланы столдан жыйдыла. Агъач адырла аздан-аз бола барадыла.*

АДЫРГЫ I ат. Гузаба, амалсызлыкъ. *Адыргыбыз кзурумайды, алай кзолубуздан жукъ келмейди.* □ Адыргы эт не этерге билмей, амалсыз бол. *Адыргыгъа къал адыргы эт деген бла бир магъанада.*

АДЫРГЫ II сыф. Къарыусуз, бек аз, къолайсыз. *Адыргы кюч. Кюнню адыргы таякълары. Адыргы жашау.*

АДЫРГЫ III хал. сѣзл. Къыйналып, амалсыз болуп. *Аны эринлери адыргы кзымылдайдыла. Ол адыргы ышарады.*

АДЫРГЫДАН сылт. сѣзл. Амалсыздан, не этерге билмей. *Ынна адыргыдан, кеси кеси бла сѣлешип башлады. Ол алай скойюп угъай, адыргыдан этгенди.*

АДЫРГЫЛЫ I сыф. Амал-

сыз. *Адыргылы жумуш. Адыргылы кзарам.*

АДЫРГЫЛЫ II хал. сѣзл. Амалсыз болуп. *Адыргылы ышару. Ол бизге адыргылы кзарады.*

АДЫРГЫЛЫКЪ I ат. Амалсызлыкъ. *Аны кзарамында не затха эсе да адыргылыкъ эсленди. Биз жашны адыргылыгъын сездик.*

АДЫРГЫЛЫКЪ II ат. Азлыкъ, къарыусузлукъ. *Ашны адыргылыгъы. Ырысхыны адыргылыгъы. Кюнню адыргылыгъы.*

АЖАЙЫП ат арх. Той башчы. *Ажайып тойну тап бардырды.*

АЖАЛ ат. Ёлюм, ёлюр заман. *Ажалы жетди. Терк ажал. △ Ажал жетсе, болжал жокъ. Ажал соруп келмез.*

АЖАЛЛЫ сыф. Ажалы жетген. *Ажаллы кзарг. △ Ажаллыгъа окъсуз ушкок атылып.*

АЖАЛЛЫКЪ ат. Ёлюрге керекли адам неда жаныуар. *Ажаллыкъ бѣрю. Ажаллыкъ фашист.*

АЖАЛСЫЗ I сыф. Ажалы жетмеген. *Ажалсыз жан. Ажалсыз саусуз. △ Ажалсызгъа дарман кѣпдю. Ажалсызгъа ёлюм жокъ.*

АЖАЛСЫЗ II хал. сѣзл. Замансыз. *Ажалсыз ёлген. △ Оюмсуз жюрюген ажалсыз ёлюр.*

АЖАШ эт. 1. Жолну билмей, терсине кет. *Жолдан ажаш. Агъачда ажаш.* 2. кѣч. Айырыл, бѣлюн. *Ирик сюрюуден ажашханды. 3. кѣч. Жангыл. Бу ишде ала ажашмагъандыла. △ Ажашсанг, кѣп бла ажаш.*

АЖАШДЫР эт. 1. Жолун тас этдир, терсине жибер. Хыличи киштикни агзачда ажашдырып келди. 2. кеч. Тас эт. Сюрюучюле беш кзойну ажашдыргзандыла. Кзагзытларымы ажашдыргзанма да, тапмайма. 3. кеч. Жангылт. Ол, сёзлени кзатышдырып айтып, бизни ажашдырып кзоя эди.

АЖДАГЪАН ат. Уллу санлы адам, пелиуан. Аждагъанла кирик жашла.

АЖИГЕН ат. Кюз артында кырккыылгъан кзой жюн. Ажигенден этилген жамычы.

АЖИР ат. Бичилмеген эркек ат. Кзаратор ажир. Тор кзашха ажир. Кзантор ажир.

АЖИРЛИК ат. Ажир этер ючюн, бичилмей асыралгъан эркек тай. Аппа ажирликке энчи багъады.

АЖЫМ ат. 1. Сокзуранмакълыкъ, жарсымакълыкъ. Маллагъа иги кзараялмадым деп ажым этеме. 2. Ишеклик. Атны ол биягъы жаш урлагъан болур деп ажым этебиз.

АЖЫМЛЫ I сыф. Кзарар керекли болгъан. Ажымлы иш. Ажымлы ёлюм.

АЖЫМЛЫ II хал. сёзл. Бушуу этерча. Ол ажымлы ёлгенди. Жаш ажымлы жоюлду. △ Ажымлы ёлген эки ёлюр.

АЖЫМСЫЗ I сыф. Арсарсыз, сёзсюз, ышангылы. Ажымсыз оноу. Ажымсыз хорлам.

АЖЫМСЫЗ II хал. сёзл. Ажым этмезча, тынгылы. Ишни ажымсыз тамамладыкъ. Буйрукъ ажымсыз толтурулду.

АЖЫМСЫЗЛЫКЪ ат. Ышангылылыкъ, арсарсызлыкъ. Хар затда ажымсызлыкъ керекди.

АЖЫМСЫН эт. Ажымлы бол, ажым эт. Алай нек этдим деп ажымсынама.

АЗ I эт. Арыкъ бол. Жаз башында малла азгзандыла. Сизий, ауруп, азгзанды. △ Ариу азар, ириу кзылыкъ озар.

АЗ II мард. сёзл. 1. Саны кёп угъай, белгили ёлчемледен кем; антоними — кёп I. Аз адам. Аз ырысхы. Аз халчук. Аз тираж. Аз аскер. △ Аз аш да — татлы аш. Аздан аз ёлюр, кёпден кёп ёлюр. 2. Кёп заманнга дери угъай. Аз сёлеш. Аз олтур. △ Аз айт, кёп бил. Кзонакъ аз олтурур, кёп кёрюр. 3. Анда-санда. Киногъа аз жюрыйбюз. Ала кзонакъда аз боладыла. Жашла бирге аз тюбешедиле. △ Аз келиучю кзонакъ сыйлы болур. □ Аз эт азайт. Аз бол азай. Аз да ахырда, чыртда, арталлыда.

АЗ-АЗ мард. сёзл. Акъырын-акъырын, ашыкъмай. Ит аз-аз сынсыйды. Дауурла аз-аз эшитиледиле. Ол аз-аз ышарады.

АЗАЙ эт. Кем бол, кзора (затны ёлчемини, саныны юсюнден). Черекни сууу азайгзанды. Аланы ырысхылары азайды. △ Жылкзы бирден суу ичсе, тирменни сууу азайыр.

АЗАЙТ эт. Кем эт, кзорат (затны ёлчемин, санын). Кзайгзыны азайтдыла. Тирменни сууун азайт. Малланы азайтдыкъ.

АЗАН ат дин. Муслийманлада намазгъа чакъыруу. Танг атаргъа азан таууш эшитилди. □ Азан кычтыр намазгъа чакъыр. Азан тарт азан кзычыр деген бла бир магъанада.

АЗАНЧЫ ат дин. Азан кычырыучу адам. Азанчы азан тартады. △ Азанчы — эфендиге кэзанчы. Азанчы жарлы болса, халкэ межгитге жыйылыр.

АЗАП ат. Кыыйынлык деген бла бир магъанада. Халкэбыз кёп азап сынаганды. Азапдан кэутулуу. △ Азапдан кэоркэма, айыпдан кэоркэ. □ Азап бер кыйна. Азап чек кыйнал.

АЗАПЛЫ сыф. Азап сынагъан, кыйналгъан. Азаплы халкэ. Азаплы адам. Азаплы жашау.

АЗАПЛЫКЪ ат. Азап деген бла бир магъанада. Халкэбызгэ азаплыкэ жетген эди. Ала азаплыкэда жашагандыла.

АЗАПЧЫ ат. Азап сынагычу, зулмучу, куюсюз адам. Фашист азапчыла. Халкэны кэанын ичген азапчыла.

АЗАТ сыф. Эркин, башына бош. Азат адам. Азат халкэ. □ Азат бол азатлан деген бла бир магъанада. Азат эт азатла деген бла бир магъанада.

АЗАТЛА эт. Башына эркин эт, эркинликге чыгъар. Унукэгъан халкэны азатла. Тутмакэдан азатла.

АЗАТЛАН эт. Башынга эркин бол, эркинликге чыкъ. Халкэ зулмудан азатланды. Фашистледен азатлангъан элле.

АЗАТЛЫКЪ ат. Эркинлик, башына бошлукъ, жалынчакъ-сызлыкъ. Азатлыкэ бер. Азатлыкэ ючюн кюрешиу. Миллет азатлыкэ.

АЗБАР хал. сёзл. Кёлден. Назмуну азбар окэу. Азбар бил. □ Азбар эт кёлден окэу.

АЗБАРЛА эт. Кёлден бил. Жырны сёзлерин азбарла.

АЗ-БУЗ мард. сёзл. Бир кесекчик, азчыкэ. Аны ауазы аз-буз эшитиледи. Печэни жылыуу аз-буз билинеди.

АЗГЪЫН сыф. Арыкэ, кэатангы. Азгэын сабий. Азгэын кэарт.

АЗДЫР эт. Арыкэ эт. Кэойланы, иги кэарамай, аздырдыла. Ыннаны ауруу аздырганды.

АЗЕРБАЙДЖАНЛЫ ат. Азербайджанда жашагъан асламлы миллетни адамы. Азербайджанлы жаш. Азербайджанлы жазычула.

АЗЕРБАЙДЖАНЧА хал. сёзл. Азербайджан тилде. Азербайджанча сёлешиу. Азербайджанча жазыу.

АЗИРЕЙЛИ сыф. Жийиргенчли. Азирейли адам.

АЗИЯЧЫ ат. 1. Азияда жашагъан адам. Азиячылары жашаулары. 2. Айгэакэлаучуну орунунда келсе: азияда жашагъан. Азиячы халкэла. Азиячы алимле.

АЗЛАН эт. Аз бол, азай. Малланы саны азланганды. Чыккырда тузлукэ азланды.

АЗЛАНДЫР эт. Аз эт, азайт. Ырысхыны азландыр. Ахчаны азландыр.

АЗЛЫКЪ ат. Саны аз болгъанлыкэ. Халкэны саныны азлыгэы. Куюню азлыгэы. □ Азлыкэ эт жетишме.

АЗ-МАЗ мард. сёзл. Аз-буз деген бла бир магъанада. Ауана аз-маз эсленеди. Кийикни аякэ ызлары аз-маз билинедиле. Саусузну ауазы аз-маз эшитиледи.

АЗМЫЧ сыф. 1. Азгъын, арыкъ. *Азмыш мал. Азмыш адам.* 2. Кёп билген, билгич (сабийни юсюнден). *Азмыш жашчыкъ. Азмыш кызычыкъ.*

АЗОТ ат. 1. Жанмаучу, ийиси, тюрсюню болмагъан газ. *Азоту кёп затла.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: азоту болгъан. *Азот кислота. Азот семиртгичле.*

АЗСЫН эт. Азгъа сана. *Ахчаны азсын. Юлюшюнгю азсын.*

АЗЧЫКЪ мард. сёзл. Бек аз. Ол азчыкъ ышарды. *Бу асыры азчыкъды. Азчыкъ аша.*

АЗЫКЪ ат. Аш, ашар зат. *Чалгъычыны азыгъы. Эрттен азыкъ. Къош азыкъ. Азыкъ аша.* △ *Азыкъ аз болса, нёгер харам болур. Азыгъы аз алгъа къабар, аты аман алгъа чабар.*

АЗЫКЪЧЫ ат. Азыкъ этиучю эм аны юлешиучю адам. *Азыкъчы чалгъычыланы къош-ха чакъырды. Дырынчыланы азыкъчысы.*

АЗЫУ ат. 1. Жаякъланы (баш эм тюп) арт жанында бешишер тишден бири. *Аппаны азыулары алыкъа тюшмегендиле.* 2. Жаныуарны (къабанны, пилни) ауузундан тышына чыгъып тургъан уллу тиши. *Къабанны азыулары. Пилни азыулары.*

АЙ I ат. Жерни кюнден тийген жарыкъ жылтыратхан спутниги. *Толгъан ай. Жангы ай. Айны жарыгъы. Ай чыккыгъан-ды.* △ *Айны кзол аяз бла жабалмазса. Ай орунуна кюн чыккымаз.*

АЙ II ат. Жылны онеки юлюшден бирин кёргюзтген заман. *Ай сайын. Шуёхлукъну*

айы. Башыл ай (январь). Байрам ай (февраль). Тотурну ал айы (март). Тотурну экинчи айы (апрель). Хычауман ай (май). Никкол ай (июнь). Элия ай (июль). Къыркъзар ай (август). Къыркъзаууз ай (сентябрь). Этыйыкъ ай (октябрь). Абуistol ай (ноябрь). Абуistolну арт айы (декабрь). △ *Айдан келгеннге — аякъ, кюнден келгеннге — таякъ. Айдан — жыл, жылдан — ёмюр.*

АЙ III межд. 1. Ыразылыкъны билдиреди. *Ай, Аллах ыразы болсун! Ай, жашагъыз сиз!* 2. Къайгъырыуну, жарсыуну билдиреди. *Ай, хариб'а! Ай, жарлы сен! Ай, жаш заман а!* 3. Ыразы болмауну, бир затны жаратмауну билдиреди (къатланып айтылады). *Ай-ай-ай, не тапсыз болду!* 4. Сейирсиниуну билдиреди. *Ай, бир къарыу барды кесинде уа! Ай, бир ариу жырлайса!* □ *Ай, юйюнге сейирсиниуну билдиреди. Ай, таланмагъан сейирсиниуну билдиреди. Ай, медет жарсыуну, ёкюнюуну билдиреди. Ай, анасыны уа жарсыуну билдиреди.*

АЙБАЛТА ат ист. Ауузу жарты айгъа ушагъан, узун саплы сауут. *Бурун заманда айбалтала бла уруш этгендиле.*

АЙБАТ I сыф. 1. Ариу, омакъ кийинген. *Айбат тишируу. Айбат кызы.* 2. кёч. Ариу, омакъ жасалгъан. *Айбат къыртыш. Айбат орамла.* 3. кёч. Ариу, омакъ. *Айбат кёлекле. Айбат жыйрыкъ.* 4. кёч. Омакъ, кёзбау. *Айбат сёзле.* 5. кёч. Омакъ, ариу этер ючюн ёсдюрюлюучю. *Айбат терекле. Айбат битимле.*

АЙБАТ II хал. сёзл. Кёзге ариу кёрюнюрча. Къызла айбат кийингендиле. Ёлканы айбат жасадыла. Бешик айбат накъышланнганды.

АЙБАТЛА эт. Ариу, омакъ эт. Кюйюз отоуну айбатлайды. Къабыргъаланы тюрлю-тюрлю суратла бла айбатлагъанбыз.

АЙБАТЛЫКЪ ат. Ариулукъ, омакълыкъ. Айбатлыкъгъа кийилиучю костюм. Кюйюзню айбатлыгъы кёз къаматады.

АЙГЪАКЪ сыф. Ачыкъ, белгили. Ол иш бизге айгъакъды. □ **Айгъакъ** бол ачыкълан, белгили бол. Айгъакъ эт ачыкъла, белгили эт.

АЙГЪАКЪЛА эт. Ачыкъла, ачыкъ, белгили эт. Аланы терликлерин халкъгъа айгъакъладыкъ.

АЙГЪАКЪЛАУЧУ ат грам. Айтымны тилни ат кесеклерини биринден къуралгъан членин ачыкълагъан сансыз члени. Бош айгъакълаучула. Къош айгъакълаучула. Къысылгъан айгъакълаучу. Иелик айгъакълаучу. Айланч айгъакълаучу.

АЙГЪЫР ат. 1. эск. Ажир деген бла бир магъанада. Къашха айгъыр. Акътуякъ айгъыр. 2. кёч. Огъурсуз (тиширыуну юсюнден).

АЙДЕШ ат. ц диал. Къандес I деген бла бир магъанада. Къыз бла жаш айдеш ойнадыла.

АЙЖАКЪ сыф. фольк. Тёгерек бетли, ариу бетли (тиширыуну юсюнден). Айжакъ къыз. Айжакъ тишируу.

АЙЛАН эт. 1. Ары-бери, ёрге-энишге бар; жюрю. Эшикте айлан. Жалан аякъ айлан. Келе-кете айланады.

△ Айланган не сюек табар, не саякъ табар. 2. кёч. Тос жюрю. Жашны оруслу къыз бла айланган халары барды. 3. кёч. Бир белгили жерде бол (кечин, кюн ётдюр). Иште айланган заманыбыз. Окъууда айланган жылларым. 4. кёч. Бар, кел. Бизни тийреге да бир айланыгъыз. 5. кёч. Тёгерек бурул. Жер айланганлай турады. Ыннаны урчугъу кёз гутмазча терк айланады. 6. кёч. Бурул. Ары айлан. Бери айлан. Шахар таба айлан. 7. кёч. Бир зат таба ал бур, тебире. Ишни бошاپ, юйге айландыкъ. Тикни энишге айландыкъ. 8. кёч. Къара. Чёплеу баш кюннге айланынды. Юйню бир терезеси кюннге айланнганды. Эшигибиз жолгъа айланынды. 9. кёч. Тёлю этер ючюн къошул. Ийнек бугъагъа айланды. Байтал ажирге айланнганды. 10 кёч. Тюрлен, башха тюрлю зат бол. Аланы даулашлары туююшге айланды. 11. кёч. Бир зат этерге хазырлан, мурат эт. Ала юлерине кетерге айланадыла. Ол бизни санга сатаргъа айланады. 12. Этимчаны ызындан келсе, болушлукъчу этимни къулдугъунда жюрюйдю эм ишни хар замандагъы халын неда кёпге созулгъанын билдиреди. Борчун алалмай айланады. Ол а жырлап айланады. Жаш тёгерекке сагъайгъанлай айланады.

АЙЛАНДЫР эт. 1. Жап, тёбе эт. Картоф бахчаны айландыр. 2. кёч. Бурдур. Хайнухну айландыр. Суу тирменни айландырады. 3. кёч. Бир зат таба бур. Ол ушкогун манга айландырды. Ынна намазлыкъны къыбылагъа айландырды.

4. кѣч. Бир затны болумун тюрлендир, башха тюрлю зат эт. Сууну тылпыуга айландыр. Бузну сууга айландыр. 5. Биргенге жюрют. Сабийни хауада айландыр. Таракзны хуржунунгда айландыр. 6. кѣч. Тѣлю этер ючюн кѣош. Ийнекни бугзагга айландыр.

АЙЛАНМА I ат. 1. Сууну тѣгерек айланып саркѣгъан жери. Тенгизни айланмасы. Черекни айланмалары. 2. кѣч. Айланып, жюрюп туруучу. Айланма сабий. 3. Жингирик, айланч дегенде бла бир магъанада. Жолну айланмасы.

АЙЛАНМА II сыф. кѣч. Халек айланыучу; саякѣ. Айланма тиширыу. Айланма эр киши.

АЙЛАНЧ ат. 1. Жолну, черекни ары-бери бурулгъан жери. Айланчдан ѣтюп, асфальт жолга чыкздыкѣ. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: ары-бери бурулгъан. Айланч жолла.

АЙЛАНЧ-БОЙЛАНЧ ат. 1. Жолну, черекни ары-бери бурулгъан жерлери. Айланч-бойланчлары болгъан тау жол. 2. Айланч 2 деген бла бир магъанада. Айланч-бойланч жол. Айланч-бойланч ызла.

АЙЛАНЧУК ат. Хайнух деген бла бир магъанада. Жаш айланчукча бурулуп тепсейди.

АЙЛАНЫУ ат грам. Адамга неда адамлагга айланып сѣлешгенде, аланы атлары болгъан сѣз неда сѣзле. Айланыулу айтымла. Айланыулары тыйгъыч белгиле бла айырыу.

АЙЛЫКЪ I сыф. 1. Бир айны болгъан. Айлыкъ сабий. Айлыкъ бузоу. 2. Бир айгга

баргъан неда белгиленген. Айлыкъ план. Айлыкъ марда. Айлыкъ экспедиция. Δ Бахча байлыкъ — жангыз айлыкъ. $\square$ Айлыкъ турма тѣгерек, кючлю, кызыл тюрсюнлю, эрте жетиучу тахта кѣгет.

АЙЛЫКЪ II ат. 1. Иш хакъ. Айлыгъыбызгга кѣошулгъанды. Айлыкъ алдыкѣ. 2. Бир ишни тамамлар ючюн белгиленген ай болжал. Шахарны жашиллендириуну айлыгъы.

АЙМЫСА хау. кес. Да охоболса болсун, кѣайгъырмаз. Аймыса, барсын.

АЙНЫ эт. 1. Ёс, уллу бол, семир. Малла айный башладыла. Сабий айныгъанды. 2. кѣч. Кючлю бол, бийик даражагга жет. Литературабыз арт жыллада иги айныгъанды. Мюлкюбюз айный турады. 3. кѣч. Байыкѣ. Эллиле айный турадыла.

АЙНЫТ эт. 1. Ёсдюр, уллу эт. Кѣозучукъну иги багъып айнытдыла. Арыкъ тууарны айнытдыкѣ. Δ Бѣрюню айнытсанг, кесинги кѣабар. 2. кѣч. Байыкѣдыр. Иги ишге салып, жашны айнытдыла. 3. кѣч. Кючлендир, бийик даражагга жетдир. Эл мюлкню айныт. Промышленностьну айныт.

АЙРАН ат. Кѣайнагъан сютте ырдаун кѣуюлуп, уютулуп этилген ичги. Жуурт айран. Гыны айран. Чайкѣагъан айран. Δ Айраннга ачы деме, гыржыннга кѣуру деме. Айран ичген кѣутулду, жугъзусун жалагъан тутулду.

АЙРЫ I ат. 1. Затны эки айырылгъан жери. Терекни айрыгъ. Вутакъны айрысы. Жол

му айрысы. Тауну айрысы.
2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: эки айырылгъан, экиге бѣлюннген. Айры кзамичи. Айры агъач. Айры кзармакъ. Айры тил. □ Айры бол айырыл, бѣлюн. Айры чабакъ рак. Айры тѣшек ауур саусузлагъа деп этилген тѣшек.

АЙРЫ П ат. Эки бутакълы агъач сенек. Аппа айры бла гебенни башын тап этди. Черглеуюк айры. Мюйюзле кийдирилген айры.

АЙРЫЕРИН сыф. Эрини айры болгъан. Айрыерин кзоян. Айрыерин улакъчыкъ.

АЙРЫКАМ ат. Тѣгерек суу бла кѣуршаланнган жер. Адам жашамагъан айрыкам. Жарым айрыкам. Каспий тегиизни айрыкамлары.

АЙРЫКЪУЙРУКЪ сыф. Кѣуйругъу айры болгъан. Айрыкѣуйрукъ кзамыжакъ. Айрыкѣуйрукъ самолѣт. Айрыкѣуйрукъ кзанатлы.

АЙРЫЛЫКЪ I ат. Келишмеуюк, кѣаугъа, сѣз, бир бирни ангыламауюлукъ. Арада айрылыкъ тууду. Миллетле арасында айрылыкъны кетериу.

АЙРЫЛЫКЪ II ат. Агъач сенеклик. Айрылыкъла кесип келдик. Айрылыкъны кюнде кзурутдула.

АЙРЫПЛАН ат эск. Самолѣт деген бла бир магъанада. Бийикде учхан айрыплан. Уллу айрыплан.

АЙРЫ-ЧЕП-БАШЫ ат. Эки айырылып, алаша битген, кѣылчыкълы, заранлы ханс.

АЙРЫЧЫ ат. Организацияны неда жыйынны ичине бузукълукъ салычу адам.

АЙТ эт. 1. Оюмунгу сѣзле

бла билдир. Тюзюн айт. Ариу сѣзле айт. Артха салмай айт. Айтыргъа унамады. △ Айтма жууугъунга, айтыр жууугъуна. Айтыргъа унамагъан этерге да унамаз. 2. Билдир. Той этеригибизни элдегилерибизге да айтдыкъ. Ол хапарны кишиге айтма. △ Аман хапарны айтыучу болма. 3. Сѣз бер (этимни белгисиз формасы бла келеди). Машина алыргъа айт. Иги окъургъа айт. Сиркиуюк этмезге айт. 4. Жырлап, азбар этип, хапарлап билдир, эшитдир. Жыр айт. Назму айт. Жомакъ айт. Хапар айт. △ Ийнар айта билсенг, чепкен кирир, ийнар айта билмесенг, четен кюлюр. 5. Атын эсгер, сагъын. Классда бек алгъа Мазанны айтыргъа боллукъду. Иги окъугъанланы ичинде Османни да айтыргъа тийишлиди. 6. Кѣргюзт. Бригадир кзуллукугъа Аскерни айтханбыз. Класс таматагъа эки сынамли устазны айтдыла. 7. Ауаз чыгъар, ауаз бла билдир. Сѣзлени халатсыз айт. Тауушланы уллу ауаз бла айт.

АЙТДЫР эт. 1. Билдир, хапар бер. Салам айтдыр. Бирледен айтдыр. 2. кѣч. Белгили эт. Урунуу аны атын айтдыргъанды. Ол кесини атын аман бла айтдырады.

АЙТХЫЛЫ сыф. сѣл. тил. Атхылыкъ деген бла бир магъанада. Айтхылы устаз. Айтхылы инженер.

АЙТХЫЛЫКЪ сыф. Бек белгили, алапат, аты айтылгъан. Айтхылыкъ мараучу. Айтхылыкъ алим. Айтхылыкъ поэт.

АЙТЫМ ат грам. Къаллай да болсун, бир муратны билдирген

бир неда талай сёз. *Бош айтым. Кэош айтым. Аталган айтым. Соруучу айтым. Кётюрюучу айтым. Хапарлаучу айтым.*

□ **Айтымны баш членлери** эки баш членли бош айтымны хапарчылыкъ ёзегин кэурагъан членлери: башчы бла хапарчы. **Айтымны сансыз членлери** айтымда баш членледен бирин ачыкълап, анга бойсунган членле: толтуруучу, айгъакълаучу эм болум. **Айтымны бир туудукъ членлери** айтымда бир бирлери бла тенг жарашхан халда байланып, бирча синтаксис кэуллукъну толтуруп, айтымны членлеринден бирине бойсунуп неда аны кеслерине бойсундуруп келген членле.

АЙТЫУ ат. 1. Таурух, хапар. Аны юсюнден айтыулада айтылады. *Бурунгулуланы ала-мат айтыулары болгандыла.* 2. Нарт сёз. *Халкэда «Ариу сёз — жаннга азыкъ, аман сёз — башха кэазыкъ» деген айтыу барды.*

АЙТЫУЛУ сыф. Айтылып тургъан, аты айтылгъан. *Айтыулу жырчы. Айтыулу кэобузчу.* △ *Айтыулуэа айтырла, кюлкюлюге кюлюрле.*

АЙТЫШ эт. фольк. Жыр айтып эриш. *Айтышлада аны киши хорламагъанды.*

АЙХАЙ кэар. сёз. 1. Сёлешген адамны айтхан затына ишек-сизлигин билдиреди. *Айхай, окзурбуз! Айхай, билеме!* 2. Жарсыгъанны билдиреди. *Айхай, сен да юйде болмадынг. Айхай, мал ашыбыз да дыккыды.*

АЙЫЛ ат. 1. Иерде атны кэарын тюбю бла тартылуучу жассы кэайиш. *Атланы айыл-*

ларын бираз бошладыкэ. 2. Бел бауда аны кэыйырын ётдюрюл илиндириучю керек. Кюмюш айыллы бел бау. Эки айыллы бел бау.

АЙЫП ат 1. Уят, бетсизлик. *Айыпны билмеген. Кесингден таматагэа ёрге кэопмагъан айыпды.* △ *Айып кэз чыгъармаз, тюкюрюк баш жармаз. Айыпны суу бла жуумазса.* 2. кёч. Терслик. *Айыпны ол жашха салдыла. Аны айыбы ачыкэ болду. Бу ишни юсюнде менде айып жокэду.* △ *Айып — чалгэыны сабында.* 3. кёч. Кемчилик, шарайып. *Асыры жаншакэлыгэы болмаса, жашны башха айыбы жокэду.*

АЙЫПЛА эт. Терсле, терсгесана. *Уручулагэа жакэ басханланы айыпладыла. Биз аны айыпламадыкэ.*

АЙЫПЛАУЧУ ат юр. Сюдде айыбы болгъанны терслеп сёлешген адам. *Айыплаучу кёп шартла келтирди.*

АЙЫПЛЫ I сыф. Айып этерге тийишли. *Айыпны иш. Айыпны сёзле. Айыпны кэзлыкэ.*

АЙЫПЛЫ II хал. сёзл. Айып этерча. *Ол айыпны сёлешеди. Айыпны кюл. Энди уа айыпны турасыз келмей.*

АЙЫПЛЫКЭ ат. Айып этерча зат. *Аны айыплыгэы жокэду.*

АЙЫПСЫЗ I сыф. 1. Айып этерге тийишли болмагъан. *Аны иши айыпсызды.* 2. кёч. Шарайыбы болмагъан. *Айыпсыз тишируу. Айыпсыз жаш.* 3. кёч. Терслиги болмагъан, тюз. *Айыпсыз адамгэа айып жагэаргэа жарамайды.*

АЙЫПСЫЗ II хал. сёзл.

Адам айып этмезча. Ишибизни айыпсыз тамамладыкъ. Ол айыпсыз ишлейди.

АЙЫР эт. 1. Бёл, бир бирден башха, энчи эт. Вагонланы бир биринден айыр. Малны иегилерин айырып кес. 2. Юйюрден бир жанына чыгъар, энчи юйюр эт. Тамата жашны юйдегили этип айырдыла. 3. Эр бла къатынны бирге жашамазча эт. Эр бла къатынны сюд бир бирден айырды. 4. Кетер, ал, бир жанына эт. Мараучу къолун сампалдан айырды. 5. Туююшню тохтат. Туююшгенлени айыр. 6. Сайлап ал. Урлукъ айыр. Костюм айыр. 7. Къол кётюрюп сайла. Тамата айырдыкъ. Къызыны депутатха айырдыла. 8. Сыйыр, бир затдан къуру къой. Кёп жылланы ичинде бизни туугъан жерибизден айырып турдула. Ырысхыдан айыр. Насыпдан айыр. 9. кёч. Ангыла. Биз аны не айтханын айырмадыкъ. 10. кёч. Бирге ушагъан затланы энчи этип таны, бил. Эгизлени бир бирден айырыргъа къыйынды. 11. кёч. Тохташдыр. Терсни бла тюзню сюд айырыр. 12. кёч. Тартып неда бир затха илиндирип жырт. Жашчыкъ кёлегин чуйге илиндирип айырды.

АЙЫРМА I сыф. Аламат. Айырма окъуучу. Айырма агроном.

АЙЫРМА II ат грам. Этимни ишни этгенни бла аны кючю жетгенни арасында халланы кёргюзтген формасы. Баш айырма. Зорлаучу айырма. Араш айырма. Къайтыучу айырма. Къатлануучу айырма.

АЙЫРМАЛАН эт. Башхаладан махтаулу, иги бол. Ол

кесини тенглеринден иги окъу-гъаны бла айырмаланады.

АЙЫРМАЛЫ I сыф. Айырма I деген бла бир магъанада. Айырмалы ишчи. Айырмалы продуктла.

АЙЫРМАЛЫ II хал. сёзл. Башхалагъа юлгю болурча, бек иги. Айырмалы ишле. Айырмалы окъу.

АЙЫРМАЛЫКЪ ат. Энчилик. Аны бирсиледен айырмалыгъы тёзюмлюлюгюдо.

АЙЫРТ эт. Ангылат. Айыртып айт. Ол не айханын иги айыртмады.

АЙЫРТЛА эт. Айыр, игисин изле, сайла. Аш айыртла. Кийим айыртла. Иш айыртла.

АЙЫРЫЛ эт. 1. Бёлюн, энчи бол. Отряд эки айырылды. Жаш, кеси жыйынындан айырылып, бизге къошулды. Δ Айырылыр тенг аяулуну тилер. 2. Биреуню къатындан кет. Бизден айырылгъанлай, ол шахмат клубха баргъанды. 3. Бир жерден башланып, эки неда кёпге бёлюн. Алайда Черек эки айырылады. Юч жол айырылгъан жер. 4. Байламынгы юз, тохтат. Шуёхладан айырылма. Коллективден айырылгъан иги туююлдо. Δ Ёгюз ёлдо — ортакълыкъдан айырылдыкъ. 5. Бирге жашауну тохтат (эр бла къатынны юсюнден). Тиши-рыу эринден айырылды. Эр бла къатын сюдсюз айырылдыла. 6. Ёлюп, тас эт. Эгечинден айырылгъан анга бек къыйын эди. Жаш атасындан, анасындан да эртте айырылгъанды.

АЙЫРЫУЛА ат кёп. сан. Оноучу къуллукъчуланы къол кётюрюп сайланулары. Де-

путатха айырыула. Жер-жерли органлагъа айырыула. Президент айырыула.

АЙЫРЫУЧУ ат. Айырыулагъа къатышхан эм къатышыргъа эркинлиги болгъан адам. Айырыучула бла тубешиу. Айырыучула кеслерини депутатлары бла ушакъ этедиле.

АЙЫУ ат. Узун туюкю, баякъ бутлу уллу жыртхыч. Акъ айыу. Кзонгур айыу. Δ Айыудан кзачама деп, кзуюгъа кетгенлей. Айыуну кесин кёре эди да. ызын ызлай эди.

АЙЫУТОС ат. 1. Жашырын жау. Ала айыутосла эдиле. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жашырын жаулукъ этиучю. Айыутос тенгле. Айыутос кзоншула.

АЙЫУТОСЛУКЪ ат. Айыутосну къылыгъы. Ала бир бирге айыутослукъ жюрютедиле.

АЙЫУЧАЧ ат. Талада ёсуючю, иничке чёплю дарман ханс. Алпа айыучачланы жыйып кзурутуучуду.

АККУН I сыф. Бир жанына ауушаракъ болгъан. Аккун гебенле. Аккун халжар. Аккун тиреу.

АККУН II хал. сёзл. Бир жанлы (сую, орнат). Чыпын аккун орнатылганды. Кзош аккун ишленгенди. $\square$ Аккун бол бир жанына аууш.

АККЫЛ I сыф. Арсарлы, таукелсиз. Аккыл адам. Аккыл жууап.

АККЫЛ II хал. сёзл. Арсарланып. Аккыл сёлеш. Аккыл жууапла. $\square$ Аккыл бол арсарлан.

АККЫЛЛАН эт. Арсарлан. Ала, кетерге бла кетмезге билмей, аккылландыла.

АККЫЛЛЫ I сыф. Аккыл I деген бла бир магъанада. Аккыллы жууап. Аккыллы кзарам.

АККЫЛЛЫ II хал. сёзл. Аккыл II деген бла бир магъанада. Аккыллы сёлеш. Аккыллы тынгыла. Аккыллы кзара.

АККЫЛЛЫКЪ ат. Арсарлыкъ, таукелсизлик. Бизде аккыллыкъ жокъду.

АККЫЛСЫЗ I сыф. Таукел. Аккылсыз адам. Аккылсыз жууап. Аккылсыз кзарам.

АККЫЛСЫЗ II хал. сёзл. Таукел болуп, арсар болмай. Аккылсыз сёлеш. Аккылсыз айт. Аккылсыз жууапла.

АКЪ I эт. 1. Эниш сюрем бар. саркъ. Кранда суу акъмайды. Кёзлеримден жиялмукъ агзады. Суу шорхулдап агзады. Δ Акъгъан сууда харам жокъ. 2. Сууну неда башха суусун затны тыйма. Челек акъгъан этеди. Юйню башы агзады. 3. Жерге тюш, къуюл. Чапыракъла агза башлагъандыла. Комбайндан мирзеу агзады. 4. кёч. бош тил. Экзамен бералма. Ала математикадан акъдыла. Экеулен бир экзаменден акъгъандыла. 5. кёч. бош тил. Ёл, жоюл. Алайда эки фриц акъдыла.

АКЪ II сыф. 1. Къар, мел тюрсюнлю; антоними — къара. 1. Акъ кзагъыт. Акъ байракъ. Акъ кёлек. Акъ бояу. Δ Кзарангы бауда — акъ кзозула. Акъ кзалада — сары бийче. 2. кёч. Терслиги болмагъан. Акъ бла кзараны айырдыла. Ол сюдден акъ болуп чыкъды. 3. Агъаргъан (чачны, сакъалны,

мыйыкны юсюнден). Акъ чач. Акъ сакталлы. Аны чачына акъ ургзанды. 4. кѣч. ист. Совет властѣхъ къжау болгъан. Акъ офицер. Акъ гвардия. 5. Белок. Гаккыны агъы. Кѣзню агъы. 6. Къансыз, саз. Аны бети акъды. □ Акъ шинли сарычач, акъсылдым бетли.

АКЪ III кзауум. ат. Малны сютю эм андан этилген продуктла (айран, бишлакъ, сют баш д. б.). Аланы акълары жокъду. Къышха акъ жыйыу. △ Агъы бар юйде берекет да бар. Агъы болмагъан кзара шай ичер. □ Акъ къайын къайынны ктабугъу акъ тюрюсю. Акъ айыу сууукъ тенгизледе жашаучу, акъ тюклю айыу. Акъ ѳтмек будай ундан этилген ѳтмек.

АКЪКЪАЛАЙ ат. 1. Кюмюш бетли акъ металл. Акъкъалайдан этилген сауутла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: акъкъалайдан этилген. Акъкъалай табакъ. Акъкъалай къашыкъла. Акъкъалай чыбыкъ.

АКЪЛА эт. 1. Акъ бояу, тыгтыр дагъыда башха акъ зат сюрт, жакъ. Юйню акъла. Къабакъ эшикни акъла. Терезе рамалины акъла. 2. сѣл. тил. Агъарт. Къыз бетин бояу жагъып акълады. Бетинги пудра бла акъла. Къар жерни акълады. 3. кѣч. Жакъла, ариула. Аманлыкъчыны акъларгъа жарамайды. Сюдде жашны акъладыла.

АКЪЛЫ-КЕКЛЮ I сыф. Ариу, омакъ. Акълы-кѣклю жыйрыкъла. Акълы-кѣклю кофтала.

АКЪЛЫ-КЕКЛЮ II хал. сѣзл. Кѣзге омакъ кѣрюнюрча. Акълы-кѣклю кийген.

АКЪЛЫКЪ ат. 1. Акъ болгъанлыкъ. Кзарны акълыгъы. Мелни акълыгъы. Мамукъну акълыгъы. 2. Къансызлыкъ, сазлыкъ. Бетни акълыгъы.

АКЪМАКЪ сыф. Акъылсыз, тели. Акъмакъ адам. △ Акъмакъгъа — такъмакъ. Акъмакъ туугъан жерин унутур.

АКЪМАКЪЛЫКЪ ат. Акъылсызлыкъ, телилик. Ол кесини акъмакълыгъын сезмейди.

АКЪМЫЙЫКЪ I сыф. Мыйыгъы акъ болгъан. Акъмыйыкъ киши.

АКЪМЫЙЫКЪ II эвф. Къар, къыш. Акъмыйыкъ жерни агъартханды.

АКЪСА эт. 1. Бутну ауругъаны, сакъатлы болгъаны бла байламлы жантайып атла. Аны онг аягъы акъсайды. Жаш эртеден акъсайды. 2. кѣч. Артха ктал, иги барма. Ишибиз акъсай башлады. Аны окъзуу акъсады.

АКЪСАКЪ сыф. 1 Акъсап атлагъан. Акъсакъ адам. Акъсакъ мал. △ Акъсакъ да, сокъур да чыгъарла, жаланнгах чыгъалмаз. Акъсакъ, сокъур тойгъа барды, жалан юйде кзалды. 2. Бирси бутдан кыысхаракъ. Акъсакъ бут. Аны онг буту акъсакъды.

АКЪСАКЪАЛ I сыф. Сакъалы акъ болгъан. Акъсакъал кзартла.

АКЪСАКЪАЛ II ат. Къарт кишиге сѣлешгенде «тамата» деген магъанада айтылыучу сѣз. Салам алейкум, акъсакъалла!

АКЪСАКЪЛЫКЪ ат. Акъсакъ болгъанлыкъ. Аны акъсакълыгъы аз билине эди. Акъ-

сакълыгъы ючюн, кзочхарны юйде багъабыз.

АКЪСАКЪ-ТУКЪСАКЪ кзау-ум. ат. Тюрлю-тюрлю акъ-сакъла. Кзойланы акъсакъ-тукъсакъларын эт комбинатха ётдюрдюле.

АКЪСУТ ат. Эрттенлик бла кюн ортаны арасындагъы заман. Чалгъычыла акъсутха дерн тохтаусуз чалдыла. Дырынны акъсутда жыйып башладыкъ.

АКЪСУУ ат. Суу кшошулуп жукъартылгъан, суусапха ичилючю айран. Жашчыкъ чалгъычылагъа акъсуу элти.

АКЪСЫЛ сыф. **АКЪ II** деген сыфатны кемлик даража формасы. Акъсыл каяла. Акъсыл эшек. Акъсыл кзой.

АКЪСЫЛДЫМ сыф. Акъсылгъа тартхан. Акъсылдым жаулукъ. Акъсылдым топуракъ. Акъсылдым бет.

АКЪСЮЕК ат ист. 1. Энчи эркинлиги болгъан, бий кзауумгъа саналгъан адам. Малкзарны акъсюеклери. Акъсюекле бла байла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чанка, бий кзауумгъа саналгъан. Акъсюек жашла. Акъсюек адам.

АКЪЫЛ ат. 1. Адамны оюм этиую. Акъылы терен адам. Акъылдан жарты адам. △ Акъыл бла эс эгизледиле. Акъылы болмагъаннга сакъзалы болушмаз. 2. кёч. Кёз къарам, оюм. Мени акъылыма кёре. Ала бир акъыллыдыла. 3. кёч. Мурат, умут. Аны уугъа чыгъар акъылы барды. Кзартны энтта ишлер акъылы барды. 4. Эс. Акъылынгы окъуугъа бёл. Аны акъылы башха затдады. □ **Акъыл** иш къара кюч къорат-

май, жаланда акъыл бла тамам-ланиган иш.

АКЪЫЛБАЛЫКЪ ат. Адамны сабийликден чыкыгъан кезиую. Жашла сабийликден акъылбалыкыгъа ётгендиле.

□ **Акъылбалыкъ** бол сабийликден чыкъ. Акъылбалыкъ аттестат орта школну бошагъаннга шагъатлыкъ ктагъыт.

АКЪЫЛЛАШ эт. Кенгеш, оноулаш. Топ ойнаргъа акъыллашдыкъ. Нёгеринг бла акъыллаш.

АКЪЫЛЛЫ I сыф. 1. Акъылы терен болгъан; антоними — тели. Акъыллы адам. Акъыллы сабий. △ Акъыллыны жангылгъаны телини озар. Акъыллы акъыл айтыр. 2. Акъыл бла, оюмлап этилген. Акъыллы иш. Акъыллы сёзле.

АКЪЫЛЛЫ II хал. сёзл. Ойлап, эслеп. Акъыллы сёлешиу. Акъыллы айт.

АКЪЫЛЛЫЛЫКЪ ат. Акъылы теренлик. Аны акъыллылыгъына ишеклик жокъду.

АКЪЫЛМАН ат. 1. Бек акъыллы адам. Кязим малкзар халкзны акъылманы эди. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: бек акъыллы. Акъылман Кзайсын. Акъылман Кязим. Акъылман оноу. Акъылман таулу.

АКЪЫЛМАНЛЫКЪ ат. Бек акъыллылыкъ. Кязимни акъылманлыгъы.

АКЪЫЛСЫЗ I сыф. 1. Акъылдан жарты; тели. Акъылсыз адам. △ Акъылсыз акъылы бла махтаныр. Акъыллыны аллы бла оз, акъылсызны арты бла оз. 2. Оюмсуз этилген. Акъылсыз сёзле. Акъылсыз оноу.

АКЪЫЛСЫЗ II хал. сёзл. Ойламай, сагъыш этмей. Акъылсыз сёлешу. Акъылсыз жууап этиу.

АКЪЫЛСЫЗЛЫКЪ ат. Акъылы жетишмегенлик. Акъылсызлыкъ бла этилген иш. Акъылсызлыкъ этилу.

АКЪЫРАП ат арх. Губу кѳауумдан уллу жаныуар. Акъырап кѳапхан сау болмайды.

АКЪЫРЫН хал. сёзл. 1. Терк угъай, ашыкъмай. Акъырын атла. Акъырын жюрю. Δ Акъырын басхан тап басар. Акъырын баргъан арымаз. 2. Гитче ауаз бла, тынч. Акъырын сёлеш. Акъырын жырла.

АКЪЫРЫН-АКЪЫРЫН хал. сёзл. 1. Тынч-тынч, ашыкъмай. Акъырын-акъырын атла. 2. Аз-аз. Кюн акъырын-акъырын кѳыздырады. Кѳарт акъырын-акъырын ышарады.

АКЪЫРЫНЛА эт. сёл. тил. Акъырыннга айлан, сел бол. Ишни барыуу акъырынлагъанды. Атны жюрюшю акъырынлады.

АКЪЫРЫНЛЫКЪ ат. Ашыкъмаулукъ. Жюрюшню акъырынлыгъы. Ишни барыууну акъырынлыгъы.

АЛ I ат. 1. Бир затны бет жаны. Юйню аллы. Аллынгы бизге айландыр. Кѳошну аллы. Δ Аллы айланган — Алмалыгъа. 2. Башланган жери неда заманы. Ишни аллы. Айны аллы. Хапарны аллы. Δ Ишни аллы кѳалай башланса, арты да алай кетер. 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) аллын-дагъы. Ал аякъла. Аскерни ал отряды. Ал тишле; б) биринчи. Ал кезиу. Ал жыллада.

Жылны ал айлары. Δ Ал кѳабынынъ татлы кѳрюнюр. $\square$ Ал бота кийимни кир этмез ючюн, адам белинден энишгесини ел жанына кийиучю зат. Ал сатыр урушну, ишни кѳызыу баргъан жери. Ал сёз илму ишни неда суратлау чыгъарманы аллында аланы юсюнден эсгертиу, ангылату. Ал статья газетде редакцияны атындан жазылгъан, башха материалладан алгъа салынган статья.

АЛ II эт. 1. Бир затны кѳолунга тут, антоними — бер. 1. Кѳаламны ал. Онг кѳолунга ал. Сол кѳолунга ал. Δ Алгъанда алты да азды, бергенде бир да кѳндю. Алыргъа — ыр-гъакъ, берирге — тырнакъ. 2. Ишлеп чыгъар. Хар кѳойдан эки килограмм жюн алдыла. Хар гектардан кѳыркѳ центнер мирзеу алгъандыла. 3. Элтип кет (сууну, кѳушну д. а. к. башха затланы юсюнден). Тауукъ баланы кѳуш алды. Сабийни суу алгъан хапар чыкъды. 4. Теш (бѳркию, кѳзлюкле-ни д. б.). Жаш бизге кѳзлюкле-рин алып кѳарады. Атны жерин алдыла. Башындан бѳркюн ал. 5. Чыгъар. Врач тишими алды. Аягъынгы ёзенгиден ал. Жарадан окъну ал. 4. Бир жыйыннга кѳош, кѳатышдыр. Ишге ал. Бригадагъа ал. Аны футболчу командагъа алдыла. 5. Юйдеги-лен. Жаш сюйгенин алды. Аслан Жаннетни алгъанды. Δ Анасы махтагъанны алма, тий-реси махтагъандан кѳалма. 6. Кетер, кѳорат. Ондан эки-син ал. Экиден бирин ал. 7. Бир затха бир кезиуде не бол, аны бла хайырланырча бол. Кѳон-шубуз иригибизни ёнкюч ал-

гзанды. Атны хаух ал. Жерни арендагга алдыкз. 8. Къыйынынга не бол. Ол айгга минг сом алады. Иш хакъыбызны алдыкз. 9. Тёлет. Тазир ал. Жерге налог алдыла. 10. кёч. Юйрен. Билим ал. Хунер ал. Усталыкз ал. 11. кёч. Уруш этип сыйыр. Жаула элибизни алдыла. 12. Бир жерни толтур, бийле. Сохан тахта бахчаны ючден бирин алады. Кёлню тегерегин кзамиш алгзанды. 13. Жет, не бол. Алчылыкзны ал. Биринчи жерни ал. Махтау ал. 14. кёч. Бийле (сагъышны, къайгъыны д. а. к. башха затны юсюнден). Башымы сагъыш алгзанды. Аланы ичлерин кзайгъы алды. 15. кёч. Ангыла, юйрен. Жашчыкз айтылгган затны терк алады. Юйретгенлерин алдыкз. 16. кёч. Сайла. Тенгге сенден эсе мен аны аллыкзма. 17. Заманны кетер. Зачёт эки сагъатыбызны алды. Дырын сау айыбызны алгзанды. 18. Атланы ызларын-дан келип, алада айтылгган затны билдиреди. Сурат ал. Кзолунга сауут алма. Ишеклик ал. 19. кёч. Багъасын берип, кесингики эт. Атны минг сомгга алдыкз. Юйню учуз алгзандыла.

АЛА I ат. 1. Ол деген бетлеучю алмашны кёплюк сан формасы. Бизден ала эртте келгендиле. Сен билгенни ала да биледиле. 2. Ол деген кёргюзтуючу алмашны кёплюк сан формасы. Бу юйледен ала ариудула.

АЛА II сыф. Къолан, тюрлю-тюрлю тюрсюнлю. Ала жаулукз. Ала кзумач. Ала жыйрыкз. △ Юй башында—ала

кюйюз. □ Ала кийиз тюрлю-тюрлю тюрсюнлю жюнледен, оюула салынып этилген кийиз. Ала чабакз къызыл эм къара тамгъалы, татыулу, сыйлы чабакз. Ала чыпчыкз чорбат чыпчыкз-ланы къауумундан, къолан тюрлю, жырлаучу къанатлы-чыкз.

АЛА III сонг. Заманны бир кезиуге жетгенин кёргюзтеди. Ингир ала. Тюш алада.

АЛАЙ I сёзл. 1. хал. сёзл. Аныча, ол халда; антоними — былай. Алай эт. Алай айт. Алай сёлеш. Алай жорю. Алай кийин. 2. заман. сёзл. Артда. Сагъыш эт да, алай сёлеш. Визге кел да, ары алай барырса. □ Алай бла кзар. сёз. Айтылгган затны юсюнден тохташдырылгган оюмну билдиреди. Алайды да аны себепли. Алай бош бош.

АЛАЙ II кзарш. байл. Бош айтымны бир туудукъ хапарчыларын эм тенг жарашхан къош айтымны кесеклерин бирге байлайды. Ойна, алай оздурма. Окзудум, алай ангыламадым. Манга билдирдиле, алай мен барыргга заман тапмадым. □ Алай болгъанлыкзгга алай II деген бла бир магъанада. Алай болгъаны ючюн алай II деген бла бир магъанада. Алай болса да болса да деген бла бир магъанада.

АЛАЙГГА орун сёзл. Ары, ол жерге. Алайгга келигиз. Алайгга бардыкз.

АЛАЙДА орун. сёзл. Анда, ол жерде. Алайда сюеледиле. Алайда юй ишленеди.

АЛАЙДАН орун. сёзл. Алайдан, ол жерден кетигиз. Алайдан бери дери. Алайдан ары бардыла.

АЛАЙЛАЙ I сёзл. 1. хал. сёзл. Хакъсыз, хакъ алмай. Сатыучу манга гул кзысымны алайлай берди. Ол печьни бизге алайлай ишледи. 2. хал. сёзл. Тюрленмей, ол халда. Аны оюнчулугъу кзартлыгъында да алайлай турады.

АЛАЙЛАЙ II заман. сёзл. Билмей тургъанлай. Жел тохтады, алайлай сакъ жауун жауду. Жолгъа тебиреп тура эдик, алайлай сен келдинг да, юйге кзайтдыкъ.

АЛАЙСЫЗ кзарш. байл. Алай болмаса. Кёл салып ишлерге керекди, алайсыз иги устаз болургъа онг жокъду. Аны ыразы эт, алайсыз ишинг барлыкъ туюлдою.

АЛАЙТЫН орун. сёзл. Ол жаны бла, алайы бла. Алайтын оз. Алайтын элт. Алайтын бар. Алайтын айланып кел.

АЛАКЕЗ сыф. Кёзлери ала болгъан. Алакёз кзыз. Алакёз тиширыу.

АЛАМ ат. Битеу дуния кзу-дурети. Аламны алыкъа адам ангыламагъан затлары кепдоюле.

АЛАМАТ I сыф. 1. Бек иги. Аламат адам. Аламат иш. Аламат кийимле. 2. Сейирлик. Аламат фахму. Аламат макъам.

АЛАМАТ II сёзл. 1 хал. сёзл. Махтарча, бек тап. Аламат сёлеш. Аламат окзу. Аламат ишле. Пальто анга аламат жарашады. 2. мард. сёзл. Бек. Аламат иги ишлейдиле. Бир аламат ариу юй.

АЛАНЛЫ ат ист. Бурунгу иран эм тюрк тилли халкъланы адамы. Аланлы кзарт. Аланлы ата-бабаларыбыз.

АЛАС хал. сёзл. Алас-булас

деген бла бир магъанада. Аны кёзлери алас кёредиле.

АЛАС-БУЛАС хал. сёзл. Аз-буз, мутхуз. Кзарт аны алас-булас эследи.

АЛАША I сыф. Бою, бийиклиги улуу болмагъан; антоними — бийик 1. Алаша адам. Алаша юйле.

АЛАША II ат. Бичилген ат. Кзартчыкъ алашагъа минип барады.

АЛБУГЪАРТ эт. Бир затха кесинги тубетме, аны этерге суйме. Кзыйынлыкъдан албугзарт. Ишден албугзарт.

АЛГЪА I заман. сёзл. 1. Бир белгили замандан эртте; антоними — артда 1. Байрамдан эки ыйыкъ алгъа. Жыллыкъ планны бир ай алгъа тамамлагъанбыз. 2. Биреуден, бир затдан эртте; антоними — артха I (1) Менден сен алгъа келгенсе. △ Алгъа кзычыргъан кукук алгъа ёлюр. Алгъа келген атны башы артыкъ.

АЛГЪА II орун. сёзл. Аллы айланган жанына, ал жанына; антоними — артха I (1). Алгъа атла. Алгъа сюркел. Алгъа секир.

АЛГЪАДАН заман. сёзл. Кезиунден алгъа, эрттеден. Алгъадан билдир. Алгъадан айтылып кзалгъанды.

АЛГЪАРАКЪДА заман. сёзл. Кеп болмай. Алгъаракъда шахаргъа барып келгенбиз. Алгъаракъда жер тепген эди.

АЛГЪЫ: алгъы бурун эм алгъа. Алгъы бурун жерни ташладан ариуладыкъ, сора сюрдюк.

АЛГЪЫН I заман. сёзл. 1. Эртте, бурун заманда. Алгъын былайлада юйле жокъ эдиле.

Алгзын адамла жаяу жүрюген-диле. 2. Алгъа I (2) деген бла бир магъанада. Алгзын ойла, сора оноу эгерсе.

АЛГЪЫН II сыф. Алгзынны деген бла бир магъанада. Алгзын заманда. Алгзын кюп-леде. Алгзын жашау.

АЛГЪЫННГЫ сыф. Эртте болгъан, озгъан. Алгзыннгы таматабыз. Алгзыннгы устаз. Алгзыннгы президент.

АЛГЪЫШ ат. 1. Тилек. Алгзыш айт. Ариу алгзыш. Δ Алгзыш азыкъ болмаз. $\square$

Алгзыш эт алгзышла деген бла бир магъанада. Алгзыш аякъ алгзыш этилип ичилиучю аякъ. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: алгзышлагъан. Алгзыш телеграмма. Алгзыш сёзле.

АЛГЪЫШЛА эт. Алгзыш сёзле айт. Жашны туугъан кюню бла алгзышладыла. Алгзышлап ашыр. Алгзышларгъа бар.

АЛГЪЫШЧЫ ат. Алгзыш этерге уста адам. Алгзышчы кёп ариу сёз айтды.

АЛДА I сёзл. 1. орун. сёзл. Аллында, ал жанында. Аслан алда, жашы уа ызындан барадыла. Δ Артдасы артда, алдасы алда келедиле. $\square$ Алда бар хорла (спорт эришиуде, ишде). 2. заман. сёзл. Келлик заманда. Ахшы умутларыбыз алдадыла. Зауукъ жашау алдады.

АЛДА II эт. 1. Ётюрюк айт. Биреуню алда. Алдап сат. Δ Сабийни кзалач бла алдагъанлай. 2. Хыйлалыкъ эт. Хасан Хусейни илляуларын алдап алгъанды. 3. кёч. Толма, болма (умутну, муратны юсюнден). Тюшюм мени алдагъанды.

4. Терилтип тут неда бир жарыжый. Кзойну гыржын бла алдап тутдукъ. Кёжюрчюнню, нартых бюртюкле бла алдап, тауукъ орунга кийирдик. 5. кёч. Кесинги суюдюр. Жаш сабий кзызны алдагъанды. 6. кёч. Сукъландыр, термилт. Жашны ариу сёзлери кзызны алдадыла. Аны кзылыгъы адамланы алдады.

АЛДАН I заман. сёзл. Алгъадан деген бла бир магъанада. Алдан билсек, биз ол ишни этдирлик туюл эдик.

АЛДАН II эт. 1. Алдат 1 деген бла бир магъанада. Ариу-лукъгъа алдан. Ариу сёзге алданма. 2. кёч. Жангыл. Кесидинлерине ийнанмагъанла алданган этедиле.

АЛДАТ эт. 1. Биреуге кесинги алдаргъа кзой. Ол манга алдатды. 2. кёч. Ийнан. Ол кесин ибилисге алдатханды. Омакъ сёзлеге алдатма.

АЛДАУ ат. 1. Ётюрюк. Алдау бла кюрешген айыпды. Аны битеу айтханы алдауду. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: алдагъан. Алдау сёзле. $\square$ Алдау аш жаныуарланы тутар неда ёлтюрюр ючюн салыныучу аш.

АЛДАУЛУ I сыф. 1. Ётюрюк, жалгъан. Алдаулу ариу-лукъ. Алдаулу жигитлик. Алдаулу байлыкъ. 2. кёч. Суюдюрген. Алдаулу сёзле. Алдаулу кёзле.

АЛДАУЛУ II хал. сёзл. Алдарча. Кзыз алдаулу ышарады. Докладчы алдаулу селешеди.

АЛДАУЛУКЪ ат. Алдау 1 деген бла бир магъанада. Алдау-лугъу болмагъан адам. Аланы

араларында алдаулукъ жюриуп
башлагъанды.

АЛДАУСУЗ I сыф. 1. Ал-
дауу болмагъан, алдамаучу.
Алдаусуз адам. Алдаусуз тенг.
2. Керти. Алдаусуз хапар. Ал-
даусуз иш.

АЛДАУСУЗ II хал. сёзл.
Алдамай. Алдаусуз айт. Алдау-
суз сёлеш. 2. кёч. Кёл салып.
Алдаусуз ишле. Алдаусуз жыр-
ла. Алдаусуз окъу.

АЛДАУУКЪ сыф. 1. Ётю-
рюк айтыучу. Алдауукъ адам.
Ол алдауукъ жаш. 2. кёч. Адам-
ны терилтиучу. Алдауукъ кёзле.
Алдауукъ кюкю.

АЛДАУУКЪЧУ ат. Ётю-
рюкчю деген бла бир магъана-
да. Ол алдауукъчуду.

АЛДЫР эт. 1. Бир затдан
къуру къал. Челекни суугъа
алдырдыла. Эки жюжекни
кзушха алдырдыкъ. 2. Бутсуз,
къолсуз, бармакъсыз бол. Жаш
къолун станокда алдыргъанды.
Ол бармагъын бычхыгъа ал-
дырды. 3. Юрёт (къозуну,
бузоуну аналарындан башха
къойгъа, ийнеке). Ёксюз кзо-
зучукъну «Акъбашха» алдыр-
дыкъ. Ана бузоучукъну «Акъ-
къашха» алдырыргъа кюреше-
ди. 4. Бир-бир бериучю болуш-
дагъы атланы ызларындан кел-
се, ала кёргозтген ишни бек
кючлю болгъанын билдиреди.
Къайгъыгъа алдыр. Гузабагъа
алдыр. Къычырыкъгъа алдыр.

АЛЖАУСУЗ I сыф. Ышан-
гылы, тюз, тап. Алжаусуз
оноу. Алжаусуз жол. Алжаусуз
иш.

АЛЖАУСУЗ II хал. сёзл.
Ышанырча, таукеллик бла.
Борчубузну алжаусуз тамам-

лагъанбыз. Ишибизни алжаусуз
бардырабыз.

АЛИМ ат. 1. Илмудан улуу
ангылауу болгъан адам. Къа-
рындашым алимди. Алимлени
жыйылыулары. Белгили алим.
△ Алим билимден тоймаз.
Алим болгъандан адам бол-
гъан къыйын. 2. Айгъакълау-
чуну орунунда келсе: илмудан
улуу ангылауу болгъан. Алим
къыз. Алим агроном. Алим ма-
тематик.

АЛЛАЙ алм. 1. кёрг. алм.
Аныча, алача, ол затча (затла-
ча). Аллаи иш. Аллаи юй. Ал-
лай адам. 2. Атны аллында кел-
се, бир-бирде «аламат, бек иги»
деген магъананы билдиреди.
Ол аллай жашды! Визге аллай
устаз келгенди! 3. Сыфатны
аллында келсе, аны даражасын
кючлейди. Ол аллай ариу адам-
ды! Аллаи иги жашласыз!
4. Бойсунган къош айтымда
байлам сёз болуп жюриютюле-
ди. Къаллай китап керек эсе да,
библиотекада аллай китап бар-
ды. □ Аллаи бир анча, аны
тенгли.

АЛЛАЙЫН хал. сёзл. Ол
халда, аны кибики. Сен да ал-
лайын болгъанса. Ол да аллай-
ын этеди.

АЛЛАН эт. Ал бур, итин,
кёл сал. Ишге аллан. Окъуугъа
аллан. Илмугъа аллан.

АЛЛАХ ат. Ислам динде:
дунияны жаратхан эм хар зат-
ха оноу этген. Аллах, сен
бирсе! Аллахны суйген кзулу.
△ Аллах адамны жарлы этерге
тебиресе, алгъы бурун акъылын
алады. «Аллах» деген ач къал-
маз, ач къалса да, кеч къал-
маз.

АЛЛАХСЫЗ сыф. Аллахха

ийнанмагъан. Аллахсыз адам-ла.

АЛМА ат. 1. Ёзегинде ур-лукълары болгъан, терекде битген, татлы, мысты, уллу кё-гет. *Апорт алма. Къзыыл ал-ма. Кюз алма. Жаз алма.* 2. Ай-гъакълаучуну орунунда келсе: алмадан этилген. *Алма варе-нье. Алма компот.*

АЛМАЗ ат. 1. Жылтырауукъ, къаты, бек сыйлы таш. *Чий алмаз. Якутияны алмазы.* 2. Ай-гъакълаучуну орунунда келсе: а) алмаз чыгъарыучу. *Алмаз завод;* б) алмаздан этилген. *Ал-маз керекле.* 3. Алмазы болгъан мияла кесгич. *Мияланы алмаз бла кесдик.*

АЛМАШ ат грам. Тилни энчи кесеклеринден бири, ат-ланы, сыфатланы, сёзлеулни алышындырып жүрюген сёзле. *Бетлеучю алмашла. Кесимлеу-чю алмашла. Соруучу алмашла. Белгисиз алмашла. Угъайлаучу алмашла.*

АЛМАШЫНДЫР эт. Алыш деген бла бир магъанада. *Пас-портланы алмашындырдыкъ.*

АЛМОСТУ ат фольк. Жа-шауда болмагъан, узун чачлы, кирли, тиширыу маталлы жа-ныуар. *Алмосту кибик.*

АЛТАЙЛЫ ат. Горно-Алтай областда жашагъан асламлы халкъны адамы. *Алтайлы жа-зыучу.*

АЛТАЙЧА хал. сёзл. Ал-тай тилде. *Алтайча сёлешиу. Алтайча жазыу.*

АЛТАУ кзаум. сан. Ал-таулан деген бла бир магъана-да. *Алтау чалгъы чаладыла.*

АЛТАУЛАН кзаум. сан. Алты адам биргелей. *Классда*

алтаулан жаланда «бешлеге» окзуйду. Ала алтауландыла.

АЛТМЫШ санчы сан. 60 зат-ны санын кёргюзтген санау, 60 деген тарихни аты. Δ *Алт-мыш — ала-кзула.*

АЛТМЫШЫНЧЫ тизг. сан. Алтмыш деген сёзден кзурал-гъан тизгинчи санау. *Алтмы-шынчы жылла. Китапны алт-мышынчы бети.*

АЛТМЫШЫШАР юлюш. сан. Алтмыш деген сёзден кзу-ралгъан юлюшчю санау. *Алт-мышышар сом. Алтмышышар кзой.*

АЛТЫ санчы сан. 6 затны санын кёргюзтген санау, 6 де-ген тарихни аты. *Алты кзой. Алты эл.*

АЛТЫАЙЛЫКЪ сыф. 1. Бол-жалы алты ай болгъан. *Алтыай-лыкъ план.* 2. Алты айы бол-гъан. *Алтыайлыкъ сабий. Ал-тыайлыкъ тана.*

АЛТЫАЯКЪ сыф. онгсунм. Аман акъыллы, хыйлачы. *Ал-тыаякъ тиширыу. Алтыаякъ адам.*

АЛТЫЖЫЛЛЫКЪ сыф. 1. Болжалы алты жыл болгъан. *Алтыжыллыкъ окзуу.* 2. Алты жылы толгъан. *Алтыжыллыкъ жашчыкъ.*

АЛТЫКЮНЛЮК сыф. Бол-жалы алты кюн болгъан. *Алты-кюнлюк семинар. Алтыкюнлюк экскурсия.*

АЛТЫЛЫ сыф. Алты жылы болгъан (тууар малны юсюнден). *Алтылы ёгюз. Алтылы бугъа.*

АЛТЫМЮЙЮШ ат мат. 1. Алты мюйюшю болгъан геомет-рия фигура. *Устаз кзангада ал-тымюйюшню бла ючмюйюшню ишледи.* 2. Айгъакълаучуну ору-нунда келсе: алты мюйюшю

болгъан. Алтымюйюш юй. Ал-
тымюйюш жулдуз.

АЛТЫН ат. 1. Иги созулуу-
чу, сары, жылтырауукъ, сыйлы
металл. Чий алтын. Таза алтын.
△ Алтын да жеринде сыйлы.
Алтындан артыкъ — адеп. 2. Ай-
гъакълаучуну орунунда келсе:
а) алтындан ишленген. Алтын
сынжыр. Алтын жюзюк. Алтын
сыргала. △ Алтын ачхыч те-
мир кзаланы ачар. Алтын чё-
гюч кзурчуну да сындырыр;
б) алтын бетли. Кюнню алтын
таякзалары. Алтын чапыракъ-
ла; в) алтынча жылтырагъан.
Алтын чач. Алтын жалкзалы
ат; г) кёч. Бек иги. Алтын са-
бий. Алтын адам. 3. Эркелетку-
ню билдиреди. Сен мени алты-
нымса, Алтынчыкъ, ашачы.
□ Алтын тауукъ жумарукъ
къауумдан, ариу тюкло къанат-
лы. Алтын къуш жомакълада ай-
тылыучу, тюю алтынча жылты-
рагъан къанатлы. Алтын чып-
чыкъ чорбат чыпчыкъланы
къауумундан, сары бла къара
неда жашилдим тюрсюнлю,
жырлаучу къанатлычыкъ.

АЛТЫНЛЫ ат эск. фольк.
Ушкок деген бла бир магъана-
да. Киши алтынлыны кголуна
алды.

АЛТЫНЧАЧ сыф. Чачы ал-
тын бетли болгъан. Алтынчач
къыз. Алтынчач тишируу.

АЛТЫНЧЫ I тизг. сан. Алты
деген сёзден къуралгъан тизгин-
чи санау. Алтынчы тизгин.
Ыйыкзны алтынчы кюню. Ал-
тынчы класс.

АЛТЫНЧЫ II ат. Алтындан
тюрю-тюрю затла ишлеучу
уста адам. Алтынчы жюзюкле,
сыргала этип сатады.

АЛТЫТОМЛУКЪ ат. Алты

том болуп басмаланнган чы-
гъарма. Жазуучуну сайлама чы-
гъармаларыны алтытомлугъу.

АЛТЫЧА ат карт. Алтыны
кёргозтген карт. Къарамашакъ
алтыча. Локзум алтыча. Трам
алтыча.

АЛТЫШАР юлюш. сан.
Алты деген сёзден къуралгъан
юлюшчю санау. Алтышар кзой.

АЛФ сыф. фольк. Бек улуу.
Алф Ерюзбек. Алф тау.

АЛХАМ ат дин. Къуранны
биринчи сурасы. Алхамны
кёлден билиу.

АЛЧИ I ат. Ашыкзны чу-
нгуру болгъан жаны. Аны ашы-
гзы алчи турду.

АЛЧИ II хал. сёзл. Аллын
артына айландырып. Жаш бёр-
кюн алчи кийди.

АЛЧЫ ат. 1. Ишде, окъуу-
да алда баргъан адам. Жаш
алчыланы тизгининдеди. Окъуу-
да алчыла. Эришиуде алчыла.
△ Берчи белин сындырыр, алчы
тилегин тындырыр. 2. Айгъакъ-
лаучуну орунунда келсе: а) ал
тизгинде тургъан. Алчы отряд.
Алчы часть; б) белгили. Алчы
сынам. Алчы амалла. 3. кёч.
Оноучу, башчы. Тукъумну ал-
чысы. Жыйынны алчысы.

АЛЧЫЛЫКЪ ат. Биринчи-
лик. Ала алчылыкзны кишиге
бермейдиле. Алчылыкзга ие
бол. □ Алчылыкзны ал хор-
ла (ишде, спортда). Алчылыкз-
ны тут биринчиликин кишиге
берме.

АЛЫКЪА заман. сёзл. Энт-
та. Ол алыкъа келмегенди. Иш-
ге алыкъа кеч туююлдо.

АЛЫКЪЫН хал. сёзл. ч диал.
Алыкъа деген бла бир магъана-
да. Алыкъын кюн батмагъанды.

АЛЫКЪЫНЧЫ хал. сёзл.

ч диал. Алыкѡа деген бла бир магѡанада. Алыкѡынчы кюн кѡысхармагѡанды.

АЛЫН эт. 1. Кѡутур, акѡылдан шаш. Сабий, кѡоркѡуп, алыннганды. 2. кѡч. Бек аѡыулан. Жаш ол адамѡа алынды. Ол кимге эсе да алынады.

АЛЫНДЫР эт. Бек кѡоркѡут. Кѡычырма, сабийни алындыраса!

АЛЫСЫН ат. 1. Чалыннгандан сора чыкѡгѡан кырдык. Алысынны чалдыкѡ. Тууарла алысында оглайдыла. 2. Айгѡакѡлаучуну орунунда келсе: а) экинчи чалыннган неда экинчи чалынып кѡуругѡан. Алысын бичен. Алысын кырдык. Алысын мурса; б) кѡч. Кеч кѡурагѡан. Алысын юйдеги.

АЛЫШ эт. 1. Бир затны берип, аны орунуна башха зат ал. Ала плаѡларын алышадыла. Ахмат бла Хусей дерсликлерин алышадыла. 2. Бир затны орунуна башха зат бла хайырлан. Кѡойчу, кѡошдан юйге келип, быстырларын алышды. 3. Алышындыр 3. деген бла бир магѡанада. Жашауда бушуу бла кѡууанч бири бирин алыша барадыла. 4. Бир затны, биреуню башха бир затдан, адамдан игиге сана. Ол эгешчигин битеу дунияны мюлкюне да алышырыкѡ тюйюлдю. Гаммешни сютюн тюкен сют башха алышмазса.

АЛЫШ-БЕРИШ кѡауум. ат. Саудюгерчилик деген бла бир магѡанада. Бусагѡатда халкѡны асламысы алыш-бериш бла кечинеди.

АЛЫШДЫР эт. Алыш 2 деген бла бир магѡанада. Ич быстырларынгы алышдыр. Ала

кѡыш чурукѡларын алышдырдыла.

АЛЫШЫН эт. 1. Биреуню, бир затны орунуна башха затны, адамны келиую. Заводну директору алышыннганды. Кѡулукѡчула терк-терк алышынадыла. Аны юсю эрттеден бери алышынмагѡанды. 2. Кезиуюнг келип, ишден эркин бол. Кѡа-лауурла алышынадыла. 3. Жа-нгылычлыкѡ бла биреуню бир затыны орунуна башха затны келиую. Кѡууанчлы ингирде мени бѡркюм алышыннганды. Жашны боюнлугѡу тойда алышыннганды. 4. Бир зат кетип, жокѡ болуп, орунуна башха затны келиую. Тереклени чапыракѡлары алышыннгандыла. Тюзлюк бир заманда да алышынмайды.

АЛЫШЫНДЫР эт. 1. Алыш 2 деген бла бир магѡанада. Чын-дайларынгы алышындыр. Асхат ишде ауругѡан атасын алышындырды. 2. Башха зат бла бирча кѡыйматлы болуп, аны орунуна жюрютюл. Физ-зарядка кѡп дарманны алышындырады. Элде бизни школну директорун алышындырырча адам жокѡду. 3. Кезиу бла кѡайтарылып тур. Кюнле бири бирин алышындыра озадыла. Жыл жылны алышындыра, жашау тюрлене барады.

АМАЛ ат. 1. Мадар, жорукѡ. Дерсни бардырыуну амаллары. Жангы амал. Шахмат оюнну амаллары. 2. Онг, жол. Амалынга кѡре эт. Амал тапсам, келирме. Ишни терк барыр амалы. Амал жокѡду. △ Амал адамдан кѡутулмаз. Амалны такѡалѡа жалѡа-

санг, бир иш битер. □ Амал эт мадар тап.

АМАЛСЫЗ I *сыф.* Амалы болмагъан. Амалсыз адам. △ Амалсызны кюню кзарангы. Амалсызга кезлик бичакъ сауутлукъ этер. 2. Бек керекли. Бир амалсыз заманда. Амалсыз кюнде. △ Амалсыз жерде аман артха тартыр. 3. Артха салырга, созарга жарамгаъан. Амалсыз иш. □ Амалсыз бол не этерге билме. Амалсыз эт онгун ал. Амалсызга кбал амалсыз бол деген бла бир магъанада.

АМАЛСЫЗ II *хал. сёзл.* Къарыусуз. Амалсыз ышар.

АМАЛСЫЗДАН *хал. сёзл.* Башха амал тапмай. Ол бери амалсыздан келгенди. Ана, кёлю бла угъай, амалсыздан ышара эди.

АМАЛСЫЗЛЫКЪ *ат. 1.* Амалсыз болум. Ала амалсызлыкъда жашайдыла. 2. Этмей жарамазлыкъ иш. Юйню сатарча амалсызлыкъ жокъду.

АМАЛ-ТАКЪАЛ *кзауум.* ат. Тюрлю-тюрлю амалла. Амал-такъал табылмады.

АМАЛТЫН *сонг.* Сылтауну билдиреди. Сени амалтын. Жер амалтын. Кзарар амалтын. Айтыр амалтын.

АМАН I *сыф. 1.* Махтар ышаны болмагъан; осал, къолайсыз, болумсуз. Аман адам. Аман хапар. Аман мал. △ Аман адамга тюртюлмей, иги адамы билмезсе. Аман азыгъын ташада кзабар. 2. Тапсыз, адепсиз. Аман кзылыкъ. Аман юлгю. Аман сёзле. Аман иш. △ Аман хапар — узун аякълы. Аман тил артыкъ бармакъга ушайды: кессенг, ачытады, кес-

месенг, апчытады. 3. сёл. тил. Ата-ана кеслерини сабийлерини юсюнден бетсинип айтыучу сёз. Ол аман жаш. Ол бизде аман кзыз. □ Аман ханс заранлы ханс. Аман кюн жауунлу, туман кюн. Аман тиш азыу тиш.

АМАН II *сёзл. 1. хал. сёзл.* Адам жаратмазча; антонимлери — иги II, ахшы II. Аман жырла. Аман тепсе. Аман окъу. △ Аман тик да бек кзырыл. 2. мард. сёзл. Бек, къаты. Биз аламы аман хорладыкъ. Ол аман ачыуланып сёлешди.

АМАНАТ *ат. 1.* Сакъланырга берилген зат. Бу жашчыкъ сизге аманатды. Аллахха аманат болугъуз! □ Аманат касса сакълар ючюн берилген ахчаны эсебин журютген учреждение. Аманат эт биреуге бир затны ышан, эт деп тиле. 2. Буюрулгъан, берилген жумуш. Мени сизге бир аманатым барды. △ Аманатга — хыянат.

АМАНАТЛЫКЪ *ат.* Аманатха берилген зат. Аманатлыкъга кзоюлгъан мал. Хапчукланы аманатлыкъларын ол кесине алды.

АМАНАУУЗ *сыф.* Аман сёзле айтыучу. Аманаууз адам.

АМАНКА *сыф. сёл. тил.* Бек аман. Ол аманка кесин ким суна болур?

АМАНЛА *эт.* Сёк, сёзюн эт. Биреую ташада аманлагъан айыпды.

АМАНЛЫКЪ *ат. 1.* Агъачы осаллыкъ, махтар заты болмагъанлыкъ; антоними — игилик. Костюмну аманлыгъы. 2. Тапсызлыкъ. Жашха кзылыгъыны аманлыгъы ючюн урушдула. 3. Законнга келишмеген зат. Адамга аманлыкъ этиучю болма.

△ Аманлыкъны сюрген айны-
миз. Аманлыкъ илген аман-
лыкъга тюбер. 4. Аман иш.
Ол кишиге аманлыкъ этмеген-
ди. Биз аны аманлыкъын кёр-
мегенбиз. △ Аманлыкъны сюр-
ген аманлыкъдан ёлор.

АМАНЛЫКЪЧЫ ат. 1. Жуу-
апка тартылырча иш этген
адам. Аманлыкъчылары тут-
хандыла. △ Аманлыкъчыны ти-
лин аманлыкъчы билир. 2.
Айгъакълаучуну орунунда кел-
се: аманлыкъ этиучю. Аман-
лыкъчы адам. Аманлыкъчы
къауум.

АМАНЛЫКЪЧЫЛЫКЪ ат.
Аманлыкъчы ишле. Республи-
каны Ич ишлерини министер-
ствосу аманлыкъчылыкъга къа-
жау кюрешеди.

АМЕРИКАЛЫ сиф. Америка-
да жашагъан. Америкалы
алимле. Америкалы космонавт.

АМИН кес. дин. Намазны,
дуаны, алгъышны ахырында
айтылыгучу тилек. Жашны ал-
гъышына тенглері амин де-
диле.

АММА ат. Ана 2 деген бла
бир магъанада. — Амма, хы-
чинле этейим, — деди кызычкы.

АНА ат. 1. Сабийли тиши-
рыу. Ананы жюреги тынгысыз-
ды. Анабыз сохта этеди. △
Ана — баланы кёз жарыгъы.
Ана кёлю — бешикде, бала
кёлю — эшикде. 2. Сабий анасы-
на сёлешгенде айтылады. —
Анам, кинога барайыммы? 3.
Къартайгъан тиширыугъа айты-
лады. — Ана, тынч-эсен болу-
гъуз! — Ана, кюнюнг ахшы бол-
сун! 4. Балалы тиши жаныуар.
Къозу анасыны ызындан ча-
бып кетди. Бузоу анасын эмди.
□ Ана тил адам къагъанакъ за-

манындан башлап сёлешуучю
тил. Ана къой тёлю бернучю
къой. Ана къаз тиши къаз. Ана
тонгуз мегежин.

АНАКА ат эрк. Аначыгъым
(сабий анасына сёлешгенде ай-
тылады). Анака аш эте турады.
Анака школда ишлейди.

АНАЛЫКЪ ат. 1. Анада
кесини сабийлерине болгъан жуу-
укълукъ. Аналыкъны татыуу.
Аналыкъны жууаплылыкъы.
2. Ананы кесини сабийлерини
аллында борчу. Аналыкъ эт.
3. этн. Келин неда киеу къай-
ын анасына салгъан сый. Сый
алгъанла аналыкъны иги жа-
ратмадыла. Аналыкъга кёп
тюрю зат салынады. 4. Ёге ана
деген бла бир магъанада.

АНАЧЫ ат арх. Сабий таба
тургъаннга болушуучу тиширыу.
Ынна аначы болуп тургъанды.

АНДА сёзл. 1. орун. сёзл.
Ол жерде; антоними — мында.
Анда келе тургъан Омарды.
Анда суукъдү. Жай элге ба-
рып, анда сау ай солдукъ.
2. заман. сёзл. Ол заманда, арт-
да. Келир базарда келирсе, ан-
да кюнюнго кёрюрге. Ингирде
кеч кел да, анда этеригими би-
лирсе.

АНДА-МЫНДА сёзл. 1. орун.
сёзл. Тюрю-тюрю жерледе.
Аякъ кийимле анда-мында
атылыпдыла. 2. заман. сёзл.
Анда-санда деген бла бир ма-
гъанада. Элге анда-мында бир
барабыз.

АНДАН I бойсун. байл.
Аны себепли деген бла бир ма-
гъанада. Кёл салып окъума-
гъанса да, андан ангыламагъан-
са. Сёзюмде турмагъанма да, ан-
дан ангыламагъанса. Андан уя-
лама.

АНДАН II сөзл. 1. орун. сөзл. Ол жерден; антоними — мындан. Андан келгенме. Андан кзайтдыла. Мындан баргзанла андан келе тургзанлагза тубе-диле. Δ Андан не келсе, мындан да ол кзайтыр. 2. заман. сөзл. Артда, андан сора. Жаш кёл тепседи, андан жырлады, андан шинтик оюнну башлады. $\square$ Андан бери аллай бир заманны. Андан сора артда. Андан эсе аны (ол затны) кзоюп.

АНДА-САНДА заман. сөзл. Бир-бирде. Анда-санда театр-гза да барабыз. Анда-санда кечеги кзанатлыны кзычыргзаны эшитиледи.

АНДЫЗ ат. Сары чагыучу, уллу чапыракзлы, бийик, дарман ханс. Андыздан кзотур дарман этиледи.

АННЯ ат. Сабий анасына айтыучу сөз. Ання дырыннга кетгенди.

АНСЫ байл. 1. кзарш. байл. Тенг жарашхан айтымны кесеклерин бирге байлайды. Кзартса, ансы саулузгунгу хатасы жокзду. 2. бойсун. байл. Бойсунган кзош айтымланы кесеклерин бирге байлайды. Сен бар де ансы, биз кзайры да барлыкзбыз.

АНТ ат. Бир затны этерге деп берилген сөз. Антым барды. Антынга ётюрюкчю болма. Δ Анты бла хантын тенг ашагзан. Анты болмагзан жаш — жюгенсиз ат. $\square$ Ант эт сөз бер, кзаргзан.

АНТАУ ат. Уллу гебен, тиш. Гебенлени бирге жыйып, эки антау этдик.

АНТЛАШ эт. Ант эт. Ала

тенгликни кзаты тутаргза антлашдыла.

АНТЛЫ сыф. Бек суюген, иги кёрген. Антлы тенгле. Антлы шух.

АНТСЫЗ сыф. 1. Антына ётюрюкчю, осал. Антсыз адам. Антсызма, назмуну кёлден билмесем. Δ Антсызны кзыралсыз женгер.

АНТЫМ кзар. сөз. Ант этеме. Антым, сен бизни ту-кзумданса!

АНЧА кёрг. алм. 1. Аны чакзлы. Анча кюнден бери кзайда эдинг? Анча сайын айтыргза эринмеймисе? 2. байл. сөз. Бойсунган кзош айтымны кесеклерин бирге байлайды. Ненча кере десегиз да, анча кере келирбиз.

АНЧАНЧЫ кёрг. алм. 1. Тизгинде саны аллай бир болгзан. Эришуде ол ючюнчюдю, мен да анчанчыма. 2. байл. сөз. Бойсунган кзош айтымны кесеклерин бирге байлайды. Сен ненчанчы классда окзуй эсенг да, мен да анчанчы классда окзуйма.

АНЧАУЛАН кёрг.-кзауум. алм. 1. Аллай бир адам. Анчаулан чалгзы чалады. 2. байл. сөз. Бойсунган кзош айтымны кесеклерин бирге байлайды. Ала ненчаулан бола эселе да, биз да анчауланбыз.

АНЧАШАР кёрг.-юлюш. алм. 1. Аллай биришер. Аланы хар бирине анчашар кзой жетгенди. 2. байл. сөз. Бойсунган кзош айтымны кесеклерин бирге байлайды. Бизге ненчашар гебен жетген эсе да, сизге да анчашар гебен жетерикди.

АНЫ бетл. алм. Ол 1 деген алмашны неликчи болуш

формасы. Аны юю. Аны адам-
лары. Аны кибикле. 2. Ол 1
деген алмашны тамамлаучу бо-
луш формасы. Аны бизге кёр-
юкт. Аны кёрдюм. Аны таныял-
мадыкз. □ Аны себепли
себеп. байл. бойсунган кюш
айтымны кесеклерин бирге бай-
лап жюриюдю. Аны ючюн
себеп. байл. аны себепли
деген бла бир маъанада.

АНГ ат. Оюм, адамны оюм
эте билиую. Миллет анг. Ангы
болгъан. Аланы англары кюч-
ленгенди. Политика анг.
△ Акзыл сёз ангнга анг кюшар.

АНГА алм. 1. бетл. алм.
Ол 2. деген алмашны бериучю
болуш формасы. Анга сёлеш.
Анга эслетмедик. 2. кёрг. алм.
Ол 2 деген алмашны бериучю
болуш формасы. Анга, ол алай-
дагъы ташха, кзарачыгъыз.

АНГЛЫ сыф. Ангы, сезими
болгъан. Англы сабий. Англы
адам.

АНГЛЫЛЫКЪ ат. Ангы, се-
зими барлыкъ. Жаш тёлюню
англылыгъы бизни кзууанды-
рады.

АНГСЫЗ сыф. Ангы, сези-
ми болмагъан. Ангсыз адам.

АНГСЫЗЛЫКЪ ат. Ангы, се-
зими азлыкъ. Аланы ангсыз-
лыкъларына сейир этерчады.

АНГЫЛА эт. 1. Бир затны
маъанасын бил. Аны айтха-
нын ангыладыкз. Ангыларча
айт. △ Ангылап сёлешген
айып алмаз. 2. Сюзе, тинте,
оюм эте бил. Жашауну ангыла.
Искусствону ангыла. 3. Сёз.
Ийиски ангыла. Ашны татыуун
ангыла. Аны ауругъанын кза-
рамындан ангыладыкз.

АНГЫЛАТ эт. 1. Маъана-
сын билдир, ангыларча эт.

Не этеришибизни ангылатдыла.
Айтырынгы тап, кесгин айтып
ангылат. Сёзню маъанасын
ангылат. 2. Белги бла билдир.
Ол кетерге сюйгенин кёзю-кза-
шы бла ангылатды. Тилсиз жаш
оноуну жаратмагъанын башын
булгъап ангылатды.

АНГЫЛАУЛУ сыф. Иги
ангылаучу. Ангылаулу адам.

АНГЫЛАУСУЗ сыф. Иги
ангыламаучу. Ангылаусуз жаш.

АНГЫЛАШЫН эт. Билрча,
ангыларча бол. Аны ахыр сёз-
лери ангылашынмадыла. Ангы-
лашынырча айт.

АНГЫЛАШЫНЫУЛУ I сыф.
Тынч ангыларча болгъан. Ангы-
лашыныулу тил бла айт.

АНГЫЛАШЫНЫУЛУ II хал.
сёзл. Тынч ангыларча. Ангы-
лашыныулу сёлеш.

АНГЫЛАШЫНЫУСУЗ I сыф.
Иги ангыланмагъан. Ангыла-
шыныусуз сёзле. Ангылашы-
ныусуз сезим.

АНГЫЛАШЫНЫУСУЗ II хал.
сёзл. Иги ангыламазча. Ангыла-
шыныусуз сёлеш.

АНГЫРЧАКЪ ат. Ат жерни
агъач кесеги. Аппа ангырчакъ-
ла ишлейди.

АПАСЫ ат. 20 капек неда
20-капеклик ууакъ ахча. Эки
апасы. Николай апасы.

АПЕРИМ межд. Махтауну,
бир затха ыразылыкъны билди-
реди. Аперим, бек иги ишлеген-
сиз!

АПЕРИМЛИК ат. Махтау.
Ишибизде аперимлик алгъан-
быз. Аперимликни анга бер-
гендиле.

АПОРТ ат. Мыстыгъа тарт-
хан татлы, къызгылдым, уллу
ариу алма. Апортланы, дели-

шеслени, шафранланы башха-
башха ячиклеге жыйдыкъ.

АППА ат. 1. Адамны ата-
сыны неда анасыны атасы. Ма-
житни аппасы. Аппаны гулоч
таягъы. 2. Къарт киши. Гуппур
аппала ныгъышда олтурадыла.

АППА-АКЪ сыф. Акъ II
дегенни айырма даража форма-
сы. Аппа-акъ мамукъ. Аппа-акъ
кюзучукъ.

АППА-АЛАЙЛАЙ хал. сёзл.
Чыртда хакъ алмай, хакъсыз.
Ол бизге кюзуну аппа-алайлай
бергенди. Элли сомгъа уа ол
аппа-алайлай келгенчады.

АППА-АЧЫКЪ I сыф.
Ачыкъ I дегенни айырма да-
ража формасы. Аппа-ачыкъ те-
резеле. Эшикле аппа-ачыкъдыла.

АППА-АЧЫКЪ II хал. сёзл.
Ачыкъ II (2, 3) дегенни айырма
даража формасы. Билгенинги
аппа-ачыкъ айт. Уучу, кё-
зюлдюреуюкле бла къарам, жу-
гзутурну аппа-ачыкъ кёрдю.

АППУН ат. Бир затны (шин-
тикни, ташны д. б.) юсюне са-
лып олтурур ючюн этилген жас-
тыкъчыкъ. Ынна аппулагъа
тышла тикгенди. Къонакъны
шинтикни юсюне аппун салып
олтуртдукъ.

АПРЕЛЬ ат. Жылны төр-
тюнчю айы. Апрельде кюн
жылына башлайды. Апрель жаз
башы айды.

АПСАТЫ ат фольк. Уучу-
лукъну аллахы, жаныуарланы
жакъчысы. Апсатыны жыры.
△ Уучу— Апсатыгъа жалын-
чакъ.

АПСЫН ат. Тиширыуну
къайыныны юй бийчеси. Ала
апсынладыла. Эгечибизни ап-
сыны. △ Апсын деген — арпа
къылчыкъ. Анасы махтагъанны

алма, апсыны сёкгенден къал-
ма.

АПТЮЕК I ат. Дарманла
сатылыучу жер. Аптюекледе
тюрю-тюрю дарманла бар-
дыла.

АПТЮЕК II ат дин арх.
Ислам динге жангы юй-
ретип башлагъанда хайырла-
нылыучу китапчыкъ. Жашчыкъ
аптюекни тауусханды. Сабийле
аптюекни окъуйдула.

АПЧЫ эт. 1. Жунчу де-
ген бла бир магъанада. Ала,
кёп ёлюм сынап, апчыгъандыла.
Къыйынлыкъ сынап апчыгъан-
ла. 2. Заран, зырафлыкъ тюш.
Ырхы келип, бир-бир тау элле
апчыгъандыла. Къургъакълыкъ
кысып, мюккле апчыгъан-
дыла.

АПЧЫТ эт. 1. Жунчут де-
ген бла бир магъанада. Бушуу
бизни апчытмады. Сакъ жауун
аланы апчытды. 2. Заран, зы-
рафлыкъ сал. Жер тебиу кёп-
лени апчытады. Буз уруу ара
мюлкню апчытханды.

АПЧЫУЛУ I сыф. Апчыт-
хан, апчыгъан. Апчыулу жыл.
Апчыулу къарам. Апчыулу иш.

АПЧЫУЛУ II хал. сёзл.
Апчып. Апчыулу къара. Ап-
чыулу сёлеш.

АРА ат. 1. Бир затны (не-
да затланы) ортасы. Сууну ара-
сы. Ёзенни арасы. Элли арасы.
Юйлени аралары бла. △ Экеу-
лен бир болса, төбедегин эн-
дирир, жетеулен айры болса,
арадагъын алдырыр. 2. Бир
затны жыйышдырылгъан жери.
Сатыу-алыу ара. Промышлен-
ность ара. Илму ара. 3. Айгъакъ-
лаучуну орунунда келсе: ара-
дагъы. Ара комитет. Кёпюрюю
ара тиреую. Ара бульвар. 4. Эки

затны ортасындагы узакълыкъ (жол). *Бизни эл бла сахарны арасы алтмыш километрди.* 5. *Заман. Арадан юч кюн озду.* 6. *Вашхалыкъ, ёзгелик. Аман бла игини арасын ким да ангылайды.* 7. *Адамланы ортасындагы хал, бир бирни ангылау-лукъ. Аланы аралары игиди. Тенглени аралары сууукъ бола башлагъанды.* △ *Ара айры болса, арадагы алыныр.* 8. *Айгъакълаучуну орунунда келсе: халкъныкы, жамауатныкы. Ара мюлк. Ара байлыкъ. Ара иш.* △ *Ара ишде урунган арымаз. Ара мюлк — ара багъана.*

АРА-ГУРА *сыф. Экили, арсарлы. Ара-гура хал.* □ *Ара-гура бол экили, арсарлы бол.*

АРА-ГУРАЛЫКЪ *ат. Экилилик, арсарлыкъ. Аланы ара-гуралыкълары бет сыфатларын-дан билине эди.*

АРАКЪ *ат арх. Тиш II деген бла бир магъанада. Аракъланы тегереклери агъач буруу бла бегитилгендиле.*

АРАКЪЫ *ат 1. Мирзеуден этилиучю, суу бетли, спиртли ичги. Лимон аракъы. Кючлю аракъы.* △ *Аракъы акъыллыны да тели этер.* 2. *Айгъакълаучуну орунунда келсе: аракъы этилиучю. Аракъы завод. Аракъы цех.*

АРАКЪЫЧЫ *ат. 1. Аракъы этиучю адам. Уста аракъычы.* 2. *сёл. тил. Ичгичи деген бла бир магъанада, Аракъычы адам.*

АРАЛ *эт. 1. Кёзлеринги жандырып, сейирсинип къара. Къызчыкъ зоопаркда айыулагъа аралып тура эди.* 2. *Бир жанына тай, ишleme (кёз гинжилени юсюнден). Аны солууу*

тохтады, кёзлери арала башладыла.

АРАП *ат. Къыйырлары багъаналагъа (неда къабыргъа-лагъа) бегитилип, мекамны жабар ючюн салынган агъач. Юйню араплары. Къошну араплары.*

АРАПЛЫ *ат. Арап къыр-раллада жашагъан асламлы халкъланы адамы. Араплы жаш. Араплы жазыучула.*

АРАПЧА *хал. сёл. Арап тилде. Арапча сёлешуу. Арапча сор. Арапча жаз.*

АРАУАН *ат арх. Отха кёмюллюк гыржынны къатдырып ючюн хайырланылыучу, узун саплы сауут. Арауанда къатдырылган нартюх гыржын.*

АРАШ *арааш айырма этимни ишни эки неда кёп адам бирге этгенлерин кёргюзтген айырмасы. Араш айырма этим тамыргъа -ш, -ыш / -иш, -уш / -юш жалгъау кёшүлүп кзуралады.*

АРБА *ат. Ёгюз, ат, эшек жегилген, жюк ташыучу адыр. Эшек арба. Ат арба. Бичен арба.* △ *Арбаны аллы кзалай барса, арты да алай барыр. Арба аузгандан сора жол кёргюзтучю кёп болур.* □ *Арба жол арбала жюрюучю жол. Арба жау арбаны чархларына жагъылыучу жау.*

АРБАЗ *ат. Мекамны аллында ачыкъ, бош жер. Юйню арбазы. Конторну арбазы. Школну арбазы.* △ *Арбаз сайлама да, кзоншу сайла. Арбаз кзынгырды да, ийнек сауалмайма.*

АРБАЧЫ *ат. Арбаны жюрюк-тучю адам. Арбачы киши.*

АРГЪЫ *сыф. Ары жанында-*

гъы; антоними — берги. *Аргъы юй. Аргъы тау. Аргъы стол.*

АРИУ I сыф. 1. Адам жаратхан; антоними — эрши I (1). *Ариу костюм. Ариу адам. △ Ариу болса, кзараргъа ахшы, иги болса, жашаргъа ахшы. Ариу — кёзге, акъыл — жүрекке. 2. кёч. Иги, тап, хычыуун. Ариу кылыкъ. Ариу сёз. Ариу адет. △ Ариу сёзде ауруу жокъ. Ариу сёз жиянны тешигинден чыгъарыр. 3. кёч. Таза, кирсиз дегенле бла бир магъанада. Ариу суу. Ариу хауа. Ариу арбаз.*

АРИУ II хал. сёзл. 1. Адам жаратырча. *Ариу кийин. Ариу боялгъан. 2. кёч. Кирин кёй-май. Арбазны ариу сыйпа. Кёгетлени ариу жууугъуз. 3. кёч. Хычыуун, сыйюп тынгыларча, къарарча. Ариу тепсе. Ариу жырла.*

АРИУ III кючлен. кес. *Керти окъуна. Бу адам бизни ариу тели этгенди. Сени тырма-нынгдан ариу кёчюп кетерик болгъанбыз.*

АРИУЛА эт. 1. Кирин кетер; тазала. *Столну ариула. Жолну къарын ариула. Арбазны ариула. 2. кёч. Биреу жанлы бол, аны терслиги болмагъанга сана. Сюд жашны ариулады. 3. кёч. Биреуге жакъ бас, аны жанлы бол. Сен терс адамны ариулайса. △ Терсни ариулап, тюзню кзармаргъа болмайды.*

АРИУЛУКЪ ат. 1. Адамны кёлконе ушагъан зат. *Табийгъатны ариулукъуна сейирсиниу. △ Ариулукъ — кёзге ауана. Ариулукъну адеп озар. 2. кёч. Тазалыкъ деген бла бир магъанада.*

АРКЪА ат. Адамны төмме-

гини арт жаныны боюнундан къуипрукъ сюегине дериси; сырт. *Аркъанга кётюр. Аркъасы гуппур кзарт.*

АРКЪАН ат. Эшилип, бурулуп этилген базыкъ жип. *Кендирден этилген аркъан. Биченни аркъан бла тартдырып кысдыла.*

АРКЪАНЛА эт. Аркъан бла байла (малны). *Тууарны аркъанла. Эшекни суу боюнунда аркъанла.*

АРКЪАУ ат. 1. кзур. Мекямны башыны ортасы бла узунуна баргъан базыкъ агъач. *Аркъаугъа жарагъан агъачны сайладыкъ. △ Аркъаусуз юй болмаз. 2. тех. Къумач сокъгъан станокда кёндеделение баргъан халы.*

АРМАУ ат. 1. Жунчугъан, абызырагъан хал. *Бизде армау жокъду. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жунчуулу, абызыраулу. Армау адам. □ Армау бол жунчу, абызыра. Армау эт жунчут, абызырат.*

АРМАУЛУ I сыф. Армау 2 деген бла бир магъанада. *Армаулу хал. Армаулу адам.*

АРМАУЛУ II хал. сёзл. Жунчуп, абызырап. *Армаулу жууапла. Армаулу сёлеш. □ Армаулу бол армау бол деген бла бир магъанада.*

АРМАУЛУКЪ ат. Армау хал. *Ала экиси да армаулукъдадыла.*

АРМАУСУЗ I сыф. Абызырамагъан, жунчумагъан. *Армаусуз адам. Армаусуз жууап.*

АРМАУСУЗ II хал. сёзл. Абызырамай, жунчумай, армау болмай. *Армаусуз сёлеш. Армаусуз башла.*

АРПА I ат. 1. Мирзеуюнден жарма, ун, сыра, боза д. а. к. башха зат этилиучю битим. *Кюзлюк арпа. Арпа баш. △ Арпа жетсе, оракъ багъалы. Арпа, будай ашды, алтын, кюмюш ташды.* **2.** Айгъакълаучуну орунунда келсе: арпадан этилген. *Арпа гыржын. Арпа жарма. Арпа боза. Арпа сыра.*

АРПА II ат мед. Адамны кирпич тюплерин ирин этдириучю ауруу. Аны кёзюне арпа чыккындан.

АРСАР I сыф. Экили, аккыл; антоними — таукел. *Арсар адам. Арсар жууап. △ Таукел бир ёлюр, арсар эки ёлюр.*

АРСАР II хал. сёзл. Экили, аккыл болуп. *Арсар жууап-ла. Арсар сёлеш. □ Арсар бол экили, аккыл бол. Арсар эт экили, аккыл эт.*

АРСАРЛАН эт. Арсар бол деген бла бир магъанада. *Не этерге билмей, арсарландыкъ.*

АРСАРЛЫ I сыф. Арсар I деген бла бир магъанада. *Арсарлы иш. Арсарлы адам. △ Арсарлы сагъыш этгинчи, арсарсыз ишин битдирир.*

АРСАРЛЫ II хал. сёзл. *Арсар II* деген бла бир магъанада. *Арсарлы сюел. Арсарлы узал. □ Арсарлы бол арсар бол деген бла бир магъанада. Арсарлы эт арсар эт деген бла бир магъанада.*

АРСАРЛЫКЪ ат. Арсар хал; экилилик, аккыллыкъ. *Алада арсарлыкъ жокъду. Арсарлыкъ бла.*

АРСАРСЫЗ I сыф. Таукел I деген бла бир магъанада. *Арсарсыз жууап. Арсарсыз иш.*

АРСАРСЫЗ II хал. сёзл. Арсар болмай, таукел болуп.

Арсарсыз айт. Ишни арсарсыз эт.

АРСАРСЫЗЛЫКЪ ат. Таукеллик деген бла бир магъанада. *Аны жууабында арсарсызлыкъ эсленеди.*

АРСЛАН ат. Аслан I деген бла бир магъанада. *Арслан бек къарыулу жаныуарды. △ Арсланны баласы арслан болур.*

АРТ I ат. 1. Затны ал жаныны бирси жаны. *Юйню арты.* **2.** Айгъакълаучуну орунунда келсе: ал жанындан бирси жанындагы. *Арт эшикле. Юйню арт терезеси. Атны арт аякълары.* **3.** Ахыры. *Ишни арты. Оюнну арты. Хапарны арты. △ Жел арты — жауун, боза арты — дауур.* **4.** Айгъакълаучну орунунда келсе: ахырғы, артдагы. *Арт кюнледе. Арт жыллада. Арт болжал.* **5.** *Къуйрукъ I* деген бла бир магъанада. *Арты уллу адам.*

АРТ II эт. Къабугъун кетерип, тазала. *Картофланы арт. Нартюх качанланы арт.* **2.** Керексиз затларын кетер. *Бахчаны ташын артдыкъ. Къойну мырхыкларын арт.* **3.** Заранлы хансларын кетер. *Чюгюндюр бахчаны хансын арт. Тахтаны хансын арт.* **4.** Тюш, кет (жаныуарланы жаз башында эски тюклерини юсюнден). *Къочхар жабагъысын артханды.*

АРТАЛЛЫДА кючлен. кес. Угъайлау — кючлендириу магъананы билдиреди; чыртда. *Арталлыда билмейди. Арталлыда тынгыламайды.*

АРТДА I заман. сёзл. Бир белгили замандан сора; антоними — алгъа I (1). *Артда бизге тырман этме. Артда келир-*

биз. □ Артда къал хорлат (ишде, окъууда).

АРТДА II сонг. Сора деген бла бир магъанада. Ол кюнден артда. Сиз алай айтхандан артда.

АРТДАГЪА заман. сёзл. Артха, арт заманнга. Артдагъа асыра. Артдагъа кзой.

АРТДАГЪЫ сыф. Арт жанындагъы. Артдагъы вагон. Артдагъы арба.

АРТДАН сёзл. 1. орун. сёзл. Арт жанындан. Бизге болушурукъла артдан келе турадыла. 2. заман. сёзл. Артда I деген бла бир магъанада. Артдан келликни киши да билмейди.

АРТДАН-АРТХА заман. сёзл. Заман оза баргъаны сайын. Артдан-артха иш тап бола барады. Артдан-артха саусуз игиге айланды.

АРТДАРАКЪ заман. сёзл. Бир кесекден. Мен артдаракъ келирме Артдаракъ бизге телефон бла сёлеш.

АРТДАРАКЪДА заман. сёзл. Артдаракъ деген бла бир магъанада. Артдаракъда бизге келирсе.

АРТИШ ат. 1. Кёгергенлей туруучу нарат котур (чырпы). Чырмалып ёсген артиш. Терекча ёсген артиш. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: артишден неда аны гагуларындан этилген. Артиш жау. Артиш кзамичи сап.

АРТМАКЪ ат. Машокчукъ. Артмакъ бла бир алма кзатхан. Солдат артмакъ. Экскурсиячылары артмакълары. △ Артмакъда болгъандан эсе, кзырында болсун. Кзонагъынгы артмагъына кёре алма да, алгъышына кёре ал.

АРТХА I сёзл. 1 орун. сёзл. Арт жанына; антоними — алгъа II. Артха кзайт. Артха кзара. Артха кет. 2. орун. сёзл. Алгъыннгы жерине. Элден келгенле артха ашыгъа эдиле. 3. заман. сёзл. Арт заманнга. Артха асыра. Артха кзой. △ Артха асыралгъан кёз чыгъармаз. □ Артха къал оздур, хорлат (ишде, спорт оюнлада).

АРТХА II сонг. Сора деген бла бир магъанада. Ол кюнден артха. Бу жолдан артха.

АРТЫГЪЫРАКЪДА кючл. кес. Айтылгъан затны кючлендирир ючюн хайырланылады; бегирекда, артыкъда, бютюнда, артыкъсызда. Эгиз жашла иги окъуйдула, артыгъыракъда Ахмат.

АРТЫКЪ I сыф. 1. Кереклисинден кёп болгъан. Артыкъ ахча. Артыкъ ырысхы. △ Артыкъ мал кёз чыгъармаз. 2. кёч. Керексиз. Артыкъ сёз. Артыкъ адам. △ Артыкъ сёз таш жарыр, артыкъ файда баш жарыр. 3. Энчи, башха тюрлю. Окъургъа артыкъ эс бёлюгюз.

АРТЫКЪ II сёзл. 1. Марда-сындан кёп, оздуруп. Артыкъ сёлешме. Артыкъ ал. Артыкъ ишле. △ Артыкъ айтхандан эсе, артыкъ атла. Артыкъ ашагъанынг харамды. 2. хал. сёзл. Асыры деген бла бир магъанада. Артыкъ ариу туюлдою. Артыкъ иги сунмайбыз. △ Артыкъ жумушакъ болма — бюгерле, артыкъ кзаты болма — сындырырла. Артыкъ уллу кзапма — бюгерле.

АРТЫКЪ III сонг. Аслам (башлаучу болушдагъы атла, санаула бла жүрюйдю). Жюз-

ден артык. Эки сагзатдан артык.

АРТЫКЪЛЫКЪ I ат. Ма-жаллык, онглулук. Артык-лыкга тѣзген кыйында.

АРТЫКЪЛЫКЪ II ат. Зор-лук, бла этилген, куюсуз иш. Халкга Сталинни заманында кѣп артыклык сынагандыла. □ Артыклык эт кыйынлык сынат.

АРТЫКЪДА кючл. кес. Артыгыракда деген бла бир маганада. Артыкда алакат. Артыкда уллу. Артыкда бек сизге ыразыбыз.

АРТЫКЪСЫЗДА кючл. кес. Артыгыракда деген бла бир маганада. Устазларыбызны бек сюебиз, артыксызда математи-кадан бла ана тилден окзутхан-ланы.

АРШЫН ат ист. Узунлукну ѳлчѳю (0,71 м. болады). Жюз аршын кзумач. Жарым аршын. □ Аршын сюрме агъачны сый-дамлаучу уллу сюрме.

АРШЫНЛА эт. сѳл. тил. Аршын бла ѳнчеле. Отоуну ар-шынла.

АРЫ I эт. Ишлеп, кыйна-лып, къарыусузурак бол. Кѣп ишлеп, ары. Арыгынчы ишле-дик. △ Арыгъан ѳлгенге мин-генлей. Арыгъан атка кзачичи да ауурду.

АРЫ II орун. сѳл. Ол жер-ге; антоними — бери I; Ары барыгыз. Ары кзара. △ Ары — орак, бери — чалгы. Ары — кзайрак, бери — билеу.

АРЫ III сонг. Башлаучу болушну излейди. Бюгюнден ары быллай кылык этмезиз. Келгенден ары, алагга да кзайтайык.

АРЫ-БЕРИ орун. сѳл. 1.

Кзайры болса да бир жары, белгисиз жерге. Ары-бери бар-лык эсегиз, мен элтейим. 2. Жан-жанына. Жаш башын ары-бери булгады. Ит кзуйругун ары-бери кзымылдатып башла-ды.

АРЫКЪ I ат. Жер суга-рыр ючюн ишленген илипин, канал. Арыкны суу азайды.

АРЫКЪ II сыф. 1. Азгын; антоними — семиз 1. Арык мал. Арык адам. △ Арык ат-ны кзууаласанг, туу болур, семиз атны кзууаласанг, суу болур. Арык малга териси да — жюк. □ Арык бол аз. 2. кѳч. Жаусуз неда жауу аз болгъан (этни юсюнден). Арык эт. 3. кѳч. Битимсиз (жерни юсюнден). Арык жер. 4. кѳч. Жарлы. Арык юй. Арык юй-деги. Арык мюлк.

АРЫКЪЛА эт. сѳл. тил. Арык бол деген бла бир ма-ганада. Малла арыклагган-дыла.

АРЫКЪЛЫКЪ ат. Арык хал, арык болгъанлык. Малны арыклыгзы. Жерни арык-лыгзы.

АРЫКЪСУУ сыф. Арыгты-рак. Арыксуу жаш. Арык-суу тишируу.

АРЫУСУЗ I сыф. Арый бил-меген, арымаучу. Арыусуз адам. Арыусуз ат.

АРЫУСУЗ II хал. сѳл. Арымай, тохтаусуз, кыстау. Ала арыусуз урунадыла. Жаш-ла жолда арыусуз барадыла.

АРЫШ ат. Арбаны, чананы боюмса бегитилиучу неда ха-мутха кзысылыучу агъачлары. Арбаны арышлары. Чананы арышлары. □ Арыш айыл ар-баны арышларын эм ала бла

бирге хамутну ёрге тартдырып туруп ючюн хайырланылыучу айыл. Арыш чомача арбаны арышлары бла боюнсаны бирге тутдуруучу чомача.

АРЫШЛЫКЪ ат. Арышла этерге жараулу агъач. Аппа агъачдан арышлыкъла келтирди.

АРЫШЛА эт. сёл. тил. Айланып, жюрип тур. Жолну арышла. Бахчаны тегерегин арышла.

АС эт. 1. Энишге салынырча такъ. Чоюнну отха ас. Къазан ас. Отха челек бла суу ас. 2. Ёрге тагъып ёлтюр. Къыз кесин асды. Фашистле кёплени асхандыла.

АСАБА ат ист. Ёлгенни мюлкюне ие боллукъ (неда болгъан) адам. Ол жашчыкъ кзартны асабасыды.

АСКЕР ат. 1. Къыралны сауутланинган кючлери. Аскерни башчысы. Аскер тургзан жер. 2. Сауутланинган кючледе этилиучю къуллукъ (иш). Аскерге чакъырылыу. Аны аскерге алдыла. Аскерден кзайт. 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: аскерде къуллукъ этиу бла байламлы болгъан. Аскер училище. Аскер академия. Аскер присяга. Аскер врач. 4. кёч. Кёп адам. Бу аскерни биз кзалай кечиндирликбиз! Ма, аскер жыйылып келеди.

АСКЕРЧИ ат. Аскерде къуллукъ этген адам. Аскерчиле тургзан жер. Аскерчи тенглерибиз. Бизни аскерчилерибиз.

АСЛАМ мард. сёзл. 1. Иги кесек, кёбюрек. Аслам адам. Аслам ахча. Мингден аслам. Тойгъа адам аслам жыйылганды. 2. Жарымындан кёп. Халкъны асламы. Школчула-

ны асламы. Малланы асламы. □ Аслам бол кёбей. Аслам эт кёбейт.

АСЛАМЛА ат кёпл. сан. Халкъны кёбюсю. Элли асламла. Халкъ асламла. Урунган асламла.

АСЛАМЫНА заман. сёзл. сёл. тил. Асламысында деген бла бир магъанада. Ол асламына эшикде кечинеди.

АСЛАМЫНДА заман. сёзл. сёл. тил. Асламысында деген бла бир магъанада. Атабыз асламында эрттенликде ашамаучуду.

АСЛАМЫСЫНА заман. сёзл. сёл тил. Асламысында деген бла бир магъанада. Март айда асламысына кюнле шулпулу, туманлы болдула.

АСЛАМЫСЫНДА заман. сёзл. Кёп жолда, кёп кере; кёбюсюнде. Ол асламысында дерсге кеч келип турду.

АСЛАН ат. 1. Киштик къауумдан, уллу жырткыч. Аслан кёкюреги уллу жаныуарды. Тиши аслан. △ Асландан аслан тууар. Асланны жүреклисиде айгъа секирир. 2. кёч. Батыр адамны юсюнден. Халкъыбызны асланлары ол кюйсюз урушда жоюлгзандыла.

АСМА ат. Жугъушлу, тамакъ эм этни чапыртыучу ауруу (скарлатина). Сабий асмадан ауруй эди. Къызны этине асма жайылгзанды.

АСМАКЪ ат. Адамны асып ёлтюрюр ючюн ишленнген зат. Аны аппасын фашистле асмакъгъа асып ёлтюргендиле.

АСМАКЪЛА эт. сёл. тил. Асмакъгъа ас. Фашистле кёплени асмакълагзандыла.

АССЫ сыф. дин. 1. Аллахха,

муслийман диннге ийнанмагъан. Ассы адам. 2. Муслийман диннге келишмеген. Ассы иш. Ассы сёзле. □ Ассы бол Аллахны унут, аны барлыгына ийнанма.

АССЫЛЫКЪ ат. Аллахха, муслийман диннге ийнанмау-лукъ. Ассылыкъ этме. Аллахсыл-ланы ассылыкълары.

АСТО межд. Астофюруллах деген бла бир магъанада. Асто, ол айтханынг а неди?!

АСТОФЮРУЛЛАХ межд. Адамны бек сейирсиннгенин билдиреди. Астофюруллах, къайдан чыкъдыгъыз?!

АСЫЛ I эт. Боюнуна тагъыл, боюнундан къучакъла. Кызчыкъ анасыны боюнуна асылды.

АСЫЛ II сыф. 1. Адеби, къылыгъы болгъан. Асыл адам. Асыл уланла. 2. Белгили, сыйлы. Асыл нартла. Асыл тукъум. △ Асыл асылгъа тартмыш. 3. Багъалы, таза (алтынны, кюмюшню д. б. аллай затланы юсюнден). Асыл таш. △ Асыл азмаз, гемха ат тозмаз.

АСЫЛЛЫ сыф. сёл. тил. Асыл II (1) деген бла бир магъанада. Асыллы адам. △ Асыллы аз сёлешир, кёп тынгылар.

АСЫЛЛЫКЪ ат. Асыл къылыкълылыкъ. Аланы асыллыкъларына сукъланабыз. Малны асыллыгъы. Ташны асыллыгъы.

АСЫЛСЫЗ I сыф. 1. Асыл къылыгъы болмагъан. Асылсыз адам. 2. кёч. Осал, аман, асыл адамгъа ушамагъан, келишмеген. Асылсыз иш. Асылсыз сёзле.

АСЫЛСЫЗ II хал. сёл. Айып этерча, адепсиз. Асылсыз

сёлешуу. Ол кесин асылсыз жюри-теди.

АСЫЛСЫЗЛЫКЪ ат. Асыл къылыгъы болмагъанлыкъ, адепсизлик. Асылсызлыкъ этиу.

АСЫРА эт. 1. Тас болмазча салып сакъла. Суратланы асыра. Документлени асыра. △ Асырагъан — артха асыу. Асырагъан асыу алыр. 2. кёч. Багъып ёсдюр. Ана юч сабий асырайды. Ёксюзле асырагъан тиши-рыу. 3. кёч. Сояргъа деп бакъ. Къарындашымы тоюна тууар асырайбыз. 4. кёч. Ёлгенни басдыр. Ыннабызны асырап келдик. Ёлюкню асырагъа жыйылгъанла.

АСЫРАГЕЖЕ ат эти. Ашыра жырна деген бла бир магъанада. Ання асырагёже этгенди.

АСЫРАУ ат. 1. Басдырылып асыралгъан багъалы затла. Археологла бурунгулуладан кзалгъан асырау тапхандыла. 2. Запас, артха сакъланган зат. Жашчыкъ ыннасыны асырауун тапды.

АСЫРЫ мард. сёл. Бек, оздуруп. Асыры азды. Асыры кёпдю. Асыры омакъланыу. Асыры жашды. △ Асыры кызыл терк онгар. Асыры татлы болсанг, ашарла, асыры ачы болсанг, атарла.

АСЫУ ат. Адамны кёлюне жарагъан зат, болушлукъ. Малла кырдыкдан асыу алдыла. Сенден бизге асыу жокъду. △ Ариу сёз — кёлге асыу.

АСЫУЛУ I сыф. 1. Асыуу болгъан, адамгъа асыу берген. Асыулу хапар. Асыулу иш. Асыулу сёзле. 2. Агъачлы, бек иги. Асыулу бичен. Асыулу продуктла. Асыулу иш.

АСЫУЛУ II хал. сёл. Адам

жаратырча, иги, тап. Асыулу селеш. Асыулу жырла. Асыулу тепсе. Асыулу ишле.

АСЫУСУЗ сыф. Жараусуз, осал. Асыусуз продукция. Асыусуз хапар. Асыусуз адам.

АСЫУСУЗЛУКЪ ат. Жараусузлукъ, болмачылыкъ, осаллыкъ. Продукцияны асыусузлугъу. Ол кесини ишде асыусузлугъун ангыламай эди.

АТ I ат. 1. Жегилиучю, минилиучю, уллу юй хайыуан. Тор ат. Къашха ат. Боз ат. Чабьучу ат. Δ Ат, абынмай, жол танымаз, эр, абынмай, эл танымаз. Атынгдан айырылсанг да, жерингден айырылма. 2. Атны баш сураты (шахматлада). Мен ат бла шах этдим. Ол ат бла мени эки фигурамы алды. $\square$ Ат жер и ер деген бла бир маъанада. Ат завод къумалы атла ёсдюрюучю предприятие. Ат орун атла туруучу мекам. Ат керек кзауум. ат. минилген атны кереклери. Ат сирке къотурну бир тюрлюсю.

АТ II ат. 1. Адамгъа неда башха затха аталгъан энчи сёз. Адамны аты. Китапны аты. Эл ни аты. Δ Атым атлы — балдан татлы. Аты бирни — анты бир. 2. Даража. «Россейни жигити» деген ат. «КЪМР-ни сыйлы устазы» деген ат.

АТ III ат грам. Тилни ким? не? деген соруулагъа жууап берген энчи кесеги. Тукъум атла. Энчи атла. Агдан кзуралгъан сёзлеу. Этимден кзуралгъан ат.

АТ IV эт. 1. Къолунгда затны, силдеп, бир жары бардыр. Таякъны ат. Ташны ат. Δ Адамгъа жукъ берсенг, атмай бер. 2. Керексизге санап, бир

жанына биргъа, сыз. Ала ушкокларын атып кетди. 3. кёч. Къокуп кет, къарама, жарсыма. Ол сабийлерин атып кетгенди. Тенгинги атма. 4. Сауутдан окъ чыгъар. Ушкок бла атып ур. Керох бла ат. Автоматла бла атдыла. 5. Артындан эшикни эт, бегит. Тюрмеге ат. Зинданнга ат. 6. Ашха-суугъа къош. Чайгъа бал туз ат. Шорпагъа туз ат. 7. Секир, жыгъыл, неда тюртюп жыкъ. Машинаны кёпюрден атдыла. Ол кесин суугъа атды. Къатели этип, тууар кесин жардан атды. 8. сёл. тил. Юсюнге къапла, жай. Жаулукъну инбашларынга ат. Къыз, пальтосун юсюне атып, арбазгъа чыкъды. 9. кёч. сёл тил. Элт, келтир (улоу бла). Бизни шахаргъа ат. Мени базаргъа ат. Бу машокну тирменнге ат. 10. кёч. Ичип жибер. Боза аякъны ат. Эки рюмканы ат. 11. кёч. Чабып чыкъ, бар. Сабий кесин атасына атды. Аппа мыллыгын эшикге атды. 12. кёч. бош тил. Ётюрюк айт. Азнор, бу жол а атдынг.

АТА I ат. 1. Сабийи бар неда болгъан эр киши. Туугъан ата. Атамы къарындашы. Δ Атадан ёксюз — жарым ёксюз, анадан ёксюз — толу ёксюз. Атанг барда эл таны, ананг барда эр таны. 2. кёпл. сан. Алгъыннгы тёлю, ата-бабала. Аталарыбыздан кзалгъан адетле. 3. кёч. Бир затны мурдорун салгъан адам. Нарт аскерни аталары. Тукъумну атасы. Малкзар литературыны атасы Кязимди. 4. Сабийле аталарына айтыучу сёз. Ата, къайры бараса? 5. Къарт эр кишиге кесинден гитчеле ай-

тыучу сёз. Ата, былайгза олгур.
□ Ата юй адамны кеси юю, туугъан юю. Ата журт адамны туугъан кыралы, жери.

АТА II эт. 1. Биреуге, бир затха ат бер. *Жашчыкзгза Локъман атадыла. Кючюкге Бойнакз атадыкз.* 2. кёч. Биреуге, бир затха жорала. *Жазыучу кесини жангы романын Ата журтлары ючюн жанларын бергенлеге атагзанды. Белгили алимини 60-жыллыгзына аталгзан конференция.* 3. кёч. Биреуге жакъ (терсликни, айыпны). *Терсликни биреуге ата. Кесинг этген аманлыкзны башхагза атама.*

АТА-АНА кзауум. ат. Сабийни атасы бла анасы. *Бир атадан-анадан туугзандла. Ата-аналаны жыйылыулары.* △ *Атаны-ананы кзачы уллуду. Атанга-ананга кзалай болсанг, балаларынгдан аны кёрюрге.*

АТА-БАБА кёпл. сан. Тукъумну, тайпаны бек таматалары, бурунгулулары. *Ата-баба-ладан кзалгзан тёреле. Мал-кзардыланы ата-бабалары.*

АТАЙТМАЗ кзауум. ат эвф. Жугъшулу ауруу. *Сабий атайтмаздан ауруй эди.*

АТАКА ат эрк. Сабийле аталарын эркелетип айтыучу сёз. *Атака, манга аякз машина алчы.*

АТАЛГЪЫ ат. Агъач адырла ишлегенде хайырланылыучу, чага формалы керек. *Аття аталгзы бла чолпу ишлейди.*

АТАЛЫКЪ I ат. 1. Ата борч. *Ол кесини сабийлерине аталыкз эталмайды. Бизге аталыкз, аналыкз да тамата кзарындашыбыз этеди.* 2. Ёге ата деген бла бир магъанада. *Кзыз-*

ны аталыгзы школну директоруду. 3. этн. Келинни адамлары аны къайын атасына салгзан сый. *«Бу аталыгзы, бу уа аналыгзы»,— деп, саугзаланы кёр-гюзтдюле.*

АТАЛЫКЪ II ат арх. Бийле, сабийлерин ёзденлеге, чанкалагза берип ёсдюртген адет.

АТАУУЛ ат. Бир тукъумну ичинде уллу аталарыны аты бла айтылгзан кзауумладан бири. *Ала бир атауулну уланлары-дыла.*

АТДЫР эт. Мина, гранат д. а к. башха зат бла чачдыр. *Кёпюрню атдыргзан эдиле. Жолчула уллу ташланы аммонал бла атдырадыла.*

АТЛА эт. 1. Чапмай бар, жүрю. *Сабыр атла. Терк-терк атла.* △ *Атлай билмеген ташха абыныр.* 2. Юсю бла атлам этип ёт. *Илипинчикден атла.* 3. Оз, артыкз бол. *Жашха жыйырма жылдан атлагзанды.* 4. кёч. Бир затны кереклисинден оздуруп эт. *Мардадан атла. Чекден атла.*

АТЛАМ ат. 1. Жюрюгенде аякзны бир алып салыу. *Алгза эки атлам этдим. Хар атламдан.* 2. Жюрюш. *Атламындан таны. Атламына кёре, ол келген Масхутха ушайды.*

АТЛАН эт. Тебире. *Ишге атлан. Элге атлан.* △ *Атланнганда алгза бол, абынганда малгза бол.*

АТЛАУУЧ эт. Басхычны, босагзаны бёлюмлери.

АТЛЫ ат. Ат юсюндеги адам. *Эки атлы. Атлы бла жаяу кибик.* △ *Атлы ат бла, жигиткзылыч бла. Атлы жаяугза жёнгер болмаз.* □ *Атлы аскер атлагза минип уруш этиучю*

аскер. Атлы аскерчи атлы аскер-де кбуллулукъ этген адам.

АТТЯ ат сёл. тил. Сабий атасына айтыучу сёз.

АТЧЫ ат. Атлагъа багъыу-чу адам. *Кзоншубуз колхозну атчысыды.* △ *Атны атчыгъа бакъдыр, отну отчугъа жакъдыр.*

АТЫЛ I эт. 1. Жарыл, жыр-тыл (кёпген затны юсюнден). *Топну камерасы атылды. Жаш-чыкъны шары атылды.* 2. Къаты таууш этип чачыл. *Гра-нат атылды. Мина атылды.* □ **Атылычу** кысыкъ *грам.* аууздан хауаны женгил чыгъыуу бла кбуралгъан кысыкъ (сёз ючюн, б, п, д).

АТЫЛ II эт. бош тил. Буду-ман болуп чап. *Ит кзой сю-рюуюн ызындан атылды. Жаш от тюшген жерге атылып кет-ди.*

АТЫМ ат. Бир атаргъа болур чакълы туз, чай. *Юч атым туз.*

АТЫШ ат. Садакъ, ушкок д. а. к. башха сауут бла атыу. «*Атышмы, тутушму?*» — *деди Алауган эмегенлеге.*

АУ I ат. 1. Келин отоуну мюйюшуне тагъылгъан жабыу. *Ау тубюндеги келин.* 2. Чибин, губу эшиучю, сеткагъа ушагъан зат. *Чибин ау. Губу ау.* 3. Чабакъ, чыпчыкъ тутууда хай-ырланылыучу сетка. *Чабакъ ау. Чыпчыкъ ау.* 4. мед. Кёз гин-жини чарс кёрюп аурууу. *Врач анняны кёзюню ауун алды.*

АУ II ат. Кёнчекни бутлукъ-ларыны кшошулгъан жери. *Ауу тар кёнчек.*

АУ III эт. 1. Жыгъыл. *Те-рек ауду. Бери ау.* △ *Ауар хунагъа таянма.* 2. Бирси жа-нына ёт. *Ыфчыкдан ау. Таудан*

ау. Сыртдан ау. 3. Оз, ёт (за-манны юсюнден). *Кече ортадан ауду. Тюшден аугъан кезиуде.* 4. кёч. Биреу жанлы бол. *Сен Алимни жанына ауаса. Кишини жанына да аумай, тюз-люкчю бол.*

АУАЗ ат. Тамакъ сингирчик-ле къалтырап чыкъгъан таууш-ланы биригиую. *Адам ауазла. Уллу ауаз. Сабий ауаз. Хычыуун ауаз.* □ **Ауаз** сингирчикле тамакъда ауазны кбураучу сингирчикле. *Ауаз къобу та-макъдан ауазны чыкъгъан жери.*

АУАЛ ат. эск. Башланган кезиую, аллы. *Жашауну ауалы.*

АУАНА ат. 1. Бирси жаны жарыкъ болгъан затны жерде, къабыргъада кёрюннген кта-рангы сураты. *Адамны ауанасы.* 2. кёч. Белги, ышан, шарт. *Му-дахлыкъны ауанасы.* 3. кёч. Къарангыда иги эсленмеген зат; къарелди. *Арлакъда бир ауана кёрюндю. Ауана бизни та-ба келип башлады.* 4. Кюн тиймеген, салкъын жер. *Ауана-лада кзар иги эримегенди. Бичен тишни ауанасы. Чынар терекни ауанасы.*

АУАРА ат. Сагъышлылыкъ, тынгысызлыкъ. *Юйню ауарасы. Кзыралны ауарасы кёндю.* □ **Ауара** бол жарсы, тынгысыз бол. *Ауара эт жарсыт, тынгы-сыз эт.*

АУАРАЛЫ сыф. Ауара эт-дирген. *Ауаралы иш.*

АУАРАЛЫКЪ ат. Ауара деген бла бир магъанада. *Жа-шау сынатхан ауаралыкъ. Ауа-ралыкъ болуп турабыз.*

АУДУР эт. 1. Уруп, тюртюп, кесип жыкъ. *Адамны аудур. Терекни аудур. Столну аудур.*

2. кѣч. бош. тил. эрши с. Къул-лугъундан кетер. Патчахны аудурдула. Таматаны аудургъандыла. 3. кѣч. бош. тил. Ашап, ичип тауус. Жаш уллу табакъ бла бир шорпаны аудурду. Ол ючюнчю стаканны да аудурду.

АУЛА эт. 1. Ау бла тут. Биз чабакъ аулайбыз. 2. Кирин, кѣмюгюн д. а. к. башха затын кетер. Сютню башын аула. Шорпаны кѣмюгюн ауладыкъ. 3. кѣч. къарангы, кѣрюн-мезча эт. Туман жерни аулады. Кѣз жилимукъла кѣзлени ауладыла.

АУЛАКЪ ат. Тала, кенг эм тюз жер. Къой сюрюу аулакъ-да отлайды. Тракторла аулакъны сюредила.

АУМА ат. Ауана 4 деген бла бир магъанада. Къойла, иссилеп, аумагъа киредила. Энди чегетледе, аумалада да къар эригенди.

АУНА эт. 1. Жатып тургъанлай, ары-бери ау. Жашчыкъ юй тюнде ары-бери аунайды. Эшек кюлде аунагъанлай. 2. сѣл. тил. Тапсыз, сойланып жат, ау. Орундукъгъа ауна. Тѣшекге ауна. 3. кѣч. бош. тил. Ау 3 деген бла бир магъанада. Кюн тюшден аунагъанды. Заман кече белинден аунагъанды.

АУНАТ эт. 1. Ары-бери аудур, тѣнгерет. Киштик чычханны аунатып ойнайды. Сабийле бир бирлерин юзmezге аунатадыла. 2. Аудур 1 деген бла бир магъанада. Осман Зауурну, тюртюп, саламгъа аунатды.

АУРУ эт. 1. Ауру сына. Аны башы ауруйду. Сабий кѣмеден ауругъанды. △ Аурумагъан башынга жаулукъ кзыс-

ма. Ауругъан жерден къол кет-мез. 2. Ачы 5 (1) бла бир магъанада. Аны бармагъыны жарасы ауруйду. Ийнекни мюйюзю жетген билегим ауруйду.

АУРУГЪАН ат. Ауруй тургъан адам; саусуз; антоними — сау I (2). Ауругъанлагъа багъыучу жер. Ауругъанланы балчыкъ бла да багъадыла. △ Ауругъан — жашаудан умутчу. Ауругъан кюлгенни суюмез.

АУРУКЪСУН эт. Бир кесек ауру. Атабыз аурукъсунду. Жаш аурукъсунуп турады.

АУРУТ эт. Аурурча эт, ачит. Ол къолун аурутду. Къызчыкъ, жыгъылып, бутун аурутду.

АУРУУ ат 1. Адамны чархыны ауруп кыйналыуу. Баш ауруу. Эски аурууу къозгъалгъанлы, ол бек азгъанды. △ Ауруу къалса да, адет къалмаз. Ауруу асланны да жыгъады. 2. кѣч. Адамны жашырын кюсеген заты. Аны не эсе да бир аурууу барды. Сени аурууунгу биз энди ангылагъанбыз. □ Ауруу тап ауру, ауруп къал. Ауруу тийди ауру, ауруп башла.

АУРУУЛУ сыф. Аурууу болгъан. Ауруулу адам.

АУУЗ ат. 1. Адамны жаныуарны да тиллери, тишлери болгъан, азыкъ ашаучу жерлери. Ауузунгу ач. Ауузу ичи. Гитче аууз. △ Аууз къапчыкъ тюйюл-дю, башын кысалмазса. Аууздан чыкъгъан — ауулгъа. 2. Эки жаны да тау, къая болгъан тар къол. Басхан ауузу. Черек ауузу. Чегем ауузу. 3. Кесиучю адырланы жютю жанлары. Бичакъны ауузу. Балтаны ауузу. Къаманы ауузу. 4. кѣч. Тил

деген бла бир магъанада. Аны ауузу от чагъады. Кеслеринден эсе ауузлары иги ишлегенле кѣпдюле. □ Аууз суу шыты. Аууз чыгъармачылыкъ халкъ кѣлден билген чыгъармала. Аууз бау машокну, къапчыкъны башын кысыучу бау.

АУУЗАЧЫКЪ сыф. онгсунм. Ачыгъаууз деген бла бир магъанада. Ауузачыкъ адам.

АУУЗЛАН эт. Ашыгъып, аз аша. Чалгъычыла, ашыкъ-бушукъ ауузланып, чалыргъа чыккдыла.

АУУЗЛУ сыф. онгсун. Уста сѣлеше билген. Ауузлу жаш. Ауузлу тиширыу.

АУУЗЛУКЪ ат. Жюгенни атны ауузуна кийдирилиучю кесеги. Атны ауузлугъун бошла.

АУУЗСУЗ сыф. онгсунм. Тап сѣлеше, жууап эте билмеген. Ауузсуз адам.

АУУЛ ат ист. Эл I деген бла бир магъанада. Бизни ауул. Къайсынны ауулу.

АУУР сыф. 1 Базманда кѣп тартхан; антоними — женгил I (1). Ауур жюк. Ауур таш. 2. кѣч. Къыйын. Ауур иш. Ауур жашау. 3 кѣч. Адамны кѣлюне тийген. Ауур сѣз. 4. кѣч. Акъырын кымылдаучу. Ауур адам. Ауур ёгюз. Ауур атламла. 5. кѣч. Ёлюрге къоркъуулу. Ауур саусуз. Ауур жара. 6. кѣч. Солургъа къыйын. Ауур хауа.

АУУРЛАН эт. 1. Ауур бол. Къар басхан бутакъла, ауурланып, сынадыла. 2. кѣч. Кѣп ашап, къыйналып теберча бол. Тууар картофдан ауурланды. Бѣрю мыллыкдан ауурланганды.

АУУРЛУКЪ ат. 1. Бир затны базманда къаллай бир тарт-

ханы. Жашны ёсюмю 1,75 метрди, ауурлугъу уа — 75 килограмм. 2. кѣч. Къыйынлыкъ деген бла бир магъанада. Ол кишиге ауурлугъун таяндырмайды. 3. кѣч. Бууаз хал. Ауурлугъу болгъан тиширыу. 4. кѣч. Асламысы (кечени, кюнню д. а. к.). Кечени ауурлугъу кетгенди. Кюнню ауурлугъу алдады.

АУУШ I эт. 1. Жантайып атла. Кеф адам ары-бери аууша барады. 2. кѣч. Экили бол. Хар ишибизни ауушмай этебиз.

АУУШ II ат. Тауда бир жанындан бирси жанына ауар жер, жол. Ала ауушладан аууп келгенди.

АХ межд. Адамны къоркъгъанын, сейирсиннгенин билдиреди. Ах, къаллай иги кюндю!

АХЛУ ат. Къан жаны бла жууукъ жетген адам. Ахлула, жыйылып, той этди. △ Ахлу-суна аман — кимге да аман.

АХСУТ ат. Эрттенлик бла кюн органы арасы. Кюн ахсутдан озганды.

АХТЫН эт. Жюрегинг къыйналып, терен солу; кючсун. Терен ахтын. Ичингден ахтын.

АХЧА ат. 1. Хар нени да багъасына ёлчеу болгъан, суратлы металл неда къагъыт. Къагъыт ахча. Темир ахча. Алтын ахча. △ Ахча капек-капек жыйылады. Ахчаны санап ал да санап бер. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: ахча бла байламлы болгъан, белгиленген. Ахча реформа. Ахча саугъа. Ахча къоранч.

АХШАМ ат. Кѣз байлана, къарангы бола башлагъан заман.

Экинди бла ахшам арасында.
Ахшамга деру.

АХШЫ I сыф. 1. Иги I (1) деген бла бир магъанада. Ахшы адам. Ахшы чаллыкъ. Ахшы жыр. Ахшы оноу. $\triangle$ Ахшы ахшылыкъ этер. Ахшы сёз — жаннга азыкъ, аман сёз — башха къазыкъ. 2. Сынаулу, уста, ишин иги билген. Ахшы устаз. Ахшы жырчы. Ахшы сурагчы. 3. Адепли, намыслы. Ахшы тукъум. Ахшы юйюр. 4. Ариу кёрген, иги таныгъан, билген, халал. Ахшы тенг. Ахшы таныш. Ахшы шуёхла. $\triangle$ Ахшы тенг жолга таргыр, аман тенг жардан атар.

АХШЫ II хал. сёзл. 1. Иги II (1) деген бла бир магъанада. Ахшы сыйландыкъ. Маллагъа ахшы къарайдыла. 2. Иги II (2) деген бла бир магъанада. Ахшы эсле. Ахшы ангыла.

АХШЫ III хау. кес. Ыразы болгъанны билдиреди. Ахшы, сиз айтханча этейик.

АХШЫЛЫКЪ ат. Игилик деген бла бир магъанада. Ахшылыкъ эт. Аланы ахшылыкъларын унутмайбыз. $\triangle$ Ахшылыкъ — терек башында, аманлыкъ — терек тюбюнде. Ахшылыкъ унутулмаз, аманлыкъ кзурутулмаз.

АХЫР ат. Бир затны арты, аягъы, кыйыры. Ишни ахыры. Жылны ахыры. Жырны ахыры.

АХЫРАТ ат дин. Ислам динни ангылатыууна кёре, адамны ёлгенден сора жашагъан дуниясы. Ахыратынг иги болсун. $\triangle$ Ахырат азапдан дуния намыс кючлю. Ахырат жаннетден дуния даулет ахшы.

АХЫРДА кючл. кес. Айтымда угъайлауну кючлер кючюн хайырланылады; чыртда. Ахырда билмейди. Ахырда ангыламайма. Ахырда эс бурмайдыла.

АХЫРЛЫКЪ I сыф. Аламат, тамаша. Ахырлыкъ адам. Ахырлыкъ дауур.

АХЫРЛЫКЪ II хал. сёзл. Адам сейир, тамаша этерча. Жаш ахырлыкъ жырлай эди.

АХЫРЫНДА заман. сёзл. Эм артда. Ахырында юйню иеси алгъыш этди.

АХЫРЫСЫ кзар. сёз. Сёлешген адамны кесини айтханына къарамын билдиреди. Ахырысы, жашау игиленирик болурму?

АЧ I сыф. 1. Ашарыгъы келген, токъ болмагъан; антоними — токъ I. Ач кзонакъ. $\triangle$ Ач аш айырмайды. Ач ашар, ачыулу жаншар. 2. Ашдан-суудан кыйналгъан. Ала ач да, жаланнгач да болгъандыла. $\square$ Ач бол ачлыкъны сез. Ач жыл халкъ ачлыкъ сынагъан жыл. Ач кирди ачлыкъ сыналды.

АЧ II ат. Ачлыкъ 1 деген бла бир магъанада. Аланы суукъ, ач кыйнай эдиле. $\triangle$ Ач уят кзоймаз.

АЧ III эт. 1. Башын, юсюнде затын бир жанына ал, эт. антоними — жап 1. Кюбюрню ач. Шешаны ач. 2. Эшикни, терезени ары тюртюп неда бери таргып, адам, хауа кирирча эт. Эшикни ач. Терезени ач. 3. Жай (парашютну, къанатланы, чёр-гемни). Парашютну терк ачдым. Чулгамны ач. 4. Юсюнге жабылгъан затны бир жанына кетер. Юсюнгю ач. Жууургъанны ач. 5. кёч. Ишлеп битдир да, хайырланыргъа бер. Жангы

элде школ ачдыла. 6. кѣч. Башла (жыйылыуну, съездни д а. к. башха затны). Жыйылыуну школну завучу ачды. 7. кѣч. Билдир, бил, белгили эт. Тасхасын ач. Жарсыуларыны ач. Аманлыкъны ач. Ётюрюгюн ач.

АЧКѢЗ сыф. онгсунм. Жут. малкѣз. Ачкѣз адам. Ачкѣз фашистле.

АЧКѢЗЛЮК ат онгсунм. Жутлукъ, малкѣзлюк. Аланы ачкѣзлюклерине хар ким да айып эте эди.

АЧЛЫКЪ ат. 1. Аш, азыкъ кереклилик, жокълукъ. Ачлыкъ сынау. △ Ачлыкъ отха секиртир. Ачлыкъ элле къыдыртыр. 2. Ач болгъанлыкъ. Къагъанакъ сабийчик, кесини ачлыгъын сезип, жияп башлады.

АЧХЫЧ ат. 1. Киритни ачар, этер ючюн хайырланылыучу керек. Киритни ачхычлары. △ Ачхычы болмагъан кирит болмайды. 2. Гайкаланы беги-тир, чыгъарыр, механизмлени ишлетир ючюн хайырланылыучу керек. Сагъатны ачхычы. Машинаны ачхычлары. Кранны ачхычы. 3. кѣч. Бир затны ангыларгъа, билирге онг, ма-дар, жол. Устаз сабийлени жюреклерине ачхыч таба биледи.

АЧЫ I сыф. 1. Аман татыуу болгъан, татыу сезиучю органланы къозгъаучу; антоними — татлы. Ачы тамыр. Ачы дарман. △ Ачы болса, туз кибики, татлы болса, бал кибики. 2. кѣч. Аурутуучу, ачытыучу. Аны кзолу ачыды. 3. кѣч. Бушуулу, жарсыулу. Ачы хапар. Ачы сермеш. 4. кѣч. Къулакъны ачитхан, бек къаты. Ачы къычырыкъ. Ачы таууш. 5. кѣч.

Ийирген, улуу кючу болгъан. Ачы аяз. Ачы сууукъ. 6. кѣч. Огъурсуз, кезиусюз. Ачы аманлыкъ. Ачы душман. 7. кѣч. Чанчхы, жюрек жаргъан. Ачы сѣзле. Ачы тили болгъан. Ачы жууап. △ Ачы болса да, ачыкъ сѣз ахшы.

АЧЫ II хал. сѣзл. Ачытырча, аурутурча. Башым ачы чанчады. Бал чибин ачы кзабады. 2. кѣч. Чанчып. Ол ачы сѣлешди. 3. кѣч. Къулакъны сасытырча. Ачы сызгъыр. Ачы кзычыр.

АЧЫ III эт. 1. Ачы татыу эт, бузул. Сют ачыды. Шорпа ачыгъанды. 2. Ачытхыны кючу бла кѣп. Тылы ачыды. □ Ачыгъан бишлакъ сют ачыгъанда аны хуппегисин кетергенден сора къалгъаны.

АЧЫ IV эт. 1. Чанч, ауру. Кзолум ачыды. Сабийни буту ачыды. 2. кѣч. Къыйынлыкъ сына. Биреуню хатасындан талай адам ачыды. 3. кѣч. Жыгъылып неда башха зат болуп, бир жеринги жара эт, сындыр, чыгъар. Аварияда экеулен ачыгъандыла. △ Ачырыкъны кзуутдан тиши тюшер. 4. кѣч. Жарсы, къайгъыр, бушуу эт. «Сабийлерибизге ачымайыкъ!» — деучюдю аппа.

АЧЫГЪАУУЗ сыф. сѣл. тил. онгсунм. Эссиз, ангылаусуз. Ачыгъаууз адам.

АЧЫКЪ I сыф. 1. Жабылмагъан, ачылгъан. Ачыкъ эшик. Ачыкъ кѣзле. □ Ачыкъ бѣлюм грам. сѣзню ачыкъ таууш бла бошалгъан бѣлюмю. 2. Кирит этилмеген, бегитилмеген, кбылыч салынмагъан. Башы ачыкъ чоюн. Ачыкъ сейф. 3. Тегереги бегитилмеген. Ачыкъ

тала. Ачыкъ жер. Δ Ачыкъ жарагъа туз сепгенлей. 4. Быстыр жапмагъан. Боюну ачыкъ. Билеклери ачыкъ. 5. кѣч. Булутсуз, жауунсуз (кюн), чууакъ. Ачыкъ кюн. Ачыкъ кѣк. 6. кѣч. Кесгин, иги эшитилген. Ачыкъ ауаз. 7. кѣч. Жашырыны болмагъан. Ачыкъ сѣз. Ачыкъ ушакъ. 8. кѣч. Туура, белгили. Ачыкъ душман. Ачыкъ жаулукъ. $\square$ Ачыкъ бол билин, ачыкълан. Ачыкъ эт ачыкъла, тюзюн бил.

АЧЫКЪ II хал. сѣзл. 1. Ачыкълай. Юйню ачыкъ кзойма. 2. Жашырмай. Ачыкъ айт. Ачыкъ сѣлеш. 3. Кесгин, тап. Тауушла ачыкъ эшитиледиле. Биз аны ачыкъ таныдыкъ.

АЧЫКЪ III ат. Бегитилмеген жер, ёзен, тала. Отряд агъач ичинден ачыкъгъа чыкъды. Кзонакългъа юй артында ачыкъда стол кзурадыла.

АЧЫКЪЛА эт. Белгили эт, тюзюн бил. Болумну ачыкъла.

АЧЫКЪЛЫКЪ ат. 1. Ачыкъ болгъанлыкъ, жабылмагъанлыкъ. Эшикни ачыкълыгъын кѣргенде, юйде адам болгъанын билдик. 2. Булутсузлукъ, чууакълыкъ. Кюнню ачыкълыгъына кзууандыкъ. 3. Кесгинлик. Ауазны ачыкълыгъы. 4. кѣч. Жукъ жашырмагъанлыкъ. Сѣзню ачыкълыгъы. Адамны ачыкълыгъы.

АЧЫКЪЧЫ сыф. Ачыкъ айтыучу. Ачыкъчы адам.

АЧЫЛ эт. 1. Ашлан, терсей. Жара ачылды. Кзотур ачылды. 2. кѣч. Аяз, ачыкъ бол. Кюн ачылды. Кѣк ачылды. 3. кѣч. Кѣрюн, кѣрюрча бол. Кзар эрип, жер ачылды. 4. кѣч.

Чакъ, чечек эт. Гюлле ачыла башлагъандыла. 5. кѣч. Бир затны этерге бек сюй. Сабий ашха ачылгъанды. Сѣлеширге ачыл.

АЧЫЛЫКЪ ат. 1. Ачы хал; антоними — татлылыкъ. Дарманны ачылыгъы. Агъач алманы ачылыгъы. 2. кѣч. Аурутурча, ачытырча хал. Ахмат Муслимни кзолуну ачылыгъын унутмагъанды. 3. кѣч. Ачыу II деген бла бир магъанада. Урушну ачылыгъы. 4. кѣч. Къатылыкъ. Желни ачылыгъы. Сууукъну ачылыгъы.

АЧЫТ I эт. 1. Ачырча эт. Кзолун ачит. Билегин ачит. Δ Ана кзолу ачитмаз. 2. кѣч. Бушуу сынат. Кзобан быйыл бизни ачитмагъанды. Жер тебиу адам ачитмагъанына кзууандыкъ.

АЧЫТ II эт. Ачиткы салып, кѣберча эт. Къыз тылы ачитды. Ання сютно ачитханды.

АЧЫТХЫ ат. Ачытыучу зат. Ана тылыны ачитхы кзошуп ийлейди.

АЧЫУ I эт. Ачыуланган сезим. Ачыуунгу билдирме. Ол, ачыудан, не этерин билмей эди. Δ Ачыу — душман, акъыл — дос. Ачыу бирни хорлар, акъыл мингни хорлар.

АЧЫУ II ат. Бушуу, жарсыу. Аны чачын ачыу агъартханды. Δ Ачыу жилиугъа, кзууанч тепсеуге юйретир. Ачыу соруп келмейди. $\square$ Ачыу эт жарсы. Ачыу сал жарсыт.

АЧЫУЛАН эт. Ачыуунгу келтир, къанынгы кыздыр; чамлан. Бек ачыулан. Ачыуланьп кзара.

АЧЫУЛУ I сыф. 1. Ачыу-

ланнган, ачыуу келген. Ачыу-
лу адам. Ачыулу кзарам.
△ Ачыулуну аллында турма.
Ачыулу башда акгыл жокъ. 2.
кёч. Бушуулу, жарсыулу, му-
дах. Ачыулу кёзле. Ачыулу иш.

АЧЫУЛУ II хал. сёзл. 1.
Ачыуланып. Ачыулу кзара.
Жаш тишлерин ачыулу кзы-
жыратды. 2. кёч. Бушуу этип,
жюреги кыйналып. Аппа ачыу-
лу кючсундою.

АЧЫУСУН эт. Бир кесек
ачыулан. Атасы жашына ачыу-
сунуп сёлешди.

АЧЫУТАШ ат минер. Мар-
ганец, алюминий дагыда башха
кукурт тузланы атлары.

АШ кзауум. ат. 1. Ашаргза
жарарча хазырланылгзан зат-
ла. Татымлы аш. Жаулу аш.
△ Ашда — бёрю, иште — ёлю.
Аш кетер да бет кзалыр. 2. этн.
Ёлгенге этилиучю ашарыкзла.
Аш юлешиу. Ёлгенни ашын
этиу. 3. Мал, кбанатлы ашагзан
затла. Мал аш. Тауукз аш.
□ Аш орун адамны аш эритиу-
чю органы.

АША эт. 1. Кзабып, чайнап,
ичинге жут. Азыкз аша. Кё-
гетле аша. △ Ашамаса да, бё-
рюню ауузу кзан. Ашаса да —
бёрю, ашамаса да — бёрю. 2.
кёч. Кзаба кетип теш. Бёркню
кюе ашагзанды. Кзурт аша-
гзан алма. 3. кёч. Химия реак-
цияны хатасындан тешил, ке-
сил, жараусуз бол. Эрик аша-
гзан тери. Жюлгючню ауузун
тот ашагзанды. 4. кёч. Ой,
жуууп кет. Суу жагзасын аша-
ды. 5. кёч. Ышылып, жара эт.
Атны аякзларын кишен аша-
гзанды. Табанымы тар чурукз
ашады. 6. кёч. Кзыт, кзытып
ал. Мен аны пешкасын ашадым.

7. кёч. Азап бер, кыйна, жар-
сыт. Жюрекленн бушуу ашай-
ды. 8. кёч. Биреуню кыйынын
берме, иеле. Ол бизни хакзы-
бизны ашагзанды.

АШ-АЗЫКЪ кзауум. ат.
Ашарыкзла. Аш-азыкз сатхан
тюкен.

АШАЛ эт. Кёп кийилип,
жюрютюлюп, жараусуз бол.
Аны чурукз табанлары ашал-
гзандыла. Машинаны ал чарх-
лары ашала баиладыла.

АШАРЫКЪ ат. Ашар-ичер
зат. Столгза ашарыкз салынды.
△ Ашарыкзда сайлагзаннга —
чий гыржын.

АШАТ эт. Аш бер. Сабий-
леге ашат. △ Ашатыргза иш
ахшы, ишлетирге аш ахшы.

АШАУ ат. 1. Аш-азыкз
деген бла бир магзанада. Ашауу
дыккы болуп, жалкз кёп жыл-
ланы кыйналгзанды. 2. кёч.
Хайыр, байлыкз. Энди алагза
ашау табылгзанды.

АШАУ-ЖАШАУ кзауум.
ат. Жашау болум. Аланы ашау-
лары-жашаулары аман тгуюлдю.

АШАШЛЫ сыф. Ашха кё-
лю ачыкз болгзан. Ашашлы
сабий.

АШАШСЫЗ сыф. Ашаргза
кёлю бармаучу, ашха батмаучу.
Ашашсыз адам.

АШЛАН эт. Кзозгзал, жа-
нгыр, ачыл. Жара ашланнганды.

АШЛАУ ат. Ашарыкз са-
лыныучу сауут (поднос). Стол-
гза ашлаула бла эт келди.

АШЛЫКЪ ат арх. 1. Арпа I
(1) деген бла бир магзанада.
Ашлыкз ёсген жер. 2. Айгбакз-
лаучуну орунунда келсе: а) ашлыкз битген. Ашлыкз са-
бан; б) ашлыкздан этилген.
Ашлыкз боза.

АШ-СУУ кѳауум. ат. Ашар-ичер затла. Кѳызла аш-суу этедиле.

АШХЫН ат. Малны, кѳа-натлыны, жаныуарны аш орун-лары. Тууарны ашхыны.

АШЫКЪ эт. Терк этерге кюреш. Ишлерге ашыкѳ. Чал-гѳыгѳа ашыкѳ. Топ ойнарѳа ашыкѳ. Δ Ашыкѳгѳан суу тенгизге жетмез. Ашыкѳгѳанны этеги бутуна чырмалыр.

АШЫКЪДЫР эт. Терк этер-ге итиндир, учундур, изле. Иш-чилени ашыкѳдыр. Шапаланы ашыкѳдыр.

АШЫР эт. 1. Бир жары бара, кете тургѳан адамны бир белгили жерге дери элтип кѳайт, ызындан чыкѳ. Ала мени кѳа-бакѳ эшикге дери ашырдыла. Автобуса дери ашыр. Юйюне ашыр. 2. Биреуню бир жары жибер. Жашланы аскерге ашыр-дыкѳ. 3. Бир затны биреуден неѳа бир зат бла жибер. Пись-моланы авиапочта бла ашыр-гѳанбыз. 4. Оздур, ѳтдюр (за-манны). Кюнюнѳю китап окѳуп ашыр. Бош заманыбызны зау-укѳлу ашырабыз. $\square$ Ашыра жырна кѳабугѳу артылгѳан нартюххе алты тюрлю зат кѳо-шулуп этилиучю эм жаз бла кѳыш айырылгѳан кюн кѳон-шулагѳа юлешиниучю жырна.

АШЮГЮ ат. Кѳылкѳылы, мирзеулук битим. Ашюгю жет-генди.

АЯ эт. 1. Жазыкѳсын, жан аурут. Кюнюнѳю ая. Биз сизни аягѳан этебиз. 2. Аяулу жюрют. Ахчаны аяп жой. Ырысхыны аяп жюрют. Δ Аягѳан — артха асыу. 3. Бир затны биреуге берирге кѳызгѳан. Сенден бир затыбызны да аямайбыз.

АЯЗ I ат. Шош желчик. Салкѳын аяз. Эрттен аяз. Δ Аяз мылы кепдирир, жол элге жетдирир.

АЯЗ II эт. 1. Ачыл (кюнню юсюнден). Кюн аяза башла-гѳанды. 2. кѳч. Кефден жайыкѳ. Аны эсиргени аязды. 3. Кет (жукѳуну юсюнден). Жукѳубуз аязды. 4. кѳч. Эс жый. Наркоз-дан аяз.

АЯКЪ I ат. 1. Бутну ашыкѳ-дан энишгеси. Онг аякѳ. Атны арт аякѳлары. Аягѳы уллу адам. Δ Бир аягѳы — тѳрде, бир аягѳы — кѳрде. 2. Столну, шинтикни д. а. к. башха затны тѳуп жанында аны аудурмай тургѳан тиреу. Столну аягѳы. Шинтикни аягѳы. 3. Ахыры, тауусулгѳан жери неѳа заманы. Жылны аягѳы. Элни аягѳы. $\square$ Аякѳ машина адам, минип, аякѳлары бла жюрютюучю, эки (бир-бирде уа юч) чархлы маши-начыкѳ. Аякѳ кийим аякѳгѳа кийилиучю кийим. Аякѳ ыз адамны, жаныуарны ызы. Аякѳ жол адам кеси керегине барыу-чу жер. Аякѳ кѳпюр жаяулай ѳтерге ишленнген кѳпюрчюк. Аякѳ алып жюрюш.

АЯКЪ II кѳауум. ат. Суу-сун жюрютюлѳучю сауут. Бо-за аякѳ. Кюмюш аякѳ. Чын аякѳ. Алгѳыш аякѳ.

АЯКЪ-КѳАШЫКЪ кѳауум. ат. Ашагѳан заманда хайырла-нылыучу сауутла. Аш юйден аякѳ-кѳашыкѳ таууш чыкѳды.

АЯКЪЛАН эт. Ёсюп, уллу бол. Сабийле аякѳлангѳандыла. Улакѳчыкѳла аякѳлана тура-дыла.

АЯМАЙ хал. сѳзл. Тохтау-суз, кѳажымай. Аямай ишлей-

биз. Жашла аямай чалгъы чаладыла.

АЯУЛУ I сыф. 1. Затны аяп жүрютюучю, керексиз жоймаучу. *Аяулу адам. Аяулу ие.* 2. Багъалы, сыйлы кѳрген. *Аяулу тенг. Аяулу шух.* 3. Омакълыкъгъа кийиучю. *Аяулу бѳрк. Аяулу костюм.*

АЯУЛУ II хал. сѳзл. Аяп,

зыраф этмей. *Ахчаны аяулу кѳрат. Ырысхынгы аяулу сакъла.*

АЯУСУЗ I сыф. Аялмаучу. *Аяусуз ырысхы. Аяусуз мюлк.*

АЯУСУЗ II хал. сѳзл. Тохтамай, къыстау, къаты. *Иш аяусуз барады. Аяусуз дырын жыябыз.*

Б

БАБАС ат дин. Христиан дин кѳуллукъчу. *Элни бабасы.*

БАГУШ ат. 1. Кир-кипчик. *Багуш тебе этилгенди.* 2. Кир-кипчик тѳгюлюучю жер. *Эски затланы багушха атдыкъ.*

БАГЪА I ат. 1. Затха ахча неда башха зат бла бичилген хакъ. *Юйню багъасы. Костюмну базар багъасы. Машинаны кзырал багъасы.* 2. кѳч. Сый, даража. *Ала адамны багъасын билликге ушамайдыла. Туугъан жерни багъасы уллуду.* □ *Багъа бич багъасын тохташдыр.*

БАГЪА II ат пед. Окѳуучуну, студентни билимини даражасын кѳргюзтген белги. *«Беш» деген багъа. Жашчыкъ осал багъа алгъанына жарсыды.*

БАГЪА III сыф. Багъасы уллу болгъан; антоними — учуз I. *Багъа пальто. Багъа ашарыкъла.* □ *Багъа болду багъасы кѳтюрюлдю. Багъа эт багъасын кѳтюр.*

БАГЪА IV хал. сѳзл. Кѳп хакъ тѳлеп неда алып; антоними — учуз II. *Багъа сат. Багъа ал.*

БАГЪАЛА эт. 1. Затны ма-

гъанасына, даражасына тюз багъа бич. *Заманны багъалай билиу. 2. кѳч. Сыйла, ариу кѳр. Ала бир бирни багъалайдыла. Кесингден таматаланы багъала.*

БАГЪАЛАТ эт. Кесинге артыкъ даража изле. *Этеринги багъалатмай эт.*

БАГЪАЛЫ сыф. 1. Багъа III деген бла бир магъанада. *Багъалы жыйрыкъ. Багъалы кийимле.* 2. кѳч. Сыйлы, сыйы жүрюген. *Багъалы кѳонакъла. Багъалы кѳартла.*

БАГЪАНА ат. Чыпын, чигинжи. *Юйню ара багъанасы. Кѳпюрню багъаналары.*

БАГЪЫМ ат. Багъылыу, кѳаралыу. *Аны багъымы игиди. Багъымлары осал малла кѳтюрем болгъандыла.*

БАГЪЫР ат. 1. Иги созулуучу, къызгъылдым металл. *Багъырдан этилген таз. Багъыр, сюзсенг, таз болур.*

□ *Багъыр бетли кѳаралдым-къызыл. Багъыр шай 5 капеклик ахча. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе; багъырдан ишленнген. Багъыр кѳумгъан. Багъыр ахча.*

БАГЪЫРБАШ сыф. 1. Башы

багъырдан этилген неда багъыр бетди болгъан. *Багъырбаш* килса. *Багъырбаш* жилин. 2. кѣч. бош. тил. Огъурсуз (тиширыуну юсюнден).

БАДЫР ат. Жипили жерледе къыртышлы тёбечик. *Бадырлы жерни чалыргъа къыйынды.*

БАДЫРАЖАН ат арх. Помядор деген бла бир магъанада. *Ана бадыражанла тузлагъанды.*

БАЖА ат эск. Киеу къарындаш деген бла бир магъанада. *Асхатны бажасы Омар комбайнчыды.*

БАЗАР ат. 1. Сатыу-алыу эм ол бардырылыучу жер. *Базарыбыз иги бармай эди. Мал базар. Тауукъ базар. △ Базар хуржунунгу къазар. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: базар бардырылыучу. Базар кюн. Базар майдан.*

БАЗАРЧЫ ат сѣл. тил. Базаргъа кѣп барыучу. *Базарчыла къыстау сатыу-алыу этеиле.*

БАЗГЪЫН I сыф. Кеси кесине асыры базыныучу. *Базгъын адам.*

БАЗГЪЫН II хал. сѣзл. Кеси кесине асыры базынып. *Базгъын сѣлеш.*

БАЗМАН ат. Ауурлукъну ёнчелеучю прибор. *Къол базман. Базманда тарт.*

БАЗУК ат. Малны ал бутларыны тобукъдан ёргелеринде биринчи жилик. *Къойну базугу. Жугъутурну базугу.*

БАЗЫКЪ сыф. 1. Эни кенг, диаметри уллу; антоними — **ничке** 1. *Базыкъ агъач. Базыкъ илкичле. □ Базыкъ бут бутну тобукъдан ёргеси. 2. Толу, токъ (адамны юсюнден). Базыкъ эр*

киши. 3. Тунукъ, уллу. Базыкъ ауаз. □ Базыкъ ачыкъ таууш грам. тил артха тартылып къуралгъан ачыкъ таууш.

БАЗЫМЛЫ I сыф. Базгъын I деген бла бир магъанада. *Базымлы жашла.*

БАЗЫМЛЫ II хал. сѣзл. Базгъын II деген бла бир магъанада. *Базымлы сѣлеш. Базымлы къара.*

БАЗЫН эт. 1. Ийнан, ышан. *Шуёхунга базын. Кючюнге базын. 2. Бир затны этерге таукел бол. Виз топ ойнап аланы хорларгъа базынабыз. △ Базынмагъан базук тартмаз. Базынмагъан тобукъ сюек сындырмаз.*

БАЙ I сыф. 1. Ырысхысы, ахчасы кѣп болгъан; антоними — жарлы I. *Бай адам. Бай юй. △ Бай жарлыгъа къарындаш болмаз. □ Бай бол ба йыкълан деген бла бир магъанада. Бай эт ырысхысын, ахчасын кѣп эт. 2. Элпек, монг. Бай тирлик. 3. кѣч. Багъалы, магъаналы, керекли илишанлары кѣп болгъан. Бай тил. Бай сынам. Бай фольклор.*

БАЙ II хал. сѣзл. Керегин табып; антоними — жарлы II. *Бай жаша.*

БАЙ III ат ист. Ырысхысы, ахчасы кѣп болгъан, жалчы тутхан адам. *Атамы бир байгъа жалчыгъа берген эдиле. △ Бай тууар сойса, жарлы улакъ сояр. Байны къызы, баймакъ болса да, юйде кзалмаз.*

БАЙЛА эт. 1. Тартып къыс. *Марля бла байла. 2. Бир затны башха зат бла бирге жетдирип къыс. Тутмакъны кзолларын байладыла. 3. кѣч. Байламлы*

эт. Адамланы бирге байлаган огзурлулукъ, кзарындашлыкъ сезимди. 4. Такъ, жыжым бла кысып, бир жерге бегит. Атны терекге байла.

БАЙЛАУ ат. Жараны байлар ючюн хайырланылыучу кѳумач, марля журун. Врач саусузну жарасын байлау бла байлады.

БАЙЛЫКЪ ат. 1. Бай болгъанлыкъ. Мен сени байлыгъынгы билеме. 2. Кѳп ырысхы, ахча. Мени байлыгъым китапладыла. Δ Байлыкъ ууахтыны тыймаз. Байлыкъ тауусулур, билим тауусулмаз. 3. кѳп. сан. Табийгъатда болгъан ырысхы. Жер байлыкъла. Уран байлыкъла. Табийгъат байлыкъла.

БАЙМАКЪ сыф. Аягъын терс басып жорюучу. Баймакъ айыу. Баймакъ адам.

БАЙРАКЪ ат. Бир эни узун таякъгъа бурулуп бегитилген тюрсюнлю кѳумач кесек. Кзыл байракъ. Жашил байракъ.

БАЙРАМ ат. 1. Тохташдырылгъан кѳууанч кюн (неда кюнле). Май байрам. Жангъы жылны байрамы. Ораза байрам. $\square$ Байрам эт байрамла деген бла бир магъанада. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: байрамгъа аталгъан, анда бардырылыучу. Байрам концерт. Байрам жырла.

БАЙРАМЛА эт. Кѳууанч эт, кѳууанчны белгиле. Жашны аскерден келгенин байрамладыкъ.

БАЙРЫМ ат ист. Мажюсюлени аллахлары. Байрымгъа табыныу. $\square$ Байрым кече орта кюнню кечеси. Байрым кюн ыйыкъны бешинчи кюню. Бай-

рым эркек байрымжакъ деген бла бир магъанада.

БАЙРЫМЖАКЪ ат. Тѳппесинде топпанчыгъы болгъан, къынгырбурун, кѳлан къанатлы. Байрымжакъ бек эрттегили къанатлыды.

БАЙТАЛ ат. Тиши ат. Ючлю байтал. Акъ байтал.

БАЙЫКЪ эт. 1. Байыкълан 1 деген бла бир магъанада. Мюлк байыкъгъанды. Адамла байыкъадыла. Δ Базары жуукъ байыкъмайды. 2. кѳч. Байыкълан 2 деген бла бир магъанада. Тилибиз байыкъгъанды. Аланы иш сынаулары байыкъгъанды.

БАЙЫКЪЛАН эт. 1. Кѳп ырысхылы, ахчалы бол. Эллиле байыкълана башлагъандыла. 2. кѳч. Магъаналы, кыйматлы бол. Лексиканы байыкъланыр жолу.

БАКЪ I эт. эск. Къара I деген бла бир магъанада.

БАКЪ II эт. 1. Аш-суу бер, къара. Малны бакъ. Багъып семиртиу. 2. Дарман бла къара. Ауругъанны бакъ. Жарагъа бакъ. Багъып, сау эт. 3. Тут, кечиндир. Юйюрню бакъ. Сабийлени бакъ.

БАЛ ат. 1. Бал чибинле этиучу, къалын татлы зат. Чий бал. Нартюх бал. Δ Бал ашаргъа сюе эсенг, чибин ургъаннга тѳз. Бал тутхан бармагъын жалар. $\square$ Бал батман бал чибинле туруучу ящик. Бал таракъ бал чибинле балауздан этиучу орун. Бал туз чюгюндюрден, къамишни бир тюрлюсюнден этилиучу, татлы ууакъ аш. Бал туз орун бал туз кѳюлуучу сауут. Бал чибин бал этиучу чибин. Бал бетли къаралдым-

сары (чачны юсюнден). 2. кёч. Татлы. Бал кертмеле. Бал ал-мала. Бал боза.

БАЛА ат. 1. Сабий I деген бла бир магъанада. Къартлыкъ бала. △ Бала деген — балдан татлы. 2. Анасындан айырылмагъан жаш жаныуар эм къанатлы. Айыуну баласы. Киштик бала. Баппуш балала.

БАЛАКЪ ат. Аякъ тюпню жерге жетмеучю жери. Аны балагъына шинжи киргенди.

БАЛАКЪА ат ист. Терслиги болгъанны урур ючюн хайырланылгъан таякъ чыбыкъ. Балакъа урургъа.

БАЛАЛАН эт. сёл. тил. Балалы бол. Балаланнган мегежин.

БАЛАМ ат ц диал. Муркжу деген бла бир магъанада. Агъачдан балам жыйып келдик.

БАЛАН: балан бармакъ. Баш бармакъны жанындагъы бармакъ. Балан бармакъ орта бармакъ бла сансыз бармакъдан кысыхады.

БАЛАС ат. Юсюне бичен салып, тешден энишге сюйреге хайырланылыучу жаш терекчик неда терекни чырпылы бутагъы. Балас бла эндирип, беш гебен этдик.

БАЛАТА ат. Терини ийлер ючюн, анга сюргюлюучю ачытхы. Ынна кзой териге балата салды.

БАЛАУУЗ ат. 1. Бал чибинле этиучю, чайыргъа ушагъан зат. Бал чибинле балауузгъа басыннгандыла. 2. Ийнелл агъачдан чыгъыучу, жабышмакъ чайыр. Наратны балауузу.

БАЛДЫРАЖЮЗ ат. Къышны ахырында мал — орундан,

адам юйден чыкъмаучу сууукъ, боран кюнле.

БАЛДЫРГЪАН ат. Тешик сабакълы, бууунлу, уллу чапыракълы ханс. Балдыргъанлы чат.

БАЛЛИ ат. 1. Ичинде ташы болгъан, къаралдым-къызыл, гитче, тегерек, мысты кёгет. Бишген баллиле. □ Балли бетли къаралдым-къызыл. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: баллиден этилген. Балли ком-пот. Балли варенье.

БАЛТА ат. Агъачны кесгенде, жоннганда, жаргъанда хайырланылыучу, агъач саплы темир керек. Гида балта. Балтаны сабы. △ Балтада, сапда да болур. Балта урулмай, тюкгюч жарылмаз.

БАЛТЫР ат. Тобукъ бла инчикни ортасыны арт жанындагъы эти. Балтырлары сюрошген къарт.

БАЛХАМ ат эск. Жумуртханы сарысы, сары жау эм ун бирге къошулуп этилиучю дарман. Жарагъа балхам этип салдыла.

БАЛЧЫКЪ ат. 1. Жибиген, эзилген топуракъ; батмакъ. Терен балчыкъ. Балчыкъ жакъ. Машинаны чархы балчыкъгъа батды. △ Балчыкъгъа таш атсанг, кесинге чачылыр. 2. Суу къуюлуп, къатышдырылып малтаннган, топуракъдан этилген, юй сюртюрге, кирпич этерге хайыранылыучу зат. 3. Тенгизни, кёлню тюрюнден алыныучу, дарманлыгъы болгъан суу топуракъ.

БАЛЫКЪ ат эск. Чабакъ деген бла бир магъанада.

БАППАХАН ат. Сары жокку гюллю, жумушакъ тюрлю

урлукълары болгъан, кеслерин да жел учуруп кетиучю ханс. *Къызчыкъ баппаханла жыла айланады.*

БАППУ ат. *саб.* Гыржын деген бла бир магъанада.

БАППУШ ат. Жассы бурунлу, боюну эм бутлары къысха, чайкъалып атлаучу, жюзюучю къанатлы. *Кийик баппуш. Суу баппуш.* △ *Баппушну бакъсанг, къаз болур.*

БАР I эт. 1. Жюрю, атлан, атла, тебире; антоними — *кел* 1. *Ёрге-энишге бар.* 2. Илипин бла къуюл, акъ. *Суу терк барады.* 3. кёч. Этил, болдурул. *Иш барады. Жыйылыу баргъан заман.* 4. Бир белгили заманнга созул. *Той юч кюнню барды. Къууанч кёнге барды.* 5. Тепсе. *Абезеххе бар. Чеченнге бар. Исламейге бар.*

БАР II *хапар.* сёз. Бир затны барлыгъын билдиреди; антоними — *жокъ I.* *Аны окъуу барды. Юйде ким барды?* △ *Барды деп да къууанма, жокъду деп да жилима.*

БАРА-БАРА *заман.* сёзл. Бир талай замандан сора. *Бара-бара ишибиз къуралды.* △ *Къош да бара-бара тюзеледи.*

БАРАЗА ат. Сабан агъач бла жырылып этилген сюргюз. *Бараза эт. Бараза ортала.*

БАРАЗ: *бараз кюн заман.* сёзл. Ыйыкъны ючюнчю кюнню. *Жыйылыуу бараз кюннге кёчюрдюле.*

БАРАЗНА ат *ц диал.* Бараза деген бла бир магъанада. *Сюрюлген жерге баразнала салдыкъ.*

БАРАМТА ат. 1. *ист.* Адамны биреуге борчу ючюн мюлкюню, малыны сыйырылып алы-

ныуу. *Юйюбюз барамта болуп тургъанды.* 2. кёч. *Амалсызлыкъ, мадарсызлыкъ. Барамтагъа тюшюу.*

БАРАМТАЛА эт. Иеле, бийле. *Биреуню затын барамталаргъа айынды. Чаллыкъны барамтала.*

БАРДЫР эт. Эт, болдур, тындыр, тамамла. *Ишинги бардыр. Жыйылыуу бардыр. Тойну бардыр.*

БАРЛЫКЪ ат. Бар болгъанлыкъ; антоними — *жокълукъ.* *Ырысхыны барлыгъы.* △ *Барлыкъ скойюндюрю, жокълукъ туююндюрю.*

БАРМАКЪ ат. Аякъны, къолну къыйырында беш кесекден бири. *Къол бармакъ. Аякъ бармакъ.* △ *Бармакъла да тенг туююлдюле. Бармакъ сукъсанг, балгъа сукъ.*

БАРМАКЪЛЫКЪ ат. Ауругъан неда жаралы бармакъгъа кийилиучю къап. *Сахтиян бармакълыкъ. Къумач бармакълыкъ.*

БАРС ат. Къапланнга ушагъан, андан гитче, къара тамгъалары болгъан жыртхыч жаныуар. *Барсны териси. Акъсылдым барс.*

БАРЧЫ-КЕЛЧИ ат. Баргъан, келген бла байламлы жумушланы тындырыучу адам. *Барчы-келчиге жюрютюу. Жыйынны барчы-келчиси.*

БАРЫ белгил. алм. Битеую да, саулайы да. *Бары да ырызидыла. Барыбыз да билебиз. Барысы да кёргендиле.*

БАС эт. 1. Затны бир жаныннан кюч бла къатыл. *Инбашындан бас. Башындан бас. Кнопканы бас.* 2. Малта, юсюне мин. *Аягъын бас.* △ *Мен бас-*

хан жер ичине оюлады. 3. Мал-тап эз, кыяулу эт, ёлтюр. Тауукзну машина басды. 4. Ийле (жюнно чийге чулгъап). Жажычы бас. Кийиз бас. 5. эск. Къылкытылы битимлени мирзеулерин агъыз. Ашлыкъ бас. Будай бас. 6. Бир затны юсюне жайыл. Жерни туман басды. Бахчаны суу басханды. 7. кёч. Сабыр бол. Ачыуунгу бас. Кесинги бас. 8. кёч. Унукъдур, кыйна. Бушуу басды. Жарсыу басды. 9. кёч. Кюч бла ал. Душман элни басды. Шахарны бас. 10. кёч. сёл. тил. Бардыр. Хапарны бас. Тынгылауну бас. 11. кёч. бош. тил. эрши с. Къаты ур. Жаягзына бас. Таякъ бла бас. 12. кёч. бош. тил. эрши с. Терк эм кёп аша. Буштону бас. Кёсетни бас. 13. кёч. бош. тил. Урла деген бла бир магъанада. Къалпагъымы ким эсе да басханды.

БАСДЫР эт. 1. Ёлгенни жерге кёмюп, юсюне топуракъ къуй; асыра 4. Ёлгенни басдыр. Жерге басдыр. 2. Жерге кём, букъдур. Сауутну жерге басдыр. Жаш урлагъанларын кзайда басдырганын унутханды. 3. Бир зат бла жап. Сютно басдыр. Къарт башын жууургъан бла басдырып жатды. 4. кёч. Жашыр, билдирме. Кемчилклени басдырып кзойдула.

БАСДЫРЫКЪ ат. Улоуну юсюне къаланинган биченни, кюлтелени басдырып кысар ючюн хайырланылыучу къурукъ. Машинагъа жюкленнген биченни басдырыкъ бла бегитип кзысдыкъ.

БАСДЫРЫКЪЛАН эт. Тюшюнгде, аман затланы кёрюп,

тынчлыкъсыз бол. Жашчыкъ басдырыкъланып уянды.

БАСИЯТ ат ист. Малкъарда бийлени атлары. Малкъарны басиятлары.

БАСМА I ат. Китапла, журналла, газетле чыгъарыучу учреждение. Басмада ишлегенле. Книга басма.

БАСМА II ат. 1. Жукъа, мамукъ къумач. Къолан басма. Къызыл басма. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: басмадан этилген. Басма кёлек. Басма жабыу.

БАСМАЛА эт. Басмада чыгъар. Книжны басмала. Статъяны газетде басмала.

БАСТА ат кул. Пиринчден, тюйден этилип, жайылып, кесилип ашалуучу как. Пиринч баста. Баста бла кзакъ эт.

БАСХА ат. Узун, агъач сапы, таракъ тишли адыр. Агъач тишли басха. Темир тишли басха. -

БАСХЫЧ ат. Минер, тюшер ючюн хайырланылыучу, атлауучлары болгъан зат. Темир басхыч. Басхыч бла мин.

БАСЫМ I ат. 1. Газланы, суусун затланы къалынлыкъларыны даражасы. Кзанны басымы. Газны басымы. 2. кёч. Тёзюм, чыдам. Басымы болгъан адам. △ Басымы болгъанны насыбы да бар.

БАСЫМ II ат грам. Сёзню бир бёлюмюню бирсилеринден эсе уллу ауаз бла айтылыуу эм аны белгилеучю белгичик. Бош сёзню басымы. Кзош сёзню басымы.

БАСЫМЛЫ I сыф. Сабыр, тёзюмлю. Басымлы адам. Басымлы тишируу. 2. кёч. Эсли,

оюмлу. Басымлы сёзле. Басымлы жууап.

БАСЫМЛЫ II хал. сёзл. Ачыуланмай, оюм этип. Басымлы сөлеш. Басымлы кзара.

БАСЫМЛЫЛЫКЪ ат. Сабырлыкъ, тёзюмлююк. Басымлылыгъы болгъан адам.

БАСЫМСЫЗ сыф. Тёзюмсюз, женгил. Басымсыз адам.

БАСЫНЧАКЪЛА эт. Хылик-ка, самаркъау эт. Адамны басынчакълап сөлешме.

БАТ эт. 1. Суугъа кёмюл, сууну тюбюне кетип ёл. Къайыкъ тенгизде батды. Талай адам суугъа батханды. 2. Тыгъыл, чыгъалмазча бол. Батмакъгъа бат. Куртха бат. 3. кёч. Эркин, элпек, кёп тап. Ырысхыгъа бат. 4. кёч. Бир тюрлю халгъа кел, синг, кет. Жукъугъа бат. Сагъышха бат. 5. кёч. Горизонтну ары жанына ташайып, кёрюнмей къал. Кюн батды. Ай батды. Жулдузла батдыла. △ Батар кюнню атар тангы да бар.

БАТАН ат. Сенек бла алырча жыйылгъан бичен тебечик. Батанланы гебеннге сал. □ Батан эт дырынны батанлагъа жый.

БАТМАКЪ ат. 1. Балчыкълы, мырдылы жер. Жолну батмагъы. Батмакъны ичи бла ётюу. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: батмакълы, кир. Батмакъ суу. Батмакъ кёл.

БАТМАН I ат. Бал батман деген бла бир магъанада. Батмандан бал алыу. Бал чибинле батманнга басынадыла.

БАТМАН II ат арх. Мирзеуню ёлчеси. Эки батман ашыкъ. □ Батман тауукъ семиз, уллу тауукъ.

БАТХАКЪ ат. Батмакъ деген бла бир магъанада. Орамланы батхагъы. Батхагъгъа кириу.

БАТЫР I сыф. 1. Жукъдан кьоркъмагъан, жигитлиги болгъан; антоними — кьоркъакъ. Батыр адам. Батыр тишируу. △ Батыр бир ёлюр, кьоркъакъ минг ёлюр.

БАТЫР II хал. сёзл. Таукел болуп, базынып. Батыр сөлеш. Батыр сермеш. Батыр атла. □ Батыр кёллю таукел, ишни арсарсыз этиучю.

БАТЫР III ат. Жигит, ётгюр адам. Халкъ батырла. Нарт батырла.

БАТЫРЛАН эт. Кесинги батыр кёргюзт. Жаш батырланып сөлешди.

БАТЫРЛЫКЪ ат. Жигитлик, таукеллик, жукъдан кьоркъмагъан хал. Батырлыкъ эт. Батырлыкъ кёргюзт. △ Батырлыкъ — отлукъ ташча, кьоркъакълыкъ — жёге агъашча.

БАТЫРСЫН эт. Кесинги батыргъа сана. Ол батырсынып сөлеше эди.

БАТЫУ ат. 1. Чунгуруракъ жер. Батыуда журт ишлеме. Жаякълны батыуу. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: батыуу болгъан, батыулу. Батыу жер. Батыу жаякъ.

БАТЫШ ат эск. Кюнбатхан деген бла бир магъанада. Батышдан жел урады.

БАУ I ат. Къысар, байлар неда бир затха сууурур юкюн хайырланылыучу жыжым, тартама. Машокну бауу. Чурукъла-ны баулары.

БАУ II ат. Мал орун. Ийнекни баугъа кийир. Бауну тюбюн тазаладыкъ.

БАУЛА эт. Бау бла кыс (кюлтени). *Кендирни баула. Нартюхню ксабугзун баула.*

БАУУР ат. 1. Ётню кзу-раучу, ашны эриуюне, кван-ны жоруюне себеп болуучу уллу без. *Кзойну баууру. Туу-арны бауурун кзурт ашагзанды.* 2. Адамны, жаныуарны кёкю-реги, къарыны болгъан жери. *Бауурунг бла сюркел.* 3. Жерни юсю, тауну, къаяны бети, къа-быргъасы. *Жерни баууру. Къая-ны баууру.* □ **Бауур** тёбен кё-кюрегин, къарынын жерге жет-дирип.

БАУУРЛАН эт. 1. Бауурунг-дан жат. *Жерге бауурлан.* 2. кёч. Жерге жуукълаш (ту-манны, булутланы юсюнден). *Туман жерге бауурланганды.*

БАХЧА ат. 1. Харбыз, хуу-ан, хыяр, наша д. б. затла бит-дириучю жер. *Харбыз бахча. Хууан бахча.* △ *Бахча бай-лыкъ — жангыз айлыкъ.* 2. Эл мюлк культурала битдириу-чю, иели жер. *Бахчабызда кар-гоф битеди. Бахчаны нартюхюн слдыкъ.* □ **Бахча** гинжи къа-натлыланы, жаныуарланы къор-кзутур ючюн, адамгъа ушаты-лып этилген зат.

БАЧАМА ат. Халкъны баш-чысы. *Бачаманы оноуу бла.*

БАЧАМАЛЫКЪ ат. Бачама-ны иши, кзулугъу. *Бачама-лыкъны алыу.*

БАШ ат. 1. Адамны, жаныу-арны, хайуанны боюнундан ёргелери. *Кзой башла. Жаш башын булгзады.* △ *Баш болса, бёрк табылыр. Башы ишлегенни ауузу да ишлейди.* 2. кёч. Адам кеси. *Беш башлы юйдеги. Жангыз башыма аш этерге эринеме.* 3. кёч. Затны

санын билдиреди. *Юй башын-дан эки адам. Адам башына бирер гебен жетгенди.* 4. кёч. Акъыл, ангылау. *Башы болгъан адам.* 5. кёч. Тамата, башчы. *Бу ишде сен бизге башса.* 6. Айгъакълаучуну орунунда кел-се: а) башындагъы. *Баш этаж. Баш орам. Баш тапка;* б) кёч. Уллу магъанасы болгъан. *Баш иш. Мюлкню баш бёлюмю;* в) кёч. таматалыкъ этген. *Баш агроном. Баш врач.* 7. кёч. Баш ие, эр. *Ыннаны башы да, жашы да жокъду.* 8. Балтаны, чёгючню, салтаны сапларындан бирси, темир, жанлары. *Балта-ны башы. Салтаны башы.* 9. Къылкылы битимлени бюртюк этиучю жерлери. *Будай баш. Арпа баш. Зынтхы баш.* 10. Түп этиучю битимлени чапы-ракълары. *Чюгюндюр баш. Картоф баш.* 11. Тауну, терек-ни д. а. к. башха затны бек бийик жери. *Терекни башы. Тауну башы.* 12. Айгъакълау-чуну орунунда келсе: ба-шындагъы. *Баш тапка. Баш этаж.* 13. Жерни, сууну д. а. к. башха затны юсю. *Жерни ба-шы. Сютню башы.* 14. Адырны юсюн жабып тургъан зат. *Че-лекни башы. Чоюнну башы. Чайникни башы.* 15. Мекамны юсюн жабып тургъан кесеги. *Юйню башы. Бауну башы.* 16. Затны башланган жери. *Суу-ну башы. Элни башы.* 17. Затны башланган кезиюу. *Айны ба-шы. Жылны башы.* 18. Литера-тура чыгъарманы, илму ишни кесеги. *Романны экинчи башы. Диссертацияны биринчи башы.* 19. кёч. Столну тамата, сый-лы адам олтуруучу жери. *Столну башы.* 20. кёч. Бир-

затны болуруна себеплик этген зат. *Ичги—туйюшню башы.* □ Баш кийим башха кийиучу, кыысучу кийимле. Баш жар-ты кьойну башыны жартысы (столда таматагъа, сыйлы кьонакъгъа салыныучуду). Баш айтым бойсунган кьош айтымны баш кесеги. Баш айырма этимни айырмаларыны сёз кьураучу жалгъаулары болмагъан тюрлюлери. Баш кюн ыйыкчы биринчи кюню.

БАШИЛ: башил ай *эск. январь* деген бла бир магъанада.

БАШКЕС *сыф. сёл. тил.* Адам ёлтюрюучу, бандит. *Фашист башкесле.*

БАШКИРЛИ *ат.* Башкьортостанда жашагъан асламлы халкъны адамы. *Баширли жазыучу. Баширли къыз.*

БАШКИРЧА *хал. сёзл.* Башкир тилде. *Баширча сёлешиу.*

БАШЛА *эт. 1.* Бир затны этип тебире. *Ишни башла. Жангыдан башла. Сёзню башла. 2.* Бир затны кьоратып тебире. *Бал банканы башладыкъ. Башланган ун машок.*

БАШЛАМ *ат.* Жангы затны башланыуу. *Ол иш бизни башламыбыз бла кьуралгъанды.*

БАШЛАМЧЫ *ат.* Бир затны башлагъан, аны мурдорун салгъан адам. *Ишни башламчылары.*

БАШЛАН *эт.* Этилип, болуп башла. *Иш башланды. Той башланды. Окъуу жыл башланды. △ Башланган иш бишер, кзымылдагъан тиш тюшер. Башланмагъан ишде жилин жатар.*

БАШЛЫКЪ *ат.* Чепкенден этилген, бёркню тышындан кыысылыучу эр киши баш

кийим. *Акъ башлыкъ. Жамычы бла башлыкъ.*

БАШСЫЗ *сыф. сёл. тил.* Акъылсыз, тели. *Башсыз адам. □ Башсыз кьул ист. эркинлиги болмагъан кьул.*

БАШСЫЗЛЫКЪ *ат.* Акъылсызлыкъ, телилик. *Аны башсызлыгъы.*

БАШТАКЪ *ат.* Жууугъу-тенги болмагъан. *Баштакъ адам.*

БАШТЁБЕН *сыф.* Мудах, къашы-башы туйюлген, ойнар-гъа-кюлюрге суймеген. *Баштёбен адам.*

БАШХА I *сыф. 1.* Бу угъай, бирси. *Башха юй. Башха иш. Башха сылтау. △ Башхагъа кюлме да, кесинге къара. Кюлме жашха — келир башха. 2.* Ушамагъан, бирча болмагъан. *Аны кылыгъы бирси-леден башхады.*

БАШХА II *хал. сёл.* Энци, кеси аллына. *Ол бизден башха жашайды.*

БАШХА III *сонг.* Башлаучу болушдагъы сёзлени ызларындан келеди. *Сенден башха аны киши да билмейди.*

БАШХА-БАШХА *сыф.* Тюрлю-тюрлю. *Ала башха-башха элдеде жашайдыла.*

БАШХАЛЫКЪ *ат.* Бирге ушамагъанлыкъ, бир бирден башха болгъанлыкъ. *Эллени бир бирден башхалыкълары.*

БАШХАЧА *хал. сёзл.* Башха тюрлю. *Ала башхача жашайдыла. Башхача айт.*

БАШЧЫ I *ат.* Таматалыкъ этип, адамланы кесини ызындан элтиучу адам. *Жыйынны башчысы. Мюлкню башчысы.*

БАШЧЫ II *ат грам.* Айтымны ким? не? деген соруу-

ладан бирине жууап этген, башха сёзге бойсунмагъан члени. Башчы бла хапарчы. Бош башчы. Къош башчы.

БАШЧЫЛЫКЪ ат. Башчыны иши. Аны башчылыкъы бла.

БАЯМ I сыф. 1. Белгили I (1) деген бла бир магъанада. Ол иш бизге баямды. Баям иш. 2. Керти, тюз. Ишни баямын билирге. 3. Къарамчы сёзню магъ. Адамны кесини айтхан затына экили болгъанын билдиреди. Баям, кюн ачылыкъды.

□ Баям бол белгили бол, ачыкълан. Баям эт ачыкъла деген бла бир магъанада.

БАЯМЛА эт. сёл. тил. Ачыкъла деген бла бир магъанада. Уручуланы баямладыла.

БЕГЕНДА ат ист. Жерни бир белгили заманга дери хакъ бла хайырланылыуу. Жерни бегендагъа беруу.

БЕГЕНЕ ат эск. 1. Кисель деген бла бир магъанада. Тюртю бегене. Картоф бегене. 2. Салат деген бла бир магъанада. Бозаны бегенеси.

БЕГЕУЮЛ ат ист. Патчахлы Россейде полицияда ишленгени гитче чынлысы. Бийни бегеуюллери.

БЕГИ эт. 1 Тынгылы орнал. Чыпылла жерге иги бегидиле. 2. Бегитил, тыйыл. Къар терен туюшуп, жол бегиди. 3. кёч. Тамам этил. Иш бегигенди.

БЕГИМ I ат. Ташада тохтап, сауутдан атаргъа жерни къазып этилген уру. Жауну бегимлери топ окъла бла атып чачдырылдыла.

БЕГИМ II ат. Оноу. Жыйылыуну бегими. Бегимге кзол

салыу. □ Бегим эт оноуну къабыл кёр.

БЕГИМЛИ сыф. Тынгылы. Бегимли оноу. Бегимли иш. □ Бегимли бол тынгылы бол.

БЕГИМСИЗ сыф. Иги бегимеген, ышангысыз. Бегимсиз сёзле. Бегимсиз оноу.

БЕГИРЕКДА хал. сёл. Энчи, артыкъ. Бу ишде бегирекда сизни кзыйыныгъыз кёндю.

БЕГИТ эт. 1. Орунга уруп, эшигин жап. Бузоуну ийнек орунга бегитдик. 2. Бек, къаты, тепмезча эт. Чёгюнню башын бегит. 3. кёч. Кючлю, тутхучлу эт. Шуёхлукъну бегит. 4. Бир затны аллын тый, тегерегине неда бир жанына буруу эт. Бахчаны тегерегин бегит. Сууну башын бегит. 5. кёч. бош. тил. эрши с. Ур 1 деген бла бир магъанада.

БЕДИШ ат. Айып, уял. Кесинге бедиш алма. □ Бедиш эт айып эт, уялт. Бедишге къал бедиш этерча бол. Бедишге кзой уялт, бетин жой.

БЕДИШЛИ сыф. Айыплы, уятлы. Бедишли иш. Бедишли сёзле.

БЕДИШЛИК ат. Айып, бедиш, айыплы зат. Уяла билген бедишлик туюолдо, ыспалыкъды. □ Бедишлик бол уялырча бол. Бедишликке къал, бедишлик бол деген бла бир магъанада. Бедишлик эт уялт.

БЕЗ I ат. Адамны, жаныуарны жашауунда керекли затланы болдуруучу, керексиз затланы уа андан чыгъаруучу орган. Кзулакъ без. Сагъакъ без.

БЕЗ II эт. Жалкъы, эрик. Айта-айта бездик.

БЕЗГЕК ат. Сууукъсура

гъандача къалтыратхан ауруу. *Безгекден ауругъанла. Аны безгеге тутду.* □ *Безгек от безгекге дарманлыгъы болгъан ханс (валериана).*

БЕЗГИ ат. Терезени, эшикни ача, эте турур ючюн хайырланылуучу, эки кесекден къуралгъан темир керек. *Эшикни безгилери. Терезе безгиле.*

БЕЗДИР эт. Безит деген бла бир магъанада. *Аны хапары бизни бездирди.*

БЕЗИ эт. Без II деген бла бир магъанада. *Жаш ишден безигенди.*

БЕЗИРЕ эт. Ойна, эрикгенинги кетер. *Топну кзуууп безире.*

БЕЗИТ эт. Эрикдир, жалкыт, жанындан эт. *Ол башыбызны безитди.*

БЕК I сыф. 1. Къаты. *Бек кзаяла. Бек кзала.* 2. Жабылгъан, кирит этилген. *Эшикле бекдиле.*

БЕК II мард. сёзл. Кючлю халда. *Элибизни бек сюебиз.*

БЕК III кючлен. кес. Сыфатны аллында келсе, аны айырма даражасын билдиреди. *Бек ариу. Бек улуу.*

БЕККЯХЫН ат б.-ч. гов. Жугар деген бла бир магъанада.

БЕКЛЕ I эт. Чюйюн, къадауун сал, кирит эт, бегит. *Малны оруннга бекле.*

БЕКЛЕ II эт. 1. Терен кийир, чанч. *Этге бичакъны бекле.* 2. кёч. бош. тил. эрши. с. Къаты ур. *Кзулакъ жанына бекле.* 3. кёч. бош. тил. эрши. с. Аша. *Буштону бекле.*

БЕКЛИК ат. Бек хал, къатылыкъ. *Кзаяланы бекликлери.*

БЕЛ ат. 1. Адамны, малны

тёммегини кёкюрек бла къарынны ортасында бек иничке жери. *Бели иничке адам.* △ *Бели бюгюлмеген чалгъычы болмаз.* 2. Чыккырны, челекни д. а. к. башха затны ортасы. *Челекни белинден бир сют. Боза аякъны белине жетдирдим.* □ *Бел бау* белге кысылыучу, асламысында жассы зат.

БЕЛГИ I ат. 1. Тамгъа, эн. *Сын ташны белгиси. Терекни белгиси бла таныдыкъ.* 2. Ышан, шарт. *Эслиликни белгиси. Жанкзозла жазны белгисидиле.* 3. этн. *Жаш кыызгъа неда кыыз жашха кесини аны жаратканын (сюйгенин) билдирир ючюн берген зат. Кыыз белгиге сагъатын бергенди.* □ *Белги бер* къалай да болсун бир амал бла керекли затны билдир. *Белги эт белгиле I* деген бла бир магъанада.

БЕЛГИ II ат пед. Багъа II деген бла бир магъанада. *Окзуучуну кюнлюгюнде белгилери.*

БЕЛГИЛЕ эт. 1. Белги неда белгиле сал. *Картада ташкёмюр чыгъыучу жерлени белгиледик.* 2. Бир затны магъанасын ачыкъла, ангылат, билдир. *Жашны ахыр сёзлери кёп затны белгилей эдиле.* 3. Ачыкъла, белгили эт. *Той кзачан этиллигин белгиледиле.* 4. кёч. Байрамла деген бла бир магъанада. *Жашчыкъны туугъан кюннун белгиледиле.*

БЕЛГИЛИ I сыф. 1. Харким да билген, таныгъан. *Белгили дорбун. Белгили тюкен.* 2. Аты айтылгъан. *Белгили поэт. Белгили устаз.* 3. Тохташдырылгъан, энчи. *Белгили низам. Аны багъасы белгилиди.* □

Белгили бол билин, ачыкълан.
Белгили эт ачыкъла, тохташдыр.
БЕЛГИЛИ II хал. сёзл.
Ишекли болмазча, тамам, толу.
Белгили кёргюзт. Белгили таны-
лады.

БЕЛГИЛИСИЧА кзар. сёз.
Айтымда айтылган затны
хар кимге да белгили болгъанын
билдиреди. Белгилисича, мында
жол башы жауунлу болуучуду.

БЕЛГИСИЗ сыф. Белгили
болмагъан. Белгисиз кюч. Бел-
гисиз болжал. △ Белгисиз жол-
га сакъ кзара.

БЕР эт. 1. Биреуню кюлу-
на, юйюне тапдыр; антони-
ми — ал II (1). Ахча бер. Элтип
бер. △ Берген — чомарт, ал-
ган — амалсыз. Берсенг, —
алмаса, сюрсенг, — оурса. 2.
Биреуню жетишимлерин бир
зат бла белгиле. Саугъала бер.
Майдал бер. 3. Окъууда сорул-
ган затланы билгенинги кёр-
гюзт. Экзамен бер. Зачётла бер.
4. Урушда хорлатып, шахар-
ны, элни жаугъа сыйырт. Ша-
харны гитлерчилеге бермез
кююн, уруш кзаты баргзанды.
5. Кёргюзт (концерт, спектакль).
Артистле алапат концерт бер-
диле. 6. Тирлик, тёлү алдыр.
Малла тёлү бере башладыла. Бу-
дай быйыл иги тирлик бергенди.
7. кёч. бош. тил. эрши с. Къа-
ты ур. Кзулакъ жанына бер.
Кязыкъ бла бер.

БЕРГИ сыф. Бери жанында-
гъы; антоними — аргъы. Бер-
ги юйле. Берги оюу.

БЕРЕКЕТ ат. Элпеклик, бай-
лыкъ. Жерни берекети уллуду.

БЕРЕКЕТЛИ сыф. Бай, кю-
лайлы. Берекетли жер. Бере-
кетли юй.

БЕРЕКЕТСИЗ сыф. Берекети

болмагъан. Берекетсиз жашау.
Берекетсиз адам.

БЕРИ I орун. сёзл. Былай-
гъа, бу жанына; антоними —
ары II. Бери кел. Бери кзара.
Бери айлан.

БЕРИ II сонг. Бир заман-
дан сора башланган заманны
билдиреди. Тюненели бери. Был-
тырдан бери.

БЕРИЧИ сонг. сёл. тил.
Бери II деген бла бир магъанада.
Андан беричи. Бююнлю бе-
ричи.

БЕРНЕ ат этн. Къызны
адамлары аны эрини жууукъла-
рына юлешген сый. Къайын
ананы бернеси. Берне салынады.
△ Берне кёлекни не узуну, не
кзысхасы. Берне берген тюкню
тюкге жалгзар.

БЕРЧ ат. 1. Адамны, мал-
ны терисини къалын эм къаты
жери. Кюолну берчлери. Табан-
ны берчи. 2. Айгъакълаучуну
орунунда келсе: берчли. Берч-
ли кюлла.

БЕТ I ат. Адамны башыны
ал жаны. Бет кзан. Акъ бет.
△ Бет бетге кзараса, бет жерге
кзарар. 2. кёч. Намыс. Бети
болгзан. Аны бети жокъду.
△ Бетинги сатма, малынги сат.
3. Тауну, сыртны адамгъа кё-
рюннген жери. Тау бетле. 4.
Китапны, газетни чапырагъы-
ны бир жаны. Газетни ал бети.
Китапны 50-чи бети.

БЕТ II ат грам. Айтымда
этилген ишни ким этгенин кёр-
гюзтген грамматика категория.
Этимлени бетде тюрлениулер.

БЕТ III ат. Затны тюрсюню.
Кёксюл бетли кзумач.

БЕТ-КЪУТ кзаум. ат. Бет,
сыфат, кёрюм, чырай. Кзартны
бети-къуту аман туююлду.

БЕТЛЕШ эт. Бетден-бетге тюбеш. *Бетлешип сёлешиу.*

БЕТЛЕШДИР эт. Тюбешдир. *Жашланы бетлеширдик.*

БЕТСИЗ сыф. Уяла билмеген; уятсыз, намыссыз. *Бетсиз адам.* △ *Бетсиз тиширыу сарыуекни тешигинден чыгзарыр.*

БЕТСИЗЛИК ат. Уяла билмеулук; уятсызлыкъ. *Адамны бетсизлигин кёзюне айт.*

БЕТСИН эт. Уял деген бла бир магъанада. *Татсыз иш этерге бетсин. Атангдан бетсин.*

БЕЧЕЛ сыф. 1. Жюрюялмагъан, жеринден тебалмагъан. *Бечел сабий.* 2. кёч. Болумсуз, зат эталмагъан. *Къолдан бечел адам.* □ *Бечел бол зат эталмазча бол.*

БЕЧЕУ ат. 1. Жюк скойреуде хайырланылыучу аркъан. *Машинаны батмакъдан бечеу тагъып чыгзардыкъ.* 2. кёч. Болушлукъ деген бла бир магъанада. *Ахмат бизни хар ишибизге бечеудю.* □ *Бечеу эт бирге байлап (ёгюзлени, атланы), бир бирге болушуп тартырча эт.*

БЕШ санчы сан. 1. 5 затны санын кёргозтген санау, 5 деген тарихни аты. *Беш шахар. Беш кюн.* 2. пед. Окъууда салыныучу бек бийик багъа. *Юсюп бюгюн эки «беш» алгъанды. Ол экинчи курсну «бешлеге» бошагъанды.*

БЕШАТАР ат. Беш окъ салынып атыучу ушкок. *Уучу бешатарны жерледи.*

БЕШЕУ къауум. сан. Бешеулен деген бла бир магъанада. *Бешеу чалгъы чаладыла.*

БЕШЕУЛЕН къауум. сан. Беш адам бирге. *Бешеулен отун этедиле.*

БЕШЖЫЛЛЫКЪ I сыф. 1.

Болжалы беш жыл болгъан. *Бешжыллыкъ окъуу. Бешжыллыкъ план.* 2. Беш жылы толгъан. *Бешжыллыкъ жашчыкъ.*

БЕШЖЫЛЛЫКЪ II ат ист. Халкъ мюлкюю айнытыуну беш жылгъа белгиленген планы эм ол бардырылгъан кезиу. *Бешжыллыкъны ахыр жылы. Экинчи бешжыллыкъ.*

БЕШИК ат. Сабийни жатдырып, тебиретип, жукълатыр ючюн хайырланылыучу керек. *Сабийни бешикге бёле.* △ *Бешикдеги — беш тюрлю. Бешик башында — жау гоппан.* □ *Бешик жыр сабийни жукълатыр ючюн айтылыучу жыр.*

БЕШИНЧИ тизг. сан. Беш деген сёзден къуралгъан тизгинчи санау. *Бешинчи класс. Бешинчи курс.*

БЕШИШЕР юлюш. сан. Беш деген сёзден къуралгъан юлюшчю санау. *Бешишер ийнек.*

БЕШЛИ сыф. Беш жылы болгъан (тууар, ат). *Бешли ууанык. Бешли ажир.*

БЁДЕНЕ ат. Сабанлада, чаллыкълада жашаучу, къанатлары жютю, къуйругъу къысха, жаз тауукъгъа ушагъан къанатлы. *Чаллыкълада бёденеле жырлайдыла.*

БЕКЕМ сыф. Кючлю, къарыулу, къаты. *Бёкем адам. Бёкем хуна.*

БЕКСЕР эт. Азай. *Чыкырыны агъы бёксериленди.*

БЕКСЮМ ат. Малны, адамны кёрюмдюсюню бир жартысы, кесеги. *Бугъаны арт бёксюмю. Гёжефни ал бёксюмю.*

БЁЛ эт. 1. Кесеклеге юлеш. *Къумачны төртге бёл. Сюрююню экиге бёл.* 2. Ишни неда

башха затны барыуун бир кесекге тохтат, тый. *Жукзуму бёлдюле. Концертни бёлюп, билдириу этдиле. 3. Юлюш чыгъар. Юйле ишлерге жер бёлдюле.*

БЕЛЕ эт. *Жукълатыр ючюн бешикге сал. Сабийни бэле.*

БЕЛЕК I мард. сёзл. Саны белгисиз болгъан; бир талай. *Белек атлы. Белек кюнден сора.*

БЕЛЕК II ат. Къауум жыйын. *Аскер белек. Школчуланы футболчу белеги.*

БЕЛЛЯЙ ат. 1. Бешик жыр. *Бёлляй айт. 2. саб. Бешик деген бла бир магъанада. Бёлляйгъа жат. □ Бёлляй эт жат, жукъла.*

БЕЛЮМ ат. 1. Мюлкню, учрежденияны, китапны д. а. к. башха затны кесеги. *Эл мюлкню бёлюмлери. Институтну малкъар тил бёлюмю. Китапны 2-чи бёлюмю. 2. грам. Сёзню бир урумгъа айтылгъан кесеги. Эки бёлюмлю сёз. Сёзню бёлюмлеге юлешуу.*

БЕЛЮН эт. 1. Кесеклеге юлешин. *Арлакъда суу экиге бёлюнеди. Жашла, экиге бёлюнюп, футбол ойнадыла. 2. Бир кесекге тохта. Сабийни жукзусу бёлюндю. Ишибизден бёлюмегенлей, университетде заочно окзуйбуз.*

БЕРЕК ат. Тылыны ичине эт, бишлакъ д. а. к. башха зат салынып этилген апарыкъ. *Эт берекле. Бишлакъ берек. Суу берекле. □ Бёрек кесгич жукъа жайылгъан тылыны кесичю керек.*

БЁРК ат. Жылы баш кийим. *Мухар бёрк. Кечеги бёрк. △ Бёркю аманны бети аман. □*

Бёрк агъач къалпакъ, бёрк кийдирилиучю кеп.

БЁРТ ат. Боркъулда, къайна. *Къазанда суу бёртеди. Гара суула жер тюбюнден бёртюп чыгъадыла.*

БЁРЮ ат. Сыфаты итге ушагъан, андан уллуракъ жыртыкъ, кийик жаныуар. *Къанчыкъ бёрю. Бёрюню кючюгю. △ Бёрюню азыгъы боранда.*

БИЗ I ат. Буруну иничке, жютю, аберини тешер ючюн хайырланылыучу, саплы керек. *Къайишни биз бла тешидик. △ Биз кирген жерге тикгич да киреди.*

БИЗ II бетл. алм. Селешген адамны эм аны кесине къошуп айтхан адамларын кёргюзтген алмаш. *Биз школчулабыз. Биз дырын жыябыз.*

БИЙ ат ист. Октябрь революциягъа дери: малны, жерни иеси, жалчы тутхан адам; антоними — **къул**. *△ Бий бергенни кёзюне бакъма. Бий — бёрю, бийче — тюлкю.*

БИЙИК сыф. 1. Тюбюнден башына тергегенде, узун; антоними — **алаша I**. *Бийик юй. Бийик тау. Бийик терек. 2. кёч. Бек иги, алапат. Бийик фахму. Бийик багъа. 3. кёч. Уллу сыйы, даражасы болгъан, сыйлы. Бийик саугъа. 4. кёч. Иничке, назик. Бийик ауаз. 5. кёч. Билим бериуде орта билимден сора келген. Бийик билим. Бийик окзуу юй.*

БИЙИКЛИК ат. Затны, тюбюнден башына тергегенде, узунлугъу. *Юйню бийиклиги. Къаяны бийиклиги.*

БИЙИКТАБАН сыф. Табанлары бийик болгъан. *Бийиктабан чурукъла.*

БИЙЛЕ эт. 1. Кюч бла алып, не бол. *Фашистге жерле-рибизни бийлерге умут этген эдиле.* 2. кёч. Адамны акъылын, жюрегин ал. *Башымы сагъыш бийледи.*

БИЙЛИК ат. Иелик этерге эркинлик. *Романовланы бийлик-лери кзурутулган жыл.* □ **Бийлик** эт иелик эт, бойсунду-руп, кьолда тут.

БИЙЧЕ ат. 1. *ист.* Бийни къатыны. *Бийчелени кзарауаш-лары. Орус бийче.* 2. кёч. Эр кишини къатыны, юй бийчеси. *Алийни бийчеси белгили алим-ди.*

БИЛ эт. 1. Бир затны ангы-ла. *Адеглени бил. Дерсинги бил.* 2. Бир затны этерге уста бол. *Жюзе бил. Назмула жаза бил.* 3. Тийишли багъа бичал. *Игиликни бил. Адамны намы-сын кёре бил.*

БИЛДИР эт. Айт, хапар бер. *Элге билдир. Кзагъыт жазып билдир.*

БИЛДИРИУ ат. Керекли затны жазып, айтып билдири-луучю. *Билдириуню кзабыр-гзагъа такъдыла. Билдириуню окзу.*

БИЛЕ эт. Билеуге, хыршы-гъа ышып, жютю эт. *Бичакъ-ны биле. Балтаны биле.*

БИЛЕК ат. 1. Адамны ин-башындан бууунуна дериси. *Ви-легинден тут.* △ **Билек** бла бирни сюрюндюрсенг, билим бла мингни абындырырса. 2. кёч. Болушлукъ этиучю адам. *Кзарындашым мени билегимди.* □ **Билек** кюч адамны къарыуу, къара кючю. **Билек** сермеш сауутсуз бардырылган уруш.

БИЛЕКЛИК I ат. Жюгенни адам кьолу бла тутуп, атны

тыйыучу, бир жанына буруучу жери. *Жюгенни билекликклери.*

БИЛЕКЛИК II ат. Ишлеген заманда билеклеге кийилиучю кийим. *Жаш станокну аллына женглерине билекликле кийип сюелди.*

БИЛЕУ ат. Бичакъны, бал-таны д. а. к. башха затны би-леп, жютю этиучю керек. *Жуму-шакъ билеу. Кзара билеу.*

БИЛИМ ат. 1. Бир затдан ангылауу болгъанлыкъ. *Били-мине кёре. Терен билими бол-ган адам.* △ **Билим** кимге да ортакъды. *Билим тауну тешер.* 2. Окъууу болгъанлыкъ. *Бийик билим. Орта билим.*

БИЛИМЛИ *сыф.* Окъууу, билими болган; антоними — **билимсиз**. *Билимли адам.* △ **Билимли** болган тынч, адам болган кыйын. *Билимлини ду-ниясы жарыкъ.*

БИЛИМСИЗ *сыф.* Окъууу, билими болмагъан. *Билимсиз адам.* △ **Билимсизге** жол тар.

БИЛЛЯХИЙ *межд.* Аллахны аты бла къаргъануу. *Билля-хий, ол тюз айтады!*

БИЛЯМУКЪ ат. Суу бла ун-дан этилген жукъа ашарыкъ. *Исси биялмукъ. Биялмукъ бла гыржын.*

БИР санчы сан. 1. Затны жа-нгыз болгъанын кёргюзтген са-нау, 1 деген тарихни аты. *Бир юй. Бир кере.* △ **Бир арба туздан** бир оймакъ сют ауур. *Бирден тайгъан мингден таяр.* 2. Атны аллында келсе, белгисиз затны билдиреди. *Бир адам. Бир иш.* 3. Хапарчыны кьуллугъунда келсе, айтымда кёргюзтолген затланы бирчалыкъларын бил-диреди. *Бизни тилибиз, дини-биз да бирди.* 4. Тилекни бил-

диреди. *Былай бир кел. Кэолунгу бир бер.* 5. Бир-бир атла эм **бла** деген сонгура **бла** келсе, затны ёлчемин билдиреди. *Табакъ бла бир. Челек бла бир.* □ **Бир** бол бирик, бирге кёшул. **Бир жары** къайры болса да. **Бир жерли** бир жерде туугъан. **Бир жолгъа** бир кереге, бир уругъа. **Бир кесек** азчыкъ. **Бир кибик** бирге ушагъан. **Бир** эт бирикдир, бирге кёш.

БИРАЗ *мард. сёзл.* **Бир** кесек деген **бла** бир магъанада. *Бираз сабыр бол. Ала бираз жунчудула.*

БИРГЕ *хал. сёзл.* Бирлешип, бёлкюнмей. *Биз бирге ишлейбиз.*

БИРДЕН *хал. сёзл.* **Бир** жолгъа, бары да бирге, бир заманда. *Экибиз да бирден кзычырдыкъ. Кёлге бирден секирдик.*

БИРИК *эт.* Бирге кёшул. *Эки класс, биригил, дырын жылды.*

БИРИНЧИ *тизг. сан. 1.* **Бир** деген сёзден кёуралгъан тизгинчи санау. *Биринчи дерс. Биринчи класс. 2. кёч.* Бек иги, сайлама, айырма. *Элде биринчи кыыз.* □ **Биринчи** бол оз, хорла.

БИРИШЕР *юлюш. сан.* **Бир** деген сёзден кёуралгъан юлюшчю санау. *Экибизге да биришер жангы китап бердиле.*

БИРЛЕШ *эт.* **Бирик** деген **бла** бир магъанада. *Халкэла, бирлешип, урушха кэажау сюледиле.*

БИРЛИК *ат.* **Бир** ниетлилик, бирге болмакълыкъ. *Халкэны бирлиги.* △ **Бирликде** — тирлик. *Бирликде кюч арымаз.*

БИРСИ *белгил. алм.* **Бу** угъай, башха. *Бирси жашла.*

Бу да, бирси да. Бу дерсден эсе бирси дерсле кзыйындыла. □ **Бирси** *кюн* тюненени аллында *кюн, тамбланы ызындан келлик кюн.*

БИРЧА I *сыф.* Бирге ушагъан, бир кибик. *Бирча юле. Бирча сахарла. Бирча оюмла.*

БИРЧА II *хал. сёзл.* **Бир** халда. *Бирча ишлерге. Бирча жырларгъа.*

БИСМИЛЛЯ *межд. дин.* **Ислам** диннге ийнанганла, **бир** ишни башлай туруп айтыучу сёз.

БИТ I *ат.* **Адамны, жаныуарны** къанларын эмип кечинген ууакъ **жаныуарчыкъ.** *Баш битинлей.* △ **Битни** ачыуун *сиркеден алыргъа.*

БИТ II *эт. 1.* Ёс (**битимле**ни юсюнден). *Багушлу жерде мурса бек битеди. 2. Кёгет, мирзеу бер. Быйыл кэозла иги битгендиле. Иги битдиле сабанла, ашамадыла кэабанла. 3. кёч.* **Бир** затха кёз къакъмай къара. *Кзызчыкъ суратлагъа битди. Аны кёзлери аякъ бюкген жашха битдиле.*

БИТ III *эт. 1.* Бошал, тауусул, ишлен. *Иш битди. Юй битгенди. 2. кёч. сёл. тил.* Ёл, дуниядан кет. *Окъ тийгенлей, чыпчыкъ битип кэалды. Кэарт, жан солуу эте, бите тура эди.*

БИТГЕН *ат.* **Адамны этинде** чыгыучу, ирин этнучю уллу чачырауукъ. *Жашны желкесинде битгени бузулгъанды.*

БИТДИР I *эт. 1.* Ишлеп боша, ахырына чыкъ. *Школну хунасын битдирдиле. Юйню битдир. Жолну битдир. 2. кёч.* Ёлтюр. *Фашистни алайда битдирген эдиле.*

БИТДИР II эт. Ёсдюр (ур-
лукъ атып, къарап). *Жангы*
жерде картоф битдир.

БИТЕ эт. 1. Бежит, буштукъ
эт. *Тешикни бите. Жепилени*
бите. 2. Аллын тый, жолун бе-
гит. *Партизанла тау жолну би-*
тедиле.

БИТЕУ белгил. алм. Барысы
да, саулай. *Битеу халкъ. Битеу*
бирден. Битеубюз да ишлей-
биз.

БИТИМ ат. Хауада эм
жерде болгъан органикасыз зат-
ла бла кечиниучю организм.
Бахча битимле. Кёгет битимле.
Тахта битимле.

БИТИМЛИ сыф. Жерни
юсюнден: бай, кёп тирлик бер-
ген. *Битимли жер. Битимли жыл.*

БИТИМСИЗ сыф. Аз, осал
тирлик берген. *Битимсиз жер.*
Битимсиз жыл.

БИТИУ ат ц диал. Битген
деген бла бир магъанада.

БИТТИР ат. Узун къанат-
лары болгъан, жалаанда кече
учуучу, чычханнга ушагъан
жаныуар. *Биттирле чардакъла-*
да, къарангы жерледе кечинеди-
ле. △ *Биттир — жарыкъда со-*
кзур.

БИЧ I эт. Малны эркегини
бюртюклерин кесип кетер.
Тайны бич. Къозуну бич.

БИЧ II эт. 1. Къумачны,
терини кийим этер ючюн кес,
кесек-кесек эт. *Чепкен бич.*
Быстыр бич. Тон бич. 2. кёч.
Затны ёлчегин, мардасын бел-
гиле, багъасын тохташдыр.
Гёжефлеге саугъала бичдиле.
Ёгюзге багъа бичдик. 3. кёч.
Оюм эт, бир затны былайды
деп тохташдыр. *«Аман сууукъ*
жауунду, ызы бла къар жауа-

рыкъды», — деп бичдиле къарт-
ла.

БИЧАКЪ ат. Жютю аууз-
лу, кесиучю, узун саплы керек.
Бичакъны биле. △ *Бичакъ жа-*
ра сау болур, жүрек жара сау
болмаз. □ *Бичакъ къын би-*
чакъны салып жүрютюучю
къын. Бичакъ аууз бичакъны
жютю жаны. Бичакъ уруш
бичакъла бла бардырылыучу
уруш.

БИЧЕН ат. Чалынып, къуру-
тулуп жыйылгъан кырдык.
Жипи бичен. Гелеу бичен. Тау
бичен.

БИЧЕНЛИК ат. Бичен ча-
лыныучу жер. *Биченликни*
сугъарыу. Биченликни чалыу.

БИЧЕНЧИ ат. Бичен этиу-
чю адам. *Биченчилени жыйы-*
ны. Биченчиле бичен тишле
къаладыла.

БИЧИУЧЮ ат. Кийим би-
черге уста адам. *Бичиучюле*
кёп тюрлю заказ аладыла.

БИШ эт. 1. Къайнатылып,
къууурулуп, къыздырылып,
ашаргъа жарарча бол. *Эт биш-*
ди. Гыржын бишди. Шишлик-
ле бишгендиле. 2. Жетип, орур-
ча, жыярча бол. *Алмала биш-*
гендиле. Будай, бишип, орулур
заманы жетди. 3. кёч. Бек
жарсы. *Ол ишге бишеме, кю-*
ме. 4. кёч. Айны, ёс, къурал.
Оноубуз бишди. △ *Айтыл-*
гъан иш бишер, къымылда-
гъан тиш тюшер. □ *Бишген*
кирпич отда къыздырылып этил-
ген кирпич.

БИШИР эт. 1. Къайнатып,
къуууруп, къыздырып, ашар-
гъа жарарча эт. *Картофла би-*
ширдик. Жаркойну бишир. Эт
бишир. 2. Адамны этин кюйдюр.
Кюн биширип кзояды. 3. кёч.

Тамам эт, ахырына жетдир.
Ишни биширдик.

БИШЛАКЪ ат. 1. Сютден сыгъылып, тузланып, къатдырылып этилген ашарыкъ зат. *Жангы бишлакъ. Гыбыт бишлакъ. Ачыгъан бишлакъ.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) бишлакъдан этилген. *Бишлакъ хычин. Бишлакъ бѣрек;* б) бишлакъ этиучю. *Бишлакъ завод.* □ Бишлакъ биширген бишлакъны уууп, ун къошуп этилген ашарыкъ.

БИШЛАКЪЧЫ ат. Бишлакъ этерге уста адам. *Анабыз бишлакъчыды. Республиканы бишлакъчылары.*

БИЯГЪЫ белгил. алм. Экинчи неда кѣп кере сагъынылгъан. *Биягъы жашла келди.* Бир кесекден биягъы бѣрю улуп башлады.

БИЯГЪЫНДА заман. сѣзл. Кѣп болмай, алгъаракъчыкъда. *Биягъында къар жауа тура эди.*

БЛА I сонг. 1. Ишни не зат бла этилгенин кѣргюзтеди. *Отунну балга бла жарадыла. Дырынны агъач сенекле бла жыйдыкъ.* 2. Этимсыфатны -гъан / -ген формасы бла келсе, заманны билдиреди. *Мени кѣрген бла, жашчыкъ ызымдан тебиреп кталды.* 3. Затны кѣплюгюн-азлыгъын билдиреди. *Жюзле бла жылла оздула. Ол бизге мингле бла къайтарыллыкъды.* 4. Кѣрюмдюсюз атла бла келсе, сылтауну, муратны билдиреди. *Санга тюбер акъыл бла келгенме.* 5. Зат кимники болгъанын билдиреди. *Уллу чырна бѣркю бла биреу арбазгъа кирди.*

БЛА II жалгъ. байл. Айтымны бир туудукъ членлерин

бирге байлайды. *Кече бла кюн. Ёрге бла энишге барыу.*

БОГЪАЗ ат. геогр. Океанны, тенгизни, кѣлню къургъакъ жерге кирип тургъан кесеги. *Керч богъаз. Берингни богъазы.*

БОГЪАКЪ ат. Семиз адамны сакъал тюбю бла богъурдагъыны арасында энишге салынып тургъан жери. *Ол адамны богъагъы уллуду.*

БОГЪАУУЗ сыф. бош. тил. эрши с. жийирг. Эрши, аман сѣзлени айтыучу; аманаууз. *Богъаууз адам.*

БОГЪУРДАКЪ ат. 1. Аууз бла ёпке тамырланы бирге къошхан жол. *Къойну богъурдагъы.* 2. Терс тамакъны баш кесеги. *Агъаз гылыуну богъурдагъындан бууду.* 3. Терс тамакъ (солуу орган). *Ёпкени богъурдагъы къатыш туурадыла.*

БОДУРКЪУ ат. 1. Бахча гинжи деген бла бир магъанада. *Эски быстырладан бодуркъу ишледик.* 2. Терисин бир зат бла толтуруп, жаныуарны алгъын формасында турурча этилгени. *Жугъутурну бодуркъусу. Къаргъаны бодуркъусу.*

БОЗ сыф. 1. Къара бла акъ бояуланы бирге къатышдыргъанда болгъан тюрсюн; кюл бетли. *Боз булутла. Боз чепкен.* 2. Кѣк, кѣксюл (жаныуарланы тюрсюнлери). *Боз кзой. Боз бѣрю. Боз алаша.*

БОЗА ат. Тарыдан, зынтхыдан, арпадан этилген, эсиртиучю ичги. *Зынтхы боза. Жангы боза.* △ Бозаны арты дауур болур.

БОЗАР эт. Боз бетли бол. *Суу бозаргъанды.*

БОЗГЪУЛ *сыф.* Боз деген-
ни кемлик даража формасы.

Бозгъул булутла. Бозгъул суу.

БОЙ *ат.* 1. Адамны бийикли-
ги, узунлугъу. *Бою узун жаш.*
Алаша бойлу адам. 2. Адамны
сюеги, санлары. *Ариу бойлу*
къыз. Δ *Бойгъа къарап тон*
бич. 3. Къумачны узунуна бар-
гъан халылары. *Къумачны бою*
бла аркъауу.

БОЙДАКЪ *сыф. эск.* Къа-
тынсыз, эрсиз. *Бойдакъ эр*
киши. Бойдакъ тиширыу.

БОЙНАКЪ *сыф.* Боюну акъ
болгъан. *Бойнакъ айыу. Бой-*
накъ кючюк.

БОЙСУН *эт.* Боюн сал, би-
реуню айтханын сёзсюз толтур.
Биз аны оноууна бойсунабыз.

БОЙСУНДУР *эт.* Боюн сал-
дыр, айтханынги этдир. *Адам*
табийгъатны да кесине бойсун-
дурады. Жашны айтханыбыз-
гъа бойсундурдукъ.

БОККАБАР *ат ист.* Сабий-
лени бирлери къачып, башхала-
ры уа аланы топ бла уруп ойна-
лычу оюн. *Жашчыкъла бокка-*
бар ойнайдыла.

БОКЪ *ат сёл. тил.* 1. эрши
с. жийирг. Адамны, жаныуар-
ны чегилеринден чыгъыучу кир.
2. Малны, къанатлыны кирина
мулхар бла къатышханы. 3.
кёч. *эрши с. жийирг.* Бек
осал адамны, ишни юсюнден.
Аны иши бокъду.

БОКЪЛА *эт.* 1. сёл. тил.
Кир эт (сууну). *Тууарла сууну*
бокъладыла. 2. кёч. *эрши с.*
Тапсыз эт, буз (ишни). Иши-
бизни бокъладыла. 3. кёч. *эр-*
ши с. Аманла, сёк. Ол *бизни*
бокълап айланады.

БОКЪЛАУУЧ *ат.* Ташны,
мешхутну, топуракъны д. а. к.

башха затны къол бла ташыр-
гъа деп ишленнген керек. *Бах-*
чаны ташларын, бокълаууч бла
ташып, тёбе этдик.

БОКЪУР *ат.* 1. Богъурдакъ
безни ёсюп аурууу. *Жаш бо-*
кзурун алдырды. 2. кёч. Агъач-
ны неда башха затны къыяуу
болгъан жеринде кёбюп къай-
нагъаны. *Терекни бокъуру.*

БОЛ *эт.* 1. Айлан, жүрю,
тур. *Тамбла юйде бол.* 2. Бар II
деген бла бир магъанада. *Юйде*
болгъан затла. Кишилиги бол-
са, ол алай этмез эди. 3. Бар-
дырыл. *Кенгеш болду. Заседа-*
ние болуп бошалды. 4. *Жет 7*
деген бла бир магъанада. *Айгъа*
боллукъ ашарыкъ. Билгенибиз
бизге боллукъду. 5. Ишлен,
этил. *Былайда хамам боллукъ-*
ду. 6. Болушлукъчу этимни
къуллугъунда жүрөйдю да,
къош этимлени къурайды; сёз
ючюн: *сагъышлы бол, ыразы*
бол, кеф бол д. а. к.

БОЛАТ *ат эск.* Къурч 1
деген бла бир магъанада. *Болат-*
дан этилген къама. Δ *Боллукъ*
ишге болат бол. 2. Айгъакълау-
чуну орунунда келсе: *болат-*
дан ишленнген. Болат тогъай.
Болат рельсе.

БОЛГЪАН *белгил. алм.* Хар
зат, хар не, хар ким. *Ол манга*
болгъанны айтды. Жаш бол-
гъанны тойгъа чакъырды.

БОЛЖАЛ *ат.* Оноу этип
тохташдырылгъан заман. *Кё-*
пюрню болжалгъа битдирдиле.
Иш айтхан болжалгъа тамам-
ланды. $\square$ *Болжалгъа сал узакъ-*
гъа соз. Болжал сал ишни этил-
лик заманын белгиле.

БОЛЖАЛЛЫ *сыф.* Бир кесек
заманга деп белгиленнген. *Бол-*
жаллы къуллукъ. Болжаллы иш.

БОЛЖАЛСЫЗ *сыф.* 1. Болжалы болмагъан, дайым бардырылгъан. *Болжалсыз прописка. Болжалсыз иш.* 2. Заманындан алгъа болгъан. *Болжалсыз айырыула.* 3. Артха къояргъа, созаргъа жарамагъан. *Болжалсыз болушлукъ. Болжалсыз жумуш.*

БОЛМАГЪАНЧА *хал. сёзл.* Асыры, бек, чексиз, мардасыз. *Болмагъанча осал адам. Болмагъанча зауукъ жашайбыз.*

БОЛМАЧЫ *сыф.* 1. Жукъгъа жарамагъан, осал, болумсуз. *Болмачы адам. Болмачы китап.* 2. Жангылычы болгъан, тапсыз. *Болмачы иш. Болмачы оноу.* 3. Жалгъан, ётюрюк, кертиге ушамагъан. *Болмачы сёзле. Болмачы хапар.*

БОЛСАДА *кзарш. байл.* Бош айтымны бир туудукъ членлеринде неда тенг жарашхан къош айтымны кесеклеринде кёргюзтюлген ишлени бир бирге чюйреликлерин билдиреди. *Дерсни окъудум, болсада иги ангыламадым. Кюн тийди, болсада чыкъ терк кзурумады.*

БОЛУМ I *ат.* 1. Ишни къалай баргъаны, халы. *Ишни болуму. Осал болумда жашагъанла бардыла.* 2. Бир затны юсюнден жорукъланы, законланы жыйымдыгъы. *Эришиуню болумлары.*

БОЛУМ II *ат грам.* Айтымда ишни халын, заманын, сылтаун, муратын, орунун, мардасын кёргюзтген сансыз член. *Бош болумла. Кгош болумла. Айырылгъан болумла.*

БОЛУМСУЗ *сыф.* Къолундан жукъ келмеген, къарыусуз. *Болумсуз адам.*

БОЛУШ I *ат грам.* Жалгъанган сёзню айтымда грам-

матика магъанасына кёре тюрлениу формасы. *Баш болуш. Бериучю болуш.* □ *Болушлагъа сал сёзню хар болушда тюрлендир.*

БОЛУШ II *эт.* Биреуню ишин аны бла бирге эт, аны бир затын мажар. *Юй ишлерге болуш. Кзарындашынга болуш.*

БОЛУШ III *ат этн.* Къатын алгъан жашны, ал кюнледе кесинден тамата ахлуларына кёрюнюрге уялып, къаршы тегини не ахлусуну юйюнде туруу (адет). *Жаш болушда юч кюн турду.*

БОЛУШЛУКЪ *ат.* Биреуге этилген себеплик, асыу. *Бу иште бизге болушлукъ этгенле сизсиз.*

БОЛУШЛУКЪЧУ *ат.* 1. Биреуге бир иште болушуучу адам. *Комбайнчыны болушлукъчусу.* 2. Таматаны экинчиси. *Директорну болушлукъчусу.* □ *Болушлукъчу сёз грам. айтымгъа член болмагъан сёз (кесекчик, байлам, сонгура). Болушлукъчу этим грам. тилни ат кесеклерине неда этимлени иесиз формаларына къошулуп, къош этим кзураучу сёз.*

БОРАКЪ *ат эск. миф.* Ислам динде айтылгъаннга кёре, Мухаммат файгъамбарны кёкге чыгъаргъан жюйрюк ат. *Иерленген боракъ.*

БОРАН *ат.* 1. Къаты жел. *Боран сызгырады.* 2. кёч. Бир затда болгъан къатылыкъ, кючлююк. *Октябрьни бораны.* □ *Боран эт къарны, къумну кётюр, бур, сызгыр (желни юсюнден).*

БОРАНЛЫ *сыф.* Боран этген. *Боранлы жерле. Боранлы кзыш.*

БОРБАЙ *ат.* 1. Бутну бал-

тыры болган жери. *Аны борбайлары базыкдыла. 2. кеч. Кюч, къарыу. Борбайы болмагган адам. 3. кеч. Байлыкъ, ырыскы, мюлк. Борбайы болган юй.*

БОРБАЙЛЫ *сыф. 1. Уллу санлы, къарыулу. Борбайлы жашла. Борбайлы адам. 2. кеч. Бай, къолайлы. Борбайлы юй.*

БОРБАЙСЫЗ *сыф. 1. Къарыусуз. Борбайсыз сабий. 2. кеч. Жарлы, къолайсыз. Борбайсыз юйле. □ Борбайсыз бол аз, ырахын бол. Борбайсыз эт аздыр, ырахын эт.*

БОРКЪ *эрикл. сёз. Суусун зат къайнагганда этиучю тауушну билдиреди. Къазан боркз-боркз деп къайнайды. □ Боркз-боркз эт боркз ул да деген бла бир магъанада.*

БОРКЪУЛДА *эт. 1. Уллу таууш этип къайна. Къазанда бозалыкъ боркзулдайды. 2. Къайнап, уруп, бёртюп чыкъ. Жер тубюнден суу боркзулдап чыгзады. 3. кеч. Кючлю даражада бар, этил. Жашау боркзулдайды.*

БОРСУКЪ *ат. Суусар къауумдан, жютю, узун, зыбыр тюклю, семиз жыртхыч жаныуар. Борсукъ кзапханнга тюшгенди.*

БОРЧ *ат. 1. Ёнкючге алынган зат. Борчха ал. Борч эт. △ Борч кетмей, берч кетмез. 2. кеч. Халкыны жамауат неда къырал жумушу. Урунуу борч. 3. кеч. Адамны боюнуна салынган, белгилениген иши. Борчу-бузну толтурдукъ. □ Борч бол биреуге бир затны берирге керекли бол. Борчдан чыкъ борчну толтур. Борч сал биреуге бир тюрлю борчну буюр. Борч-*

ха кир борч ал. Борчха бат кёп борчлу бол.

БОСАГЪА *ат. 1. Эшикни тюп агъачы. Жаш босагъа юсюнде сюеледи. △ Босагъадан атлайлмагган кзартны тогъуз ауушдан ауар кёлю болур. 2. кеч. Бир затны болуруну аллы. Къышны босагъасы.*

БОТА *ат. Жумушакъ жюн къумачдан тыкъ согъулган, уллу къалын жаулукъ. Къолан бота. Жылы бота.*

БОХЧА *ат. Ахча салыныучу хуржунчукъ неда сумкачыкъ. Бохчагъа узал. △ Ахчанг болса, бохча табылыр.*

БОШ I *сыф. 1. Ичи кзуру болган. Бош челек. Бош машина. △ Бош чыккыр бек дыгъырдар. 2. Иш этилмеген (заманны юсюнден). Бош кюн. Бош кезиу. Бизни окзуудан бош айларыбыз. 3. Ишлемеген; адамы болмагган. Бош адам. Бош юй. 4. Сансыз, магъанасы болмагган. Бош сылтау. Бош куртму. □ Бош бол эркин бол. Бош затдан сылтауу болмай турганлай. Бош тур ишлеме, жукъ этме. Бош эт эркин эт, азатла. Бош къал иесиз бол.*

БОШ II *сылтау. сёзл. 1. Керексизге. Бош кзыйналдынг. Ол бери бош келмегенди. 2. Къаты угъай. Жюк бош кзысылгзанды. □ Бош айтым грам. бирден сора хапарчылыкъ ёзеге болмагган айтым. Бош айгъакълаучу грам. бир сёзден кзуралган айгъакълаучу. Бош башчы грам. бир сёзден кзуралган башчы. Бош тамыр грам. жалгъаусуз, кзуралмагган сёз. Бош алай энчи иши болмай.*

БОША *эт. 1. Битдир, ахырына жетдир. Ишни боша.*

Окзууну боша. 2. кёч. Биреуден, бир затдан айырыл. *Ийнекден бошадыкз. Ол саулуугзундан бошагзанды.* 3. Бир зат этерге заман тап. *Топ ойнаргзга бошамдыкз.*

БОШАЙ эт. 1. Бошуракъ бол (къысылгъан, тартылгъан затны юсюнден). *Бел бауум бошайды. Къыл кзобузну къыллары бошайгзандыла.* 2. кёч. Къарыу-сузуракъ бол (адамны санларыны юсюнден). *Аны санлары бошайгзандыла.*

БОШАЛ эт. 1. Этилип, ахырына жет. *Иш бошалды. Уруш бошалгзанды.* 2. Тауусул. *Ун бошалды. Каникулла бошалдыла.*

БОШАТ эт. 1. Бир затны ичин бош эт. *Отоуну бошат. Жаш кружканы, бошатып, артха берди.* 2. Башха затха къуй, къотар. *Челекни сютюн чоюнга бошатдыкз.*

БОШАУУЗ сыф. сёл. тил. Кёп сёлешинчю, жаншакъ. *Бошаууз адам.*

БОШБЕЛ сыф. сёл. тил. *Эринчек* деген бла бир магъанада. *Бошбел адам.*

БОШЛА эт. 1. Бош, эркин эт, жибер. *Тутмакзланы бошладыла.* 2. Эркинлик бер, барыргзга (кирирге, кетерге) къой. *Кзойланы орундан тышына бошла. Бизни клубха киногзга бошладыла.* 3. Энишге жибер, ий. *Жаш башын энишге бошлады. Кюн жарыгзын жерге бошлады.* 4. Жюлюме, ёсме къой. *Сакзал бошла.* 5. кёч. Низамны къарыусузландыр. *Кесинги бошлама. Сабийни, эрке юйретип, бошладыла.*

БОШНАКЪГЪА сылтау. сёл. сёл. тил. **Бош II** (1) деген бла

бир магъанада. *Биз шахаргзга бошнакзгга барып келдик.*

БОШУНА сылтау. сёл. **Бош II** (1) деген бла бир магъанада. *Ахча бошуна жоюлду.*

БОШУНАГЪА сылтау. сёл. **Бош II** (1) деген бла бир магъанада. *Ол бери бошунагзга келмегенди.*

БОЮН ат. 1. Жаны болгъан затны тёммеги бла башыны арасындагъы кесеге. *Базыкз боюн.* Δ *Боюнунг базыкз болсун ансы, боюнса табылыр.* 2. Адырны башыны иничкерген жери. *Шешаны боюну. Гёгенни боюну.*

БОЮНЛУКЪ ат. *Шарф, кашне. Кишмир боюнлукз. Жюн боюнлукз.*

БОЮНСА ат. 1. Ёгюзлени жегер ючюн агъачдан этилген хамут. *Боюнсгзга жарашмагзан ёгюз.* 2. кёч. Азап, къыйынлыкъ. *Зулмулукзну боюнсасы. Жарлыла боюнсдан ычхындыла.*

БОЯ эт. 1. Бояу жакъ. *Эшикни боя. Къыз эринлерин бояды.* 2. кёч. *Кирлендир. Кирге боя. Батмакзгзга боя.*

БОЯУ ат. Бояргзга жаргъан зат. *Тюрлю-тюрлю бояула. Жашил бояу. Кзанжал бояу. Бояугзга ат.*

БУ кёрг. алм. Жууукъ жердеги затны кёргюзтеди; антоними — ол. *Бу адам. Бу юй. Бу жерле.* $\square$ *Бу жол энди.*

БУГЪА ат. 1. Тёлю этинчю эркек тууар. *Кзумалы бугзга.* Δ *Бугзаны терисин ныгзышха чыгзарсанг, чабырлыкз чыкзмаз.* 2. кёч. сёл. тил. *Паровоз* деген бла бир магъанада. $\square$ *Бугъа тана эркек тана. Бугъагзга айлан бугъагзга къошул (ийнекни, къунажинни юсюнден). Бугъагзга*

турлукъ экижыллыкъ тиши тана.

БУГЪОЙ ат. Чыранны жарылгъан жери. *Минги тауну бугъойлары.*

БУГЪОУ ат. 1. Бир бирге байланган темир тогъайладан этилген, аякълагъа не къоллагъа кийдирилиучю кючлю сынжыр. *Бугъоу кишен. △ Бугъоудан ычхынган итча. 2. кёч. Зулмулукъ, залимлик. Феодализмни бугъоулары.*

БУГЪОУЛА эт. 1. Бугъоула бла байла, бугъоула кийдир. *Атны бугъоула. Тутмакъланы бугъоулаучу эдиле. 2. кёч. Зулмулукъ сынат. Патчахны жорукълары халкъны бугъоулап тургъандыла.*

БУГЪУМУЧ (БУГЪУЛУЧ, БУГЪУНУЧ сёл. тил.) ат. Сабиллени бир бирден бугъуп ойнаулары. *Бугъумуч ойна.*

БУГЪУН эт. Букъ деген бла бир магъанада. *Абирекле агъачда бугъуна эдиле.*

БУДАЙ ат. 1. Бюртюклеринден ётмекге, къалачлагъа жараулу ун этилиучю къылкъылы битим эм аны мирзеую. *Будай орулду. Будайны тирменде тартдыкъ. △ Будай жетсе, оракъ багъалы болур. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: будайдан этилген. Будай гыржын. Будай ун.*

БУДУМАН: будуман бол жан атып чап. *Жашчыкъ будуман болуп келеди.*

БУЖУКЪ ат. Юйню аркъауун тюбюнден тутуп тургъан агъач. *Эр кишиле агъачладан юйге бужукъ, аркъау, чыпынла ишлейдиле.*

БУЗ I ат. Сууну бузлап къат-

ханы. *Гыйы буз. Мияла буз. Бузда учуу.*

БУЗ II ат. Кёкден жаууучу, къаты уруп тюшюучю буз кесекчикле. *Буз урду. Буз жаугганды.*

БУЗ III эт. 1. Жарамазча эт, сындыр, ууат, чач. *Машинаны буздула. Ким эсе да киритни бузгганды. 2. кёч. Эрши эт, эрши кёргюзт. Бетинде губусу аны чырайын бузады. 3. кёч. Аман, осал юлгю кёргюзт. Жашны буздула. 4. кёч. Тёреге, жорукъгъа, законнга бузукъ-лукъ сал, аланы толтурма. Законну бузаргъа жарамайды. Оноуну буздула. 5. фин. Ахчаны ууакъ эт. Жюзсомлукъну бузуп келдик.*

БУЗЛА эт. 1. Буз бол. *Жер бузлады. Суу бузлагганды. 2. кёч. Бек суукъ бол. Къолларыбыз бузладыла.*

БУЗЛАУУКЪ ат. 1. Къар болмагъанлай, жерни юсюн жукъа буз басыуу. *Бузлауукъда машинала жюрюялмайдыла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: бузлагъан. Бузлауукъ жер.*

БУЗЛУКЪ ат. Ууакъ ахча. *Эллисомлукъну бузаргъа бузлукъ изледим.*

БУЗОУ ат. Ийнекни баласы. *Маркъа бузоу. Бузоу эт. △ Бузоу асырамагъан ёгюз жекмез. □ Бузоу бол жууаш бол. Бузоу орун ийнекни бузоу жаратылыучу жери.*

БУЗОУЧУ ат. Бузоуланы кютюучю адам. *Бузоучу жашчыкъ.*

БУЗУКЪ I сыф. 1. Бузулгъан, жараусуз. *Бузукъ сагъат. Бузукъ машина. 2. кёч. Саякъ, халек, аман жюрюучю, адепсиз. Бузукъ адам.*

БУЗУКЪ II ат. Затны бузулгъан жери. *Машинаны бузугъу. Бузугъу болгъан прибор.*

БУЗУКЪЛУКЪ ат. 1. Жарау-сузлукъ, бузулгъанлыкъ. *Моторну ишинде бузукълукъ жокъду. 2. кѣч. Саякълыкъ, хаулелик, халеклик, адепсизлик. Жашны бузукълугъу болмагъанды.*

БУЗУКЪЧУ ат. Низамны, жорукъну, ишни бузуучу адам. *Бузукъчула ишибизге чырмау боладыла.*

БУЗУЛ эт. 1. Ууал, сын, оюл, чачыл, жарамазча бол. *Юй бузулду. Сагъат бузулду. 2. кѣч. Тапсыз, аман бол. Аны кѣлю бузулду. Кюн бузулду. 3. кѣч. Аман бол, осалгъа кет (адамны кылыгыгъыны юсюнден). Арт кезиуде жаш бузула башлагъанды. 4. Эскир, ийис эт, мугут эт, ачы. Сют бузулгъанды. Эт бузулду.*

БУЙРУКЪ I ат. Бир ишни толтурургъа деп этилген оноу. *Командирни буйругъу. Буйрукъ бла. □ Буйрукъ эт б у ю р деген бла бир магъанада.*

БУЙРУКЪ II ат. Къадар I деген бла бир магъанада. *Буйрукъдан киши озмайды. Аллахны буйругъу бла.*

БУКЪ эт. Бир жерге кирип, кетип, адам кѣрмезча бол. *Юйде букъ. Агъачда букъ.*

БУКЪГЪУЧ ат *ц диал. Бугъумуч* деген бла бир магъанада. *Сабийле букъгъуоч ойнайдыла.*

БУКЪДУР эт. Бир затны бир жерге жашыр, адам кѣрмезча, билмезча эт, адамгъа билдирме. *Аппа чалгъыны чырдыгъа букъдурду. Букъдурмай, тюзюн айт.*

БУКЪУ ат. 1. Хауагъа кѣ-

тюрюлюучю, бек ууакъ эм жегил топуракъ кесекчикле. *Орамны букъусу. Юсюнг букъуду. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: букъу басхан. Букъу орам. Букъу быстырла. 2. ц диал. Ун деген бла бир магъанада. □ Букъу этдир букъуну къозгъа.*

БУКЪУЛАТ эт. сѣл. тил. 1. Букъусун чыгъар. *Машина орамны букъулатып озду. 2. Тютюнюн чыгъар (папироску). Жаш сигаретни букъулатды.*

БУЛБУЛ ат. Бек ариу жырлаучу, боз бетли къанатлычыкъ. *Ол булбулча жырлайды.*

БУЛГЪА эт. 1. Къатышдыр. *Какны булгъа. Бозаны булгъа. 2. Бир затха сугъуп, жагъып, артха ал. Къашыкълны балгъа булгъа. 3. Тѣгерек айландыр. Жаш дискни, булгъай кетип, быргъады. 4. кѣч. Буз, къара къатыш эт. Ол жаш адамланы булгъап айланады.*

БУЛЖУ эт. Заманны бир зат эте ѳтдюр; жубан. *Къызчыкъ машиналаны суратларын этип булжуйду.*

БУЛЖУТ эт. Виреуню неда кесинги бир зат бла кечиндир; жубат. *Сабийни булжут. Кесинги булжут.*

БУЛУТ ат. Атмосферада суу тылпыуну жоккусу. *Боз булутла. Кѣкню булут басды.*

БУЛУТЛАН эт. Булутлу бол. *Кюн булутланганды.*

БУЛУТЛУ сыф. Булут басхан. *Булутлу кюн.*

БУР эт. 1. Тѣгерек айландыр. *Хайнухну буруп ойнайбыз. 2. Тѣгерек айландыра, чырмай, чулгъай кетип, бир зат эт, ишле. Къарт газетден папирос бурду. Биз гырмыкла бурабыз. 3. Баш-*

ха жанына айландыр. *Тананы бери бур. Къарамынгы бизге бур.* 4. Сёлеше тургъанлай, башха хашаргъа кёч. *Сёзню оюннга бурдула. Устаз ачыуланганын лакъырдагъа бурду.* 5. кёч. Тюрлендир. *Бир сёзюн да буруп айтмайма.* 6. кёч. бош. тил. эрши с. *Гыржынны бур. Локъумланы бур.*

БУРДУМ ат. Бургъан, къаты жел. *Бурдум юсюбюзню-башыбызны чыммакъ этди.* □ *Бурдум эт жел, боран этип жау (къарны юсюнден).*

БУРДУМЛА эт. сёз. тил. *Бурдум эт деген бла бир магъанада. Къар бурдумлайды.*

БУРМА ат. 1. Бурулуп-бурулуп ёсген чач. *Къызчыкъ чачыны бурмалары бла ойнайды.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: бурулгъан, толкъунлангъан. *Бурма чач.*

БУРУН I ат. 1. Ийисгеу орган. *Адамны буруну. Атны буруну.* 2. Вир затны учу, къыйыры. *Къамичини буруну. Чурукъну буруну.* □ *Бурун бокъ бурундан агъыучу хырыу; быжыма. Бурун сырт бурунну юсю. Бурун сюек бурун тешиклени тегерегиндеги кемирчек. Бурун тешик бурунну хауа жүюрген жери.*

БУРУН II заман. сёзл. *Эртте заманда. Бурун былайлары дангыл тюз эди.* □ *Бурун тауукъ танг ата туруп къычырыучу адакъа.*

БУРУННГУ сыф. *Эрттеги. Буруннгу адамла. Буруннгу жашау.*

БУРУННГУЛУЛА ат кёпл. сан. *Эрттеги адамла. Жети ёнчеле да, бир кес деп бурунгулула бош айтмагъандыла.*

БУРУУ I ат. *Буруп тешмучю керек. Агъач буруу. Тежир буруу.*

БУРУУ II ат. *Хуна, чалы. Буруу ишле. Сюек бурууда — сюексиз макъа (элб.).*

БУРУШ сыф. 1. Бурулгъан, къынгыр. *Буруш жауун. Буруш жол.* 2. кёч. *Жагъынлы, терсакъыл. Буруш адам. Акъылы буруш.*

БУРХУ ат. *Затны ууалгъан кесеги. Бишакъ бурху. Гыржын бурхула.*

БУРЧАКЪ I ат. *Жауа тургъан къаты къарны бюртюкчю. Къар бурчакъла.*

БУРЧАКЪ II ат ц диал. *Къудору деген бла бир магъанада.*

БУРШУ сыф. *Угу-жугу болгъан. Буршу быстырла. Буршу кёз жаулукъ.* □ *Буршу бол угу-жугу бол. Буршу эт угу-жугу эт.*

БУРШУЛА эт. сёл. тил. *Буршу эт деген бла бир магъанада. Къагъытны буршула. Кёлекни буршула.*

БУСАГЪАТ заман. сёзл. *Мычымай. Бусагъат дерс башланырыкъды. Алий бусагъат келликди.*

БУСАГЪАТДА заман. сёзл. *Бу кезиуде; шёндю. Бусагъатда кюн узунду. Бусагъатда аны ангыламагъан жокъду.*

БУСАГЪАТДА заман. сёзл. *Биягъында, тюз бу такъыйкъада. Алим бусагъатда келгенди. Дерс бусагъатда башланганды.*

БУСАГЪАТДАН заман. сёзл. *Бек терк. Бусагъатдан милицияны чакъырайыкъ.*

БУСУРМАН ат. Ислам дин-ни тутхан адам. *Албанияда бусурманла кѣндюле.*

БУСУРМАНЛЫКЪ ат. Бусурманны шарты. *Бир-бирлени бусурманлыкъларына ишекли болурчады.*

БУТ ат. 1. Адамны жюрютюучю санладан бири. *Онг бут. Сол бут. Бутларым кзалтырадыла.* 2. Союлгъан малны арт аякъларындан бири. *Кзойну буту. Тууар бут.*

БУТАКЪ ат. 1. Терекни тѣм-мегинден ёсюп чыккыгъан кесеги. *Чынар терекни бутагъы. △ Анасы терекге минсе, кзызы бутагъына минер.* 2. Сенекни тишлеринден бири. *Сенекни бутагъы. Алты бутакълы сенек.* 3. кѣч. *Жууукълукъну бир бѣлюмю. Ахмадия да бизни бир бутагъыбызды,*

БУТЛУКЪ ат. Кѣнчекни бутлагъа кийдирилген кесеклери. *Сол бутлукъ. Онг бутлукъ. Кѣнчекни онг бутлугъу.*

БУУ I ат. Бутакълы мюйюзлери болгъан, ышныр этиучю, гышмылы хайыуан. *Сибирь буу.*

БУУ II ат 1. Солууун тыйып, ёлюр халгъа келтир неда ёлтюр. *Агъаз тауукъну бууду.* 2. Къаты къыс, байла. *Машокну башын буу. Вел бау бла белими буудум.* 3. кѣч. Эт деп къыс. *Алим бла Науруз мени уугъа кел деп бууадыла.*

БУУАЗ сыф. Ичинде бала-сы болгъан. *Бууаз кзунажин. Бууаз кзой.*

БУУАКЪ ат. Туманлы сууукъда къырау формалы тюшген жумушакъ жукъа къар. *Кечеле чууакъдыла, кюнле уа бууакъдыла.*

БУУАЛА ат мед. Къалты-

ратып, тамакыны ачытыучу, этни чапыртыучу, жукъгъан ауруу (дифтерия). *Кзызыкъ бууаладан ауруй эди.*

БУУУЛ эт. Боюнунг кысылып, солуюлма. *Кзойну боюну бууулуп тура эди.*

БУУУН ат. Билек бла къол бирге къошулгъан жер. *Бууунундан тут. Кзолну буууну. □ Бууун ал женгни ал жаны. Бууун тюйме эр киши кѣлекни женг алларында илгиклерине кийдирилиучю омакъ тюйме.*

БУУУРУЛ сыф. Бир тюрсюнлю тюкге акъсыл тюкле къошулгъан тюрсюн (атлада болады). *Бууурул байтал.*

БУЧХАКЪ I ат. Гыбытны тюп жанында бау бла кысылгъан тешиги. *Гыбытны бучхагъын тешип, айран ичдик.* 2. Къыйыр, мюйюш. *Терини бучхагъы.*

БУЧХАКЪ II ат. Кѣнчек бутлукъну инчикге жетген къыйыры. *Бучхакълары тар кѣнчек.*

БУШТО ат. 1. Айраннга, сютге гыржынны уууп этилген ашарыкъ. *Айран бушто. Сют бушто.* 2. кѣч. Къара-къатыш. *Болгъан буштоду. □ Бушто бол къатыш-къара бол. Бушто эт къатыш-къара эт.*

БУШТУКЪ ат. 1. Сауут жууаргъа, букъуну сыйпаргъа жюрютюлюучю быстыр кесек. 2. Тар, гитче тешикни бегитирге хайырланылыучу кыыстырыкъ. *Шешаны буштугъу. Агъач буштукъ.*

БУШТУКЪЛА эт. 1. сѣл. тил. Буштукъ бла бегит. *Шешаны башын буштукъла.* 2. бош тил. эрши с. Уллу-уллу къабып, жутланып аша. *Ётмекни буштукъла.*

БУШУУ ат. Къайгъы, жар-
суу, жүрек мудахлыкъ, ачыу;
антоними — **къууанч**. Аланы
уллу бушуулары барды. Δ
Бушуу кёрмеген къууанчны
билмез. $\square$ Бушуу эт къайгъыр,
жарсы.

БУШУУЛА эт. сёл. тил.
Бушуу эт деген бла бир ма-
гъанада. Ёлгенге кёпле бушуу-
ладыла.

БУШУУЛУ I сыф. Бушуу
сынагъан, бушууу болгъан. Бу-
шуулу юй. Бушуулу адам.

БУШУУЛУ II хал. сёзл.
Бушуу этип, мудах болуп. Ол
бушуулу сёлешеди. Жаш бизге
бушуулу кзарады.

БУШХУ ат ц диал. Фотку
деген бла бир магъанада. Чынар
бушху. Нарат бушху.

БУЮКЪ эт. 1. Жунчу, жый-
ырыл (къоркъуп, уялып). Бую-
гъуп жашау. Буюкъгъан хал.
2. кёч. Сууукъдан жыйырыл.
Аны санлары буюкъгъандыла.
Кюн тийгенлей, буюгъуп тур-
гъан битимле тирилдиле.

БУЮР эт. 1. Буйрукъ бер.
Командир кзобаргъа буюрду.
Буюрулгъан жумушну тамам-
ладыкъ. 2. кёч. Кесинги неда
биреуню бир ишге (къуллукъ-
гъа) бич. Ол кесин таматагъа
буюруп тургъанды. 3. Алгъа-
дан бич, оноу эт (Аллахны, къа-
дарны юсюнден). Аллах алай
буюргъан болур эди.

БЫГЪЫН ат. Къабыргъаны
бла жан сюекни ортасы. Малны
быгъыны.

БЫДЫАН сыф. Арыкъ, аз-
гъын (ууакъ аякълы малны
юсюнден). Быдыан кзой. Бы-
дыан токзлу. $\square$ Быдыаннга
тюш арыкъ, къарыусуз, отлау-
гъа баралмазча болуп, аш бла

кечиндирилип тур (ууакъ
аякълы малны юсюнден).

БЫДЫР ат бош тил, эр-
ши с. Къарын деген бла бир
магъанада. Ала быдыр къай-
гъы этип айланадыла.

БЫЖЫМА ат бош тил,
жийирг. Бурун бокъ деген бла
бир магъанада. Сабийни быжы-
масы.

БЫЖЫЛДА эт. Къайнап,
«быж-быж» таууш эт. *Боза*
быжылдайды.

БЫЗАНК сыф. Кезиуюнден
артха туугъан (къозуну, улакъ-
ны, бузоуну юсюнден). Бызанк
улакъчыкъ. Бызанк бузоула.

БЫЙЫЛ заман. сёзл. Бу
жыл. Быйыл огъурлу ишле бол-
гъандыла.

БЫЙЫЛГЪЫ сыф. Быйыл
бола, этиле, бара тургъан.
Быйылгъы кзыш. Бзыйылгъы
бичен.

БЫКЪЫ ат. Сауут, гыбыт
д. а. к. башха затла тагъылыу-
чу бутакълы чыпын. Шапа гы-
бытны, чоюнну да быкъыгъа
такъды.

БЫЛА кёрг. алм. Бу деген
алмашны кёплюк сан формасы.
Была отун жарсынла.

БЫЛАЙ хал. сёзл. Бу хал-
да, бу тюрю. Былай эт. Былай
сёлеш. Былай тепсе.

БЫЛАЙГЪА орун. сёзл. Бу
жерге. Былайгъа кел.

БЫЛАЙДА орун. сёзл. Бу
жерде, мында. Сен былайда
тур.

БЫЛАЙДАН орун. сёзл. Бу
жерден; мындан. Былайдан кет-
мегиз.

БЫЛАЙТЫН орун. сёзл.
Былайы бла, бу жаны бла.
Былайтын барыгъыз.

БЫЛЛАЙ кёрг. алм. Мынга

ушагъан, мунуча. *Быллай* адам. *Быллай* поэт.

БЫЛТЫР заман. сёзл. Озгъан жыл. *Университетни биз былтыр бошагъанбыз.*

БЫЛТЫРГЪЫ сыф. Озгъан жыл этилген, болгъан. *Былтыргъы бичен. Былтыргъы кыш суукъ эди.*

БЫЛХЫМ ат. Адеп, намыс, кылыкъ. *Адамны былхымы.*

БЫЛХЫМСЫЗ сыф. Осал халлы, адепсиз, кылыкъсыз. *Былхымсыз адам. Былхымсыз иш.*

БЫРГЪА эт. 1. сёл. тил. Сыз, ат. *Ташны быргъа.* 2. кёч. бош тил. эрши с. *Къуллугъундан тайдыр, кыста. Жашны къуллукъдан бир жанына быргъадыла.*

БЫРГЪЫ ат. 1. Ичи тешик, тегерек тышлы узун темир, пластмасса д. а. к. башха зат. *Темир быргъы. Асбест быргъыла.* 2. Ушкокну, топну ичи тешик болгъан кесеге. *Къауалны быргъысы. Топну быргъысы.*

БЫРНАК сыф. Тюрт этилген, чюйре кёрюнген. *Бырнак адам.* □ *Бырнак бол тюрт этил, адамлагъа аман кёрюн. Бырнак эт тюрт эт, аман кёр.*

БЫРЫН ат. Къозусундан ёнгелеген кюйну тутуучу орун. *Бырында кюй макъырады.*

БЫСТЫР ат. 1. Къумач кесек. *Бешик быстыр. Акъ быстыр.* 2. Кийим деген бла бир магъанада. *Юс быстыр. Жылы быстыр.*

БЫТТЫМ: быттым эт малы юсюнден: иссиде бирге жокку болуп сюел. *Кюйла быттым этедиле.*

БИТТЫР сыф. Бютюнда аман, осал. *Бири биринден быт-*

тыр. Бири быттыр, бири хуттур.

БЫХЫ ат. 1. Къызгъылым-сары татлы тахта кёгет. *Дагъыстанны быхысы татлы болады.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: быхыдан этилген. *Быхы суу. Быхы салат.*

БЫЧХЫ ат. Агъачны, темирни кесерге къурчдан ишленген тишли керек. *Кюл бычхы. Томуроу бычхы.*

БЫШТАДЫ ат. Эки жылында ийнек болгъан тиши мал. *Быштады ийнек. Быштады байтал.*

БЮГЕЧЕ заман. сёзл. Озгъан неда келе тургъан кече. *Бюгече ай тутуллукъду.*

БЮГЕЧЕГИ сыф. Бюгече болгъан, келген, этилген д. а. к. *Бюгечеги иш. Бюгечеги кюнакъ. Бюгечеги жыйылыу.*

БЮГЕЧЕЛИ заман. сёзл. Кечени узунуна. *Бюгечели желургъанлай турады.*

БЮГЮЛ эт. 1. Къынгыр бол. *Желде терекни бутакълары бюгюлгендиле. Ауругъан бел бюгюлмей эди.* 2. кёч. Бой сал. *Жаш биз айтханнга бюгюлмейди.*

БЮГЮН хал. сёзл. Юсюбюздеги кюн, бара тургъан кюн. *Бюгюн жылны ахыр кюнюдю. △ Бюгюнню да тамбласы барды.*

БЮГЮН-БЮГЕЧЕ заман. сёзл. Къысха заманда. *Сабийле школну бюгюн-бюгече бошайдыла. Бюгюн-бюгече боллукъ иш.*

БЮГЮНЛЮ заман. сёзл. Бюгюнню кюнню узунуна. *Бюгюнлю жауун тохтамайды. Бюгюнлю жукъ ашайлмай турабыз.*

БЮГЮНЛЮКДЕ заман. сёзл. Бусагъатда, шёндю. *Бюгюнлюкде жашау тарыгъырча туюлдю.*

БЮГЮННГЮ *сыф. Эндиги, бусагъатдагы. Бюгюннгу жаш тёлү. Бюгюннгу кюнлюбюз. Бюгюннгу жашау.*

БЮЙРЕК *ат. Сийдик чыгаргъан орган. Кзойну буйректери. Буйрек жау. □ Буйрек ауруу буйрекке (неда буйреклеге) сууукъ ётүп аурутхан ауруу (нефрит).*

БЮК *эт. 1. Къынгыр эт. Бутакъны энишге бюк. Темир чыбыкъны бюк. 2. кёч. Бой салдыр, айтханынгы этдир. Ачыу бизни бюгалмады. △ Чыбыкълыкъда бюгюлмеген къазыкълыкъда бюгюлмез.*

БЮКЛЕ *эт. Бюгүп къапла. Къагъытны төрт бюкледим. Кёнчекни бюклеп сал.*

БЮРК *эт. Чач, сеп. Юй тюбуне суу бюрк.*

БЮРТЮК *ат. Битимни урлугъу. Нартюх бюртюк. Тары бюртюк. Будай бюртюк. □ Бюртюк эт кёмеден ауруп чапыр.*

ГАБАРА *ат. Териден этилген неда къумачдан ичине жүн (мамукъ) салынып сырылгъан къыска женгсиз кийим. Тери габара. Сыргъан габара.*

ГАБУ *ат. Таш тюрк, агъач тюрк. Таш габугъа олтурдум. Юсюн габу басхан агъач.*

ГАГАЙБАШ *сыф. бош тил. онгсунм. Акъылсыз, эссиз; желбаш. Гагайбаш адам.*

ГАГАУУЗЛУ *ат. Асламысы Молдавияда жашагъан тюрк тилли халкъны адамы. Га-*

БЮРЧЕ *ат. Къан ичип кечиниучю, секирип жүрюучю жаныуарчыкъ. Ач бюрче. △ Бюрчени тут да, кёзюне кюл кзуй. □ Бюрче от жокку, акъ гюллю ханс (ромашка).*

БЮРЧЮК *ат. Гюлню, чапыракъны жангы чыгып башлагъан чирчиги. Гюлню бюрчюгю. Терек бюрчюкле ачыла башлагъандыла. △ Бюрчюк эт чагып башла.*

БЮСЮРЕ *эт. Игиге, тапка сана, жарат. Биреуню ишине бюсюре. Кеси кесине бюсюреген айыпды.*

БЮСЮРЕУ *ат. Ыспас деген бла бир магъанада. Бюсюреу изле. Аны ючюн бизге бюсюреу жокъду. □ Бюсюреу эт ыразылыгъынгы билдир.*

БЮТЮНДА *кючлен. кес. Ызындан келген сёзню кючлендиреди. Бютюнда иги ишлерге. Бютюнда бек кзууан.*

Г

гауузлу алимле. Гагауузлу жазуучу.

ГАГАУУЗЧА *хал. сёзл. Гагаууз тилде. Гагауузча сёлешу. Гагауузча жырлау.*

ГАГУ *ат. Чырпыны, хансны кёгети. Дугъжну гагулары. Наныкъ гагу.*

ГАДУРА *ат. Сют сюзюучю, чёмючге ушагъан, тюркю элекча сауут. Сютно гадурa бла сюздюк. △ Хан деген итибиз, гадурa толмагъан сютюркюз.*

ГАЖАЙ *сыф. бош тил.*

жийирг. Къахме деген бла бир магъанада.

ГАЖИ ат. 1. Гатча 1 деген бла бир магъанада. *Къарааууз гажиге.* Къарт гажиге. 2. бош тил. жийирг. Къахме деген бла бир магъанада.

ГАККЫ ат. Жумуртха деген бла бир магъанада. *Тауукъну гаккысы.* Чириген гаккы.

ГАККЫБАШ сыф. бош тил. онгсун. Акъылсыз, эссиз; желбаш. Ол асыры гаккыбашды.

ГАЛАКУР ат. Къошун адырланы бояучу бояу (глазурь). *Галакур ичирилген къошун.*

ГАЛАУ ат. саб. Къалач деген бла бир магъанада. *Къызчыкъ галау ашайды.* Татлы галау.

ГАМ I сыф. Тыкъ. Кёлек манга гамды.

ГАМ II хал. сёзл. Тыкъ кысып, жепи къоймай. *Эшикни гам жапдыкъ.*

ГАМАЙ I эт. сёл. тил. Тыкъ той. Ит гамайып жатады. *Этден гамай.*

ГАМАЙ II эт. Тап жарашып тохта. *Таш хунагъа гамайды.* Экибиз да жумушакъ шинтиклеге гамайдыкъ.

ГАММЕШ ат. Башы улуу, аякълары кысха, къалын сютлю, ышныр этнучю улуу хайыуан. *Гаммеш сюрюу. Гаммешни сютю.*

ГАНИЙБА ат эск. Къумачха тигилген оюу. *Жыйрыкъны этеклерине ганийба тикдиле.*

ГАНГУЙ сыф. ц диал. Ангылаусуз деген бла бир магъанада.

ГАП-ГАП: гап-гап эт эт. бош тил. эрши с. Кёп сёлеш, гыр-гыр эт.

ГАППАР ат. Жараны къатхан, сотур болгъан къотуру.

Аны кголлари, аякълары да гаппар эдиле.

ГАПЫ ат бош тил. эрши с. Аууз деген бла бир магъанада.

ГАРА ат. Дарман суу. *Тауларыбызда гара чыкъгъан жерле кёпдюле.*

ГАТЧА ат. 1. Тиши ит. *Гатча балала тапды.* 2. бош тил. жийирг. Къахме деген бла бир магъанада.

ГАЯ ат бош тил, эрши с. Аууз 1 деген бла бир магъанада. Ол гаясын ачып тура эди.

ГЕБЕН ат. Ёре жыйылгъан бичен тёбе. *Къой гебен.* Ёгюз гебен. $\triangle$ Кесине гебен эталмагъан элге черен эте эди. $\square$ Гебен къуш мыллыкла бла кечиниучю жыртхыч къуш. Гебен жип алты-жети къулач узунлугъу болгъан, гебенни кысаргъа жетерча жип.

ГЕБЕНЕК I ат. Эки къош къанаты да тюрлю-тюрлю тюрсюнлю къурт-къумурсха. *Гюлле ичинде гебенек. Гебенекни къанаты.*

ГЕБЕНЕК II ат. Кийизден этилген, жамычыгъа ушагъан, малчыла кийиучю тыш кийим. *Къойчу, гебенегин кзыртышха жайып, аны юсюне таянып туррады.*

ГЕБЕНЧИ ат. Гебен этерге уста адам. *Гебенчи гебенлени тап ишлейди.*

ГЕБОХ ат вет. Тууарланы жугъушлу ауруулары. *Ийнеке гебохдан ауруйду.*

ГЕДЕШ ат. 1. Тауукъ орун. *Хораз, гедешден чыгъып, узун тартып кычырды.* 2. кёч. Масхара. *Хылымылы ишленнген мекам. Ала гедешде жашайдыла.*

ГЕДИГИН ат. Тузланнган

затха, ашха салыныучу ариу ийисли ханс. *Гедигин атылган шорпа.*

ГЕЛЕУ ат. 1. Кюнлюм тик-леде ёсген, татымлы, алаша, чапыраксыз кырдык. *Кзойла гелеуно кзадалып отлайдыла.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: гелеу ёсген. *Гелеу сыртла.*

ГЕЛЛЯ ат. Атаны неда ананы анасы; ынна. *Гелляны туудуклары.*

ГЕМХОТ ат. 1. Хайыуанны, жаныуарны ауузу. *Малны гемхоту. Итни гемхоту.* 2. бош тил. эрши с. Бет I (1) деген бла бир магъанада. *Гемхотуна жетдирдиле.*

ГЕНЖА: генжа тай фольк. Байталны ючюнчю жылында тапхан тайы.

ГЕППЕР: гепперлери тышдю-ле. Халы бузулду, мудах болду.

ГЕПСОРКЪА ат эск. Циркчи, циркде артист. *Кзумукзлу гепсортала. Гепсортала оюн кергюзтедиле.*

ГЕПХИН ат ц диал. Ал бота деген бла бир магъанада. *Амманы гепхини. Басма гепхин.*

ГЕРГЕ ат. Чорбат чыпчык-ланы кзауумундан гитче ала чыпчыкъ. *Гергеле ариу жырлайдыла.*

ГЕРОХ ат. б.-ч. гов. Керох деген бла бир магъанада. *Герох атылган таууш.*

ГЕТЕН ат. 1. Кендирден согъулган зыбыр кумач. *Машоклукъ гетен.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: гетенден этилген. *Гетен машок. Гетен жабыу.* 3. Кбаты согъулган, зыбыр, суу жибермеучю кумач. *Гетен башлы машина.*

ГЕТМЕН ат. 1. ист. Суу са-

лыр, илипин кзазар д. а. к. башха иш этер ючюн хайырланылыучу иш керек. *Гетменле бла биченликке суу салдыла.* 2. Эки жаны да жютю, чёгючге ушаган иш керек. *Гетменле, жугарла бла юй тют кзазыу.*

ГЕТТЫРА межд. ист. Чюйке ойнаганда айтылыучу сёз. *Жашчыкъ «геттыра!» деп чабады.*

ГЕУЮРГЕ геуюрге кюн. Ыйыкны экинчи кюню.

ГЁГЕН ат ист. Суу алыр ючюн журютюлюучю, тарбоюн сауут. *Багъыр гёген. Кзошун гёген.*

ГЁДЕЙ ат ц диал. Гыдай деген бла бир магъанада. *Гёдей эчки.*

ГЁЖЕФ ат. Тутушуучу адам. *Гёжефле жыггышадыла.*

ГЁЗЕН ат. Мирзеу, ашазыкъ продуктла туруучу жер. *Гёзен кзыш кзатыкздан толуду.*

ГЁЗЕНЕК ат. 1. Чалыны жукъа эшилген тюрлюсю. *Гёзенек эшиу.* 2. Тёгереги аллай чалы бла бегитилген, жазда ууакъ аякылы мал туруучу орун. *Кзозула гёзенекке бегитилдиле.*

ГЁЗЕТ ат. Жылкыны кече кютюлюую, сакъланыуу. *Жылкзы гёзетде ишлеу.*

ГЁЗЕТЛЕ эт. Кече сакъла (ыстауатны, жылкыны). *Итле ыстауатны гёзетлейдиле.*

ГЁЗЕТЧИ ат. Жылкыны кече сакълаучу адам. *Гёзетчи кзарт.*

ГЁН: гён чарыкъ ист. Тууар териден этилген аякъ кийим. *Гён чарыкзлыкз терини талкзы бла ийлеу.*

ГЁРЕНКЕ ат ист. Ауурлукъну ёлчеую (400 грамм)

Ол кесини ненча гёренке тартханын билмейди.

ГИДА ат. Уллу ауузлу жютю балта. *Гида бла отун жарыу.*

ГИЛЯУ ат эск. Тешик деген бла бир магъанада. *Бел бауну гильяуу. Къалачны гильяуу.*

ГИНАСУУ ат. Кюмюш бетли, жылтырауукъ, суусун металл, химия элемент (ргуть). *Термометрни гинасууу.*

ГИНЖИ ат. Адам сыфатлы оюнчакъ. *Гинжи ойнау. Базар гинжи.*

ГИРАХ ат. Гыржынны тыш къатысы. *Тыммылны гирахы. Гыржынны гирахы.*

ГИРИ ат ист. Къайиш жипни неда жыжымны къыйырына бегитилиучю, ортасы тешик, конус формалы ишленген агъач тогъай.

ГИРТЧИ сыф. 1. *Тири, жигер. Гиртчи адам. Гиртчи санла.*

ГИТЧЕ сыф. 1. Ёлчеми уллу болмагъан; антоними — уллу I (1). *Гитче адам. Гитче халкъ. Гитче юйюр. 2. Къарыусуз, назик эшитилген. Гитче ауаз. Гитче таууш.*

ГИТЧЕЛИКДЕН заман. сёзл. *Гитче замандан башлап. Ишлерге гитчеликден юйрен.*

ГОГУШ ат сёл. тил. Гура деген бла бир магъанада.

ГОККА сыф. 1. Ариу, омакъ. *Гокка сёзле. 2. Омакъ кийинген (тиширыуну юсюнден). Гокка тиширыу. Гокка кызыла.*

ГОЛЛУ ат фольк. ист. Эртте заманда Малкъарда, Къарачайда этилиучю той-оюн. *Голлугъа кийиучю быстырла.*

ГОППАН ат ист. Ичине суусун (айран, боза д. б.) къуюу

луучу, уллу аякъ. *Боза гоппан. Айран гоппан.*

ГОРЧА ат эск. Сыгын деген бла бир магъанада. *Къой горча. Тууар горча.*

ГОТОН ат ц диал. Сабан агъач деген бла бир магъанада. *Ат тартхан готон. Трактор тартхан готон.*

ГОША ат ист. Бийче деген бла бир магъанада. *Гошала ны заманларында.*

ГУБУ ат. 1. Кёп аякълы, уллу, ау эшиучю къурт-къумурха. *Губуну ауу. Агъач губу. 2. Малланы, жаныуарланы юслеринде жашаучу гитче жаныуар. Къой губу. Тууар губу.*

ГУБУЛУШХА ат. Арышланы ёгюзлени къабыргъаларына тийдирмей туруучу арба керек.

ГУБУЗ ат. Адамны этинде къаты тегерек зат. *Аны бетинде губузу барды.*

ГУДУЧУ ат сёл. тил. Уручу деген бла бир магъанада. *Гудучула тутулгъандыла. △ Гудучугъа кзошулсанг, атынг гудучу болур.*

ГУЖДАР ат эск. Къой, кийик сюрюуню башчысы. *Кийиклени гуждарлары. Къой сюрюуню гуждары теке эди.*

ГУЗА ат. Арба чархны тохунуну бла втулкасыны арасына салыныучу зат; тегей. *Чархны гузалары.*

ГУЗАБА ат. Ашыкъ-бушукъ, тынгысыз хал. *Аланы гузабалары тохтады. □ Гузаба эт къайгъылы, тынгысыз бол. Гузабадан ктыр дауур-дууур, къайгъы эт. Гузабагъа алдыр къайгъы сал, къайгъылы, тынгысыз эт.*

ГУЗАБАЛА эт. сёл. тил.

Гузаба эт деген бла бир магъанада. *Жаш гузабалап сѣлешди.*

ГУЗАБАЛЫКЪ ат. Гузаба хал, ашыгышылыкъ, тынгысызлыкъ. *Керексиз гузабалыкъ. Гузабалыкъ бла.*

ГУЗАБАЧЫ сыф. Гузаба этиучю. *Гузабачы адам.*

ГУЛА сыф. Тели ангылаусуз, сылхыр. *Гула адам. Гула кѣочхар. △ Гула кѣой артда юржюр.*

ГУЛЛА ат. 1. Ёлюк салыныучу ящик. *Цинк бла тышланнган гулла.* 2. Маллагъа ашсуу бериучю орун. *Гуллагъа барда кѣуйдула.*

ГУЛМАК ат. 1. Жумушакъ, хыра затны кѣысылып тегерекленнгени. *Жюн гулмак. Кѣар гулмак.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кѣысылып, тегерек болгъан. *Гулмак кѣар. Гулмак булутла. Гулмак бишлакъ.*

ГУЛОС ат *ц диал.* Гылмай деген бла бир магъанада. *Чалгъыны гулосу.*

ГУЛОЧ ат. 1. Баш жаны кѣынгыр таякъ. *Аппа гулочуна таянып атлайды.* 2. Бир кѣыйыры кѣынгыр ишленнген, хоккейде хайырланылыучу таякъ (клюшка). *Шайбаны, гулоч бла уруп, кѣабакъ эшикке кийир.*

ГУМАДАХ сыф. *ц диал.* Гумух деген бла бир магъанада. *Гумадах бичакъ.*

ГУМУ ат. Аш-азыкъ эм башха продуктла туруучу жер. *Гумудан ун ал.*

ГУМУЛ ат. Бозаны жукъасы. *Зынтхы гумул. Гумул ичиу.*

ГУМУЛЖУК ат. Уллу юйюр этип жашаучу кѣанатлы кѣурт-кѣумурсха. *Гумулжук уя. Гумулжук тебе.*

ГУМУХ сыф. Биленмеген, иги кесмеген. *Гумух чалгъы. Гумух балта. Гумух бичакъ. □ Гумух бол кесерге, тууаргъа жарамазча бол. Гумух эт кесерге, тууаргъа жарамазча эт.*

ГУНЧ: гунч бол. Кѣуру, тас (жокъ) бол. *Гунч эт тас (жокъ) эт, кѣурут.*

ГУППУР I сыф. Аркъасы кѣынгыр. *Гуппур кѣарт. Гуппур адам.*

ГУППУР II ат. Адамны аркъасында неда кѣкюрегинде ёсюп, тышына чыкъгъан сакъатлы зат, хайыуанны аркъасында битген дуппур. *Бир гуппурлу тѣе. Аны аркъасында уллу гуппуру барды. □ Гуппур бол алгъа бюгюл, энишге ийил. Гуппур эт бюк, кѣынгыр эт.*

ГУПШУШ сыф. Бюгюлген, формасы бузулгъан, кѣынгырмынгыр болгъан. *Гуппуш челек. Гуппуш газ.*

ГУР эрикл. сѣз. Отну жаннган тауушун билдиреди. *Фатеген тамызганлай, от «гур» деп жанды.*

ГУРА ат. Тауукъ кѣауумдан, уллу юй кѣанатлы. *Гура кѣанат. Гура бут. Гура илибиже.*

ГУРГУН ат. Сюркелип жюрюучю, узун кѣуйрукълу жаныуарчыкъ. *Гургунча солуу.*

ГУРЖАБА ат. Оюула салынып этилген кѣумач (кийимни омакъ этер ючюн хайырланылады). *Гуржаба эшиу. □ Гуржаба ийне гуржаба эшер ючюн хайырланылыучу ийне.*

ГУРМУК сыф. Адепсиз, хыны. *Гурмук адам. Гурмук кзылыкъ.*

ГУРТ: гурт жат. Балала чыгъарыр ючюн, гаккыланы юслерине жат (кѣанатлыны юсюн-

ден). Гурт тауукъ гурт чыгъар-
гъан неда балала чыгъарып ай-
ландыргъан тауукъ. Гурт сал
балала чыгъартыр ючюн, уягъа
гаккыла сал. Гурт жилиян ба-
лалары болгъан жилиян. Гурт
чыгъар жумуртхаладан балала
чыгъар (къанатлыланы эм бир-
бир жаныуарланы юсюнден).

ГУРУШХА ат. Ишекликлик.
Ууакъ гурушхала. □ **Гурушха**
бол ишекли бол.

ГУРУШХАЧЫ сыф. Гуруш-
ха этичю. *Гурушхачы адам.*

ГУТЧА ат саб. Кючюк де-
ген бла бир магъанада. *Жаш-
чыкъ гутча бла ойнайды.*

ГУУУЛДА эт. «Гуу-гуу»
таууш эт. *Поезд гууулдайды.
Жел гууулдайды.*

ГУУУЛДАТ эт. Гууулдагъан
таууш этдир. *Моторну гууул-
дат.*

ГУФХА ат ц диал. Арбаны
кюбюрю. *Арбаны гуфхасын
харбызладан толтурдукъ.*

ГЫБЫДЫШ ат. ц диал.
Куудуш деген бла бир магъа-
нада. Атны гыбыдышы. *Гыбы-
дышха бичен сал.* △ *Гыбыдыш
ийнекни ызындан бармайды.*

ГЫБЫТ ат. 1. Эчкини,
улакъны териси бузулмай, сау-
лай ийленип этилген, айран,
сют д. б. аллай зат къуюлуу-
чу адыр. *Къатхан гыбыт. Ай-
ран гыбыт. Гыбытны бучха-
гъы* 2. эрши с. Адамны къа-
рыны. *Ол гыбытын толтурду.*

ГЫБЫШЫ ат. 1. Некахсыз,
загъссыз туугъан сабий. *Гыбы-
шы табыу.* 2. Айгъакълаучуну
орунунда келсе: некахсыз туу-
гъан. *Гыбышы сабий.*

ГЫГА ат саб. Сабий деген
бла бир магъанада.

ГЫДАЙ сыф. Мюйюзсюз.
Гыдай эчки. Гыдай улакъ.

ГЫЖЫ: гыжы бол. Къуруш
(санланы юсюнден). *Аны сол
буту гыжы болгъанды.*

ГЫЙЫ ат. Сындыргъанда
къат-къат айырылычу тау таш.
*Машина бла гыйыла келтирип
къотардыкъ.*

ГЫЛАН ат ц диал. Дауур-
дуур деген бла бир магъанада.
Арбазда уллу гылан бар эди.

ГЫЛЖА I сыф. Къынгыр.
Гылжа бурун. Гылжа боюн.

ГЫЛЖА II ат сёл. тил. Осал,
арыкъ ийнек. *Гылжагъа суу
ичир. Гылжаны куудушха такъ.*

ГЫЛЛЫУ ат. 1. Хайыуанны
чайкъалып жюрюю. *Атны гыл-
лыуу.* 2. Ритм. *Назмуну гыл-
лыуу.*

ГЫЛЛЫУЛА эт. Ары бла
бери чайкъал. *Эшекни жюгю
гыллыулайды.*

ГЫЛМАЙ ат. 1. Чалгъыны
сабында къол бла тутуучу же-
ри. *Чалгъыны гылмайы.* 2.
кёч. Уллу, семиз адамны юсюн-
ден. *Ол гылмай не айтады?*

ГЫЛЫУ I ат. Кемиричю,
заранлы жаныуарчыкъ, уллу
чычхан. *Киштик гылыуну тутду.*

ГЫЛЫУ II ат. Эшекни ба-
ласы. *Жашчыкъла гылыула-
гъа минип жортадыла.*

ГЫМЫХ I сыф. Къыска
къыркъылгъан, чалыннган. *Гы-
мыш сакъал. Гымыш сыртла.*

ГЫМЫХ II хал. сёл. Къыс-
ка, алаша, сыйдамлап. *Гымыш
жюлюннген сакъал. Чачны
гымыш кзыркъ.* □ *Гымыш эт
жюлюп, сыйдамла.*

ГЫМЫХЛА эт. Гымыш эт
деген бла бир магъанада. *Аппа-
ны сакъалын гымышхаладым.*

ГЫНТТЫ ат. Кётен этген кбылыкъ. Аны гынттысы улууду. □ Гынтты эт кесинги улу кёр, кётен эт.

ГЫНТТЫЛАН эт. сёл. тил. Гынтты эт деген бла бир магъанада. Гынттыланып сёлешуу.

ГЫНТТЫЛЫ сыф. Кесин кётюрюучю; кётенли. Гынттылы адам.

ГЫПЫ ат. 1. Айранны бир энчи тюрлюсюн тутдуруучу грибок. Сютге гыпы кёшүп уютдукъ. 2. Гыпы бла уютулгъан айран. Гыпы суусанны терк кеседи.

ГЫРАЙТ ат. Бичилмеген эшек. Кёкбаш гырайт. Гырайт кирик.

ГЫРАНЧА ат. Чачаклы чилле жаулукъ. Акъ гыранча.

ГЫРЖЫН ат. Табада неда кюлде биширилген ётмек. Будагъ гыржын. Нартюх гыржын. Гыржын ургула. △ Гыржынны кёп чайнасанг, чий кёрюнюр.

ГЫРМЫК ат. Жел алмаз ючюн, гебеннге кысаргъа кырдыкдан (иги кёурумагъан биченден) бурулуп этилиучю жыжым. Гырмык эт. Гырмык кыс.

ГЫРНАУ ат. 1. Агъачда ёсген, кийик. Гырнау киштик. 2. кёч. Адамгъа жалгъашмагъан, жарашыусуз. Гырнау адам.

ГЫРТ ат. Къаты бал тузну, бишлакъны д. б. аллай затланы кесеги. Бишлакъ гырт. Бал туз гырт.

ГЫРТГЫЙНЫК ат. Къуйрукъ сюек.

ГЫРХЫ сыф. 1. Къатангы, арыкъ, жукъа. Гырхы кзарт. 2. Зыбыр. Гырхы кзолла.

ГЫСТЫ ат эск. Кюлте де-

ген бла бир магъанада. Арпа гысты. Гысты кзысыу.

ГЫТЫ ат. сёл. тил. онгсунм. Осал юйчук. Гыты ишледик. △ Жарлыны гытысы байгъа кзала кёрюнюр.

ГЫШМЫ ат. Хайыуанны аякъларыны тышларындагъы сюек кзабукъла. Эчкини гышмылары. Кзойну гышмылары.

ГЮЙРЕ ат эск. Кюф деген бла бир магъанада. Гюйрелеге мирзеу кзуя эдиле.

ГЮЛ ат. Чагъыучу ханс эм аны чечеклери. Гюл ёсдюрюу. Гюл кзысым.

ГЮЛЛЮ сыф. Сютлю (мирзеулук битимни юсюнден). Гюллю нартюх. Гюллю будай.

ГЮЛМЕНДИ ат. Оюулары болгъан, жукъа, жибек жаулукъ. Кзолан гюлменди. Гюлменди кзыс.

ГЮЛХАНИЙ ат. Уллу гюлери болгъан ханс (тюльпан). Гюлханий кзысым. Кийик ёсген гюлханий.

ГЮНЯХ ат дин. 1. Дин ахлуланы ийнаныуларына кёре, динни тёрелерин бузмакълукъ. Гюняхы болгъан адам. Ётюрюк айтхан гюняхды.

ГЮНЯХЛЫ сыф. 1. Гюняхы болгъан. Гюняхлы иш. Гюняхлы адам. 2. кёч. Терслиги болгъан. Аны бу ишде гюняхы жокъду.

ГЮНЯХСЫЗ сыф. 1. Гюняхы болмагъан. Гюняхсыз иш. 2. кёч. Терслиги болмагъан, хатасыз. Гюняхсыз адамла.

ГЮРБЕЖИ ат. Темирден тёш, салта бла тюрлю-тюрлю затла ишлеучю жер. Кязимни гюрбежиси.

ГЮРЕГЕЙ ат ц диал. Къара эрик деген бла бир магъана-

да. *Мысты гюрегейле. Гюрегейден этилген мырзай.*

ГЮРЕН ат. Тёгерек формалы зат. *Кюнню гюрени. Айны гюрени. Гюрен ызла.*

ГЮРЮЛДЕ эт. Уллу таууш эт. *Кёк гюрюлдеди. Топла гюрюлдейдиле.*

ГЮТТЮ ат. Табада неда кюлде бишген гыржынчыкъ; къалач, халыу. *Кзош гюттю. Кюлде бишген гюттю. Нартых гюттю.*

ГЯПЧИ ат этн. Тойда текени башына ушатылып этил-

ген кийиз бёрк кийип, тепсеп, ойнап, адамланы кюлдюрюучю, жарыкъ этиучю адам. *Гяпчини кийиз къамичиси.*

ГЯУУР ат дин. 1. Ислам динни ангылатыуна кёре, муслийман болмагъан, башха диннге ийнанган адам. *Гяуурланы динлери.* △ *Гяуур кзылычына ёч болур.* 2. кёч. бош. тил. Осал, жараусуз. *Гяуур, алай къалай этип кзойдунг?*

ГЯХИНИК ат. Жаз башы кырдык. *Кзойла гяхиникде отлайдыла.*

Гъ

ГЪАРШ ат эск. Космос деген бла бир магъанада. *Гъаршны тинтиу. Гъаршда кёп космонавт болгъанды.*

ГЪОЙГЪУМ ат. Уллу къауралы, бийик ханс. *Ол батыу жерде гъойгъумла битедиле.*

ГЪУР-ГЪУР эрикл. сёз. Ма-къаны неда къарынны гъурулдагъанын билдиреди. *Макъаланы гъур-гъурлары.* △ *Макъаны кёлю кзуруса да, гъур-гъуру кзурумаз.*

Д

ДА I байл. 1. *тенг жараш. байл.* Бош айтымны бир туудукъ членлерин неда тенг жарашхан кзош айтымны кесеклерин байлайды. *Ишлеген, окзугъан да этебиз. Кюн тийди, чыкъ да кзуруду.* 2. *бойсун. байл.* Бойсунинган кзош айтымны баш кесегин бла сылтаучу кесегин бирге байлайды. *Жауун жауду да, дырын жыйылмай къалды.*

ДА II кес. 1. *кючлен. кес.* Айтымда кесини аллында келген сёзню кючлейди. *Санга да барды дауубуз.* 2. *кючлен. кес.* Айтымны аллында келсе, андан ары не айтылгъанына тынгылагъан адамны эсин бурдурады. *Да болсун сен айтханлай. Да этейик алай.* 3. *сор. кес.* Соруу магъананы билдиреди. *Бизге келликсиз да?*

ДАГЪЫДА I заман. сёзл.

Андан сора да; энтта. *Биз даггыда келликбиз.*

ДАГГЫДА II байл. 1. *кзарш. байл. Алай болса да, алай болгъанлыкъгъа. Ол герс болгъанды. Даггыда мен аны кечдим.* 2. *жалгъ. байл. Эм II деген бла бир магъанада. Ахмат, Юсюп даггыда мен тойгъа бардыкъ.*

ДАЙЫМ заман, сёзл. Хар заманда. *Дайым кюн тийгенлей турсун!*

ДАММЕТТИР ат. Чорбат чыпчыкъланы къауумундан, къанатлары, къуйругъу къысха, бутлары узун, суу къатында жашаучу къанатлы. *Дамметтир чабакъчы къанатлыды.*

ДАРАЖА ат. 1. Бир затны ёсююню, айныууну мардасы. *Бийик даража. Алаша даража.* 2. *кёч. Сый, хурмет, намыс. Ол кесине даража излейди.* 3. *грам. Сыфатлада шартны, ышанны кючю. Тенгешдириу даража. Кемлик даража. Айырма даража.* 4. *Илмуда белгилиликни ёлчеую. «Доцент» деген даражаны журютюу. Илму даража. Алимликни доктор даражасы.*

ДАРИЙ ат. 1. Жибек, чилле къумачны бир тюрлюсю. *Ынна дарийлени, лауданланы бек сюеди.* 2. *Айгъакълаучуну орунунда келсе: дарииден этилген. Дарий кёлек. Дарий жыйрыкъ.*

ДАРМАН ат. 1. Аурууну, жараны сау этиучю зат. *Баш дарман. Безгек дарман. Жукълатыучу дарман.* 2. *Айгъакълаучуну орунунда келсе: дарманлыгъы болгъан. Дарман суула. Дарман ханс. □ Дарман къагъыт врач саусузгъа*

керекли дарманны жазып берген къагъыт (рецепт).

ДАРМАН-ДАРЫ къауум. ат. Дарманла. *Аптюекде дарман-дары кёндю.*

ДАУ ат. 1. Не да болсун бир зат ючюн адамланы араларында келишмеулук, даулаш. *Бизни санга дауубуз жокъду.* 2. *юр. Бир затха не ким болгъаныны сюд бла тохташдырылыуу. Дау айт. △ Дау айта билмей эсенг, тёреге барма.*

ДАУЛА эт. Кимден болса да бир затны кесинге алыргъа неда къайтарыргъа изле. *Ырысхы даула. Даулап ал.*

ДАУЛАШ I эт. Биреуге кесинги оюмунгу тюзлюгюн айтып неда жазып билдир. *Биреу бла даулаш. Ала, даулаша кетип, топну къабакъ эшикге кирмегенин тохташдырдыла.*

ДАУЛАШ II эт. Бирге келишмеген ушакъ. *Даулаш тохтады. Сейирлик даулашха тынгыладыкъ.*

ДАУЛУ сыф. Даулаш чыгъарычу. *Даулу иш.*

ДАУУР ат. Ангылашынмагъан, даулашхан уллу ауаада. *Сабийлени дауурлары тохтады. △ Жел арты — жауун, боза арты — дауур. □ Дауур эт даулаш, къычырып сёлеш, уллу ауаз чыгъар.*

ДАУУРБАС ат эск. Барабан деген бла бир магъанада. *Дауурбасны къагъыу.*

ДАУУР-ДУУУР къауум. ат. Кёнге созулгъан, тюрлю-тюрлю дауурла. *Дауур-дууур селейди.*

ДАУУРЛА эт. сёл. тил. Дауур эт деген бла бир магъанада. *Сабийле дауурлай турадыла.*

ДАУУРЛУ сыф. Даууру

болгъан, дауур этиучю. *Дауурлу жыйын.* △ *Дауурлу юде казан къайнамаз.*

ДАУУР-СЮЙЮР *къауум. ат.* Дауур-дууур деген бла бир магъанада. *Дауур-суйюр тохтагъанды.*

ДАУЧУ *ат юр.* Даулагъан, дауу болгъан адам. *Сюдге даучу кеси келмей кзалгъанды.*

ДЕБЕР *ат.* Намыс, сый (авторитет). *Элде дебери журюген адам.*

ДЕКАБРЬ *ат.* Календарь жылны ахыр айы. *Декабрь кзышны биринчи айыды.*

ДЕМЕНГИЛИ *сыф.* Бек улу, белгили, кюлю. *Деменгил кзырал. Деменгил алим. Деменгил юй.*

ДЕРИ *сонг. 1.* Узакълыкъны кёргюзтеди. *Таугъа дери. Элге дери. Ары дери. 2.* Заманны кёргюзтеди. *Ингирге дери. Тамблагъа дери. 3.* Саналып айтылгъан затланы санларыны ахырын кёргюзтеди. *Алма, кертме, гранат, хуаннга дери да ол бизге келтирмеген кзалмады.*

ДЕРИЧИ *сонг.* Дери деген бла бир магъанада. *Тангнга деричи.*

ДЕРС *ат. 1.* Предметни окъулууу эм анга берилген заман. *Тилден дерсле. Математиканы дерси. 2.* Окъуучугъа юйге берилген иш. *Дерсни тамамлау. Дерслеге хазырланыу. 3.* кёч. Адамгъа акъыл жыйдыргъан, оюм этдирген зат. *Ол кюннгю сюд кёплеге дерс болгъанды.*

ДЕРТ *ат.* Бир адамны этген аманлыгына жууапха башха адамы этерге айланган иши. *Дерти болгъан адам. △ Дау*

болмаса, дерт болмаз. □ Дерт тут дертинги унутма. Дерт жетдир биреуню этген аманлыгына жууап къайтар. Дерт эт дерт тут деген бла бир магъанада.

ДЕРТЛЕН *эт. сёл. тил.* Дерт тут деген бла бир магъанада.

ДЕРТЧИ *ат.* Дерт тутуучу адам. *Жашыртын дертчи. Халкъ дертчиле. △ Жашырын дертчиден ачыкъ тюртчю игиди.*

ДЕУ *сыф. фольк.* Мазаллы, кюлю. *Деу эмеген. Деу нартла.*

ДЕФТЕР *ат.* Жазыу ишле этерге хайырланылуучу, тышланып, бирге тигилген таза къагъытла. *Школ дефтер. Лекцияла жазыучу дефтер.*

ДЁРДЕН *ат. 1.* Къанатлыны ёнгечини кенгерген кесеги. *Кёжюрчюнню дёрдени. 2.* Тауну, ташны д. а. к. башха затны тышына чыкыгъан жери. *Ташны дёрдени. Къаяны дёрдени. 3.* сёл. тил. Ёшюн, кёжюрек. *Жаш дёрденин тургъузуп сёлешеди. 4.* кёч. Махтаныучу кылыкъ. *Дёрдени болгъан адам.*

ДИГИЗА *ат этн.* Жангы келинге жумуш этиучю тиширыу. *Келинни дигизасы. Дигизаны сыйы.*

ДИММО *сыф. онгсунм.* Тели, ангылаусуз. *Диммо кибик.*

ДИН *ат.* Дуниягъа Аллах, табийгъатдан тышындагы кюч оноу этеди деген оюмгъа таянган кёз къарам. *Ислам дин. △ Хар дин Аллахны махтайды. □ Дин ахлу диннге ийнанган адам. Дин тут диннге ийнан, аны масхапларын бузма. Дин-*

нге къайт кеси дининге къул-
лукъ этип башла.

ДИНГИЛ ат. 1. Темир то-
гъай. *Сабийле дингил тѣнгерес-
тип ойнайдыла.* 2. Агъачдан,
жукъа кесилип, ортасында те-
шиги болгъан чарх. *Арбаны
дингили.*

ДОГЪУРА ат. Адамны ба-
шына, мангылайына къаты зат
тийгенде чыгъыучу дугъур. *До-
гъуралы мангылай.*

ДОЛАЙ ат ист. фольк. 1.
Малланы аллахы. 2. Жау чай-
къагъанда жырланган жыр.

ДОММАЙ ат. 1. Гаммешге
ушагъан агъач хайыуан. *Дом-
май кийик хайыуанды.* 2. кѣч.
Жууаш. *Доммай сабий. Доммай
адам.*

ДОММАКЪ ат. 1. Багъыр-
ны тутурукъ, къоргъашин не-
да башха металланы бири бла
эритмеси. *Доммакъ саргъыл-
дым бетлиди.* 2. Айгъакълау-
чуну орунунда келсе: дом-
макъдан этилген. *Доммакъ
майдал. Доммакъ бюст.* △
Алтын балчыкъда да доммакъ
болмаз.

ДОРБУН ат. Жер тюбюнде
неда къая ичинде кенг, уллу
тешик. *Кече дорбунда кзал-
дыкъ.*

ДОРБУНКЪУЛ ат. Чорбат
чыпчыкъланы къауумундан,
жырлаучу, къысха къуйрукълу,
уллу къанатлары болгъан,
къыш жылы жерлеге учуучу
къара къанатлы. *Школчула дор-
бункъуллагъа уяла ишлейдиле.*

ДОРЛАСЫН ат ист. Ташла
жюклеп ташыргъа деп ишлен-
нген айры агъач керек. *Аппа
дорласыннга ташла жюкледди.*

ДОРХ ат ист. Биреуню мюл-
кюню жамауатны жыйылыуун-

да сатылыуу. *Къартны юйюн
дорхда сатхан эдиле.* □
Дорхха сал биреуню мюлкюн
жамауатны жыйылыуунда сат.
Дорх эт биреуню мюлкюн жа-
мауатны жыйылыуунда сатар
ючюн сыйыр.

ДОС ат. Шуѣх, тенг. *Антлы
дос.* △ *Душманынгы душманы
санга дос болур.*

ДУБУР ат. Адамны терисин-
де неда сыйдам затны юсюнде
тѣгерек неда башха формалы
зат. *Бетни дубурлары. Къабыр-
гзаны дубурлары.*

ДУГЪУМ ат. 1. Асламысын-
да къара, къызыл тюрсюнлю,
мыстыракъ-татлы, юлкюде би-
тиучю тѣгерек гитче жемиш.
Къара дугъум. Къызыл дугъум.
2. Айгъакълаучуну орунунда
келсе: дугъумдан этилген. *Ду-
гъум компот. Дугъум варенье.*

ДУГЪУМА ат. Кондитер
ашарыкълa, бетге-къолгъа жа-
гъыучу затла этер ючюн хайыр-
ланылыучу, арну ийисли ханс.
*Жилан дугъуманы сыймей эди,
ол а, барып, аны тешигинде би-
те эди.*

ДУГЪУР ат. Догъурагъа
ушагъан гитче тѣгерек зат.
*Къолну дугъурлары. Дугъур-
лу бет.*

ДУДАКЪ ат. Тюздеде жашау-
чу, къарыулу бутлары болгъан,
узун боюнлу, уллу къанатлы.

ДУМП: думп бол жокъ бол,
кѣз туурадан къуру. *Думп эт
жокъ эт, кѣз туурадан къурут.*

ДУНИЯ ат. 1. Битеу жер
юсю эм космос кенгликле.
Кюн дунияны жарытады. △
*Дуния биреуге — кѣп, экеуге —
аз.* 2. Жерни юсю. *Жаш дуния-
да кесинден насыплы жокъ
сунады.* 3. Адамны жашауу,

ёмюрю. Аппаны дуниясы аман
бла кетгенди. 4. Адамны ёл-
гюнчю жашагъан жери, Ким да
ахыратдан эсе дунияны сайлай-
ды. 5. кёч. Адамла, битеу
халкъ. Ол тойгъа дуния жый-
ылгъан эди. △ Дуния суугъа
батханлыкъгъа, баппуша не
къайгъы.

ДУППУР ат. Тёбе, сырт. Дуп-
пургъа мин. Дуппурлу жерле.

ДУРКЪУ ат. Тёгереги бе-
гитилген, малланы жыйыучу
жер. Бузоулары дуркъугъа
жыйдыкъ.

ДУРУ ат. Чалынып, тиз-
гинледе тургъан кырдык. Ду-
рула кзурудула. Кенг дуру.

ДУРУС I сыф. Тюз, ишек-
сиз, керти. Дурус хапар. Ду-
рус сёз.

ДУРУС II хал. сёзл. Та-
мам, толу, тынгылы. Дурус
эшит. Дурус бил. □ Дурус кёр
тийишлиге сана, ыразы бол.

ДУУ ат. Нартюх кочанлары
сакълар эм кзурутур ючюн
чыбыкъладан, темир сеткадан
этилген орун. Жангы артыл-
гъан нартюхлени дуугъа кзуй-
дукъ.

ДУУА I ат дин. 1. Адам
ёлгенде аны басдырыу бла бай-
ламлы адет. Эрттен дууа.
Дууа окзургъа. 2. Кзуранда жа-
зылгъанладан окзуп неда кё-
люнден айтып, Аллахха табы-
нып, тилек тилеу.

ДУУА II ат дин. Дин ах-
луларына жаздырып, мелте
бла тышлап, хатадан сакъла-
ныр мурат бла, адам боюнуна
тагъып жюрютюучю зат. На-
сып дууа. Дууа жаздырыу.

ДУУУЛДА эт. 1. Дуу-
дуу* таууш эт. Бузда хайнух
дууулдайды. Жел дууулдайды.
2. кёч эрши. с. Гыр-гыр эт,
жаншап тур. Ол адам кзуру
дууулдап турады.

ДУШМАН ат. 1. Сюймеген
адам. Сен бизге душман туюлю-
се. △ Шуёху барны душманы
да бар. 2. кзауум. ат. Жау
аскер. Душманны ыхтырдыла.
Ата журтубузну душмандан
кзоруулар ючюн, кёпле жан
бергендиле.

ДЫБЫЛДА эт. 1. Терк, иги
ангылатмай сёлеш. Дыбылдап
сёлешуу. 2. эрши с. Керек-
сиз затланы жанша. Дыбыл-
дап турма.

ДЫГАЛАС ат. Гузаба де-
ген бла бир магъанада. Неди
бу дыгалас? □ Дыгалас эт
къайгъы эт, амалсыз бол. Ды-
галасха къал дыгалас эт
деген бла бир магъанада.

ДЫГАЛАСЛА эт. сёл. тил.
Дыгалас эт деген бла бир ма-
гъанада.

ДЫГЪЫЛ ат. Адамны тери-
сине аз къатылгъанлай, кюл-
кюге тартдырыучу сезим. Аны
дыгъылы жокъду.

ДЫГЪЫНЕЛ ат. Агъачлы
жерде ёсген, хансда битиучю,
мысты, кючлю, кып-кызыл
жемиш. Дыгъынеел бишгенди.

ДЫГЪЫРАЙ эт. бош тил-
эрши с. Ёл деген бла бир
магъанада.

ДЫККЫ сыф. Къолайсыз,
жарлы, жетишимсиз. Дыккы
битим. Жерибиз дыккыды. Хар
не дыккы бола барады.

ДЫЛГАМ сыф. Бек тик.
Дылгам кзая. □ Дылгам бол
ау, тёнгере.

ДЫНГЫЛ сыф. Жалан, би-

тими болмагъан. *Дынгыл ёзен.*
Дынгыл тюзле.

ДЫП-ДЫП эрикл. сёз. Жюреки ишлеген тауушун билдиреди. *Врач аны жюрегини «дып-дып» деп урганын эшитди.* □ *Дып-дып эт ур, ишле (жюрекини юсюнден).*

ДЫРЫН ат. 1. Чалынып, дурулада тургъан кырдык. *Ды-*

*рынны жыйыу. Аланы дырына-
лары барды. 2. Бичен жыйыу,
батан, гебен этиу иш. Дырын-
нга тебиредик. Дырында он,
чалгъыда уа жыйырма адам
ишлейдиле.*

ДЫРЫНЧЫ ат. Дырын жыйычу адам. *Дырынчыла тюш
азыккъа олтургандыла.*

Ё

ЁГЕ сыф. Эт жууукъ болмагъан, бир ата-анадан туумагъан. *Ёге эгеч. Ёге къарындаш. Ёге къыз. Ёге ата. Ёге ана.* △ *Ёгени кюлю-кёмюрю да — ёге.*

ЁГЮЗ ат. Бичилген, жылы ууаныкдан уллу тууар. *Тёртлю ёгюз. △ Тагъылгъан ёгюз уруучу болур. Ёгюзню мюйюзлери ауурлукъ этмейдиле.* □ *Ёгюз арба ёгюзле жегилген, эки чархлы, жаясыз арба. Ёгюз гебен ёгюз арбагъа жюк боллукъ гебен.*

ЁЗ I: ёз тут татымлы бол (ашны юсюнден).

ЁЗ II кесим. алм. Кеси. Ёз адамынг. *Ёз къарындашым.*

ЁЗГЕ I сыф. Башха I (1) деген бла бир магъанада. *Ёзге адам. Ёзге жыллада.*

ЁЗГЕ II сонг. Башха II деген бла бир магъанада. *Сенден ёзге адам. Алайдан ёзге жерде.*

ЁЗДЕН ат ист. 1. Башына бош адам. *Къара ёзден. Орта ёзден. Намыслы ёзденле. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: асыл, сыйлы. Ёзден ту-*

къум. □ *Ёзден сёз иги, акъыллы, кёллендирген сёз.*

ЁЗЕК ат. 1. Агъачны төмегини, битимни сабагъыны орта кесеги. *Терекни ёзеге. △ Агъач чирисе, ёзегинден чирийди. 2. геол. Магъыдан, гара д. а. к. башха затны чыккъан жерини ортасы, кёп болгъан жерлери. Алтын ёзек. Вольфрам ёзек. Нефть ёзек. 3. кёч. Бир затны магъанасы. Жашау-ну ёзеге.*

ЁЗЕН ат. Таусуз, дуппурсуз тюз жер. *Жашил ёзенле. Ёзенни туман басханды.*

ЁЗЕНГИ ат. Ат жерни эки жанында адам аякъларын сугъуп барычу затла. *Аякъларымы ёзенгиден чыгъардым.*

ЁЗЮР ат. Муслийман къыраллада министрлени эм башха уллу къуллукъчуланы титулу. *Патчахны ёзюрю.*

ЁКСЮЗ ат. Атасы, анасы да неда аладан бири ёлген, акъылбалыкъ болмагъан адам. *Атадан, анадан да ёксюз. △ Ёксюзню оноучусу кёп. Ёксюз сабийге эл — ышыкъ. □ Ёксюз*

бол атасыз-анасыз кѣал (ала ёлюп), атасыз неда анасыз кѣал (аладан бири ёлюп).

ЕКСЮЗЛЮК ат. Ёксюзню жашауу. Ёксюзлюк сынагъан-ла.

ЕКЮЛ ат. 1. Биреуню, бир затны кѣоруулаучу адам. *Клзим жарлыланы ёкюлю болгъанды.* 2. юр. Сюдде биреуню сейирлерин кѣоруулаучу юрист (адвокат). *Аманлыкъчыны ёкюлю.* *Белгили ёкюл.* △ *Ёксюзню ёкюлю — Аллах.* □ *Ёкюл бол жакъла, кѣоруула.*

ЕКЮН эт. Этилген жангылычха, тапсыз ишге сокъуран, жарсы. *Жашауунга ёкюнме.* *Атабыз окъумагъанына ёкюнеди.*

ЕКЮР эт. 1. Мёнгюре деген бла бир магъанада. 2. кѣч. Гюрюлде, гууулда, *Гудок ёкюреди.* *Паровозну ёкюргени узакъдан эшитиледи.* 3. сѣл. тил. Къычырыкъ этип жия. *Ёкюрген, къычырып жиягъан тауушла чыкъдыла.*

ЕЛ эт. 1. Жан бер, жашаудан кет. *Аттоку кѣарындашы аскерде ёлгенди.* △ *Ёлюр жаннга ёкюл жокъ.* *Ёлмесенг да, кѣартдамы болмазса?!* 2. Бек къыйнал (арып, ач болуп д. а. к.). *Бююнлю ачдан ёлебиз.* *Арыгъандан ёлесиз, солугъан этигиз.* 3. Бир кючлю сезимни сына. *Ол ишге ачудан ёлебиз.* *Аскерде жашлагъа тансыкъдан ёлебиз.*

ЕЛМЕЙ-КЪАЛМАЙ хал. сѣзл. Къыйналып, аманны кебинден. *Елмей-къалмай элге жыйышдыкъ.*

ЕЛЕТ ат. Адамлада, жаныуарлада кенг жайылгъан бек жугъушлу аруу. *Маллагъа*

ёлет кирген эди. *Ёлетден кѣалгъан.*

ЕЛТЮР ат. 1. Жанын ал. *Ёлтюрюп кѣой.* *Ол кеси кесин ёлтюрген эди.* 2. кѣч. *Жокъ эт, кѣурет.* *Тюзлюкню киши да ёлтюралмаз.* *Ол кеси насыбын кеси ёлтюрдю.* 3. кѣч. *Бошуна ётдюр.* *Сени ючюн сау кюнюмю ёлтюрдюм.*

ЁЛЧЕЛЕ эт. Бир затны кѣаллай да болсун бир тюрлю ёлчеу бла белгиле. *Саусузну температурасын ёлчеле.* *Столну узунлугъун бла кенглигин ёлчеле.* *Жерни сажна бла ёлчеледик.*

ЁЛЧЕМ ат. 1. Ёлчеу деген бла бир магъанада. *Ишни ёлчеми.* *Намысны ёлчеми болмайды.* 2. Бир затны кѣплюгю-азлыгъы, саны. *Жашау жу-мушланы ёлчеми.*

ЁЛЧЕУ ат. атны уллулугъун-гитчелигин, ауурлугъун, узунлугъун, бийиклигин д. а. к. башха затын билир ючюн хайырланылыгучу единица. *Кийимни ёлчеую.* *Бёркню ёлчеую.*

ЁЛЮК ат. Ёлген адам. *Ёлюкню жардыла.* △ *Ёлюк кебинсиз кѣалмаз.*

ЁЛЮМ ат. Организмде жашау кюнню тауусулууу. *Ёлюм келмезлик жокъду.* △ *Ёлюм барны чачар, жокъну этегин ачар.*

ЁЛЮМСЮЗ сѣф. Ёлмезлик, унутулмазлыкъ. *Ёлюмсюз назмула.* *Ёлюмсюз суймеклик.* *Ёлюмсюз ишле.*

ЁЛЮМСЮЗЛЮК ат. Ёлюм жокълукъ. *Жашауну ёлюмсюзлюгю.*

ЕМЮР ат. 1. Жашау деген бла бир магъанада. *Аны ёмюрю кѣысха эди.* 2. Жюз

жыл. Жыйырманчы ёмюр. Озгъан ёмюрле.

ЁМЮРГЕ заман. сёзл. Ёлгюнчю дери. Бу ырысхы бизге ёмюрге боллукъду.

ЁМЮРДЕ заман. сёзл. Хар заманда. Ол ахшылыгъын ёмюрде унутуллукъ туююлдю.

ЁМЮРЛЮК сыф. Жашауну ахырына дери сакъланыучу. Ёмюрлюк тенгле. Ёмюрлюк таула. Ёмюрлюк кзууанч.

ЁН ат. Ауаз деген бла бир магъанада. Жарыкъ ён. Къзыны ёню. □ Ёню къарыкъды ауазы хырха болду.

ЁНКЮЧ I ат. 1. Борчха алынган ахча неда башха зат. Ёнкючюм барды. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: ёнкючге алынган неда берилген. Ёнкюч ахча. Ёнкюч мирзеу. △ Ёнкюч кзууана барыр, жийлай келир.

ЁНКЮЧ II хал. сёзл. Борчха, хаух. Ёнкюч бер. Ёнкюч ал.

ЁНГЕЛЕ эт. 1. Бир бирни таныма, алма, унама, къойма (къойну, къозуну юсюнден). Къозусундан ёнгелеген кзой. 2. кёч. Атып къой, арт бур. Ол бизден ёнгелеп турады.

ЁНГЕЧ I ат. Ашны аууздан аш орунга баргъан жолу. Малны ёнгечи.

ЁНГЕЧ II сыф. Эки жылы болгъан. Ёнгеч ирик. Ёнгеч кзоххар. Ёнгеч теке.

ЭНПЭ ат. Солуучу орган. Малны ёпкеси. Ёпкелери ауургъан. □ Ёпке ауруу ёпкелеге, сюеклеге, жиклеге тийиучю жугъушлу ауруу.

ЁПКЕ-БАУУР кзауум. ат. Малны ичи (быдырдан, чегн-

леден къалгъаны). Кзойну ёпкебаууру.

ЁПКЕЛЕ эт. Биреуге кёлкъалды бол, ыразы болма. Биреуден ёпкеле. △ Ёпкелегенни юлюшю татлы. Ёпкелегенге — ёпке хычин.

ЁПКЕЛЕУЮК сыф. Ёпкелеп къалыучу. Ёпкелеуюк сабий.

ЁР ат. 1. Ёрюш сюрем неда тик жер; антоними — эниш. Тик ёр. Жерибизни ёрю, ёзени да сыйлыды бизге. 2. кёч. Уллу даражагъа жетген. Ёр насып. Ёр жашау. Ёр билим. □ Ёр бол махтал, кётюрюл, даражалы бол.

ЁРГЕ орун. сёзл. Бийикге, башына; антоними — энишге. Ёрге бар. Ёрге кзара. △ Ёрге тюкюреме да — мыйыгъыма, энишге тюкюреме да — сакъалыма. □ Ёрге жан огъарыжан деген бла бир магъанада.

ЁРГЕДЕН орун. сёзл. Ёрге жанындан. Ёргеден экеулен келди.

ЁРЕ сыф. Тюз, тик тургъан, бийик. Ёре бёрк. Ёре гебен.

ЁРЕБЕТ сыф. Бети узун болгъан. Ёребет адам.

ЁРЕБУТ сыф. сёл. тил. Бутлары узун болгъан. Ёребут хораз.

ЁРЕКАЙ сыф. сёл. тил. онгсунм. Узун бойлу. Ёрекай жаш.

ЁРЕКЪУЛАКЪ сыф. Къулакълары тик тургъан. Ёрекъулакъ кзоян. Ёрекъулакъ парий.

ЁРЕЛЕН эт. Ёс, уллу бол. Сабийле ёреленгендиле.

ЁРЕТИН хал. сёзл. Ёре тургъанлай, сюелгенлей. Биз ёретин, сиз олтуруп турабыз.

ЁРЛЕ эт. Ёрге чыкъ, тау

гъа, сыртха, къаягъа мин.
Къаягъа ёрле. Таугъа ёрле.

ЕРТЕН ат. Бир затны кюй-
дюрюп баргъан от. *Ёртенни*
ёчюр.

ЕС эт. 1. Абадан, уллу бол.
Терек ёсдю. Жашчыкъ ёсерге
ашыгъады. △ Ёсген ханс таш
тешер. 2. Бит 2 деген бла бир
магъанада. Визде лимон, апель-
син ёсмейдиле. 3. Кёбей, кёп
бол. Малны саны ёседи. 4. кёч.
Айны, кючлю бол. Халкъны
культураcы ёсе барады.

ЕСДЮР эт. 1. Айныт, кюч-
лю эт. *Билиминги ёсдюр. 2.*
Къарап, багъып, кюретип, ул-
лу эт. Сабийле ёсдюр. 3. Ур-
лукъ салып битдир. Нартох ёс-
дюр. Жюзюм ёсдюр.

ЕСЮМЛЮ сыф. Узун бой-
лу. *Ёсюмлю жашла.*

ЕСЮМСЮЗ сыф. Ёсюмю
гитче. *Ёсюмсюз адам.*

ЕТ I ат. 1. Бауурдан чы-
гъыучу, саргъылдым-жашил,
ачы суусун. *Малны ётю. Ётю*
ауругъан адам. 2. кёч. Тау-
келлик, батырлыкъ. Ётю бол-
магъан адам.

ЕТ II эт. 1. Оз, бар. *Суу-*
дан ёт. Былайтын ёт. 2. Кет,
тауусул (заманны юсюнден).
Эки кюн ётгенден сора. △ Ёт-
ген ёмюр — акъгъан суу. 3.
Бирден бирге кёч, берил. Ту-
кзумдан ёте келген адет. Иги
кзылыкъ, адеп, намыс къарт-
дан жашха ётедиле. 4. Синг, жи-
бит. Плащдан суу ётгенди. 5.
Къарал, тергел, тинтил, сынал.
Цензурадан ёт. Комиссиядан
ёт. 6. Ичине кир, синг. Аны
ёпкелерине сууукъ ётгенди.
Жашха кюн ётгенди. 7. Бир
затны члени, кюллукучусу
бол, окъуугъа кир, алын. Уни-

верситетге ёт. Депутатха ёт. 8.
кёч. Оз, хорла. Эришиуледе ол
мени аллыма ётгенди. 9. кёч.
Жанына тий. Къызы сёзле-
ри анга ётдюле.

ЕТ III эт. Чегилени иги
ишлемегенлери бла байламлы
терк-терк эм жукъа кир эт. *Са-*
бий ётюп турады.

ЕТГЕН-СЕТГЕН къауум. ат.
Ёрге-энишге озгъан адамла. *Ёт-*
ген-сетген бери къайтмай кет-
мейди.

ЕТГЮР I сыф. 1. Таукел,
батыр, жигит. *Ётгюр адам. 2.*
кёч. Кючлю, жютю (кёзлени,
сёзню д. а. к. башха затны
юсюнден). Ётгюр къарам. Ёт-
гюр кёзле.

ЕТГЮР II хал. сёзл. Тири,
таукеллик бла. *Ётгюр атла.*
Ётгюр сёлеш.

ЕТГЮРЛЮК ат. Ётгюр хал.
Адамны ётгюрлюгю. Ётгюр-
люгю болгъан жаш.

ЕТДЮР эт. 1. Биреуню бир
затны къаты, ичи, юсю бла элт.
Жашчыкъны суудан ётдюр.
Къартны тёрге ётдюр. 2. Клас-
сдан классха, курсдан курсха
кёчюр. Асхатны бешинчи класс-
ха ётдюрдюле. 3. Ишинги,
кюллугъунгу биреуге бер.
Складны Алиге ётдюрдюм.
4. Заманны бир жерде оздур. Ка-
никулланы зауукълу ётдюрдюк.
Отпускуму элде ётдюрдюм.

ЕТМЕК ат. Будаёи неда къа-
ра будаёи ундан энчи форма бла
этилген гыржын. *Акъ ётмек.*
Къара ётмек. Ётмек туурагъан.

ЕТЮРЮК ат. 1. Керти, тюз
затны иш этип терсине бурул-
гъаны; антоними — керти 1.
Ётюрюкге ёч адам. △ Ётюрюк
бла ашалгъан азыкъ ушхууур-

гъа дери ёз тутмаз. 2. Айгъакъ-лаучуну орунунда келсе: жалгъан. Ётюрюк документле. △ Ётюрюк хапар аякъ тюбю бла жюрюйдю. □ Ётюрюк айт алда, терс айтып, биреуню жаныгылт.

ЁТЮРЮКЧЮ ат. Ётюрюк айтыучу адам. Ол ётюрюкчюдю. △ Ётюрюкчю антчы болур. Ётюрюкчюню шагъаты къатында.

ЁХТЕМ I сыф. Кесини даражасын бийик тутхан. Ёхтем адам.

ЁХТЕМ II хал. сёз. Кесини даражасын бийик тутуп. Ёхтем сёлеш. Ёхтем атла.

ЁХТЕМЛЕН эт. Ёхтемликни сез. Биз Къулий улу Къайсын бла ёхтемленебиз.

ЁХТЕМЛИК ат. Ёхтем болгъанны сезими. Ёхтемлиги болгъан адам. Халкъны ёхтемлиги аллай адамладыла.

ЁЧ I ат. Дерт, ачыулу сезим. Аны бизге ёчю барды. □ Ёч ал дерт къайтар. Ёч бол ё ч ю к 2 деген бла бир магъанада.

ЁЧ II ат. 1. Ёчешгенлени арасында кытдыргъан берген сёзюн толтурур ючюн этилген келишим. Ол кёп кере ёч кытханды. 2. Эришиуде хорлагъаннга берилиучю саугъа. Футболчу командаладан биринчи жерге чыкъгъаннга миллион доллар ёч техташдырылгъанды.

ЁЧ III сыф. Бир затны этерге дайым тартдыргъанлай ту-

руучу. Ол ётюрюк айтыргъа ёчдю.

ЁЧЕШ эт. Ёч салып, хорлагъаннга аны берирге деп келиш. Ким чабып хорласа да, анга бирер саугъа алыргъа ёчешдик.

ЁЧКЕГЕ сылт. сёзл. Иш этип, биле тургъанлай. Ол алай ёчкеге айтады.

ЁЧЛЕН эт. сёл. тил. Ёчюк 2 деген бла бир магъанада. Биреуге ёчленме.

ЁЧЮК I эт. Бир затны этерге дайым талпы. Ырыскыгъа ёчюкген иги туююлдю.

ЁЧЮК II эт. Ачыулан, дертли бол. Ол бизге ёчюгюп сёлешеди.

ЁЧЮЛ эт. 1. Жанмай, жарытмай тохта. От ёчюлдю. Чыракъла ёчюлдюле. 2. кёч. Унутул, жокъ бол. Шуёхлукъну оту ёчюлмейди. 3. кёч. Жумул. Къыйын саусуану кёз жилтинлери ёчюлдюле.

ЁЧЮЛТ эт. Жаннганын, жарытханын тохтат. Отну ёчюлт. Чыракъны ёчюлт.

ЁЧЮР эт. Ёчюлт деген бла бир магъанада. Чыракъны ёчюр. Газны ёчюр.

ЁШЮН ат. 1. Кёкюрек деген бла бир магъанада. Устазны ёшюнюнде ордени барды. 2. Эмчек, жукка. Сабий анасыны ёшюнюне жабышыпды. 3. Тауну, къаяны алгъа чыкъгъан жери, жерни юсю. Жерни ёшюню. Къая ёшюню.

Ж

ЖАБАГЪЫ ат. 1. Малны эм башха жаныуарны кышдан чыкъгъан жюню, туюю. Къой-

ну жабагъысы. △ Жабагъы да жюндю, жолукъмазлыкъ кимди. 2. Айгъакълаучуну орун-

унда келсе: жабагыдан этилген. *Жабагзы төшек. Жабагзы жастык.*

ЖАБАЛАКЪ ат. Жаз башында уллу-уллу тыюп жауган кяр. *Жаз башы жабалакъ.*

ЖАБУ ат. Дауур, кѣаугъа. *Сабийлени жабулары.* □ *Жабу эт дауур эт.*

ЖАБУ-ЖАХА кѣауум. ат ц диал. Дауур-дууур деген бла бир магыанада. *Баш юйден жабу-жаха эшитиледи.*

ЖАБУ-ЖУБУ кѣауум. ат. Дауур-дууур деген бла бир магыанада. *Топ ойнагъанланы жабу-жубулары.*

ЖАБЫКЪ сыф. 1. Жабылган, этилген, бегитилген. *Жабыкъ машина. Жабыкъ кѣзан. Жабыкъ эшик.* 2. кѣч. Бир-бирлеге барырга, кирирге эркинлик болмагъан. *Жабыкъ учреждение. Жабыкъ заседание.* □ *Жабыкъ бѣлом кысыкъ таууш бла бошалгъан сѣз бѣлом.*

ЖАБЫУ ат. Адамны неда башка затны юсюне жабылыучу, кѣумачдан этилген зат. *Юсге жапхан жабыу. Стол жабыу. Терезе жабыу.*

ЖАБЫШ эт. 1. Желим бла бирге кѣошул. *Столну аягъы жабышды.* 2. Суу, мылы болуп, адамны этине кысыл. *Аны кѣлеги аркѣасына жабышханды.* 3. кѣч. Кѣолунг бла бир затны кѣаты тут. *Терекге жабыш. Сабий атасыны бутуна жабышады.* 4. кѣч. Кѣаты тут, илин. *Жагѣасына жабыш. Богзурдагъына жабыш.*

ЖАБЫШДЫР эт. Жалгъа. *Кѣагъытны кѣабыргѣагъа жа-*

бышдыр. Конвертге марка жабышдыр. Хрустальны сынган кесеклерин бирге жабышдыр.

ЖАБЫШМАКЪ I сыф. Жабышыучу, желимли. *Жабышмакъ балчыкъ. Жабышмакъ как.*

ЖАБЫШМАКЪ II ат. Гитче тѣгерек, кѣургъакъ (суусуз), ауузгъа жабышыучу жемиш. *Жабышмакъ бише башлагъанды.*

ЖАГЪА ат. 1. Кийимни боюн тѣгерегине тигилген кесеге. *Пальтону жагъасы. Кѣлекни жагъасы.* 2. Жерни суу кѣатындагъы кыйыры. *Сууну жагъасы. Кѣлню жагъасы.*

ЖАГЪАЛАШ эт. 1. Бир бирни жагъасындан ал. *Ала жагъалаша тура эдиле.* 2. Тѣююш, согъуш, сермеш. *Душман бла жагъалашдыкъ. Хоразла жагъалашдыла. Итле жагъалашдыла.*

ЖАГЪЫЛ эт. 1. Кир бол. *Аны юсюне балчыкъ жагъылгъанды.* 2. кѣч. Ийлеш, кѣатындан кетерге унама. *Биреуге жагъыл.*

ЖАГЪЫН ат. Аман кылыкъ. *Сабийни жагъыны.* □ *Жагъын эт кылыкъ эт.*

ЖАГЪЫНЛЫ сыф. Аман кылыкълы. *Жагъынлы сабий. Жагъынлы ат, △ Жагъынлы ат кѣамичиден тоймаз.*

ЖАГЪЫУ ат. Жарагъа жагъылыучу дарман. *Жарагъа жагъыу жакъ.* □ *Жагъыу эт дарман жакъ.*

ЖАЗ I ат. 1. Жылны кышдан сора келиучю кезику. *Жаз келди.* △ *Жазына кѣре — кышы, тѣюнне кѣре — тыюш.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жазда болуучу. *Жаз жауунла. Жаз кюн.* △ *Жаз кюн — тогъуз тюрлю.* □ *Жаз*

башы жазны аллы. **Жаз тауукъ** тауукъланы кѣауумундан, кийик кѣанатлы.

ЖАЗ II эт. 1. Кѣагъытха неда башха затха графика белгиле тюшюр. *Жазаргъа юйрендик.* 2. Оюмунгу кѣагъытха тюшюр. *Заявление жаз.* *Сочинение жаз.* *Хапар жаз.* 3. Музыка чыгъарма жарашдыр. *Опера жаз.* *Романс жаз.* 4. Товар алыргъа кѣагъыт бер. *Анга тонна цемент жаздыла.* 5. Тизмеге тюшюр. *Сабийни школгъа жаз.* *Экскурсиягъа барлыкъланы жаз.* 6. Унутулмаз ючюн, кѣагъытха тюшюр. *Фольклорчула, элледе айланып, жомакъла, элберле, нарт сѣзле жаздыла.*

ЖАЗ III эт. 1. Темирни, кѣыздырып, туююп, тюрлю-тюрлю формагъа келтир. *Темирни жаз.* 2. Тылыны, жайып, жукъа эт. *Тылы жаз.*

ЖАЗ IV эт. *угъайл.* Ышаннга тийме (окъну, садакъны юсюнден). *Атхан огъу жазмагъан.*

ЖАЗГЪЫ сыф. Жаз замандагъы. *Жазгъы кюн.* *Жазгъы хауа.* Δ *Жазгъы ишинги кѣыш башла.*

ЖАЗМА ат. 1. Тилде болгъан жазыу амалла. *Халкъны жазмасы.* *Жазмасы кеч кѣуралгъан миллет.* 2. *грам.* Графика. *Арап жазма.* *Латин жазма.* 3. Чыгъарма, жазылгъан иш. *Поэтни жазмалары.* *Алимни жазмалары.*

ЖАЗЫКЪ сыф. Насыпсыз, харип. *Жазыкъ адам.*

ЖАЗЫКЪСЫН эт. Жан аурут, эри, кѣайгъыр. *Кѣарыу-сузгъа жазыкъсын.*

ЖАЗЫЛ эт. 1. Хакъ тѣлеп, газетле, журналла келтирип

турурча эт. *«Минги-Таугъа» жазылгъанма.* *Эки газетге жазылгъанбыз.* 2. Кесинги бир тизмеге тюшюрт. *Библиотекагъа жазыл.* *Врачха приѣмгъа жазыл.*

ЖАЗЫУ I ат. 1. Айтылгъан затны, оюмну жазар ючюн хайырланылычу графика белгиле. *Арап жазыу.* *Славян жазыу.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жазылгъан. *Жазыу иш.* *Жазыу дерс.* 3. Жазылгъан зат. *Жазыулары болгъан кѣагъыт.*

ЖАЗЫУ II ат. Кѣадар деген бла бир магъанада. *Адамны жазыуу.* Δ *Жазыу жардан атар.* *Жазыу суугъа секиртир.*

ЖАЗЫУЧУ ат. Суратлау чыгъармала жазгъан адам. *Белгили жазыучу.* *Халкъ жазыучу.*

ЖАЙ I ат. 1. Жылны жаз башындан сора келиучю, бек жылы кезиую. *Исси жай.* *Жайны ахыр айы.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жайда болуучу. *Жай кечеле.* *Жай каникулла.*

ЖАЙ II эт. 1. Узунлугъуна эм кенглигине бошла. *Жуу-ургъанны жай.* *Кюйюзню юй тюпге жай.* 2. Бастаны, мырзайны д. а. к. башха затны биширип, бир затны юсюне кѣуй. *Бастаны, стол юсюне жайып, тѣртгюл-тѣртгюл кесдиле.* 3. Чачны, эшмелени теш, бошла. *Кѣызчыкъ чачын жайды.* 4. кѣч. Адамлагъа жетдир, билдир. *Хапар жай.* 5. Кѣурутургъа такъ. *Быстыр жай.* 6. Отларгъа кѣыста, сюр. *Малланы кютюуге жай.* 7. Кѣп эт, бакъ, ѣсдюр. *Ала кѣоянла жайгъандыла.* *Республикада якланы жайгъандыла.*

ЖАЙЛЫКЪ ат. Малланы жайда кютюлюучю жерлери. Кзойла жайлыкъгъа сюрюлгендиле.

ЖАЙРАКЪ I сыф. Иер са-лынмагъан. Жайракъ ат.

ЖАЙРАКЪ II хал. сёзл. Иер салмай. Атха жайракъ мин.

ЖАЙРАЛ эт. Бутланы кенг сал. Тайчыкъ, кзобуп, жайра-лып атлап тебиреди.

ЖАЙЫКЪ эт. 1. Эсиргенден, наркоздан аяз. Жашны кефи жайыкзды. Саусуз наркоздан жайыгъа башлады. 2. Уян, эс жый, Сабийни жукъзусу жайыкзды.

ЖАЙЫЛ эт. 1. Белгили бол, билин. Хапар жайылды. 2. Айлан, жүрю. Ала, ючаякз из-лей, элге жайылдыла.

ЖАЙЫЛМА сыф. Жайыл-гъан. Жайылма гебен. Бутакъ-лары жайылма терек.

ЖАЙЫУ ат. 1. Сууну сай жери. Сууну жайыуунда жуу-ндукъ. 2. Айгъакълаучуну орун-унда келсе: жайылгъан, сай. Сууну жайыу жери. Жайыу суу.

ЖАКЪ I эт. Бир затны баш-ха затха сюрт. Дарман жакъ. Бояу жакъ. Ётмекге жау жакъ. 2. кёч. Терсликни биреуге ата. Ол кесини айыбын бизге жагъа эди. 3. кёч. бош тил. эрши с. Уруп, бир затха жабышдыр, эз. «Кётюрюп урсам, жерге жагъып кзоярма!» — деп мах-танды жаш.

ЖАКЪ II эт. От эт. От жакъ. △ Малны халын бакъгъан би-лир, отну халын жакъгъан би-лир.

ЖАЛ I ат ист. Жалчыны иши. Аны аппасы Шакъман-лада жалда он жыл тургзанды.

ЖАЛ II ат эск. Иш хакъ,

айлыкъ. Аны жалы минг сомду.

ЖАЛА эт. Тилинги бир зат-ны юсю бла ары-бери айландыр. Сют башны жала. Балны жала.

ЖАЛАМИШ сыф. сёл. тил. Аберини юзерге, кесине алыр-гъа сүйюучю. Жаламиш адам.

ЖАЛАН I сыф. 1. Юсюнде кийими болмагъан. Сабийни аякзлары жаландыла. Юсю жа-лан адам. 2. кёч. Юйюрю, жууугъу-ахлусу болмагъан. Жалан адам.

ЖАЛАНДА чеклен. кес. Затны чегин билдиреди. Жа-ланда кесинг. Жаланда бир сагъат. Жаланда ол келгенди.

ЖАЛАННГАЧ сыф. Аман, осал кийиннген. Жаланнгач адам. △ Жаланнгачдан четен-нге кирген кзатын кзумачны иничке жиплисин излей эди.

ЖАЛАУ ат. Мал жалар-гъа жарагъан, тузу неда тузлу топурагъы болгъан жер. Кийикле жалаугъа эндиле.

ЖАЛБАР эт. Жалынып ти-ле. Нартла Тейриге жалбарып тургзандыла.

ЖАЛБАУУР ат. Ич жаугъа чулгъанып, бауурдан этилген шишлик. Жалбауурну уста этиучю адам.

ЖАЛГЪА эт. 1. Къыйырла-рын бирге къош (байлап, же-лимлеп д. а. к. амал бла). Быр-гъыны жалгъа. Арматура ке-секлени жалгъа. 2. эл мюлк. Бир битимни башха битим бла къошуп, жангы зат болурча эт. Алманы бир сортун башха сор-ту бла жалгъа.

ЖАЛГЪАН сыф. Ётюрюк 1 деген бла бир магъанада. Жал-гъан сёз. Жалгъан тишле. △ Жалгъан жабышмаз, алтын тот болмаз. 2. кёч. Тыш, башха.

Жалгзан адам. Жалгзан дауур.
3. Адам кеси этген (тери, чил-
ле д. а. к. зат). *Жалгзан тери.*
Жалгзан чилле.

ЖАЛГЪАУ ат грам. Сёзню
тамырына кёшулуп, аны фор-
масын тюрлендирген, жангы
сёз кёурагган морфема. Сёз
кёураучу жалгзаула. Сёз тюр-
лендириучу жалгзаула.

ЖАЛГЪАУУЧ ат. Саплы та-
ба. *Жалгзауучда эт кёууурула*
турады.

ЖАЛКЪЫ эт. Эрик, бези.
Ишден жалкзы. Олтургзандан
жалкзы.

ЖАЛКЪЫТ эт. Эрикдир, бе-
зит. *Жауунла бизни жалкзыт-*
дыла.

ЖАЛПАКЪ ат. Тауну, сырт-
ны адам, мал айланган сыйдам
жери. *Тауну жалпагзы. Жал-*
пакда чалгзы чалабыз.

ЖАЛЧЫ I ат. Жалгза иш-
леген адам. *Кюз жалчы. Бий-*
ни жалчылары.

ЖАЛЧЫ II эт. Тынгылы
бол, этил, мажарыл. *Ишибиз*
жалчыды. Адамланы излемле-
ри жалчий барадыла.

ЖАЛЧЫТ эт. Тынгылы эт,
тындыр, мажар. *Ишни жал-*
чыт.

ЖАЛЫН I ат. 1. Чыракъ-
ны, отну ёрге алып жаннга-
ныны кёуруму. *Фатеген чы-*
ракъны жалыны. △ *Жаннган*
отда жалын жокъ. 2. Айгъакъ-
лаучуну орунунда келсе: кёу-
рум басхан. *Жалын ожакъ.*
Жалын дорбун. Жалын сын-
жыр.

ЖАЛЫН II эт. Бек тиле.
Биреуге жалыныргза. △ *Жа-*
лынып, жаудан кзалмзса.

ЖАЛЫНЧАКЪ сыф. Жа-

лыныучу. *Жалынчакъ адам.* △
Жалынчакъ суюген — жарашуу.

ЖАЛЫНЧАКЪЛЫКЪ ат.
Жалынчакъны болуму. *Жалын-*
чакълыкзда жашау.

ЖАМА эт. 1. Жамау сал.
Жыртылгзанны жама. 2. кёч.
сёл. тил. Юйдегили эт. *Жаш-*
ны жамадыла.

ЖАМАУ ат. Жыртылгзан
жерге тигилиучу журун. *Уллу*
жамау. Жамау сал.

ЖАМАУАТ ат. Халкъ. Эл-
ни жамауаты. *Сыйлы жамауат.*

ЖАМЫЧЫ ат. Узун тюк-
лю зыбыр жюнден урулуп этил-
ген, женгсиз эр киши кийим.
Жамычы кьерге.

ЖАН I ат. 1. Адамны пси-
хика дунясы, аны ангы. *Адам-*
ны жаны. Жаннга кзоркзуу
жокъду. △ *Жан чыккзгынчы,*
жашаудан умут кзурумаз. 2.
Адам деген магъанада: *Юйюр-*
ге жангы жан кзошулгзанды.
Ол бир асыл жан эди. 3. кёч.
Адамны бек жараткан заты.
Жаным сенсе.

ЖАН II ат. 1. Бир затны
къаты, бир затка жууукъ жер.
Юйню ары жаны. Сол жанын-
да. △ *Кзыркъ киши — бир жа-*
нына, кзыйккъ киши — бир
жанына. 2. кёч. Бир бирге къа-
жау тургзан эки неда талай
адам. *Эки жаны да бу оноу-*
гза ыразыдыла.

ЖАН III эт. 1. Кюйюп
башла. *Танк жанды.* △ *Жан-*
нган отха суу кзуйгзанлай.
2. Жарыт, жарыкъ бер.
Фатеген чыракъ жанады. От
жарыкъ жанады. 3. кёч. Бийик
температурада бол, бек къыз.
Санларым жанадыла. 4. кёч.
Бек ачыулай. *Кзарт бизге жан-*
ды.

ЖАНАЗЫ ат дин. Ёлгенни асырардан алгъа къабырлада этилиучю дууа. *Жаназыгъа сюелиу. Жаназы этиу.*

ЖАНБАШ сыф. Бир жанлы, къынгыр. *Жанбаш юй. Жанбаш ат. Жанбаш орундукъ.*

ЖАНДАУУР ат. Биреуну жакълаучу, къоруулаучу адам. *Къарт жандауур.*

ЖАНДЫР эт. Жанарча эт. *Чыракъланы жандыр. Отну жандыр. Газны жандыр.*

ЖАНДЫРАКЕЗ сыф. Кёзлери жаннган. *Жандыракёз жашчыкъла. Жандыракёз метеке.*

ЖАН-ЖАНЫУАР кзауум. ат. Битеу жаны болгъан затла. *Жаз башында жан-жаныуар кзозгъалады.*

ЖАНЖАТ сыф. сёл. тил. Эринчек. *Жанжат адам.*

ЖАНК ат. Жюн, тюк жокку. *Жабагъы жанк.*

ЖАНКЪОЗ ат. Къар эрингенлей, жерден бек алгъа чыгыучу, акъ, кёксюл гюллю хансчыкъ. *Сабийле жанкъозла жыядыла.*

ЖАНЛА эт. 1. Жуукълаш. *Бизге жанла. Ары жанла.* 2. Жуукълаш (заманны юсюнден). *Кюн ингирге жанлады.*

ЖАНЛЫ ат. 1. Жаны болгъан зат. *Хар жанлы да жылынуу сюеди.* 2. Жыртхыч жаныуар. *Къойланы жанлы сюргенди.*

ЖАННЕТ ат дин. 1. Динде айтылгъанына кёре, адам ёлгенден сора зауукълу жашаучу жер. 2. кёч. Зауукълу, аламат жер. *Жерибиз жаннетди.* □ **Жаннет чыпчыкъ** сары, къара эм кёксюлдюм тюклю, жырлаучу къанатлычыкъ (иволга).

ЖАНТАЙ эт. Ары-бери аунай жюрю. *Жантайып жюрюген адам.*

ЖАНТАКЪ сыф. 1. Жантая жюрюучю. *Жантакъ айыу.* 2. Къынгыр болгъан; жанбаш. *Жантакъ шинтик.*

ЖАНТАУ ат. Тууар териден этилген узун жип. *Аппа жантау этерге устады.*

ЖАНША эт. сёл. тил. 1. Керексиз, магъанасыз затны юсюнден кёп сёлеш. *Ала кёп жаншадыла.* 2. ц диал. Сёлеш деген бла бир магъанада. *Сабийчик жаншап башлады.*

ЖАНШАКЪ сыф. Жаншаргъа суюйучю. *Жаншакъ адам.*

ЖАНЫ эт. Къоркъут (бир зат этерге деп). *Ол бизни жанып кетгенди.*

ЖАНЫУ ат. Чалгъыны, бичакъны жютю этилиую. *Жаныусуз чалгъы иги кесмейди.*

□ **Жаныу** эт биле, жютю эт.

ЖАНЫУАР ат. 1. Жаны болгъан затланы адамдан къалгъанлары. *Кийик жаныуарла. Жаныуарланы дуниясы.* 2. кёч. эрши с. Бек огъурсуз, адепсиз адамны юсюнден. *Ол жаныуар неле айтып кетди?*

ЖАНГЫ I сыф. 1. Жюрютюлмеген, хайырланылмагъан. *Жангы кийим. Жангы юй. Жангы сахар. △ Жангы сибиртги ариу сибиреди. Жангы тапдым деп, эскини ташлама.* 2. Кёп болмай ишлеп башлагъан. *Жангы директор. Жангы устаз.*

ЖАНГЫ II заман. сёзл. Кёп болмай, бусагъатда. *Жангы ачылгъан тюкен. Жангы келген кзонакъ.* □ **Жангы сёзграм.** тилде жангы хайырланылып башлагъан сёз.

ЖАНГЫДАН заман. сёзл. Къайтарып, экинчи кере, энт-та. Юйню ал жанын бузуп, жангыдан къаладыкъ.

ЖАНГЫЗ I заман. сёзл. Бир. Жангыз адам. Жангыз къаз. Δ Жангыз бала эрке болур. Жангыз чибин бал этмез.

ЖАНГЫЗ II чеклен. кес. Жаланда деген бла бир магъанада. Консультациягъа жангыз биреу келгенди. Аны жангыз мен танийма.

ЖАНГЫЗЛЫКЪ ат. Жангыз адамны болуму. Жангызлыкъ жарлылыкъды.

ЖАНГЫЛ эт. 1. Терс бол, терс иш эт. Ала жангылгъандыла. Δ Жангылмазлыкъ — бир Аллах. 2. кёч. сёл. тил. Юйдегили бол. Жаш тап жерге жангылгъанды.

ЖАНГЫЛЫКЪ ат. Жангы болгъанлыкъ, жангыны халы. Пальтону жангылгъына ишеклик жокъду. 2. Алгъын белгили болмагъан зат. Хар жангылкыгъа къууанабыз.

ЖАНГЫЛЫЧ ат. 1. Кемчилик, терс иш. Ишде жангылычла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жангылычы болгъан. Жангылыч оноу. Жангылыч атлам. Жангылыч оюм.

ЖАНГЫР эт. 1. Жангы бол, жангыдан къурал. Жашау жангырады. 2. Алышын, түрлен. Жашны юсю жангыргъанды. Илму совет жангыргъанды.

ЖАНГЫРТ эт. 1. Жангы халгъа келтир. Юйню жангырт. Сын ташны жангырт. 2. Алышындыр, түрлендир. Юсюнго жангырт. Труппаны жангырт.

ЖАНГЫЧЫ ат. Жангы зат этиучу, ойлап чыгъарыучу адам.

Илмуну жангычылары. Искусствону жангычылары.

ЖАП эт. 1. Кёрюнмезча эт; антоними — ач III (1). Кюбюрню жап. Булутла кёкню жапдыла. 2. Ачылгъан затны эт, бирге жый. Китапны жап. Эшикни жап. 3. Ишин тохтат. Школну эки ыйыкыгъа жапдыла. Жыйылыуну жап. 4. кёч. Жашыр, адам билмезча эт. Кемчиликни жабып кёйдюла. Аны хыйла ишин жапдыла.

ЖАП-ЖАШИЛ сыф. Жашил дегенни айырма даража формасы. Жап-жашил кырдык. Жап-жашил къумач.

ЖАПМА ат. Жатма деген бла бир магъанада. Жапмагъа отунла жыйдыкъ.

ЖАПСАР эт. Кёлюн бас. Анасы ёпкелеген кызын жапсарады.

ЖАПЫ ат. Адамны кёрюмю, сыфаты. Аны жапысы тапсызды.

ЖАПЫРЫЛ эт. Жайыл, бас (туманны, булутну юсюнден). Туман жерге жапырылгъанды.

ЖАПЫСЫЗ сыф. Кёрюмю осал. Жапысыз адам. Жапысыз юй.

ЖАР I ат. Сууну жагъасыны, дуппурну бек тиги, оюлгъан жери. Жар оюлду. Жар башы. Жарны кыйыры.

ЖАР II эт. Кесип, атдырып, кесекле эт. Отун жар. Ташны жар. 2. Жара сал. Къашын жар. Таш бла уруп, аны башын жаргъандыла. 3. кёч. Операция эт. Саусузну жардыла.

ЖАРА I ат. Адамны, жаныуарны кесилген, кюйген, сыдырылгъан, къанагъан жери.

Ачыкж жара. Бичакж жара. □
Жара сал жаралы эт.

ЖАРА П эт. Хайыр келтир, керекли зат эт, керекли бол. *Халкзгжа жара.*

ЖАРАГЪАН сыф. Бек иги. *Жарагъан чалгъычы. Жарагъан костюм.*

ЖАРАЛЫ сыф. Жарасы (неда жаралары) болгъан. *Жаралы айыу. Жаралы солдат.*

ЖАРАТ I эт. Тапха, тюзге сана. *Мен аны жаратдым. Ишибизни жаратдыла.*

ЖАРАТ II эт. Хайырлан. *Элде эшекни кѣп затха жаратдыла. Жумушха жарат.*

ЖАРАТЫЛ эт. 1. Туу, дуниягъа чыкж. *Сабийни жаратылганына кзууанмагъан болмаз.* 2. Башлан, дуниягъа белгили бол. *Кеч жаратылгъан илмула. Малкзар литератураны жаратылыуу Кязим бла байламлыды.*

ЖАРАУ ат. Санланы чыныкждырыр ючюн этилиучю упражненияла. *Жарау саулукжгжа игиди.* □ *Жарау эт тюрлю-тюрлю упражненияла эт.*

ЖАРАУЛУ сыф. Жаралгъан, хайырлы, керекли. *Жараулу адам. Жараулу иш. Жараулу товар.*

ЖАРАУСУЗ сыф. Жаралгъан, осал. *Жараусуз адам. Жараусуз продукция.*

ЖАРАШ эт. 1. Урушну, туююшню кѣюп, мамыр халгъа къайт. *Туююшгенле жарашдыла.* △ *Керексиз гурушхачы бюсюреусюз жарашыр.* 2. Ишге, кзуллукугъа тохта. *Ишге жараш.* 3. Къарынына, эти не таты, хайырлы бол. *Анга кзууурулгъан аш жарашмайды.* 4. Келиш, тап бол. *Манга шля-*

па жарашмайды. 5. Чархына зарансыз бол. *Къызгжа машинаны ийиси жарашмайды.* 6. Сѣз бегит, келиш. *Ийнекни багъасына жарашдыкж.*

ЖАРАШДЫР I эт. 1. Урушну, туююшню, даулашны тохтат. *Бир бирге сѣз болгъанланы жарашдырадыла.* △ *Жарашдырыу — сууап, талашдырыу — жууап.* 2. Ишге, октуугъа д. а. к. башха затха тохтат, сал. *Жашны заводха жарашбырдыкж.*

ЖАРАШДЫР II эт. 1. Хазырла. *Чалгъыны жарашдыр. Кѣошну жарашдырдыкж.* 2. Ойлап чыгъар. *План жарашдыр.* 3. Санла, жилик-жилик эт. *Тууарны, союп, жарашдыр.*

ЖАРАШЫУЛУ сыф. Келишиулю, келишип ишлей, жашай билген. *Жарашыулу адам.*

ЖАРАШЫУЛУКЪ ат. Жарашып жашай билмеклик. *Адамгжа жарашыулукж неден да бек керекди.*

ЖАРАШЫУСУЗ сыф. Адам бла келишмеучю, терсакжыл. *Жарашыусуз адам.*

ЖАРКЪА ат. Жарылгъан отунладан бири. *Чынар жаркъя. Кѣгагъач жаркжа.*

ЖАРКЪАЛА эт. сѣл. тил. *Жаркъя эт, ууат. Агъачны жаркжала.*

ЖАРКЪМАЛА эт. Жартыкѣурту, тапсыз айт. *Жаркжмалап сѣлешуу. Ол не эсе да бир затланы жаркжмалады.*

ЖАРЛЫ I сыф. Малы, мюлкю бек аз болгъан неда болмагъан; антоними — **бай I** (1). *Жарлы адам.* △ *Жарлыны ѳкюлю жокж. Жарлы киндигин кеси кесер.*

ЖАРЛЫ II хал. сёзл. Керегин тапмай, кыйналып; антоними — бай II. Ала жарлы жашайдыла.

ЖАРЛЫ III ат. Малсыз, мюлксюз, кылайсыз адам. Δ Жарлыны ити гудучу кетсе ююр. Жарлыны ашыггы алчи турмаз. Жарлы, байгга жалынып, жесир баггасы ашады.

ЖАРЛЫЛЫКЪ ат. Жарлы жашау. Жарлылык ючюн уялыргга жарамайды. Δ Жарлылыггын жашыргган бай болмаз.

ЖАРМА I ат. Мирзеуню базык тартылгганы. Нартюхню, жарма этип, маллагга беребиз.

ЖАРМА II ат. Базык тартылгган мирзеуден этилген суулу ашарык. Нартюх жармагга айран мысты кзууп ичдик.

ЖАРМАJA эт. Жарма эт. Нартюхню жармала.

ЖАРСЫ эт. 1. Жан аурут. Ауругганга жарсы. 2. Кыайгыр. Бизни ючюн жарсымаггыз.

ЖАРСЫТ эт. Жюрегин кыйна. Бизни кеп зат жарсытады.

ЖАРСЫУ ат. Кыайггы, жарсытхан зат. Ала жарсыуларын билдирдиле. Δ Кзолу уллу — асыу, аяггы уллу — жарсыу.

ЖАРСЫУГГА кзар. сёз. Селешген адамны айтхан затына жарсыгганын билдиреди. Жарсыугга, ишни бошайлмадык.

ЖАРСЫУЛУ I сыф. Жарсыр кибик. Жарсыулу иш. Жарсыулу кезиу.

ЖАРСЫУЛУ II хал. сёзл. Жарсып. Жарсыулу ышар. Ол бизге жарсыулу кзарады.

ЖАРТЫ I ат. 1. Жарым I

деген бла бир магганада. Этмекни жартысы. Класны жартысы. Курсну жартысы. 2. Жарым 2 деген бла бир магганада. Жолну жартысы. Саггатны жартысы. 3. кеч. Айггаклаучуну орунунда келсе: а) билими аз, билими жетишмеген. Жарты молла. Жарты алим; б) акылдан кем. Жарты адам; в) толмагган. Жарты стакан. Жарты машок.

ЖАРТЫ II мард. сёзл. Толу уггай, саулай уггай. Терезени жарты ач. Жарты толтурулгган анкета. $\square$ Жарты квал бошалма, битме. Жарты эт толу тындырма.

ЖАРТЫ III сыф. Ичи толмагган; антоними — толу I (1). Жарты челек. Жарты стакан. Жарты юлюш.

ЖАРТЫ-КЪУРТУ хал. сёзл. Толу, тынгылы уггай. Жарты-кзурту эшит. Жарты-кзурту айт.

ЖАРЫ I ат. 1. Тюксюз, жукга тери. Бёркню жарылары. 2. Айггаклаучуну орунунда келсе: жарыладан этилген. Жары бёрк. Жары тон.

ЖАРЫ II эт. 1. Жарык бол. Эшик жарыды. Таулары башлары жарыдыла. 2. кеч. Кыууан деген бла бир магганада. Анасын кёргенде, кызычык жарыды.

ЖАРЫ III сонг. Ишни кылай ары айлангганын билдиреди. Терс жары. Узакж жары.

ЖАРЫКЪ I ат. 1. Кёзге кёрюнгген эм хар затны кёрюрча этген нюрлю энергия. От жарык. Чыракж жарык. 2. Жарыгган жер. Дорбундан жарыкгга чыккдык. 3. кеч. Кыууанч. Аны ёмюрю жарык кёрмей ётгенди.

ЖАРЫКЪ II *сыф.* 1. Бек жарытхан. *Жарыкъ кюн.* *Жарыкъ чыракъ.* 2. Иги жарытылгъан. *Жарыкъ зал.* *Жарыкъ отоу.* 3. кѣч. Къууанчлы. Аны кѣлю жарыкъды. *Жарыкъ адам.* 4. кѣч. Иги, ариу. *Жарыкъ сѣз.* *Жарыкъ мурат.*

ЖАРЫКЪ III *хал. сѣзл.* 1. Бек жарытып. *От жарыкъ жанады.* *Чыракъла жарыкъ жанадыла.* 2. кѣч. Къууанчлы халда. Бош заманынгы жарыкъ ашыр. *Жарыкъ саламлаш.*

ЖАРЫКЪЛЫКЪ *ат.* 1. Жарыкъ хал. Кюнню жарыкълыгъы кѣз кѣматады. 2. кѣч. Къууанч хал. Адамны жарыкълыгъы. Аланы бетлеринде жарыкълыкъ сезими жокъ эди.

ЖАРЫЛ *эт.* Терен, узун ызыкъ тюш, сын. Мияла жарылды. Буз жарылгъанды.

ЖАРЫМ *ат.* 1. Экиден бири. Юнню жарымы. Ишни жарымы. 2. Къаллай да болсун, бир узакълыкъны, заманны ортасы. Жолну жарымы. Сегизни жарымы болгъанды.

ЖАРЫТ *эт.* 1. Жарыкъ эт. Кюн тауланы жарытды. Чыракъла отоуну иги жарытадыла. 2. кѣч. Къууандыр. Сен бизни жарытдынг.

ЖАСА *эт.* Ариу, тизгинли, омакъ эт. Ёлканы жасадыкъ. Классны гюлле, портретле бла жасадыла.

ЖАСАКЪ *ат ист.* Эллиледен алынып тургъан налог. Мал жасакъ. Жасакъ жыйыу.

ЖАСАН *эт.* Омакъ кийин, омакъ бол. Къызла тойгъа жасанадыла.

ЖАССЫ I *ат.* Ашхамдан со-

рагъы заман. Ашхам бла жас-сыны арасы.

ЖАССЫ II *сыф.* Жукъа, кенг жайылгъан. Жассы бел бау. Жассы ташла.

ЖАСТЫКЪ *ат.* Ичи къушдан, къуудан толгъан, адам башын салып жатыучу зат. Къуу жастыкъла. Къуш жастыкъ. □ Жастыкъ тыш къумачдан машокча этилип, жастыкъга кийдирилиучу зат.

ЖАТ *эт.* 1. Тѣшекни, диванны д. а. к. башха затны юсюне узунундан тюш; антоними — къоп. Эртте жат. Узатылып жат. Сыртынгдан жат. 2. Энишге бюгюлюп, жерге ау (битимлени юсюнден). Жатхан кырдыкны чалыргъа къыйынды. Жауунладан сора будай сабан жатханды.

ЖАТДЫР *эт.* Тешиндирип, тѣшекке сал. Сабийлени жатдыр. Диваннга жатдыр.

ЖАТМА *ат.* Бир жаны саулай ачыкъ болгъан мекам. Ат жатма тюбюнде тагъылгъанды.

ЖАУ I *ат.* 1. Малны сютюнден, бир-бир битимледен этилген, ашаргъа, ашха къошаргъа жарагъан татымлы зат. Чѣплеу жау. Сары жау. 2. Жаныуарлада болуучу, сууда эрмеучю, дарманнга хайырланылуучу зат. Чабакъ жау. Борсукъ жау. Айыу жау. □ Жау чайкъа сют башны чайкъап жау эт. Жау чыракъ ичинде тартмасы болгъан, жаулу затдан этилген, жанып, юнню жарытыргъа жарагъан таякъчыкъ. Жау басды бек семирди. Жау сал семир.

ЖАУ II *ат.* Душман деген бла бир магъанада. Чычхан къапчыкъны жаууду. △ Жау-

гъа сатылма, телиге къатылма. Жауну аягъан кеси ёлюр.

□ Жау бол душманлыкъ жюрют. Жау эт кёрюп болмазча эт.

ЖАУ III эт. Кёкден жерге тюш (жауунну, къарны, бузну юсюнден). Жауун жауады. Къар жаугъанды. △ Жаугъан кёлге жауар.

ЖАУБЕДЕК ат. Чорбат чыпчыкъланы къауумундан, агъачда жашаучу, кюл бетли, жырлаучу, гитче къанатлы. Агъачда жаубедекле жырлайдыла.

ЖАУБЫДЫР сыф. сёл. тил. онгсун. Семиз. Жаубыдыр эринчек.

ЖАУЛА эт. Кёлкъалды бол. Адамны жаулагъан айыпды.

ЖАУЛУ сыф. Жауу болгъан. Жаулу шорпа. Жаулу аш.

ЖАЛУКЪ I ат. Башха къысылыучу, уллу, тёртгюл кзумач неда жюнден этилген зат.

ЖАЛУКЪ II ат. Бир бирге жау хал; душманлыкъ. Жаулукъ бла. Жаулукъ жюрютгенле. △ Жаулукъ этсенг, ачыкъ эт.

ЖАУУН ат. Булутладан тамычыла болуп тюшген суу. Сакъ жауун. △ Жауун жерге жарашыр. Жауун кёкде къалмаз.

ЖАУУНЛУ сыф. Жауун терк-терк жаууучу. Жауунлу жыл. Жауунлу жаз башы.

ЖАУУНСУЗ сыф. Жауун жаумаучу, къургъакъ. Жауунсуз жай. Жауунсуз жерле.

ЖАУУР ат. 1. Иер, хамут ашап болгъан жара. Эшекни жаууру. Атны жауурлары. 2. Айгъакълаучуну орунунда кел-

се: жаууру болгъан. Жауур эшек. Жауур ат.

ЖАУУРЛУКЪ ат. Иерни тюбюне салыныучу кийиз неда башха зат. Атны жауурлугъу. Эшекни жауурлугъу.

ЖАУУРУН ат. 1. Къысха иликни баш жанында кючгюл къалакъ суюк. Жугъутурну жаууруну. Ирикни жаууруну. 2. Аркъаны баш жаны инбашла бла бирге. Жашны мазаллы жауурунлары бардыла. △ Жауурунунгу кепдирме, юйюнге асыу келтирме. □ Жауурун къалакъ жауурун 1 деген бла бир магъанада.

ЖАУХАР ат. Сууда жашагъан метеке маталлы жаныуарчыкъны къабыны ичинде жаратылгъан акъ неда саргъылдым, сыйлы, омакълыкъгъа хайырланылыучу тегерек бюртюк. Жаухар кирик. Жаухар бюртюк.

ЖАХАНИМ ат дин. Динни ангылатыуна кёре, «гюняхлары» болуп ёлгенле азап чегерик жер. Къара жаханим. △ Жаханимни кёрмеген жаннетге кёл салмаз.

ЖАХИЛ сыф. Къарангы, окъууу-билими болмагъан. Жахил адам. Жахил халкъ. △ Жахил молла дин бузар.

ЖАХИЛЛИК ат. Жахилни халы. Кёп жылланы халкъыбыз жахилликде жашагъанды.

ЖАШ I сыф. 1. Къарт болмагъан; антоними — къарт I. Жаш адам. △ Жаш къарыуу бла кючлю, къарт акъылы бла кючлю. Жаш къарында таш эрир. 2. Сынауу болмагъан неда аз болгъан. Жаш устаз. Жаш алим. 3. Жангы жаратылгъан, къуралгъан, ёсюп башлагъан. Жаш терек. Жаш литература.

Жаш назмучу. □ **Жаш** бол ж а ш а р деген бла бир магъанада. **Жаш** тѣлю ёсюп келген жаш адамла.

ЖАШ II ат. 1. Акъыл-балыкъ болгъан эр киши; антониими — **къарт II**. *Жаш окъууун бошады.* △ *Жашы болмагъан тют болады.* 2. Атаны-ананы эркегырыу сабийи. *Аны эки жашы да заводда ишлейдиле.* 3. Миллетни эр киши келечиси. *Малкъарны айтхылыкъ жашы.*

ЖАША эт. 1. Кечин, жан сакъла. *Ырахат жаша.* 2. *Жашауну бир белгили жерде бардыр. Элде жаша. Шахарда жаша.*

ЖАШАР эт. Керти жыл санынгдан кичи кѣрюн. *Адамны жюреги кзууанса, жашаргъан этеди.*

ЖАШАУ ат. 1. Дунияда бола тургъан тюрлениулени бир энчи тюрлюсю. *Жашауну юсюнден хапар.* △ *Жашау сюйген — жалынчакъ.* 2. *Жаны болгъан затны эм битимни ёмтюрю. Адамны жашауу кзысхады.* 3. *Айгъакълаучуну орунунда келсе: жашау бла байламлы. Жашау жол. Жашау кертилик.* 4. *Адамны жашагъан кезиую. Бусагъатдагъы жашауубуз. Ол кесини жашауунда кѣп зат сынагъанды.*

ЖАШИЛ сыф. Кырдык бетли. *Жашил кюйюз. Жашил кырдык.*

ЖАШИЛДИМ сыф. *Жашил деген сыфатны кемлик даража формасы. Жашилдим кзумач. Жашилдим кѣлек.*

ЖАШИЛЛЕН эт. *Жашил бол. Жаз башында хар зат да жашиллениди.*

ЖАШ-КЪУШ кзуум. ат. *Жаш адамла. Жаш-кзуш топ ойнайды, чабып, секирип эришеди.*

ЖАШЛЫКЪ ат. 1. *Жаш заман. Адамны жашлыгъы.* △ *Жашлыкъда жангылгъанны ким да кечеди.* 2. кѣч. *Женгиллик. Азнауур ол ишни жашлыкъдан этгенди.* □ *Жашлыкъ эт бир затны оюламай эт.*

ЖАШНА I эт. Кѣз къама-тырча жан, чакъ. *Кѣк жашнады. Шибиля жашнады.*

ЖАШНА II эт. *Жаш бол деген бла бир магъанада. Арт жыллада атабыз жашнагъанча кѣрюнеди.*

ЖАШЧЫКЪ ат. *Эркегырыу сабий. Жашчыкъла топ ойнайдыла.*

ЖАШЫР эт. Бир затны биреге билдирме. *Кѣлюнгдегин жашыр. Жашырмай айт.* △ *Сокъзур жашыргъанны сау тапмаз.*

ЖАШЫРТЫН хал. сѣзл. *Кишиге билдирмей. Адамладан жашыртын.* △ *Жашыртын кзапхан ит кирик.*

ЖАШЫРЫН I эт. Букъ деген бла бир магъанада. *Кюн тау артына жашырынды.*

ЖАШЫРЫН II сыф. *Адамлагъа билдирирге жараматгъан; таша. Жашырын иш. Жашырын душман.* △ *Жашырын дергчиден ачыкъ тюртчю игиди.*

ЖАШЫРЫН III хал. сѣзл. *Жашыртын деген бла бир магъанада. Жашырын айт. Жашырын кзара.*

ЖАШЫРЫН IV ат. *Жашырылгъан, таша зат. Табийгъат-*

ны жашырынлары. Биз аны жашырынларын билгенбиз.

ЖАЯ I ат ист. Садакъ окъну атаргъа хайырланылыучу сауут. *Нартла жаягъа уста болгандыла.*

ЖАЯ II ат ист. Жюн чакъгъанда хайырланылыучу керек. *Ынна жая бла жүн чагъады.*

□ **Жая** къобуз скрипка.

ЖАЯКЪ ат. Адамны эм жаныуарны тишлери орналгъан жери бет сюеклери (баш эм тюп). *Баш жаякъ. Тюп жаякъ.*

ЖАЯУ I сыф. Улоусуз жүрюген. *Жаяу адам. Жаяу къонакъ. △ Атлы жаяугъа нёгер туюлдо.*

ЖАЯУ II хал. сёзл. Улогъа минмей. *Жаяу жүрюрге. Жаяу кел.* □ **Жаяу** аскер жаяулай уруш этиучю аскер.

ЖЕЗ ат. 1. Багъырны башха металла бла (тутурукъ, къоргъашин д. б.) эритмеси. *Атны кереклери кюмюшден бла жезден ишленгендиле.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жезден ишленген. *Жез кзумгъан. Жез кзонгуроу.*

ЖЕЙ эт. эск. Аша I деген бла бир магъанада. *Аш жей. △ Балалы тауукъ кзурт жеймез.*

ЖЕЙРАН ат. Терк чабыучу, субай кийик.

ЖЕК эт. 1. Атны, эшекни кереклерин салып (къысып), арбаны, чананы тартырча эт. *Атны арбагъа жек.* 2. кёч. Ишлетип, хакъларын бермей къыйна. *Жалчы жек.*

ЖЕКБАШ сыф. бош тил. *онгсунм. Жекбаш адам.*

ЖЕЛ ат. Хауаны кенделенине кымылдагъаны. *Уллу жел.*

Жел урады. △ Жел тауну тепдирир. Желни арты жауун болур. □ **Жел** ауруу адамны жиклерини чанчып ауруулары (ревматизм). **Жели** тутду жел аурууу къозгъалды. **Жел тарткыч** печьни эшигини тюбюнде, хауа барып, от иги жанар ючюн этилген тешик. **Жел тирмен** желни кючю бла ишлеген тирмен. **Жел эт** желде чайкъал.

ЖЕЛИМ ат. 1. Жабышдырыучу зат. *Къагъыт желим. Агъач желим.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) жабышыучу. *Желим топуракъ;* б) резинден этилген. *Желим галошла. Желим чарх. Желим чурукъла.*

ЖЕЛИН ат. Тиши жаныуарланы эмчеклери болгъан безлери, сют орунлары. *Ийнекни желини. Тыкъ желин.* □ **Желин** эт желинле деген бла бир магъанада.

ЖЕЛИНЛЕ эт. Сютден тол (къозларны аллында). *Ийнек желинлей башлагъанды.*

ЖЕЛКЕ ат. 1. Башны арт жаны. *Базыкъ желке. △ Байны желкеси — жау чулгъам.* 2. Балтаны ауузундан бирси жаны. *Балтаны желкеси жарылгъанды.*

ЖЕЛМАУУЗ ат миф. 1. Жомакълада айтылгъаннга кёре, хар затны ашап, жокъ этип баргъан уллу жаныуар. *Айны тутхан желмаууз.*

ЖЕЛПЕГЕЙ I сыф. Тюймелери этилмеген (кийим). *Желпегей кзаптал.*

ЖЕЛПЕГЕЙ II хал. сёзл. Тюймелерин этмей, юсге къаплап. *Тонну желпегей кзапла. Кительни желпегей кий.*

ЖЕМ ат. Мирзеуден этил-

ген мал аш. *Татымлы жем. Аг-
лагъа жем ашат.*

ЖЕМИШ ат. Кёгет деген
бла бир магъанада. *Жемиш бер-
ген терекле.*

ЖЕНГ I ат. Кийимни би-
лекни жапхан жери. *Кёлекни
женглери. Женгсиз кёлек.* □
Женг ал (аллы) женгни бууун-
нга жетген жери.

ЖЕНГ II эт. 1. Даулашып
хорла. *Биз бир бирни женгал-
мадыкъ.* 2. Хорла деген бла бир
магъанада. *Аурууну аш женге-
ди.* 3. кёч. Саулай бийле, бек
кыс. *Аны жукъусу женгип
турады. Къартны эски аурууу
женгип башлагъанды.*

ЖЕНГИЛ I сыф. 1. Ауурлу-
гъу аз болгъан; антоними —
ауур I (1). *Женгил жюк. Же-
нгил металл.* 2. кёч. Тири, жи-
гер кымылдагъан. *Женгил
санла.* △ *Женгил аякъ кир
басар.* 3. кёч. Ангыларгъа,
этерге тынч. *Женгил дерс.
Женгил задача. Женгил упраж-
нение.* 4. кёч. Терк ачыулану-
чу. *Женгил адам.* □ **Женгил**
машина жюк ташыргъа угъай,
адамла жюрютюрге хайырла-
нылыучу машина. **Женгил**
акъыллы басымсыз, терк ачыу-
ланыучу.

ЖЕНГИЛ II хал. сёзл. Терк
деген бла бир магъанада. *Же-
нгил атла. Женгил кел.* △
Женгил кыызгъан женгил сууур.

ЖЕНГИЛЛЕН эт. 1. Женги-
лирек бол. *Эшекни жюгю же-
нгилленгенди.* 2. кёч. Тынчы-
ракъ бол. *Ишибиз женгиллене
башлагъанды.*

ЖЕНГИЛЛЕТ эт. 1. Женги-
лирек эт, ауурлугъун азыракъ
эт. *Арбаны Жюгюн женгиллет.*
2. кёч. Къыйналгъанын, ары-

гъанын азайт, тири эт. *Жарау
санларыбызны женгиллетгенди.*

ЖЕПИ ат. Гам жабылма-
гъанны хатасындан болгъан
тешик. *Эшикни жеписи. Тере-
зени жеписи.*

ЖЕР ат. 1. Битеу жан-жа-
ныуар жашагъан планета. *Жа-
шагъан жерибиз. Жерибиз ариу-
ду, байды.* 2. Биз жашагъан
планетаны суусуз кесеги. *Ке-
меден къарап, жерни кёребиз.*
3. Къыртыш, сюрдю, ёсген, бит-
ген затны оруну. *Жер сюрербиз,
мал кютебиз.* △ *Эр эли бла
ахшы, жер битими бла ахшы.*
4. Биреуню эркинлигинде бол-
гъан территория. *Совхозну же-
ри. Районну сюрдю жерлери.* 5.
Ата журт деген бла бир магъа-
нада. *Биз элибизни, жерибизни
сюебиз.* 6. Олтурургъа орун.
Хар ким жерине олтурду. □
Жер макъа териси губузлу эм
шыты жерде жашаучу макъа.
Жер семиртгич жерни битимли
этиучю зат. **Жер** юй жерни
къазып, ичинде адам жашарча
ишленнген мекам.

ЖЕР-ЖЕРГЕ орун. сёзл. Хар
жерге, тюрлю-тюрлю жерлеге.
*Ала жер-жерге барып айла-
надыла.*

ЖЕР-ЖЕРДЕ орун. сёзл.
Хар жерде, тюрлю-тюрлю жер-
леде. *Жер-жерде юй ишлей ай-
ланнган кыйынды.*

ЖЕР-ЖЕРДЕН орун. сёзл.
Хар къайдан, хар жерден, тюр-
лю-тюрлю жерледен. *Бизге жер-
жерден къагъытла келедиле.*

ЖЕРК ат. 1. Мылы жерле-
де ёсюучю, жумушакъ агъачлы,
чапыракълы терек. *Жерк кзу-
рулушда хайырланылады.* 2.
Айгъакълаучуну орунунда кел-

се: жеркден этилген. *Жерк* кзангала. *Жерк* отун.

ЖЕРЛЕ эт. 1. Сауутха окъ сал. *Ушкокну жерле*. 2. Иер (жер) сал. *Атны жерле*. *Эшекни жерле*.

ЖЕРЛЕШ ат. Башхала бла бир жерде жашагъан адам. *Бизни жерлешлирибиз*.

ЖЕСИР ат. Пленнге тюшген адам. *Ала жесирге алыннган эдиле*. □ *Жесир бол пленнге тюш*. *Жесир эт пленнге ал*.

ЖЕТ эт. 1. Бир жерге бар, кел. *Тюкеннге жетип кел*. 2. Ёсюп, кючленип, бир белгили чекге кетюрюл. *Кырдык белге жетеди*. *Сууукъ 15 градусха жетди*. 3. Алгъа баргъан бла тенг бол. *Ол мени ызымдан жетди*. 4. Кенгирекде тургъан затха бир затынгы тийир. *Кзолум тапкагъа жетди*. *Киштик жёрмеге жеталмады*. 5. Кереклиси чакълы бол. *Урлугъубуз жетерикди*. *Бичен маллагъа жетерикди*. 6. Бир затны байлар, кысар чакълы узун бол. *Аны белине бел бау жетмейди*. 7. Тол, бол. *Аны къаргъышы кишиге да жетмейди*. △ *Игини алгъышы жетер*. 8. Биш, орурча, жыярча бол. *Будай жетгенди*. *Баллиле жете башлагъандыла*. 9. кёч. *Акъылбалыкъ бол*. *Жетген къыз*. *Жетген жаш*. *Аны юйюрю жетгенди*. △ *Жетген къыз жерли эшекни таңымаз*. 10. Жууукъ, ахлу бол. *Сен манга жууукъ жетесе*. 11. Селеше туруп, биреуню юсюнден айт. *Жаш атагъа-анагъа жетип башлады*.

ЖЕТГЕН белгис. алм. Харким. *Жетген санга тырман этеди*. *Кюнюнго жетген бла хапар айтып ашырма*.

ЖЕТДИР эт. 1. Элт, келтир. *Машокну юйге жетдир*. 2. кёч. *бош тил*. *Ур 1 деген бла бир магъанада*. *Жаягъына жетдир*. 3. кёч. *Айт, билдир*. *Жаш хапарны юйюне сууутмай жетдирди*.

ЖЕТЕУ къауум. сан. сёл. тил. *Жетеулен деген бла бир магъанада*. *Жетеу дырын жыядыла*. △ *Жетеу биреуню сакъламайды*.

ЖЕТЕУЛЕН къауум. сан. *Жети адам бирге*. *Жетеулен хуна кзалайдыла*.

ЖЕТИ санчы сан. 7 затны кёргюзтген санау, 7 деген тарихни аты. *Жети ай*. *Жети адам*.

ЖЕТИНЧИ тизг. сан. *Жети деген сёзден къуралгъан тизгинчи санау*. *Жетинчи класс*.

ЖЕТИШ эт. 1. Жетер чакълы бол. *Окъуу кабинетле жетишмейдиле*. *Дерсликле жетишедиле*. 2. Ишни этал. *Биз аланы чалгъанларын жыйып жетишалмайбыз*.

ЖЕТИШДИР эт. Тамамла, толу эт, чегине жетдир. *Айтып жетишдир*.

ЖЕТИШЕР юлюш. сан. *Жети деген сёзден къуралгъан юлюшчю санау*. *Жетишер мал*. *Жетишер алма*.

ЖЕТИШИМ ат. Адам ишинде, окъууунда болдургъан иги, тап, жангы зат. *Илмуну жетишимлери*. *Жетишимле болдур*.

ЖЕТМИШ санчы сан. 70 затны санын кёргюзтген санау, 70 деген тарихни аты. *Жетмиш тууар*.

ЖЕБЕЛЕ эт. Ууакъ-ууакъ, терк-терк атла. *Къартчыкъ жёбелеп барады*.

ЖЕГЕ ат. Чапыракълары жеркникилеча, алай кезли, гюл-

лери ариу ийисли, татлы суу болгъан, жумушакъ агъачлы терек. *Жёге терек.*

ЖЁРМЕ ат. Къойну, эчкини чегилерини жауун быдыр кесекге чулгъап этилген аш. *Жёрме эт. Жаулу жёрме.* △ *Жёрмеге жетмеген киштик киби.*

ЖЁРМЕЛЕ эт. Уллу-уллу тутдуруп тик. *Тёшек тышны жёрмеле.*

ЖЁТЕЛ ат. Адамны тамагындан хауаны къыйналып, кёкюрек таууш этип чыгыуу. *Жашны жётели сел болду.*

ЖИБЕК ат. 1. Чилле деген бла бир магынада. *Чий жибек.* △ *Жибекден жигибиз, алтындан жюгюбюз.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жибекден этилген. *Жибек жаулукъ. Жибек ау.* 3. Нартюхню чачы. *Нартюхню жибеге дарманнга жарайды.* □ *Жибек жюнлю жумушакъ жюнлю (къой). Жибек къатапа къатапаны чилледен согъулгъан тюрлюсю (узун тюклю).*

ЖИБЕР эт. 1. Биреуню бир жары бардыр, ий. *Элге жибер. Базаргъа жибер. Жер-жерге адамла жибер.* 2. Ычхындыр, бош эт, эркин эт. *Сабийлени ойнаргъа жибер. Киногъа жибер.* 3. Жой, зыраф эт. *Заманны бошуна жибердик.* 4. Халат, тапсыз иш эт. *Халатла жибер. Жангылыч жибер.* 5. Станокну, токну д. а. к. башха затны ишлетип башла. *Токну жибер. Станокну жибер.* 6. Ёдюр. *Сакъал жибер.* 7. Этимчаны II формасы бла келсе, болушлукъчу этимни къуулугъун толтурады, ишни терк этилгенин кёргюзтеди. *Уруп жибер. Атып жибер. Къычырып жибер.*

ЖИБИ эт. Жауун, суу ки-

рип, суу, мылы бол. *Бек жиби. Юсюбюз жибиди.*

ЖИГЕЙ ат. Эчкини, текени къуйругъу. *Улакъны жигейи. Текени жигейи терк-терк къалтырайды.*

ЖИГЕР I сыф. Эринмей, иги ишлеучю, иш кёллю. *Жигер коллектив. Жигер адамла.*

ЖИГЕР II хал. сёзл. Иги, кёл салып. *Жигер урун.*

ЖИГЕРЛИК ат. Жигерни халы. *Жигерлик эт. Жигерлигини кёргюзт.*

ЖИГИТ ат. 1. Батыр, къоркъа билмеген адам. *Жигит ёлсе, жигитлиги къалады.* △ *Жигит айтмаз, айтса, къайтмаз.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: затдан къоркъмагъан. *Жигит адам. Жигит аскерчи.*

ЖИГИТЛИК ат. Жигитни иши. *Жигитлик эт. Жигитлиги болгъан адам.*

ЖИЙИРГЕН эт. Бир затны жаратмай, андан кёлюнг къачарча бол. *Ийисден жийирген.*

ЖИЙИРГЕНЧЛИ сыф. Адам жийиргенирча болгъан. *Жийиргенчли зат.*

ЖИК ат. 1. Жиликни арыбери жюрюрча, къымылдарча къошулгъан жерлери. *Бармакъны жиклери. Боюн жик.* 2. Нартюхню, къаамишни эм башха аллай затны чапыракъ айыргъан жери. *Къаамишни жиклери. Нартюх къабукъну жиклери.* □ **ЖИК-ЖИК** бол сан-сан бол. **ЖИК-ЖИК** эт сан-сан эт.

ЖИЛЕК ат. Ханс битимде битиучю, ариу ийисли, къызылала, татлы жемиш. *Къызла жилекле жыадыла.*

ЖИЛИК ат. 1. Ичи тешикли узун сюек. *Жилик сындыр.*

2. Жилик сюекни ичиндеги жау.
Сюекни жилиги.

ЖИЛТИН ат. 1. Жана турган неда кыызган затны бир гитче кесеги. Отну жилтини. $\triangle$ *Жилтин жетмей, от тюшмез. Гитче жилтин уллу элли жан-дырыр.* 2. кёч. Кыууанчны, мудахлыкны д. а. к. башха затны билдирген ышан. *Огзурлу-лукзну жилтини. Умут жил-тини.*

ЖИЛТИРЕ эт. Бек жарыт, уллу жарык бер. *Жулдузла жилтирейдиле. Кюн жилтирей башлагзанды.*

ЖИЛЯ эт. Кёз жаш чыгъар. *Елгенге жия. Жиялган тау-уш.* $\triangle$ *Жиялыкз сабий ана-сыны богзагзы бла ойнар.*

ЖИЛЯМСЫРА эт. Кесинги жиялганча кёргюзт. *Сабий, этген хылиси ючюн анасындан кзоркзуп, жиямсырады.*

ЖИЛЯН ат. Сюркелип жүрюген, иничке, асламысында уллу, узун жаныуар. *Уу жиян. Багзырбаш жиян.* $\square$ **Жилян** сют сютге ушагъан уулу сууу болгъан ханс (молочай).

ЖИЛЯУ ат. Елгенге жарсып, кёз жашланы тёгюлюуле-ри. *Ол юйде жияу барды.* $\triangle$ *Жияу бла кюкю кзарындаш-ладыла.* $\square$ **Жияу** эт жарсыгъанынги билдирип, кёз жаш тёк.

ЖИЛЯУУКЪ сыф. Терк-терк жияучу. *Жияуукз сабий.*

ЖИНК ат. Мыдыхчык, Чынар жинк. *Кзыыл жинк.* $\square$ **Жинк** бол кызарып, кып-кызыл бол. **Жинк** эт кызар-тып, кып-кызыл эт.

ЖИНГИЛ сыф. Бек жарык (тюрсюнню юсюнден). *Жингил кзыыл. Жингил сары.*

ЖИНГИРИК I ат. 1. Билекни бюгюлген жери. *Ол мени жингириги бла тийип уятды.* 2. Жолну, быргыны д. а. к. башха затны кынгыр, бурулган жери. *Жолну жингириги.*

ЖИНГИРИК II ат ц диал. Адамны кычырыкз этип жиялганы. *Сабийни жингириги. Тиширыулары жингириклери.*

ЖИП ат. Узун кыайиш, кендир бау. *Кыайиш жип. Жип бла байла.*

ЖИПИ I ат. 1. Суулу, батмакз жер. *Жипини кырдыгы. Жипилени кзуругуу.* 2. Айгъакзлаучуну орунунда келсе: жипили, кир, ийисли. *Жипи жер. Жипи суу.*

ЖИПИ II ат. Жипи жерде битнучю, кыаурасыз, кёпжыллыкз битим. *Жипини чалдыкз. Жипини мал сюйюп ашамайды.*

ЖОЙ эт. 1. Кыорат, жокз эт. *Ырысхыны жой. Ахча жой.* 2. кёч. Елтюр. *Уруш кёплени жойгзанды.* 3. Кыорат, тас эт, бошуна кетер. *Заманны зыраф жойма.*

ЖОЙКЪУЛЛАН эт. Кёзбау эт, биреуню ёгюрюкге махта. *Таматагза жойкзулланганла. Ол жойкзулланып сёлешди.*

ЖОККУ ат. Бирге жууукз ёсген неда жыйылган затла. *Чырпы жокку. Булут жоккула. Жюзюм жокку.* $\square$ **Жокку** бол бирге жыйыл, бир бирге бек жууукзда бол. **Жокку** эт бирге жый, бир бирге бек жууукз эт.

ЖОКЪ хапар. сёз. 1. Бир затны болмагъанын кёргюзтеди; антоними — бар II. *Юйде адам жокзду.* $\triangle$ *Уллу ишде уят жокз, уялганда кзууат жокз.* 2. Этимсыфатны ызындан келсе, ол кёргюзтген ишни угъай-

лайды, Аны андан билгени жокъду. □ Жокъ бол тас бол, думп бол. Жокъ эт кзурут, артын юз. Жокъга чыгъар жокъга сана.

ЖОКЪЛА эт. 1. Сор, тинт, бил. Дерде ким болмагъанын жокъла. 2. Кёре, сора бар. Сау-сузну жокъла. Ахлуланы жокъла.

ЖОЛ I ат. 1. Машина, адам д. а. к. башха зат жюрюрге ишленген жер, самолёт учарга, кеме жүзерге белгиленген ыз. Арба жол. Асфальт жол. △ Жол сормай, жолга чыкма. Жол тапхынчы, жолдаш тап. 2. кёч. Амал, мадар. Жашауну игилендирунню жоллары. Кемчиликлени кетерир жолла излениди. □ Жол айырылган эки неда андан да кёп жол бирге кышулган жер. Жол кыагыт транспортну элтген адам кыайры барлыгы, не зат этериги жазылган кыагыт. Жол уста жолну иги билген адам.

ЖОЛ II ат. 1. Заман деген бла бир магъанада. Ол жол. Сен келген жол. 2. Кере деген бла бир магъанада. Бир жолга. Эки жолда да сен айтханча этдик.

ЖОЛДАШ ат эск. 1. Нёгер, тенг. Аман бла жолдаш болма. 2. Гражданин, инсан. Жолдаш Иванов.

ЖОЛОУЧУ ат. Бир жары басыргъа жолга чыкыган адам. Узакъ жолоучула. △ Жолоучуга жол сорма, аш бер. Жолоучу — узакъга, урлаучу — тузакъга.

ЖОЛУКЪ эт. 1. Тюбе, тюбеш. Тенгинге жолукъ. 2. Сына, кёр, башынгдан ётдюр. Ахшылыкъга жолукъ.

ЖОЛЧУ ат. Жол ишлеучю адам. Жолчула Малкзарга жаны жол ишлегендиле.

ЖОМАКЪ ат. Халкыны келден чыгъармачылыгыны бир тюрлюсю. Жомакъ айт. Сейирлик жомакъла.

ЖОМАКЪЧЫ ат. Жомакъланы уста айтыучу адам. Жомакъчы кзарт.

ЖОН эт. Кесип, тюзет, сыйдамла, иничкерт, жютю эт. Агъачны жон.

ЖОННГУРЧХА ат. Агъачны жонганда тюшген кесекчикледен, бири; юзгеле. Чынар жоннгурчхаланы жый.

ЖОР ат. Христиан динни белгиси. Кыабырны жору. □ Жор эт кюлунг бла жорну белгисин кёргюзтюр, дууа окъу.

ЖОРАЛА эт. Биреуге, бир затха ата. Алагъа назму жорала. Жигитлеге жоралап китап жаз.

ЖОРГЪА ат. 1. Атны, эшекни эки онг неда эки сол аягынын бирден алып чабыуу. Атны жоргъасы. △ Жоргъа атлыга — тынч, атха — кыйын. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жоргъалап жүрюучю. Жоргъа эшек. Жоргъа ат. △ Жоргъа атха эл минер.

ЖОРГЪАЛА эт. Жоргъа жүрюш бла бар. Ажир жоргъалап тебиреди.

ЖОРГЪАЛАТ эт. Жоргъа жүрюш бла бардыр. Эшекни жоргъалат. Атны жоргъалат.

ЖОРТ эт. 1. Бир ал аякъ бла бир арт аякыны жерге бирден салып чап (атны, эшекни юсюнден). Атла жортадыла. Эшек жортуп барады. 2. Чап. Жашчыкъ тюкеннге жортуп кетди.

ЖОРТУУКУЪ *сыф.* Жортуучу. *Жортуукъ ат.* Δ Жортуукъну башы жолда кзалыр.

ЖОРТУУУЛ *ат ист.* Адамланы, бир зат урлап, мал сюрюр ючюн атла бла узакъ жолгъа барыулары. *Нартла жортууулгъа чыкздыла.*

ЖОРУКЪ *ат.* 1. Жашауда болумланы бирге байламлыклары эм бир бирге бойсунуулары. *Шериатны жоруклары.* 2. Адамла барысы да бойсунган низам, болум, бегим. *Тойну жоругъу. Оюнну жоругъу.* 3. Мадар, амал, жол. *Агротехниканы жоруклары. Зоотехнияны жоруклары.* 4. *пед.* Илмуда воспросланы англылатылулары. *Орфографияны жоруклары. Математиканы жоруклары.*

ЖОХАР *сыф.* 1. Къолан, ала, тамгъалы. *Жохар тауукъ. Жираф жохарды.* 2. Зыбыр деген бла бир магъанада. *Жохар кзолла. Жохар сакзал.*

ЖОЮЛ *эт.* Ёл 1 деген бла бир магъанада. *Къазауатда жоюлгзанла.*

ЖУБАН *эт.* Заманынгы бир зат бла оздур; булжу, кечин.

ЖУБУ *сыф.* Жумушакъ тюкюлю. *Жубу кючюк. Жубу улакъ.*

ЖУБУРАН *ат.* Сабанлагъа заранлы, кемириучю, гылыу чычхандан уллу, киштикден гитче жаныуар. *Жубуранла шиш туруучудула.* Δ *Жубуранны арты чычханчы болур.*

ЖУГАР *ат.* Жер къазаргъа хайырланылуучу, узун, агъач саплы иш керек. *Жугар бла жер кзаздым.*

ЖУГЪУ *ат.* Затны адыргъа неда башха затха жабышып къалгъаны. *Ун жугъу кзолла. Айранны жугъусу.*

ЖУГЪУР *сыф.* Тюрлю-тюрлю тюрсюнлю тамгъалары болгъан. *Жугъур бет. Жугъур чабакъ. Жугъур гаккы.*

ЖУГЪУТУР *ат.* Тау теке. *Жашла жугъутур уугъа кетгендиле.* Δ *Жугъутур кзулагзына жел кзакзгзанлай.*

ЖУККА *ат.* 1. Тиширыуну сют безлеринден бири. *Ала бир жукканы ичип ёсгендиле.* 2. Жаныуарны эмчеги. *Ийнекни жуккалары.* $\square$ *Жукка сал сабийинге, эмчегингден сют ичир.*

ЖУКЪ I *белгис. алм.* Бир зат, бир абери. *Жукъ тапмадыкъ. Бир жугъунг бармыды?* Δ *Жукъ кзабынса, тютюню чыгзар.*

ЖУКЪ II *эт.* 1. Биреуден башхагъа кёч (аурууну юсюнден). *Жукзгган ауруу. Манга кесекле сенден жукзггандыла.* 2. *кёч.* Биреуден бир затха юйрен. *Аны жигерлиги бизге да жукзгганды.*

ЖУКЪА I *сыф.* 1. Къалынлыгъы гитче. *Жукъа кзанга.* 2. *Кёч.* Арыкъ, азгъын. *Жукъа адам. Жукъа санла.* Δ *Жукъа адам сёзлю болур.* 3. Бир бирден узагъыракъда битген; антоними — *къалын I (1).* *Жукъа жулдузла.* 4. Сууу кёп, башха заты аз болгъан; антоними — *къалын I (2).* *Жукъа айран. Жукъа шорпа.* 5. *кёч.* Къолайы осал, ахчасы, ырысхысы аз болгъан. *Хуржуну жукъа адам. Кзолубуз жукъады.*

ЖУКЪА II *хал. сёзл.* Тыкъ, къалын угъай. *Биченни жукъа жай.* 2. Араларын бир бирден узакъ этип. *Жукъа сеп. Жукъа орнат.* 3. *кёч.* Женгил, *Жукъа кийин.*

ЖУКЪАР *эт.* 1. Жукъа бол,

иничкер. *Кзанга жукъарады.* 2. кѣч. Арыкъ бол, аз. *Малла жукъаргъандыла. Сабийчик жукъарды.* 3. Кийилип, эски бол, ашал. *Кѣнчекни арт жаны: жукъаргъанды.* 4. Аз бол, ажай. *Чачым жукъарды. Жулдузла жукъарадыла.* 5. Суулу бол. *Айран жукъарды. Воза жукъаргъанды.* 6. Жайыл, чачыл. *Туман жукъарады. Тюгюн жукъарады.* 7. кѣч. Ажай, тауусула башла. *Хуржунла жукъаргъандыла. Кюбюр жукъара башлагъанды.*

ЖУКЪАРТ эт. 1. Жукъаракъ эт. *Къанганы, жонуп, жукъарт.* 2. Суу къошуп, жукъа эт. *Айранны жукъарт.* 3. Битимлени араларын кенг эт. *Нартюхню зыгытын жукъарт. Чюгюндюрню зыгытын жукъарт. Быхыны зыгытын жукъарт.*

ЖУКЪЛА эт. 1. Жукъугъа синг. *Ат ёретин жукълайды. △ Бѣрю бир кѣзю бла жукълар.* 2. кѣч. Жукъ этмей, бош тур. *Бу ишде жукълап туругъа жарамайды.*

ЖУКЪЛАТ эт. Бѣлеп, жатдырып, жукъларча эт. *Сабийни жукълатдыкъ.*

ЖУКЪУ ат. Белгили бир кезиуде къатланып туруучу, эсни саулай неда бир кесекге тохтатыучу физиология ырахатлыкъ болум эм солуу. *Жукъубуз келди. Жукъу татлыды. △ Жукъусу келген тѣшек айырмаз. Жукъу къарын тойдурмаз. □ Жукъу басды жукъусу бек келди. Жукъугъа бат къаты жукъла.*

ЖУКЪУСУРА эт. Жукъунг келип, баш къакъ. *Сабий жукъусурап башлады.*

ЖУКЪУЧУ сыф. Кѣп жукъ-

лаучу, кѣп жукъларгъа суюген. *Жукъучу адам. △ Эринчек адам жукъучу болур.*

ЖУЛДУЗ ат. 1. Кече кѣкде жылтырагъан зат. *Жарыкъ жулдуз. Чолпан жулдуз.* 2. кѣч. Бек белгили адамны юсюнден. *Къазим бла Къайсын халкъыбызны батмазлыкъ жулдузларыдыла.* 3. Беш мюйюшлю геометрия фигура. *Ёлканы тѣппесинде омакъ жулдуз барды.*

ЖУЛКЪ эт. 1. Къанатлыны неда жаныуарны тюгюн тамыры бла юзюп ал. *Тауукъну тюгюн жулкъ.* 2. кѣч. Къабып, талап, кесек-кесек эт, ёлтюр. *Ит тауукъну жулкъду.*

ЖУМ эт. Кѣзлени къыс. *Кѣзню жумуп ачхынчы.*

ЖУМА ат дин. Байрым кюнледе межгитде этилиучю намаз, окъулгъан дууа. *Халкъ жумагъа жыйылды. □ Жума намаз жума кюн сайын межгитде этилиучю намаз.*

ЖУМАРУКЪ ат. Жаз тауукъну къауумундан, таулада, къаялада жашаучу къанатлы. *Талгъыр жумарукъ. Жумарукъну сызгъырыуу.*

ЖУМДУРУКЪ ат. Бармакълары ичине бюгюлуп, бирге къысылгъан къол. *Мазаллы жумдурукъ.*

ЖУММАКЪ ат. Жумушакъ затны, бирге къысылып, тѣгерек этилгени. *Къар жуммакъ. Картоф жуммакъ.*

ЖУМУРТХА ат. Къанатлыла эм бир-бир сюркелип жорюучю жаныуарла табыучу къаты тышлы, тѣгерек неда зугул зат; гаккы. *Тауукъ жумуртха. Гургунну жумуртхасы.*

ЖУМУШ ат. Этиллик иш.

Сабий жумуш. Адамланы жумушлары. □ Жумуш эт ишле.

ЖУМУША эт. 1. Жумушагыракъ бол. Къолла жумушадыла. Тери жумушагъанды. 2. кёч. Селей. Сууукъ жумушагъанды. Аны ачыуу жумушады.

ЖУМУШАКЪ I сыф. 1. Къаты болмагъан; антоними — къаты. Жумушакъ агъач. Жумушакъ къолла. △ Жумушакъ агъачны кзурт ашар. 2. кёч. Ариу, хычыуун, суюдюмлю. Жумушакъ ауаз. Жумушакъ кзарам. △ Жумушакъ сёз кзаты таякзны сындырыр. Жумушакъ сёз кзылычны кесер. 3. кёч. Къаты бола билмеген, жан аурутуучу. Жумушакъ адам.

ЖУМУШАКЪ II хал. сёзл. 1. Тийип, кысып, къабып кёргенде, къаты болмазча. Этни жумушакъ бишир. Аны къоллары ананы бетине жумушакъ тийдиле. 2. Ууакъ, ууатып. Жерни жумушакъ сюр.

ЖУМУШАТ эт. Жумушагыракъ эт. Терини ийлеп жумушат.

ЖУНЧУ эт. 1. Абызыра деген бла бир магъанада. Душман жунчуду. 2. Уял, тартын, амалсыз бол. Ала бизни кёрюп жунчудула.

ЖУНЧУТ эт. Жунчур халгъа келтир. Жокзлукъ адамны жунчутады.

ЖУНЧУУЛУ I сыф. Жунчугъан. Жунчуулу кзарам. Жунчуулу болум.

ЖУНЧУУЛУ II хал. сёзл. Жунчуп. Жунчуулу кзара.

ЖУР ат. Бууланы къауумундан кийик. Жур теке. Жур улакъ.

ЖУРТ ат. 1. Ата журт деген бла бир магъанада. Кеси

журтубузда жашайбыз. Журтну кзоруулау. 2. Мекам. Журтка жараулу агъачла. Журтла ишлейбиз.

ЖУРУН ат. Къумачны, терини, къагъытны кесеги. Тери журун. Къумач журун. Къагъыт журун.

ЖУТ I сыф. 1. Тоюмсуз, мухар. Жут адам. Жут кзозучукъ. △ Жутну кзарины тынч тоймаз. 2. кёч. Къарамы жыртычны къарамына ушагъан. Жут кзарам. Жут кёзле. 3. кёч. Малкёз, ачкёз. Ахчагъа жут. Ырысхыгъа жут.

ЖУТ II эт. 1. Ичинге, аш орунунга жибер. Иги чайнап жут. Ашны жут. 2. кёч. Ичинге сингдир. Жер сууну жутады. 3. кёч. Елтюр деген бла бир магъанада. Эмина кёплени жутханды. Уруш жутхан адамларыбыз. 4. кёч. сёл. тил. Ичгини ич, тарт. Ала бир зат жутаргъа кетгендиле.

ЖУТДАЙ сыф. сёл. тил. онгсунм. Жут I (1) деген бла бир магъанада. Жутдай адам.

ЖУТЛАН эт. 1. Жутлукъ эт. Ашха-суугъа жутлан. 2. Сугъанакълыкъ эт. Душманла жерибизге жутланган эдиле.

ЖУТЛУКЪ ат. 1. Тоюмсузлукъ. 2. кёч. Малкёзлукъ, ачкёзлукъ. Ырысхыгъа жутлукъ.

ЖУУ эт. 1. Суу, сапын эм башха затла бла кирип кетер. Быстыр жуу. Кзол-бет жуу. 2. Юсю бла барып, ашап, оюп кет. Ырхы жолну жууду. 3. Юсю бла барып, кирип, букзусун кетер. Жауун жолну букзусун жууду. 4. кёч. Бир затны ичги бла, ичип белгиле. Жашны ас-

керден келгенин жуудукъ. Сени жетишимлеринги жууабыз.

ЖУУАП ат. 1. Соруугъа жазылып кёргюзтүлген неда сёз бла айтылган оюм. Тынгылы жууап. Соруулагъа жууапла. Δ Жууап жердеди, кёкге бош жүгюнме. 2. пед. Математикада задачаны, примерни этилию. Задачаны жууабы. $\square$ Жууап бер берилген соруугъа оюмунгу билдир. Жууап эт жууап бер деген бла бир маъганада.

ЖУУАПЛЫ I сыф. 1. Белгили бир ишге жууап берлик, жууап берирге борчлу. Жууаплы секретарь. 2. Бек уллу маъганасы болган. Жууаплы иш. Жууаплы кезиу.

ЖУУАПЛЫ II хал. сёзл. Жууаплылыкъны ангылап. Ишге жууаплы къара.

ЖУУАПЛЫЛЫКЪ ат. Жууап берирге кереклилик. Ишни жууаплылыкъ. Халкъны къада-ры ююн жууаплылыкъ.

ЖУУАШ сыф. Юркмеучю, кютю, басымлы. Жууаш мал. Жууаш адам.

ЖУУАШЛЫКЪ ат. Жууаш кылыкъ. Малны жууашлыкъ. Адамны жууашлыкъ.

ЖУУАШСЫН эт. Жууашыр-акъ бол. Эмилик жууашсында. Ала жууашсыннгандыла.

ЖУУУКЪ I сыф. Жууукъда-гы; антоними — узакъ I. Жуу-укъ жол. Жууукъ жерде.

ЖУУУКЪ II хал. сёзл. Къа-тына. Жууукъ кел. Жууукъ ол-тур.

ЖУУУКЪ III ат. Эт жууукъ-лугъу болган; ахлу, эт-жен. Жууукъла тойгъа жыйыл-дыла. Δ Къызы кёпню жууугъу

кёп. $\square$ Жууукъ бол жууукъгъа байлан (къыз берип, къыз алып).

ЖУУУКЪ IV сонг. Бериучю болушну излейди. Миннге жуу-укъ. Таннга жууукъ. Айгъа жууукъ.

ЖУУУКЪЛАШ эт. Къатына жууукъ бар (кел). Юйге жуу-укълашханыбызда, арбазда ма-шинаны эследик.

ЖУУУКЪЛУКЪ I ат. 1. Жууукъ болганлыкъ, узакъ болмаганлыкъ. Элни шахар-гъа жууукълугъу. 2. Бир бирни ангылау хал. Халкъгъа жуу-укълукъ. Жюреклени бир бирге жууукълукълары.

ЖУУУКЪЛУКЪ II ат. Жуу-укъ халла, ахлулукъ. Эт-къан жууукълукъ. Жууукълукъ жю-рют.

ЖУУУКЪ-ТЕНГ къауум. ат. Бир бирге жууукъ жетген адам-ла. Жууукъ-тенг, жыйылып, оноу этдиле.

ЖУУУМДУ ат. Аякъ-къа-шыкъ, быстыр, къол-бет жуу-улган суу. Къызчыкъ жууум-дуну тышына тёкдю. Ёлгенни жууумдусу.

ЖУУУН эт. Юсюнгю-башы-нгы жуу. Кёлде жууун. Ван-нада жууун.

ЖУУУНЧУ къауум. ат этн. Ёлгенни, жууулуп, адамлагъа юлешиниучю кийимлери. Ёл-генни жууунчусу. Жууунчугъа бериллик быстырла.

ЖУУУРГЪАН ат. Ичине мамукъ, жюн, къуу салынып, къумач бла тышланып сырыл-ган жабыу. Дарий жууургъан. Къалын жууургъан.

ЖУУУРТ ат. Къатышды-рылмай, уюп турган жангы къалын айран. Жууурт бла жылы гыржын.

ЖУХ ат. 1. Гемхот деген бла бир магъанада. *Итни жуху. Малны жуху.* 2. *бош тил. эрши с. Аууз деген бла бир магъанада. Жухунгу сюрт.* 3. Къаяны алгъа чыкъган жери. *Къаяны жуху.*

ЖЫГЫРА ат. Ашны эм тузланган затны ариу ийис этдириучю ханс. *Жыгыра жый. Жыгыра атылган шорпа.*

ЖЫГЪАЛ-МУГЪУЛ кзауум. ат. Дауур-дууур деген бла бир магъанада. *Сабийлени жыгъал-мугъулары.*

ЖЫГЪЫЛ эт. Жерге неда башха затха ау, бир затдан энишге тюшюп кет. *Атдан жыгъыл. Аякъларынг учуп жыгъыл. Δ Жыгъылганны сырты жерден тоймаз.*

ЖЫГЪЫШ эт. Тутуш I деген бла бир магъанада.

ЖЫЖЫМ ат. Кендирден, жүн бла къылдан эшилип неда бурулуп этилген жип. *Асмакъ жыжым. Мал такъзган жыжым.*

ЖЫЙ эт. 1. Бирге тийишдир. *Адамланы жый. Жоннгурчаланы жый.* 2. Жерден неда битимледен юзюп ал. *Наныкъ жый. Гюлле жый.* 3. Налог, взнос д. б. аллай зат ал. *Налог жый. Взнос жый.* 4. Коллекция эт. *Маркала жый. Ууакъ ахчала жый.* 5. Затны, кереклерин бирге тийишдирип, алгъыннгы халына келтир. *Моторну жый. Сагъатны жый.* 6. Жыйышдыр, низамгъа сал. *Юйню жый. Тёшеклени жый.*

ЖЫЙРЫКЪ ат. Огъары жаны, тёбен жаны да бирге тигилген тиширыу кийим. *Дарий жыйрыкъ. Кишмир жыйрыкъ.*

ЖЫЙЫЛ эт. Бир жерге кел

(бар). *Сабийле классха жыйылдыла.*

ЖЫЙЫМДЫКЪ ат. Законланы, жорукъланы д. а. к. башха затланы бирге жыйылып, бир бири ызындан берилулер. *Упражненияланы жыйымдыгъы. Законланы жыйымдыгъы. Жорукъланы жыйымдыгъы.*

ЖЫЙЫН ат. 1. Сейирлерини, усталыкъларыны д. а. к. башха затларыны бирчалыкълары бла бирикген адамла. *Биченчи жыйын. Δ Жыйын биреуню сакъламаз.* 2. Бирге айланган жыртхыч жаныуарла. *Бёрю жыйын. Ит жыйын. □ Жыйын бол жыйыл, бирге къошул.*

ЖЫЙЫР эт. 1. Мангылайынгы, бетинги терисин бирге къысып, ызлыкъла эт. *Жаш, мангылайын жыйырып, сагъыш этди. Аны бетин заман жыйырганды.* 2. Бир затны онгсунмай, жаратмай, кесинги эрши-буршу эт. *Къызчыкъ эринлерин жыйырды.*

ЖЫЙЫРЫЛ эт. 1. Жыйрыкъ-жыйрыкъ бол. *Ыннаны бети жыйырылганды.* 2. кёч. Уял, буюкъ. *Ол хар заманда мудахлай, жыйырылганлай турады.*

ЖЫКЪ эт. 1. Тутушууда хорла. *Жаш, экеуленни жыгъып, биринчи жерге чыкъды.* 2. Уруп, тюртюп аудур. *Жерге жыкъ. Балчыкъгъа жыкъ.* 3. кёч. Хорла. *Залимликни жыкъдыкъ. Δ Вилеги кючлю бирни жыгъар, билими кючлю мингни жыгъар.*

ЖЫЛ ат. 1. Биринчи январьдан башлап тергегенде, онеки ай болган заман. *Виз бир жылдан школну бошарыкъбыз.* 2. Жыл сан деген бла бир ма-

гъақада. Жылы бла ол менден талматады. □ Жыл сан адамгъа, жаныуаргъа ненча жыл болгъаны. Жыл кёзюне сау жылны ичинде.

ЖЫЛКЪЫ ат. Ат сюрюу. Колхозну жылкъысы. △ Жылкъы бирден суу ичсе, тирменни сууу азайыр.

ЖЫЛКЪЫЧЫ ат. Жылкъыны кютюучю, багъыучю адам. Жылкъычыны кзуругъу. □ Жылкъычы къуш укуну бир тюрлюсю (сыч).

ЖЫЛЛЫКЪ I сыф. 1. Бир жылгъа этиллик. Жыллыкъ план. 2. Туугъанлы бир жылы болгъан. Жыллыкъ сабий.

ЖЫЛЛЫКЪ II ат дин. Ёлгенге бир жылдан сора этилиучю аш. Аппаны жыллыгъы. Ыннаны жыллыгъы.

ЖЫЛТЫРА эт. Жары, нюртёк. Алтынча жылтырагъан. △ Жылтырагъанны бары да алтын болмайды.

ЖЫЛТЫРАУУКЪ сыф. Жылтырагъан, жарытып тургъан. Жылтырауукъ кзагъыт. Жылтырауукъ чурукъла. □ Жылтырауукъ къамыжакъ къарангыда жылтырап туруучю къамыжакъ.

ЖЫЛЫ I сыф. 1. Жылыу берген; антоними — сууукъ I (1). Жылы кюн. Жылы шорпа. △ Жылыгъа жилин ийлешир. 2. Иги жылытыучю, сууукъдан сакълаучю. Жылы тон. Жылы кёлек. 3. Жылыуну иги сакълаучю, сууумай туруучю. Жылы отоу. Жылы мал орун. 4. кёч. Жарыкъ, жумушакъ, ариу сёзле. Жылы адам. Жылы сёзле. 5. кёч. Адамны кёлюн кётюрюрча, жарыкъ болуп. Жылы

саламлаш. Жылы ышар. Жылы сёлеш.

ЖЫЛЫМДЫКЪ сыф. Бир кесек жылынган, мытыл. Жылымдыкъ суу. Жылымдыкъ сют.

ЖЫЛЫН эт. 1. Жылы бол. Жер жылынды. 2. Кеси кесинги жылыт. Отха жылын. Кюн тууушда жылын. 3. кёч. Ичги ичип, бираз эсир. Ала буфетде жылына турадыла.

ЖЫЛЫТ эт. 1. Жылыуунгу бер. Кюн иги жылытмайды. 2. Отха салып, жылы, исси эт. Шорпаны жылыт.

ЖЫЛЫУ ат. 1. Затны къызыулугъу, къызыу, жылы халы. Кюнню жылыуу. Отну жылыуу. 2. кёч. Адамны биреуге огъурлу кёзден къарауу. Ана жылыуу. Адамны жүрек жылыуу.

ЖЫМЫЛ сыф. 1. Сютден иги толмагъанлай къатхан (мирзеуню юсюнден). Жымыл нартых. Жымыл будай. 2. кёч. Къарыусуз, азгъын. Сабийледен бек жымылы.

ЖЫР I ат. Макъам бла жырланган назму. Халкъ жырла. Нарт жырла. △ Жырына кёре — эжиую. □ Жыр такъ жыр къура. Жыр эт жыр такъ деген бла бир магъанада. Жыр башчы хорда жырыны башлаучю адам.

ЖЫР II эт. 1. Жютю зат бла кесип, эки айыр. Терини жыр. Чабакъны жыр. 2. Агъачны, чырпыны д. а. к. башха затны ичи бла ёт. Чырпыны жырып барабыз. Чыкъны жыр. Биченликни жыр.

ЖЫРЛА эт. Жыр айт. Хорда жырла. △ Жырлай бичилген жырлай тигилир.

ЖЫРМЫЛАН эт. Жарты-

къурту биш. *Шишлик* жырмыланды.

ЖЫРНА ат. Къабугъу ар-тылган нартюхню (мирзеуню) сууда бишгени. *Ашыра* жырна.

ЖЫРТ эт. 1. Эки айыр. *Къагъытны* жырт. 2. Кёп хайырланып, киерге жарамазча эт. *Жаш бир жылгъа эки къауум чурукъ* жыртханды. 3. Кёч. *Жулкъ*, кесек-кесек эт. *Бёрю жыртхан* кзой кибик. 4. Тырнап, жара эт. *Къатын бетин жыртып* жиялды. 5. Къанатлыны тюгюн жулкъ. *Тауукъну тюгюн* жырт.

ЖЫРТХЫЧ ат. 1. Жыртып ашаучу жаныуар. *Аслан, къаплан, айыу бек* мазаллы жыртхычладыла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жыртыучу. *Жыртхыч* жаныуар. *Жыртхыч* къанатлы.

ЖЫРТЫКЪ ат. 1. Кийимде тешик. *Пальтону* жыртыгъы. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жыртылган. *Жыртыкъ* чурукъла. *Жыртыкъ* кийимле.

ЖЫРЧЫ ат. Жыргъа уста адам. *Халкъ* жырчы. Δ *Жырчы* ёлсе, жыры кзалыр.

ЖЫРЫКЪ ат. 1. Жырылган жер (эринде, жаякъда). *Аны эрининде* жырыгъы барды. *Этекни* жырыгъы. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жарылган. *Жырыкъ* кзулакъ. *Жырыкъ* эрин.

ЖЮГЕН ат. Ауузлугъу, билеклери болган, атны башына кийдирилиучу керек. *Атха* жюген салдыкъ.

ЖЮГЮН эт. Баш ур, табын. *Биреуге* жюгюнме.

ЖЮЗ I санчы сан. 100 затны санын кёргюзтген санау, 100 деген тарихни аты. *Жюз*

адам. Δ *Жюз* сомунг болгандан эсе, жюз жууугъунг болсун.

ЖЮЗ II эт. Сууну юсюнде неда ичи бла бар. *Кёлде* жюз. *Терк* жюз. Δ *Суу* къатында турган жюзерге уста болур.

ЖЮЗЮК ат. Бармакълагъа кийилиучу, багъалы затладан этилген жасау. *Алтын* жюзюк. *Накзут* ташы болган жюзюк.

ЖЮЗЮМ ат. 1. Чырмалып ёсюучу, ашалыучу эм чагъыр этилиучу, татлы, суулу жемиш. *Къара* жюзюм. *Акъ* жюзюм.

ЖЮЙРЮК сыф. 1. Къаты чабыучу, кызыу барыучу, жюрюучу. *Жюйрюк* ит. *Жюйрюк* ат. 2. кёч. *Тири, жигер.* *Жюйрюк* сабийле. *Жюйрюк* санла.

ЖЮЙЮСХАН ат ист. Бий, патчах, хан, шах.

ЖЮК ат. 1. Бир жерден башха жерге элтилик, ташыллыкъ зат. *Арбаны* жюгю. *Эшекни* жюгю. Δ *Жюгю* ауур болса, эшек жоргъа болур. 2. кёч. *Ауара, азап.* *Юйюрню* жюгю аны юсюндеди.

ЖЮКЛЕ эт. Улоугъа жюк сал. *Арбагъа* жюкле. *Машинагъа* жюкле.

ЖЮКЛЕН эт. Бир затны этерге сёз бер. *Къурманлыкъ* этерге жюкленгенбиз.

ЖЮЛГЮЧ ат. Хуржунда айландырылыучу, жыйылыучу бичакъчыкъ. *Жютю* жюлгюч.

ЖЮЛЮ эт. Чачны, тюкню тюбю бла кесип кетер. *Чач* жюлю. *Сакзал-мыйыкъ* жюлю.

ЖЮМЕЛ сыф. Заманындан алгъа туугъан (кёзу, улакъ). *Жюмел* кёзула.

ЖЮМЕРИ ат. Кырдыкны бек игиси. *Кзойла* жюмерини кзадалып отлайдыла.

ЖЮН ат. 1. Кзойну, эчкини

терисини юсюндеги туюю. *Жюн жоюку. Жюнню сюзюю. △ Жюн — туюкен, мирзеу — бюр-туюкен. 2. Айгъакълаучуну орун-унда келсе: жүнден этилген. Жюн кёлек. Жюн жаулуку.*

ЖЮРЕК ат. 1. Къан айла-ныучу орган. *Жюрекни тебиую. △ Жюрекге ариу — кёзге да ариу. Жюрек кёзден алгъа кё-рюр. 2. кёч. Затны ёзеге, арасы, бек сыйлы жери. Москва — Россейни жюреге.*

ЖЮРЕКЖАР сыф. Адамны жюрегин кыйнауучу, ачыулан-дырыучу. *Жюрекжар адам.*

ЖЮРЕКСИН эт. Кёлюнг то-луп, жюрегинг кыйналып айт, сёлөш, жиямсыра. *Жашчыкъ жюрексини башлады.*

ЖЮРЮ эт. 1. Айлан деген бла бир магынада. *Терк жюрю. △ Жюрюген жол кзоратыр. 2. Бара тур. Кружокга жюрю. Концертге жюрю. 3. кёч. Аман айлан, зийналыкъ эт. Жаш ол тиширыу бла жюрюйдю. 4. кёч. Айтыл, чыкъ, жайыл. Аллай ха-пар жюрюйдю. 5. кёч. Сыйлы,*

намыслы бол. *Аны намысы жюрюйдю. Аты халкзны ауу-зунда жюрюген адам.*

ЖЮРЮТ эт. 1. Биргенге айландыр. *Жашчыкзны бирге-ме жюрютеме. 2. Юсюнге кий, бармагынгга сал, кзулагынгга сал, кзулагынгга такъ д. а. к. Ол галстук жюрютмейди. Са-гъат жюрют. 2. Сюр, бардыр. Машина жюрют. Трактор жю-рют. 4. Ташы, бир жерден бир жерге элт, айландыр. Почтаны жюрют. Ишчилени жюрют.*

ЖЮРЮШ ат. 1. Бир затны жюрюу халы. *Атны жюрюшю. Машинаны жюрюшю. 2. Ишни барыууну даражасы. Экономика женгил жюрюш бла ёседи.*

ЖЮТЮ I сыф. 1. Иги ке-сиучю. *Жютю бичакъ. Жютю чалгзы. 2. кёч. Ётгюр. Жютю кзарам. Аны кёзю жютюйдю.*

ЖЮТЮ II хал, сёзл. 1. Иги кесерча, *Жютю биле. Жю-тю тише. 2. кёч. Иги эслерча, кёрюрча. Жютю кзара. Жютю кёр. □ Жютю эт билеп, иги кесерча эт.*

3

ЗАБИТ сыф. эск. Омакъ, ариу. *Забит чурукъла. Забит шинтик.*

ЗАКИЙ сыф. Фахмулу. За-кий поэт. *Закий драматург.*

ЗАЛИМ ат. 1. Зулмучу адам (патчах). *Залимлени дуниясы кзуругъанды. 2. кёч. Айгъакъ-лаучуну орунунда келсе: а) бек иги. Залим жаш. Залим иш;*

б) бек къарыулу, уллу. *За-лим гёжеф. Залим тёзюм.*

ЗАЛЫКЪЫЛДЫ ат. Мюш-кериге ушагъан юлкю битим. *Залыкъылды ашагъан улакъча.*

ЗАМАН ат. 1. Затны нел-лай бир созулгъаныны такъый-къала, минутла, сагъатла бла белгиленнгени. *Заман жетгенди. Бош заманда. 2. Кезиу, эпо-*

ха. *Бизни заманыбызда. Бурун заманда. Феодализмни заманы.* 3. Бир зат этилген кезиу, сагъатланы, кюнлени, жылланы бири бирин алышындырыулары. *Заманны иги ётдюрюге. Къысха заманда.* 4. грам. Этимни формасы. *Этимни озгъан заманы. Этимсыфатны бусагъат заманы.*

ЗАМАНСЫЗ I *сыф.* Заманындан алгъа болгъан. *Замансыз ёлм.*

ЗАМАНСЫЗ II *хал. сёзл.* Заманындан алгъа, билмей, сакъламай тургъанлай. *Замансыз къарт болургъа. Замансыз къатын алыргъа.*

ЗАНГ *эрикл. сёз.* Бир затны башха затха тийгенде этген тауушун билдиреди. *Ол эшикни занг деп уруп кетди.*

ЗАР *сыф.* Адамны (адамланы) жетишимлерине, жашауларына сукъланып туруучу. *Зар адам. △ Зар болма да, эриш бол. Зарны тереги кёгермез, кёгерсе да, кёгет бермез.*

ЗАРАН *ат. 1.* Хата. *Ишге зараны тиймеген адам. Ол сау-лукъгъа заран келтиреди. 2.* Зырафлыкъ. *Мюлкге заран тюшгенди. □ Заран бол чырмаулукъ эт.*

ЗАРАНЛЫ *сыф.* Зараны болгъан. *Заранлы адам. Заранлы хансла. Заранлы къамыжакъ.*

ЗАРАУАТЛЫКЪ *ат.* Къыйынлыкъ, жарсыу. *Зарауатлыкъ сынагъанла. Зарауатлыкъда жашау.*

ЗАРЛАН *эт.* Сукълан. *Зарланнган айыпды. Ол бизге зарланнган этеди.*

ЗАРЛЫКЪ *ат.* Зар болгъан къылыкъ. *Зарлыкъ кёплени тынчайтмайды.*

ЗАРФ *ат арх.* Басма деген бла бир магъанада. *Къол жазмаланы зарфха урдула.*

ЗАТ *ат.* Бир абери, жукъ. *Зат айтма. Затыбыз жокъду. Къаты зат. Суусун зат. Сейирлик зат.*

ЗАУУКЪ *ат. 1.* Къууанч, насып. *Зауукъ сиздеди. Зауукъгъа ычхыннганбыз. 2.* Айгъакълаучуну орунунда келсе: *зауукълу. Зауукъ жашау. Зауукъ кюн. □ Зауукъ эт бек къууан, ыразы бол.*

ЗАУУКЪЛАН *эт.* Зауукъ эт деген бла бир магъанада. *Солуп зауукъланыргъа.*

ЗАУУКЪЛУ *сыф.* Къууанчлы, насыплы. *Зауукълу жашау.*

ЗАУУКЪЛУКЪ *ат.* Зауукъ жашау, къууанчны, насыпны сезилиую. *Ала зауукълукъ сынагъандыла. Жашауну зауукълугъу.*

ЗАЯ: зая бол. Жараусуз бол. Зая эт жараусуз эт.

ЗЕГИЛЕУ *сыф.* Кёзлери къыйыкъ болгъан. *Зегилеу адам. Зегилеу ит.*

ЗЕКЯТ *ат дин.* Адамны бахчасындан алыннган тирликни жарлылагъа берилрге тийишли кесеги: ондан бири. *Зекятны кюз артында юлешедиле.*

ЗЕМЗЕМ *ат.* Дарман суу. *Земземден ич.*

ЗИБИЛ *сыф. миф.* Кёзге кёрюнмеген. *Зибил адам. Зибил бёрк.*

ЗИЙНА *ат жийирг.* Эр киши бла тишируну бир бирлери бла неяхсыз, загессыз айланыулары. *Зийна бла туугъан.*

ЗИЙНАККУ *сыф. бош тил. жийирг.* Зийначы деген бла бир магъанада. *Зийнакку тишируу.*

ЗИЙНАЧЫ *сыф. жийирг.*

Зийна айлануучу. **Зийначы** адам.

ЗИКИР ат. дин. Елгеннге этилиучю дууа, окъулуп эм кёлден айтылуучу аятла. **Зикир** айт. **Зикир** этдир.

ЗИКИРЧИ ат дин. Зикирге къатышхан адам. **Зикирчиле** жыйылдыла.

ЗИЯРАТ ат. Шыйых жер-леге (Меккагъа, Мединагъа) Аллахха къуллукъ этер ючюн жүрюу. **Зияратха** жүрюрге. **Зиярат** этерге.

ЗОР ат. **Зорлукъ** деген бла бир магъанада. **Зор** бла этдир.

ЗОРЛА эт. Кюч бла ал, бийле. **Къаламымы** зорладыла. **Зорлап** этдир.

ЗОРЛУКЪ ат. Артыкълыкъ. **Зорлукъ** сынагъанла. **Зорлукъгъа** тѣзген кыйынды.

ЗУГУЛ сыф. Конус формалы, суюрю. **Зугул** ѳтмек. **Зугул** хууан.

ЗУЛМУ ат. Зорлукъ, залимлик, артыкълыкъ. **Зулмуда** жашагъанла. **Патчахлыкъны** зулмусу.

ЗУЛМУЛУКЪ ат. Зулму болум, унугъуулукъ. **Зулмилукъ** сынау.

ЗУРНУК ат. Бутлары, боюну узун, уллу мырды къанатлы. **Зурнуклача** тизилип. Δ **Зурнук** да кзайтады туугъан жерине.

ЗУУУЛДА эт. «Зуу-зуу» таууш эт. **Окъла** зууулдайдыла. **Къулакъларым** зууулдайдыла.

ЗЫБЫР сыф. Хыртты, къолгъа, этге къаты тийген. **Зыбыр** къолла. **Зыбыр** сакъал. **Зыбыр** жүн. Δ **Зыбырын** артда кѳргюзтюрюкдю.

ЗЫГЫТ ат. 1. Жангы чыгъа башлагъан бутакъчыкъ, чирчик. **Картоф** зыгыт этгенди. **Жаш** терекни зыгытчыкълары. 2.

Жаш битим. **Чынар** зыгытла. **Сохан** зыгытла. $\square$ **Зыгыт** эт чирчиклен, чакъ.

ЗЫГЫТЛАН эт. **Зыгыт** эт деген бла бир магъанада. **Картоф** уруда зыгытланнганды. **Зыгытланган** сохан.

ЗЫГЪЫР ат. Ууатылгъан ташчыкъла неда юзмез къатыш ташчыкъла. **Кзурулушха** зыгъыр ташыйдыла.

ЗЫКА ат. Турмача пийиси, татыуу болгъан, ашалуучу, шатык ханс. **Жашла** зыка жыядыла.

ЗЫККЫЛ сыф. Жыртылгъан, тозурагъан, бек эски. **Зыккыл** тон. **Зыккыл** кийимле.

ЗЫККЫЛЛАН эт. Жыртыл, тозура, бек эски бол. **Пальто** зыккылланнганды.

ЗЫЛДЫ ат. Жерни кыртышы бла бирге кесилип, къобарылып алынган кесеги. **Зылдыла** къобарыргъа.

ЗЫНТТЫУ сыф. Тели-мели сѣлеше туруучу, ангылауу иги болмагъан. **Зынттыу** адам.

ЗЫНТХЫ ат. 1. Урлугъу атлагъа аш болуучу, жарма этилиучю, къылкылы жазлыкъ битим. **Зынтхы** орулду. **Атлагъа** зынтхы бер. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: зынтхыдан этилген. **Зынтхы** боза. **Зынтхы** жарма.

ЗЫНГЫРДА эт. «Зынгырызынгыр» таууш эт. **Кзонгуроу** зынгырдады. **Эшик** зынгырдап ачылды.

ЗЫРАФ сыф. Хайырсыз. **Къыйыныбыз** зырафды. $\square$ **Зыраф** бол жарамазча бол, бузул. **Зыраф** эт жарамазча эт, буз.

ЗЫРАФЛА эт. сѣл. тил. **Зыраф** эт деген бла бир магъанада. **Кырдыкны**, **маллагъа** малтатып, **зырафладыкъ**.

ЗЫРАФЛЫКЪ ат. Хата, зараң. *Зырафлыкъ келтириу. Зырафлыкъ сал.*

ЗЫРАФЧЫ сыф. *Зырафлыкъ салыучу. Зырафчы адам.*

И

ИБИЛИС ат дин. Динни ангылатууна кёре, адамгъа хата этиучю зат, къара жин.

ИГИ I сыф. 1. Адам жаратырча ышанлары, халы, кылыгы болгъан; ахшы. *Иги ишчи. Иги адам. Иги кзылыкъ. △ Иги алманы кзурт ашар. Иги кючюк чабып жетер, аман кючюк кзабып кетер.* 2. Жуукъ, къаршы. *Иги таныш. Иги шуъх.* 3. Къууандырырча, хайырлы, юйретиу магъанасы болгъан. *Иги иш. Иги хапар. Иги сёз. △ Иги ишге болжал салма, аман ишни болжалдан алма. Иги сёз — кзаманг, кзылычынг.*

ИГИ II хал. сёзл. 1. Адам жаратырча, кёлге асыу болурча. *Иги ишле. Иги жырла. △ Иги бичилип, аман тигилген.* 2. Бек кбаты. *Иги кзычыр. Сууукъ иги татыгъанды.*

ИГИЛЕН эт. Иги бол. *Ишибиз игиленгенди. Саусузну аурууу игилене башлагъанды.*

ИГИЛИК ат. Этилген иги затла; ахшылыкъ. *Игилик бери болсун, аманлыкъ кери болсун (фольк.). △ Игини игилиги жугзар, аманны аманлыгы жузгар.*

ИЕ ат. Бир затха иелик этген адам. *Юйню иеси. △ Иеси-*

ЗЫРАФЫНА хал. сёзл. Керексизге, бошуна, хайыр алмай. *Ахчаны зырафына жойдула.*

ЗЮДЮР ат ц диал. Къарананыкъ деген бла бир магъанада. *Зюдюр жыяргза.*

ни ызындан тагъылгъан итча. Ие кёп болса, мал харам болур.

ИЕГИ ат. Омурууладан кёкюрек сюекге баргъан, дугагъа ушагъан иничке сюек. *Быгъын иегиле. Артыкъ иегиси болгъан адам.*

ИЕЛЕ эт. Бир затны кесинге алып, ие бол. *Жерни иеле. Машинаны иеле.*

ИЕЛИ сыф. Иеси болгъан. *Иели мал. Иели жер.*

ИЕР ат. Атха, эшекге минип айланыр ючюн салыныучу керек. *Атны иери. Эшекни иери. △ Иер басханны ат билер.*

ИЕСИЗ сыф. Иеси болмагъан. *Иесиз жерле. Иесиз юй. △ Иесиз малны бёрю ашар.*

ИЗЕУ ат. Хакъсыз ишлерге жыйылгъан жыйын. *Изеу юй ишлей турады. Изеу бла юй баш жапдыла.*

ИЗЛЕ эт. 1. Табаргъа кюреш. *Сюрюуден ажашихан малны изле.* 2. Бир зат керекли бол. *Иш изле. Болушлукъ изле.* 3. Итин, ской. *Башынга мадар изле. Биз сенден излеген олду. Кёрюрге изле.* 4. Сор, даула. *Ачыкъ айтырын изле. Ангылатырын излейбиз.* 5. Чакъыр. *Тамата излейди. Жыйылыугъа излейдиле.*

ИЗЛЕМ ат. Керекли бол-
гъан зат, изленнген зат. *Адам-
ланы излемлери. Алыучуланы
излемлери.*

ИЗМИ ат дин. Эркинлик.
Изми ал. Изми бер.

ИЙ эт. 1. Биреуню бир жу-
муш бла бир жары бардыр; жи-
бер. *Базаргъа ий. Врачха ий.* 2.
Биреуню адреси бла жибер. *Къа-
гъыт ий. Посылка ий.* 3. Бошла,
эркин эт. *Итни ий. Тюрмеден
ий.* 4. Энишге бошла. *Жабыуну
ий. Жыйрыкъны этегин ий.* 5.
Къолунгдан ычхындыр, тю-
шюр. *Кюзгюню къолдан ий.* 6.
Эркинлик бер, уна. *Экзаменнге
ий. Зачётха ий. Киногъа ий.*

ИЙИЛ эт. 1. Энишге тур.
Энишге ийилип къара. 2. кѣч.
Хо де, ыразы болгъанынгы бил-
дир. *Биз айтханнга ийил. Сѣз-
ге ийил.*

ИЙИР эт. 1. Буруп, халы
эт (жюнню). *Урчукъ ийир. Ма-
шина бла ийир.* 2. кѣч. Ичине
ѣт, синг. *Жел ийиреди. Ийирген
сууукъ.*

ИЙИС ат. Бурунга келген
сезим. *Аман ийис. Ариу ийис.
Дарман ийис. Дух ийис.* □
Ийис эт чирирге тарт, бузул.

ИЙИСГЕ эт. Ийис билир
ючюн, хауаны бурунунг бла ичи-
нге тарт. *Тютюнню ийисге.
Гюллени ийисге.*

ИЙИСЛЕН эт. Ийис эт деген
бла бир магъанада. *Эт ийислен-
нгенди.*

ИЙИСЛИ сыф. Аман ийис
этген. *Ийисли жау. Ийисли эт.
Ийисли къамыжакъ.*

ИЙЛЕ эт. 1. Уууп жумушат.
Терини ийле. 2. Къатышдырып
жумушат. *Балчыкъны ийле. Ты-
лыны ийле.* 3. кѣч. Чыныкъ-
дыр. *Санларынгы ийле.*

ИЙЛЕШ I эт. 1. Къатына
жууукъ бар. *Бери ийлеш. Юйге
ийлеш.* 2. Тубей, тубеше тур,
келиш. *Адам ийлешмеучю жаш.
Ийлеше башла.*

ИЙЛЕШ II сыф. Келишиую,
жарашыулу. *Ийлеш адам. Ий-
леш сабий.*

ИЙЛЕШДИР эт. Юйюрсюн-
дюр, кесинге тарт, кесинги сую-
дюр. *Кесинге ийлешдир. Сѣз бла
ийлешдир.*

ИЙМАМ ат дин. Муслийман-
ланы дин таматалары.

ИЙМАН ат дин. Аллахны
барлыгына ийнаныулукуъ. *Ий-
маны болгъан. Ийманы бол-
магъан.*

ИЙМАНЛЫ сыф. дин. Ий-
маны болгъан. *Ийманлы адамла.*

ИЙМАНСЫЗ сыф. 1. Ийманы
болмагъан. *Иймансыз адам.* 2.
кѣч. Эриусюз, къаты жүреккли,
жазыкъсыныусуз. *Иймансыз
гяуурла.*

ИЙМЕН эт. Уял, тартын.
Ол бизден ийменеди.

ИЙМЕНЧЕК сыф. Иймениу-
чю; уялчакъ. *Ийменчек сабий.*

ИЙНАКЪ ат. Бек суююлген
адам. *Ол бизни ийнагъыбызды.*

ИЙНАКЪЛА эт. Эркетет,
жарыкъ бол. *Сабийни ийнакъла.
Къонакъны ийнакъла.*

ИЙНАН эт. 1. Тюзге сана.
*Мен санга ийнанама. Хапарны
кертилигине ийнан.* 2. Бир зат-
ны барлыгына, боллугъуна
ишексиз бол. *Аллахха ийнан.
Жашауну игиленирине ийнан.*

ИЙНАР ат фольк. Лирика
жыр, суюмеклик жыр. *Ийнар-
ла айт.*

ИЙНАРАЛ ат эск. Генерал
деген бла бир магъанада. *Пат-
чахны ийнараллары.*

ИЙНЕ ат. Халы сууурулуучу, тигиу этгенде хайырланылычу, кыйыры бек жютю, иничке керек. *Ийнени кёзю. Чирги ийне.* △ *Ийне башхаланы кийиндиреди, кеси уа кзымы жады.*

ИЙНЕК ат. Сют бериучю тууар, тиши юй хайуан. *Чоууукъ ийнек. Сауулган ийнек.* △ *Ийнеги бла тирмени болган ушхууурсуз кзалмаз.*

ИЙНОРУ орун, сёзл. ц диал. Ары II деген бла бир магъанада. *Ийнору бар.*

ИЙРИАГЪАЧ ат ист. Къой, эчки терини ийлер ючюн хайырланылган, оракъга ушагъан керек. *Амма ийриагъач бла кёзү теричикни ийледі.*

ИЛИБИЖЕ ат. Тауукъ, гура этден этилген ашарыкъ. *Тауукъ илибиже. Гура илибиже. Баста бла илибиже.*

ИЛБИЗИРЕ эт. Бишип эзил. *Эт илбизирегенди. Шапталла илбизирегендиле.*

ИЛГИК ат. Кийимни тюйме-леге кийдирилиучю, энчи ою-луп этилген тешиклери. *Тюй-мени илгикге кийдир. Илгик-лени бегит.*

ИЛИК ат. Малны жилик суюклери. *Орта илик. Ашыкъны илиги. Кзысха илик.*

ИЛИН эт. 1. Чанчылып квал, Чюйге илин. *Бутагъга илин.* 2. кёч. Чурум тап. Ол манга илинип турады. 3. кёч. Ишге, кзуллукугъа жангы алын. *Кзуллукугъа илин.*

ИЛИНМЕК ат. Тюйюлген зат; тюйюмчек. *Илинмек эт. Илинмекни теш.*

ИЛИПИН ат. Къазылып этилген, суу барган ыз. *Или-*

пин къаз. △ *Илипин къазсанг, элинг бла кенгеш.*

ИЛИШАН ат. 1. Эришип уш-кок атыучу жер. *Илишан атыу.* 2. Эришип ушкок бла атыучу зат (мишень). *Мен илишаннга тийдиралмадым.*

ИЛМУ ат. 1. Бир затны юсюн-ден белгили затланы жыйымды-гы. *Табийгъат илмула. Жа-мауат илмула. Педагогика ил-мула.* 2. Айгъакълаучуну орун-унда келсе: илму бла байлам-лы. *Илму конференция. Илму кзуллукугъу.*

ИЛЯЧИН ат. Терк учуучу жиртхыч къанатлы. *Илячин кирик.* △ *Илячин алаша кзон-маз.*

ИНБАШ ат. Адамны тём-мегини боюндан билекге дерп-си. *Машокну инбашынга ал.*

ИНГУШЛУ ат. Россейни Ин-гуш Республикасында жаша-гъан асламлы халкъны адамы. *Ингушлу жаш. Ингушлу поэтле.*

ИНГУШЧА хал. сёзл. Ин-гуш тилде. *Ингушча сёлеш. Ингушча жырла.*

ИНЖИ ат. Моллюскланы бир-бирлерини къабукъларында жаратылыучу акъ эм саргъыл-акъ, къаты тегерек бюртюк (сыйлы жасау). *Инжи мин-чакъла. Инжи бюртюк.*

ИНЖИЛ I ат. Библияны Иисус Христосну юсюнден жа-зылган кесеги (евангелие).

ИНЖИЛ II эт. Къыйналып жаша. *Инжилген адамла.*

ИНЖИЛТ эт. Къыйна. *Бек инжилт. Инжилтип тур.*

ИНЖИУЛЮ сыф. Къыйын-лыгы, жарсыуу болган. *Ин-жиулю юйдеги. Инжиулю адам.*

ИНИЧКЕ сыф. 1. Диаметри

гитче болгъан; антоними — базыкъ. *Иничке чыбыкъ. Иничке карандаш.* 2. Бийик (ауазланы юсюнден). *Иничке макъам.*

ИНИЧКЕР эт. Арыкъ бол. *Ауруп иничкер.*

ИНСАН ат. Адам деген бла бир магъанада. *Бир инсан да билмейди.*

ИНЧИК ат. Аякъны ёрге жанында эки жанына чыгып тургъан сюекле. *Инчикге дери.*

ИНГИЛИК ат. Бетге бояучу бояу. *Ингилик жакъ.*

ИНГИР ат. 1. Кюн батхандан сорагъы кезиу. *Ингир болду. Ингирге дери.* 2. Жамауатны ашхамда жыйылыуу. *Литература ингир. Соруула бла жууапланы ингир.*

ИНГИРГИ сыф. Ингирде болгъан (боллукъ), чыкъгъан, ишлеген д. а. к. *Ингирги аяз. Ингирги газет. Ингирги жулдуз. △ Ингирги оноу эрттеннге жарамас.*

ИРИК ат. Бичилгён эркек къой. *Семиз ирик. Боз ирик.*

ИРИН ат. Адамны, малны чархында бир жери ауруп, ичинде аман ийис этген суусун. *Жар ирин этгенди.*

ИРИНЛЕ эт. Ирин эт. *Бармакъ иринледди. Иринлеген жер.*

ИССИ ат. 1. Къызылулукъ. *Иссиде малла къыйналадыла. Сууукъгъа тёзгенден эсе иссиге тёзген къыйынды.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: къыздыргъан. *Исси жай. Исси кюн.*

ИСТЕМЕ ат угъайл. Жукъгъа санама. *Ол бизни истемейди. Энди сен аланы истемейсе.*

ИТ ат. 1. Юйде жашагъан жыртхыч жаныуар. *Къошчу ит. Къутургъан ит. △ Ит итлигин*

этер. Итни сюек бла урсанг, къансымаз. 2. эрши ю. *жийирг.* Аман, осал адамны юсюнден. *Кёрмедигиз ол итни бизге этгенин!*

ИТИН эт. Бир затны этерге кёл сал. *Билимге итин. Окъуугъа итин.*

ИТИУ ат. Кийимни сыйдамаучу, металлдан этилген адыр. *Электр итиу. Ауур итиу.*

ИТИУЛЕ эт. Итиу сал. *Кёнчекни итиуле.*

ИТЛИК ат. Бетсизлик, айыплы иш. *Итлик эт.*

ИТ-ТИЛ-ЧАПЫРАКЪ ат. Жол жанларында ёсюучу, уллу, дарман чапыракъ. *Сабийле ит-тил-чапыракъланы, жыйып, антюекге ётдюредиле.*

ИЧ I ат. 1. Бир затны арасы, ортасы. *Юйню ичи. Шахарны ичи.* 2. кёч. Бала, сабий, къарын суу. *Ичин алдырыу.* 3. Кёгетни ашалыучу жери. *Къозну ичи. Харбызны ичи.* 4. Тылыдан этилген ашарыкъны арасына салыныучу зат. *Хычинни ичи. Бёрекни ичи.* 5. Малны ёпкеси, баууру, жүреги, бөйректери. *Къойну ичи. Тууарны ичи.* 6. кёч. Адамны кёлюндеги, ниети. *Ичибизде къалсын. Ол адамны ичи къарады.* 7. Аш орун, къарын. *Аны ичи ауруйду. Ашагъаны ичине сингмейди. △ Ичден чыкъгъан — ич ауруу.* 8. Кийимни тышыны бирси жанына тигилиучу къумач. *Пальтону ичи. Дарий ичи болгъан пиджак.* □ **Ич** кёлек адам ичинден, жалан этине кийиучу кёлек. **Ич** жау малны къарын жауу. **Ич** кёнчек адам ичинден, жалан этине кийиучу кёнчек. **Ич** кийим кийимни ичинден,

жалаң этге кийилиучу кёлек
бла кёңчек.

ИЧ П ат. 1. Суусун затны
жут, ичинге жибер. *Айран ич.*
Чай ич. □ *Ичер сууңда ит ёл-*
тюрген. 2. Спиртли затла бла
кюреш. *Аракъы ич.* Ол ичген
этеди.

ИЧГИ I ат. Спирти болгъан
затла. *Тюрлю-тюрлю ичгиле.*
△ *Ичги бери болса, намыс ке-*
ри болур.

ИЧГИ П сыф. 1. Ичиндеги,
ичинде болгъан (тургъан). *Ичги*
отоу. *Къыралны ичги аскери.*
2. кёч. *Жашырын, таша. Адам-*
ны ичги дуниясы. Аны ичги
сёзю.

ИЧГИСИНИП хал. сёзл.
Ышанып, кесине санап. Ол ха-
парны жаш бизге ичгисинип айт-
ханды.

ИЧГИЧИ ат. Ичерге ёч адам,
алкоголик. Ол ичгичиди. △
Ичгичи бёркюн аракъыгъа сатар.

ИЧЛЕН эт. эвф. Бууаз бол.
Ийнек ичленгенди.

ИШ ат. 1. Этиллик, тамам-
ланыллыкъ зат. *Къыйын иш.*
Ишин иги билген адам. △ *Иш —*
къара, ахчасы — акъ. 2. Волум,
хал. *Иш аман туюлдоу. Ишни*
башы. 3. Акъыл, оюм бла эти-
лиучу зат. *Илму иш.* 4. Жумуш.
Мен сизге быллай иш бла жел-
генме. Аны ишин жүрютген
ёкюл буду.

ИШЕК I сыф. Жылы болгъан
(текени, къойну юсюнден). *Ишек*
токълу. Ишек теке. Ишек ирик.

ИШЕК П ат. Ишеклик де-
ген бла бир магъанада. *Мен*
санга ишекме. Сизге ишегим
жокъду. □ *Ишек бол бир зат-*
ны юсюнден къаллай да болсун
бир тюрлю оюм эт.

ИШЕКЛИ сыф. Ишеклиги
болгъан. *Биз анга ишеклибиз.*
△ *Ишекли халы этсенг, ишек-*
сиз юзюлюр.

ИШЕКЛИК ат. Ишек бол-
гъанлыкъ. Ол бизге ишеклик
бла келгенди.

ИШХИЛДИ ат. Жерге же-
тип битген ууакъ юлкю битим-
ни къызыл эм къара мысты
жемишчиклери. *Къара ишхил-*
ди. Къызыл ишхилди.

ИШЧИ ат. 1. Иш, жумуш
этген адам. *Заводну ишчилери.*
Институтну ишчилери. 2. Ай-
гъакълаучуну орунунда келсе:
ишлеген. *Ишчи халкъ. Ишчи*
адам.

ИЮЛЬ ат. Календарь жылны
жетинчи айы. *Июльну ахыры.*
Июль айны планы.

ИЮНЬ ат. Календарь жыл-
ны алтынчы айы. *Июньга дери.*
Июньну ал кюнлери.

ИЯСЫН ат дин. Къуранны
36-чы сурасы (ёлюкню юйден
чыгъарыны аллында окъула-
ды). *Эфенди иясынны окъуду.*

К

КАК ат. Унну, жарманы
къайнай тургъан сууда къа-
тышдырып биширген ашарыкъ.
Сют баш бла как. Как эт. △

Кагынг болмагъан жерге къа-
лагъынгы сукъма.

КАКА ат саб. Аякъ I деген
бла бир магъанада.

КАКЛА эт. сёл. тил. Тапсыз
эт. Ала ишни какладыла.

КАКЧЫ ат. Какны суйген
адам. Анабыз какчыды. △
Какчы какдан тоймаз.

КАЛАК сыф. Тыгъырыкъ-
сыз, ышыкъсыз, айланып туруу-
чу. Калак ит. Калак адам.

КАМПИЛ ат ц диал. Жау-
лукъну кѳулакълары. Кѳыз-
чыкѳ жаулукъну кампиллерин
арыу эшеди.

КАМСЫК сыф. Сиркину, хы-
пыяр. Камсык сабий.

КАМСЫКЛАН эт. Камсык-
лыкѳ эт. Ала камсыкланып баш-
лагандыла.

КАНКУРАК ат. Мирзеуню
тирмен ташха марда бла жибе-
рип туруучу керек. Канкурак-
дан тюшген мирзеу.

КАНКЫЛДА эт. ц диал.
Кѳансы деген бла бир магъана-
да. Жаш таш атханда, ит кан-
кылдап кѳачды.

КАПИШ сыф. ц диал. Аузуу
неда эриялери кѳыйыкѳ бол-
гъан. Аны аузуу капишди.

КАРАИМЛИ ат. Тюрк
халкъланы кѳыпчакѳ-кѳуман
кѳауумундан адам. Караимли
жаш. Караимли поэт.

КАРАИМЧА хал. сѳзл. Ка-
раим тилде. Караимча сѳлеш.
Караимча жаз.

КАРАНДАШ ат. Агъачны
ичине кийдирилип, жазгъанда,
сурат этгенде хайырланылыучу
иничке графит таякѳчыкѳ. Тюр-
сюнлю карандашла. Иничке
жазгъан карандаш.

КАСКА ат. Сенгирчке деген
бла бир магъанада. Каскаланы
жырлаулары. △ Каска кѳы-
шына азыкѳ жыймайды.

КАУ-КУУ: кау-куу бол

чачыл, чач-тук бол. Кау-куу эт-
чач, чач-тук эт.

КЕБЕК ат. Мирзеуню кир-
кипчиги, жараусузгѳа чыкѳ-
гъаны. Сууурулгъан будайны
кебегі. Зынтхыны кебегин ай-
ырыу.

КЕБИН ат. Ёлюкню чѳргеу-
чю акѳ быстыр. Кебин бич.
Ёлюкню кебиннге чѳрге.

КЕВИНЛЕ эт. Кебиннге чѳр-
ге. Ёлюкню кебинледиле.

КЕВИНЛИК ат. Кебиннге
жараулу кѳумач. Кисей кебин-
лик. Дарий кебинлик.

КЕЗ ат. 1. Тауну, сыртны
айрысы. Тауну кези бла ётѳп,
кийикле жыйылыучу жерге бар-
дыкѳ. 2. Кийимни неда башха
затны оюлгъаны, батыу, чунгур
жери. Бичакѳны кези. Жазгѳа-
ны кези.

КЕЗИУ ат. 1. Затланы бир
бири ызларындан барыу низам-
лары. Фатар алыргѳа кезиу
жетгенди. Кезиую бла берилген
отпуск. 2. Аллай низамда адам-
ны оруну. Тамбла элни кѳойла-
рын кютерге бизни кезиуюбюз-
дю. Ол кесини кѳалауурлукѳ
этер кезиуюн оздуруп кѳой-
гъанды. 3. Заман деген бла
бир магъанада. Ол кезиуде. Бош
кезиуюбюзде. △ Кезиу жетсе,
тенгиз да кѳуруйду, тау да
оюлады.

КЕЗИУ-КЕЗИУ хал. сѳзл.
Бир бири ызындан, тохташды-
рылгъан кезиуюн бузмай. Ала
бахчаны кезиу-кезиу сакѳлай-
дыла.

КЕЗИУЛЮ сыф. Кезиую бу-
зулмагъан, кезиую бла этил-
ген, бардырылгъан, басмалан-
нган. Кезиуюлѳ отпуск. Газетни
кезиуюлѳ номери.

КЕЗИУСЮЗ сыф. Кезиую

бузулгъан, кезиуюне келишме-
ген. *Кезиусюз ёлюм. Кезиусюз
заманда. △ Кезиусюз кзуш да
учмайды.*

КЕЗИУЮНДЕ *заман, сёзл.*
Кезиуюн бузмай, керекли, тий-
ишли заманында. *Хар зат ке-
зиуюнде этилирге керекди. Ке-
зиуюнде келигиз.*

КЕЗЛЕУ *ат ц диал. Шаудан*
деген бла бир магъанада. *Кез-
леую сууу. △ Кезлеу кезлеу-
ге суу бермез.*

КЕЗЛИК *ат. Бичакъ деген*
бла бир магъанада. *Аппа кез-
лигин билейди.*

КЕКЕЛ *ат. Чачны мангы-*
лайгъа жайылгъан кесеги не-
да мангылайгъа таралырча этил-
гени (ишленнгени). *Кекелни та-
рау. Кекеллери агъаргъан ти-
ширыу.*

КЕКИР *эт. Аш орундан*
газланы аууз бла чыгъар. *Жау
кекир. Кекирип жибер.*

КЕЛ *эт. 1. Башха жерден ке-*
тип, былайда, мында бол, кё-
рюн; антоними — бар I (1). *Бе-
ри кел. Юйге кел. Таудан кел.*
2. Жет (заманны билдиреди).
*Кзартлыкъ келди. Кзыш кел-
ди. △ Зыбыры артдан келлик-
ди. 3. Бир затны этерге ской.*
Кюллюгюм келеди. Кзууаны-
рыгъзыбыз келеди. Аланы аша-
рыкълары келеди. 4. Жет (бир
чекге). Суу бизни тобугъубуз-
гъа келеди. Аны пальтосу го-
букъ башына келеди. 5. Эшитил,
сезил. Дух ийис кзайдан келеди?
Кзулагъыма бир ариу ауаз ке-
леди. 6. Келтирил. Чай Индия-
дан келгенди. Апельсинле Ма-
роккодан келедиле. 7. Акъ,
саркъ. Уруп келген суу. Тууар-
ны ауузундан шытылары келе-
диле.

КЕЛЕПЕН *ат. 1. Жугъушлу,*
чакъгъан эм хазна сау этил-
меучю ауруу. *Аны келепени*
барды. 2. кёч. Айгъакълаучуну
орунунда келсе: адамгъа
жууушмаучу, огъурсуз (адам-
ны юсюнден). Келепен адам.
Келепен тиширыу.

КЕЛЕЧИ *ат. 1. Жаш бла*
къызны араларында иш жюрю-
туючу адам. *Келечиге бар. Ке-*
лечиле келгендиле. △ Келечи
бир кюн сууап алыр, бир кюн
жууап алыр. Келечини кзуюну
ётюрюкден толу. 2. Къыралла-
ны араларында иш жюрют-
ген адам (посол). Турцияны
Россейде келечиси. 3. Биреую
неда бир жыйынны сейирлерин,
оюмларын жакълаучу адам.
Президентни келечилери. Ин-
ститутну келечиси. Халкъны ке-
лечиси.

КЕЛИ *ат. Нартюхню, арпа-*
ны, туююп, къабукъларын ке-
териучю агъач керек. *Кели бла*
нартюх тыебиз.

КЕЛИН *ат. Эрге баргъан*
тиширыуну къайынларына бол-
гъан жууукълугъу. *Жангы ке-*
лин. Гитче келин. △ Келинин
сыйламагъан ана кеси да сый-
ланмаз. Келинни кемчилигин
къайын ана билир.

КЕЛИНЛИК *ат. Келин бол-*
лукъ къыз (неда тиширыу).
Келинликни кёрюрге бардыкъ.

КЕЛИШ *эт. 1. Оноулаш,*
бир акъылгъа кел. *Биз экскур-*
сиягъа барыргъа келишдик.
Кзойну багъасына келишгенбиз.
2. Жараш. *Келишип жашаргъа.*
3. Уша, тап бол. *Костюм са-*
нга келишеди. Ол иш сизге ке-
лишмейди.

КЕЛИШИМ *ат. Оноу. Кели-*
шим этдик. *Келишимге квол сал.*

КЕЛИШИУЛЮ *сыф.* Жарашыучу, келишиучу. *Келишиулю адам.*

КЕЛИШИУЛЮК *ат.* Келишиулю хал. Аланы араларында келишиулюк жокъду.

КЕЛИШИУСЮЗ *сыф.* Жарашмаучу, келишмеучу. *Келишиусюз адам.*

КЕЛИШИУСЮЗЛЮК *ат.* Келишмеучу хал. *Келишиусюзлюк осал кзылыккыды.*

КЕЛТИР *эт. 1.* Бери тапдыр, былайда, мында болурча эт; *антоними — элт 1.* *Бизге келтир. Таудан бичен келтир. 2.* Эт, болдур. *Хайыр келтир. Файда келтир. Айран келтир. 3.* Адамда бир халны болдур. *Кзусарыгъын келтир. Жукъуму келтиреди.*

КЕМЕ *ат.* Адамланы эм башха жюкню ташыучу, сууда жюрюген улоу. *Жюк ташыучу кеме. △ Кемени жюрютген арбаны жюрютгеннге сейирсине эди.*

КЕМЕЙ *эт. сёл. тил.* Кем бол, аз бол. *Илипинни сууу кемейгенди. Ырысхы кемейгенди.*

КЕМЕЙТ *эт. сёл. тил.* Кем эт, аз эт. *Врачла жукъгъан аурууланы кемейтгендиле.*

КЕМИК *ат.* Сюекни жумушакъ, ичинде жауу болгъан жери. *Сюекни кемикли жери.*

КЕМИР *эт.* Тишлеринг бла тартып аша. *Сюекни кемир. Башны кемир. Гылыу чычхан картофланы кемиргенди. Ат чюгюндюрню кемиреди.*

КЕМЛИК *ат.* Кемчилик деген бла бир магъанада. *Ишибизде кемликле кёпдюле.*

КЕМСИЗ I *сыф.* Бек уллу, чексиз. *Кемсиз кзууанч. Кем-*

сиз кзыынлыкъ. Кемсиз сууукъ.

КЕМСИЗ II *хал. сёл. Бек* бийик даражада. *Халкзыбызны кемсиз сюебиз. Кемсиз кзыналдыкъ. Кемсиз кзууан.*

КЕМЧИЛИК *ат.* Жетишмеген, тапсыз зат. *Ишде кемчиликле.*

КЕНДИР *ат.* Къабугъундан халы, урлугъундан а жау этилючу ханс битим. *Кендир ёсдюрюучюле.*

КЕНГ *сыф. 1.* Эни уллу; *антоними — тар I (1).* *Кенг орам. Кенг къангала. Кенг жауурунла. 2.* Эркин (кийимни юсюнден). *Кенг пальто. Кенг пиджак.*

КЕНГЕР *эт.* Кенг бол, кенгине кет. *Эшик кенгергенди. Чурукъларым жауундан сора бираз кенгергендиле.*

КЕНГЕРТ *эт.* Кенг эт. *Жолну кенгерт. Юйню орта къабыргъасын кетерип, залны кенгерт.*

КЕНГЕШ I *эт.* Оноулаш, акъыллаш. *Кенгешип эт. Атанг бла кенгеш.*

КЕНГЕШ II *ат.* Бир затны сюзерге жораланнган жыйылыу. *Кенгешге жыйылыу. Кенгешни бардырыу. △ Экеу кенгешге барма, ючеу кенгешден кзалма.*

КЕП I *ат.* Агъачдан аякыгъа, башха д. а. к. затха ушашдырылып этилген зат. *Бёрк кеп. Чурукъ кеп. Жаулукъ кеп.*

КЕП II *эт.* Кзуру. *Чыкык кепгенди. Кюнде кеберге.*

КЕПБАЙ *ат. фольк. ц диал.* Гягчи деген бла бир магъанада. *Кепбай тойда адамланы кюлдюреди.*

КЕПДИР *эт.* Кзурут. *Кюнде кепдир. Биченни кюннге жайып кепдирдик.*

КЕПЕЙ эт. ц диал. Бек той. Этден кепей.

КЕПЛЕ эт. 1. Тартдырып, гам этип кий. Пиджакны юсюнге кепле. Бёркню башынга кепле. 2. кёч. бош тил. эрши с. Аша. Хычинлени кепле.

КЕПЛИ сыф. Тап, чырайлы. Кепли адам.

КЕПСИЗ сыф. Тапсыз, чырайсыз, эрши. Кепсиз адам.

КЕПЧИ эт. Къургъакъсы деген бла бир магъанада. Чыкъ кепчиди. Дурула кепчигендиле.

КЕР эт. Кенгерт, кенгине жай. Терини кер. Къашларынгы кер. Кие кетип кер.

КЕРАХАТ сыф. дин. Шерият эркин этмеген. Керахат зат. Тонгузну эти муслийманлагъа керахатды.

КЕРГИЧ ат. Затны керир ючюн хайырланылыучу керек. Кергичде кер. Кергичге сал.

КЕРЕ Санчы, тизгинчи санаула эм мардачы сёзлеуле бла жүрөйдю, затны кёбейиу даражасын билдиреди. Эки кере. Ючюнчю кере. Анча кере.

КЕРЕК I ат. Иште хайырланылыучу зат (инструмент). Слесарь керекле. Машинаны кереклери.

КЕРЕК II пред. Этмей жарамайды, амал жокъду. Айтыргъа керекди. Ол манга керекди.

КЕРЕКЛИ сыф. 1. Керек болгъан. Керекли зат. Керекли кюнде. △ Кереклиге капек да сомду. 2. кёч. Жарты акъыллы. Керекли адам. △ Керекли кенгден танытыр.

КЕРЕКСИЗ сыф. Керек болмагъан. Керексиз уялчакъ. Керексиз сёзле. Керексиз зат. △ Керексиз жерде бетсиз болма, жетген жерде кёлсюз болма.

КЕРЕКСИЗГЕ сылт. сёзл. Ишикючю болмагъанлай, бош. Керексизге айланыу. Ахчаны керексизге жоюу. Сиз керексизге къайгъы этесиз.

КЕРЕЛЕ эт. 1. мат. Керелеуню амалы бла терге. Санны саннга кереле. 2. кёч. Санын кёп эт. Ырысхыны кереле. Байлыкъны кереле.

КЕРИ орун. сёзл. 1. Бир жанына. Кери кет. Кери тур. 2. Узақъда. Кериде жаша.

КЕРТИ эт. 1. Кенгер, созул. Жауунда чурукъла керилдиле. Бёрк эскирип кериледи. 2. Тебин. Уругъа керил. Къамичи бла керил. 3. кёч. Махтан деген бла бир магъанада. Жаш керилип сёлешеди.

КЕРИУАН ат эск. Караван деген бла бир магъанада.

КЕРКИ ат. Агъачны къазар ючюн ишленнген керек. Агъач уста, агъачны керки бла къазып, голпанла, кели, чолпула ишлейди.

КЕРОХ къауум. ат. Къолда жүрютюлген, атыучу гитче сауут. Макаровну кероху.

КЕРТ эт. Кертик (кертikle) эт. Агъачны керт.

КЕРТИ ат. 1. Ётюрюк болмагъан зат, жашаугъа келишген зат; антоними — ётюрюк. 1. Кертисин айт. △ Керти жылтырар, ётюрюк кзалтырар. Кертини кирит тыймаз. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тюз, ётюрюк болмагъан. Керти ханар. Керти сёз. △ Керти сёзге кзарыу жокъ. 4. Таза къошакъсыз. Керти алтын. Адамны керти аты. 5. Тийишлисича, кереклисича болгъан, адамлагъа юлгю болгъан. Керти адам. Керти тенгле. △ Керти адам кый-

ынлыкзда танылады. 6. филос. Жашауда болган. Кертг дуния. Кертг жашау.

КЕРТИЛИК ат. Кертг болганлык, ётюрюксюзлюк. Халпарны кертгилги. Аны сёзлери ни кертгилгине ийнандык.

КЕРТИЧИ сыф. Кертгини суююучу. Кертгичи адам.

КЕРТМЕ ат. 1. Зугул формалы, суулу, татлы кёгет. Къыш кертме. Агзач кертме. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кертмеден этилген. Кертме суу. Кертме варенье.

КЕС эт. 1. Жютю зат бла кесекле эт, бёлдюр, юздюр. Агзачны кес. Этни кес. Бишлакъ кес. 2. Хайырланыргъа жара, ишле (жютю затны) юсюнден). Бычхы иги кеседи. Бичакъ кесмейди. Къыптыны кесерча этдик. 3. Ичи бла къысха къыркъып ёт. Жолну кесип ёт. Бахчаны кесип ётдюк. 4. кёч. Тохташдыр. Багзасын кес. Болжал кес. 5. кёч. Аша, теш. Темирни тот кесгенди.

КЕСАМАТ ат. Келишим, оноу. Кесаматха кёре. □ Кесамат эт оноулаш, келиш, тохташдыр.

КЕСГИН I сыф. Ангылашыныулу, ачык. Кесгин иш. Кесгин сёз. Кесгин жууап. Кесгин ауаз.

КЕСГИН II хал. сёзл. Ангыларча, тап. Кесгин сёлеш. Кесгин айт.

КЕСГИЧ ат. Темир чюй, темир чыбык д. а. к. башха затны кесиючу керек. Кесгич бла темир чыбыкны кесип, чюйле этдик.

КЕСЕК ат. Затны бёлюнгени, юлюшю, бёлюмю, къыйрындан алыннганы. Къоргъа-

шин кесек. Гыржынны бир кесеге. Концертни экинчи кесеге. Китапны баш кесеге.

КЕСЕКЛЕ I эт. Кесип, ууатып, юзюп, жыртып, кесеклеге юлеш. Учаны кесекле. Этни кесекле. Бишлакны кесекле. Къагъытны кесекле.

КЕСЕКЛЕ II ат кёпл. сан. Адамны чархына сууукъ чабып, хырыу келиу эм чючкюрюу. Жашха кесекле тийгенди. Ол кесекледен ауруду.

КЕСЕКЧИК ат грам. Сёзню неда айтымны магъанасына къошакъ болган къуллукъчу сёз. Соруучу кесекчикле. Угъайлаучу кесекчик. Къош кесекчикле.

КЕСЕЛКЕ ат ц диал. Гургун деген бла бир магъанада.

КЕСЕУ ат. Жана тургъан отун. Отну кесеулери.

КЕСИ (-им, -инг) кесимл. алм. 1. Ишни адам башха адамгъа таянмай, ансыз этгенин неда иш аны бла байламлы болгъанын билдиреди. Кесим алай болса сюеме. Кесинг айт. Кесигиз билесиз. △ Кеси билмей эди да, элни юйрете эди. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кесиники. Кеси адамыбыз. Кеси акъылынг бла. △ Кеси арбазында ит да огъурсуз болады.

КЕТ эт. 1. Бир жерни къоюп, башха жерге бар; бара-бара, узай, ташай. Машина кетди. Юйге кет. Шахаргъа кет. Поезд бла кет. 2. Ишинги, къуллугъу-нгу къой. Ишден кет. Директорлукъдан кет. Артист сахнадан кетгенди. 3. кёч. Оз, ёт. Жашлыгъым кетди. Заман кетгенди. Жай кетди. 4. Къоратыл, керекли бол. Костюмгъа юч метр къумач кетди. Ол ишни этер

ючюн кѣп кюч кетгенди. 5. Жокъ бол (баяуну, тамганы д. б. затны юсюнден). Жашны губузу кетгенди. Пальтону жау тамгалары кетдиле. 6. Жыгъыл, тюш. Тууар жардан кетди. Сууга кет. 7. Тохта, излеме, керекли болма. Жукъум кетди. Эсиргени кетди. Арыгъаным кетди.

КЕТЕР эт. 1. Башха жерге элт, сал. Юйден кетер. Машокну босагга юсюнден кетер. 2. Жуууп, кыырып, жокъ эт. Кѣлекни тамгасын кетер. Бичакъны тотун кетер. 3. Тюзет, тап эт. Кемчиликлени кетер.

КЕФ I сыф. Эсирген. Кеф адам.

КЕФ II ат. 1. Адамны халы, кѣлю. Аны кефи бузулды. Жашны ишлер кефи жокъду. 2. Чырай, тыш кѣрюм. Къзыны кефи игиди.

КЕЧ I заман. сѣзл. Заманындан артха; антоними — эртге. 2. Жыйылыу кеч башланды. Ала кеч келдиле.

КЕЧ II ат. Ингир, къарангы заман. Кеч болду. Кечге дери ишледик. □ Кеч бол кечик деген бла бир магъанада.

КЕЧ III эт. Кечгинлик бер. Мен анга ол затны кечаллыкъ туююлме.

КЕЧЕ заман. сѣзл. Кюн батхандан танг атхынчы кезиу; антоними — кюндюз. Къарангы кече. Къыш кече.

КЕЧИК эт. Заманындан артха къал. Дерсге кечикдик. Ишге кечикмей бар.

КЕЧГИНЛИК ат. Жазыкъсынмакълыкъ, жумушакълыкъ. Кечгинлик бер. Кечгинлик ал.

КЕЧИН эт. 1. Жашау эт, жаша. Элде кечин. Къыйналып

кечин. Ийнек акъ бла кечин. 2. Жубан, заманны оздур. Китапла бла кечин. Аппа туудукъчугъу бла кечинеди.

КЕЧИНДИР эт. Жашат, жашау этдир, керегин тапдыр. Юйдегини кечиндир. Ол кеси кесин кючден кечиндиреди.

КЕЧИР эт. Кеч деген бла бир магъанада. Терслигими кечиригиз.

КЕЧИУ ат. Сууну кирип ётерча сай жери. Сууну кечиуюн тапдыкъ.

КЕШЕНЕ ат. Ёлюкле гуллабла бла асыралычу жер. Археологла кешенелени тинтедиле.

КѢБЕЙ эт. Кѣп бол. Мал кѣбейгенди. Ырысхыбыз кѣбеди.

КѢБЕЙТ эт. Санын кѣп эт. Малны кѣбейт.

КѢЮСЮНДЕ заман. сѣзл. Кѣп заманда. Ол, ауруп, кѢюсюнде ишге жүрюмейди.

КѢГАГЪАЧ ат. Къайын къауумдан, тѣммеги батыулучунгурлу, къаты агъачлы терек. КѢгагъач отунга бек игиди.

КѢГЕР эт. КѢк тюрсюнлю бол. Табийгъат кѢгере башлагъанды. Жер кѢгергенди.

КѢГЕТ ат. Тереклени эм башха битимлени адам, жаныуар ашаучу жерлери, гагулары. Тереклени кѢгетлерин жый. △ КѢгетни къызгъанганны тереги болмаз. □ КѢгет бахча кѢгет бериучю терекле ёсген жер.

КѢГЮРЧЮН ат. КѢксюл неда акъ тюклю, уллу дѢрденли къанатлы. КѢк кѢгюрчюн. Юй кѢгюрчюн.

КѢЗ ат. 1. КѢрюу орган. КѢзню агъы. КѢзню къарасы. △ КѢзюне къарама да, сѢзюне къара. КѢзю чыкъгъан — къа-

шына бек. 2. Къарам. Аны кёз-
лери ашдадыла. Кёз алмай къа-
ра. 3. Халкъ ырыслагъа кёре,
хийны бла келген ауруу. *Сабий-
ге кёз тийгенди.* □ Кёз жаш
жилямукъ деген бла бир
магъанада.

КЕЗБАУ *Етюрюк, жалгъан
махтау. Кёзбауны суйгенле.
Кёзбау кёзню байлайды.*

КЕЗБАУЛАН *эт. Кёзбау эт,
кёзбау сёзле айт. Ол бизге кёз-
бауланьп башлады. Кёзбаула-
нып сёлеш.*

КЕЗБАУЧУ *сыф. Кёзбаугъа
уста, кёзбау этип туруучу. Кёз-
баучу адам.*

КЕЗЛЮКЛЕ *ат. Адам кёз-
лери иги кёрмегенлери неда ала-
ны букъудан, жарыкъдан сакъ-
лар ючюн жюрютюлюучю опти-
ка прибор. Жарыкъдан сакъ-
лаучу кёзлюкле. Къара кёз-
люкле.*

КЕЗЮЛДЮРЕУЮК *ат. Кенг-
де затланы кёрюк ючюн хайыр-
ланылуучу, къолда жюрютю-
люучю оптика прибор. Кёзюл-
дюреуок бла къарап, тау баш-
ланы кёрдюк.*

КЕК I ат. Жерни юсюнден
кёрюнюп тургъан атмосфера —
тёгерек формалы кыйырсыз-
чексиз зат. *Булутсуз кёк. Чу-
уакъ кёк. Жулдузлу кёк. △
Кёк бийикди — миналмайма, жер
къатыды — киралмайма.*

КЕК II сыф. 1. Чууакъ кёк-
ню тюрсюнюча болгъан. *Кёк
кёзле. Кёк бояу. 2. Кырдык бет-
ли. Кёк кырдык. Кёк кзумач.*

КЕКЛЕ *эт. Уллу-уллу алды-
рып тик. Жыйрыкзны этегин
кёкле.*

КЕКСЮЛ *сыф. Кёк II (1)
дегенни кемлик даража форма-*

*сы. Кёксюл кзумач. Кёксюл
тюрсюн.*

КЕКЮРЕК *ат. 1. Тёммек-
ни ал жаныны баш кесеги. Аны
кёкюреги орденледен толупду.
2. кёч. Кесине базыныулукъ.
Анда бир кёкюрек барды!*

КЕЛ I ат. Тохтап тургъан,
жагъалары бегитилген, уллу суу.
△ *Кёл да тама-тама болады.*

КЕЛ II ат. Адамны халы,
кефи. Аны кёлю игиди. △ *Кёл
кзоркзакъ да, кёл батыр.*

КЕЛЕК *ат. Жукъа, женгил
кзумачдан этилген, эр кишиле
белден ёргелерине кийиучю, ти-
ширыула уа кече кийиучю узун
кийим. Ич кёлек. Женгсиз кё-
лек. Тыш кёлек.*

КЕЛКЪАЛДЫ *ат. Адамны
жанына тийген зат. Кёлкзал-
дынгы айт.*

КЕЛЛЕН *эт. Учун, иги кёл-
лю бол, кёл сал. Окзуугъа
кёллен. Ишлерге кёллен.*

КЕЛСЮЗ *сыф. Таукеллиги
болмагъан. Кёлсюз адам.*

КЕМ *эт. Жерге, кёлге, отха
басдыр. Нартюх гыржынны от-
ха кем. Отну кюлге кем.*

КЕМЕ *ат. Этни чапыртыу-
чу, жугъушлу сабий ауруу.*

КЕМ-КЕК *сыф. Кёк II (1)
дегенни айырма даража форма-
сы. Кём-кёк кёзле. Кём-кёк да-
рий.*

КЕМЮК *ат. Сют, эт шорпа
д. а. к. башха зат къайнагъанда
башына келгени. Шорпаны кё-
мюгю. Сютню кёмюгю.*

КЕМЮЛ *эт. Бат, батыл.
Суугъа кёмюл. Кеме тенгизге
кёмюлгенди.*

КЕМЮР *ат. 1. Жерден къа-
зылып алыныучу, жаныучу зат.
Кёмюр бла от этиу. 2. Кюйюп*

бошагъан агъач. Чынар отун-
ну кѣмюрю.

КѢНДЕЛЕН I сыф. Кенгине,
энине баргъан. Юйню кѣнделен
агъачы. Кѣнделен ызлыкъ.

КѢНДЕЛЕН II хал. сѣзл.
Энине, кенгине. Орундукъгъа
кѣнделен жат. Жолну кѣнделен
къыркъып кет.

КѢНЧЕК ат. Адамла белле-
ринден энишгелерине кийиучю,
бутлукълары болгъан кийим.
Джинса кѣнчек. Къысха кѣн-
чек. Сабий кѣнчекле.

КѢП I мард. сѣз. Саны иги
кесек болгъан; антоними —
аз II. Кѣп адам, Кѣп мал, Кѣп
кере. △ Кѣп жашагъаннга сор-
ма да, кѣп кѣргеннге сор. Кѣп-
ню кючю — кѣл кирик.

КѢПГЕН ат. Терини юсюнде
кѣбюп тургъан зат. Аны биле-
гини кѣпгени барды. Бутуму
кѣпгени, ирин этип, бузулды. △
Кѣпген бир кюн бир атылыр.

КѢПДЮР эт. Ичин желден
толтур. Топну кѣпдюр. Чархны
камерасын насос бла кѣпдюр.

КѢПЧЕК ат. Иерни жасты-
гъы. Алпа иерни кѣпчегин жа-
нгыртды.

КѢПЧЮ эт. Кѣберек бол.
Амманы бутлары кѣпчюгендиле.

КѢПЮР ат. Сууну юсюнде
адам, мал, улоу ётерча ишлен-
нген зат. Агъач кѣпюр. Таш кѣ-
пюр. △ Кѣпюр ишлеген ётер,
уру къазгъан кетер.

КѢР I эт. 1. Эсле, къарал,
таны, бил. Иги кѣр. Жазыула-
ны кѣр. △ Кѣрген мен, хапар
айтхан сен. Кѣрдюм деген —
кѣп сѣз, угъай деген — бир сѣз.
2. Сыйла, хурмет эт. Ариу кѣр.
Къарындашынгча кѣр. 3. Та-
тыуун билир ючюн, къап, урт-
ла. Этни кѣр. Чагъырны кѣр. 4.

Сына. Къарыуунгу кѣр. Били-
миң кѣр. 5. Сора бар. Саусузну
кѣрюрге керекди. 6. Башынгдан
ётдюр. Ачлыкъ кѣргенбиз. Кѣп
къыйынлыкъ кѣрдюк.

КѢР II ат. Къабыр деген
бла бир магъанада. Кѣрге кир-
гинчи. Анга тѣрден кѣр жууукъ-
ду. △ Адам, кѣрюрюн кѣрмей,
кѣрге кирмейди. Кѣрдеги тѣрге
къоймаз.

КѢРГЮЗТ эт. 1. Кѣрюр онг
эт. Юйню кѣргюзт. Кино кѣр-
гюзт. 2. кѣч. Кесинги адамла
иги жаны бла айтырча эт. Окъу-
уда кесинги кѣргюзт. Ол ишде
кесин кѣргюзтгенди. 3. кѣч.
Къабына жый, айыбына тубет.
Тохта, мен санга кѣргюзтюрге!

КѢРЕ сонг. Бериучю болуш-
дагъы сѣзле бла жюрюйдю. Са-
нга кѣре. Билимине кѣре. Болум-
гъа кѣре.

КѢРМЮЧ ат. Кѣрюр ючюн
жыйышдырылгъан затла эм ала
тургъан жер. Суратланы кѣрмю-
чю. Сауутланы кѣрмючю.

КѢРПЕ ат. 1. Къозу тери.
Амма кѣрпеледен бѣрк этди. 2.
Айгъакълаучуну орунунда кел-
се: кѣрпеден (кѣрпеледен) этил-
ген. Кѣрпе тон. Кѣрпе бѣрк.

КѢРЮМ ат. Къарам, тюрсюн,
чырай, сыфат. Аны кѣрюмю
ариуду.

КѢРЮМДЮ ат. Кѣрюм де-
ген бла бир магъанада. Жашны
кѣрюмдюсю келбетлиди.

КѢРЮН эт. 1. Кесинги кѣр-
гюзт. Врачха кѣрюн. Атанга
кѣрюн. 2. Къалай да болсун
бир халда бол. Ол менден жаш
кѣрюнеди. 3. Кѣрюрча бол. Къоз-
гюде кѣрюн. Кюнню кѣзю кѣ-
рюндю. 4. этн. Шагъырей бол.
Келин къайынларына кѣрюндю.
Киеу кѣрюнюрге барады.

КЕСЕ *с.ф.* Сакъал-мыйыкъ ёсмеген неда жукъа ёсген. *Кёсе кишичик.*

КЁТЕНЛИ *с.ф.* Кесин кишиге тенг этмеген. *Кётенли адам.*

КЁТЛЕК *с.ф.* Буруш, терсакъыл, чюйреакъыл. *Кётлек жаш.* △ *Кёз кёргенни кётлек жегер.*

КЁТЮР *эт.* 1. Ийилип, жерден ёрге ал. *Машокну кётюр. Челекни кётюр.* 2. Ёрге, бийикге элт, бардыр. *Якорьну кётюр.*

КЁТЮРТМЕ *ат.* Орундукъ деген бла бир магъанада. *Аппа кётюртмеде жатады.*

КЁТЮРЮЛ *эт.* 1. Къоп, ёрге тур. *Олтургъан жерингден кётюрюл. Тёшекден кётюрюл.* 2. Мин, ёрге чыкъ, ёрле. *Тау башына кётюрюл. Бешинчи этажга кётюрюл.* 3. кёч. Къажау сюел, къозгъал. *Халкъ кётюрюле башлагъанды. Жаугъа къажау кётюрюл.* 4. Бийик бол. *Саусузну температурасы кётюрюлдю. Суу кётюрюлгенди. Барометр кётюрюлгенди.* 5. кёч. Ёс, уллу бол. *Багъала кётюрюлгендиле. Аны сыйы кётюрюлгенди.*

КЁХТЮЙ *ат.* Гургунну кёксюл тюрлюсю. *Жай кезиуде кёхтюйле кёп боладыла.*

КЁЧ *эт.* 1. Кетип, башха жерде жашау этерге тохта. *Элге кёч. Шахардан кёч. Башха къыралга кёчюп кет.* 2. Ишинги, болумунгу алышындыр. *Бешинчи классха кёч. Жангы ишге кёч.* 3. Бир затны жангыча этип башла. *Жангы вопросха кёч. Диетагъа кёч.*

КЁЧГЮНЧЮ *ат.* Жангы жерге кёчген неда кёчюрюлген адам.

Кёчгюнчюлени жерлешдириу. Кёчгюнчюлени жашаулары.

КЁЧЮР *эт.* 1. Башха жерде жашау этерге тохтат. *Элден кёчюр. Узакъ жерлеге кёчюр.* 2. Арлакъгъа элт (тюртюп, тартип.) *Шкафны залдан башха отоугъа кёчюр. Сагъатны стрелкаларын кёчюр.* 3. Башха классха, курсха, ишге ётдюр. *Экинчи курсха кёчюр. Секретарьны кзуллугъуна кёчюр.* 4. Башха тилде ангылат. *Орус тилге кёчюр. Ингилиз тилге кёчюр.*

КИБИК *сонг.* Тенглешдириу магъанада жюрютюледи. *Ол бизни жаны кирик кёреди. Сабий кирик. Билмеген кирик этеди. Бююн кирик эсимдеси.*

КИЕУ *ат.* Адамны къызыны неда эгечини эри. *Киеу кёрюнюрге барды.* △ *Киеуню оруну — эшик арты.*

КИЕУЛЮК *ат.* Киеу боллукъ адам. *Аны киеулюгю иги жашды.* □ *Киеу нёгер къатын аллыкъ жашны биргесине баргъан нёгерлери.*

КИЙ *эт.* Юсюнгю, башынгы неда аякъларынгы кийим бла жап. *Тон кий. Бёрк кий. Чурукъла кий.* △ *Кийген бёркюмю жазыкъсынама.*

КИЙДИР *эт.* Биреуню юсюн, башын, аякъларын кийим бла жап. *Сабийге пальтосун кийдир. Жашны чурукъларын кийдир.*

КИЙИЗ *ат.* Жюнден къол бла басылып этилген, юй тюпде жюрютюлючю эм къабыргъагъа тагъылычу, оюулары болгъан зат. *Ала кийиз. Оюлу кийиз.*

КИЙИК *ат.* 1. Бууну гитче тюрлюсю. *Кийик уугъа бардыкъ.* 2. Айгъакълаучуну орунунда

келсе: юйретилмеген. *Кийик бап-пуш. Кийик жаныуарла.*

КИЙИМ ат. Юсге, башха, аяклагъа кийилиучю зат. *Юс кийим. Аякъ кийим. Баш кийим. △ Кийим тукъум сордуруп. Кийим бла танылма, адамлыкъ бла таныл.*

КИЙИНДИР эт. Кийим кий-дир. *Сабийни кийиндир.*

КИЙИР эт. Кирирча эт, бир белгили жерге элт, келтир. *Юйге кийир. Малланы бауъга кийир. 2. Бир зат бла уруп, кирирча эт. Чюйню къангагъа кийир. Балтаны агъачха кийир.*

КИКИРИК ат. Бир-бир къанатлыланы башларында ёсген, таракъгъа ушагъан эт кесек. *Хоразны кикириги. Байрым эркекни кикириги.*

КИЛИСА ат. Христианлада дин организация эм христиан диннге къуллаукъ этиучю жер. *Чюйют килиса. Орус килиса.*

КИМ сор. эм байл. алм. Со-руу магъананы билдиреди эм бойсунган къош айтымны кесеклерин бирге байлайды. *Ким келгенди? Ким ариу тепсесе да, ёчню ол аллыкъды. △ Кимни тили-тиши онглу, кимни къолу-иши онглу.*

КИМИЛДИ ат. Гыбышы деген бла бир магъанада.

КИНДИК ат. Къарынны тыш жаныны ортасында чунгурчукъ (къагъанакъ сабийледе уа — дукъурчукъ). *Сабийни киндигин кесю. □ Киндик ана сабийни киндигин кесген тиши-рыу.*

КИР I сыф. 1. Таза болмагъан; антоними — таза I (1). *Кир быстырла. Кир арбаз. Кир орам. 2. кёч. Адепсиз. Кир иш. Кир адам. 3. Адам, мал кеси*

керегин этгенде чыкъгъан зат. *Тууар кир. Аны кирип тинтирге алдыла. □ Кир бол кир жагъыл. Кир эт кир жакъ.*

КИР II эт. 1. Бир затны ичине кел (бар), ичинде бол; антоними — чыкъ II (1). *△ Кире — дос, чыгъа — душман. 2. Бир жерге алын, член бол. Университетге кир. 3. Сыйын. Машокга алты челек киреди. 4. Иш, жумуш бла бар. Директоргъа кир. 5. Бир затны этип башла. Урушха кир. Кетер къайгъыгъа кир. 6. Гитче бол. Жууулгъандан сора костюм кирген этгенди.*

КИРГИЗ эт. Кийир деген бла бир магъанада. *Юйге киргиз. Чюйню агъачха киргиз.*

КИРЕ ат. Мирзеу тёбе. *Будай кире. Зынтхы кире. Нартюх кире.*

КИРИТ ат. Ачхыч бла жабылычу (этилиучю) зат. *Бугзоулу кирит. Кирит сал. Эшикни киритин эт.*

КИРИУ ат. Тиш эт. *Сабийни кириулери ауруйдула.*

КИРИШ ат. Чоюнну, челекни къол тутхан, кётюрген жери. *Чоюнну кириши. Челекни кириши.*

КИР-КИПЧИК къауум. ат. Юйде тюрлю-тюрлю кирле. *Кир-кипчикни тышына тёк.*

КИРКИТАЙ сыф. бош тил. *жыйирг. Кирли деген бла бир магъанада. Киркитай сабий.*

КИРЛЕН эт. Кир бол деген бла бир магъанада. *Кёлек кирленди. Пальто кирленгенди.*

КИРЛЕНДИР эт. Кир эт деген бла бир магъанада. *Сууну кирлендиргендиле.*

КИРЛИ сыф. Жыйгъычсыз, хылы-мылы, кир затла кийген,

тапшылыгы болмагъан. *Кирли адам. Кирли тиширыу.*

КИРПИ ат. Ийнели жаныуарчыкъ. *Кирпи сют ичеди. △ Кирпи баласына жумушакъчыгъым дей эди.*

КИРПИК ат. Кёзню тегерегинде тюкле. *Узун кирпикле. Кирпиклени кзагъыу.*

КИРПИЛДЕ эт. Бир затны кыууанып, кёлюнг кётюрюлюп эт. *Кирпилдеп айлан. Кирпилдеп башла.*

КИРРАЙ сыф. ц диал. бош тил. жийирг. *Кирли деген бла бир магъанада. Киррай адам.*

КИРСИЗ сыф. Таза, кири болмагъан. *Кирсиз быстыр.*

КИРТОТАЙ сыф. бош тил. жийирг. *Кирли деген бла бир магъанада.*

КИРШИ ат. Шулпу деген бла бир магъанада. *Жаз башы киршиде. Кюз арты киршиле.*

КИРШИЛЕ эт. Шулпула деген бла бир магъанада. *Жауун киршилейди.*

КИСЕЙ ат. 1. Жукъа, жарыкъ бир жанындан бирси жапына ётген кыумач. *Боялгъан кисей. Акъ кисей.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кисейден этилген. *Кисей кёлек. Кисей жаулукъ.*

КИФЕ ат ц диал. Чага деген бла бир магъанада. *Кзызла кифеле бла нартюхню хансын артдыла.*

КИЧИ I сыф. 1. Жаш, жыл саны биреуден (бирсиледен) гитче болгъан; антоними — тама-та I (1). *Кичи кзарындаш. Кичи эгеч.* 2. Чыны, кыулугъу гитче. *Кичи лейтенант. Кичи илму кзулукъчу.*

КИЧИ II эт. 1. Къашыуну изле, къашырыгъын келтир. *Бу-*

рунум кичийди. Аны кзолла-ры кичийдиле. 2. Бек изле. Сени кёрюрге кичип турмайбыз. Аны айтыргъамы кичип тура эдинг?

КИЧИУ ат. 1. Кичитген, къашытхан ауруу. *Маллагъа кичиу жайылганды. Кичиуден ауругъан адам. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) кичиуден ауругъан. Кичиу улакъ; б) кичиуню багъаргъа жарагъан. Кичиу дарман.*

КИШЕН ат. Атны, эшекни ала атлагъан заманда ал аякъларын бирге кысыучу зат. *Атны кишени. Эшекни кишенин ал.*

КИШЕНЛЕ эт. Кишен сал. *Атны кишенледик.*

КИШИ I ат. 1. Эр киши. *Бир киши. Кзарт киши. 2. Ким эсе да. Киши билмейди. Киши жокъду. 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: башханыкъы, кесиники угъай. Киши жери. Киши юю. Киши кзыйыны бла жашау. △ Киши хакъын сатма, ата журтунгу атма.*

КИШИ II ат ц диал. Эр I деген бла бир магъанада. *Аны кишиси кзартды.*

КИШИЛИК ат. Эрлик, батырлыкъ, жигитлик. *Кишилиги болгъан адам. Кишилик кёрюзт.*

КИШНЕ эт. Атны юсюнден: кыгычыргъан таууш эт. *Ат кишнеди.*

КИШТИК ат. Аслан, къаплан, барс д. а. к. жаныуарла бла бир къауумдан, сют эмиучю юй жаныуар. *Сибирь киштик. Сиам киштик. △ Киштик кзуйругъу бла от салгъанча. Киштик бла ойнасанг, тырнагъына тёз.*

КОЙТА сыф. ц диал. Иш кёллю болмай, зырафына айла-

ныучу (тиширыуну юсюнден).
Койга тиширыу.

КОСУК ат. Ашалыучу гитче тамырчыкъ. *Косук кибик.*

КОТУР ат. Юлкю деген бла бир магъанада. *Чертлеуюк котур. Дугъум котур.*

КУКА сыф. 1. Омакъланыучу, къошакъланыучу (тиширыуну юсюнден). *Кука къыз. Кука тыширыу.* 2. Озгъур. *Кука кёзле. Кука кзарам.* 3. Кёзбау. *Кука сёзле.*

КУКАЛАН эт. Омакълан, къошакълан. *Кукаланып сёлешиу. Керексиз кукаланырге.*

КУКУК ат. Кеси уя этмей, башха къанатлыланы уяларында гаккыла табыучу, къыш жылы жерлеге кетиучю къанатлы.

КУКУРТ ат. Медицинада бла техникада хайырланылыучу, жаныучу сары минерал.

КУРКА ат. Айыуну къыш туруучу уясы. *Айыу куркасында жатады.*

КУРТ ат. Тау, сырт этекледе къар тёбе. *Агла куртда кыйналып барадыла.* △ *Курт юзюлор болса, — чыпчыкъ аягъындан.*

КУУДУШ ат. Маллагъа аш салыучу орун. *Къанга куудуш. Чалы куудуш.*

КЫРДЫК ат. Биржыллыкъ, жумушакъ, назик, кёк сабакълы битим; ханс. *Дарман кырдык. Гюллю кырдык. Мал суююп отлагъан кырдык.* □ *Кырдык бетли жашыл, кырдыкча тюрсюню болгъан.*

КЫРКА ат ц диал. Гиридеген бла бир магъанада.

КЫРТЫ: кырты бол тапсыз бол, бузул (ишни юсюнден). *Кырты эт тапсыз эт, буз (ишни).*

КЮБЕ ат ист. Металлдан

этилген, окъ ётмеучю аскер керек. *Батырла кюбелерин кийдиле.* △ *Кюбе кийген келир. кебин кийген келмез.*

КЮБЮР ат. Ичине харекет эм башха сыйлы затла салыныучу, киритге этилиучю, уллу, омакъ агъач орун. *Амманы кюбюрю. Кюбюрню ач.*

КЮБЮРЧЕК ат. Ууакъ затла туруучу ящикчик.

КЮЕ ат. Жюнден этилген затлагъа, мирзеуге эм битимлеге заран келтириучю гебенекчик. *Пальтону жагъасын кюе ашагъанды.*

КЮЗ ат. 1. Жылны жайны ызындан келиучю кезиюу. *Кюзню арт айы. Къургакъ кюз.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кюзде болуучу. *Кюз ишле. Кюз жауунла.* □ *Кюз арты к ю з* деген бла бир магъанада.

КЮЗГЮ I ат. Аллында тургъан затла кёрюннген, сыйдам, жылтырауукъ мияла. *Фарс кюзгю.*

КЮЗГЮ II ат. Адамны ичин тинтиучю аппарат (рентген). *Кюзгюге сал. Аны ёпкелери кюзгюде таза чыкъгъандыла.*

КЮЙ I ат. Сарнау деген бла бир магъанада. *Кюй этерге.*

КЮЙ II эт. 1. Кёмюр бол, къарал, жанып, ийис эт. *Шишлик кюйдю. Отда гыржын кюйюп башлады.* 2. От къызыу кюйдюрюп, хыппил бол. *Аркъам кюнде кюйгенди. Табаны отдан ала туруп, бармагъым кюйдю.* 3. кёч. Бек жарсы. *Ичибизден кюебиз.*

КЮЙСЮЗ сыф. Эриусюз, къаты. *Кюйсюз адам.*

КЮЙРЮЧ ат. Къаты агъачлы, оюулу чапыракълары бол-

гъан терек. *Кюйрючден этилген балта сап.*

КЮЙЮЗ ат. Жюнден, асламысында фабрикада этилген, къабыргъагъа тагъылычу, юй тюпге жайылычу, окулары болгъан зат. *Уллу кюйюз. Фарс кюйюз.*

КЮЙЮК сыф. Зарланычу, зар. *Кюйюк адам.*

КЮЙЮКЛЕН эт. ц диал. Зарлан деген бла бир магъанада. *Ол бизге кюйюкленнген этеди.*

КЮКЮРЕ эт. 1. Уллу таууш эт, гюрюлде (кёкню юсюнден). *Кёк кюкюреди.* 2. кёч. бош тил. *эрши с. Бек ачыгуланып сёлеш. Сен бизге бош кюкюрейсе.*

КЮЛ I ат. Бир зат кюйюп бошагъандан сора къалгъан боз бетли букъу. *Отну кюлю. Кюлню бахчагъа тёк.* □ **Кюл бетли** боз тюрсюню.

КЮЛ II эт. 1. Ыразы болгъанынгы, къууаннганынгы билдирип, ауузунгдан, бёлюп-бёлюп, тауушла чыгъар. *Харх этип кюл.* △ **Кюлме жашха** — келир башха. 2. кёч. Хыликкя эт, самаркъау эт. *Сени бизге кюлюр жеринг жокъду.* △ **Кюлгенни** ангыламагъан ургъанны ангыламаз.

КЮЛКЮ ат. Адамны бир затха ыразы болгъанын, къууаннганын билдирген, кюлгенде чыгъычу тауушла. *Алагъа бир кюлкю тарыды! Кюлкю къабынды.* △ **Кюлкю бла** жилия аякълашып келедиле.

КЮЛКЮЛЮ сыф. Кюлюрча, кюлдюрюрча болгъан. *Кюлкюлю спектакль. Кюлкюлю иш.*

КЮЛКЮЧЮ сыф. Кюлкюлю патла айтып, адамланы кюлдюрючу. *Кюлкючю адам.*

КЮЛТЕ ат. Нартюх сабакъ-

ланы, кендирни д. а. к. башха затны бирге къысылгъаны, бауланнганы. *Кендир кюлте. Арпа кюлте. Къаура кюлте.*

КЮЛТЕЛЕ эт. Кюлте эт. *Нартюх сабакъны кюлтеле. Кендирни кюлтеле.*

КЮЛТЮМ ат. Адамны этинде къан уюп кёгерген жер. *Аны мангылайында кюлтюмю барды. Жашны болгъаны кюлтюмдю.*

КЮЛЮМСЮРЕ эт. Ышар, кюлгенча эт. *Къыз кюлюмсюреди.*

КЮМЮШ ат. 1. Акъсылдым, жылтырауукъ, багъалы металл. *Таза кюмюш. Кюмюш къазылгъан жер.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кюмюшден этилген. *Кюмюш къашыкъ. Кюмюш сауутла.* △ **Кюмюш аякъда суу татыулу кёрююр.**

КЮМЮШЧЮ ат. Кюмюшден тюрлю-тюрлю затла этиучю уста адам. *Ол кюмюшчюдю.* △ **Кюмюшчюню** къызы — **жюзюксюз.**

КЮН I ат. 1. Кёкде, тегерегине айланычу, дунияны жарытычу, шар формалы, къызгъан, тегерек зат. *Жер кюннге бек жууукъда болгъан планеталадан бириди.* △ **Кюнню да барды кюлтюмю.** 2. Ол берген жарыкъ, жылылыкъ. *Жашла этлерин кюннге къыздырадыла.*

КЮН II ат. 1. Сутканы жарыкъ кезиую, эрттенликден ингирге деричи заман. *Эки кюн.* △ **Айдан келген** — айбатлыкъ, кюнден келген — кюлкюлюк. 2. Белгили дата; байрам. *Басманы кюню. Хорлауну кюню.* 3. Хауаны болуму. *Кюн бузулду.* 4. кёч. Зауукълу кезиу, игилик. *Ол кюн кёрмегенди. Бизге кюн тууду.* △ **Кюн кёрмеген**

кюн кёрсе, кюндюз чыракъ жан-дырыр.

КЮНБАТХАН ат. Дунияны төрт жанындан бири, горизонтну кюн батыучу кесеги. Кюн-батхан бла кюнчыкыгъзанны арасында жашагъан халкъла.

КЮНБАТЫШ ат. Кюнбатхан деген бла бир магъанада.

КЮНДЕШ ат. Эр кишини къатынларыны бир бирге болгъан халлары. Аны кюндеши.

КЮНДЮЗ заман. сёзл. Сутканы кюн баткынчы, жарыкъ заманы; антоними — кече. Кюндюз келигиз. Виз кече, сиз а кюндюз ишлерикбиз. △ Кюндюз чыракъ алып излесенг да, табарыкъ туюлсе.

КЮНЛЮМ ат. Кюн тийген жер. Кюнлюмде чалгъы чалабыз. △ Кюнлюмде келин кюн кёрмез.

КЮНЧЫКЫГЪАН ат. Дунияны төрт жанындан бири, горизонтну кюн чыгыучу кесеги. Виз кюнчыкыгъзанда жашайбыз.

КЮНЧЫГЪЫШ ат. Кюнчыкыгъан деген бла бир магъанада.

КЮПЕС ат. Чачакълы дарий жаулукъ. Аманы кюпеси.

КЮРЕ эт. Кюрек бла тюртүп, бир жерге жый. Кзарны кюре. Багушну кюре.

КЮРЕК ат. Кюреучю адыр. Кюрек бла малланы тюрлерин кюредик. △ Кюрекдеги — меники, сенекдеги — сеники.

КЮРЕШ I эт. 1. Жокъ этерге, кетерирге итин. Чирик адетлени кзурутур ючюн кюрешибиз. 2. Бир затны болдурур ючюн, амал изле. Эркинлик ючюн кюреширге. 3. Кёл салып, къадалып эт, ишле. Кзажымай кю-

реш. Баш кётюрмей кюреш. 4. Бир зат этерге итин. Ариу айтып кюреш. Лакъырда этерге кюреш. Окъзургъа кюреш. 5. Даулаш, уруш, къаугъа эт. Бири биринг бла кюрешже. Ол адамла бла кюреширге ёчдю. 6. Бир зат этип кечин. Малчылыкъ бла кюрешибиз. Ала жегил атлетика бла кюрешедиле.

КЮСЕ эт. Бир затны бек изле, боллугъун ской. Ала сабий кюсейдиле. △ Кюсеген тапмаз, излеген табар.

КЮСЕНЧ сыф. Кюсеп табылгъан. Кюсенч сабий.

КЮТ эт. Отлат. Мал кют. Кзойланы кютерге.

КЮТЮ сыф. Кюолгъа юйреннген, жууаш. Кютю кзой. Кютю кзоу.

КЮФ ат. Мирзеу къуюучу жер. Кюф толу будай.

КЮЧ ат. 1. Жаны болгъан затланы, чабакъ этлерин (мускулларын) къатдырып, тюрлю-тюрлю ишле этиулери; къарыу. Уллу кючю болгъан адам. Кючю азды. △ Кючге төре жокъду. 2. Затны энергиясы. Токну кючю. Желни кючю. Жарыкзны кючю. 3. Энергияны, ишни болдургъан зат. Табийгъатны кючю. Урунган кючле. 4. Магъана, жаураулукъ. Закон кючю болмагъан иш. 5. кёч. Артыкылыкъ. Бу бизге кючдю.

КЮЧДЕН хал. сёзл. Къыйналып, аманны кебинден. Ол кючден аязды. Бери да кючден келгенбиз. Кючден ангыладым.

КЮЧДЕН-БУТДАН хал. сёзл. Кючден деген бла бир магъанада.

КЮЧЕН эт. Бир затны этер ючюн, кючюнгю сал, сыгъын. Машокну кюченип кётюр.

КЮЧЛЕ эт. 1. Кюч бла ал, сыйыр. *Биреуню затын кючле.* 2. кёч. Синг, къатыл. Аны санларын ауруу кючлегенди. 3. Кючлю эт. Низамны кючле. *Къыралны кючле.*

КЮЧЛЮ I сыф. 1. Сындырыргъа, ууатыргъа, юзерге къыйын. *Кючлю хуна. Кючлю аркъан.* 2. Кючю уллу, кёп болгъан. *Кючлю адам. Кючлю жумдурукъ. △ Кючлю кючлюге жолукъса, бузоу болур.* 3. Век татыгъан, къаты ургъан. *Кючлю сууукъ. Кючлю жел.* 4. Век татыучу, алкоголь кёп болгъан. *Кючлю аракъы. Кючлю коньяк.* 5. Ийис билген органлагъа бек татыгъан, тилинги кичитген. *Кючлю айран. Кючлю соус.*

КЮЧЛЮ II хал. сёзл. Къа-

ты. *Кючлю сермеш. Кючлю бегит. Кючлю байла.*

КЮЧСЮЗ сыф. Кючю болмагъан неда аз болгъан. *Кючсюз адам.*

КЮЧСЮН эт. Ахсын, мудах, сагъышлы бол, жарсы. *Жаш терен кючсундю.*

КЮЧЮК ат. Итни (бёрюню да) баласы. *Ит кючюк. Бюрюню кючюклер.*

КЮШТЕЛ ат ц диал. Чыкыр деген бла бир магъанада.

КЯМАР ат этн. Кюмюшден накъышла салынып этилген (бир-бирде алтын суу ичирилген) тиширыу бел бау. *Амманы кямары.*

КЯФЫР ат дин. Муслийман диннге, Аллахха ийнанмагъан адам.

Къ

КЪАБАКЪ I ат. Эл, адамла жашагъан, шахардан гитче жер. *Огъары къабакъ. Тёбен къабакъ.*

КЪАБАКЪ II ат. 1. Адамла эм улоу кирир жерлери энчи бёлюнюп ишленген уллу темир эшик. *Къабакъны бегит. Къабакъны ачып, машинаны арбазгъа кийирдик. △ Кёз — къабакълы, бийче — табакълы.* 2. спорт. Топну неда шарны спорт оюнлада уруп кийириучю, эки чыпынны арасындагъы жер. *Аланы къабакъларына биз юч топ урдукъ. □ Къабакъ эшик къ а б а къ II (1) деген бла бир магъанада.*

КЪАБАН ат. Эркек тонгуз.

Къабанны тишлери. Агъач къабан. △ Къабанны кючю — тишинде.

КЪАБАРТЫЛЫ ат. Къабарты-Малкъар республикада жашагъан асламлы миллетни адамы. *Къабартылы жашла. Къабартылы жазуучула.*

КЪАБАРТЫЧА хал. сёзл. Къабарты тилде. *Къабартыча сёлешиу. Къабартыча жаз.*

КЪАБАРЫКЪ ат сёл. тил. Ашар зат, азыкъ. *Къонакъланы алларына къабарыкъ салдыла.*

КЪАБУКЪ ат. 1. Терекни агъачыны тышы. *Къайын къабукъ. Чынар терекни къабукъун сыдырдыкъ. 2. Кёгетлени тыш*

къатлары. *Алманы кзабугзу. Мандаринни кзабугзун арт. Картофну кзабугзу. 3. Чабакъны, жилинны д. а. к. башха затны териси. Чабакъны кзабугзун артып бишир. Жилин кзабугзун атханды.*

КЪАБЫЛ: къабыл эт. Тюзге, тапха сана, жарат. **Къабыл кёр** къ а б ы л эт деген бла бир магъанада. **Къабыл болду** тилеги толду, излегенича, тилегенича болду.

КЪАБЫЛЛАН эт. сёл. тил. **Къабыл бол** деген бла бир магъанада.

КЪАБЫН I ат. Бир къабаргъа боллукъ, бир къабылып юзюлген, алыннган зат. *Гыржын кзабын. Ауузунгда кзабыныны жут. Уллу кзабын.*

КЪАБЫН II эт. 1. Жанып, кюйюп башла. *От кзабынды. Юй кзабынып башлады. 2. кёч. Бек ачыулан. Аны эшитгенлей, жаш кзабынды. 3. кёч. Этерге бек суй. Ишге кзабын. Чалгъы чалыргъа кзабын.*

КЪАБЫР ат. Ёлюкню басыдыр ючюн къазылгъан жер. **Кзабыр къазылды. Муслийман кзабырла.** △ **Кзабырны белгиси** — сын таш.

КЪАБЫРГЪА ат. 1. Мекамны башын кётюрюп тургъан жерлери, хуналары. *Накзышла салыннган кзабыргъа. Кзабыргъагъа кюйюз такъдыкъ. △ Кзабыргъаны да болады кзулагъы. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кзабыргъагъа тагъылычу. Кзабыргъа сагъат. 3. Тёммекни онг неда сол жаны. Онг кзабыргъа. Кзабыргъасы чанчды. □ Кзабыргъа газет кёол бла неда машинкада жазылып, кзабыргъагъа тагъы-*

лычу, жамауат организацияны газети. **Кзабыргъа кёншу жууукъда, кзатынгда жашагъан кёншу.**

КЪАБЫРЧАКЪЛАН эт. **Къат, кзатангы бол. Сууну башы кзабырчакъланды.**

КЪАБЫШ эт. Бек сууукъ болуп, кзуруш. **Кзолларыбыз сууукъдан кзабышдыла.**

КЪАГЪАНАКЪ ат. 1. Эмчекдеги, кёюндагъы сабий. *Кзагъанакъны кёюнунга ал. Кзагъанакъны жилигъан тауушу. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: жангы туугъан. Кзагъанакъ сабий. Кзагъанакъ бузоу.*

КЪАГЪЫТ ат. 1. Юсюнде жазыу, сурат этилиучю, агъачдан неда бускуладан этилген зат. **Кзаты кзагъыт. Иги кзагъыт. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кзагъытдан этилген. Кзагъыт машок. Кзагъыт ахча. 3. кёч. Документ. Ишге кире туруп, жаш кзагъытларын келтирди. 4. Письмо. Аскерде кзарындашыма кзагъыт жаздым. Манга Америкадан кзагъыт келди.**

КЪАГЪЫТЧЫ ат. Канцелярияда кзагъыт ишлени жүрютген адам, секретарь. **Директорну кзагъытчысы. Ротаны кзагъытчысы.**

КЪАГЪЫШ эт. Спиртли ичгини иче туруп, стаканланы, рюмкаланы д. а. к. башха затланы бир бирге къакъ. **Ала биринчи аякъланы кзагъышып ичдиле.**

КЪАДАЛ эт. 1. Эрикдирирча, бездирирча соруула бер, къаныкъ. **Ол манга: «Китабынгы бер!» — деп кзадалды. Сен анга нек кзадалгъанса? Биреу-**

ге соруула бла кзадал. 2. Итин, кюреш, кёл сал. *Окзургза кзадал. Ишлерге кзадал.*

КЪАДАМА *сыф.* Киши кбатына баралмазлыкъ, чынгыл, киреш. *Кзадама кзала. Кзадама кзаала.*

КЪАДАР I *ат.* Жашауда адамны излеми, тилеги бла байламлы болмагъан хал, болум, кеси аллына болуучу зат; буйрукъ, жазуу. *Адамны кзадары. Хар ким кзадарына жолцгады. △ Сен мадар этсенг, мен кзадар этерме.*

КЪАДАР II *мард, сёзл.* Кёп, талай. *Кзадар жылдан сора. Кзадар адам арлакзда сюеледи-ле.*

КЪАДАУ I *ат.* Кирит тагъылыучу керек. *Эшикни кзадауу.*

КЪАДАУ II *сыф.* Кбаты деген бла бир магъанада. *Кзадау таш. Кзобанны кзадау ташлары.*

КЪАДЫР *ат.* Эшекден улуу, атдан гитче, жегилиучу хайуан. *Кзадыр юйремез.*

КЪАЖАРЛЫ *ат.* Иранда жашагъан асламлы миллетни адамы. *Кзажарлы жазуучу. Кзажарлы тишируу.*

КЪАЖАРЧА *хал, сёзл.* Кзажар тилде. *Кзажарча сёлеш. Кзажарча жырла.*

КЪАЖАУ *сыф.* Къаршчы болгъан (тургъан, сюелген). *Ол бизге кзажау адамды. □ Кзажау бол унама, къаршчы тур, къаршчылыкъ эт.*

КЪАЖАУЛАН *эт.* Кзажау бол деген бла бир магъанада. *Бир бирге кзажаулануу.*

КЪАЖАУЛУКЪ *ат.* Кзажау хал. *Ол аны бизге кзажаулукъ бла этмегенди.*

КЪАЗ I *ат.* Сууда жюзюучю, узунбоюн юй эм кийик кбанатлы. *Эркек кгаз. Тиши кгаз. △ Кгаз кгаз бла нёгер. Кгаз — жеуге аз, тауукъ — биреуге зауукъ.*

КЪАЗ II *эт.* 1. Жерни топурагъын жугар бла тюбюн башына эт. *Картоф саллыкъ жерни кгаздыкъ.* 2. Жерни чучхуп, топурагъын кетерип, чунгур эт. *Уру кгаз. Чыпын тюпле кгаз.* 3. Жер тюбюнде битимни жугар неда башха зат бла чучхуп ал. *Быхыны кгаздыкъ. Картоф кзабыз.* 4. Чучхуп чыгъар. *Кёмюр кгаз. Алтын кгаз.* 5. Къозгъа. *Тауукъ багушну кзазады. Аманлыкъчыны хуржунларын кгаздыла.* 6. кёч. Бир затны билир, тохташдырыр мурат бла сор. *Не бек кгазып кюрешдиле эсе да, жашха жукъ айтдыралмадыла.*

КЪАЗАКЪ I *ат ист.* Кзул деген бла бир магъанада.

КЪАЗАКЪ II *сыф.* Кеси жаныгъыз айланыучу. *Кгазакъ бёрю.*

КЪАЗАКЪЛЫ *ат.* Оруслуланы Дон, Къобан, Терк сууланы тийрелерине кёчюп келип эм д. а. к. башха жерледе эрттеден жашагъан адамларындан бири. *Кгазакълы тишируу. Кгазакълы атаман.*

КЪАЗАН I *ат.* Багъырдан, турчдан этилген, ичинде аш биширилиучу, суу кбайнатылыучу тегерек адыр. *Эт кгазан. Боза кгазан. △ Кгазанны кзуму жаггылыр, аманны кбайггысы таггылыр.*

КЪАЗАН II *эт.* Кёл сал. *Кгазанып ишле. Окзуугза кгазан.*

КЪАЗАНЛАШ *эт.* Бирге келишип жаша. *Биз ала бла кгазанлашханбыз.*

КЪАЗАНЧЫ ат. 1. ист. Къазанла ишлеучю адам. *Къазанчы къазанла сатады.* △ *Къазанчы къазанны кзулакъларын къалайындан чыгъарыргъа да эркинди.* 2. Аш этиучю. *Къазанчы къазанда этни бишгенин кёрдю.* △ *Къазанчы аман болса, къазан къайнамаз.*

КЪАЗАУАТ ат. 1. Уруш II деген бла бир магъанада. *Граждан къазауат.* Уллу Ата журт къазауат. 2. кёч. Къыстау баргъан иш. *Дырын жыйгъанланы къазауатларына сукъланып кзарарчады.* □ *Къазауат эт бек кюреш, кёл сал.*

КЪАЗАХЛЫ ат. Къазахстанда жашагъан асламлы миллетни адамы. *Къазахлы поэт.* *Къазахлы композиторла.*

КЪАЗАХЧА хал. сёзл. Къазах тилде. *Къазахча сёлеш.* *Къазахча жаз.*

КЪАЗДИРЕУ ат ц диал. Чюйке I деген бла бир магъанада. *Жашла къаздиреу ойнайдыла.*

КЪАЗЫКЪ ат. Къыйыры жютю, базыкъ таякъ. *Эмен къазыкъ.* △ *Ат айланса — къазыкъгъа.*

КЪАЙГЪЫ ат. 1. Тынчлыкъсызлыкъ, гузаба, жарсыу, инжиу. *Къайгъы бираз шош болду.* △ *Къайгъы чыкъса, амандан чыгъар.* 2. Жумуш, иш. *Аны бизден сора да къайгъысы кёпдю.* 3. Дауур, даулаш, туююш. *Бош затдан къайгъы башланды.*

КЪАЙГЪЫЛЫ сыф. Къайгъы этерча, къайгъысы болгъан. *Къайгъылы иш.* *Къайгъылы заман.* △ *Къайгъылы элге жуукъ барма, тёбели жерге сабан салма.*

КЪАЙГЪЫР эт. 1. Къайгъы эт, жарсы. *Биз сизге къайгъырабыз.* *Аны несине къайгъыраса?* 2. Къайгъысын кёр, кереклисин тындыр. *Сабийлеге къайгъыр.* *Жаш тёлуге къайгъыр.*

КЪАЙГЪЫЧЫ сыф. Къайгъы этиучю. *Къайгъычы адам.* △ *Къайгъычы къайгъыгъа тюбер.*

КЪАЙДА сор. алм. 1. Не жерде, къалайда. *Къайда айланаса?* 2. байл. сёз. Бойсунган къош айтымны бойсунган кесегинде жюрютюледи, орунну кёргюзтеди. *Сиз къайда жашай эсегиз, биз да анда жашайбыз.* 3. кес. Угъайлауну билдиреди. *Сен поэтмисе? Къайда манга аллай насып!*

КЪАЙДАН сор. алм. Къайсы жерден, къалайдан. *Къайдан келесиз?* △ *Тура эдим жата, къайдан келди хата?*

КЪАЙИШ ат. Ийленген териден кесилип, жантау этилип, жюкню неда башха затны кысаргъа, бел бау этерге хайырланылыучу зат. *Аппа бугъа териден къайишле этеди.*

КЪАЙМАКЪ ат. 1. Къайнагъан сютно башына жыйылгъан жауу. *Сютно къаймагъын ал.* 2. ц диал. Сют баш деген бла бир магъанада. *Къалын къаймакъ.*

КЪАЙМИШ эт. Къошакълан, омакълан. *Къаймишип сёлеш.* *Къаймишип атла.*

КЪАЙНА эт. 1. Бек кызып боркъулда (суусун затны юсюнден). *Сют къайнады.* *Суу къайнайды.* 2. Органика затланы микроорганизмлени кючю бла бир бирден айырылыулары, бёлюнюулери. *Боза къайнайды.* *Къайнагъан айран.* 3. кёч. Иги

бер, этил. *Иш кзайнайды. Жашы кзайнайды.* 4. кёч. Иги бит, бай тирлик бер. *Быйыл картоф алашат кзайнагзанды. Вахчабызда чирко кзайнап кзалгзанды.* 5. кёч. Зауукъ эт (бет жалгъаусуз жюрюмейди). *Кзайнайсыз сиз, жаш адамла. Кзайнайды ол: жашы — устаз, кзызы — врач.*

КЪАЙНАР сыф. Кзайнагъан. *Кзайнар суу.*

КЪАЙНАТ эт. Кзайнагъан кылгъа келтир, боркзулдат. *Сютню кзайнат. Сууну кзайнат.*

КЪАЙРЫ сор. алм. 1. Кзайсы жерге, кзайсы жанына. *Кзайры барасыз? Кзайры ахшы жолгасыз?* 2. байл. сёз. Бойсунган кзош айтымны бойсунган кесегинде жюрютюледи, орунну кёргюзтеди. *Кзайры дей эсгиз да, барайыкз.* 3. Угъайлауну билдиреди. *Ишге барлыкзмыса? Кзайры барлыкзса, былай ауруп тургзанлай!*

КЪАЙСЫ сор. алм. 1. Тизгінде ненчанчы, талай адамдан меда затдан кими, кзалайдагысы. *Кзайсы кюн? Кзайсы жыллада?* 2. байл. сёзл. Бойсунган кзош айтымны бойсунган кесегинде жюрютюледи. *Кзайсы кюн келирге керек эсе да, ол кюн келликбиз.*

КЪАЙТ эт. 1. Артха кел. *Ызынга кзайт. Терк кзайт.* 2. Вара, келе тургзанлай, кире кет. *Валайтын озсанг, бизге кзайтмай кетме.*

КЪАЙТАР эт. 1. Артха бер. *Борчунгу кзайтар.* 2. Жууап бер. *Сёз кзайтар. Жууап кзайтар.* 3. Кзатла, жангыдан эт. *Назмуну энгта бир кзайтар. Дерсни кзайтарып окзу.*

КЪАЙЫКЪ ат. Адамла жюзер кочюн этилген кемечик. *Моторлу кзайыкз.* △ *Кзайыкзны кзалакз жюрютеди.*

КЪАЙЫН I ат. Жюрекге ушагъан чапыракзлары болгъан, асламысында акъ кзабукзлу терек. *Субай кзайынла.*

КЪАЙЫН II ат. 1. Тишируну эрини эм эр кишини кзатыныны кзарындашы. *Мен аны кзайыныма.* 2. Тишируну эрини эм эр кишини кзатыныны жууукзлары. *Ол кзайынларын бек сюеди. Эгечими кзайынлары.* □ **Кзайын** ата тишируну эрини эм эр кишини кзатыныны ата-сы. **Кзайын** ана тишируну эрини эм эр кишини кзатыныны анасы. **Кзайын кзыз** тишируну эрини эм эр кишини кзатыныны эгечи.

КЪАЙЫР эт. Ёрге, артха бур (кийимни юсюнден). *Пальтону жагзасын ёрге кзайыр. Кёлекни женглерин кзайыр.*

КЪАКЪ I сыф. Кзакъланган. *Кзакз эт. Кзакз кзабыргза.*

КЪАКЪ II эт. 1. Ур, таууш этдир. *Эшикни кзакз.* 2. Силкиндир, кзымылдат. *Терекни кзакз. Машокну унун кзакз. Жабыуну букзусун кзакз.* 3. Кзанатланы таууш этдир. *Хораз кзанатларын кзакзды.* 4. кёч. Масхара эт. *Кзаггып сёлеш. Ол мени кзагзып айтханды.* 5. кёч. бош тил. эрши с. *Ур деген бла бир магъанада. Жалгзына кзакз. Желкесине кзакз.*

КЪАКЪГЪЫЧ ат. Канкурак деген бла бир магъанада. *Тирменни кзакзгзычы.* △ *Агзач-*

ны кыйынлысы турменге
кзакъгыч болур.

КЪАКЪЛА эт. Къакъ эт.
Этни кзакъла. Чабакъны кзакъ-
ла.

КЪАКЪСЫ эт. Ийис эт,
бузула башла. Эт кзакъсыгъан-
ды. Кзакъсыгъан бишлакъ.

КЪАЛ эт. 1. Тургъан, бол-
гъан жерингден кетме. Ол юйде
кзалгъанды. 2. Жукъла, жат,
кечени ётдюр. Мен бюгече ар-
ба юсюнде кзалгъанма. Жаш
тамбла кече сизде кзаллыкъды.
3. Къоратылмай, ёлмей, жоюл-
май д. а. к. башха зат болмай
кёрюн, сакълан. Юйдегиден эн-
ди жаланда ол кзалгъанды. Ыс-
тауат толу кзойдан жарымы да
кзалмагъанды. 4. Барма, кир-
ме, болма. Жаш эки дерсен
кзалды. Студент биринчи лек-
циядан кзалгъанды. 5. Жашау-
да бардырлма, жүрюме. Эски,
осал адегте кзалыргъа керекди-
ле. 6. Хорлат. Шахмат оюнда
жаш эки кере да кзалды. 7.
Кечик, кеч бол. Автобусдан
кзалдыкъ. Поездден кзалыргъа
жарарыкъ туююлдо.

КЪАЛА I эт. Бир бири юсю-
не салып, бийик эт. Хуна
кзала. Отунланы жатма туюбуне
кзала.

КЪАЛА II ат. 1. эск. Шахар
деген бла бир магъанада. Бас-
хан кзала. Нальчик кзала. 2.
Жауладан къорууланырча беги-
тилген мекам (крепость). Абай-
ланы кзалалары. Амырханла-
ны кзаласы. 3. Тохана деген
бла бир магъанада. Ханна кза-
ласы. △ Акъ кзалада — сары
бийче.

КЪАЛАЙ I сор. алм. 1. Не
халда, нечик. Кзалай турасыз?
Окъуу кзалайды? 2. байл. сёзл.

Бойсунган къош айтымны бой-
сунган кесегинде жүрютюле-
ди. Кзалай тап эсе да, алай
этейик. 3. Сейирсиниюну бил-
диреди. Кзалай эшитмегенсе?
Кзалай келлик туююлсе?!

КЪАЛАЙТЫН сор. эм байл.
алм. 1. Къайсы жерни, къалай-
ны. Тюкеннге кзалайтын бар-
лыкъбыз? Сууну ары жанына
кзалайтын ётерге билмей тур-
дукъ. 2. байл. сёз. Къош айтым-
ны бойсунган кесегинде жүрю-
тюледи, орунну кёргюзтеди.
Кзалайтын тап эсе да, алайтын
барайыкъ.

КЪАЛАКЪ ат. 1. Къайыкъ-
ны сууда жүрютюуде хайырла-
нылыучу, кыйыры жассы
таякъ. 2. Бозаны, какны д. а. к.
башха затха булгъар ючюн хай-
ырланылыучу, кыйыры жассы
юй адыр (саут). Боза кзалакъ.
Как кзалакъ. △ Бозанг болма-
гъан жерге кзалагъынгы урма.

КЪАЛАМ ат. Перосу неда
стержени болгъан неда шакъы
бла жазгъан жазыу керек. Ша-
кы бла жазгъан кзалам. Алтын
перолу кзалам.

КЪАЛАМТАР ат. Къалам-
ла, карандашла, перола д. а. к.
башха затла туруучу орун. Кза-
ламтардан резин бла карандаш
алдыкъ.

КЪАЛАНКЪА ат ц диал.
Отоуда келин туруучу мюйюш-
ню жабыуу. Келин кзаланкъа-
ны аргында сюеледи.

КЪАЛАУ ат. Къаланган
зат. Китап кзалау. Таш кза-
лау. Тёшек кзалау.

КЪАЛАУУР ат. 1. Сакъла-
гъан, къарагъан адам. Тюкен-
ни кзалаууру. Бахчаны кзалау-
уру. 2. аск. Бир затны сакъла-
гъан аскер бёлек. Сыйлы кза-

лауур. Гарнизонну кзалаууру.
КЪАЛАЧ ат. Тогъай формалы этилген неда гитче тегерек гыржынчыкъ. *Кзош кзалач. Татлы кзалач.* △ *Ексюзню кзалачы уллу кёрюнюр.*

КЪАЛГЪАН-КЪУЛГЪАН кзауум. ат. Ашарыкъ затланы ашаламай кзалгъанлары, жараусузлары. *Кзалгъан-кзулгъанны итлеге тедюле.*

КЪАЛЖА ат. 1. кул. Ууакъ тууралгъан эт бла картофдан этилген суусуз аш (соус). *Экинчиге кзалжа салдыла.* 2. кёч. *Кагыш-къара болгъан зат. Бу кзалжагъа кзарагъыз!* □ *Кзалжа эт къатыш-къара эт, къатышкытуш эт.*

КЪАЛИЯР ат. 1. Татыуу сарымсахха ушагъан, кийик сохан. *Кзалияр ёсген жер бузлайды.*

КЪАЛКЪЫ эт. Жукъугъа бёлен. *Саусуз кзыйналып кзалкыды. Бир сазгъатчыкъ кзалкы.*

КЪАЛЛАЙ сор. эм байл. алм. 1. Затны ышаныны, шартыны, халыны юсюнден сорууну билдиреди. *Кзаллай иш? Аны кзаллай болгъанын унутханма.* 2. байл. сёз. Бош айтымны бойсунган кесегинде журютюледди. *Кзаллай ат дей ёсенг да, аллай ат берейик.* △ *Кзаллай салам берсенг, аллай салам алырса.*

КЪАЛМУКЪЛУ ат. Калмыкияда жашагъан асламлы миллетни адамы. *Кзалмукълу поэт. Кзалмукълу кыыз.*

КЪАЛМУКЪЧА хал. сёл. Кзалмукъ тилде. *Кзалмукъча селеш. Кзалмукъча жырла.*

КЪАЛПАКЪ ат. Тёппеси эм къанатлары болгъан баш кий-

им. *Кийиз кзалпакъ. Фетр кзалпакъ.*

КЪАЛПАКЪЧЫ сыф. Кзалпакъла этиучю. *Кзалпакъчы тишируу.*

КЪАЛТЫРА эт. 1. Терк-терк кзымылда, чайкъал, силкин. *Бутларым кзалтырайдыла. Сууукъдан кзалтыра.* 2. кёч. *Къоркъ 1 деген бла бир магъанада. Сен андан нек кзалтырайса?*

КЪАЛТЫРАУУКЪ сыф. Кзалтырап туруучу. *Кзалтырауукъ ауаз. Аны башы кзалтырауукъ болгъанды.*

КЪАЛЫН I сыф. 1. Бир бирге бек жууукъ ёсген бирча затладан кзууралгъан; антоними — *жукъа I (3).* *Кзалын агъач. Кзалын чач. Кзалын кырдык.* 2. Сууу болмагъан неда аз болгъан; антоними — *жукъа I (4).* *Кзалын боза. 3. Тыкъ согъулгъан. Кзалын кзумач. Кзалын кийиз. 3. Базыкъ. Кзалын китап. 5. Ичи бла жарыкъ ётмеген, ары жаны кёрюнмеген. Кзалын тютюн. Кзалын туман. Кзалын булутла.*

КЪАЛЫН II ат. Киеу къайындларына бериучю ахча, мал. *Кзалыннга бериллик тууар. △ Кзалын излеген къайгъы излейди. Кзалын татхан — кзызын сатхан.*

КЪАМА I ат. Кыска саплы, эки жаны да жютю, чанчыучу сауут. *Къара къама. Кюмюш саплы къама.*

КЪАМА II эт. 1. Гумух бол. *Бичакъны ауuzu къамагъанды.* 2. Ауузунгу кзалын болгъанын, кючлю, ачы татыуну сез. *Чий эрикледен тишле терк къамайдыла.* 3. Бирге жабышдыр, кысдыр, ачит. *Жарыкда кезлерим къамадыла.*

КЪАМАМАГЪАН *сыф.* угъайл. Бетсиз, уятсыз (тиши-рыуну юсюнден). *Къамамагъан тиширыу. Ол къамамагъан неле айтып кетди?*

КЪАМИЛ *ат эск.* Агъач аякъ. *Къамил бла айран ичдик.*

КЪАМИЧИ *ат.* Атны, къадырны хайдаларгъа, сюрюрге хайырланылыучу, къамиш неда жыжым агъач таякъгъа бегитилип этилген керек. *Къамичини сабы. Эшилген къамичи. △ Аман кзойчу кзой да берир, къами-чи да кётюрор.*

КЪАМИЧИЛЕ *эт. сёл. тил.* Къамичи бла ур, туй. *Къадырны, къамичиле. Атны къамичиле.*

КЪАМИШ *ат.* Сууда неда жипиде ёсюучу бийик битим. *Къамишли жер. △ Къамиш кёрсенг, кёл сорма.*

КЪАМПАЙ *эт. 1.* Тюбю башына айлан. *Табакъ къампайды. 2. кёч.* Ёл деген бла бир магъанада. *Фашист къампайды. Кийик мени огъумдан къампайды.*

КЪАМПАЙТ *эт. 1.* Тюбюн башына айландыр. *Къолумдан ычхындырып ийип, чоюнчукъну къампайтдым.*

КЪАН I *ат.* Адамны, жаныуарны чархында жюрюп, аны клеткаларын ишлетип туруучу кызыл суусун. *Къаны аз адам. Къанны саркъыуу. △ Къан болмагъан жерде жан болмайды. □ Къан тору кыызгылдым-мор (атны тюрсюнюню юсюнден). Къан туюмчек мед. тромб. Къан ургъуч къан чыгъарыучу керек. Къан ырхым кюлтюм, чархда къан уюгъан жер. Къан тамыр къан жюрюген, баргъан тамыр (вена, артерия).*

КЪАН II *эт.* Жалчы, тынгылы бол. *Суусабым къанды.*

КЪАНА *эт.* Саркъ, чыкъ, тегюл (къанны юсюнден). *Аны бармагъы къанады. △ Жарлыны насыбы аллына келсе, буруну къанар.*

КЪАНАТ I *ат. 1.* Уччуу орган. *Хораз къанатларын къагъады. Къушну къанаты. 2. Жаулукъну, къалпакъны д. а. к. башха затны кыйырлары. Жаулукъну къанатлары.*

КЪАНАТ II *эт.* Къан келирча эт, къанын чыгъар. *Сабий къолун къанатды.*

КЪАНБУЗ *сыф.* Тюрт сёзлю, адамла бла келишмеучю. *Къанбуз адам.*

КЪАНДЫР *эт.* Жалчыт, тынгылы эт. *Суусабынгы къандыр. Ичгиден къандыр.*

КЪАНЖАЛ *ат.* Бек жукъа этилип, энчи юлгю бла кесилген темир. *Юйню башын къанжал бла жапдыкъ.*

КЪАНЖЫГЪА *ат.* Атны сыртыны нерни артындагъы жери. *Жаш сибиргилик чырпыланы къанжыгъагъа кысды. △ Къанжыгъадан эсе къарын жууукъ.*

КЪАНКЪАЗ *ат.* Узун, бюгюлген боюнлу, сууда жюзюучю къанатлы.

КЪАНКЪЫЛДА *эт. 1.* Таууш чыгъар, жырла (бир-бир къанатлыланы юсюнден). *Тауукъ къанкылдады. 2. кёч. бош тил. эрши с. Уллу таууш этип сёлеш. Асыры кёп къанкылдайса.*

КЪАНЛЫ *ат. 1.* Жау I. душман дегенле бла бир магъанада. *Къанлы сенлей батыр болсун. △ Къанлымы къанлысы — шукъум. 2. кёч. Айгъакълаучуну орунунда келсе:*

кёрюп болмагъан. *Къанлы жау. Къанлы къоншула. △ Бай бла жарлы — бир бирине къанлы.*

КЪАНСИЕР ат. Къан къа-
тыш сийдирген мал ауруу. Ат
къансиерден ауруй эди.

КЪАНСЫЗ сыф. Арыкъ, саз-
бет. Къансыз адам.

КЪАНЫКЪ эт. 1. Илин,
къадал. Анга къаныгъып тур-
магъыз. 2. Итин, кюреш, кёл
сал. *Окзуюгъа къаныкъ. Ойнар-
гъа къаныкъ. Ойнаргъа къаны-
гъып, ишни унутма.*

КЪАНГА ат. 1. Агъядан
бычхыда жарылып этилген,
жассы материал. *Поллукъ къа-
нгала. Нарат къангала. Чынар
къанга.* 2. Айгъакълаучуну орун-
унда келсе: къангадан ишлен-
нген. *Къанга юй. Къанга къа-
быргъа.* 3. пед. Юсюнде мел
бла жазарча ишленнген окзуу
керек. *Жашчыкъ къангагъа ай-
тымны жазды. Къанганы буш-
тукъ бла тазала.*

КЪАП I ат. Жанлы затны
къабугъу, тышы. *Жилянны къа-
бы. Таш макъаны къабы. △*
Метеке къабындан жийирген-
иенлей.

КЪАП II эт. 1. Тишле бла
тартып юз, айырып ал. *Ётмек-
ден къап. Шишликни къап.* 2.
Тишлени илиндирип, жара эт,
пчит. *Аны ит къапды. Чибин
къапды.* 3. кёч. *Жой, тауус.*
*Сомчукъланы къапдыкъ. Ырыс-
хыбызны къабып бошадыкъ.* 4.
Блюп жокъ эт. Кёп ахшылары-
бызны уруш къапханды. 5. кёч.
Чанчып, ачы сёлеш. Аны сёз-
лери къапхан этедиле. Къабып
сёлешгенинги кзой.

КЪАП-КЪАРА сыф. Къара I
дегенни айырма даража форма-
сы. *Къап-къара кзозучукъ.*

КЪАПЛА эт. 1. Бир затны
юсюнге хаух ат. *Амма аркъасы-*
на пух жаулукъну къаплады.
Атха терликни къапла. 2. Юсюн,
башын бир зат бла жап. *Чоюн-*
ну юсюне уллу табакъны къап-
ладым. 3. Сауутну къолдан ыч-
хындырып, ичиндегин тётюп
кзой. *Жаш шорпа табакъны*
къаплап кзойду. Сютю болгъан
чоюнну къапла. 4. Уруп жыкъ.
Жашны, ёрге кётюрюп, орун-
дукъгъа къапладым. 5. кёч. Сау-
утдан атып, уруп ёлтюр. *Бё-*
рюню къапладыкъ. Ала эки
фашистни алайда къапладыла.

КЪАПЛАН I эт. Бауур тө-
бен тюш. *Къзыртышха къаплан.*
Бауурунгдан къаплан.

КЪАПЛАН II ат. Киштик
къауумдан, уллу талгъыр жырт-
хыч. *Тиши къаплан. Къаплан-*
ны баласы. △ Къаплан къап-
ханнга тюшмез. Къаплан се-
кирсе, бугзоу керилур.

КЪАПХАКЪ I ат. Юй адыр-
ны (сауутну) башын жабыучу
кереги. *Чоюнну къапхагъы. Чык-*
кырыны къапхагъы.

КЪАПХАКЪ II ат. Тауну,
сыртны къабыргъасы. *Эчкиле*
къапхакъгъа ёрледиле. Къап-
хакъ башында.

КЪАПХАН ат. Жаныуарла-
ны тутар ючюн хайырланылу-
чу адыр. *Къоян къапханнга*
тюдю.

КЪАПЧЫКЪ ат. Кзойну, эч-
кини терисин саулай (бёлмей)
сыдырып этилген машок. *Къап-*
чыкъ толу кзуут.

КЪАР ат. Къышда кёкден
акъ устуккучукъла болуп жау-
гъан эм жерни агъартхан зат.
Терен кзар. Кзар жауады. △
Кзар болмаса, курт болмаз.

КЪАРА I сыф. 1. Кёмюр,

кѳурум бетли; антоними — акъ II. Кѳара кѳой. Кѳара бояу, △ Кѳара тууарны богѳун бас-магѳан. 2. Мутхуз бетли. Кѳара ѳтмек. □ Кѳара кюч санла-ны, чабакъ ѳтлени кючю. Кѳа-ра иш кѳыйын иш. Кѳара будай унундан кѳара ѳтмек этилиучю кѳылкѳылы битим. Кѳара кѳыш кѳарсыз кѳыш. Кѳара наныкъ наныкѳгѳа ушагѳан, кѳарал-дым тюрсюнлю, шинжили би-тимде ѳсген, мысты жемиш. Кѳара суу шаудан деген бла бир магѳанада. Кѳара шинли кѳаралдым. Кѳара халкъ ишчи халкъ. Кѳара сабан сюрюлюп, урлукъ себилген сабан.

КѳАРА II эт. 1. Затны кѳѳрюр ючюн, анга кѳарамынгы бур. Арбазгѳа кѳара. Таулагѳа кѳара. Киногѳа кѳара. Кѳѳз ал-май кѳара. 2. Болуш, керегине жара. Саусузгѳа кѳара. Сабий-леге кѳара. 3. ѳсге ал, тынгыла. Жаш атасыны айтханына бек кѳарайды. 4. Сюз, тинт. Тары-гѳыулагѳа кѳарадыла. Аны ишине сюд кѳарагѳанды. 5. Из-ле. Кѳыз, кѳарап, чурукѳларын тапмады. 6. Башынгы сугѳуп, кѳаратып, бир затны кѳѳрюрге кюреш. Терезеден кѳара. ѳшик-ни жеписинден кѳара. 7. Кеси кесинги кѳѳрюрге кюреш. Кюз-гюге кѳара. 8. Сакѳла. ѳнтта бираз кѳарайыкѳ. Кѳонакѳланы алларына кѳара. 9. Вурул, ай-лан. Юйню терезелери жолгѳа кѳарайдыла. 10. ѳт, тындыр, бардыр. Жаш, ауруп, ишине кѳа-раялмады. 11. Виреунюкю бол. Бизни эл Чегем районнга кѳа-райды. 12. Бир затны тохташ-дырыр ючюн, сынау, тинтиу бардыр. Школну ишине комис-

сия кѳарады. Устаз сынау ишле-ге кѳарай турады.

КѳАРАКѳѳЗ сыф. Кѳѳзлери кѳара болгѳан. Кѳаракѳѳз кѳыз-чыкѳла.

КѳАРАКѳАШ сыф. Кѳаш-лары кѳара болгѳан. Кѳара-кѳаш тишируу.

КѳАРАЛ эт. 1. Кѳара, мут-хуз бетли бол. Аны бети кѳа-ралгѳанды. Кѳабугѳу артыл-гѳан картоф терк кѳаралады. 2. кѳч. Мудах бол. Ол бююн нек эсе да кѳаралып турады.

КѳАРАЛДЫМ сыф. Кѳара I дегенни кемлик даража фор-масы. Кѳаралдым кѳумач. Кѳа-ралдым бояу.

КѳАРАМ ат. 1. Кѳѳзлени кимге, неге болса да кѳараула-ры. Мудах кѳарам. Сагѳышлы кѳарам. 2. Кѳѳрум. Кѳарамы ариу адам. Адамны тыш кѳара-мы. 3. кѳч. Оюм, акѳыл. Адаж-ны хар затны юсюнден кесини кѳарамы болургѳа керекди.

КѳАРАМЛЫ сыф. Тап кѳѳ-рюмлю, адам суююп кѳарарча болгѳан, келбетли. Кѳарамлы адам. Кѳарамлы жаш.

КѳАРАМСЫЗ сыф. Тапсыз кѳѳрумлю, адам суююп кѳарар-ча болмагѳан, келбетсиз. Кѳа-рамсыз эр киши.

КѳАРАНГЫ сыф. 1. Жары-магѳан, жарытылмагѳан. Кѳа-рангы отоу. Кѳарангы кече. 2. кѳч. Окѳууу-билими болмагѳан, жажил. Кѳарангы адам. Кѳа-рангы жашау.

КѳАРАП-КѳАРАГѳЫНЧЫ хал. сѳзл. Терк окѳуна. Кѳыз-чыкѳ кѳарап-кѳарагѳынчы ал-лыбызгѳа аш этип салды.

КѳАРАСАУУТ ат. Алтын-дан, кюмюшден этилген затла-

гъа салыныучу оюула. *Къара-
сууг салынган кюмюш бел бау.*

КЪАРАТОН *сыф.* Сабийи
болмазлыкъ. *Къаратон киши.*

КЪАРАУАШ *ат. ист.* Къул,
бийге, бийчеге къуллукъ этген
тишируу. *Къарауаш тишируула.*

КЪАРАЧАЙЛЫ *сыф.* Къара-
чай-Черкес Республикада жаша-
гъан асламлы миллетни адамы.
Къарачайлы жазыучу.

КЪАРАЧАЙЧА *хал. сёзл.*
Къарачай-малкъар тилни къа-
рачай тюрлюсюнде. *Къарачайча
сёлешуу. Къарачайча жырлау.*

КЪАРГЪА I *ат.* Хар нени да
ашаучу, къузгъунга ушагъан,
къара неда къаралдым къа-
натлы. *Къаргъала багушну къа-
мадыла. Δ Къаргъаны бир кё-
ю — окъда, бир кёзю — бокъда.*

КЪАРГЪА II *эт.* Къаргъыш
эт. Ол кимни эсе да къаргъайды.

КЪАРГЪАН *эт.* Ант *эт.*
Атанг бла къаргъан.

КЪАРГЪЫШ *ат.* Къаргъа-
гъан сёзле. *Къаргъыш айт. Δ
Къаргъышны кесинг билмей
осенг. биреуден да юйренме.*

КЪАРГЪЫШЧЫ *сыф.* Къар-
гъыш этерге ёч болуучу. *Къар-
гъышчы кзатын.*

КЪАРЕЛДИ *ат.* Къарангы-
да, туманда эсленнген затны
дуанасы. *Туманда бир къарелди
эсленди.*

КЪАРМА *эт.* Изле, тинт,
къозгъа. *Милиционерле, юнню
къармап, урланган затланы
тапдыла. Хуржунларынгы къар-
ма.*

КЪАРМАКЪ *ат.* Чабакъ ту-
туучу ыргъакъ неда суугъа бат-
хан адамны табар ючюн сууну
тюбюн къармаучу уллу ыр-
гъакъ. *Къармакъ бла чабакъ
тутуу.*

КЪАРМАЛ *эт.* Ёчюл деген
бла бир магъанада. *От къарма-
ла башлагъанды. Фатеген чы-
ракъ къармалды.*

КЪАРС *ат.* 1. Тепсеген за-
манда къолланы ич жанларын
бирге музыкагъа келишдирип
уруп этдириучю таууш. *Къарс
уруп тепсейбиз. Δ Къарс эки
къолдан чыгъады.* 2. Бир затны
жаратханынгы неда ыразылы-
гъынгы билдирип, къолланы ич
жанларын бирге уруп этдирил-
ген таууш. *Докладчыгъа кёп
кере къарс урулду.*

КЪАРТ I *сыф.* Жыл саны кел-
ген, уллайгъан, кёп жашагъан,
антоними — жаш I (1). *Къарт
адам. Къарт мал. Δ Къарт бё-
рю жолгъа уста болур. Къарт
эсе да, нарт кибикди.*

КЪАРТ II *ат.* Кёп жаша-
гъан, уллайгъан эр киши; ан-
тоними — жаш II (1). *Жашла
чалгъы чаладыла, къартла ды-
рын жыядыла. Δ Къарт кзар-
тайды — журт таркзайды.
Къарт болгъан жерде — берекет,
сабий болгъан жерде — оюн.*

КЪАРТАЙ *эт.* Къарт бол.
Атабыз кзартайгъанды.

КЪАРТ-КЪУРТ *кзауум. ат*
*кемсин. Тюрлю-тюрлю кзартла.
Къарт-кзурт, жыйылып, оноу
этдиле.*

КЪАРТЛЫКЪ *ат.* Адамны
кзарт заманы. *Анга да кзарт-
лыкъ келди. Δ Кзартлыкъгъа
болжал жокъ.*

КЪАРТЫКЪ *ат эск.* Адам-
ны керексиз къанын алыр ючюн
хайырланылгъан, сюекден этил-
ген прибор. *Кзартыкъ бла кзан
ал.*

КЪАРШЫ *сыф.* Жууукълу-
гъу болгъан, жууукъ жетген.
Кзаршы адам.

КЪАРЫ *ат ист.* Билекни жингирикден энишгеси (ёлчеу). *Юч кзары кзумач.*

КЪАРЫЛ *эт.* Тамагынга тыгъылгъан затны жуталмай кыйнал. *Ийнек картофдан кзарылды.*

КЪАРЫЛА *эт. эск.* Къары бла ёлчеле. *Кзумачны кзарыла.*

КЪАРЫЛГЪАЧ *ат.* Чорбат чыпчыкъланы къауумундан, узун, жюгю къанатлары болгъан, терк учуучу, гитче къанатлы. *Къарылгъачны уясы. △ Къарылгъачны кзуйругзу айры, жилияны тили айры.*

КЪАРЫН *ат.* Адамны, жаныуарны аш эритиучю органлары тургъан жери. *Сабийни кзарыны ауруй эди. △ Къарынынг бла ёч болма. Къарын кзуру болса, жюрек уру болур.*

КЪАРЫНДАШ I ат. Карандаш деген бла бир магъанада.

КЪАРЫНДАШ II ат. Бир ата-анадан туугъан жашны юйюрню бирси сабийлерине болгъан жууукълугъу. *Тамата кзарындаш. Кичи кзарындаш. Туугъан кзарындаш. △ Къарындашны ауuzu сёлешсе да, жюреги таза. Къарындаш баллы кюнде да, кзанлы кюнде да — кзарындаш.*

КЪАРЫУ *ат. 1.* Кюч деген бла бир магъанада. *Къарыу азды. Кеси кзарыуубуз бла. △ Къарыуу жур кирик, кётени буу кирик. 2. Онг. Анга сёз айтып кзарыу жокъду. Къарыуубузга кёре.*

КЪАРЫУЛУ *сыф. 1.* Къарыуу кёп болгъан. *Къарыулу адам. Къарыулу машина. Къарыулу аскер. △ Къарыулудан кзарыусуз терс. 2. кёч. сёл. тил.*

Иги билген, иги ангылагъан, фахмулу. *Къарыулу специалист. Къарыулу студентле. 3. кёч. Бай, къолайлы. Къарыулу мялк. Къарыулу колхоз.*

КЪАРЫУСУЗ *сыф. 1.* Къарыуу аз болгъан. *Къарыусуз адам. 2. Ырахын, ауруулу. Къарыусуз сабий. Къарыусуз кзарт. 3. кёч. Осал, магъанасыз. Къарыусуз чыгъарма. Къарыусуз монография. 4. кёч. Къолайсыз, жарлы. Къарыусуз юйюрле. Къарыусуз мялк.*

КЪАРЫШ I ат. Къолну баш бармагъы бла чыканайны керилген заманларында арасы (узунлукъну эски ёлчеу). *Эки кзарыш. Столну эки беш кзарышды.*

КЪАРЫШ II эт. Чабакъ этлени кыскарып (жыйырылып) ишлемерлерни, киришилелерни. *Аны жаякълары кзарышхандыла.*

КЪАРЫШЛА *эт.* Къарыш бла ёлчеле. *Кзумачны кзарышла. Таякълны кзарышла.*

КЪАСМАКЪ I ат. 1. Чыгъаналы терекде битген, ууакъ, сары, ашалыучу, мысты жемеш. *Адамла челекле бла къасмакъ жыядыла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: къасмакъдан этилген. Къасмакъ важенъе. Къасмакъ жау.*

КЪАСМАКЪ II ат. Адыргъа (саутгъа) неда аякългъа, къолгъа д. а. к. башха затха жабыхан кир. *Чоюнну къасмагъы. Тракторчуну кёнгегины къасмагъы.*

КЪАСТ: къаст эт мурат эт.

КЪАТ I ат. Бир бири юсюнде тизилип тургъан бирча затланы тизгини. *Хунаны экинчи кзаты. Бахчаны узунуна блоу.*

бла он кзат барып, хуна ишле-
дик.

КЪАТ II ат. Бир затны жа-
ны, тийреси (иеликчи жалгъау-
суз жюрютюлмейди). Юйню кза-
ты. Аны кзатына кел. Биз школ
кзатында жашайбыз.

КЪАТ III эт. 1. Кзаты бол.
Аны сюеги кзатханды. Буз
кзатханды. **2.** Кзуру. Ётмек
кзатханды. Кзатхан гыржын. **3.**
кёч. Ёл деген бла бир магъа-
нада. Сабийчик кзатып кзал-
ганды. **4.** Сууукъдан кзабыш,
кзымылдаялма. Сууукъдан кза-
табыз. **5.** кёч. Бек ачыуланып,
кзыйналып, жарсып тюнютюл.
Мени андан жюрегим кзатханды.

КЪАТАПА ат. 1. Жумушакъ,
сыйдам эм кзалын тюкло, тыкъ
согъулгъан кзумач. Таулулада
кзатапа сыйлы кзумачды. Δ
Кзатапаны тюгю тюшсе да, тю-
бю кзалыр. **2.** Айгъакълаучуну
орунунда келсе: кзатападан
этилген. Кзатапа жыйрыкъ.
Кзатапа куртка.

КЪАТДЫР эт. 1. Кзаты эт.
Кийизни кзатдыр. **2.** Кзурут.
Кёгетлени кзатдыр. Ётмек туу-
рамланы кзатдыр. **3.** тех. Ме-
таллы кзыздырып эм терк сууу-
туп, кзаты, тутхучлу (сынмаз-
ча) эт. Кзурчну кзатдыр. Би-
чакъны кзатдыр. Кзаманы кзат-
дыр. **4.** кёч. Ёлтюр деген бла
бир магъанада. Ачдан кзатдыр.
5. кёч. Кзаты жюрекли, ачыу-
лу эт. Ол мени жюрегими кзат-
дыргзанды.

КЪАТЕЛИ: кзатели эт сас-
кыладан кзутулур ючюн кзач
(тууарны юсюнден). Кзатели
кзурт саскыны тууарны аркзач-
сында жангы жаратылгъаны.

КЪАТЛА эт. 1. Жангыдан
айт, эт; кзайтар. Сёзюнгю кзат-

ла. Упражненияны кзатла. **2.**
Эки-юч халыны, буруп, бир ха-
лы эт. Халы кзатла.

КЪАТХАН кзауум. ат. Кзат-
дырылгъан, кзурутулгъан кё-
гет. Амма бизге кзатханла
берди.

КЪАТЫ I сыф. 1. Эзилмеген,
бюгюлмеген, чыдамлы. Кзаты
металла. Кзаты агзач. **2.** кёч.
Низамны бек тутуучу, излемли.
Кзаты адам. Кзаты кзуллуку-
чу. Δ Кзаты сёз ташны тешер,
ариу сёз кзылычны кесер. **3.**
Сууукъ. Кзаты кзыш. **4.** Бек ур-
гъан. Кзаты жел. Кзаты боран.

КЪАТЫ II хал. сёзл. 1. Бек
кючлю. Жел кзаты урады. Кза-
ты кзыс. Кзаты кзыйнал. Кза-
ты ур. **2.** Терк. Жюрек кзаты
урады. Машина кзаты барады.
 $\square$ Кзаты белги ь харфны аты.

КЪАТЫКЪ кзауум. ат. Ай-
ран д. а. к. башха продуктла.
Бусагзатда аланы кзатыкзлары
жокзду. Δ Кзатыгзы жокзну
эрини кзургзакъ.

КЪАТЫЛ эт. 1. Козгъа, сёз
айт, жанына тий. Биз анга кза-
тылмайбыз. **2.** Кзууала, хайда-
ла. Арбачы атлагза кзатылды.
 Δ Кёп кзатылсанг, эшек чо-
чуучу болур. **3.** Ёт, жет, жара.
Дарман бутларыма кзатыла баш-
лады.

КЪАТЫН ат. 1. Тишырыу
деген бла бир магъанада. Уллу
кзатын. Жаш кзатын. Кзарт
кзатын. **2.** Эр кишини сабий-
лерини анасы. Кзарындашымы
кзатыны. Таматаны кзатыны.
 Δ Кзатыны аманны бети аман.

КЪАТЫШ I эт. 1. Кёшүл,
бир ишни биреу (неда кёппе)
бла бирге. Оюннга кзатыш.
Урушха кзатыш. Жыйыннга кза-
тыш. **2.** кёч. Шаш, шашхын-

ды бол. Аны башы кзатышханды.

КЪАТЫШ II сонг. Бла деген бла бир магъанада. Сизни кзатыш. Ала кзатыш.

КЪАТЫШ III сыф. Къатышхан, ангылашынмагъан, тапсыз. Кзатыш хал. Кзатыш отоу. Кзатыш жууап.

КЪАТЫШДЫР эт. 1. Бир зат бла булгъа. Растворну иги кзатышдыр. 2. Затланы низамларын буз. Картланы кзатышдыр. Тапкада китапланы кзатышдыр. 3. Бир затны башха затха кьош. Чагъырны суу бла кзатышдыр. Сют башны айран бла кзатышдыр. 4. Кьош, бирге ишлерча, ойнарча д. а. к. башха зат этерча эт. Оюннга кзатышдыр. Сатыугъа кзатышдыр.

КЪАТЫШ-КЪАРА сыф. Тёгюлюп-чачылып тургъан, низамы болмагъан. Болгъан кзатыш-кзарады.

КЪАУГЪА ат. Дауур, къайгъы. Билмей тургъанлай, кзаугъа чыкъды.

КЪАУГЪАСЫЗ сыф. Тынч, къайгъы, дауур этмеучю. Кзаугъасыз адам.

КЪАУГЪАЧЫ сыф. Кзаугъа этнучю, кзаугъаны сюйген. Кзаугъачы адам.

КЪАУДАН ат. Чалынмай къалып, кзуругъан кырдык. Малла кзауданда отлайдыла. △ Кзаудан кзойгъа мант баш илиннгенча.

КЪАУРА ат. Хансны кзуругъан сабахы. Кзамиш кзаура. Биченни кзауралары.

КЪАУРАБУТ сыф. сёл. тил. кемсин. Бутлары иничкё болгъан. Кзаурабут адам.

КЪАУУМ ат. 1. Бир бирге

жууукъда, бир бири къатында тургъан талай адам. Адамланы эки кзаууму да суратха тюшдюле. Бирге ишлеген, окъугъан д. а. к. башха зат этген адамла. Студентлени алчы кзаууму. Чалгъычыланы тауда чалгъан кзаууму. 3. Комплект. Эки кзауум чурукъ. Бир кзауум ич кийим.

КЪАУУМЛА эт. Кзауум-кзауум эт, кзауумлагъа юлеш. Адамланы кзауумла. Чалгъы чаллыкъланы, дырын жыярыкъланы, тиш кзаларыкъланы кзауумладыла.

КЪАУШАЛ эт. 1. Жылыгъа тарт, жумуша. Кюн кзаушалгъанды. 2. кёч. Къубул, серил. Ол кзаушалып айланады.

КЪАХАУА ат. Тропикледе ёсюучю терекни урлукъларындан этилген порошок эм ол порошокдан этилген ичги (какао). Стакан кзахауа. Сют кзошулгъан кзахауа.

КЪАХМЕ сыф. Саякъ, аман айланыучу. Кзахме тишируу.

КЪАЧ I ат. Бири бирине кёндеден салынып этилген, эки затдан кзуралгъан фигура. Гяуур кзач. Фашист кзач.

КЪАЧ II ат. Сый, хурмет. Таматаны кзачы. Сени кзачынга этилген кзурманлыкъ.

КЪАЧ III эт. 1. Чабып кет. Итден кзач. 2. Билдирмей, жашырын кет. Эки солдат аскерден кзачхандыла. Тюрмеден кзач. 3. кёч. угъайл. Унама. Виз сизни жууукълугъузгъуздан кзачмайбыз. 4. Эрге кет. Кзызчыкъ кимге кзачханды? △ Кзачар кзызны кёзю эшике.

КЪАЧАН сор. эм байл. алм. 1. Не заманда. Кзачан келли-сиз? Аны кзачан кетеригин билмейме. 2. байл. сёз. Кьош ай-

тымны бойсунган кесегинде
жюриютюледи. *Къачан келсенг
да, мени юйде табарыкъса.*

КЪАЧХЫНЧЫ ат. Къачып
кетген неда къачып айланиган
адам. *Къачхынчыны тутдула.*

КЪАЧЫР эт. 1. Алып къач,
урла (тиширыуну). *Ала кзыз
къачыргзандыла.* 2. Къоркъутуп,
къачарча эт. *Кийикни кза-
чырдыкъ.* 3. сёл. тил. Башха
жерге элт, кетер. *Факзырачы
келгенде, сабийни бирси отоу-
гза къачырдыла.*

КЪАШ ат. 1. Кёз чунгурну
баш жанында жаягъа ушагъан
тюклю ыз (жер). *Къашланы бою.*
Къара къашла. Къалын къашла.
2. Иерни аллында бла артында
ёрге чюелген кесеклеринден би-
ри. *Иерни ал къашы. Иерни арт
къашы.*

КЪАШМАКЪ ат. Жатма
деген бла бир магъанада. *Жа-
рылгзан отунланы къашмакъ
тюбюне жыйдыкъ.*

КЪАШТЮЙ сыф. Мудак,
къашы-башы туююлген. *Къаш-
тюй адам.*

КЪАШХА I сыф. 1. Кеси
къара тюрсюнлю, мангылайын-
да уа акъ тамгъасы болгъан.
Къашха улакъ. Къашха кзозу.
Къашха бузоу. 2. Башында туюю
тюшген эм ёсмеген жери болгъан
(адамны юсюнден). *Жашны ба-
шы къашха эди.*

КЪАШХА II ат. Башны тую-
ю тюшген эм ёсмеген жери.
Ол къашхасын ачаргза уялды.

КЪАШХАР эт. Тюю тю-
нюу (башны). *Аны башы кзаш-
харгзанды.*

КЪАШЫ эт. Кичигенин ке-
терир ючюн, тырна, къыр. *Жел-
кенги кзашы. Башынгы кза-
шы. Ол юсюн кзашыйды.*

КЪАШЫКЪ ат. Жукъа эм
эзилген ашны ашагъанда хайыр-
ланылыучу адыр.

КЪАШЫУ ат. Къашытхан
ауруу. *Анга кзашыу тийгенди.*
Кзашыугза жарагзан дарман.

КЪАЯ ат. Алгъа чыкыгъан
жютю жерлери болгъан тик
таш тау. $\triangle$ *Суугза — чабакъ,*
кзаягза — ыргзакъ.

КЪАЯЧЫ ат. Къаягъа ёр-
лерге уста адам. *Белгили кзая-
чы. Кзаячы жаш.*

КЪОБАР эт. 1. Жатхан, ол-
тургъан жеринден тургъуз, уят.
*Шинтикден кзобар. Тёшекден
кзобар.* 2. Жабышхан затны
айыр. *Марканы конвертден кзо-
бар. Удостоверениядан сураты-
мы кзобарып алдым.* 3. Ылыт-
хын неда башха зат бла чучхуп
чыгъар. *Ташланы, кзобарып,
бир жерге жыйдыкъ.* 4. кёч. бош
тил. эрши с. Ишлеген хакъы-
нга неда тилеп, алдап ал. *Биз
ол адамдан минг сом кзобар-
дыкъ. Бу айда 600-шер сом кзо-
баргзанбыз.*

КЪОБУЗ ат. Тюеклери бол-
гъан, аладан басып согъулуучу
музыка керек. *Кзобуз сокъ. Кзо-
буз таууш.*

КЪОБУЗЧУ ат. Къобуз со-
гъуучу. *Кзобузчу кзыз.*

КЪОГЪУЗТ эт. Къозут де-
ген бла бир магъанада. *Итлени
кзогъузт.*

КЪОДУ ат ист. Жыйылыуну
билдириу, жыйылыугъа этилген
белги. *Кзоду кзычырып, адам-
ланы жыйыу.*

КЪОДУЛА эт. ист. Адамла-
ны къоду кзычырып жый. *Эл-
ни кзодула.*

КЪОДУЧУ ат ист. Жамуат-
ны къоду кзычырып чакъырыу-

чу адам. *Къодучу къоду кзычырады.*

КЪОЗ ат. Тышы къаты, ичи ашалычу, татлы жемиш. *Къозну ичи. Къозну къабугъу. Къоз сындыр.*

КЪОЗГЪА эт. 1. Бир зат бла ары-бери къатышдыр. *Кюлню къозгъа. Отну къозгъа.* 2. кѣч. Тынгысыз эт. *Халкъны къозгъа.* 3. кѣч. Бютюнда кючле, кючлю эт. *Сууукъ ауруууму къозгъады.*

КЪОЗГЪАЛ эт. 1. Тынгысыз бол. *Халкъ къозгъалды.* 2. кѣч. Бютюнда кючлен. *Аны аурууу къозгъалгъанды.*

КЪОЗЛА эт. 1. Сабий, бала тап. *Байтал къозлады. Къой къозлады.* 2. Гаккы тап. *Тауукъ къозлады.* 3. кѣч. Процентле къошулуу. *Кассада ахчабыз къозлагъанды.*

КЪОЗЛАУ ат. Ахчагъа процентлени къошулуулары. *Хар жылдан кассада ахчабызны къозлауун алып турабыз.*

КЪОЗУ I ат. Къойну бала-сы (алты айгъа дери). *Маркъа къозу. Ырахын къозу. △ Къозу алсанг, къозлау бер.*

КЪОЗУ II эт. Ачыулан. Масхарагъа къозума.

КЪОЗУКЪУЛАКЪ ат. Чапыракълары ашалычу, зугул болгъан ханс. *Эбизе къозукъулакъ.*

КЪОЗУТ эт. Ачыуландыр. *Телини къозутма. △ Тели къозугъан тюйюлдо, къозутханды.*

КЪОЙ I ат. Къалын, узун жюню ууакъ аякълы мал, юй хайуан. *Жибек жюню къой. Къой кзыркзыу. △ Бир къой эки союлмаз. Къой кютсенг, къойча мангыра.*

КЪОЙ II эт. 1. Биреуню не-да бир затны, кете туруп, бир-

генге алма. *Китапны юйде къой. Машинаны арбазда къой. Сабийлени элде къой.* 2. Сакъла, ая. *Гранат бла апельсинни арт-дама къойгъанма. Хычинледен сизге да къойгъанбыз.* 3. Ёсдюр. *Сакъал къой. Мыйыкъ къой.* 4. Бир зат этгенинги тохтат, тый. *Тютюнню къой. Ичгини къой.* 5. Айырыл, бирге жашау-ну тохтат. *Ол къатын къой-гъанды. Юйюрюк къоюп кет-генле да бардыла.* 6. Эркин эт, эркинлик бер, чырмау болма. *Ол бизни, акъылбалыкъ болма-гъансыз деп, киногъа къой-майды. Айтыргъа къой. Ишлер-ге къой.* 7. Этимчаны II форма-сы бла келсе, болушлукъчу этимни къуллугъунда жюрюйдю эм ишни терк этилгенин билди-реди. *Айтып къой. Бошлап къой. Кѣрюп къойдум.*

КЪОЙЧУ ат. Къой кютю-чу адам. *Эл къойчу. Белгили къойчу. △ Аман къойчу къа-мичи да кѣтюрюп, къой да бе-рир.*

КЪОЛ I ат. 1. Билекни буу-ундан энишгеси. *Уллу къолла. Онг къол. Сол къол. △ Аягъы уллу — жарсыу, къолу уллу — асыу.* 2. Документни тюбюне адам кесини тукъумун толу не-да кысхартып жазгъаны. *Тамата-ны къолу жокъду деп, заявле-нияма къарамадыла.* 3. Къол ыз деген бла бир магъанада. *Ано-нимжаны ол жазгъанын къолун-дан таныдыла. □ Къол жазма басмаланмагъан иш (моногра-фия, роман д. а. к.). Къол жау-лукъ адам бурунун, аузун, бетин сюртюр ючюн жанында айландырычу, кыйырлары бе-гитилген къумач журунчукъ. Къол къап къоллагъа кийи-*

лиучю кийим. Къол таш спорт. ташны атып ойналыучу оюн. Къол аяз къолну ич жаны (бармакъланы къошмай). Къол иш къол бла, техникасыз, этилиучю иш. Къол тут къол берип, къол алып саламлаш.

КЪОЛ II ат. Эки тауну арасындагы сызга, тар аууз. Къолга кирген жерде кзойчу кзош барды. Δ Кзуру кзолга кзуш кзонмаз.

КЪОЛАЙ ат. 1. Байлыкъ, мюлкую, малы жетишгенлик. Аланы кзолайлары барды. 2. Мажал, иги, Ол кзолай адам туююлдо. Кзолай иш этмегенсе. Сизни ишигиз да бизден кзолай туююлдо. Δ Ач болгзандан кеч кзалгзан кзолайды.

КЪОЛАЙЛЫ I сыф. 1. Иги, акшы, тап. Кзолайлы иш этигиз. Анга кзолайлы кзуллыкъ жетмегенди. 2. кеч. Бай, керегин тапхан. Кзолайлы мюлк. Кзолайлы юй. Кзолайлы адам.

КЪОЛАЙЛЫ II хал. сёл. Бай, керегин табып. Сиз бизден кзолайлы жашайсыз.

КЪОЛАЙСЫЗ I сыф. 1. Аман, осал. Кзолайсыз чыггарма. Кзолайсыз товар. 2. кеч. Жарлы, керегин тапмагзан. Кзолайсыз мюлк. Кзолайсыз юй.

КЪОЛАЙСЫЗ II хал. сёл. Кыйналып, осал, керегин тапмай. Кзоншуларыбыз кзолайсыз жашайдыла.

КЪОЛАН сыф. 1. Ала, кеп тюреюкю. Кзолан кийиз. Кзолан кзумач. 2. кеч. сёл. тил. Акыйлдан жарты. Кзолан адам. 3. Чубар, тамгбалары, къашкалары болгзан (жаныуарны юсюнден). Кзолан ат. Кзолан бузоу. Δ Кзолан малга кёз тиймез.

КЪОЛЛУКЪ ат. Къол къап деген бла бир магъанада. Тери кзоллукъла. Жюн кзоллукъла.

КЪОЛТУКЪ ат. Вилекни теммекге къошулгзан жери. Кзолтугзум бла бир бичен. Кзолтугзунга кзыс. Δ Кзолтугзу бла келген кзолу бла кетер. $\square$ Кзолтукъ таякъ буту (неда бутлары) ауругзан неда акъсакъ адам кзолтугзун таяндырып атларча ишленнген энчи таякъ.

КЪОЛТУКЪЛА эт. Кзолтугзунга кзыс (ал). Китанны кзолтукъла. Артмакзны кзолтукъла.

КЪОЛТУКЪЛАШ эт. Бир биринги кзолтугзундан тутуу. Ала кзолтукълашып барадыла.

КЪОЛТУТ сыф. сёл. тил. Кзуру къол тутуп, саламлашып айланыучу. Кзолтут жаш. Кзолтут адам.

КЪОН эт. 1. Жерге чёк, кёкден энишге тюш. Самолёт бусагзатда кзоннганды. Вертолёт, асыры кзалын тумандан, кзонналмай кеп турду. 2. Учуп келип (барып) олтур (къанатлыны юсюнден). Кзаргзала терекни башына кзондула. Чыпчыкъла арбазга кзоннгандыла. 3. кеч. Олтур, бир затны юсюнде тохта. Кзалпагзыма букзу кзоннганды. 4. кеч. Жыйыл, кзурал. Андан бери бизге мал кзонмагзанды. Ырысхы кзона башлады. Δ Аллах суйген адамга сокзур ырысхы кзонар.

КЪОНАКЪ ат. Биреуню кёрюрге, жокъларга баргзан адам. Кзонакзга бар. Кзонакзланы сыйла. Δ Кзонагзы жокзну шуйху жокъ. Кзонакзны кзачан кетеригин сорма, кзачан келлигин сор. $\square$ Кзонакъ

юй узакъдан келген адамла хакъ бла жашар ючюн хайыр-ланылыучу, мебельли отоулары болгъан юй.

КЪОНАКЪБАЙ ат. Къонакъ келген юйню иеси. Къонакъбай къонакълагъа жарыкъ тюбеди. Δ Келгинчи, къонакъ уялыр, келгенден сора къонакъбай уялыр.

КЪОНАКЪ-ТЮШЮН кзауум. ат. Къонакъла эм башха келген адамла (юйню иелеринден башхала). Ала къонакъ-тюшюн сыйларгъа юйренгендиле.

КЪОНУШ ат. 1. Тауукъла эм башха юй къанатлыла кьонуучу жер. Тауукълагъа кзонуш ишледик. 2. Кече къалыр жер. Кзонушубуз дорбун болду. Ала кзонуш излеп айланадыла.

КЪОНШУ ат. 1. Биреуню неда бирлени къатларында, тийрелеринде жашагъан адам. Къабыргъа кзоншула. Фатар кзоншула. Δ Кзоншуда малгъа бѣрю да тиймейди. Кзоншуну билмей, юй салма. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кзоншуда жашагъан (ишленген). Кзоншу юй. Кзоншу эл. Кзоншу жашла.

КЪОНШУЛУКЪ ат. Адам сойгъан малындан, ѳлтюрген кийигинден д. а. к. башха затдан кзоншусуна берген юлюш. Эт кзоншулукъ. Кзоншулукъ жибер.

КЪОНГУР сѳф. Къаралдым-мор. Кзонгур айыу. Кзонгур кзунажин.

КЪОНГУРОУ ат. Бош ичинде зынгырдап турурча тагъылгъан тилчиги болгъан, конусха ушагъан, металлдан ишленген зат.

КЪОП эт. 1. Ёрге тур, аякъ юсюнге сюел; антоними — жат 1.

Шинтикден кзон. Дивандан кзон. 2. Жукъудан уянып, тѣшекден тур. Жаш барыбыздан да эртте кзонду. Ала сагъат жетиде кзондула. 3. Жабышхан жеринден айырылыу. Киптапны тышы кзонханды. Кабыргъаны сюртюлгени кзоба турады. Кзабакъ эшикни бояуу кзонду. 4. кѳч. Къутур (сууну юсюнден). Черек кзонханды. Δ Кзонхан сууну аллына турма.

КЪОПЕЛЕН эт. ц диал. Еп-келе деген бла бир магъанада. Къызчыкъ бизге кзонеленип турады.

КЪОР: кзор бол биреу неда бир зат ючюн ѳл.

КЪОРА эт. 1. Аз бол, кем бол. Сюрюуден эки мал кзорагъанды. Чыккырда бишлакъладан кзорагъанды. 2. Кет, жокъ бол. Жаш герк окъуна ол тийреден кзорады. 3. Жоюл, хайырланыл. Карандашлагъа бла дерсликlege юч жүз сом чакълы кзорагъанды.

КЪОРАНЧ ат. Заран, ыраф, зырафына кзорагъан зат. Быйыл мюлкню кзоранчы уллуду. Кзоранчыбыздан файдабыз озгъанды.

КЪОРАТ эт. 1. Кетер, жокъ эт. Кемчиликлени кзоратыргъа. Былайдан кзорат. Артыкъ малланы кзоратдыкъ. 2. Жой, кетер. Ырысхы кзорат. Ахча кзорат. Заманынгы кзорат. 3. Бар, оз, эт, тындыр. Жолдан кзорат. Ишден бираз кзорат. 4. Ал, кетер, аз эт. Ондан экини кзорат.

КЪОРГЪАШИН ат. 1. Бек ауур, жумушакъ, акъсылдым металл. Кзоргъашинден окъла этиледиле. Δ Кзойну сютю —

кѳоргѳашин, кѳойну ургѳан онг-
масын. 2. Айгѳакѳлаучуну орун-
унда келсе: а) кѳоргѳашинден
ѳтилген. Кѳоргѳашин окѳ; б)
кѳоргѳашин чыгѳыучу. Кѳор-
ѳашин завод.

КѳОРКѳ эт. 1. Элген, юрк,
базынма. Кѳыйынлыкѳдан
кѳоркѳ. Итден кѳоркѳма. 2.
Жарсы, кѳайгѳыр. Ауруп кѳа-
лырса деп кѳоркѳама. Сизге
кѳоркѳама.

КѳОРКѳАКѳ сыф. Кѳор-
кѳуп кѳалыучу; антоними —
батыр I. Кѳоркѳакѳ сабий. △
Кѳоркѳакѳ ауанасындан да
кѳоркѳур. Кѳоркѳакѳны юйюне
дери сюрсенг, батыр болур.

КѳОРКѳАКѳЛЫКѳ ат.
Кѳоркѳакѳны халы. Кѳоркѳакѳ-
лыкѳ этерге жарамайды. △
Кѳоркѳакѳлыкѳ ажалдан кѳал-
дырмаз.

КѳОРКѳУН эт. 1. Бираз
кѳоркѳ. Сабий кѳоркѳунган
ѳггенди. 2. кѳч. Жарты юшю
(кѳегетлени юсюнден). Хобуста
кѳоркѳунган ѳггенди. Кѳор-
кѳунган каргофла.

КѳОРКѳУТ эт. Элгендир,
юркют, базыныгусуз эт. Закон
бла кѳоркѳут. Ачыуланып кѳор-
кѳут.

КѳОРКѳУУ ат. Кѳоркѳ-
гѳан хал. Жюрегими кѳоркѳуу
алды. Кѳоркѳгѳан кѳоркѳууубуз-
га тюбедик. △ Кѳоркѳууу бол-
гѳан — кѳоркѳакѳ.

КѳОРКѳУУЛУ сыф. Кѳор-
кѳургѳа тийишли. Кѳоркѳуулу
иш. Кѳоркѳуулу хапар.

КѳОРКѳУУСУЗ сыф. Кѳор-
кѳурча, кѳоркѳур заты болма-
гѳан. Кѳоркѳуусуз жер.

КѳОРУ эт. 1. Сакѳла кѳа-
лауурлукѳ эт, тийдирме, хата ѳт-
дирме. Жайлыкѳланы кѳору.

Бахчаланы кѳору. 2. Кѳоруула
деген бла бир магѳанада. Ага
журтну жауладан кѳору. 3.
Кѳыста, кѳапдырма. Чибинле-
ни кѳору.

КѳОРУУЛА эт. 1. Жаудан
сакѳла. Шахарны жаудан кѳо-
руула. 2. Оюмунгу фатыуала
бла бегит, оюмунга адамланы
ийнандыр. Диплом ишни кѳо-
руула. Диссертация кѳоруула.
Проектни кѳоруула.

КѳОТАР эт. Жюгюн кетер,
бош эт. Вагонну цементин кѳо-
тар. Машинаны биченин кѳотар-
дыкѳ.

КѳОТУР ат. 1. Кѳатхан жа-
ра. Кѳотургѳа дарман жакѳ. △
Кѳотур кѳолдан жугѳар, палах
тилден жугѳар. 2. Айгѳакѳлау-
чуну орунунда келсе: кѳотур
басхан, кѳотуру (кѳотурлары)
болгѳан. Кѳотур кѳолла. Кѳо-
тур кѳой.

КѳОЧХАР ат. Урлукѳланды-
рыучу эркек кѳой. Кѳара кѳоч-
хар. Кѳумалы кѳочхар.

КѳОШ I ат. Малчыла ѳм са-
банланы кѳоруучула туруучу
(асламында жылны кѳышдан
башха кезиулеринде) хаух ме-
кѳам. Кѳойчу кѳош. Кѳалауур
кѳош. Тууарчы кѳош.

КѳОШ II ат. 1. Битимни
жанында ѳсюп чыкѳгѳан зы-
гыт. Нартюхню кѳошу. Жаш
терекни кѳошу. △ Кѳошда
жокѳга юлюш жокѳ. 2. Ай-
гѳакѳлаучуну орунунда келсе:
бирге бек жууукѳ болгѳан неда
кѳошулгѳан. Кѳош тишле. Кѳош
кѳашла.

КѳОШ III эт. 1. Бирикдир,
бирге эт, бир затны бир затха
кѳуй, ат. ѳкини ючге кѳош.
Ийнекни сюрюуге кѳош.
Айраннга суу кѳош. 2. Дагѳы-

да, кѡшакъ халда ат, кѡуй. *Энтга кѡш ахча, 500 сомгга костюм чыкѡмайды. Шорпагга туз кѡш.* 3. Кѡшакъ эт (кѡыйырына, жанына). *Юйге веранда кѡшханбыз. Жыжымны кѡыйырына кѡш.* 4. Бир затны башхала бла бирге этерча эт. *Бригадагга бизни да кѡш. Аны жыйыннга кѡш. Жашны командагга кѡшдула.* 5. кѣч. Кѣтюртѡп, семиртип айт. *Кѡшмай айт.*

КѡШАКЪ ат. 1. Кѡшулгъан зат. *Костюмну баггасыны кѡшаггы. Айлыкъны кѡшаггы.* 2. Таза болмагъан, кѡурамына башха зат да кѡшулуп этилген зат. *Унну кѡышхыр кѡшаггы барды. Кѡшаггы болгъан алтын.* 3. Журналны, газетни кѡшулуп чыкѡгъан кесеге. *«Заман» газетни шабат кюнню кѡшаггы. Журналны кѡшаггы.*

КѡШАКЪЛАН эт. Омакълан, кукалан. *Къыз кѡшакъланып сѣлешеди.*

КѡШАКЪЛЫ сыф. Кѡшакъланыучу. *Кѡшакълы къыз.*

КѡШКЪУЛАКЪ сыф. сѣл. тил. Эки быргъылы (ушкокну юсюнден). *Кѡшкѡулакъ ушок.*

КѡШУЛ эт. 1. Бир затны башхала бла бирге эт. *Тизмеге кѡшул. Оюннга кѡшул.* 2. Башхаланы ишлерине кѡатыш. *Даулашха кѡшул. Тѡйюшге кѡшулма.* 3. Кѡуул. *Черекни сууу Васхан суугга кѡшулады. Ока Волгагга кѡшулады.*

КѡШУМ ат. 1. Кѡшумчулукъ деген бла бир магъанада. *Илмугга кѡшум.* 2. Кѡшакъ 3 деген бла бир магъанада. *Дерсликге кѡшум халда берилген къысха ангылатма сѣзлюк.*

КѡШУМЧУЛУКЪ ат. Илмуда, культурада д. а. к. башха затда белгили жетишим. *Ол китап кѡрачай-малкѡар тил илмугга уллу кѡшумчулукъду. Миллет искусствогга кѡшумчулукъ.*

КѡШУН I ат. 1. Топуракъдан этилген адыр (саут). *Кѡшун бла бир сют. Δ От кѡшуннга олтургъанча.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: топуракъдан этилген. *Кѡшун адырла. Кѡшун аякъ.*

КѡШУН II ат. Юй баш жапханда хайырланылыучу, топуракъдан этилген кѡурулуш материал. *Башы кѡшун бла жабылгъан юй.*

КѡЮН ат. 1. Кѣкюрек бла аны жапхан кийимни арасы. *Кѡолунгу кѡюнунга сукъ. Сабий анасыны кѡюнунга узалады. Δ Келечини кѡюну ѳтюрюкден толу.* 2. Кѣкюрек. *Сабийни кѡюнунга къыс. Жашчыкъ анасыны кѡюнунда эди.* □ *Кѡюн агъач кѡумач сокъгъан станокну согъулгъан кѡумач чѣргелиучю кереги.*

КѡЯН ат. Эти, териси да хайырланылыучу, гитче кемириучю жаныуар. *Кѡян тери. Воз кѡян. Δ Кѡян — къамышге, тюлкю — тешикке.* □ *Кѡян ауруу адамны эсин аудуруучу, къалтырауукъ, тутхан нерв ауруу.*

КѡУБУЛ эт. Кѡшакълан, омакълан, кесинги омакъ кѣргюзтюрге кѡреш. *Къыз кѡубулуп башлады.*

КѡУБУЛЧАКЪ сыф. Кѡубулуучу. *Кѡубулчакъ гишириу.*

КѡУДАС сыф. эск. Къалын. *Кѡудас чач. Кѡудас жалкга.*

КѡУДОРУ ат. 1. Урлукъ-

лары кында битнучю, ашалыу-чу, биржыллык битим. Къара кудору. Эбизе кудору. Чий кудору. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кудорудан отилген. Кудору шорпа. Кудору бѣрекле.

КЪУДУРЕТ ат. Уллу кюч. Табийгъатны кудурети.

КЪУДУРЕТЛИ сыф. Чырайлы, келбетли, кѣрюмлю. Кудуретли адам.

КЪУДУРЕТСИЗ сыф. Чырайсыз, келбетсиз, кѣрюмсюз. Кудуретсиз адам.

КЪУЖУР сыф. Къалгъанладан башха, энчи кылыгъы болгъан, ангылашынмагъан. Кужур адам. Кужур кылыкъ. Кужур иш.

КЪУЗГЪУН ат. Хар нени да ашаучу, къаргъагъа ушагъан, жылтырауукъ къара къанатлы. Къузгъун кирик. Δ Къузгъунну кзу — энчи, бѣрюнюкю — ортакъ.

КЪУЙМАКЪ ат. Гаккылан кзууруп этген аш. Куймакъ ашап, чай ичдик.

КЪУЙРУКЪ ат. 1. Жаныуарны арт, иничке жаны неда аны тѣммегини арт жанында салынган кесеги. Атны куйругу. Жиланны куйругу. Чабакъны куйругу. Кѣгюрчюнню куйругу. 2. Бир-бир кюйланы артларында ѳсген жау. Куйрукъ учу. Сарымсах тузлукъ бла куйрукъ. Δ Кзурудан куйрукъ учу да ахшы. 3. Адамны тѣммегини олтуруучу жери. Бюгюнлю аны куйругу шинтикге тиймегенди.

КЪУЛ ат ист. Кеси эркинлиги болмагъан, ишине, жашауна да башха адам иелик этген инсан; антониими — бий. Азатланган кулла. Δ Ккулдан

туугъан кул болмаз, амандан туугъан кул болур. $\square$ Кул чибин битимлени татлы сууларын жыйып, бал этиучю бал чибин.

КЪУЛА: кула тюз уллу аулакъ.

КЪУЛАКЪ I ат. 1. Эшитиучю орган. Уллу кулакъла. Сагъырау кулакъ. Δ Кулакъ жюз эшитгенден эсе, кѣз бир кѣрген ахшы. 2. Бѣркню кулакъны жабыучу жерлери; чоюнну сынжырны, темир чыбыкъны илиндириучю жерлери; орундукъну, кѣпюрню эки жанында бийик жерлери. Бѣркню кулакъларын бошла. Чоюнну кулакълары. Кѣпюр кулагъында сюелебиз. $\square$ Кулакъ жан кулакъ бла мангылайны ортасы.

КЪУЛАКЪ II ат. Къол II деген бла бир магъанада. Эчкиле кулакъ ичинде отлайдыла. Кулакъ бла энишге тигеледик.

КЪУЛАЧ ат. Кенг жайылгъан кюлланы арасы. Терекни базыкълыгъы кулачыма сыйынмайды.

КЪУЛАЧЛА эт. Кулач бла ѳлчеле. Кзабыргъаны узунлугъун кулачла.

КЪУЛЛАН эт. Кул бол, кул этиучю ишлени эт. Биз кишиге кулланмайбыз.

КЪУЛЛУКЪ I ат ист. Кул болгъанлыкъ, кулну иши. Бусагъатда куллукъ, бийлик да жокъдула.

КЪУЛЛУКЪ II ат. 1. Иш. Аскер куллукъ. Къыйын куллукъ. 2. Жууаплы иш, таматаны иши. Аны куллукъгъа айырдыла. Куллугъундан эркин этиу. Уллу куллугъу болгъан адам.

КЪУЛЛУКЪЧУ ат. Куллу-

гъу (2-чи магъ.) болгъан адам. *Республиканы къуллукъчулары. Районну къуллукъчулары.* △ *Къуллукъчу болсанг, тюзлюкчю бол.*

КЪУМ ат. Юзmez деген бла бир магъанада. *Сабийле къумда ойнайдыла.* △ *Къумгъа суу сингенча.*

КЪУМА ат. эск. Тукъум, къауум (порода). *Малны къумасы. Адамны къумасы.*

КЪУМАЛЫ сыф. Асыл ту-къумлу (малны юсюнден). *Къумалы къойла. Къумалы ажир. Къумалы бугъа.*

КЪУМАЧ ат. Согъулуп этилген, кийим этер ючюн хайырланыхлычу зат. *Кишмир къумач. Дарий къумач. Мамукъ къумач.*

КЪУМГЪАН ат. Металлдан этилген, тар боюнлу, узун сюмеги болгъан адыр.

КЪУМУКЪЛУ ат. Дагъыстанда жашагъан, тюрк тилли миллетни адамы. *Къумукълу поэт. Къумукълу къонакъла.*

КЪУМУКЪЧА хал. сёзл. Къумукъ тилде. *Къумукъча жырла. Къумукъча сёлеш.*

КЪУМУРСХА ат. Бек жу-къа къанатчыкълары болгъан, жыйын-жыйын болуп жашаучу къуртчукъла. *Къумурсха тебе. △ Къумурсха арый билmez. Къумурсха таудан ауар.*

КЪУМУРСХАБЕЛ сыф. сёл. тил. Бели бек пичке болгъан. *Къумурсхабел къызла.*

КЪУНАЖИН ат. Алыкъа бузоу тапмагъан, ючжыллыкъ тиши тана. *Къонгур къунажин. Семиз къунажин. Къунажин желин сала башлагъанды.*

КЪУНДУЗ ат. Жылтырауукъ сыйлы териси болгъан, сууда жашаучу, кемириучу жануар.

Атабыз Черекден къундуз тутуп келди. △ Къундузну багъасы — терисинде.

КЪУР эт. Ишлерча эт. *Къапханны къур. Сагъатны къур.*

КЪУРА эт. 1. Хазырла. *Кесинги тойгъа къура. Жашны школгъа къура.* 2. Жарашдыр, болдур. *Комиссия къура. Тойоюн кружокъ къурадыкъ.* 3. Ойлап жарашдыр. *Къош айтым къура. План къура.*

КЪУРАЛ эт. 1. Хазырлан. *Ишге къурал. Дырыннга къурал. Кетерге къурала турабыз.* 2. кёч. Тап бол, тюзел. *Иш къуралгъанды.* 3. Жаратыл. *Дуния къуралгъанлы да сюеледиле бу таула. Малкъар миллет онбешинчи ёмюрде къуралгъанды.*

КЪУРАМ ат. Къуралыуу, къурагъан затлары. *Сёзню къурамы. Сууну къурамы.*

КЪУРАН ат. Муслийман динни жорукълары жазылгъан китап.

КЪУРАУЛУ хал. сёзл. Тап къурап. *Ол кесини ишин къураулу бардырады.*

КЪУРГЪАКЪ сыф. 1. Мылысы болмагъан, сууланмагъан. *Къургъакъ жан жаулуку. Къургъакъ отунла.* 2. кёч. Магъанасыз. *Къургъакъ сёзле. △ Къургъакъ сёз баш аурутур.* 3. Ууалычу, эзилмеучю. *Къургъакъ картофла. Къургъакъ хыяр.* □ *Къургъакъ жётел тюркюртеген жётел.*

КЪУРГЪАКЪСЫ эт. Толу, иги къурума. *Чачым къургъакъсыгъанды. Жуулгъан быстырла къургъакъсыгъандыла.*

КЪУРМАН ат. дин. 1. Муслийманлада мал кесип этилнучю байрам. *Къурман кюн. Къурманда кесилген мал.*

КЪУРМАПЛЫКЪ ат. Къуу-
пичха кесилген мал. Сабийни
къурманлыгъы. Жашны сау
кзалганына къурманлыкъ эт-
дик. Δ Бир къурманлыкъ минг
палахны башын кесер.

КЪУРМАЧ ат. Къуурул-
гъан нартюх, будай. Нартюх
къурмач. Будай къурмач.

КЪУРТ кзаум. ат. Сюек-
сиз, жумушакъ, асламысында
сюркелип жюрюую жаныуар-
чыкъ. Чабакъ къурт. Жауун
къурт. Агзач къурт. Мылы
къурт.

КЪУРТА сыф. Къысха
(къулакъланы юсюнден). Къур-
та ит. Къурта улакъ.

КЪУРТАШАКЪ сыф. Къурт
ашагъан, къуртлу. Къурташакъ
алма. Къурташакъ кертме.

КЪУРТХА ат. 1. Жомакъ-
лада айтылгъаннга кёре, обур
къатын. 2. кёч. Айгъакълау-
чуну орунунда келсе: аман
акъыллы. Къуртха адам.

КЪУРУ I сыф. Ичинде,
юсюнде жугъу болмагъан; ан-
тоними — толу I (1). Къуру юй.
Къуру стол. Къуру шеша. Къу-
ру кзарын. Къуру челек. Δ
Къуру тулукъ сюелмез. Къуру
челек уллу таууш этер.

КЪУРУ II эт. 1. Мылысыз
бол, къургъакъ бол. Быстырла
къурудула. Кырдык къуруду.
2. Жокъ бол, кет. Вылайдан
къуру. Ол дуниядан къуругъан-
ды.

КЪУРУ III чеклен. кес.
Жаланда деген бла бир магъа-
нада. Сени къуру ол биледи.
Сен менден къуру бир жылгъа
литчесе.

КЪУРУ IV заман. сёзл. Къу-
руда деген бла бир магъанада.

Къуру кзычырып турады. Къу-
ру тарыгъып турургъа айынды.

КЪУРУДА заман. сёзл. Хар
заманда, дайым. Къуруда айт-
ханлай тураса. Ол къуруда кю-
люп туруучуду.

КЪУРУКЪ ат. Узун къазыкъ.
Бахчаны тегерегин къурукъла
бла бегит. Жылкычы къурукъ
бла эмилик атны тутду.

КЪУРУЛАЙ I хал. сёзл. Бир
заты да болмай, бир зат да ал-
май. Ол къурулай келгенди.
Тойгъа къурулай баралмадыкъ.

КЪУРУЛАЙ II хал. сёзл.
Къургъакълай, тымсыз. Биз
жылы гыржынны къурулай аша-
дыкъ.

КЪУРУЛАЙ III хал. сёзл.
Алайлай, хакъын алмай. Ба-
зарчы хар бирибизге къурулай
бирер алма берди.

КЪУРУЛУШ ат. 1. Межам-
ла ишлеу. Къурулушну тамата-
сы. Къурулушда ишлеу. 2.
Айгъакълаучуну орунунда кел-
се: а) къурулушну бардырыу-
чу, межамла ишлеучю. Къуру-
луш организация. Къурулуш
управление; б) къурулушда хай-
ырланылычу. Къурулуш ма-
териалла. Къурулуш таш.

КЪУРУМ ат. Затланы юсле-
рине жабышхан, жанып боша-
магъан отундан чыкъгъан зат.
Печибиз къурум ийис этеди.
Ожакъны къуруму.

КЪУРУТ эт. 1. Мылысын,
сууун кетер, къургъакъ эт. Бы-
стырланы кюнде къурут. Мырзай
къурут. Биченни жайып къурут.
2. кёч. Жокъ эт. Машокну бы-
лайдан къурут. Артыкъ малла-
ны къурутдукъ. 3. кёч. Ёлтюр,
ёлюрча эт. Тараканланы къу-
рутдукъ. 4. кёч. Эсепден кетер,
болмагъаннга, кетгеннге сана.

Борчну кзурут. Аллах гюняхла-рыбызны кзурутсун.

КЪУРУШ эт. Гыжы бол, иш-леме. Аны боюну кзурушхан эт-генди. Аппаны сол билеги кзу-рушханды.

КЪУРЧ ат. 1. Къаты, кю-мюш бетли металл, темир бла углеродну бирге къошулгъанла-ры. Кзурч, бюжюлгенликге, сын-майды. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кзурчдан этил-ген. Кзурч бичакъ. Кзурч кза-ма.

КЪУРЧЛАН эт. Къаты бол. Бизни шүехлугъубуз кзурчлан-ганды.

КЪУРШАЛА эт. Тёгерегин ал. Аскер шахарны кзуршалады.

КЪУРШОУ ат. Чыккыргъа клёпкаларын бегитир ючюн кийдирилиучю темир тогъай. Чыккырны кзуршоуу бошай-ганды.

КЪУС эт. 1. Аш орунда бол-гъан затланы, скоймей тургъан-лай, ауузунга келтирип төк. Сабийчик ашагъанын кзусду. Аны кзусарыгъы келеди. 2. Кис-лород бла къошулуп, аман татыу этдир. Къазан кзусханды да, аш этерге жарамайды.

КЪУТ ат. Къууанч, насып, жүрек ырахатлыкъ. Сен кел-сенг, юйге кзут келеди. Δ Къыз ёссе, — юйге жут, жаш ёс-се, — юйге кзут.

КЪУТЛУ сыф. Чырайлы, скойдюмлю. Кзутлу адам. Кзут-лу тишируу.

КЪУТСУЗ сыф. Чырайсыз, скойдюмсюз, эрши. Кзутсуз адам. Кзутсуз кийим.

КЪУТУКЪ ат эск. Хыярны кертмеге ушагъан тюрлюсюнден этилген туз орун. Тузну кзу-тукъга кзуйдукъ.

КЪУТУЛ эт. 1. Эркин бол. Зулмудан кзутул. Палахдан кзу-тул. Δ Билими бар минг па-лахдан кзутулур. 2. Къачып ке-тип, кёрюнмей къал. Агъачха кзутул. Тауъга кзутул. 3. Тау-ус, этип боша. Ишни кзутул. Окзуюну кзутул. 4. Тап, къоз-ла. Келин кзутулса, кзурман-лыкъ этилликди.

КЪУТУЛТ эт. 1. Кзутхар деген бла бир магъанада. Тюр-меден кзутулт. Ёлюмден кзу-тулт. 2. Къачыр. Жашны агъач-ха кзутултдула.

КЪУТУР эт. 1. мед. Жу-гъушлу нерв ауруудан ауру (жаныуарланы юсюнден). Кзу-тургъан тууар. Ит кзутургъан этгенди. Δ Кзутургъан ит ие-син танымаз. 2. кёч. Бек ачыу-лан. Ол бизге кзутуруп кетген-ди. 3. кёч. Уллу кел, жайыл (сууну юсюнден). Черекни кзу-тургъан кезиую. Δ Кзутургъан суу тау бузар. 4. кёч. Уллугъа кет, бек махтан. Ала, асыры ке-реклерин тапхандан, кзутуруп кзалгъандыла.

КЪУТХАР эт. 1. Къоркбуу-лу затдан сакъла, сау къалдыр. Ёлюмден кзутхар. 2. Эркин эт, чыгъар, болуш. Тюрмеден кзут-хар. Къыйынлыкъдан кзутхар.

КЪУУ I ат. 1. Къанатлыны жумушакъ туюю. Кзуюдан этил-ген жастыкъла. 2. Айгъакълау-чуну орунунда келсе: кзуюдан этилген. Кзую жууургъан. Кзую гёшек. Кзую жастыкъла.

КЪУУ II ат. От чакъгъан-да аны жилтининден къабыныу-чу баучукъ, тасма. Уучу кзую-ун, чакъгъычын да биргесине жүрютеди. Δ Чакъгъычсыз кзую къабынмаз.

КЪУУ III *сыф.* 1. Къур-
гъакъ. Къуу отунла. Къуу бичен.
2. Къуругъан, къатхан. Къуу
терек. Къуу чынар. 3. Арыкъ,
къатангы. Къуу адам. Къуу
тиширыу.

КЪУУ IV эт. 1. Чапдырып
бардыр. Малланы къуу. Итни
къуу. Тауукъланы арбаздан
къуу. 2. Тутар, тохтатыр, ёлтюр-
юр, жетер мурат бла ызындан
чап. Къоянны къуу. Къойну
къуууп тутдукъ. 3. кёч. Итин,
этерге кюреш. Байлыкъны къуу.

КЪУУАЛА эт. Сюрюп чап-
дыр. Тууарланы къууала. Атла-
ны къууала. Сюрюню къууала.

КЪУУАН эт. Кёл кётюрюю-
люкню, уллу ыразылыкъны, жа-
рыкълыкъны, ырахатлыкъны
сез, учун, жары, жарыкъ халлы
бол. Дуниягъа къууан. Школну
бошагъаныбызгъа къууанабыз.
△ Тоймагъан кекирмез, къууан-
магъан секирмез.

КЪУУАНДЫР эт. Къууаныр-
ча эт. Сабийлени саугъала бе-
рип къууандырдыла. Иги хапар
айтып къууандыр.

КЪУУАНЧ ат. 1. Къууан-
нганлыкъ, къууаннган хал; ан-
тоними — бушуу. Къууанчымы
сизге билдиррге сюме. Жылы-
быз къууанч бла ётдю. △ Къуу-
анч бла бушуу аякълашып жо-
рюйдюле. 2. Айгъакълаучуну
орунунда келсе: къууанчлы.
Къууанч хапар. Къууанч хал.
3. Байрам, той. Аланы юйлен-
генлерини къууанчы сау ый-
ыкъны баргъанды. Сизни къуу-
анчыгъызгъа барыбыз да къуу-
аннганбыз. Келин келген къуу-
анч. □ Къууанч эт къууан,
къууанып ётдюр (къууумну).

КЪУУАНЧЛЫ сыф. Къууанч
сынатхан, къууандыргъан. Къу-

уанчлы жашау. Къууанчлы
жыл.

КЪУУАТ ат. Сюйдюм, ариу
кёрюнемклик, жүрек ийлешиу-
люк. Къууаты болгъан адам.
Къыз юйге къууат салады.

КЪУУАТЛЫ сыф. Къууаты
болгъан. Къууатлы тиширыу.
Къууатлы адам.

КЪУУАТСЫЗ сыф. Сюйдюм-
сюз, къууаты болмагъан, кё-
рюмю тапсыз. Къууатсыз адам.
Къууатсыз юй.

КЪУУГЪУН ат. 1. Къайгъы-
ны, жарсыуну билдириу. Къуу-
гъунну эшитип, адамла эл ба-
шына чапдыла. 2. Къуугъунчу
деген бла бир магъанада. Элге
къуугъун келди. Тауда тууар-
чы кзошха къуугъун жибердиле.

КЪУУГЪУНЛА эт. сёл. тил.
Къуугъун эт. Ала экиси да къуу-
гъунлап айланадыла.

КЪУУГЪУНЧУ ат. Къуу-
гъуннга баргъан (келген) адам.
Элге къуугъунчу келди.

КЪУУУКЪ I ат анат. Сийдик
жыйылыучу орган. Къартны
къууугъун жардыла. □ Къууукъ
минчакъ этн. сабийни къууугъу
аурумасын деп, аны бешик
жууургъанына тигилиучю мин-
чакъ.

КЪУУУКЪ II ат. Мирзеуню
сууургъанда чыгыучу къалгъан-
къулгъаны, кебек. Зынтхы къуу-
укъ. Арпаны къууугъу. △ Сала-
минга кёре — къууугъунг, ке-
синге кёре — жууугъунг.

КЪУУУЛ эт. Чап 1 деген
бла бир магъанада. Тюкеннге
къууул. Автобусахъа къууул.

КЪУУУМ ат. Умут, акъыл-
гъа келген зат. Кетер къууум эт.
Аман къууум этме.

КЪУУУР эт. 1. Къызыу та-
бада, чоюнда, суу къыймай би-

шир. *Эт кзууур. Нартюхню кзууур. Чёплеуню кзууур.* 2. *Къатдыр, кюйдюр. Кюн болгзанны кзууурады.* 3. *Отда эрит. Ич жауну табада кзууур.*

КЪУУУРДАКЪ ат. 1. Ич жауну кзууургъанда къалгъан къатылары. 2. *Ууакъ тууралгъан эдден кзууурулуп этилген ашарыкъ. Къыз кзонакъланы кзууурдакъ этип сыйлады.*

КЪУУУТ ат. Кзууурулгъан нартюх неда будай ун. *Нартюх кзууут. Айран бла кзууут.* △ *Кзууут — желге, берне — бошха.*

КЪУУУШХАН ат. Иер алгъа учхаламаз ючюн, бир кыйыры аны арт жанына бегитилип, бирси тогъайланнган кыйырына уа атны (неда эшекни) куйругъу кийдирилиучю керек. △ *Эшекге кзууушхан жарашханча болады.*

КЪУУ-ШУУ сыф. Бош къалгъан, адамы болмагъан. *Кзуу-шуу орамла. Кзуу-шуу юй.*

КЪУЧАКЪ ат. 1. Адамны эркелетгенде аны кёолланы кенг жайып тутхан хал. *Кзучагъынгы жай. Сабийни кзучагъынга кзыс.* 2. Кенг жайылгъан кёолагъа сыйыннган жюк. *Бир кзу-чакъ бичен. Жаш, тууралгъан отунланы кзучагъына алып, от кзатына элди.*

КЪУЧАКЪЛА эт. Эркелетир ючюн, кзучагъынга жый. *Кзаты кзучакъла. Анасы жашчыгъын, кзучакълап, уппа этди.*

КЪУЧАКЪЛАШ эт. Бир бирни кзучакъла. *Шуёхла кзу-чакълашып саламлашдыла.*

КЪУШ I ат. Илячинлени кбауумундан аулакълада неда тау жерледе жашаучу, буруну къынгыр, къарыулу жырткыч къанатлы. *Къара кзуш. Мыл-*

лыкчы кзуш. Кзушну уясы. △ Кзуш да жеталгъан жерине кзонады.

КЪУШ II ат. 1. Къанатлыны тюгю. *Кзушдан этилген жууургъан.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: кзушдан этилген. *Кзуш жастыкъ. Кзуш тёшек.*

КЪУШЛУКЪ ат. Эрттенлик бла кюн ортаны арасындагы кезну. *Чалгъычыла кзушлукъга дери солумай чалдыла.*

КЪУШМУШ ат. Шыбырдап сёлешиу. *Ала кзушмуш эте турадыла. Залда кзушмуш тохтады.*

КЪУШТУЛ ат ц диал. Тугул деген бла бир магъанада. *Какны кзуштуллары. Кзуштуллу айран.*

КЪУЮ ат. Жерни сууу болгъан жерине дери къазылып ишленнген, суу алыр ючюн хайырланылыучу, терен эм тар уру. *Кзуюдан суу алдыкъ. Кзуюну сууу тазады.*

КЪЫБЫЛА ат. Кюнчыкъгъан деген бла бир магъанада. *Кзыбыладан ургъан жел. Юйню эшиги кзыбылагъа айланыпды. △ Зурнукну жолу — кзыбылагъа.*

КЪЫБЫЛАМА ат. Мукъуладисленнген стрелкасы хар заманда шималгъа бурулуп тургъан, дунияны тёрт жанын билир (тохташдырыр) ючюн хайырланылыучу прибор (компас).

КЪЫДЫР эт. Айланып, кёп жерде бол. *Элни кзыдыр. Шахарны кзыдырып чыкъдыкъ.*

КЪЫЖЫЛДА эт. «Къыж-къыж» таууш эт. *Арбаны чархлары кзыжылдайдыла. Эшик кзыжылдап ачылды.*

КЪЫЖЫЛДАТ эт. «Къыж-къыж» таууш этдир. Тишлени къыжылдат.

КЪЫЖЫРА эт. Къыжырлан деген бла бир магъанада. Ол кимге эсе да къыжырап тура эди.

КЪЫЖЫРЛАН эт. Бек ачыулан. Керексиз жерде къыжырланма. Сиз кимге къыжырланасыз?

КЪЫЗ I ат. 1. Эрге бармагъан, эр кишини сынамагъан, намысы бла тургъан жаш тишируу. Къызла наныкъ жыядыла. Жетген къыз. Малкъарлы къыз. Δ Къызны бир кёзю жашда. Къыз келсе, жумуш этер, къатын келсе, ушакъ этер. 2. Ата-ананы тиши сабийи. Къарындашымы къызлары. Къызынғы къызы. Δ Къыз ёссе, — юйге жут, жаш ёссе, — юйге кзут. Къызлы юйню ити чапмаз.

КЪЫЗ II эт. 1. Отну, мыдыхны, кюнню кючу бла къызыу, исси бол. Юй къызды. Темир къызганды. Δ Къызатурса, таш да атылады. 2. Ишлеп башла, от ал. Мотор къызды. 3. кёч. Бек ачыулан. Устаз бизге къызды. Къызмай сёлеш. 4. Чири, тынчы. Иги кзурумай жыйылгъан бичен къызганды. Будай къызганды. 5. кёч. Учун, бек итин, талпы, берил. Ойнаргъа къыз. Ишлерге къыз. 6. Сютден тол (желини юсюнден). Ийнекни желини къызганды.

КЪЫЗАР эт. 1. Къызыл бол. Аны кёзлери къызаргъандыла. 2. кёч. Уял деген бла бир магъанада. Манга ала ючюн къызарыргъа тюшдю.

КЪЫЗАРТ эт. 1. Къызыл эт. От аны бетин къызартханды.

2. кёч. Уял деген бла бир магъанада. Не кёп айтдыкъ эсек да, жашны къызарталмадыкъ.

КЪЫЗБАЙ сыф. жийирг. Тишируу маталлы (эр кишини юсюнден). Къызбай жаш.

КЪЫЗГЪАН эт. 1. Аберини биреге берирге, къоратыргъа суюме. Ол тарагъын менден къызгъанды. Биз сизден бир затны да къызгъанмайбыз. Δ Азны къызгъансанг, кёпню жоярса. 2. Ая, суюмей къорат. Заманны къызгъанама. Ол бизге билимин къызгъанмай бередит. 3. Сукълан, зарлан. Ала бизни окъугъаныбызны къызгъанадыла.

КЪЫЗГЪАНЧ сыф. Аберини адамгъа берирге къызгъаныучу. Къызгъанч адам. Δ Къызгъанч чомартха кюлюр. Къызгъанч бермез, берсе да, кёзюне жукъу кирмез.

КЪЫЗГЪЫЛ сыф. Къызыл дегенни кемлик даража формасы. Къызгъыл кзумач. Къызгъыл косынка.

КЪЫЗГЪЫЛДЫМ сыф. Къызгъыл деген бла бир магъанада. Къызгъылдым алмала. Къызгъылдым бояу.

КЪЫЗДЫР эт. 1. Къызыу эт. Юйню къыздыр. Темирни къыздыр. Итиуню къыздыр. 2. Исситий. Кюн асыры къыздырады. 3. кёч. Кюйдюр. Сохан ауузуму къыздырды. Чибижитринлени къыздырады. 4. кёч. бош тил. эрши с. Жаягъына къыздыр. Желкесине къыздыр. 5. кёч. Къаты бурдур, айландыр. Хайнухну къыздыр. 6. кёч. Волдур, бардыр. Тойну къыздыр. Базарны къыздыр.

КЪЫЗТЕКЕ сыф. жийирг. Къызбай деген бла бир магъанада. Ол жаш къызтекеди.

КЪЫЗЫЛ *сыф.* 1. Къан бет-ли. Къызыл байракъ. Къызыл алма. $\triangle$ Ачы къызыл терк онгар. Къызыл кзыркъны кзаратыр. 2. Къызаргъан. Аны уууртлары кзызылдыла.

КЪЫЗЫЛУУУРТ *сыф.* Уууртлары кзызыл болгъан. Къызылууурт жашчыкъла.

КЪЫЗЫН *эт.* Кюреш, берилип *эт.* бек кёл сал. *Ишлерге кзызын.* Окзурга кзызын.

КЪЫЗЫУ I *ат.* 1. Иссилик, исси, бек кыызгъан хауа. *Отну кзызыуу.* Кзызыуда тууарла кзатели этедиле. 2. Къаты баргъан кезию (ишни). *Ишни кзызыуу энди башланганды.*

КЪЫЗЫУ II *сыф.* 1. Исси, кыыздыргъан. Кзызыу *от.* Кзызыу кюн. Кзызыу кюл. 2. кёч. Къаты баргъан. Кзызыу сермешде. Кзызыу ушакъ.

КЪЫЗЫУ III *хал.* сёзл. Терк, кыыстау. *Иш кзызыу барады.* Тойну кзызыу баргъан кезиюу. *Хайнух кзызыу бурулады.* $\triangle$ Кзызыу жанган *от* терк ёчюледи.

КЪЫЗЫУЛАН *эт.* Кзызыугъа, теркге айлан. *Машинаны жюрюшю кзызыуланды.*

КЪЫЙ *эт.* Жютю, жазарча *эт.* Карандашланы кыйдыкъ.

КЪЫЙМА *ат этн.* Ууакъ тууралгъан этге сарымсах, жыгыра кшошулуп, малны чегилерине жыйылып этилген ашарыкъ.

КЪЫЙМАТ *ат.* Иги, тап ышанла. *Ол ишни кыйматы кзалмагзанды.*

КЪЫЙМАТЛЫ *сыф.* Иги, тап, жараулу. *Кыйматлы товар.* Кыйматлы иш.

КЪЫЙМАТСЫЗ *сыф.* Тап-

сыз, осал жараусуз. *Кыйматсыз иш.* Кыйматсыз оноу.

КЪЫЙНА *эт.* 1. Тынчлыгын буз, кыйгъылы *эт.* Кён соруп кыйна. *Иш бла кыйна.* 2. Ачыт, тынчлыкъ берме. *Адамны жюрегин кыйнама.* Чурукзларым кыйнайдыла. *Башынгдан сора ненг кыйнайды?*

КЪЫЙНАЛ *эт.* 1. Кыйынлыкъ сына, кыйын болумда бол. *Ашдан-суудан кыйналмайбыз.* Кён ишлеп кыйнал. $\triangle$ Кыйналмагзан кюн кёрмез. Кыйналмай тапхан ашдан кыйналып тапхан таш игиди. 2. Кесинги кыйна, тынчлыкъсыз *эт.* Бизге келеме деп кыйналма. Сен мени ючюн кён кыйналгзанса. 3. Азап чек, инжил. *Исиден кыйнал.* Халкзынг, журтунг ючюн кыйнал. 4. кёч. Жарсы, жанынгы кыйна. *Алагъа жаныбыз кыйналады.* Аны ангыламагзанына кыйналама.

КЪЫЙСЫКЪ *сыф.* Бир жанына кыынгыр болгъан, кыйыкъ, жантакъ. *Кыйсыкъ хуна.* Кыйсыкъ чалы.

КЪЫЙТХЫ *ат ц диал.* Тырнаууч деген бла бир магъанада. *Сюрюлген жерге кыйтхы этилди.* *Ат тартхан кыйтхы.* *Трактор тартхан кыйтхы.*

КЪЫЙЫ *ат.* Малны къатхан киринден кесилип этилген сыгын. *Кыйыла этип кзурут.* Кыйыны отха сал.

КЪЫЙЫКЪ I *сыф.* 1. Бир жанына кыынгыр болгъан; кыйсыкъ, жантакъ. Аны кёзлери кыйыкздыла. *Кыйыкъ хуна.* Кыйыкъ кзабыргза. 2. кёч. Тапсыз, терс, чюйре. *Кыйыкъ иш.* Кыйыкъ сёз. $\triangle$

Къыркъ киши — бир жанына,
Жыйыкъ киши — бир жанына.

КЪЫЙЫКЪ II хал. сёзл.
Төрс, тапсыз. **Къыйыкъ** сёлеш.
Жыйыкъ кзара.

КЪЫЙЫКЪ III ат. Ючмюй-
юшге ушагъан къумач кесек.
Жыйрыкъны къыйыкълары.

КЪЫЙЫН I сыф. Адам къый-
налып этиучю. **Къыйын** иш.
Къыйын соруула. **Къыйын** чот.
2. Тынч болмагъан, адамны
чырмагъан, чырмаучу. **Къый-**
ын болум. **Къыйын** жашау.
Къыйын кюн. 3. Адамны тынч-
лыгъын бузгъан, тынчаймагъан.
Къыйын сабий. **Къыйын** адам.
Къыйын кзылыкълы. 4. кёч.
Ёлорге къоркъуулу, ауур.
Къыйын саусуз. **Къыйын** ау-
руу.

КЪЫЙЫН II ат. 1. Бир зат-
ны этер ючюн салынган кюч.
Кеси къыйыны бла жашагъан-
ла. **Сабийни** ёсдюрюр ючюн са-
лынган къыйын. Δ **Къыйы-**
нынг кирмеген жерден хакъ из-
леме. 2. Адамны ишлегени ючюн
берилген хакъ. **Халал** къыйын.
Ишлеген къыйыныбызны ал-
дыкъ.

КЪЫЙЫНЛЫ сыф. 1. На-
сыпсыз деген бла бир магъана-
да. **Къыйынлы** адам. **Къыйын-**
лыны кзаргъышы жетер, на-
сыплыны алгъышы жетер. 2. кёч.
Ёлген адамны юсюнден айтыла-
ды. **Атам** къыйынлы айранны
бек сыйюучю эди. **Кзоншубуз**
къыйынлы бир жарыкъ адам
эди.

КЪЫЙЫНЛЫКЪ ат. 1.
Къыйын хал (болум). **Ишни**
къыйынлыгъы аланы кзоркзут-
майды. **Болумну** къыйынлыгъы.
2. кёч. Бушуу, ачыу, жарсыу,
палах, къайгъы. **Къыйынлыкъ**

сынагъанла. **Жюрек** къыйын-
лыкъ. Δ **Къыйынлыкъ** бла зау-
укълукъ аякълашып келедиле.

КЪЫЙЫР ат. 1. Затны тауу-
сулгъан жери неда эки жа-
нындан бирини ахыры. **Элни**
къыйыры. **Жарны** къыйыры.
Жыжымны къыйыры. **Столну**
къыйыры. 2. Айгъакълаучуну
орунунда келсе: къыйырдагъы.
Къыйыр эл. **Къыйыр** юйде. Δ
Къыйыр эл — кзылыкъсыз.

КЪЫЙЫУ ат. Кийимни
къыйылгъан жери; оюуу. **Кё-**
лекни къыйыуу.

КЪЫЛ I ат. Базыкъ, зыбыр
тюк. **Атны** жалкзасындан кзыл
юздюм. **Кзылдан** этилген щётка.

КЪЫЛ II эт. Эт II деген бла
бир магъанада. **Намаз** кзыл.
Жаназы кзыл. **Сежде** кзыл.

КЪЫЛАНЧ сыф. Къынгыр-
мынгыр, айланч. **Кзыланч** жол.

КЪЫЛКЪЫ ат. Будаины, ар-
паны д. а. к. башха битимни гюл
этиучю жери. **Будаины** кзыл-
кзысы. **Арпаны** кзылкзысы.

КЪЫЛГЪАН ат. Аулакъла-
да кийик ёсген, иничке чапы-
ракълы кзылкзылы битим; ай-
мучач.

КЪЫЛКЪЫЯР сыф. Бек жю-
тю. **Кзылкзыяр** бичакъ. **Кзыл-**
кзыяр кзама.

КЪЫЛЛА эт. Кёп ишлетип,
бек къыйна. **Жашны** чалгъыда
кзылладыла. **Бизни** ала раст-
вор ташытып кзылладыла.

КЪЫЛЛАУЧА ат ц диал.
Гыллыуча деген бла бир ма-
гъанада. **Сабийчикле** кзыллауча-
да учадыла.

КЪЫЛЧЫКЪ ат. Кзылкзы-
лы битимлени башларында кзыл-
лары. **Будай** башны кзылчыкъ-
лары. **Арпа** башны кзылчыкъ-
лары.

КЪЫЛЫКЪ ат. 1. Адамда болгъан ниет эм психика ышанла; адамны кесин жюрютюу халы. *Ариу къылыкъ. Аман къылыкъ.* 2. Энчилик, адамны юйренип къалгъан заты. *Билип тургъанлай, билмеген кибики этген къылыкъ. Терсине тартхан къылыкъ.* 3. Адет, юйренчеклик. *Аман къылыкъ. Адам жаратмазча къылыкъ.* 4. Адепни, къылыкъны билген адам. *△ Къылыкъ билмегеннге дуния татыусуз.* 5. Низам, жорукъ. *Ариу къылыкъ. Иги къылыкъгъа юйрет.*

КЪЫЛЫКЪСЫЗ сыф. 1. Сиркину, камсык, хыпийар. *Къылыкъсыз сабий.* 2. Адепсиз, ишленмеген. *Къылыкъсыз адам.*

КЪЫЛЫЧ I ат. Эки жаны да кесген, узун сауут. *Къылышча жютю. △ Гяуур къылычына ёч болур.*

КЪЫЛЫЧ II ат. Эшикни арыбери тепдирилип туруучу агъашчыгъы, чюй. *Эшикни къылычын сал.*

КЪЫМ эт. сёл. тил. Кёргозтмей ал, урла. *Жюлгючюмю къымгъандыла.*

КЪЫМСЫЗ сыф. Тынч, шош, тауушсуз. *Сабий къымсызды.*

КЪЫМЫЖА сыф. Жалан, юсюнде кийими болмагъан. *Къымыжа адам. Къымыжа сабий.* □ *Къымыжа бол тешин, кийимлеринги теш. Къымыжа эт тешиндир, кийимлерин теш.*

КЪЫМЫЗ ат. Байталны неда тюени сютонден этилген ичги. *Къымыз ич.*

КЪЫМЫЛ эт. Тауушсуз бол, шош болуп къал. *Жаш бизни кзатыбызда къымылып турду.*

КЪЫМЫЛДА эт. 1. Арыбери бурул, тынгысыз бол. *Ит,*

къымылдамай, нени эсе да марай эди. △ Къымылдагъан таудан ауар. 2. Къол неда башха зат бла тийгенде, теп. *Эки тишим къымылдайдыла. Стол къымылдагъан этеди. △ Айтылгъан иш бишер, къымылдагъан тиш тюшер.*

КЪЫМЫЛДАТ эт. Ары-бери тепдир. *Эринлеринги къымылдат. Столну къымылдат.*

КЪЫН ат. 1. Бичакъны, къаманы, къылычны къабы. *Къаманы къынындан чыгъар. Бичакъгъа къын ишле.* 2. Къудоруну тыш къабугъу. *Къудоруну къыны.* 3. Нартюхню качаны болуучу, бюртюк этиучю жери. *Нартюх къын айыра башлагъанды.*

КЪЫНГЫР сыф. 1. Тюз болмагъан, бюгюлген. *Къынгыр ызыкъ. Къынгыр дуру. Къынгыр чюй. △ Къынгыр къазыкъгъа — къынгыр токъмакъ.* 2. кёч. Буруш, чюйре, тапсыз. *Кынгыр адам.*

КЪЫП-КЪЫЗЫЛ сыф. Къызыл 1 дегенни айырма даража формасы. *Къып-къызыл бояу. Къып-къызыл от.*

КЪЫППА ат. Халыны тегерек чулгъаннганы. *Шынгагы къыппа. Бир къыппадан юч къауум носки эшилди.*

КЪЫПТЫ ат. Къумач, къагъыт д. а. к. башха затланы кесер ючюн хайырланылыучу, эки кесекден къуралгъан иш керек. *△ Къыпты тюбюнде кзой кибики.*

КЪЫР I ат. Дуппурул тюз. *Къырда кзойла отлайдыла.*

КЪЫР II эт. Ёлтюр, жокъ эт. *Чычханланы кзыр. Тараканланы кзыр.* 2. Башлаучу болушдагъы атдан сора келсе, эт дегенни билдиреди. *Дауурдан*

кзыр. Ийисден кзыр. Гузабадан кзыр.

КЪЫРАЛ ат. Жамауатны президент бла правительство эм аны органлары оноу этген политика организациясы. *Кзыралны чеклери. Тыш кзыралла. Уллу кзырал. Арап кзыралла.*

КЪЫРАУ I ат. кѣч. Кюз артында болуучу эрттен сууукъ. *Кзушхамишге бла чумгъа, кзырау кзакъгзынчы, татыу кирмейди.*

КЪЫРАУ II сыф. Иги кѣрмеген (кѣзлени юсюнден). *Аны кѣзлери кзыраудула.*

КЪЫРГЪЫЗЛЫ ат. Кзыргызыстанда жашагъан асламлы миллетни адамы. *Кзыргызылы композитор. Кзыргызылы жаш.*

КЪЫРГЪЫЗЧА хал. сѣзл. Кзыргызы тилде. *Кзыргызыча жырла. Кзыргызыча сѣлеш.*

КЪЫРГЪЫЧ ат. Затны кзырып тазалар ючюн хайырланылыучу керек, темир щётка.

КЪЫРКЪ I эт. 1. Кыпты бла кес. *Чач кзыркъ. Тырнакъланы кзыркъ. Кзойланы кзыркъ.* 2. кѣч. бош тил. *эрши с. Тюй II* деген бла бир магъанада. *Жашны кзыркъдыла.* 3. Ичи бла ѳт, кысха ѳт. *Бахчаны кзыркзып ѳт. Будай сибанны кзыркзып ѳтдюк.*

КЪЫРКЪ II санчы сан. 40 затны санын кѣргюзтген санау, 40 деген тарихни аты. *Кзыркъ адам. Кзыркъ тууар.*

КЪЫРКЪАР ат. Кюз артында бла жаз башында кзой кзыркыгъан кезиу.

КЪЫРКЪМА сыф. Кзыркыйлгъан ызлары билинип тургъан. *Кзыркъма токълу.*

КЪЫРКЪЫНЧЫ тизг. сан. Кзыркъ деген сѣзден кзурал-

гъан тизгинчи санау. *Кзыркзынчы жылла.*

КЪЫРКЪЫШАР юлюш. сан. Кзыркъ деген сѣзден кзураलगъан юлюшчю санау. *Ала хар бири кзыркзышар кзой кзыркъдыла.*

КЪЫРПАКЪ ат. Сууукъ, туман кезиуде битимлени юслеринден кетмей тургъан жукъа къар. *Тереклени кзырпакъ басханды.*

КЪЫРТЧЫГЪА ат. Кысха, кзынгыр буруну, узун, жютю тырнакълары болгъан жыртыхыч къанатлы. *Кзыртчыгъа чыпчыкъланы кзууады. Δ Кзыртчыгъа — ташыучу, мегежин — ашаучу.*

КЪЫРТЧЫН сыф. Къаты, бек. *Кзыртчын кзыш. Кзыртчын сууукъ.*

КЪЫРТЫШ ат. 1. Алаша кырдыгы болгъан тюз жер. *Сабийле кзыртышда футбол ойнайдыла. Кзозула кзыртышда чабып айланадыла.* 2. Сюрюлмеген, хайырланылмагъан жер. *Кзыртышны сюрдюле.*

КЪЫРЫКЪ ат. Къангадан, къанжалдан неда агъачны ичин къазып этилген, тюз мюйюшлю неда жарым тогъайланган, узун орун. *Турменни кзырыгъы. Юй башында суу баргъан кзырыкъ.*

КЪЫРЫЛ эт. Ёл (кѣп адамы, жануарны юсюнден). *Адамла ачдан кзырылгъан заманла болгъандыла. Гебохдан кзырылгъан малла.*

КЪЫРЫМ: кзырым тауукъ гура, гогуш. **Кзырым хычин** ичине эт, пиринч неда татлы зат салынып этилген, уллу тѳгерек хычин.

КЪЫРЫУ ат ц диал. Зурнук деген бла бир магъанада.

КЪЫС эт. 1. Бир затха жууукъ элт, жетдир, Бирге жетдирип, бас, тюрт. *Къабыргъагъа къыс. Къолуму къыс. Чурукъла къысхан этдиле.* 2. Бау, жыжым, быстыр д. а. к. башха зат бла байла. *Кюлте къыс. Чурукъланы бауларын къыс.* 3. Бек тиле, къадалып тиле. *Кел деп къыс. Ишле деп къыс.* 4. Кий. *Жаулукъ къыс. Бел бау къыс.*

КЪЫСДЫР эт. Асыра. Ахчачыкъ къысдыр.

КЪЫСДЫРЫКЪ ат. 1. Беклик ючюн салынган зат. *Агъач къысдырыкъ. Таш къысдырыкъ.* 2. Асыралган зат. *Аманы къысдырыкъчыгъы.*

КЪЫСТА эт. 1. Кетер, кетерча эт. *Юйден къыста. Эшикке къыста. Класдан къыста.* 2. Сюр. Тууарны сюрюуге къыста. *Эрттенликде мал къыстагъан кезиу.* 3. Окъуудан, къуллукъдан д. а. к. башха затдан кетер. *Аны къуллугъундан къыстадыла. Окъуудан къыста.*

КЪЫСТАУ хал. сёл. Терк. *Машинала къыстау жюрюйдюле. Иш къыстау барады. △ Уча къазаннга салынса, той къыстау барыр.*

КЪЫСХА сыф. 1. Узун болмаган, узунлугъу гитче болган; антоними — узун 1. *Къысха жыжым. Къысха чач.* 2. Узунлугъу тийишлисинден аз болган. *Аны кколлары къысхадыла. Ол кёнчек манга къысхады.* 3. Кёнге созулмаган. *Къысха заман. Къысха кюн.*

КЪЫСХААКЪЫЛ сыф. сёл. тил. Акъылдан кем. *Къысхаакъыл адам.*

КЪЫСХАР эт. Къысха бол. *Кюн къысхаргъанды. Болжал къысхаргъанды.*

КЪЫСХАРТ эт. Къысха эт. *Болжалны къысхарт. Текстни къысхарт.*

КЪЫСХАСЫ кзарам. сёз. Айтылган, жазылган затны къысха оюмун билдирир ючюн хайырланылады.

КЪЫСХАЧ ат. Печъде отну къозгъар ючюн хайырланылыу. чу, кыйыры ичине бююлген базыкъ темир чыбыкъ. *Къысхач бла отну мыдыхларын бир жанына жыйдым.*

КЪЫСЫКЪ ат грам. Тилни тауушларыны юсюнден: сёлешген заманда аууздан къаллай да болсун бир чырмаугъа тюбел чыгыучу таууш. *Атылычу къысыкъла. Нёгерли къысыкъ. Сонор къысыкъ.*

КЪЫСЫЛ эт. 1. Жууукъ барып таян. *Къабыргъагъа къысыл. Мюйюшге къысыл. Ананга къысыл.* 2. кёч. Къоркъ, буюкъ. *Жаш атасыны жютю кзарамындан къысылды. Сабий, итни кёрюп, къысылды.*

КЪЫСЫМ ат. Бирге кыйсылган затла. *Гюл къысым. Сохан къысым. Жыгыра башдан этилген къысым.*

КЪЫСЫР сыф. 1. Бууазлыгъы болмаган, бугъагъа айланмаган, ажирге турмаган. *Къысыр ийнек. Къысыр байтал. △ Къысыр жатса, эт этер, саулукъ жатса, сют этер.* 2. Тёлю бермезлик. *Къысыр тишируу.* 3. кёч. Къаты, ичинде тешиги болмаган. *Къысыр эмен. Къысыр буз. Къысыр агъач.* 4. бош тил. Къатыны болмаган. эри болмаган. *Къысыр киши. Къысыр кзатын.*

КЪЫСЫРЧЫ сыф. сёл. тил. Къысыр маллагъа багъыучу, ала

ны кютюучю. *Кзысырчы жашла.*

КЪЫТ *сыф.* Жетишмеген, аз. *Кзыт товарла.*

КЪЫТТАЙ *ат б.-ч. гов.* Адак-
к-а, хораз дегенле бла бир ма-
ганада. *Кзыыл кикирикли кзыттай.*

КЪЫЧЫР *ат.* 1. Ауузунг бла
уллу таууш чыгъар. *Азан кзы-
чыр. Ачыгзаннга тэзалмай, кзы-
чыр.* 2. Хыны сёлеш, уруш. *Хы-
личи сабийлеге кзычыр.* 3. Атын
айтып сёлеш, чакъыр. *Ким эсе
да ызымдан кзычырды.* 4. Жыр-
ла (къанатлыланы юсюнден).
*Кзаргэала кзычырадыла. Хо-
раз узун созуп кзычырды. Ку-
кук кюн узунда кзычырады.*

КЪЫЧЫРЫКЪ *ат.* Кзычыр-
гъан таууш. *Адамны кзычыры-
гзы. Ачы кзычырыкз.*

КЪЫЧЫРЫКЪЧЫ *сыф.* Кзы-
чырып туруучу, кзычырыргъа
ёч болгъан. *Кзычырыкзчы адам.*

КЪЫЧЫРЫМ *ат эск.* Кило-
метр деген бла бир маганада
(алгъа—кзычырып эшитдирирча
узакълыкъ). *Шахар бла бизни
элни арасы он кзычырымды.*

КЪЫЧЫРЫУЧУ *ат б.-ч. гов.*
Адак-а, хораз дегенле бла бир
маганада. *Кзыыл-кзолан кзы-
чырыучу.*

КЪЫШ *I ат.* Жылны кюз ар-
тындан сора келиучю, бек суу-
укъ кезию. *Кёпге созулгъан
кзыш. Кзыш тюшдю. △ Кзыш
сууугъун кёргюзтюр, дүшман
жаулузгун кёргюзтюр.*

КЪЫШ *II заман.* сёл. Кзыш
кезиуде. *Кзыш кюнле кзысха,
кечеле уа узун боладыла. △
Кзыш арба ишле, жай чана иш-
ле.*

КЪЫШЛА *эт.* Кзышны ёт-
дюр. *Мал кзошда кзышладыкз.
Тууарла кзыйналмай кзышла-
ггандыла.*

КЪЫШЛЫКЪ I *ат.* 1. Тау-
да малла кзыш кечиннучю
жер. 2. Чаллыкъ жер. *Кзыш-
лыкзга мал жибермейдиле.*

КЪЫШЛЫКЪ II *ат.* 1. Къат-
хан кир (кийимде, адамны этин-
де). *Кзолланы кзышлыгзы.
Кёлекни жагзасыны кзышлы-
гзы.* 2. Айгъакълаучуну орун-
унда келсе: кзышлыгзы бол-
гъан. *Кзышлыкз жагза.*

КЪЫШХЫ *сыф.* Кзыш бо-
луучу. *Кзышхы кечеле. Кзыш-
хы кюн. △ Кзышхы кюн кзоан.
ны кзуйругзу тенгли бирди.*

КЪЫШХЫР *ат.* Мирзеуню
тартханда чыкъгъан кзалгъан-
кзулгъанлары (мал ашха хай-
ырланыладыла). *Будайны кзыш-
хыры. Нартюню кзышхыры.*

КЪЫЯМА *ат.* 1. дин. Дин-
ни ангылатыууна кёре, дунияда
жашауну тохтауу, битеу затла-
ны (жаны болгъан эм болма-
гъан) жокъ болуулары. 2. кёч.
Айгъакълаучуну орунунда кел-
се: бек кзыйын, осал. *Кзыяма
адам. Кзыяма кзыш. Кзыяма
заман.*

КЪЫЯУ *ат.* Адамны санын-
да-чархында кемлик. *Аны кё-
зюню кзыяуу барды. Тилле-
ринде кзыяулары болгъан са-
бийле.*

КЪЫЯУЛУ *сыф.* Кзыяуу
болгъан. *Кзыяулу адам. Кзы-
яулу мал.*

КЪЫЯУСУЗ *сыф.* Кзыяуу
болмагъан. *Кзыяусуз сабий.
Кзыяусуз адам.*

ЛАГЪЫМ ат. Атылыучу, чачдырыучу зат. *Ташны лагъым бла атдырдыла. Лагъым салып, кзаяны чачдыргъандыла.*

ЛАКЛЫ ат. Дагъыстанда туууп жашагъан халкъланы бирини адамы. *Лаклы жаш. Лаклы поэт.*

ЛАКЧА хал. сёзл. Лак тилде. *Лакча жырла. Лакча жаз.*

ЛАКЪЫРДА ат. Адамны кёлю бла угъай, кесини эрикгенни кетерир, кесин булжутур ючюн айтыучу неда этиучю заты. *Ала сёзню лакъырдагъа бурдула. △ Лакъырданы арты керти болур.*

ЛАКЪЫРДАСЫЗ хал сёзл. Лакъырда этмей, кёлю бла. *Лакъырдасыз айтама.*

ЛАКЪЫРДАЧЫ сыф. Лакъырданы сүйген, чам этиучю, кюлдюрюучю. *Лакъырдачы адам.*

ЛАУДАН ат. 1. Оюулары болгъан чилле къумач. *Лаудан жылтырауукъ къумачды.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: лаудандан этилген. *Лаудан жыйрыкъ. Лаудан кофта.*

ЛАХОР ат. Уллу сёлешип этилген ушакъ. *Аланы лахорлары кенгге эшитиледи.* □ **Лакор** эт уллу ауаз бла ушакъны бардыр.

ЛЕЗГИНЛИ ат. Дагъыстанда бла Азербайджанны шимал жанында жашагъан халкъны адамы. *Лезгинли жазыучула. Лезгинли артистле.*

ЛЕЗГИНЧА хал. сёзл. Лезгин тилде. *Лезгинча сёлеш. Лезгинча жырла.*

ЛИППИ: липпи бол бек жиби. *Жашны юсю липпи болду.*

ЛИТЕРАТУРА ат. 1. Суратлау чыгъармала. *Орус литература. Малкъар литература.* 2. Илму чыгъармала. *Диплом ишни литературасы. Кандидат диссертацияда хайырланылгъан литература.* 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) литература бла байламлы. *Литература чыгъармала. Литература кружок;* б) литература чыгъармалада кёргюзтюлген, ачыкъланнган. *Литература образ. Литература жигит;* в) тохташдырылгъан мардалагъа келишген. *Литература тил.*

ЛОКЪУМ ат. Жазылгъан тылыны жауда бишген энчи формалы (ючгюл, тёртгюл) кесеги. *Сары жауда бишген локъумла. Чёплеу жауда бишген локъумла.*

ЛОХ ат. Атны бир арт аягъын бла бир ал аягъын бирден алып чабыуу. *Атлы агыны лохуна жарашып барады.*

ЛОХПАЙ сыф. 1. Уллу къарт ит. *Лохпай жарты гебенни башына минип жатады.* 2. кёч. бош тил. *эрши с. жийирг.* Ауур кымылдаучу: уллу санлы эр кишини юсюнден.

ЛЫМПЫШ сыф. Бюгюлген, бек кынгыр болгъан (адырланы юсюнден). *Лымпыш челек. Лымпыш таз.*

ЛЫНКЫ сыф. ц диал. Хыра (халыны юсюнден). *Лынкы жюн халы.*

ЛЫППЫР ат. Гитче гебен. *Эки лыппыр сюедик.*

ЛЮОЮЛДЕ эт. Чайкъал, уллу-уллу кымылда. *Кёпюр лююлдейди.*

МА I кѣрг. кес. Жууукъдаты затны кѣргюзтгенде неда аны юсюнден айтханда хайырланылады. *Ма бу экиси. Ма кзарагъыз кесигиз. Ма ол адамла келе турадыла. Ма алайды иш.*

МА II кѣрг. кес. Ал, алыгъыз. *Ма, ал китабынгы. Ма конфетле.* □ *Ма дегенде алмасаң, бер дегенде тапмазса.*

МА III межд. Сейирсинию билдиреди. *Ма жаш десенг! Ма адамны урлугъу!*

МАГЪАДАН ат. Металлары неда башха хайырлы затлары болгъан, жерден чыгъыучу (къа. зылып алыныучу) затла. *Багъыр магъадан. Темир магъадан. Кукурт магъадан.*

МАГЪАДАНЧЫ ат. Магъадан чыкъгъан жерде ишлеген адам, шахтачы. *Кузбассны магъаданчылары. Тырныаузну магъаданчылары. Магъаданчылары шахары.*

МАГЪАНА ат. 1. Керекли болгъанлыкъ. *Биз ол ишге уллу магъана беребиз. Магъанасы болмагъан иш.* 2. Затны нени билдиргени. *Сѣзню магъанасы. Аны кыйыкъ кзарагъаныны магъанасын ангыламадыкъ.* 3. Айтылгъан, жазылгъан затны нени юсюнден болгъаны, нени билдиргени. *Докладны магъанасы. Назмуну магъанасы. Тамсилни магъанасы.*

МАГЪАНАЛЫ сыф. Бек керекли, иги, хайырлы. *Магъаналы иш. Магъаналы доклад.*

МАГЪАНАСЫЗ сыф. Сансыз, бош, хайыры болмагъан.

Магъанасыз оноу. Магъанасыз доклад. Магъанасыз сѣзле. Магъанасыз иш. △ *Магъанасыз сѣз — тауушсуз сыбызгъы.*

МАДАР I ат. 1. Амал, жол. *Не мадар бла да. Мадар табылды. Сѣз кзурауну мадарлары.* △ *Мадар болса, кздар болур.* 2. Тап кезиу, таплыкъ. *Мадар табылгъанлай. Солургъа барыргъа мадар излейбиз.*

МАДАР II эт. сѣл. тил. *Мажар деген бла бир магъанада. Бир зат мадарыгъыз. Шишликлик мадардыкъ.*

МАДАРСЫЗ сыф. Мадары, онгу, амалы болмагъан. *Мадарсыз болум. Мадарсыз хал.* △ *Мадарсыз жангыз малын сояр.*

МАЖАЛ сыф. 1. Игирек. *Ол андан мажалды. Ауругъан мажал болгъанды.* 2. Иги. *Картофланы мажаллары. Тукъумну мажалы. Сабанланы мажал кызылары.*

МАЖАР эт. 1. Тамамла, толтур, тындыр. *Жумушунгу мажар. Кесибиzgе буюрулгъан ишни мажардыкъ.* 2. Тап, кзура. *Терк окзуна отун мажардыкъ. Ушхууурлукъ мажар.*

МАЖАРЫЛУУ сыф. Мажарыучу, табыучу, кзураучу. *Мажарыулу адам.*

МАЖАРЫСУЗ сыф. Мажарыргъа, табаргъа, кзуаргъа фахмусу болмагъан. *Мажарыусуз адам.*

МАЖЮСЮ сыф. дин. Ташха, суугъа, терекге д. а. к. башха затлагъа табынган. *Мажюсю заман. Мажюсю дин.*

МАЗАЛЛЫ сыф. Бек уллу.

Мазаллы адам. Мазаллы юй. Мазаллы айыу.

МАЗАР ат эск. Къабыр, кёр дегенле бла бир магъанада. Мазар къазыу. Δ Балалы юй — базар, баласыз юй — мазар.

МАЙ I ат. Жаз башыны ючюнчю айы. *Тогъузуну май Хорламны кюнюдо.*

МАЙ II ат эск. Жау I деген бла бир магъанада.

МАЙДАН ат. Энчи ишленген, керекли затлары болгъан, тюз жер. *Спорт майдан. Самолётла учуучу эм кзонуучу майдан. Сабий майдан.*

МАЙМЁЗ ат. 1. Къаты согъулгъан, мамукъ кзумащ. Аманы сау топ маймёзю барды. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: маймёзден этилген. *Маймёз кёлек.*

МАЙМУЛ ат. Саны-чархы адамгъа бек ушагъан жаныуар. *Горилла маймулланы бек улуу тюрлюлеринденди.* Δ *Маймул кюзюге кзарагъанча.*

МАЙНА кёрг. кес. Ма I деген бла бир магъанада. *Майна, алайда юйню кёремисе? Майна, жашла келе турадыла.*

МАЙРЫШ эт. 1. Жыйырыл, къынгыр-мынгыр бол, бююл, къайырыл. *Бичакъны аузу майрышханды. Чюйле майрышып кзалгъандыла.* 2. кёч. Кзубул деген бла бир магъанада. *Къызчыкъ майрышып сёлешеди.*

МАКЪА I ат. Сууда, жерде да жашаучу, секирип айланыучу кзуйрукъсуз жаныуарчыкъ. *Жер макъа. Суу макъа.* Δ *Макъаны жаннети — батмакъ. Макъа да тургъан кёлум терен болсун дейди.*

МАКЪА II ат мед. Бокзур I деген бла бир магъанада. *Аны боюнунда макъасы барды.*

МАКЪАКЁЗ сыф. сёл. тил. **Жандыракёз** деген бла бир магъанада. *Макъакёз кзызчыкъ.*

МАКЪАМ ат. Тауушланы бир бири ызларындан ариу, кычуун эшитилип, белгили музыка бирликни кзураулары. *Жырыны макъамы. Ариу макъамлы жер.*

МАКЪАМЧЫ ат. Макъам жарашдырыучу (композитор). *Макъамчы жаш.*

МАКЪЫР эт. «Ма-а-а», «ми-яя» деген таууш эт. *Кзойла макъырадыла. Киштик макъырады.* Δ *Макъырыучу киштик чычхан тутмаз.*

МАЛ кзаум. ат. 1. Юй хайыуан (кзой, ийнек д. б.). *Ууакъ аякзлы мал. Тууар мал.* Δ *Малны аллыкъ болмасанг, кзуйругъундан тартма.* 2. кёч. Ырыскы, мюлк, байлыкъ. *Дуния малы.* Δ *Мал болса, жуукъ кёп болур.* $\square$ *Мал аш жаныуарлагъа деп этилген аш. Мал губу губуланы кзаумундан, малны кзанын эмиучю жаныуарчыкъ, Мал дохтур маллагъа багъыучу специалист.*

МАЛКЁЗ сыф. Кзызгъанч деген бла бир магъанада. *Малкёз адам.*

МАЛКЪАРЛЫ ат. Къабарты-Малкъар Республиканы тюрк тилли миллетины адамы. *Малкзарлы жазыучула. Малкзарлы артистле.*

МАЛКЪАРЧА хал. сёзл. Малкзар тилде. *Малкзарча жырла. Малкзарча жаз.*

МАЛТА эт. 1. Аякъла бла басып эз. *Кырдыкны малта. Эчкиле сохан тахтаны малтады.*

ла. 2. кёч. Учуз эт, хыликка эт, мамысын тюшюр. *Адамны мамысын малтаргъа жарамайды.* 3. Аякъла бла басып чёкдюр. *Гёбенни малта.* 4. Уруп, жылып, кыяулу эт, ёлтюр. *Машина киштикни малтагъанды.*

МАЛХУНИЯ сыф. Ангылаусуз, сылхыр, тели. *Малхуния адам.*

МАЛЧЫ ат. Мал багъыучу, малгъа къараучу адам. *Малчылары кенгешлери. Колхозну малчылары.*

МАЛЧЫЛЫКЪ ат. Малчыны иши. *Малчылыкъда урунганла. Аны ёмюрю малчылыкъда кетгенди.*

МАМУ ат саб. Бёрю деген бла бир магъанада. *«Маму келеди!» — деселе, жашчыкъ анасына къачады.*

МАМУКЪ ат. 1. Жарылып ачылгъан гагуларындан акъ къумачлыкъ зат алыныучу битим. *Юзбекистанда мамукъ ёсдюрюледи. Мамукъну урлугъу.* 2. Ол битимден алыныучу, санитарияда хайырланылыучу, кийимни ичине жылытыр ючюн салыныучу зат. *Мамукъ бла сырылгъан габара.* 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: ичине мамукъ салынган. *Мамукъ жууургъан. Мамукъ тёшек.*

МАМУКЪЧУ ат. Мамукъ (1-чи магъ.) ёсдюрюучю адам. *Юзбекистанны мамукъчулары.*

МАМЫР сыф. 1. Тынч, ырахат. *Мамыр дуния. Мамыр жашау. Мамыр политика.* 2. Жарашыулу, сабыр. *Мамыр адам. Мамыр кзылыкъ.*

МАМЫРЛЫКЪ ат. Тынчлыкъ, ырахатлыкъ, урушну, туююшню, къаугъаны жокълугъу. *Халкъыбыз мамырлыкъ-*

да жашайды. Мамырлыкъ ючюн баргъан кюреш.

МАНДАЛАКЪ ат. Ашалыучу, иничке акъ тамырчыкъ. *Мандалакъ кирик.* △ *Мандалакъ къазгъан чурко да табар.*

МАНКЪА ат вет. Жугъушлу мал (бегирекда ат) ауруу. *Байтал манкъадан ауругъанды.*

МАНКЪАУ сыф. сёл. тил. Ангылаусуз, сылхыр. *Манкъау адам.*

МАНС ат арх. Ёгюз териден этилген, узун, жассы бел бау неда къайиш.

МАНТ ат. Уллу чапыракълы заранлы ханс. *Чаллыкъны мант басханды.* □ *Мант баш мантны гюл эм урлукъ этиучю жери.*

МАНТЫКЪБУРУН сыф. Буруну кыска, гитче болгъан. *Мантыкъбурун киши.*

МАНГЫЛАЙ ат. Баш сюекни ал жаны, къашланы ёрге жанында ачыкъ жер. *Кенг мангылай. Жыйырылгъан мангылай.*

МАНГЫРА эт. «Ма-а-а» деп кычыр (къойну юсюнден). *Жалпакъда къойланы мангырагъанлары эшитиледи.*

МАРА эт. 1. Атар ючюн ушкочну, садакъны бир затны юсюне айландыр. *Кийикни мара. Садакъ бла къоянны марап ат.* △ *Марагъанны къарагъан озар.* 2. кёч. Умут эт. *Къулулукъну мара. Директорну орунун мара.* 3. кёч. Ызындан тюш, жашыртын къара, сакъла. *Гудучуну марап туруп тутдула. Ол бизни хар атламыбызны марап турады.*

МАРАЛ ат. Сибирьде жашагъан, кеси, мюйюзлери да уллу буу. *Маралны бузоуу. Ма-*

ралны сютю. Δ Маралны бала-сы агзач арасында ёсер.

МАРАЛ-ЧЕП-БАШЫ ат. Ул-лу кѡауралы, гюллери бутакъ-бутакъ айырылгѡан битим.

МАРАУЧУ ат. 1. Уучу деген бла бир магѡанада. Мараучула-ны таматасы. Δ Мараучу кир-меген кѡулакѡда кийик кѧн. Мараучу — тангны тауугѡу. 2. Уста атыучу, илишанчы. Бѧрю-ню мараучу жашырын жерден атып ѧлтюргенди.

МАРДА ат. 1. Закон бла тох-ташдырылгѡан зат, жорукъ. Литература тилни мардалары. Тюз сѧлешиюну мардалары. 2. Тохташдырылгѡан ѧлчеу. Мар-да бла ашау. Ишни кюнлюк мар-дасы. Мардасындан оздуруп. 3. Бир затны чеги. Мардадан ар-тыкѡ излеу. Хар затны мардасы болады. Δ Зорда марда жокѡ.

МАРДАЛА эт. Мардагѡа сал. Дарманны мардалап бере-диле. Мардалап аша.

МАРДАЛЫ сыф. Мардасы тохташдырылгѡан, мардасы бол-гѡан. Мардалы иш. Мардалы аш.

МАРДАСЫЗ сыф. 1. Марда-сы тохташдырылмагѡан, марда-сы болмагѡан. Мардасыз иш. Мардасыз аш. 2. кѧч. Уллу, кѡа-ты. Мардасыз кѡууанч. Марда-сыз сууукѡ. Мардасыз сюймек-лик.

МАРЖА межд. Тилекни билдиреди. Кетмегиз, маржа! Тохта, маржа!

МАРЖАН ат. Тенгиз тюбюн-де кѡаялада тепмей туруучу жа-ныуарладан (полипледен) жа-ратылыучу кѡып-кѡызыл, кѡыз-гѡыл неда акѡ сыйлы таш. Мар-жандан этилген минчакѡла.

МАРКѡА сыф. Анасын эм-

ген. Марка кѡозу. Маркѡа тай. Маркѡа улакѡ.

МАРТ ат. Жаз башыны би-ринчи айы. Мартны ахыры. Δ Март келди — шарт келди. Март кетмей, дерт кетмез.

МАСКЕ ат. Гитче итчик. Маске бла киштик жарашып жа-шайдыла.

МАСХАП ат дин. Жорукѡ, низам. Масхапны бузаргѡа жа-рамайды.

МАСХАРА ат. Хыликкя, са-маркѡау, кюкю. Ол масхара-ны ангыламады. $\square$ Масхара эт хыликкя эт.

МАСХАРАЛА эт. Масхара эт деген бла бир магѡанада. Жаш кимни эсе да масхаралап сѧлешеди.

МАСХАРАЧЫ сыф. Адам-ланы масхара этерге ѧч бол-гѡан. Масхарачы жазыучу. Мас-харачы адам.

МАУЛУТ ат дин. Ългенни эсгерип окѡулгѡан дууа эм анда этилген аш. Ъфендиле маулу-ха жыйылдыла. Ългеннге мау-лут этдирдик.

МАХКЕМЕ ат. Организа-цияны таматалары олтуруп иш-леген жер, контор. Кѡуллукѡчу-ла махкемелерине жыйылдыла.

МАХТА эт. 1. Жаратханы-нгы, ыразылыгѡынгы айтып не-да жазып билдир; антониими — сѧк I (1). Ъги окѡугѡанланы мах-та. Махтап сѧлеш. Δ Ахшы иш кесин махтагыр. 2. кѧч. Аман айт. Анасын махта.

МАХТАН эт. 1. Кесинги махта. Махтанып сѧлешюу. Мах-таныргѡа сюйген адам. Δ Мах-таннган ийнек челекге сиер. 2. Кесинге бек базынып, бир зат этерге сѧз бер. Хорларыкѡма деп махтан. Чабышып оза-

рыкма деп махтан. 3. Ёхтем-лен. Белгили алимлерибиз бла махтанабыз. Сизни кибик адам-ларыбыз бла махтанабыз.

МАХТАНЧАКЪ *сыф.* Махта-ныргъа сыйген. *Махтанчакъ жаш.* △ *Махтанчакъ* — эринчек-ге оюнчакъ.

МАХТАУ *ат.* Махтагъан сёз-ле. Ала махтаугъа тийишлиди-ле. *Махтау ал.* △ *Махтау* — ба-зарны къамичиси. □ *Махтау* къагъыт махтау сёзле жазыл-гъан энчи къагъыт.

МАХТАУЛУ *сыф.* Махтау-гъа тийишли. *Махтаулу адам-ла.* *Махтаулу артист.*

МАЧА *ат.* 1. Эл мюлкге за-ран салыучу, уллу къауумла-ры бла учуп айланыучу къурт-къумурсха. *Сабанланы мача басханды.* 2. Картофха заран са-лыучу къурт-къумурсха (мед-ведка). *Мача картофну жаууду.*

МАШАЛЛА *межд.* Сейирсин-генни, ыразы болгъанны бил-диреди. *Машалла, къаллай ариу кюндю!* *Машалла, аман кёзден кзал!*

МАШТАКЪ *ат.* Алаша *ат.* Кишичик маштакъгъа минип келе эди.

МАЯ *ат.* 1. Ышныр этиучю хайыуанланы ашхынларыны ке-сеги. *Кзойну маясы.* *Тууарны маясы.* 2. Ашхынны ол кесегин туз атылгъан хуппегиде тутуп этилиучю суусун. *Сютге мая кзуюп, бишлакъ этдик.*

МЕДЕТ *межд.* Къайгъырыу-ну, ёкюнюуню билдиреди. *Ай медет, не осал иш болду!*

МЕДИРЕСЕ *ат.* Аллахха та-бынычуланы, башланган мус-лийман школагъа устазланы, *Жууукъ* эм Орта Востокну кы-ралларында къырал аппарат-

ны кзуллукучуларын хазырлау-чу, орта эм бийик билим бериу-чю муслийман школ.

МЕЖГИТ *ат.* Муслийманла-да Аллахха кзуллуку этиучю юй. *Эфендиле межгитге жума намазгъа жыйылдыла.*

МЕЗДИ: мезди тана анасын эмиучю тана.

МЕКЯМ *ат.* 1. Адамла жа-шагъан жер, юй. *Элледе тап мекамла ишленедиле.* △ *Мекя-мынг такъыр болса, кёлюнг да такъыр.* 2. Ишленген, къа-быргъалары болгъан, башы жабылгъан зат. *Ала, юйден сора да, жарагъан мекамла ишлегендиле: мал орун, гёш, аш юй.*

МЕЛТЕ *ат.* 1. Жау ичирил-ген чалыу. *Эфенди жазгъан дууасын мелте бла тышлады.* 2. Айгъакълаучуну орунунда кел-се: кир, къасмакъ. *Аны жагъа-сы мелтеди.* *Кёлекни женг ал-лары мелтедиле.*

МЕЛТЕЛЕН *эт. сёл. тил.* Кирлен, кир бол. *Тракторчуну кёнкеги мелтеленгенди.* *Кёлек-ни жагъасы мелтеленди.*

МЕН *бет. алм.* Сёлешген адам кесин билдирир ючюн хайырланылады. *Мен кёрген жаш.* △ *Мен да сен дейме, сен да кесим дейсе.*

МЕНИ САРТЫН *кзарам.* сёз. Мен ойлагъаннга кёре. *Ме-ни сартын, кюн бузуллукузду.*

МЕНСИН *эт.* Кесинги кё-тюр. *Ол менсинирге сыйген адамды.*

МЕРКЕ *ат ист.* Ауурлукуню ёлчеую (24 килограмм). *Эки мерке будай.*

МЕРМЕР *ат.* 1. Скульптура эм архитектура ишледе хайыр-ланылыучу къаты ариу таш.

Жашилдим мермер. Акъ мермер. Къара мермер. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: мермерден этилген. Мермер еаза. Мермер зал. Мермер босагъа.

МЕС ат. Жумушакъ олтанлы, табансыз, женгил, башлы аякъ кийим. *Месле кийген кзарт.*

МЕТ ат этн. Асламысында жамычыны жагъасына тигилиучю, кюмюшден неда къайишден чалыу салынып этилген ромб формалы жасау.

МЕТЕКЕ ат. Акъырын сюркелиучю, аркъа сюеги, скелети болмагъан хырыулу жаныуар. *Метеке мылы жерледе жашайды. △ Метеке кзабындан жийиргенгенлей.*

МЕЧУКЪА ат эск. Эрттеги ушок.

МЕШХУТ ат. Чириген, топуракъ къатыш болгъан багуш. *Сабанлагъа мешхут чачыу. Тѣбе этилген мешхут.*

МЕЛЕК ат дин. Дин мифологияны ангылатыуна кѣре, адамланы кѣоруулар ючюн Аллах жиберген, жаны болгъан зат.

МЕНГЮРДЕ эт. Ёкюрген таууш эт. *Бугъа мѣнгюрдейди. Ийнек бузоууна мѣнгюрдейди.*

МЕХЕЛ сыф. Мудах деген бла бир магъанада. *Мѣхела адам.*

МЕХЕЛЛЕН эт. Мудахлан деген бла бир магъанада. *Жаш мѣхеллениди.*

МИДЕЛ ат ист. Чабыргъа салынган салам, ууакъ бичен.

МИЙИС ат. Адамны, жаныуарны нерв системасыны ара бѣлюмю; адамны сагъыш этиучю органы. *Адамны мийиси. Къой башны мийиси.*

МИЛЛЕТ ат. 1. Адамланы

тиллерини, территорияларыны, жашауларыны, англларыны, культуларыны бирчалыкъларыны мурдорунда кѣуралгъан историялы биригиулери. *Миллетим малкъарлыды. Аны миллетин билалмадыкъ. △ Миллетин сюимеген атасын-анасын да сюимез. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) миллетни жашауу бла байламлы. Миллет кзымылдау. Миллет тенглик. Миллет вопрос; б) миллетни энчилигин билдирген. Миллет театр. Миллет костюм. Миллет тепсеуле. 3. Халкъ деген бла бир магъанада. Малкъар миллет. Орус миллет. Миллет жыйылды. 4. Къырал деген бла бир магъанада. Бирлешген Миллетлени Организациялары. 5. Айгъакълаучуну орунунда келсе: къыралныкъы. Миллет байракъ. Миллет хайыр.*

МИЛЛЕТЧИ ат. Миллет айырыгучу, кесини миллетин кѣтюрюп, бирси миллетлени сындырыгучу адам. *Ол миллетчиди.*

МИЛЛЕТЧИЛИК ат. Миллетчини кылыгъы. *Миллетчиликге кзажау туруу. Миллетчиликге жол бермеу.*

МИН эт. 1. Ёрле, юсюне чыкъ; антоними — тюш III (3). *Таугъа мин. Терекге мин. Юй башына мин. 2. Юсюне, ичине олтур (бир жары барыр ючюн). Машинагъа мин. Атха мин. Самолѣтха мин. △ Минмеген арымаз. 3. Бир затны юсюне сюел. Столгъа мин. Шинтикге мин.*

МИНДЕУ ат. Кѣумач неда сахтиян журунчукъ. *Бичиучю миндеулени бирге жыйды.*

МИНДИР эт. Атны, эшекни д. а. к. башха хайыуанны сыр-

тына, улоугъа олтурт. *Атха миндир. Машинагъа миндир. Поезде миндир.*

МИНЧА ат. Минчакъ деген бла бир магъанада. *Кёк минча. Уллу минча.*

МИНЧАКЪ ат. 1. Сыйлы ташладан неда башха затдан этилип, халыгъа суурулуп, боюннга тагъылычу жасауну бир ташчыгъы. *Соек минчакъла. Агъач минчакъла. Къууукъ минчакъ.* 2. Аллай ташчыкъланы халыгъа тизилгенини диннге ийнанганла жюрютюучю тюрлюлери (ала аны ташчыкъларын къуран аятланы ичлеринден айтханда санайдыла). *Амма минчакъ санайды.*

МИНГ санчы сан. 1000 затны санын кёргюзтген санау, 1000 деген тарихни аты. *Минг кзой. Минг адам. △ Минг кзайгъы бир борчдан къутхармаз.*

МИРЗЕУ кзауум. ат. Битимни ун неда жарма этилиучю урукълары. *Будай орулуп, мирзеую кзыралны кюфлерине ташылганды. Мал ашлыкъ мирзеу.*

МИСКИН сыф. Жарлы, фактыр. *Мискин адам.*

МИСКИНЛИК ат. Мискин болуму, жашауу.

МИШАУ сыф. 1. Къарыусуз, къолайсыз. *Мишау кзарт.* 2. Мудак. *Мишау адам.*

МИШЕГЕН ат. 1. Ичинде ашар затлары болгъан чычхан уя. *Биз чычханланы мишегерин тапдыкъ.* 2. кёч. Асыралгъан ырыскы, харекет. *Аманы мишегени.*

МИЯЛА ат. 1. Кварц юзмезден этилген, бирси жаны кёрюннген, жарыкъ зат. *Оюулу мияла. Жукъа мияла. △ Мия-*

ла алсанг, алмаз ал. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) мияладан этилген. *Мияла адырла. Мияла кёз;* б) мияла этиучю. *Мияла завод. Мияла цех. □ Мияла кесгич мияла кесиучю керек. Мияла салычу терезелеге, эшикlege мияла салычу ишчи.*

МИЯУ I эрикл. сёз. Киштикни макъыргъанын билдиреди. *Мияу деген таууш эшитилди.*

МИЯУ II ат саб. Киштик деген бла бир магъанада. *Ахматчыкъ мияу бла ойнайды.*

МОЙТА б.-ч. гов. Суу къошулгъан, жукъа айран.

МОЛДАВАНЛЫ ат. Молдавияны асламлы халкыны адамы. *Молдаванлы кызла. Молдаванлы жырчы.*

МОЛДАВАНЧА хал. сёзл. Молдаван тилде. *Молдаванча сёлешу. Молдаванча жырла.*

МОЛЛА ат. Муслийманлада диннге къуллукъ этиучю адам. *Элни молласы. Молланы кзураны. △ Молла болгъандан адам болгъан кыйынды. Молланы айтханын эт да, этгенин а этме.*

МОНГОЛЛУ ат. Монголияны асламлы халкыны адамы. *Монголлу жазычу. Монголлу алимле. Монголлу актёр.*

МОНГОЛЧА хал. сёзл. Монгол тилде. *Монголча сёлешу. Монголча жазыу.*

МОНГ сыф. 1. Токъ, тойгъан. *Монг адам. Барыбыз да монгбуз.* 2. кёч. Элпек, бай, жарлылыкъ сынамагъан. *Монг жашау.*

МОРТ I сыф. Терк сыныучу. *Морт агъач.*

МОРТ II ат. 1. Мугут деген бла бир магъанада. *Морт ийис.*

Ётмекни морту. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: морт болгъан. Морт ётмек. Морт ун.

МУБАРЕК *сыф. дин. Шыйых, динни жорукъларына келишген. Мубарек адам. Мубарек жаш.*

МУГУР *сыф. 1. Мудах, сагъышлы. Мугур тишируу. Мугур кзарт. 2. Жарлы. Мугур юй. Мугур адам.*

МУГУРАЙ *эт. Мудах бол. Жашчыкъ мугурайып тура эди.*

МУГУРЛАН *эт. Мугурай деген бла бир магъанада. Ала мугурланып олтурадыла.*

МУГУТ *ат. 1. Продуктла бузула, чирий башлагъанда, аланы юслерине къалын олтургъан кёксюл, къаралдым тамгъала. Шорпаны башына мугут олтургъанды. Ётмекни мугуту. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: мугут болгъан. Мугут ётмек. Мугут алмала.*

МУДАХ *сыф. 1. Къайгылы. Мудах адам. Мудах сабий. 2. Къайгылы, сагъышлы этген. Мудах жыр. Мудах кзарам. Мудах мактам.*

МУДАХЛАН *эт. Мудах бол. Жаш мудахланды.*

МУДАХЛЫКЪ *ат. Мудах хал. Ынна мудахлыгъын жашыралмады.*

МУДАХСЫН *эт. Мудахыракъ бол. Жашчыкъ мудахсынды.*

МУКЪУЛАДИС *ат. Темирни эм бир-бир башха металланы кесине тартыучу зат. Мукъуладис ауур болады.*

МУКЪУТ: *мукъут бол 1) бек кзуру; 2) къаты чап. Мукъут эт 1) бек кзурут; 2) бек терлет.*

МУЛЖАР *ат. Къошда юсюне олтурур, тешек зат салыр*

ючюн жыйылгъан салам, бичен. Салам мулжар. Бичен мулжар.

МУНУ *кёрг. алм. Бу деген алмашны иеликчи эм тамамлаучу болуш формасы. Муну ары алчы. Муну аты барды.*

МУРАТ *ат. Адамны кюсеген, итинген заты. Иги муратла. Муратына жетиу.*

МУРАТЛАН *эт. Мурат эт. Кетерге муратландыкъ.*

МУРДАР *ат. 1. Адам ёлтюрючю. Фашист мурдарла. 2. Мурдарны кзылычы хужу кзалыр. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: союлмай ёлген (малны юсюнден). Мурдар кзой. Мурдар тууар.*

МУРДАРЛЫКЪ *ат. Мурдарны (1) иши. Аланы мурдарлыкълары ачыкъланнганды.*

МУРККУ: *муркку эт. Ашыкъма, мычип тур.*

МУРСА *ат. Чапыракълары, сабагъы да кюйдюрючю ханс. Алысын мурса. Мурса кзаура.*

МУРТКУ *ат. Юлкюде жокку болуп битиучю, кзышны аллында бишиучю, мысты, кзыпкызыл кёгет. Агзачда муртку жыябыз.*

МУРУ *ат. Бир затны ууакъ кесекчиклери. Гыржын мурула. Агзачны мурулары.*

МУРУЛА *эт. Муру эт. Гыржынны мурула.*

МУРУЛДА *эт. 1. Мур-мур таууш эт. Киштик мурулдайды. Кёгюрчюнле мурулдайдыла. 2. кёч. Ачыуланып, бир затха ыразы болмай, кеси аллынга эшитдирмей селеш. Жаш не эсе да бир затла мурулдайды.*

МУРУ-ЧУРУ: *муру-чуру эт ууат.*

МУСЛИЙМАН *ат. Ислам дин-*

мге ийнанган адам. *Россейни муслийманлары.*

МУТХУЗ *сыф.* 1. Иги жарыкъ болмагъан, жылтырамагъан. *Мутхуз мияла. Мутхуз кюзгю. Мутхуз бояу.*

2. Иги жарытмагъан. *Мутхуз чыракъ. Мутхуз ай.* 3. кѣч. Къууанмагъан. *Мутхуз кѣзле. Мутхуз къарам.* 4. Булутлу. *Мутхуз кюн. Мутхуз кѣк.*

МУУАЛ *сыф.* 1. Тирилиги болмагъан. *Мууал адам. Мууал санла.* 2. кѣч. Мудак деген бла бир магъанада. *Жаш мууалды.* 3. кѣч. Хууери болгъан, саргъалгъан. *Мууал кырдык.*

МУУАЛЛАН *эт.* 1. Хыра, кѣлсюз бол. *Санла мууаллангандыла. Аппа мууалланып турады.* 2. кѣч. Хууери бол. *Къызыуда битимле мууалландыла.* 3. кѣч. Мудак бол. *Ол хапарны эшитгенлей, жаш мууалланды.*

МУХАЖИР *ат эск.* 19-чу ёмюрге Турциягъа кетген адам. (*эмигрант*).

МУХАР *сыф.* Кѣп ашаучу, тоюмсюз. *Мухар адам. Мухар тана.* △ *Мухарны эси ашарыкъда. Мухар адам ушхууурну сакълар.*

МУХУР *ат.* Печать, штамп. *Мухур салынган къагъытла.*

МУШТУХУЛ: муштухул бол бек ашыкъ.

МУШУЛДА *эт.* Муш-муш таууш *эт.* Мушулдагъан таууш эшитилди.

МЫДЫХ *ат.* Жинкле, отуну жанып, кюйюп бошагъан кесеклери. *Отну мыдыхы. Мыдыхда бишген шишлик.* △ *Мыдых чартламай, къазан къайнамаз.*

МЫЖЫКЪ *ат.* 1. Осал *ат.* *Мыжыкъ бла жер сюрдюк.* 2. кѣч. Осал, сырсыз адамны юсюнден.

МЫЙЫ *ат.* 1. Мийис деген бла бир магъанада. *Сууукъ мыйыбызгъа дерм ётеди.* 2. кѣч. Акъыл. *Мыйысы болгъан адам.*

МЫЙЫКЪ *ат.* Адамны баш эринини ёрге жанында тюклери. *Уллу мыйыкъла. Къара мыйыкъла. Мыйыкъланы ишлеу.*

МЫЙЫКЪЛЫ *сыф.* Мыйыкълары болгъан. *Мыйыкълы жаш.* □ *Мыйыкълы чабакъ тузсуз сууда жашагъан, жассы башлы узун чабакъ (щука).*

МЫЙЫКЪСЫЗ *сыф.* Мыйыкълары болмагъан. *Мыйыкъсыз жашла.*

МЫЙЫЛЫ *сыф.* сѣл. тил. Акъыллы. *Мыйылы адам.*

МЫЙЫСЫЗ *сыф.* сѣл. тил. Акъылсыз. *Мыйысыз адам.*

МЫККЫЛ *сыф.* Мудак, тирилиги болмагъан. *Мыккыл адам. Мыккыл санла.*

МЫККЫЛЛАН *эт.* Мыккыл бол. *Жаш мыккылланып айланады.*

МЫЛЛЫК *ат.* 1. Союлгъан малны башы, аякълары, ичи алыннгандан сора къалгъаны. *Къой мыллык. Тууар мыллык.* 2. Ёлген адам неда жаңыуар. *Тананы мыллыгын сууда тапдыла. Къырылгъанланы мыллыкларын бир жерге жыйдыла.*

МЫЛТЫКЪ *ат эск.* Ушкок деген бла бир магъанада.

МЫЛЫ *сыф.* Сууу болгъан, жибиген. *Мылы топуракъ. Мылы быстырла.*

МЫЛЫЛАН *эт.* Мылы бол.

Мылыланган жер. Мылыланган дурула.

МЫЛЫЛЫКЪ ат. Мылысы барлыкъ. Хауаны мылылыгъы.

МЫНДА орун. сѣзл. Былайда, бу жерде; антоними — анда I. Мында той барады. Биз да мындабыз.

МЫНДАН орун. сѣзл. Былайдан, бу жерден. Мындан таугъа дери. Мындан шахарга узакъды.

МЫНЧА кѣрг. алм. Былай бир. Мынча адам. Мынча жыл. Мынча иш.

МЫНЧАНЧЫ кѣрг. алм. Тизгинде оруну быллай бир болгъан. Мынчанчы жыл. Мынчанчы кюн.

МЫНЧАУЛАН кѣрг. алм. Мынча адам. Мынчаулан дырын жыядыла.

МЫНГЫЛАН ат. Саргъылдым гюллери болгъан, аман ийисли уулу ханс.

МЫРДЫ I ат. Батмакъ, жипи. Тууарла, мырдылада айланып, желинлерине дери балчыкъ болуп келедиле. □ Мырды чыпчыкъ мырдылада кечиниучю, узун бутлу къанатлы.

МЫРЗАЙ ат. Эрикледен бал туз къошулуп, къайнатылып, жукъа жайылып къурутулуучу ашарыкъ. Сары эрикден этилген мырзай. Къара эрикден этилген мырзай.

МЫРЗЫ ат ц диал. Къайын I деген бла бир маъанада. Мырзы къаты агъачлы терекди. Акъ мырзы. Къара мырзы.

МЫРКА ат. Осал ат. Кишичик мыркага минип келеди.

МЫРТАЗАКЪ ат эск. Полицейский, стражник. Бийни мыртазакълары.

МЫРХЫК ат. Мант башны къуругъан, шинжили, юсте. башха жабышыучу гюллери. Мырхык кирик жабышырга. Мырхыклы жюн.

МЫРЫ ат ц диал. Агъачны ичинде неда къыйырында талачыкъ. Мырыда бичен чалдыкъ.

МЫСТЫ I сыф. 1. Лимону, сиркесууну д. а. к. затланыча татыуу болгъан. Мысты алмала. Мысты шорпа. 2. кул. Ашны мысты этер ючюн хайырланыучу тым: тузлукъ, айран. Шорпага мысты къошуу.

МЫСТЫ II ат. Кислотасы болгъан, акъ гюллю, чапыракълы ханс (кислица). Къызчыкъла биченликден мыстыла жыйдыла.

МЫСТЫЛА эт. сѣл. тил. Мысты къош (къуй). Шорпаны мыстыла. Хантусну мыстыла.

МЫСТЫСЫЗ сыф. 1. Мыстысы болмагъан. Мыстысыз шорпа. 2. кѣч. Магъанасыз. Мыстысыз хапар.

МЫСХАЛ ат эск. 1. Ауурлукъну 4,26 граммга тенг ълчеую. 2. кѣч. Бек аз зат. Визни анга бир мысхал тенгли хатабыз жетмегенди.

МЫСХЫЛ ат. Хыликка, самаркъау, селеке. Мысхылны скойген адам.

МЫСХЫЛЛА эт. Мысхыл эт. Мысхыллап сѣлешуу. Биреуню мысхылларга.

МЫТ-МЫТ сыф. Хомух, эринчек, ишни этерге ашыкъмаучу. Мыт-мыт адам. Мыт-мыт эр киши. □ Мыт-мыт эт ишни этерге ашыкъма, созуп тур.

МЫТЧЫ сыф. Мылы, суу, жипкил тартхан. Мытчы жер. Мытчы бичен.

МЫТЫР ат. Эринчек, хомух.

Мытыр адам. △ Мытыр ат излегинчи, жаяу жерине жетди.

МЫТЫРЛАН эт. Эринчеклик, комухлукъ эт. *Ишде мытырланыргъа жарамайды.*

МЫТЫРЛЫКЪ ат. Мытырны халы. *Мытырлыгъы болмагъан адам.*

МЫЧЫ эт. Керекли заманындан артка къал, кѣп тур, сакъла, ашыкъма. *Бизге бираз мычыргъа тюшдү. Мычымай келигиз.*

МЮЙЮЗ ат. 1. Бир-бир хайуанланы башларындан ёсюп чыкъгъан сюек. *Къочхар мюйюз. Буу мюйюзле. Жугъутур мюйюз. △ Эшек, мюйюз излейме деп, кзулакъларындан айырылгъанлай.* 2. Ичине ичги кзуяр ючюн хайуанны мюйюзюнден этилген адыр. *Аны кзулуна чагъыры болгъан мюйюзю узатдыла.*

МЮЙЮЗСЮЗ сыф. Мюйюзю болмагъан; гыдай. *Мюйюзсюз ийнек. Мюйюзсюз эчки.*

МЮЙЮШ ат. 1. Эки затны неда бир затны эки кесегини бирге къошулгъан жери. *Отоуну мюйюшу. Юйню мюйюшлери.* 2. Ташны, стаканны кыйылары, жютю жерлери. *Фужерни мюйюшлери. Жонулгъан ташны мюйюшлери.* 3. Узакъ жер. *Биз кыралны бир мюйюшюнде жашайбыз.*

МЮЛК ат. 1. Ырысхы, байлыкъ. *Мюлкню иеси. Кыралны мюлкю. Мюлкню кѣп этиу. △ Мюлк тас болса, табылыр, намыс тас болса, табылмаз.* 2. Ишлеп чыгъарыуну мадары. *Ара мюлк. Эл мюлк. Энчи мюлк. Халкъ мюлк.*

МЮНГЮРЕ эт. Ёкур (тууарны юсюнден). *Бузоулу ийнекле сюрюуден мюнгюрер келедиле.*

МЮФТЮ ат. Муслийман динни таматасы. *Къабарты-Малкъарны мюфтюсю.*

Н

НАЗИК сыф. 1. Иничке, арыкъ, азгъан. *Назик адам. Назик санла. Назик тишируу. Назик бел.* 2. Бийик (ауазны юсюнден). *Назик макъам. Назик ауаз.*

НАЗМУ ат. Поэзия бла жазылгъан чыгъарма. *Лирика назму. Акъ назму. Эркин назму.*

НАЗМУЧУ ат. Назмула жазуучу адам; поэт. *Белгили назмучу. Жаш назмучула.*

НАЗЫ ат. 1. Дайым жашиллей тургъан, баш жаны ко-

нус формалы, ийнели терек. *Субай назы. Илляула бла жасалгъан назы.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: назыдан этилген. *Назы кзангала. Назы тѣмме.*

НАЙ-НАЙ сыф. Эринчек, хомух, хыра, арсарлы, таукеллиги болмагъан. *Най-най адам.*

НАКЪУТ ат. 1. Сыйлы таш — ишленген алмаз. *Накъут алтындан кѣп да сыйлыды.* 2. Айгъакълаучуну орунунда кел-

се: накъутдан этилген. *Накъут минчакъла. Накъут сырғала.*

НАКЪЫШ ат. Оюу, кыйыу, оюлуп, тигилип, тешилип этилген сурат. *Кюйюзню накъышлары. Ариу накъышлары болгъан кзумач.*

НАКЪЫШЛА эт. Накъышла сал (ишле). *Агъач аякъны накъышла. Жугъутур мюйюзню накъышла. Сууукъ кыш терезелени накъышлагъанды.*

НАКЪЫШЛЫ сыф. Накъышлары болгъан. *Накъышлы бешик. Накъышлы бичакъ. Накъышлы жюзюк.*

НАКЪЫШЧЫ ат. Накъышла салыучу адам. *Уста накъышчы. Дагъыстанлы накъышчыла.*

НАЛ ат. Атны, къадырны туякълары бузулмай сакъланыр эм учкаламаз ючюн, алагъа урулуп бегитилиучю керек. *Наллы ат. Налла ишлеучю.*

НАЛАТ ат. 1. Къаргъыш, харам этиу. *Урушну ачханлагъа халкъны налаты жетди.* △ *Налат баш жармаз, тюкюрюк кёз чыгъармаз.* 2. кёч. Тапсыз, терсине айланнган адам. *Ол налатны этгенин кёрмейсе!* □ *Налат бер къаргъа, харам эт.*

НАЛТЕХ ат. Чилле неда окъа халыладан эшилип этилген жасау.

НАМАЗ ат дин. Муслийманланы къуранны сураларын кёлден айтып, суткада беш кере этиучю тилеклери. *Эртген намаз. Ашхам намаз. Экинди намаз. Жассы намаз. Кюн орта намаз.*

НАМАЗЛЫКЪ ат дин. Юсюнде намаз этилиучю кийик, эчки д. а. к. башха тери неда кюйюзчюк. *Айыу териден этил-*

ген намазлыкъ. △ Шайтанны намазлыкъгъа тартханлай.

НАМЫС ат. 1. Адеплилик, ишленмеклик, адам кесин туууну жорукълары. *Намыс неден да сыйлыды.* △ *Намыс болмагъан жерде насып болмаз.* 2. Сый, адамлыкъ, бет. *Намысынгы сакъла. Намысынгы жойма.* □ *Намыс эт сыйла, сыйлы, ариу кёр.*

НАМЫСЛА эт. сёл. тил. *Намыс эт деген бла бир магъанада. Кесингден таматаланы намысла.*

НАМЫСЛЫ сыф. Адепли, ишленмеклиги болгъан, кесин жюрюте билген. *Намыслы жаш. Намыслы адам.*

НАМЫССЫЗ сыф. 1. Адепсиз, ишленмеклиги болмагъан, кесин жюрюте билмеген. *Намыссыз адам.* 2. Осал, тапсыз, айып этерча. *Намыссыз иш.*

НАНЫКЪ ат. 1. Ууакъ чырпылада битиучю, кбызыл, татлы жилек. *Агъач наныкъ. Уллу наныкъла.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: наныкъдан этилген. *Наныкъ варенье.*

НАРАТ ат. 1. Чапыракъланы орунларына узун ийнелери болгъан, тегерек кишиулю (гаганаклы) терек. *Наратны чайыры. Наратны ийиси дарманды.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) нарат ёсген. *Нарат агъач;* б) наратдан этилген. *Нарат къангала.*

НАРТ ат фольк. 1. Батыр, жигит адам. *Нарт Ёрюзмек. Нартланы юслеринден таурухла.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) нартла бла байламлы. *Нарт таурухла. Нарт жырла;* б) эрттегили, бурунгу. *Нарт ёмюрле.*

НАРТЮХ ат. 1. Бийик, бакъ сабагы болган битимде узун кочанны ичинде ёсюучу акъ неда сары бюртюклю мирзеу. Сары нартюх. Акъ нартюх. Нартюхден этилген бал.

2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: нартюхден этилген. Нартюх гыржын. Нартюх кзурмач. Нартюх ун.

НАСИЙХАТ ат. Акъыл, адеп-къылыкъгъа юйретиу. Межитде эфендини насийхатына тынгыладыла.

НАСИЙХАТЧЫ ат. Акъыл, адеп-къылыкъгъа юйретиучу адам. Насийхатчы устаз. Насийхатчы молла.

НАСЫП ат. 1. Уллу ырадылыкъ, зауукълукъ сезим. Халкъны насыбы. Юйюрню насыбы. Δ Насып базарда сатылмаз. 2. Адамны къадары, ишини онгуна, тап барыуу. Аны насыбы бар эди, ансы ит аны уа къабалмаймы эди! Δ Жарлыны насыбы аллына келсе, буруну къанар.

НАСЫПЛЫ сыф. Насыбы тутхан, насыбы болган. Насыплы адам. Δ Насыплыны ырысхысы арба бла келеди. Насыплыны тирмени — аллына.

НАСЫПЛЫЛЫКЪ ат. Насыбы барлыкъ. Биз аны насыплылыгына сукъланабыз.

НАСЫПСЫЗ сыф. Насыбы болмаган. Насыпсыз адам. Насыпсыз къадар.

НАСЫПСЫЗЛЫКЪ ат. Насыбы жокълукъ. Зорлукъчула халкъны насыпсызлыгына жан аурутмай эдиле.

НАФЫС ат. Адамны, кесин тыялмай, этерге бек суйген заты. Нафысына берилген адам.

Δ Нафысынъ айтханны этме. намысынъ айтханны эт.

НАЧАС сыф. 1. Сиркиу, камсык, хыпяр. Начас жашчыкъ. 2. эрши с. Сыйсыз, фасыкъ, сылыкъ. Ол начас а къайдады?

НАША ат. 1. Хыяр урлукълу битимледен, кёк тюрсюнлю зугул бахча кёгет. Тузланган нашала. Жангы жетген нашала. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: нашаладан этилген. Наша салат.

НЕ I айыр. байл. Эки неда талай айтымны эм айтымны бир туудукъ членлерин бирге байлайды. Не олтур. не кет. Не ол кетер, не сен мени ёмюрде кёрмезсе. Бююн, тамбла не бирси кюн.

НЕ II сор. байл. алм. 1. Сёз кимни, нени юсюнден баргъанын кёргюзтеди. Не керекди? Не этерге дейсе? Сен не этергинги айт. Биз алагъа не бла да болушабыз. 2. Ненча деген бла бир магъанада. Тууарны багъасына не айтасыз? 3. Къаллай деген бла бир магъанада. Не затны да табаллыкъбыз. Не заманда да келигиз. $\square$ Не ючюн сылт. сёзл. нек деген бла бир магъанада. Не эсе да белгис. алм. белгисиз зат, иш, болум.

НЕК сылт. сёзл. Не сылтау бла. Нек келмегенигизни ангылатыгъыз. Нек сагъышлысыз? $\square$ Нек десенг бойсун. байл. бойсунган къош айтымны кесеклерин бирге байлайды. Нек эсе да сылт. сёзл. не сылтау бла эсе да.

НЕКЯХ ат дин. Жаш бла къызны муслийман адет бла юй-

леннулери. *Некях* этиу. *Некях* бузуу.

НЕКАХЛЫ *сыф. дин.* Нека-
хы болгъан, муслийман адет
бла юйленнген. *Эр кишини не-*
каххлы кзатыны. Тиширыуну
некаххлы эри.

НЕКАХСЫЗ *сыф. дин.* Не-
кахы болмагъан, муслийман
адет бла юйленмеген. *Эр ки-*
шини некахсыз кзатыны. Ти-
ширыуну некахсых эри. Неках-
сыз сабий.

НЕЛЛАЙ *сор.-байл. алм.*
Затны шартыны, ышаныны
юсюнден сорууну билдиреди.
Неллай бир ахча керекди? Нел-
лай ишден да артха турмайбыз.

НЕМЕ *белгис. алм.* Ким
эсе да, не зат эсе да. *Немеге*
айтчы — Оюсха. Немени... каст-
рюлню отдан алчы.

НЕМЕЦЛИ *ат.* Герман тил-
лени къауумуна кирген, Гер-
манияда жашагъан асламлы
халкъны адамы. *Немецли алим-*
ле. Немецли жазыучула.

НЕМЕЦЧА *хал. сёл.* Немец
тилде. *Немецча сёлешуу. Не-*
мецча жырлау.

НЕНЧА *сор.-байл. алм.* Саны
неллай бир. *Ненча адам кел-*
генди? Сагзат ненча болгъан-
ды? Ненча айтдыкз эсек да,
ангылаталмадыкз.

НЕНЧАНЧЫ *сор.-байл. алм.*
Тизгинде саны къаллай бир.
Сиз ненчанчы тизгинде олтура-
сыз? Анга ненчанчы кере айт-
ханымы да унутханма.

НЕНЧАУЛАН *сор.-байл. алм.*
Ненча адам биргелей. *Ол гё-*
жеф ненчауланн сыртын жер-
ге салгъан болур? Сизни бри-
гадада ненчаулан ишлегенин
унутханма.

НЕНЧАШАР *сор.-байл. алм.*

Неллай биришер. *Хар биригиз-*
ге ненчашар китап жетгенди?
Ол хар кзоншусуну ненчашар
тауугъу болгъанын да биледи.

НЕРВ *ат.* Жан тамыр. *Аны*
нервлери ауруйдула. Кзулакз-
ны нерви. Кёзню нерви.

НЕФТЬ *ат.* Табийгъатдан
алыныучу жаулу суусун, жа-
ныучу зат, отлукъ халда эм
керосин, бензин эм аллай башха
затла алыр ючюн хайырланы-
лады. *Нефть чыгъыучу жерле.*
Нефтьден кеп тюрлю зат этиледи.

НЕФТЬЧИ *ат.* Нефть про-
мышленностьну ишчиси, нефть
чыгъаруу эм аны хайырланыу
жаны бла специалист. *Нефть-*
чилени кенгешлери. Кзыралны
белгили нефтьчилери.

НЕЧИК *сор.-байл. алм.* Би-
реуге неда бир затха бичилген
багъагъа сейирсиниуню, ачыу-
ланыуну, ыразы болмауну бил-
диреди. *Ол жаш нечик иги*
адамды! Нечик чууакзды бюгюн
кёк!

НЕГЕР *ат.* Адамны бирге иш-
леген, окъугъан адамы. *Жашны*
ишчи нёгерлери. Къызны школ-
чу нёгерлери.

НИЗАМ *ат. 1.* Таплыкъ,
тизгинлилик, жорукъгъа кели-
шиулук. *Урунууну низамы.*
Алфавит низам. Низамгъа сал.
Аскер низам. 2. Къылыкъ, ке-
син жюрюте билиу. *Школчула-*
ны низамлары. Иги низамлары
болгъан студентле.

НИЗАМЛЫ *сыф.* Низамы
иги болгъан. *Низамлы сабийле.*
Низамлы шофёр.

НИЗАМСЫЗ *сыф.* Низамы
осал болгъан. *Низамсыз ишчи.*
Низамсыз школчу.

НОГЪАЙЛЫ *ат.* Дагъыстан-
да, Къарачай-Черкес Респуб-

ликада жашагъан тюрк тилли халыкны адамы. Ногъайлы жазыучула. Къара ногъайлы. Акъ ногъайлы.

НОГЪАЙЧА хал. сёзл. Ногъай тилде. Ногъайча сёлешиу. Ногъайча жырлау.

НОМЕР ат. Бир кибик затланы бирини тизгинде оруну. Юйню номери. Телефонну номери. Билетни номери.

НОМЕРЛЕ эт. Номерин сал (белгиле, жаз). Жангы ишленген юйлени номерледиле. Устаз школчуланы сынау ишлерин номерледи.

НОХТА I ат грам. эск. Точка деген бла бир маънада.

НОХТА II ат. Ауузлукъсуз жюген. Алпа атына жангы нохта ишледи.

НОХТАБАУ ат. Биреуню эт. ген хайыры (болушлугъу, жумушу) ючюн берилген саугъа. Нохтабаугъа къозу бердиле. Къадырын тапханлары ючюн, алпа жашлагъа нохтабау этди.

НОВАБРЬ ат. Жылны онбинчи айы. Ноябрьде кюнле сууукъ бола башлайдыла.

НЫГЪЫШ ат. Элде къартла жыйылып олтуруучу эм ханар айтычу, оноу этиучю жер. Ныгъышда къартла бла саламлашдыкъ. Ныгъышха кёп къарт жыйылды.

НЫХЫТ ат. Къааялы таулада адам къыйналып ётерча тар жолчукъ. Ныхытла бла ётюр,

жугъутурла жыйылыучу жерчикге чыкъдыкъ.

НЮЗЮР ат. 1. диң. Ант. Нюзюрюм барды. Нюзюрюнде турмагъан. 2. Сёз беруу. Тютюнню къояргъа нюзюр этгенбиз. 3. Мурат. Окъургъа нюзюрю болгъан адам. Аны ишлерге нюзюрю жокъду.

НЮЗЮРЛЮ сыф. Мураты болгъан. Нюзюрлю адам.

НЮЗЮРСЮЗ сыф. Мураты болмагъан. Нюзюрсюз адам.

НЮР ат. 1. Жарыкъ. Кюнню нюрю. Айны нюрю. 2. кёч. Сюйюм. Бетинде нюрю болгъан адам. Аны бетинден нюр урады.

НЮРЛЕН эт. 1. Ариу бол. Къызчыкъны бети нюрленди. Саусузну бети нюрлене башлагъанды. 2. кёч. Къууан. Алаы ишлери тынгылы болуп, бетлери нюрленди. Аны бети нюрленип киши кёрмегенди.

НЮРЛЮ сыф. 1. Нюр текген. Нюрлю кёзле. 2. кёч. Сюйюмлю жюрек ийлешиулю. Нюрлю адам.

НЮРСЮЗ сыф. Къутсуз, жагъымсыз, сюйюмсюз, чырайсыз. Нюрсюз адам. Аны бети нюрсюздю.

НЯМ ат. саб. Аш, азыкъ дегенле бла бир маънада. Ма.а, балачыкъ, санга ням. □ Ням эт саб. аша деген бла бир маънада.

О

О межд. 1. Къайгъырыуну, къыйналыуну, ёкюнюуну билдиреди. О-о, нечик тапсыз иш болду! О-о, не осал иш этдигиз!

2. Къууаныуну билдиреди. О-о, Аллах ыразы болсун! О-о, сау келигиз, сыйлы кёнакъла!

ОБА ат эск. Къабыр деген

бла бир магъанада. Къартла биз-
ге Малкзарда обаланы кѣргюз-
дюле. Этиб'а ол манга не ах-
шылыкъ эгерикди, обамдан
кзуртму чѣплерикди?!

ОБУР ат. 1. миф. Жомакъ-
лада: билгичлиги болуп, жа-
ныуарны, башха адамны неда
затны къабына кирип къалыу-
чу адам. Ынна сабийлеге обур-
ланы юсюнден хапар айтды. Δ
Обур кетди, оруну къалды. Обур
кзаршысына ёч болур. 2. кѣч.
Актыллы, эсли, ангылаулу. О-о,
обурса сен, кюнню жаумазлы-
гзын къалай билип кзойдунг?!

ОГЪАРГЪЫ сыф. Огъары
жанындагъы, огъарыдагъы.
Огъаргъы юле. Огъаргъы ге-
бенле. Огъаргъы кзошлада.

ОГЪАРТЫН орун. сѣзл.
Огъарыдан, огъары жанындан.
Огъартын келген эки атлы. Δ
Огъартын олтуруп, тѣбентин тур.

ОГЪАРЫ I сыф. Ёргедеги.
Огъары эл. Огъары кзышылыкъ.

ОГЪАРЫ II орун. сѣзл. Ёр-
ге, ёргеде. Огъары барыгъыз.
Огъары ётююз. Ала огъары
кетдиле. Ала огъары жашай-
дыла. Δ Огъары жан тѣбен
жан бла бирге кийилиучю къыс-
ха тиширыу кийим (кофта,
блузка).

ОГЪЕСЕ I айыр. байл. Ай-
тымны бирге келишмеген бир
туудукъ членлерин бирге бай-
лайды, соруучу айтымлада жю-
рютюледи. Ол келе турган
Алиймиди огъесе Асланмыды?
Дырыннга барлыкъмыса огъесе
былай сыртынгдан тюшгенлейми
турлукъса?

ОГЪЕСЕ II кес. 1. кючл.
Бир затха адамны ийнанмагъа-
нын кѣргюзтеди. Алай кзура-
гзын огъесе! Ай сени огъесе! 2.

таянч. Алай эсе. Кел, огъесе
кетейик. Айтмаймыса? Огъесе
биргеме элтирик туююлме.

ОГЪУРА эт. Бир затны жа-
рат, тапха сана. Ол оноуну кѣп-
ле огъурамадыла. Огъурапча
иш.

ОГЪУРЛУ сыф. 1. Халал,
чомарт, иги ниетли. Огъурлу
къарт. Огъурлу адам. Δ Огъур-
лу кзонакъ келсе, бууаз кзоюн-
гиз табар. 2. кѣч. Насып кел-
тирлик (неда келтирген). Огъур-
лу оноу. Огъурлу иш. Огъурлу
мал. Огъурлу хапар.

ОГЪУРЛУЛУКЪ ат. Огъур-
лу хал. Ол адамны огъурлулу-
гзун айтып айталмайдыла.

ОГЪУРСУЗ сыф. 1. Хатыр-
сыз, кыны, ачылу. Огъурсуз
тиширыу. Огъурсуз кзайын ана.
 Δ Кзатынынг огъурсуз болса,
арбазынга ит такъма. 2. кѣч.
Къабыучу уруучу. Огъурсуз ит.
Огъурсуз ийнек. 3. кѣч. Хата,
къайгъы келтириучю. Огъурсуз
жылла. Огъурсуз иш. Огъурсуз
хапар. 4. кѣч. сѣл. тил. Бек
къаты (къышны, желни д. а. к.
башха затны юсюнден). Огъурсуз
кзыш. Огъурсуз жел. Огъурсуз
ырхы.

ОГЪУРСУЗЛАН эт. Огъурсуз
бол, огъурсуз бет ал. Сынжыргъа
тагъылып тургзан ит кюнден-
кюннге огъурсузланым барады.

ОГЪУРСУЗЛУКЪ ат. Огъур-
суз хал. Огъурсузлукъ бла аны
киши озаллыкъ туююл эди.

ОДАЛ: одал чапыракъ. Ча-
пыракъларыны баш жанлары
сыйдам эм сууукъ, тюп жанла-
ры уа жумушакъ, энишге са-
лыннган кѣпжыллыкъ кырдык
битим.

ОЖАКЪ ат. Юйню башында
печьден тютюн чыгъарча ишлен-

иңе жер. Ожакны кзуруму.
Ожакдан тютюн чыгады. Δ
Ожакдан кзурум тюшгенча.

ОЗ эт. 1. Иште, эришиуде
д. а. к. башха затда алгъа
чыкъ, бирсилени хорла. Спорт
эришиудеде бизни команда бир-
силени озду. Ол мени чабып оз-
ганды. Окзууда аны мен оза-
ма. 2. Бир затны ичи, къаты
бла ёт. Машинала бизни юю-
бюзню жаны бла озадыла. Арба
сюргюню ичи бла озду. 3. Озуп,
ётюп кет (заманны юсюнден).
Жаш аскерден келгенли жыл
озду. Кюнле, бири бирин ашыра
озадыла. Δ Озган жауунну
жамычы бла кзууганлай. Оз-
ган ишге кзар жауар. 4. кёч.
Мардадан чыкъ, тапсыз зат эт.
Ол энди асыры озуп тебиреген-
ди. Озма да, тохта, этгенинг бол-
лукду. 5. Артыкъ бол. Этгени-
биз озуп да боллукду. «Тёрт-
ге» уа аны жууабы озуп да тий-
ишлиди.

ОЗГЪУР сыф. 1. Асыры оз-
ган, артыкъ. Озгур акъыл.
Озгур кишилик. Δ Озгур жи-
гитлик — адамны башына кзай-
ггы. 2. жийирг. Уялмаган,
тартымаган, адепсиз, осал
къылыкты. Озгур тишируу.

ОЗДУР эт. 1. Заманны ёт-
дюр. Сау жылны ишлемегенлей
оздурдула. Ол жашаууну кёбю-
сюн кзайггы бла оздурганды.
2. Заманында кзарама, эс бур-
ма. Сабан ишлени оздуруп бара-
дыла. Эгечим аурууун кзарат-
май оздурду. 3. Бир затны къа-
ты, ичи бла элт, бардыр. Арба-
ланы нартюх бахчаны кыйыры
бла оздурдула. Темир жол бла
оздур. 4. кёч. Мардасындан кёп
эт. Ашны тузун оздур. Оздуруп

аша. Δ Оздуруп ашасанг, бал-
жау да кусдурады.

ОЙ I межд. 1. Къоркъган-
ны, кзууаннанны билдиреди.
Ой, нечик ариу кююздю! Ой,
Аллах ыразы болсун сизге! Ой,
не этесе, жанымы ала эдинг да!
2. Адамгъа айланып селешген-
де хайырланылады. Ой эгечим,
былай кел! Ой анам, не дейсе?

ОЙ II ат. Оюм, акъыл де-
генле бла бир магъанада. Ала-
ны ойлары башха эди. Δ Ой
жетмеген жерге бой жетмез.

ОЙ III эт. 1. Буз, аудур.
Эски юйлени ойдула. Малла ху-
наны ойгандыла. 2. кёч. Ишни
буз, тапсыз эт. Ишибизни оя-
гъа айланганла бардыла. Ишни
ойган тынчды, кзураган
кыйынды ансы. 3. Кесип ал
(кийимни жагъасын, женглерин
д. а. к. жерин). Кызчыкъ кс-
тюмну женглерин уста ойду.
Пальтону кзолтукъ ойганы
тапсызракды. Жыйрыкны
жагъасын асыры уллу ойдула.

ОЙЛА эт. Оюм эт, сагъыш
эт. Ойламай селешме. Ишни
ойлап эт. Δ Ойнап айтсанг да,
ойлап айт.

ОЙЛАШ ат. Ойла деген бла
бир магъанада. Ойлашып кё-
рюгюз.

ОЙМАКЪ ат. Тикген заман-
да ийне чанчылмаз ючюн, бар-
макгъа кийилиучю, метал-
лдан этилген керек. Оймакъ
кибик. Алтын оймакъ.

ОЙНА эт. 1. Жубан, кёз ач,
эрикгенинги кетер. Сабийле ар-
базда ойнайдыла. 2. Заманны
кзайсы болса да бир оюн бла оз-
дур. Ала футбол ойнайдыла.
Шахмат ойнаргъа сюебиз. 4.
Къыт (облигацияны юсюнден).
Мени лотереям ойнаганды. Об-

лигацияларым эки минг сом ойнадыла. 4. кёч. Безире, лакырда эт. Ол алай кёлю бла угзай, ойнап айтханды. Δ Ойнай-ойнай, кёз чыгзар. Ойнай билмеген уруп кзачар.

ОЙНАТ эт. Эрикгенин кетер, жубат, кёз ачдыр. Сабий-лени ойнатып келдик.

ОЙНАУУКЪ сыф. Сабырлыгы болмагъан, озгъур. Ойнауукъ кёзле.

ОЙСУРА эт. Ынычха (ауругъанны юсюнден). Жаш ойсурап жатады.

ОЙТ-ОЙТ-ОЙТ межд. Сейирсингенни билдиреди. Ойт-ойт-ойт, кзайдан чыкздынг?!

ОКТЯБРЬ ат. 1. Жылны онунчу айы. Октябрь кюз арты айды.

ОКЪ ат. Патронну ичине бегитилген, кзурчдан неда кзоргъашинден этилген, кыйыры жютю неда дуппукъ гитче зугул снаряд. Окзсуз патрон. Автоматны огзу. Δ Окъ да жерине жетип суууйду. Окзсуз ушкок экеуленни кзоркзутур.

ОКЪА ат. Кийимге омакълыкыгъа тигилиучю, алтын, кюмюш бетли жылтырауукъ халы. Алтын окъа. Кюмюш окъа. $\square$ Окъа кзумач парча деген бла бир магъанада. Окъа чалыу окъа деген бла бир магъанада. Окъа бёрк алтын окъа бла жасалгъан тиширыу бёркчюк.

ОКЪ-ТОП кзауж. ат. Сауутсаба деген бла бир магъанада. Аскер бёлекни огзу-тобу хазырды.

ОКЪУ эт. 1. Жазылгъанны ичингден неда эшитдирип айтып ангыла. Китап окзу. Эшитдирип окзу. Ичингден окзу. Кесгин окзу. 2. Бил, эсингде тут. Дерс-

леринги окзу. 3. Билим ал. Университетде окзу. Шахарда окзу. Устазгъа окзу. Δ Окзугъан акгыл окзуйду. 4. Дерследе бол. Аудиторияда окзу.

ОКЪУТ эт. Юйрет, билим бер. Сабийлени окзут. Ана тилден окзут.

ОКЪУУ ат. 1. Билим. Окзууу болгъан адам. Δ Окзуу нюрдю, окзумагъан кёрдю. 2. Жашауда болгъан затланы юслеринден теория болумла. Табийгзатны юсюнден окзуу. 3. Билим, усталык алыу. Окзууда барыбызны да Осман озады. 4. Айгъакълаучуну орунунда келсе: окзуу (3-чю магъ.) бла байламлы. Окзуу жыл. Окзуу керекле.

ОКЪУУЛУ сыф. Окзууу болгъан. Окзуулу адам. Δ Окзуулу эл озар, окзуусуз эл тозар.

ОКЪУУСУЗ сыф. Окзууу болмагъан. Окзуусуз адам.

ОКЪУУЧУ ат. Школда неда орта окзуу заведенияда окзугъан адам. Школну окзуучулары. Училищени окзуучусу. Югюлю окзуучу.

ОЛ алм. 1. бетл. Ючюнчю бетни кёргюзтеди. Мен келдим, ол а кетди. Ол айтханча этдик. Сен билгенни ол да биледи. 2. кёрг. Узакъдагы затны неда озгъан заманны кёргюзтеди. Ол жаш. Ол кезиуде. Ол жыллада. Ол кюн окзуна.

ОЛЛАХИЙ межд. Бир затны болгъанына, кертилигине ийнандырып ючюн айтылады. Оллахий, ангыламагъанбыз, Оллахий, тюз айтды.

ОЛЛАХИЙ-БИЛЛЯХИЙ межд. Оллахий дегенни магъанасын кючлендиреди. Оллахий-билляхий, арыгъанбыз!

ОЛСАГЪАТ заман. сёзл. Терк окъуна. Олсагъат отха къазан асылды. Олсагъат алай-гъа эки атлы жетдиле.

ОЛСАГЪАТДА заман. сёзл. Ол айтылгъан заманда. Олсагъатда алайда адам болмагъан-ды.

ОЛСАГЪАТДАН заман. сёзл. Терк окъуна, мычымай. Олсагъатдан ала жашны къолларын артына байладыла.

ОЛТАН ат. Аякъ кийимни тюп жаны, жерге тийген жаны. Чурукъну олтаны. Сахтиян олтан. Чарыкъны олтаны. Δ Киши элинде солтан болгъандан эсе, кеси элинде олтан бол.

ОЛТАНЛЫКЪ ат. Олтаннга жараулу материал. Резин олтанлыкъ. Сахтиян олтанлыкъла.

ОЛТУР эт. 1. Бир жерге чёк; антоними — тур 1. Шинтикге олтур. Диваннга олтур. Δ Олтурса — бийче, турса — эр киши. 2. Ары-бери барыр ючюн, самолётну, машинаны д. а. к. башха затны ичине кирип, орун ал. Самолётха олтур. Машина-гъа ючеу олтурадыла. 3. кёч. Тюрмеге тюш, тюрмеде тур. Ол эки жыл олтуруп чыкъгъанды.

ОМАКЪ I сыф. 1. Ариу, айбат. Омакъ быстырла. Омакъ костюм. 2. Жасаннган, ариу кийинген. Омакъ тишйрыу. 3. Алдау, ариу. Омакъ сёзле.

ОМАКЪ II хал. сёзл. 1. Ариу, айбат кёрюнюрча. Омакъ кийин. 2. Къыйдырып. Омакъ сёлеш.

ОМАКЪЛА эт. Омакъ эт, жаса. Ёлканы омакъладыкъ. Келин келлик отоуну омакъладыла.

ОМАКЪЛАН эт 1. Къошакълан, Омакъланып сёлеш.

2. Омакъ бол. Къызла, ариу кийинип омакъландыла.

ОМУРОУ ат. Аркъа жикдеден бири.

ОМУРОУЛУ сыф. Омуроулары болгъан. Омуроулу жаныуарла.

ОМУРОУСУЗ сыф. Омуроулары болмагъан. Омуроусуз жаныуарла.

ОН санчы. сан. 10 затны санын кёргюзтген санау, 10 деген тарихни аты. Он адам. Он кзой. Он кере. Δ Он кере бичда, бир кере кес. Он бармагъы алтын терек кибик.

ОНАЛТЫ санчы сан. 16 затны санын кёргюзтген санау, 16 деген тарихни аты. Оналты тууар. Оналты жылы толгъан жаш.

ОНАЛТЫНЧЫ тизг. сан. Оналты деген сёзден къуралгъан тизгинчи санау. Оналтынчы тизгин. Оналтынчы ёмюр.

ОНАЛТЫШАР юлюш. сан. Оналты деген сёзден къуралгъан юлюшчю санау. Сабийлени хар бирине оналтышар алма жетди.

ОНБЕШ санчы сан. 15 затны санын кёргюзтген санау, 15 деген тарихни аты. Онбеш адам. Онбеш ийнек. Онбеш жылы толгъан къыз.

ОНБЕШИНЧИ тизг. сан. Онбеш деген сёзден къуралгъан тизгинчи санау. Онбешинчи ёмюр. Онбешинчи тизгин.

ОНБЕШИШЕР юлюш. сан. Онбеш деген сёзден къуралгъан юлюшчю санау. Къоншуланы экисини да онбешишер кзойлары, алтышар тууарлары барды.

ОНБИР санчы. сан. 11 затны санын кёргюзтген санау, 11

деген тарихни аты. *Онбир кюн. Онбир адам.*

ОНБИРИНЧИ тизг. сан. Онбир деген сёзден кѳуралгъан тизгинчи санау. *Онбиринчи ёмюр. Онбиринчи тизгин.*

ОНБИРИШЕР юлюш. сан. Онбир деген сёзден кѳуралгъан юлюшчю санау. *Алагъа онбиришер жыл болады.*

ОНЕКИ санчы сан. 12 затны санын кѳргюзтген санау, 12 деген тарихни аты. *Онеки геген этдик. Онеки адам.*

ОНЕКИНЧИ тизг. сан. Онеки деген сёзден кѳуралгъан тизгинчи санау. *Онекинчи ёмюр. Онекинчи жыл.*

ОНЕКИШЕР юлюш. сан. Онеки деген сёзден кѳуралгъан юлюшчю санау. *Хар бирибиз онекишер дуру чалдыкъ.*

ОНЖЕТИ санчы сан. 17 затны санын кѳргюзтген санау, 17 деген тарихни аты. *Онжети ийнек. Онжети жылы толгъан жаш.*

ОНЖЕТИНЧИ тизг. сан. Онжети деген сёзден кѳуралгъан тизгинчи санау. *Онжетинчи жыл. Онжетинчи тизгин.*

ОНЖЕТИШЕР юлюш. сан. Онжети деген сёзден кѳуралгъан юлюшчю санау. *Онжетишер тауукъ. Онжетишер кзой.*

ОНОУ I ат. 1. Акъыл юйретиу (неда бериу). *Оноу бла болушуу. Оноу сорургъа.* 2. Бегим, акъыл, мурат. *Оюмсуз оноу. Иги оноу.* 3. Таматалыкъ. *Оноуну суйген адамла. Оноуну кзолда тутуу.* □ *Оноу эт 1) оноулаш 1 деген бла бир магъанада; 2) оноулаш 2 деген бла бир магъанада.*

ОНОУ II кѳауум. сан. *Оноу-*

лан деген бла бир магъанада. Ол бегимни жаратмагъанла оноу бола эдиле.

ОНОУЛАН кѳауум. сан. Он адам бирге. *Оноулан дырын жылдыла. Тууарчыла оноуландыла.*

ОНОУЛАШ эт. 1. Бир биринг бла кенгеш, бир бирге акъыл сор. *Экскурсиягъа барыгъа деп оноулашдыкъ. Тойну бардырыуну юсюнден оноулаш.* 2. Бегим эт. *Жыйылыуну кзалай бардырыллыгъыны юсюнден оноулашдыкъ.*

ОНОУЛУ сыф. Оноу бла этилген. *Оноулу иш. △ Оноулу иш оюлмаз.*

ОНОУСУЗ сыф. Оноу бла этилмеген. *Оноусуз иш.*

ОНОУЧУ ат. Оноу этиучю адам. *Кзырал оноучула. Элни оноучулары. △ Оноучу кеп болса, иш артха кзалыр.*

ОНСЕГИЗ санчы сан. 18 затны атын кѳргюзтген санау, 18 деген тарихни аты. *Онсегиз тууар мал. Онсегиз адам.*

ОНСЕГИЗИНЧИ тизг. сан. Онсегиз деген сёзден кѳуралгъан тизгинчи санау. *Онсегизинчи тизгин. Жашны онсегизинчи жылы барады.*

ОНСЕГИЗИШЕР юлюш. сан. Онсегиз деген сёзден кѳуралгъан юлюшчю санау. *Кзыланы хар бири фермада онсегизишер ийнек сауады.*

ОНТЁРТ санчы сан. 14 затны атын кѳргюзтген санау, 14 деген тарихни аты. *Бригадада онтёрт адам ишлейди. Онтёрт юйюр.*

ОНТЁРТЮНЧЮ тизг. сан. Онтёрт деген сёзден кѳуралгъан тизгинчи санау. *Онтёртюнчю тизгин. Онтёртюнчю параграф.*

ОНТЁРТЮШЕР юлюш. сан. Онтёрт деген сёзден кѳуралгѳан юлюшчю санау. Хар бирибиз онтёртюшер дуруну биченин батан этдик.

ОНТОГЪУЗ санчы сан. 19 затны атын кѳргюзтген санау, 19 деген тарихни аты. Онтогъуз студент. Онтогъуз ийнек.

ОНТОГЪУЗУНЧУ тизг. сан. Онтогъуз деген сёзден кѳуралгѳан тизгинчи санау. Жашны онтогъузунчу жылы барады. Аття минг тогъуз жюз онтогъузунчу жыл туугъанды.

ОНТОГЪУЗУШАР юлюш. сан. Онтогъуз деген сёзден кѳуралгѳан юлюшчю санау. Жашла тракторлары бла онтогъузушар гебен ташыдыла.

ОНУНЧУ тизг. сан. Он деген сёзден кѳуралгѳан тизгинчи санау. Онунчу тизгин. Онунчу февраль. Китапны онунчу бети.

ОНУШАР юлюш. сан. Он деген сёзден кѳуралгѳан юлюшчю санау. Аталары эки жашын да онушар кѳой, бирер ийнек берип айырды.

ОНЧА ат карт. Он бирча сураты болгѳан карт. Кѳарамашакѳ онча. Локзум онча. Сегизчаны онча бла жандым.

ОНОЧ санчы сан. 13 затны атын кѳргюзтген санау, 13 деген тарихни аты. Оноч эчки. Сентябрьни оночю.

ОНОЧЮНЧЮ тизг. сан. Оноч деген сёзден кѳуралгѳан тизгинчи санау. Оночюнчю март.

ОНОЧЮШЕР юлюш. сан. Оноч деген сёзден кѳуралгѳан юлюшчю санау. Эки бригадада да оночюшер адам барды.

ОНГ I сыф. Сол жаныны

бирси (кѳаршы) жанындагѳы. Онг кѳол. Онг жаны. Сууну онг жагѳасы. Δ Онг кѳолунг бла берсенг, сол кѳолунг бла алырса.

ОНГ II ат. Амал, мадар, кѳарыу. Онг тапсакѳ, солургѳа барлыкѳбыз. Ол бизни онгубузну алып турады. Онг бер.

ОНГ III эт. 1. Жауунну, кюнню кючю бла тюрсюнюнго тас эт. Кѳп жууула кетип, кѳлек онгганды. Жаулукѳ кюнде онгганды. 2. кѳч. Осал бол, эрши, тапсыз кѳрюн (адамны юсюнден). Жюреги сыннган, кѳайгѳылы тиширыу мычымай онгду.

ОНГ IV эт. Жетишимли болуу, иши тап болуу, насыбы тууу. Ол артда онгганладан болду. Аман ниетли адам онгмайды.

ОНГАЙ эт. сѳл. тил. Онгал деген бла бир магѳанада. Бизни ишибиз онгайып башлагѳанды.

ОНГАЛ эт. Тап бол, тюзел. Жашны кѳылыгѳы онгалды. Иш онгалгѳанды.

ОНГДУР эт. Тап эт, кѳлюне жет, ыразы эт, кереклисин тапдыр. Иш бла онгдур. Ол бизни онгдуругѳа ушамайды.

ОНГЛА эт. Онгун ал, хорла. Кѳызыл майкалы гѳжеф кѳк майкалы гѳжефни онглай башлады. Жауну онгладыкѳ.

ОНГЛУ сыф. 1. Кючю, ариулугѳу, саны, ѳлчеми д. а. к. башха заты бла озгѳан. Кѳарыуу бла онглу. Билими бла онглу. Ауурлугѳу бла онглу. Δ Онглу бла кюрешсенг, жазыкѳ этер, онгсуз бла кюрешсенг, сыйынг кетер. 2. Белгили, бирсиледен айырма. Онглу назмучу. Ресубликаны онглу артистлери.

ОНГСУЗ сыф. 1. Къарыусуз. *Онгуз жан. Δ Онгузгъа жакъ жокъ. 2. кѣч. Жарлы. Онгуз мялк. Онгуз юйюрле. Δ Онгузну чархы акъырын тѣнгерейди.*

ОНГСУН эт. Ыразы бол, ыразылыгъынгы билдир, жарат. *Ол бизни барганыбызны онгсунмагъанды. Биз аланы оноуларын онгсундукъ.*

ОНГУНА орун. сѣзл. Онг жанына. *Бирибиз онгуна, бирибиз да солуна тебиредик.*

ОПУРАКЪ ат арх. Кийим деген бла бир магъанада. *Юй ариуу — топуракъ, адам ариуу — опуракъ.*

ОР эт. Оракъ неда комбайн бла кесип, юздюрюп жый. *Арпаны ор. Будайны ор. Комбайн бла ор. Оракъ бла ор.*

ОРАЗА ат дин. Муслийманланы рамазан айда танг аласындан ахшамгъа дери ашамайичмей тургъан адетлери. *Ораза ачхан кюн. Ораза жапхан кюн. Ораза тутуу. Δ Ораза — къызгъанч юй бийчени чомарт айы.*

ОРАЙДА ат этн. Келин келтиргенде, къыз чыкъгъанда айттылычу халкъ жыр. *Киеу нѣгерле, орайданы айтып, къызны чыгъарын излейдиле.*

ОРАКЪ ат. 1. Къылкъылы эм башха битимлени, кырдыкны оруп ючюн хайырланылычу къол керек. *Будайны оракъ бла оруу. Оракъ бла кырдыкны оруу. Δ Оракъ — ауузлу, от — тилли. 2. Къылкъылы битимлени оруучу заман. Оракъны заманы жетди. Ол оракъ орган заманда туугъанды.*

ОРАКЪЧЫ ат ист. Оракъ бла къылкъылы битимни оруу-

чу адам. *Оракъчыла сабанны будайын оруп бошадыла.*

ОРАМ ат. 1. Адамла жашагъан жерде эки тизгин юйлени арасында машина, адамла жүрюген жер. *Къайсынны орамы. Кенг орам. Узун орам. 2. кѣч. Тышы, эшик. Сабийле орамдан жыйылыргъа сүймей эдиле. Ала орамда ёсгенчадыла. 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: орамдагъы, эшикдеги. Орам хапарла. Орам сабийле.*

ОРАМЧЫ сыф. сансыз. Хауле, орамдан жыйылмаучу. *Орамчы жашла. Δ Орамчылагъа санау болгъан, эски тоннга жамау болгъан.*

ОРНАЛ эт. Орунлаш, жашау этерге деп тохта. *Бизни элибиз тауну этегинде орналгъанды.*

ОРНАТ эт. 1. Терек зыгытны, соханны д. а. к. башха затны жерге къазып сал, бегит. *Школчула орамны эки жанына каштан тереклени зыгытларын орнатдыла. Тахтагъа хобуста зыгытланы орнатдыкъ. 2. кѣч. Тохташдыр, сал. Жангы жорукъну орнат. Аскербийни таматагъа орнатдыла.*

ОРНАШ эт. Орнал деген бла бир магъанада. *Жангы жерге орнашдыкъ.*

ОРТА ат. 1. Затны бир къыйырындан бирси къыйырына неда жан-жанына бирча узакълыкъда болгъан жери. *Сууну ортасы. Таланы ортасы. Орамны ортасы. 2. Айны, кечени, жылны д. а. к. башха затны экиден бири тауусулгъан кезиую. Кечени ортасы. Кюн ортада. Айны ортасы. Жылны ортасы. 3. кѣч. Адамланы бир бирлери бла келишиулери.*

Орта осалгага кетди. Органы айырыу. 4. Аралыктыны, заманны билдирген зат. *Ортадан беш жыл озду. Сахар бла элли ортасы кырык километрди.* 5. Айгъакълаучуну орунунда келсе: уллу, гитче да болмагъан. *Орта бойлу. Орта багъа.* □ **Орта** школ битеулю билим берген школ. **Орта билим** школ берген билим. **Орта ёмюрле** феодализмни кезиую. **Орта бармакъ** балан бармакъ бла сансыз бармактыны араларындагы бармакъ. **Орта кюн** бараз кюнню изындан келген кюн, ыйыктыны тёртюнчю кюню.

ОРТАКЪ ат. 1. Жерни, фатарны, малны, хакъ телеп, бир белгили заманга хайырланьргъа алыныуу, берилиую. *Жерни ортакъга алыу. Ортакъга берилген фатарла.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: ортакъга берилген неда алынган. *Ортакъ сабанлыкъ. Ортакъ юй. Ортакъ биченлик.* △ **Ортакъ** атдан тай иги. *Ортакъ юйге от тюшер.*

ОРТАКЪЧЫ ат. Ортакъга алыучу неда бериучю адам. *Жер ортакъчы. Мал ортакъчы.*

ОРТАЛЫКЪ ат. 1. **Орта** 1 деген бла бир магъанада. *Биз экибиз орталыкда кзалып турабыз.* 2. ист. Средняк. *Орталыклагъа советлени кыралы артык кзаты болмагъанды.*

ОРТАНЧЫ сыф. Тамата бла кичини ортасында туугъан. *Ортанчы жаш. Ортанчы кыыз. Ортанчы эгеч.*

ОРУЗЛАМА ат эск. Календарь. *Сураглары болгъан орузлама. Столда туруучу орузлама. Кзабыргзагга тагъылыучу орузлама.*

ОРУН ат. 1. Биреу неда бир зат тургъан, болгъан неда турлукъ, боллукъ жер. *Балга орунунда турады. Ложеде биринчи орунла. Китанны орунуна сал.* △ *Тюшген кёгет орунуна битмез.* 2. Зат салыныучу, ктыюлуучу жер. *Бал туз орун. Туз орун. Чибижи орун.* 3. Мал туруучу жер. *Ит орун. Мал орун. Тауукъ орун. Атланы орунга ур.* △ *Орунундан чыкзгъан итни бёрю ашар.*

ОРУНДУКЪ ат. Адам жатар кюнун этилген мебель. *Агзач орундукъ. Темир орундукъ. Экеулен жатхан орундукъ.* △ *Орундукъга кёре — жабыу, кзымылдагъаннга кёре — табыу.*

ОРУНЛАУЧУ: орунлаучу болуш грам. къайда? неде? кимде? къалайда? деген соруулагъа жууап этген болуш.

ОРУСЛУ ат. Кюнчыгъыш славян халктыны, Россей Федерацияны асламлы халктыны адамы. *Оруслу алимле. Оруслу жазыучула.*

ОРУСЧА хал. сёзл. Орус тилде. *Орусча сёлеширге. Орусча жырларга.*

ОРЧА: орча эт туюншгенлени айыр

ОСАЛ I сыф. 1. Аман, жараусуз, тапсыз. *Осал адам. Осал иш.* △ *Осал малчы даулашыучу болур. Осал шапаны оту жанмаз.* 2. Аман качестволу. *Осал алтын. Осал цемент. Осал гипс.*

ОСАЛ II хал. сёзл. Аман, тапсыз. *Осал ишлегенле. Осал жырлау.*

ОСАЛЛАН эт. Осал бол. *Иш осалланды. Арада халла осаллана башлагъандыла.*

ОСПАР I сыф. Уллу кёл-

лю, кесине асыры базыныучу.
Оспар адам. Оспар жашла.

ОСПАР II *хал. сёзл. Уллу кёллү болуп, кесине асыры ба-зынып. Оспар сөлөш.*

ОСУЙ *ат юр. Аталык эт-ген, къарагъан, ёсдюрген адам. Жаш кесини осуюн бек суюген-ди.*

ОСУЯТ *ат. Адамны биреуге неда бирлеге кесини мюлкюнү, ырысхысыны юсюнден ёлгюнчю жазып неда айтып этилген ти-леги, буйругъу. Атагы осуяты. Осуют этиу. △ Осуют ажал кел-тирмез.*

ОТ I *ат. 1. Жаннган, жа-рыкъ, бийик температурадагъы зат. От эт. Отну къызыуу. Чы-нар от. △ От — арыкъ, суу — семиз. От бла ойнагъан кёнчек-сиз кзалыр. □ От жагъа от эти-лиучю жер. От орун от этилиу-чю орун. От аягъы отоуну сый-сыз жери. От башы отоуну сый-лы жери. От юй ист. юйню та-матала туруучу, аш этилиучю отоуу.*

ОТЛА *эт. Кырдыкны ауу-зунг бла жулкъ (малны юсюн-ден). Тууарла агъач къыйырын-да отлайдыла. Анда мал отларча жерле кёндюле.*

ОТЛАУ *ат. Отларча жер. Отлауу болгъан жер. Былайны отлауу игиди.*

ОТЛУКЪ *ат. Жылыу берген эм энергия алып ючюн хайырла-нылгъан, жаныучу зат. Суу-сун отлукъ. Кзаты отлукъ. □ Отлукъ таш от чакъдырыр ючюн хайырланылыучу кзаты таш.*

ОТОУ *ат. 1. этн. Юйде жа-нгы юйленгенле туруучу бёлме. Келин отоу. Отоуну жасаргза. △ Отоу отдан тоймаз, келин*

хангдан тоймаз. 2. Юйню бёл-мелеринден бири (комната). Тёрт отоулу юй. Юйню уллу отоуу залды.

ОТУЗ *санчы сан. 30 затны атын кёргюзтген санау, 30 де-ген тарихни аты. Отуз кзой. Отуз жылы болгъан эр киши.*

ОТУЗУНЧУ *тизг. сан. Отуз деген сёзден къуралгъан тиз-гинчи санау. Отузунчу жылла. Кинотеатрда отузунчу тизгин.*

ОТУН *ат. От этерге хайыр-ланылыучу тууралгъан, жа-рылгъан агъачла. Чынар отун. Кёгагъач отун. Къургъакъ отун. △ Отуннга тебиреген балтасын унутур.*

ОТУНЧУ *ат. Отун хазырлау-чу адам, иши отун хазырлау болгъан адам. Байны отунчу-су. △ Отунчу ёлсе, оту-сууу кзалыр, мараучу ёлсе, чакъгъы-чы, кзууу кзалыр.*

ОУ I *межд. Къоркъгъанны, сейирсингенни билдиреди. Оу! Жанымы ала эдинг да! Оу, мен харип!*

ОУ II *сыф. Болумсуз, хо-мук, эринчек. Ол а бизден да оуду. Бири оу да, бири шау.*

ОХ *межд. 1. Ыразы болууну, къууаныуну билдиреди. Ох деп жашайбыз. Ох деп турадыла. 2. Кёл кенгдириуню билдиреди. Ох, нечик иги болду! Ох-ох-ох! Унамай эдинг да, тур алай!*

ОХО I *межд. Сейирсиниуню билдиреди. Охо, кзайдан чыкъ-дыгъыз?! Охо, сенде уа оюнла бар кёреме!*

ОХО II *хаул. кес. Адамны бир затха ыразылыгъын, угъай демегинин билдиреди. Бизге ке-ле келирсиз да? — Охо. Охо, сен айтханлай болсун.*

ОЮЛ эт. 1. Бузул, ау, жа-
рлусуз бол. *Жер тепген кюн та-
лай юй оюлду. Жар оюлду. Ху-
на оюлду.* △ *Жар оюлдукъ бол-
са, — чыпчыкъ аягъындан.* 2.
кёч. Тапсыз бол (ишни юсюнден).
Аланы планлары оюлду. 3. кёч.
Кёлсюз бол, мудах бол, салпы-
лан. *Жаш бюгюн нек эсе да
оюлуп турады.*

ОЮМ ат. 1. Ойлагъан, са-
гъыш этген зат. *Аланы оумла-
ры тюздү. Ол кесини оумун бил-
диреди.* 2. Къаллай да болсун бир
ишни юсюнден тохташдырыл-
гъан фикир, бегим. *Сагъышдан
оюм чыгъады. Ахырында был-
лай оюмгъа келдик.* 3. Акъыл.
*Оюму болгъан адам. Хар адам
кесини оюмуна кёре сёлешеди.*
△ *Оюму болмагъан ишни ичи-
не ояр.*

ОЮМЛА эт. Сагъыш эт.
*Оюмлап сёлешиу. Оюмлап ай-
тыу.*

ОЮМЛҮ I сыф. 1. Ангылауу
болгъан, эсли, акъыллы. *Оюм-
лу адам.* 2. Оюм бла, эслеп этил-
ген, тап, тюз. *Оюмлу иш.
Оюмлу план. Оюмлу оноу.*

ОЮМЛҮ II хал. сёзл. Оюм
этип, эслеп. *Хар затха оюмлу
кгараргъа керекди. Ахчаны оюм-
лу жой. Оюмлу сёлеш.*

ОЮМСУЗ I сыф. Ойламай
этилген, тапсыз. *Оюмсуз иш.
Оюмсуз оноу. Оюмсуз план.
Оюмсуз бегим.*

ОЮМСУЗ II хал. сёзл. Оюм
этмей, ойламай. *Оюмсуз сёле-
шиу. Ахчаны оюмсуз жойдукъ.*
△ *Оюмсуз атлагъан ажалсыз
ёлор.*

ОЮН ат. 1. Адам эрикген-
де, солугъанда, спорт эришнüle-
де этген иш. *Шахмат оюн. Карт
оюн. Спорт оюнла.* 2. Уста амал.
Циркачланы оюнлары. 3. кёч.
Тапсыз къылыкъ. *Тыншчыкъды
деп тургъан сабий бизге оюнла
кёргюзтүп башлады.* 4. кёч.
Безиреу, лакъырда, чам. *Оюнну
билмеген адам.* △ *Оюн оюн
болса да, боюннга ургъан оюн
туйюлду.*

ОЮНЧАКЪ ат. Сабий ой-
научу зат, илляу. *Сабий оюн-
чакъ. Тюрлю-тюрлю оюнчакъла.
Ёлканы оюнчакълары.*

ОЮУ I ат. Къумачда, ме-
бельде д. а. к. башха затлада
этилген сурат. *Кийизни оюула-
ры. Оюулары болгъан къумач.
Орундукъну оюулары.*

ОЮУ II ат бич.-тикг. Кийим-
ни оюлуп эшилген, тигилген же-
ри. *Жыйрыкъны женг оюу.
Жюн кёлекни кёлтукъ оюу.*

ОЮУЛУ сыф. Оюулары
болгъан. *Оюулу къумач. Оюулу
терезе жабыу. Оюулу стол.*

ОЮУСУЗ сыф. Оюулары
болмагъан, сыйдам. *Оюусуз
къумач. Оюусуз кийиз.*

П

ПАЛАХ ат. Ачыулу иш. Ала-
гъа бир палах болгъан болур.
Палахдан къутулуу.

ПАРАХАТ сыф. Тынч, къай-
гъысыз, къаугъасыз. *Хар зат
парахатды.*

ПАРИЙ ат. Уллу ит. Парий кюнюкле. Кёксюл парий.

ПАТЧАХ ат. 1. Къыралгъа къуру кеси таматалыкъ этген адам. Патчахны заманында. Египетни патчахы. Россейни патчахы. Δ Патчахла да аналарындан жалан туугъандыла. 2. кёч. Бек иги, сыйлы адам неда жаныуар. Ол бизни патчахыбызды. Аслан жаныуарланы патчахыды. 3. карт. Короналы эр киши сураты болгъан карт. Мен патчах бла чыкъдым. Ол мени патчахымы кгапды.

ПАШОТ ат. 1. Эритилип, юсюне мухур уругъа неда жабышдырыгъа хайырланылыучу, тюрсюню, чайыры болгъан къаты зат (сургуч). Посылканы пашотун ачдыкъ. Шешаны пашоту ууалды. 2. сёл. тил. Сирнек деген бла бир магъанада. Ол менден пашот тиледи.

ПЕЛИУАН ат. 1. Бек къарыулу адам, деу. Пелиуанла тутушдыла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: бек къарыулу. Пелиуан жаш.

ПИРИНЧ ат. 1. Къылкылы битимде ёсюучю, ашарыкъ этилиучю, акъ зугул бюртюкле.

Къытай пиринч. Уллу бюртюклю пиринч. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: пиринчден этилген. Пиринч баста. Пиринч как. Пиринч хантус.

ПОРУНХУ ат. Чириген агъачны ууалып тюшюучю мурулары. Жеркни порунхусу.

ПУЛГУРА ат. Къаурасын дан сыбызгъы этилиучю ханс битим. Къарт кзойчу пулгурадан сыбызгъы этди.

ПЫРХ эрикл. сёз. 1. Кюлген тауушну билдиреди. Аны эшитгенде, кызыла пырх деп кюлдюле. 2. Атны, къадырны, эшекни бурун тешиклеринден чыкъгъан тауушну билдиреди. Къышхыр ашай тургъан эшекни пырх-пырх этген тауушу эшитилди.

ПЫРХЫЛДА эт. Пырх-пырх эт. Къадыр пырхылдады. Атны пырхылдаганы.

ПЫС эрикл. сёз. Отда чий отунланы тауушун билдиреди. Отунла, пыс-пыс эте кетип, жандыла.

ПЫСЫЛДА эт. Пыс-пыс эт. Отда чий отунла пысылдап жанадыла.

С

САБАКЪ ат. Битимни къаурасы, тёммеги. Нартюхню сабагъы. Сибиртгилик хансны сабагъы.

САБАН ат. Урлукъ себилиучю жер. Будай сабан. Орулгъан сабан. Δ Сабаны болмагъанны саламы болмаз. $\square$ Сабан агъач жер сюрюучю адыр.

Сабан той жер сюрюрге чыгъарны аллында этилиучю той. Сабан чыпчыкъ кёксюлдюм, узун къуйрукълу чыпчыкъ.

САБАНЛЫКЪ ат. Сюрю жер. Сабанлыкъгъа мешхут чачыу.

САБАНЧЫ ат. Сабанда ишлеучю адам. Сабанчыланы бри-

адасы. Δ **Сабанчы жауунну кюсер, арбачы кзургзакзны кюсер.**

САБИЙ ат. 1. Адамны бала-сынны гитче заманы. *Кзыз сабий. Эмчекдеги сабий.* Δ **Сабий кѣргенин унутмаз.** 2. Айгъакъ-лаучуну орунунда келсе: сабий-леге деп этилген, жазылгъан д. а. к. **Сабий кийим.** **Сабий литература.**

САБИЙ-БАЛИЙ кзауум. ат. **Сабийле, Сабий-балий не ишлейдиле?**

САБИЙЛИК ат. **Сабий заман.** *Жаш сабийликден чыкзгзанды.*

САБИЙ-СЮБЮЙ кзауум. ат. **Сабий-балий** деген бла бир магъанада. *Сабий-субюй гюлле жыя айланадыла.*

САБЫР I сыф. 1. **Жууаш,** тынч. *Сабыр адам. Сабыр кзарам.* 2. Тѣзюмлю, басымлы. *Сабыр кзылыкз. Сабыр акзыллы.* Δ **Сабыр туюбю — сары алтын.**

САБЫР II хал. сѣзл. 1. *Ашыкъмай. Сабыр сѣлеш. Сабыр айт.* 2. *Акъырын. Сабыр атла. Сабыр ишле.*

САБЫРЛАН эт. **Сабыр бол.** *Даулаш сабырланды. Устаз сабырланып сѣлешеди.*

САБЫРЛАНДЫР эт. **Сабыр эт,** тынчайт. *Жаш жюришюн сабырландырды.*

САБЫРЛЫКЪ ат. 1. *Басымлылыкъ, тѣзюм. Сабырлыкз кимге да бек керекди.* 2. *Мамырлыкъ. Халкзгза сабырлыкз келди.*

САГЕЛ сыф. **Жыртыкъ-жыртыкъ** болгъан кийим. *Сагел кѣнчек. Сагел женгле.*

САГЕЛЛЕ эт. **Сагел эт.** *Жашчыкз кѣлегин сагеллеп келди.*

САГЪАЙ эт. **Сакъ болуп**

къара, тынгыла. *Кзайгзгыгза сагъай. Сагъайып тынгыла.*

САГЪАЙЫУЛУ хал. сѣзл. **Сакъ, тынгысыз.** *Сагъайыулу тынгыла.*

САГЪАТ ат. 1. **Заманны билдириучю зат.** *Алтын сагъат. Кварц сагъат. Бууун сагъат. Кзабыргза сагъат.* 2. *Алтмыш минутха созулгъан заман. Сагъат бла жарым. Жыйылыу онеки сагъатда башланырыкзды.* 3. *Заман деген бла бир магъанада. Сен келген сагъатда. Мен юйде болгъан сагъатда.* $\square$ **Сагъат бау сагъатны буууннга бегитиучю, кысыучу зат.**

САГЪАТЧЫ ат. **Сагъатлагъа ремонт этиучю адам.** *Сагъатчы сагъатымы ишледи.*

САГЪЫН эт. 1. **Эсгер деген** бла бир магъанада. *Озгъан жылланы сагъын.* 2. *Эсине сал. Тилегими таматагза сагъындым.*

САГЪЫШ ат. **Оюм.** *Сагъышланы чачдыкз. Сагъышха кет.* Δ **Сагъыш — кзартлыкзгза суюнчю.**

САГЪЫШЛАН эт. **Сагъыш эт.** *Кзарт сагъышланды.*

САГЪЫШЛЫ I сыф. 1. **Сагъышы болгъан, сагъыш этген.** *Сагъышлы адам.* 2. **Сагъыш этдирген.** *Сагъышлы иш. Сагъышлы сыфат.*

САГЪЫШЛЫ II хал. сѣзл. **Сагъыш этип.** *Сагъышлы кзара. Сагъышлы тынгыла.*

САГЪЫШСЫЗ сыф. 1. **Оюмсуз.** *Сагъышсыз оноу. Сагъышсыз иш.* 2. **Жарсымаучу, кзайгъырмаучу.** *Сагъышсыз адам. Сагъышсыз жашау.*

САДАКЪ ат. **Жаягъа бау тартылып этилген сауут.** *Садакз атып эришиу.*

САДАКЪА ат дин. Жарлыгъа берилген зат. *Садакъа жыйуучула. Садакъа тийишли адам.*

САДАКЪАЧЫ ат. Садакъа алыучу адам. *Садакъачы садакъа жыя айланады. Δ Садакъачы ач жыл кысар. Садакъачы садакъачыны сыймейди.*

САЗ сыф. Къансыз, акъсылдым. *Аны бети сазды.*

САЗБЕТ сыф. Саз бетли. *Сазбет сабий. Сазбет тиширыу.*

САЙ сыф. Терен болмагъан; антоними — терен I (1). *Сууну сай жери. Сай табакъ.*

САЙГЪАКЪ ат. Жютю мюйюзлю, тюзледе жашаучу кийик. *Къазахстанны бла Калмыкияны тюзлеринде сайгъакъла кѣпдюле.*

САЙЛА эт. 1. Айырып ал. *Сюрюден эки кзой сайладыкъ. Δ Сайлагъаннга — чий гыржын. 2. Къарап айыр, жарат. Кзыз сайла. Киеулук сайла.*

САЙЛАМА сыф. Бек иги. *Сайлама урлукъ. Сайлама назмула.*

САЙЛАМЛЫ сыф. Сайлама деген бла бир магъанада. *Сайламлы ишчиле. Сайламлы китап.*

САЙЫН сонг. Заманны неда бир затны саналгъанын билдиреди. *Ай сайын. Эрттен сайын. Хар юй сайын. Анча сайын.*

САКЪ I сыф. 1. Эслеп этиучю. *Сакъ къалауур. Сакъ адам. Δ Сакъ юйюне сау барыр. 2. Къайгъырыулу, уллу кѣллю болмаучу. Башына сакъ адам. Ол сабийлеге бек сакъды.*

САКЪ II хал. сѣзл. Эслеп. *Сакъ атла. Тѣгерекге сакъ къара. □ Сакъ жауун къаты жаугъан жауун.*

САКЪАЛ ат. 1. Бетни тюп жаны. *Жютю сакъал. Кзынгыр*

сакъал. 2. Бетни тюп жанында ѳсдюрюлген тюкле. Къалын сакъал. Къара сакъал. Δ Сакъаллыны сакъалсыз алдар.

САКЪАЛЛЫ сыф. Сакъалы ѳсген. *Сакъаллы сурагчы.*

САКЪАТ ат. Къыяулу адам. *Ата журт урушну сакъатлары. Сакъатланы юйю. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: сакъатлы деген бла бир магъанада. Сакъат адам.*

САКЪАТЛЫ сыф. Къыяулу деген бла бир магъанада. *Сакъатлы сабий.*

САКЪАУ ат. Атлада, эшекледе болуучу жугъушлу ауруу. *Атны сакъауу бар эди.*

САКЪЛА эт. 1. Биреуню келлигин, бир затны боллугъун билип, бир белгили заманны бир жерде тур. *Ингирни сакъла. Тенглеринги сакъла. 2. кѣч. Умут эт. Биреуден игилик сакъла. 3. Асыра. Кзышха сакъла. 4. кѣч. Къоруула. Намысынгы сакъла. Саулукъну сакъла. 5. Урлатма, алдырма, къору. Тюкенни сакълагъан адам. Ит кзошну сакълайды. 6. Бузма (жорукъну, низамны). Низамны сакъла. 7. Заран болмазча эт. Кесинги отдан бла суудан сакъла.*

САКЪЛАУУР ат сѣл. тил. *Къалауур деген ба бир магъанада. Сабанланы сакълаууру.*

САКЪЛЫКЪ ат. Сакъ бола билмеклик. *Сакълыкъ бла жюрю. Δ Сакълыкъ сакъат келтирмез.*

САКЪМАНЧЫ ат эск. Къый къозлатыучу адам. *Сакъманчыла кзойчулагъа болушадыла.*

САКЪЧЫ ат. Къалауур деген бла бир магъанада. *Сабанланы сакъчылары.*

САЛ I эт. 1. Бир затны бир жерге сюе, орнат, сукъ. *Китаны столгъа сал. Ахчаны хуржуннга сал.* 2. кѣч. Кюч, кыйын д. а. к. зат кѳорат. *Кючюню салып ишле. Ол бизге кѣп кыйын салгъанды.* 3. Орнат, тохташдыр. *Окзуугъа сал. Ишге сал. Кзулукъгъа сал.* 4. Ишле (мекам, кѣпюр д. а. к. зат). *Эл башында юй салдыкъ. Кѣпюр сал. Эсгертме сал. Къабыргъа сын таш сал.* 5. Жазып белгиле. *Эн сал. Диктантха багъа сал. Юйлеге номерле сал.* 6. Адамла кѳюрча эт (спектакльни, кинону юсюнден). *Драма театр жангы спектакль салды.* 7. Къаллай да болсун бир халны болдур. *Къайгъы сал. Жарсыу сал.* 8. Битдирир ючюн жерге ат, кѣм. *Урлукъ сал. Картоф сал.* 9. Кийдир, такъ, бегит. *Атха хамут сал. Кѣлекге тюйме сал.* 10. Эт, бегит. *Юйге кирит сал. Эшикни чюйюн сал.* 11. Почта бла барырча эт. *Письмо сал. Посылка сал.* 12. Тѳелерча, берирча эт. *Жасакъ сал. Тазир сал.* 13. Ишлерча эт, кѳур. *Магнитофонну сал. Телевизорну сал. Радиону сал.* 14. Ишлеп, жарашдырып, кийир. *Чалгъыгъа сап сал. Чыккыргъа кзуришоу сал.* 15. кѣч. Ур, жетдир. *Къашына сал. Кзулакъ артына салып жибер.*

САЛ II ат. Ёлюк деген бла бир магъанада. *Аппаны салын туудукълары чыгъардыла.* □ Сал эт ёлтюр. Сал бол ёл.

САЛАМ I ат. Шуѳх халны билдирген сѳз. *Салам айтдыр. Аны саламын ал.* □ Салам бер саламлаш деген бла бир магъанада.

САЛАМ II ат. 1. Къылкылы

битимлени мирзеулерин алгъандан сора къалгъан затлары. *Будай салам. Арпа салам.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: саламдан этилген. *Салам тѳешек. Салам мулжар.*

САЛАМЕЛИК ат вет. Жу-гъушлу ауруу. *Тууарлагъа саламелик кирди.*

САЛАМЛАШ эт. Шуѳх халынгы салам айтып билдир. *Къонакъла бла саламлаш.*

САЛАУАТ ат дин. Намазда окъулуучу дууаны кесеги. *Салауат сал.*

САЛАХ ат дин. Мууазинни неда эфендини минарадан кычырып билдириую. *Эфенди салах кычырды.* □ Салах сал минарадан кычыр. Салах тарт салах сал деген бла бир магъанада.

САЛКЪЫН I ат. 1. Хычыуун, аз сууукъчукъ. *Тауда салкынды.* 2. Кюн тиймеген жер. Терек салкында олтурабыз.

САЛКЪЫН II сыф. Хычыуун кѳюннген. *Салкыын кюн. Салкыын жел. Салкыын жер.*

САЛКЪЫНЛЫКЪ ат. Кюнден, жауундан сакълар ючюн, адам башына жайып тутуучу зат. *Тиширыу салкыынлыкъ. Къара салкыынлыкъ. Къолан салкыынлыкъ.*

САЛМА ат. Атны, эшекни эки жанлы жюгю. *Бичен салма. Бишлакъ салма.*

САЛПЫ сыф. Энишге салынган. *Салпы бѳрк. Итни кзулакълары салпыдыла.*

САЛПЫЛАН эт. 1. Энишге салын. *Кючюкню кзулакълары салпылангандыла.* 2. кѣч. Мудах бол. *Жаш салпыланып турады.*

САЛТА ат. Уллу чёгюч.
Салта бла темир туююу.

САЛЫМ ат эск. Бир затха ахча кьоратыу, жоюм (вложение). *Капитал салымла. Къырал салымла.*

САЛЫН эт. Тагъыл, энишге созул, узатыл. *Жаш, турникде салынып, талай заманны турду.*

САЛЫНМАКЪ сыф. Энишге салынган. *Салынмакъ аулу кёнчек.*

САМАРКЪАУ ат. 1. Лакъырда, чам. *Самаркъауну ангыламагъанла боладыла.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: лакъырда, чам этген. *Самаркъау жыр. Самаркъау назму.*

САМАРКЪАУЛА эт. Самаркъау эт. Ол адамланы самаркъауларгъа ёчдю.

САМАРКЪАУЧУ ат. Самаркъау этерге ёч адам. *Самаркъаучугъа суююп тынгыладыкъ.*

САМПАЛ ат. Саутну кьол бла басып, тартып атдырыучу жери. *Ушкокну сампалы. Автомагны сампалы. Керохну сампалы.*

САМЫР ат. Огъурсуз ит (къуйругъу кесилген). *Ыстауатны уллу самыр сакълайды.*

САН I ат. 1. Кьолла, бутла. *Аны санлары ауруйдула.* 2. Адамны чархы. *Санны кийим ариу кёргюзтеди.* △ *Саны сау-ну жаны сау. Саны жарты не-ден да жарты.* □ *Сан-сан эт санла* деген бла бир магъанада.

САН II ат. 1. Затны ненча болгъаны. *Малны саны. Адамланы саны.* 2. грам. Тилни морфология мадарлары бла затланы жангыз неда кёп болгъанларын билдирген грамматика ка-

тегория. *Кёплюк сан. Бирлик сан.*

САНА эт. 1. Санын тохташдыр. *Ахча сана. Къойланы сана.* 2. Бир бири ызындан айт. *Ол бизге этген ахшылыкъны санаргъа да къыйынды. Саначы, ненча адамгъа юй ишленгенди.* 3. Эсге ал, эсепле. *Ол бизни жукъгъа да санамайды.* 4. Къаллай да болсун бир оюмгъа тохташ. *Биз аны жокъгъа санап къойгъанбыз. Кесинги кёп билгеннге санама.*

САНАУ ат грам. Тилни затны санын, тизгинде орунун, къауумун, ненча юлюш болгъанын кёргюзтген кесеги. *Санчы санау. Тизгинчи санау. Къауумчу санау. Юлюшчу санау.*

САНАУСУЗ сыф. Асыры кёпден, санаргъа къыйын болгъан. *Санаусуз ырысхы. Санаусуз мал.* △ *Санаусуз кюнюнж жокъ, хыйсапсыз мюлкюнж жокъ.*

САНДЫРА эт. 1. Ауруу къызыуундан тели-мели сёлеш. *Саусуз сандырайды.* 2. кёч. *Жанша, магъанасыз затла айт. Ол алай сандырай туруучуду.*

САНДЫРАКЪ I ат. Эски къарачай-малкъар чам халкъ тепсеу. *Ала сандыракъны тепсейдиле.*

САНДЫРАКЪ II ат. 1. Бош, магъанасыз сёзле. *Жашланы сандыракълары.* 2. Адамны ауруу къызыуунда айтхан сёзлери. *Саусузну сандырагъы.*

САНЖОХ ат. Къыйыу деген бла бир магъанада. *Жыйрыкъны санжоху. Санжохлу тон.*

САНЖОХЛА эт. Санжох сал. *Жыйрыкъны этегин санжохла.*

САНКЪЫЛЧАКЪ ат анат. Хайыуанны аш эритиучю орга-

ны. *Кзойну санкзылчагзы. Санкзылчаг сохта.*

САНЛА эт. Малны мыллыгын сан-сан эт. *Кзой учаны санла.*

САНЛЫ сыф. Санлары улуу. *Санлы жаш. Санлы адам.*

САНСЫЗ I сыф. 1. Эс бурчча болмагъан. *Сансыз ауаз. Сансыз хал.* 2. Саны кѣп болгъан. *Сансыз ырысхы. Сансыз ахча.* 3. Иги эсленмеген, кѣрюм-союз. *Сансыз юйчюк. Сансыз кзонакз.*

САНСЫЗ II хал. сѣзл. 1. Эс бурмай. *Сансыз кзара. Сансыз ышар.* 2. Кѣл салмай. *Жаш топну, сансыз атып, сеткагза тюшюрдю.* □ *Сансыз бармакз кѣолну чыначыкз бла орта бармагзыны араларында бармакз.*

САНСЫЗЛА эт. сѣл. тил. Сансыз эт, къайгъырма. *Ол бизни айтханыбызны сансызлап кзойду.*

САНСЫЗ-САНАУСУЗ мард. сѣзл. Бек кѣп. *Сансыз-санаусуз машинала. Сансыз-санаусуз жулдузла.*

САНСЫНМА эт. угъайл. *Жукъгза санама. Жаш аланы сансынмады.*

САНТ I ат. 1. Сандыракъ II (2) деген бла бир магъанада. *Ауруганнны санты.* 2. ц диал. Аман сѣз. *Жашчыкз сант айтыргза юйрендн.*

САНТ II сыф. Эссиз, сер. *Сант адам. Ол энди сант болгзанды.*

САНГА бетл. алм. Сен деген алмашны бериучю болуш формасы. *Санга айтабыз. Санга барлыкзбыз.*

САНГЫРАУ сыф. 1. Къулакълары эшитмеген. *Сангырау кзарт.* △ *Сангырау эшитгенин*

айтыр, сокзур кѣргенин айтыр. 2. кѣч. *Тунукз, ачыкз эшитилмеген. Сангырау ауаз. Сангырау таууш.*

САП ат. Адырны кѣол тууучу жери. *Кюрекни сабы. Бичакзны сабы.* △ *Балтада, сапда да барды.*

САПАЛ ат. Кѣнчек бучхакзлагза тигилген тартма. *Кѣнчекни сапалы. Сапалсыз кѣнчек.*

САПАРИШ ат эск. Бир затны этерге бериу (заказ). *Сапариш берип, тон тикдириу. Дерсни сапариши.*

САП-САРЫ сыф. Сары дегенни айырма даража формасы. *Сап-сары гюлле. Сап-сары кѣлек.*

САПЫН ат. Жууар ючюн хайырланылыучу, жау бла силтиден этилген зат. *Дух сапын. Кзара сапын.* □ *Сапын орун сапын туруучу адыр.*

САПЫРАН ат. Адамны этин саргъалтхан ауруу, бауурну аурууу. *Жаш сапырандан ауругзанды.* □ *Сапыран чабакз сары тамгзалы чабакз (сазан).*

САРАЙ ат. Ичинде тюрлю-тюрлю затла туруучу, чардакзсыз мекам. *Отунланы сарайгза жыйдыкз.*

САРАШ ат дин. Оразаны заманында танг атхынчы ашалуучу аш. *Аппа сарашха турду.*

САРГЪАЛ эт. Сары бол. *Кырдык саргзалгзанды. Саргзалгзан будай сабанла.*

САРГЪЫЛ сыф. Сары дегенни кемлик даража формасы. *Саргзыл машина. Саргзыл кзумач.*

САРЖЕЛЕ ат кѣпл. сан. эск. Фабрикада угъай, кѣол бла ишленген къысха сабий лыжала. *Жашчыкзла саржеле бла сыртдан энишге учадыла.*

САРКЪ эт. 1. Тёгюл, кьююл. *Суула тенгизге саркыадыла.* 2. Там, акъ. *Шишликни жауу мыдыхха саркыады.* 3. кёч. Оз (заманны юсюнден). *Жылла саркыадыла.*

САРНА эт. Ёлгенге жияла. *Адам ёлген жерде тиширыула сарнайдыла.*

САРХ ат. Кюнчыгыш халкылада эр кишиле башларына кийиучю быстыр. *Акъ сарх. Къызгъылдым сарх.*

САРЫ сыф. 1. Алтын тюрсюнюл. *Сары дарий. Сары кыагъыт.* 2. Къызгъылдым. *Сары чач. Сары ат. Сары тиширыу.* □ **Сары** алтын таза алтын, **Сары чыгыана** къасмакъ котур. **Сары ауруу** сапыран деген бла бир магъанада, **Сары жау** кыайнагъан ийнек жау. **Сары танг** тангны жарый башлагъан кезиую, **Сары эрик** баллиден улдуракъ эрик (алыча).

САРЫМСАХ ат. Тиш-тиш болуп, жокку битген, кюлю битим. *Сарымсах тиш.* △ **Сарымсах** жети аурууну башын кеседи.

САРЫН ат. Тарыгъыу жыр. *Ынна сарынланы иги биледи.*

САРЫУ: сарыуу кеседи кыусарыгъы келеди.

САРЫУЕК ат. Тропикалы кыралланы сууларында жашаучу, гургун маталлы, уллу жаныуар. *Сарыуекни териси сыйлыды.* △ **Сарыуек** суудан жийиргенгенлей.

САСКЫ ат. Малланы кыабыучу уллу чибин. *Къара саскыла. Саскыла тууарланы чибинледидиле.*

САТ эт. 1. Бир затны биреуге багъасын алып бер. *Юйню сат. Мал сат.* 2. кёч. Кесинге

тап болур кююн, душманны жанына ёт, аны жакъла. *Тенгин сатхан айылды. Кыралынгы сатма.* △ *Жаугъа сатылма, телиге кзатылма. Ариулукъ сатылып алынмайды.* □ **Сатып** ал багъасын тёлеп ал.

САТДЫГЪЫМ межд. Ачыуланнганны билдиреди. *Алай тохта, сатдыгъым!*

САТЛЫКЪ I сыф. Сатыллыкъ. *Сатлыкъ мал. Сатлыкъ мирзеу.*

САТЛЫКЪ II ат. Сатхыч I деген бла бир магъанада. *Сатлыкъла белгили болдула. Сатлыкъла жууапха тартылгандыла.*

САТХЫЧ ат. 1. Кесине иги болур кююн, башхаланы сатхан адам. *Халкъ сатхычлагъа кыажу сюеледи.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: сатхычлыкъ этиучю. *Сатхыч адам. Сатхыч тенг.*

САТЫР ат. 1. Тизгин деген бла бир магъанада. *Бир сатыргъа тизилдик. Бир сатырдагъы юйле.* 2. кёч. Кыауум, сан. *Олда жазыучуланы сатырындады.*

САТЫУ ат. Товарланы сатхан эм алгъан жаны бла иш. *Сатыу иги барады.* △ **Сатыу** сакзал сылагъанчады. *Сатыуда хатыр жокъ.* □ **Сатыу** эт сатыуну бардыр.

САТЫУ-АЛЫУ ат. Сатыу, сатып алыу бла байламлы иш. *Сатыу-алыу тап кыуралганды.*

САТЫУЧУ ат. Сатыу этиучю адам. *Ол кюн базарда сатыучу аз эди.* △ *Сатыучуну ийманы жокъ, алыучуну амалы жокъ.*

САУ I сыф. 1. Жаны болгъан, ёлмеген. *Сау адам. Аппабыз сау заманда.* △ *Ёлгенни сау унутдуруп.* 2. Аурумагъан;

антоними — ауругъан. *Ауругъан тиш бла сау тиш.* △ *Ауругъанны сау билмез, ач къарынны токъ билмез.* □ *Сау бол ауругъаны кетну, иги болуу.* *Сау эт дарман бла багъып, иги эт.*

САУ II *белгил. алм.* Бир затны бёлюнмегенин кёргюзтеди. *Сау жыл. Сау жай.*

САУ III *сыф.* Башланмагъан, тийилмеген. *Сау гевен. Сау гыржын. Сау шеша.*

САУ IV *эт. 1.* Желинден сют чыгъар. *Ийнекни сау.* △ *Сауаргъа ийнеги болмагъанны чыккырда айраны болмаз.* **2.** кёч. Къоркъутуп, алдап, биреуню затын алып тур. *Ол аланы кёп кере саугъанды.*

САУБИТГЕН *сыф.* Уллу санлы, *Саубитген, жаш. Саубитген гёжеф.*

САУГЪА *ат. 1.* Адамны къууандырыр ючюн, хакъ алмай берилген зат. *Атабыз бизге сау-гъала келтирди.* **2.** Адамгъа ишинде жетишимлери ючюн берилген зат. *Къырал саугъа. Анга саугъагъа орден бердиле.* **3.** Спорт эришиуде хорлагъанлагъа берилиучю ёч. *Жаш эркин тутушууда саугъагъа ие болду.* **4.** Литературада, илмуда, искусствода жетишимлери ючюн берилиучю ахча неда башха сыйлы зат. *Республиканы къырал саугъасы. Педагогикада Макаренко атлы саугъа.*

САУГЪАЛА *эт.* Саугъа бер. *Урунууда алчыланы саугъаладыла.*

САУДЮГЕРЧИ *ат.* Учюз алып, багъа сатыучу адам. *Бусагъатда саудюгерчиле кёпдюле.*

САУЛАЙ I *хал. сёзл.* Ёлмей.

Ала урушдан саулай къайтдыла. Фашистле аны жерге саулай басдыргъан эдиле.

САУЛАЙ II *белгил. алм.* Битеу, барысы да. *Футбол ойнаргъа класс саулай келди.*

САУЛУКЪ I *ат. 1.* Адамны саныны-чархыны ишлеую. *Саулукъу болгъан адам. Саулукъну сакъларгъа керекди.* △ *Саулукъдан уллу байлыкъ жокъду.* **2.** Адамны сау заманы. *Сен саулукъда бизге къайгъы жокъду. Саулукъунда къарамагъан адамынга ёлгенинде жиягъанынго бошду.*

САУЛУКЪ II *сыф.* Сауула тургъан. *Саулукъ ийнек. Саулукъ эчки.*

САУЛУКЪЛУ *сыф.* Саулугъу иги болгъан. *Саулукълу адам.*

САУЛУКЪСУЗ *сыф.* Саулугъу иги болмагъан. *Саулукъсуз адам.*

САУ-САЛАМАТ *хал. сёзл.* Саулукъ бла, аурумай. *Сау-саламат жашайбыз.*

САУСУЗ *ат.* Ауругъан адам. *Саусузлагъа багъыу. Саусузну сора барыу.* □ *Саусуз бол ауру.*

САУУРУ *ат.* Атны, тууарны сыртыны белинден къуйругъуна дериси. *Ажирни сауурусу. Ёгюзню сауурусу.*

САУУТ I *ат.* Юй адыр. *Мияла сауутла. Сауутланы жуууу.*

САУУТ II *ат. 1.* Уруш этгенде хайырланылыучу затла. *Жесирни сауутун сыйырдыла.* △ *Сауут кесинге да жауду.* **2.** кёч. Амал, мадар. *Ниет сауут. Политика сауут.*

САУУТЛАН *эт. 1.* Сауутлу бол. *Сауутланган аскер.* **2.**

Иш эм башха керекле жый. *Жаңгы техника бла сауутлан.*

САУУТ-САБА кѳауум. ат. Уруш керекле. Аскерчини сауут-сабасы.

САУ-ЭСЕН хал. сѳзл. Сау-саламат деген бла бир магъанада. Ала сау-эсен турадыла. Сау-эсен тюбешейик.

САХИНИК сыф. 1. Сакъ, юркек. Сахиник жуѳзутур. Сахиник ажир. 2. Терк, къаты ур-гъан. Сахиник жел.

САХНА ат. Театрда оюн кѳргюзтющю жер. Ол сахнада ишлегенли 30 жыл болады.

САХТИЯН ат. 1. Ишленген тери. Жукъа сахтиян. Къара сахтиян. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: сахтияндан этилген. Сахтиян чурукъла. Сахтиян бел бау. Сахтиян кѳол кзапла.

САЯКЪ сыф. Аман айланыучу. Саякъ адам. Саякъ тиширыу. Δ Саякъ айланган таякъ табар.

САЯУ ат. Сюек неда агъач биз. Саяу бла кийизни накъышларын бирге кѳошуу.

СЕБЕЛЕ эт. Ууакъ жау. Жауун себелейди. Къар себелеп башлады.

СЕБЕП ат. 1. Сылтау, чурум. Ишде артха кзалыуну себеби. Урушну башланганыны себеби. 2. Болушлукъ, хайыр. Андан бизни ишибизге себеп жокъду.

СЕБЕПЛИ сонг. Ишни сылтауун кѳргюзтеди. Вилмегени-биз себепли. Къар жаугзаны себепли.

СЕГИЗ санчы сан. 8 затны санын кѳргюзтген санау, 8 деген тарихни аты. Сегиз жыл. Сегиз адам. Сегиз юй. Δ Сегиз

ийнек асырама да, семиз ийнек асыра.

СЕГИЗЕУ кѳауум. сан. Сегизеулен деген бла бир магъанада. Сегизеу бахчаны нартгюхюн орадыла.

СЕГИЗЕУЛЕН кѳауум. сан. Сегиз адам биргелей. Сегизеулен хуна кзалайдыла.

СЕГИЗИНЧИ тизг. сан. Сегиз деген сѳзден кѳуралгъан тизгинчи санау. Сегизинчи класс. Сегизинчи тизгин.

СЕГИЗИШЕР юлюш. сан. Сегиз деген сѳзден кѳуралгъан юлюшчю санау. Сегизишер юй. Сегизишер мал.

СЕГИЗЧА ат карт. Сегиз очкосу болгъан карт. Трам сегизча.

СЕДИРЕ эт. 1. Сѳгюл. Ноский седиреди. Урчукъ седиреди. Чалы седиреди. 2. кѳч. Тапсыз бол, бузул. Иш седиреди. 3. кѳч. Тозура, эскир. Куртка седирей башлагъанды. Хуна седирегенди. Жашны кѳнчеги седиреди. 4. кѳч. Чачыл, жайыл. Халкъ седиреди. Жыйылгъанла седирей тебиредиле.

СЕЖДЕ ат дин. Намазда энишге ийилиу. Сежде кзылыу.

СЕЗ эт. 1. Эсле, бил. Сууукъну сез. Ийисни сез. Жылыуну сез. Ачыгъанны сез. 2. Ангыла, бил. Терслигими сездим. Биз аны аман акъзылын сездик.

СЕЗИМ ат. Бир затны сезе билиу. Сабийни сезими. Сезим органа.

СЕЗИМЛИ сыф. Сезе билген. Сезимли адам. Сезимли сабий.

СЕЗИМСИЗ сыф. Сездеген. Сезимсиз адам.

СЕЙИР I сыф. Адамны сейирсиндирген, башха адамлагъа,

патлагъа ушамагъан. *Сейир адж. Сейир иш. Сейир музыка.*

СЕЙИР II хал. сѣзл. Адамны сейирсиндирирча. *Ол сейир атлайды. Къызчыкъ ёлканы сейир жасагъанды.*

СЕЙИР III ат. 1. Адамны сейирсиндирирча зат. *Тойну сейири артдан-артха билинди. Аны не сейири барды?* 2. Адамны излеми. *Адамланы сейирлери. Адам кесини сейиринден эсе халкъыны сейирин бийикге салыргъа керекди.*

СЕЙИРЛИК I сыф. Сейир этерча болгъан. *Сейирлик иш. Сейирлик сурат. Сейирлик жашау.*

СЕЙИРЛИК II хал. сѣзл. *Сейир* II деген бла бир магъанада. *Сейирлик жырла. Сейирлик тепсе.*

СЕЙИРЛИК III ат. *Сейир* III (1) деген бла бир магъанада. *Биз бир сейирлик кѣргенбиз.*

СЕЙИРСИН эт. Сейир эт. *Бир затха сейирсин.*

СЕЙИРСИНДИР эт. 1. Сейир этдир. *Аны оумлулугъу кимни да сейирсиндиреди.* 2. Ыразы эт, излемин жалчыт. *Ишчилени кѣошакъ хакъ бла сейирсиндир.*

СЕЙИР-ТАМАША I сыф. Бек сейир этдирген. *Сейир-тамаша иш. Сейир-тамаша хапар.*

СЕЙИР-ТАМАША II ат. Бек сейир этерча зат. *Къарачыгъыз бу сейирге-тамашагъа!*

СЕКИР эт. 1. Аякъланы жердең айырып, башха жерге барып тюш. *Бийикге секир. Энишге секир. Суугъа секир.* 2. Ойна, чап. *Къызчыкъ арбазда секире айланады. Къозучукъла ары-бери секирип ойнайдыла.*

СЕКСЕН санчы сан. 80 зат-

ны санын кѣргюзтген санау, 80 деген тарихни аты. *Сексен тууар. Сексен жылы толгъан адам.*

СЕКСЕНИНЧИ тизг. сан. Сексен деген сѣзден къуралгъан тизгинчи санау. *Сексенинчи жылла.*

СЕЛ I сыф. Шош, тынч, къаты болмагъан. *Сел от. Сел жел.*

СЕЛ II хал. сѣзл. Шош, тынч. *Аяз сел урады. Жауун сел жауады.*

СЕЛЕЙ эт. 1. Сел бол. *Отну жаннганы селейди.* 2. Азай. *Чоюнну шорпасы селейди. Черекни сууу селейгенди.*

СЕЛЕЙТ эт. 1. Сел эт. *Отну селейт. Газны жаннганын селейт.* 2. Аз эт. *Чыккырын селейтдик. Столну ашын селейтдиле.* 3. Акъырынландыр. *Ишни барыуун селейтгендиле. Ат жоюшюн селейтди.*

СЕМЕН ат ист. Ханна жасакъчысы. *Къырым семенле.*

СЕМИЗ сыф. 1. Жауу кѣп болгъан; антоними — арыкъъ II (1). *Семиз мал. Семиз эт.* 2. Толу, базыкъ. *Семиз адам.*

СЕМИР эт. Семиз бол. *Мал семирир заман. Къойла семире башлагъандыла.* 2. Базыкъ, толу бол. *Жашчыкъ семирип барады.*

СЕМИРТ эт. 1. Семиз эт. *Малны, багъып, семирт.* 2. кѣч. *Къошуп айт. Ол эшитгенин семиртип айтычуду.*

СЕМИРТГИЧ ат. Жерни битимли этиучю зат. *Минерал семиртгичле. Калий семиртгичле.*

СЕНЕК ат. Узун тишлери болгъан эл мюлк адыр. *Агъач сенек. Темир сенек. Беш бутакълы сенек.*

СЕНТЯБРЬ ат. Жылны то-

гъузунчу айы. *Сентябрь* кюз арты айды.

СЕНГИЛДЕ эт. Чайкбал, ары-бери кымылда. *Жашчыкз, орундукузну сеткасына минип, сенгилдейди. Сенгилдеучю кёпюр.*

СЕНГИЛДЕТ эт. Чайкбалт, ары-бери кымылдат. *Тенгиз толкзунла кемени сенгилдетедиле.*

СЕНГИЛДЕУЮК сыф. Сенгилдеучю. *Сенгилдеуюк кёпюр.*

СЕНГИРЧКЕ ат. Кырдыкда жашаучу, секирип айлангучу, жырлаучу кзурт-кзумурсха. *Сенгирчкеле чыктырдайдыла.*

СЕП эт. 1. Сзюрюлген жерге чач. *Урлукз сеп. Нартюх сеп.* 2. Силкип-силкип чач. *Дух сеп. Суу сеп. Арбазгза юзмез сеп.*

СЕПКИЛ ат. 1. Адамны бетинде, терисинде моргзудум тамгачыкзла. *Кзызчыкзны бетин сепкилле басхандыла.* 2. Айгзакзлаучуну орунунда келсе: сепкил басхан. *Сепкила адам. Аны бети сепкилди.*

СЕПГИЧ ат. Урлукз себер ючюн хайырланылыучу эл мюлк адыр. *Сепгични урлугзу тауусулду. Сепгичге урлукз кзуй.*

СЕР сыф. 1. Эсирик, махтанчакз. *Сер сабий. Сер кзул-лукзчу.* 2. Эрке юйреннген. *Сер кзызла.*

СЕРЕЖЕ ат ц диал. Сарже-ле деген бла бир магзанада. *Атасы жашчыкзгза сережеле ишледи.*

СЕРИЛ эт. Серлен 2 деген бла бир магзанада. *Кзызчыкз анасына сериледи.*

СЕРИУЮН ат. 1. Салкзын I (1) деген бла бир магзанада. *Биз сериуюнде олтурабыз.* 2.

Айгзакзлаучуну орунунда келсе: салкзын этген. *Сериуюн жел. Сериуюн хауа.*

СЕРЛЕН эт. 1. Махтан, эсириклен. *Душман серленеди. Жаш серленип селешеди.* 2. Эркелен. *Сабий атасына серленеди.*

СЕРЛЕНДИР эт. Эркелет. *Сабийни серлендир.*

СЕРМЕ эт. 1. Кзолунга терк ал. *Бичакзны серме. Душман кзылычын сермеди.* 2. Кзакгып ал, тут. *Кзуш тауукз баланы сермеди. Киштик чычханны сермеди.* 3. Силдеп ур. *Кзамичи бла серме. Таякз бла серме. Чалгзы бла серме.* 4. кеч. Иги аша. *Этден серме. Хычинлени сермедиле.*

СЕРМЕШ I эт. Уруш эт. *Жаула бла сермеш.*

СЕРМЕШ II ат. Уруш, кзакзауат. *Сермеш башланды. Ол ахыр сермешде жаралы болгзанды.*

СЕРРЯЙ сыф. ц диал. Бек сер 2. *Серрй сабий.*

СЕРУККУ сыф. сёл. тил. Бек сер 2. *Серукку адам. Серукку кзыз.*

СЕСКЕН эт. Элген деген бла бир магзанада. *Жукзлап тургзан кзюкзкзюк киштикни ма-кзыргзан тауушундан сескенип уялды.*

СЕСКЕНДИР эт. Элгендир деген бла бир магзанада. *Аны кзычырыгзы адамланы сескендири.*

СЕХЛЕ ат. Арбазгза мал кирмез ючюн, андан орамгза чыкзгзан жерге кенделен салынган илкичле. *Сехлени бегит. Сехлени ачып, малланы орунга жыйдыкз.*

СЁГЮМ ат. Адамны сёгерче

кпылы, кылыгыгы. *Сёгюмю бол-
магъан жаш. Сёгюмге тийишли*
адам.

СЁГЮМЛЮ *сыф.* Сёгерге тий-
ишли. *Сёгюмлю адам. Аланы*
ишлери сёгюмлюдү.

СЁГЮМСЮЗ *сыф.* Сёгюмю
болмагъан, сёгерге жарамгъан,
мактаулу. *Сёгюмсюз кызы. Сё-
гюмсюз иш.*

СЁДЕГЕЙ *сыф.* Тюз угъай,
бир жанына баргъан. *Сёдегей*
жауун. Сёдегей ызлыкъ. Сёдегей
жол. □ *Сёдегей толтуруучу грам.*
бириучю, орунлаучу, башлаучу
болушладагы зат магъананы
берген сёзледен къуралгъан
толтуруучу. *Сёдегей сёз грам.*
биреуню айтханыны тюрленди-
рис берилгени. *Сёдегей болуш-*
ла грам. болушланы баш бо-
лушдан квалгъанлары.

СЁЗ *ат.* 1. Тилни бир затны
билдирген кесеге. *Жангы сёз-*
ле. Эскирген сёзле. Кёп магъа-
налы сёз. △ Сёз сёзню айтды-
рыр. Иги сёз тас болмаз. 2. Сё-
леше билиу. *Сёзге уста адам.*
Авторну сёзю. 3. Ушакъ, айтыл-
гъан зат. *Сёзге тынгыла. Док-*
ладчы сёзюн бошады. △ Сёз бла
жолну арты болмаз. 4. Хапар.
Халкъда аллай сёз жорюйдю.
Ол бош сёздю. □ *Сёз бёлюм*
грам. сёзню солуну бир уру-
муна айтылыучу тауушу неда
таууш бирлеши. *Сёз тутуш грам.*
грамматика эм магъана жаны
бла байламлы эки неда андан кёп
сёз. *Сёз нёгер биреу бла сёле-*
ше тургъан адам.

СЁЗСЮЗ I *сыф.* Ётюрюкчю
деген бла бир магъанада. *Сёз-*
сюз адам. Сёзсюз кзулукъчу.

СЁЗСЮЗ II *хал. сёзл.* Ишек-
сиз. *Кюн сёзсюз аязырыкъды.*
Ол сёзсюз иги жашды.

СЁЗЧЮ *сыф.* Тилчи, адамны
сёзюн этиучю. *Сёзчю тиши-*
рыу.

СЁК I *эт.* 1. Аманла; анто-
ними — махта 1. *Биз аланы*
сёкмейбиз. Ол аны сёгюп сё-
лешди. 2. Критика *эт.* *Китап-*
ны сёк. Монографияны сёк.

СЁК II *эт.* 1. Тигилген же-
ринден айыр. *Тёшек тышны*
сёк. Пиджакны ичин сёк. 2.
Чыкларын бошла неда седирет.
Жюн бёркню сёк. Халы топну
сёк.

СЁЛЕШ *эт.* 1. Акъырын
сёлеш. *Жашха сёлеш.* 2. Ушакъ
эт. *Мени бла сёлеш. Класс бла*
сёлеш. 3. Лекция окъу, доклад
эт. *Жыйылыуда сёлеш. Школ-*
чуланы алларында сёлеш.

СЁСЮ *ат.* Къойну, эчкини
къара чегилерини бирге чыр-
машдырылгъаны. *Аппа, жёр-*
меледен сора да, эки сёсю этди.

СИБИР *эт.* 1. Сибиртги бла
кирин кетер. *Арбазны сибир.*
Агъач сибиртги бла сибир. 2.
Жокъ *эт.* кетер, тауус. *Столда*
жукъ кзоймай, сибирдиле. Хы-
чин жауну сибирип кзойды.

СИБИРТГИ *ат.* Юй тюрню,
арбазны сибирир ючюн жюрю-
тюлюучю адыр. *Агъач сибирт-*
ги. Ханс сибиртги. △ Жангы
сибиртги таза сибирир.

СИБИРТГИУАТ *сыф.* бош
тил. Ууакъ, ишлерге жарама-
гъан. *Сибиртгиуат жашчыккъла.*

СИЗ *бетл. алм.* Сен деген
алмашны кёплукъ сан форма-
сы. *Сиз айтханлай болсун. Мен*
сизге барлыкъма.

СИЗИЛ *эт.* Эскирип, жукъар.
Кёнчекни тобукълары сизил-
гендиле.

СИЙ *эт.* Сийдик чыгъар.

Жашчыкз кеси сие башлады.
Ийнек арбазгза сийди.

СИЙГЕК сыф. Сийдигин
тыялмаучу, терк-терк сийнучу.
Сийгек кзарт.

СИЙДИК ат. 1. Адамда, жа-
ныуарда да бүйрекле ишлеп чы-
гъарыучу суу. *Сийдикни ана-
лизи.* 2. кёч. Тукъум, учхун.
Ол харам сийдик кзайдады?

СИЛ эт. Бичакъ бла ызлап-
ызлап кес. *Кзабыргзаны сил.*
*Шаугютню силип-силип, туз сеп-
дик.*

СИЛДЕ эт. 1. Уругъа ке-
рил. *Кзамичини силде. Салта-
ны силде.* 2. Ат, быргъа. *Жаш-
чыкз бёркюн юй тюпге силдеди.*
Картофланы тёбеге силде. 3.
кёч. Базынып айт. *Жаш ётю-
рюклени силдейди. Жууапны*
силде.

СИЛДЕМ ат. Къолланы, би-
леклени кымылдаулары. *Ол*
манга бир силдем болуп кзал-
ды. Чалгъычыны силдеми.

СИЛК эт. 1. Ары-бери кы-
мылдат. *Башынгы силк. Ол*
манга кзолун силкди. Билеги-
ми силкдим.

СИЛКИН эт. 1. Ары-бери
кымылда, чайкъал. *Желде*
терекле силкинедиле. 2. Ёрге-
энишге кымылда. *Таш жол-*
да арба силкинип барады. 3.
Юсюнгю кзакъ. *Ит, суудан чы-*
гзып, силкинди. 4. кёч. Тири бол.
Иги хапарны эшитгенде, ана
силкинди.

СИЛКИНДИР эт. 1. Силк,
кымылдат. *Терекни силкин-*
дир. Башны силкиндир. 2. кёч.
Къоркъут. *Ол бизни силкин-*
дирип кетгенди.

СИЛПИ ат. Кзаты агъач-
лы чырпы. *Силпиден этилген*
сибиртги.

СИМСИРЕ эт. Сын кзат,
тепмей сюел. *Жашчыкз, хыли-*
сине уялып, бизден симсиреди.
Арбазда экеулен симсиреп ту-
радыла.

СИНГ эт. 1. Кир, ёт (сууну,
сууукъну юсюнден). *Жауун жер-*
ге сингенгенди. *Сууукз аны*
санларына сингенгенди. 2. Таты,
Шорпаны тузу сингди. Кзур-
гзакз аш адамны ичине иги синг-
мейди. 3. кёч. Жайыл. *Хапар*
халкзгза сингенгенди.

СИНГИР ат. Шаугютлени
бирге байламлы этген кзаты
зат. *Бутну сингирлери. Тобукз*
сингирле. △ *Сингир, юзюлсе,*
сау болмаз. □ *Сингир чапыракъ*
и т - т и л - ч а п ы р а к з деген
бла бир магъанада.

СИР I сыф. Тик. *Сир кзая.*
Сир жар.

СИР II хал. сёзл. Тепмей.
Сир сюел. Жубуран эки арт
аягзына сир туруп сызгзырды.
□ *Сир бол тепмей сюел.*

СИРЕ ат. Саутла туруучу
шкаф. *Саутланы сиреге жый.*

СИРЕЛ эт. Сюелип тохта.
Арбазда сирел. Абызырап си-
рел.

СИРКЕ I ат эск. Битни ыр-
хызы. *Ачлыкзны заманында*
адамланы юслерин-башларын
бит, сирке кзысыучу эди.

СИРКЕ II ат. Ашха-суугъа
кзошулуучу, мысты суусун.
Этни, сирке кзошуп, марино-
вать этдик.

СИРКЕ III ат. Кичитиучю
тери ауруу. *Суу сирке. Ат сир-*
ке.

СИРКИУ сыф. Асыры озуп
ойнаучу, камсык. *Сиркиу сабий.*

СИРНЕК ат. Башында ку-
курту болгъан, кзабындырыучу

иничке агъашчыкъ. Сирнек бла газ печъни жандыр.

СОГЪУМ ат. Союм деген бла бир магъанада. Согъумгъа асыралган ирик.

СОГЪУШ ат эск. Уруш, къазаут. Ата-бабаларыбыз согъушлада эрлик кѣргюзтгендиле.

СОЗ эт. 1. Тартып, узарт, кенгерт. Кенгине соз. Узунуна соз. Тартып соз. 2. сѣл. тил. Биргенге жюрют, элт, айландыр. Ол хар жерге меңи созуп айланады. 3. Мычы, этерге ашыкъма. Ишни созмазгъа керекди. Болжалны узакъгъа создула.

СОЙЛАН эт. онгсунм. 1. Бутланы ары-бери атып, тапсыз жат, ау. Диваннга сойлан. Мул-жаргъа сойланып жат. 2. Ёлюп жат. Ала урушда сойланнгандыла. Экинчи кере атханда, кийик сойланды.

СОЙЛАНДЫР эт. 1. Уруп аудур. Жерге сойландыр. 2. Ёлтюр. Аны къазауатда сойландырдыла.

СОКЪ I эт. Музыка инструментде ойна, аны макъамгъа келтир. Къобуз сокъ. Ариу макъамла сокъ.

СОКЪ II эт. Халыланы бирге тыкъ, чалишдирип, къумач неда башха зат эт. Чепкен сокъ. Къумач сокъ. Къююз сокъ.

СОКЪ III эт. бош тил. 1. Ур, жетдир. Къулакъ жанына сокъ. Къашына сокъ. 2. кѣч. Критика эт, тырман эт. Докладчы кѣплени сокъгъанды. 3. бош тил. Ашап тауус, жугъун къоймай аша. Жашчыкъ аякъ бла бир буштонун сокъду.

СОКЪМАКЪ ат. Къарда ыз, жолчукъ. Сокъмакъ бла барып, тюлкюню ызындан тюшдюк.

Уучуланы къарда сокъмакълары.

СОКЪУР сыф. Кѣзю неда кѣзлери кѣрмеген. Сокъур адам. Аны бир кѣзю сокъурду. Δ Сокъур болса да, къыз ахшы. Сокъур сокъмакъгъа тюзелгенча. Сокъургъа чыракъ керек туюлдою. $\square$ Сокъур чеги базыкъ чегини къуртча кесеги болгъан жери. Сокъур чибин малланы къабыучу эм къанларын эмиучю уллу чибин.

СОКЪУРАН эт. 1. Тобагъа къайт, терслигинги боюнунга ал, терс этгенинги ангыла, аны ючюн жарсы, къыйнал. Ачыуунг келген заманда этген ишинге артда сокъуранаса. Айтханынга сокъуран. 2. Сагъыш этип, этген оноуунгу тюрлендир. Барыргъа деген эдим, алай сокъуранып турама. Сокъурансанг, билдирирсе.

СОЛ сыф. 1. Жюрек болгъан жанындагъы. Сол кзол. Сол бут. Сол кѣз. Сол къабыргъа. Сол инбаш. Сол жаны. Δ Сол кзолунгу ишин онг кзолунг билмесин. 2. полит. Хар затны тамырындан тутхан, къаты, таукел. Сол фракция. Сол оппозиция.

СОЛАКЪБАЙ ат. 1. Хар затны сол кзолю бла этиучю адам, онг кзолундан эсе сол кзолю бла кѣп хайырланыучу адам. Солакъайла эсли боладыла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: хар затны сол кзолю бла этиучю. Солакъай жашчыкъ. Солакъай адам.

СОЛТАН ат ист. Бир-бир муслийман къыраллада къырал таматаны къуллугъу эм ол къуллукъну жюрютген адам. Киши элинде солтан болгъандан эсе, кеси элингде олтан бол.

СОЛТАНЖАЯ ат ист. Са-
дакъны, ташны атдырыучу эрт-
теги сауут.

СОЛУ эт. 1. Ёпкеле бла хауа-
ны ичинге тарт эм артха чы-
гъар. *Терк-терк солу. Терен со-
лу. Къыйналып солу.* 2. Бир
белгили заманны ишлемей, окъу-
май оздур. *Тауда солу. Тенгиз-
ни жагъасында солу. Курортха
солургъа бар.*

СОЛУУ ат. 1. Хауаны ичи-
нге тартыу эм тышына чыгъа-
рыу. *Саусузну солууу тыйыла
башлады. Ол бизни солуу бер-
мей ишетди.* 2. Солугъан, иш-
лемеген заман. *Биз солууда бол-
гъан заманда. Солуугъа чыкъ-
дыкъ.* □ Солуу ал солу 1
деген бла бир магъанада.

СОМ ат. Ахча ёлчем, 100 ка-
пекге тенг болгъан темир ахча-
ла неда аны билдирген бир те-
мир ахча. *Сомгъа сирнек топ
да чыкъмайды. Кюмюш сом.*

СОМ-ШАЙ къауум. ат сёл.
тил. Ахча деген бла бир магъа-
нада. *Сом-шай болмагъан ке-
зиу. Биз андан сом-шай кёрмей-
биз. Ол бизни сомсуз-шайсыз эт-
генди.*

СОНГУРА ат грам. Атланы,
алмашланы эм затланнган (суб-
стантивленнген) сёзлени ызла-
рындан келип, аланы болуш ма-
гъаналарын ачыкъларгъа бо-
лушхан сёз, тилни болушлукъчу
кесеги. *Атладан къуралгъан
сонгурала. Этимледен къурал-
гъан сонгурала. Таза сонгура-
ла.* □ Сонгура атла атланы да,
сонгураланы да къууллукъла-
рында жюрюген сёзле.

СОПАКЛА эт. 1. Аяусуз
туй, ур. *Ол киши эшегин сопак-
лай тура эди.* 2. бош тил. эр-
ши сёз. *Жутланып аша. Къо-*

накъла этни сопаклап кетдиле.

СОР эт. 1. Бир затны билир
кююн, соруу бер. *Дерсни сор.
Аланы къачан кетериклерин сор.*
2. Кенгеш. *Таматалагъа соруп
эт. △ Сорулгъан иш сёгюлмез.
Соруп этсенг, сокъуранмазса.*

СОРА I сонг. Асламысын-
да заманны билдиреди, баш-
лаучу болушдагъы сёзлени ыз-
ларындан келеди. *Кюн чыкъ-
гъандан сора. Менден сора.
Юйден сора затым да жокъду.*

СОРА II байл. 1. жалгъ.
Бош айтымны бир туудукъ член-
лерин бирге байлайды. *Окъуй-
буз, ишлейбиз, сора солуйбуз.
Ол алгъа жиямсырап сёлеш-
ди, сора кюлюп тебиреди.* 2.
бойсун. Бойсуннган къош ай-
тымны баш кесегин аны бойсун-
нган таянчакъ кесеги бла бай-
лайды. *Нек келгенигизни ай-
тыгъыз, сора ачарбыз эшикни.
Тохта, Мухтар бир келсин, сора
кёрюрсе кюнюнгю.*

СОРА III кючл. кес. Ай-
тылгъан затны кючлендирген
этеди. *Сора ол санга неге ке-
рекди? Сора дагъыда сен уллу
сёлешесе! Сора алаймы болуп
къалды?*

СОРУУ ат. 1. Жууап этиуню,
ангылатыуну излеген сёз, ай-
тым. *Докладчыгъа кёп соруу
берилди. Мени бир сорууум бар
эди.* 2. юр. Сюдде терсленнген
эм шагъатлыкъ этген адамлагъа
берилген соруула. *Аманлыкъчы
соруулагъа къыйдырып жууап
этди.* □ Соруу белги грам. со-
руучу айтымны ахырында са-
лыныучу белги.

СОРУУЧУ: соруучу алмаш
грам. сорууну билдирген алмаш.

СОРУШ эт. 1. Суууяракъ
бол (къызыу суусунну юсюн-

ден). *Шорпаны сорушдуруп ич-дик. Сют сорушду. 2. кёч. Сел бол, шаушал. Жел сорушду. Ачы сууукъ бираз сорушханды. 3. кёч. Азай, игиге айлан. Алпаны аурууу соруша башлады. Аны ачыуу сорушду.*

СОСТАР: *состар таш къа-ты, сыйлы таш.*

СОТУР: *сотур бол жабыш, къургъакъсы (жараны юсюнден).*

СОТУРЛАН *эт. Сотур бол деген бла бир магъанада. Жара сотурланганды.*

СОХАН *ат. Тюбю, башы да ашалыучу, кючлю татыуу болгъан бахча (эм тахта) битим. Сохан ёсдюрюучюле. Кёк сохан. Сохан тууралгъан аш. △ Сохан ауруу салыр, сарымсах ауруу алыр.*

СОХТА I *ат дин. Дин ахлу-сундан юйреннген, окъугъан адам. Къадини сохталары. Медиреседе окъугъан сохтала.*

СОХТА II *ат. Къарачайлы-лада бла малкъарлылада тар-тылгъан бауурну базыкъ чегиге къуюп этилиучю ашарыкъ. Жау-лу сохта. Сохта орун.*

СОЮМ *ат. Сояргъа хазыр этилген мал. Къурманлыкъгъа союмубуз барды.*

СУБАЙ *сыф. Ариу, омакъ, ариу санлы. Субай адам. Субай санла.*

СУГЪАР *эт. Суу сал. Нартюх бахчаны сугъардыкъ. Ала би-ченликлерин сугъарадыла.*

СУГЪУЛ *эт. бош, тил. эр-ши с. Тар жерге кир, кесинги сукъ. Жашчыкъ уллуланы ара-ларына сугъулду.*

СУКЪ *эт. 1. Жютю затны тюртюп кийир, чанч. Ийнени сукъ. Бизни сукъ. Ким эсе да анга бичакъ сукъгъанды дейди-*

ле. 2. Суусун затха кийир. Бар-магъымы сютге сугъуп кёрдюм. 3. Буштукъ этип сал. Эски хал-чукланы машоклагъа сукъ. Жюнюю артмакъгъа сукъдукъ. 4. кёч. эрши с. Кесинге жетмеген затны оноууна къошул. Ол ке-син сугъуп кюрешгенликге, анга андан жетгени жокъду. 5. Хата эт, хатагъа, палахха къалдыр. Бизни бу палахха сукъгъан сен-се.

СУКЪЛАН *эт. Кёзю къарау, мен да алай этсем, болсам эди деп ойлау. Биз алагъа сукъла-нып къарайбыз. Аны ким да сукъланырча кзылыгъы барды.*

СУН *эт. Ойла, оюм эт, би-реуге, бир затха багъа бич. Биз сени бек иги адам сунабыз. Иш биз суннганча болмады.*

СУРА *эт. Сор I деген бла бир магъанада. Бизни бюгюн болгъаныбызны сурама.*

СУРАМ *эт. Адамны керек-ли заты. Элчилени сурамлары.*

СУРАТ *ат. 1. Адамны, жа-ныуарны неда башха затны къа-гъытда, къумачда д. а. к. баш-ха затда карандаш, шакъты эм башха зат бла ушашдырылып кёргюзтюлюю. Айыуну сура-ты. Акварель бла этилген су-ратла. Чирик кёлню сураты. 2. Адамны неда башха затны кё-рюмюню энчи оптика аппарат бла ишлению. Къайсынны су-раты. Суратда юйюбюз, арбазы-быз, биз кесибиз да барбыз. □ Сурат ал суратха тюшюр.*

СУРАТЛА *эт. Литература чыгъармада жазып кёргюзт, ангылат. Поэт кесини поэма-сында жазгъы табийгъатны ала-мат суратлагъанды. Жазыучу халкъны бурунгу жашауун ар-тыкъ тюз суратлаялмагъанды.*

СУРАТЧЫ ат. Сурат этнучю адам. Газетни суратчысы. «Минги-Тау» журналны суратчысы.

СУУ ат. 1. Жукъа, тюрсюнсюз суусун, водород бла кислородну бирге къошулгъаны. *Гара суу. Жылы суу. Кир суу. Тенгизни сууу.* Δ *Суу бла ойнасанг, батарса. Суу ичген шаданынга тюркюрме.* **2.** Барып, агъып туруучу, жукъа, тюрсюнсюз зат. *Сууну жагъасы. Къобан суу. Васхан суу. Тау суула.* Δ *Суу башындан бокъланыр. Суугъа тюшген таш къармар.* **3.** Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) мылы. *Суу жер. Суу кийимле. Суу буштукъ.* б) суулу **1** деген бла бир магъанада. *Суу хыяр. Суу картофла.* **4.** Битимлени суусунлары. *Кёгет суу. Алманы сууу. Харбызны сууу.* $\square$ **Суу агъач** суу кылыч деген бла бир магъанада. *Суу анасы миф.* сууда жашагъан жанлы. Суу бетли тюрсюнсюз. Суу бёрекле тылыны ичине бишлакъ, эт салынып, сууда бишген ашарыкъ. *Суу кисей бек жукъа къумач. Суу кылыч эки кыйырына суу челеклени илиндирип, инбашха салып кётюрюрча ишленген кынгыр агъач керек.* Суу чечек жугъушлу сабий ауруу.

СУУАП ат дин. Сууаплыкъ деген бла бир магъанада. *Елген-леге сууап боллукъ зат. Сууапха бер.*

СУУАПЛЫКЪ ат дин. Ахыратыма жарар деп этилген иги, огъурлу иш. *Ол кёпледен сууаплыкъ алганды. Сууаплыгъы жетсин.*

СУУАЛИК сыф. бош тил.

Бек арыкъ, азгъын. *Сууалны сабий.*

СУУАЛЧАН ат. Адамны жаныуарны чегилеринде жашагъан узун иничке къурт. *Сууалчанланы кетериучю дарман.*

СУУБАШ сыф. жийирг. Акъылсыз, акъылдан кем болгъан. *Суубаш адам.*

СУУБУРУН сыф. жийирг. Кирли, бурунун сюрте билмеген. *Ол суубурун да кимге юйретирге кюреше болур?*

СУУЛАН эт. Суу бол, мылы бол. *Жер сууланганды. Сууланган тери.*

СУУЛУ сыф. **1.** Сууу кёл болгъан. *Суулу хыяр. Суулу картоф.* **2.** Мылы. *Суулу бичен. Суулу жер.* **3.** Суусуну, татлы сууу кёл болгъан. *Суулу алмала. Суулу эрикле.*

СУУЛУКЪ ат. Адам жанында жюрюткучю, сууу неда башха суусун заты болгъан жассы акъкъалай орун. *Солдатны суулу-гзу. Уучу суулукъдан суу ичди.*

СУУСАП ат. Суу къошулгъан айран, компот, гара д. а. к. башха ичилиучю зат. $\square$ Суусап бол суу ичериги келиу.

СУУСУН ат. 1. Суулу, сууу болгъан, жукъа зат (айран, шорпа д. б.). *Суусун бер. Къартла суусунну бек жаратыучудула.* **2.** Айгъакълаучуну орунунда келсе: сууу болгъан, суулу. *Суусун аш. Суусун затла.*

СУУУ эт. **1.** Къызыуу, жылыуу кетиу. *Эт суууду. Темир суууду. Шорпа суууганды. Суууган хычинле.* Δ *Суууган темир созулмаз.* **2.** кёч. Кёлсюз бол, къайгъырма. *Ол бизден суууганды. Мени андан жюрегим суууганды.*

СУУУКЪ I сыф. **1.** Темпера-

турасы алаша болгъан; антоними — **жылы** I (1). *Сууукъ жел. Сууукъ кыш. Сууукъ азыкъ.* 2. От этилмеген неда этилген. *Сууукъ отоу. Сууукъ дача.* 3. кѣч. Ийлешмеучю. *Сууукъ адам. Сууукъ халы болгъан.*

СУУУКЪ II ат. Хауаны алаша температурасы. *Эрттенги сууукъ. Къыш сууукъла. Сууукъда сюелмегиз.* Δ *Сууукъ кысса, буз болур.*

СУУУКЪ III хал. сѣзл. 1. Онгсунмай. *Сууукъ сѣлеш. Ала бизге сууукъ тюбедиле.* 2. Кѣл салмай, къайгъырмай. *Жууаплы ишлерине сууукъ къарагъанла бардыла.*

СУУУКЪСУРА эт. Сууугъуракъ бол, алай болгъанынгы сез. *Аркъам сууукъсурай башлагъанды. Сиз сууукъсурап турасыз.*

СУУУР I эт. Халыны бир затны ичи (тешиги) бла ётдюр. *Ийнеге халы сууур. Минчакълагъа халы сууур.*

СУУУР II эт. Кирин, кебегин кетерир ючюн, желге тут (мирзеуню). *Арпаны сууурдукъ. Ындырда жашла будай сууура турадыла.*

СУХУ I сѣф. 1. Къаты ургъан. *Суху жел. Суху аяз.* 2. кѣч. Хыны. *Суху сѣзле. Суху жууап.*

СУХУ II хал. сѣзл. 1. Ашыгъып. *Ала юйге суху кирдиле. Ол суху атлап кетди.* 2. кѣч. Хыны этип. *Суху сѣлеш. Суху жууапла.*

СЫБАПХА ат. ист. Териден къайишле, чабыр баула, чындыла д. а. к. башха затла кесер ючюн хайырланылыучу керек. *Сыбапхадан чыгъар.*

СЫБЫЗГЪЫ ат. Агъачдан, къамишден д. а. к. башха затдан этилген, ауузгъа салып согъулуучу музыка керек. *Къамиш сыбызгъы. Балдыргъан сыбызгъы. Къойчу сыбызгъы согъады.*

СЫБЫЗГЪЫЧЫ ат. Сыбызгъы согъаргъа уста адам. *Сыбызгъычы ариу макъамланы согъады.*

СЫГЫН ат. 1. Малны малтаннган, къатхан кирини, кесилип, кесек болгъаны. *Сыгынланы кюнде кзуругуу. Къой сыгын. Тууар сыгын.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: сыгынныкъы. *Сыгын тютюн. Сыгын от. Сыгын мыдых.*

СЫГЪЫН эт. 1. Ыныча деген бла бир магъанада. *Сыгъынып кюреш. Машокну сыгъынып кѣтюр.* 2. кѣч. Кѣл сал. *Иги сыгъынсакъ, дырынны гебен этип бошарыкъбыз.*

СЫДЫР эт. 1. Къабугъун, терисин ал. *Къойну терисин сыдыр. Агъачны къабугъун сыдыр.* 2. Тырнап къобар, ыз-ыз эт. *Жашчыкъ бутуну терисин сыдырыгъа жетдирип къашыбы.* 3. Тешип ал. *Аны кийимлерин сыдырып алдыла.* 4. кѣч. эрши с. Хыйла неда зор бла биреуню затын ал, юз. *Ала энгта бизни сыдырыгъа кюрешедиле. Андан сомла сыдырдыкъ.*

СЫЗ I эт. 1. Ат, быргъа. *Ташны узакъгъа сыз. Таякъны сыз.* 2. кѣч. бош тил. *Назму сыз. Хапарчыкъ сыз. Эки айтым сыз.* 3. кѣч. бош тил. эрши с. Ётюрюк айт, къошуп айт. *Жаш биягъы сызып башлады. Шуёхум, бу жол а сыздынг.*

СЫЗ II ат. Сызлыкъ деген

бла бир магъанада. Къызчыкъ кзагзытда сызчыкъла этеди.

СЫЗГЪЫР эт. 1. Тауушну аууздан иничке ауаз бла созуп чыгъар. *Жаш, эки бармагзын ауузуна суггуп, сызгзырды. Кзаты сызгзыр. Сызгзыргзан таууш.* 2. Уллу, улугъан таууш эт. *Жел сызгзырады. Боран сызгзырады.* 3. Ш тауушну созулуп айтылгъаныча таууш эт, таууш чыгъар. *Жиляны сызгзыргзаны эшитиледи. Чайник сызгзырып башлады.*

СЫЗГЪЫРТ эт. бош тил. эрши с. **Сыз 1 (3)** деген бла бир магъанада. *Ол сызгзыртыргза бек устады. Жаш сызгзырта башлады.*

СЫЗГЪЫРЫУЧУ I ат бот. Кзонгуроучукълагъа ушагъан, къаралдым-кёк гюллери болгъан кырдык битим.

СЫЗГЪЫРЫУЧУ II ат. Сызгзыргъан таууш этдирирча оюнчакъ неда башха зат. *Милиционерни сызгзырыучусу. Тренер, сызгзырыучусун алып, сызгзырды. Паровозну сызгзырыучусу.*

СЫЗЛА I эт. Ызла деген бла бир магъанада. *Кзагзытны сызла. Сызланган кзагзыт.*

СЫЗЛА II эт. Ынычхап ауру. *Энди аны сызлагзаны жокъду.*

СЫЗЛЫКЪ ат. Ызыкъ деген бла бир магъанада. *Тюз сызлыкъ. Ууакъ сызлыкъла. Кзыхса сызлыкъ.*

СЫЗЫЛ эт. бош тил. Атыл деген бла бир магъанада. *Жашчыкъ машинаны ызындан сызылып кетди. Ызындан сызылып жет.*

СЫЙ ат. Хурмет, намыс, ариу кёрюу, багъалау. *Сыйы жюриген адам. Хорламны сыйына аталгзан жыйылыу. △*

Сыйы жокъну кюню жокъ. 2. этн. Келин къайындарына берген саугъала, берне. Тойда сый юлешинди. Сый бла тамата келин, аны къайын кзызлары бардыла. 3. Тойгъа, къурманлыкъгъа баргъанла элтген саугъала. Аскерден келген жашны къурманлыгзына кёп адам сый бла барды.

СЫЙДАМ сыф. 1. Къынгыры, чунгуру болмагъан, тюз. *Сыйдам жол. Сыйдам стол. Сыйдам арбаз. Сыйдам кзагзыт. 2. кёч. Ариу, омакъ, кёзбау. Сыйдам сёзле.*

СЫЙДАМЛА эт. Сыйдам эт. *Кзанганы сюрмелеп сыйдамла. Жерни трактор бла сыйдамла.*

СЫЙЛА эт. 1. Жюрек ыразылыгъынг бла бер (аш-суу, ичги д. а. к. башха затны). *Кзой союп сыйла. Хычинле бла сыйла. 2. кёч. Сыйлы кёр, хурмет эт. Таматаланы сыйлап сёлеш. Туугзан кюню бла сыйла.*

СЫЙЛЫ сыф. 1. Намысы, сыйы жюриген. *Сыйлы адам. 2. Хурмет этилип айырылгъан (сайланган). Сыйлы академик. Сыйлы президиум. 3. Сыйлыкъгъа шагъатлыкъ этген, сыйлылыкъны билдирген. Сыйлы даража. Сыйлы белги. Сыйлы кзалауур. 4. Сый берген, сыйлагъан. Халал урунуу бизни халкзны аллында сыйлы борчубузду. 5. Багъалы. Сыйлы ашарыкъла. Сыйлы кзумач. Сыйлы сауутла.*

СЫЙПА эт. Буштукъ, сибиртги бла кири кетер. *Столу юсюн сыйпа. Арбазны сыйпа. Шкафны букзусун сыйпа.*

СЫЙРАТ: сыйрат кёпюрдин. *муслийман динни ангылатууна кёре, адам ёлгенден со-*

ра жаннетден, жаханимден бирине ётерик кёпюр.

СЫЙСЫЗ сыф. Сыйы болмагъан, сыйы жүрюмеген. *Сыйсыз адам. Сыйсыз сёзле.* △ *Сыйсыз жашагъандан эсе сыйлы ёлген игиди.*

СЫЙСЫЗЛА эт. сёл. тил. Сыйын тюшюр, сыйсыз эт. *Ол бизни сыйсызлап сёлешди.*

СЫЙЫН эт. 1. Кир, артыкъ къалмай, салын, тизил, къалан, къуюл д. а. к. *Китапла шкафха сыйындыла. Биз барыбыз да сыйынып олтурдукъ. Шкаф былайгъа сыйнырыкъ туююлдо. Картофну машокга сыйынмагъаны бир челек болду.* 2. кёч. Бой сал, тынгыла. *Законнга сыйын. Таматаланы оноуларына сыйын.*

СЫЙЫННГЫСЫЗ мард. сёл. Кёп, санын билмезча, *Сыйыннгысыз ырысхы. Сыйыннгысыз мал.*

СЫЙЫР эт. Биреуню затын зор бла ад. *Ол мени китабымы сыйырды.* △ *Тапхан къууаныр, таныгъан сыйырыр.*

СЫЙЫТ ат дин. Ёлген болгъан жерде сарнап жилия. *Тиширыулары сыйытлары эшитиледи.* □ *Сыйыт эт жилия, сарна (ёлгеннге).*

СЫКЪ I эт. 1. Къысып, эзип, сууун чыгъар. *Жууулгъан быстырланы сыкъ. Лимонну, сыгъып, сууун ал. Бишлакъны сыкъ.* 2. кёч. бош тил. Къоркъ. *Ол талай кюнню бизден сыгъып айланды.*

СЫЛА эт. 1. Бир затны юсю бла къолунгу тыншчыкъ ётдюр. *Сабийни башын сыла. Къызчыкъ киштикни сыртын сылады.* 2. Массаж эт. *Медсестра боюнуму желин, сылай кетип, сау этди.*

СЫЛЖЫРА эт. Женгил къымылдап, бир жерге кетип къал, кирип кет. *Жаш дерсден сылжырап кетди. Олсагъатха ала къайры сылжырадыла?*

СЫЛТАУ ат. Затны, ишни алай нек болгъанын билдирген зат, болум. *Урушну сылтауу. От тюшюуню сылтауу. Баш сылтау.* 2. Ишни этмез ючюн, ётюрюк неда бир бош затха таяныргъа кюрешюу. *Бир сылтау табаргъа кюреш. Ауругъан сылтау бла, ол дерсден кетди.*

СЫЛХЫР ат. 1. вет. Къойланы ауруулары. *Къойлагъа сылхыр жайылгъанды.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) сылхырдан ауругъан. *Сылхыр токълу. Сылхыр къочхар;* б) кёч. Ангылаусуз, жукъ ангыламагъан. *Сылхыр адам.* △ *Сылхыр кзой артдан юркюр.*

СЫЛХЫРБАШ сыф. эрши с. Ишин тап бардыралмагъан, иги ангыламагъан. *Сылхырбаш адам.*

СЫЛХЫРЛАН эт. Кесинги телича, жукъ ангыламагъанча кёргюзт. *Жаш сылхырланып сёлешеди.*

СЫЛЫКЪ сыф. жийрг. Кирли, эрши адамны жийиргендирген. *Сылыкъ адам. Сылыкъ сёзле.*

СЫЛЫТ сыф. Бек арыгъан. *Сылыт санла. Сылыт болгъунчу.*

СЫМАРЛА эт. Омакъла, жасан. *Кеси кесин сымарларгъа. Къызчыкъ юсюн-башын сымарлап чыкъды.*

СЫН I ат. Сын таш деген бла бир магъанада. □ *Сын таш ёлгенни къабырыны баш жанына аны тукъуму, аты, атасыны аты, туугъан, ёлген заманы жазылып, сураты этилип неда*

этилмей салыныучу, ишленген таш.

СЫН II ат. Адамны кёрюмю. Сыны ариу адам. Сыны эрши адам.

СЫН III эт. 1. Ууал, жарыл, бёлюн. Мияла сынды. Аны билеги сыннганды. Сыннганнга, чыкзганнга багзыучу уста. Δ Сыннган адырны оруну болмаз. Сыннган сауут кёп тутар. 2. кёч. Сел бол. Саусузну аурууу бираз сыннганды. Сууукъ сына башлагзанды. 3. кёч. Мудах, кёлсюз бол. Бушуу сынагзанлыкзгза, аны жореги сынмады.

СЫНА эт. 1. Иште ишлетип кёр. Жангы машинаны сынайбыз. Жашны бичен чалыуда сынадыкз. 2. Башынгдан ётдюр, жашауда кесинг кёр. Виз аны кёп кзыйынлыкз сынагзанын билебиз. Кеси башынгдан сына. 3. Иш этип къара, бир затны билирге, тохташдырыгза кюреш. Бир бирни сынаргза. Ол манга алай сынап айтхан болур. Сынап туругза. Сынап кзараргза.

СЫНАМ ат. Адамны ишинде алгъан билими, чемерлиги, усталыгъы. Сынамы болгзан адам. Аны бу иште сынамы азды.

СЫНАУ ат. 1. Сыналып этилген иш. Химиядан бардырылгзан сынау. Математикадан школчуланы арасында сынау бардыргзанбыз. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: сынау бардырычу. Сынау станция. Сынау цех. Сынау участок.

СЫНАУЛУ сыф. Сынауу болгзан. Сынаулу устаз. Сынаулу шофёр. Сынаулу врач. Сынаулу механизатор.

СЫНДЫР эт. 1. Ууат, жар, эки эт, бёлюм-бёлюм эт.

Киштик, столдан тюшюрюп, стаканны сындырды. Таякзны сындыр. 2. Буз, жараусуз эт. Ол мени илляууму сындырды. Станокну сындырдыла. 3. кёч. Жанына тий, сыйын тюшюр, хыликкя эт. Ол бизни сындырып сёлешди.

СЫНЖЫР ат. Металлдан этилген тогъай неда башха формалы затланы бир бирине кийдирилгени. Чоюнну сынжыры. Сынжыргза тагзылгзан ит.

СЫНСЫ эт. 1. Жилиамсыра, тыкзсы, сытыл. Сабий сынсып башлады. Сынсыгзан ауаз. 2. Къансы деген бла бир магъанада. Ит сынсыйды.

СЫНСЫУУКЪ сыф. Сынсып туруучу. Сынсыуукъ сабий.

СЫНЧЫКЪЛА эт. Аурукъсун. Арт кезиуде аппа сынчыкълап турады.

СЫНЫКЪ ат. 1. Затны сыннган кесеги. Стаканны сыныкълары. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: сыннган. Сыныкз табакз. Сыныкз ваза.

СЫНЫКЪДЫР эт. Сындыр 3 деген бла бир магъанада. Ол мени сыныкздырып сёлешгенди.

СЫНЫКЪЗЛЫКЪ ат. Сыйсызлыкъ, учузлукъ. Ол бизге сыныкзлыкзды.

СЫППА ат. Сабийни сийдиги бешикден энишге барырча ишленнген къой жилик. Аппа туудукзчугзуна сыппа ишледи.

СЫП-СЫЙДЫМ сыф. Сыйдам деген сёзню айырма даража формасы. Сып-сыйдам буз. Сып-сыйдам паркет.

СЫПХАР эт. Къуюлуучу затны саулай жокъ эт, кетер, башха затха къуй. Айранны сыпхар. Унну сыпхар.

СЫПЫРТ эт. бош. тил.

Урла деген бла бир магъанада.
Ол мени кзаламымы сыпыртды.

СЫР I ат. 1. Сый, адеп, ишленмеклик. Сыры болмагъан адам. 2. Тукъум. Жаш сырына бек тартханды. Δ Сыр — сырына, суу — ызына.

СЫР II эт. Ичине мамукъ, жюк салынган затны бир жанындан бирси жанына ётдюрюп тиз. Жууургъан сыр. Тёшек сыр.

СЫРА ат. Бир кесек алкоголю болгъан, арпадан этилген ичги. Чех сыра. Нальчикни сырасы.

СЫРГЪА ат. Къулакълагъа тагъылычу сыйлы зат. Алтын сыргала. Бриллиант сыргала.

СЫРКЫУ сыф. ц диал. Сиркюу деген бла бир магъанада. Сыркыу сабий.

СЫРМА сыф. Таза, къошакъсыз. Сырма кюмюш. Сырма алтын.

СЫРПЫН ат фольк. Уллу, бек жютю бичакъ. Алауган, сырпын бла бир силдегенлей, эмегенни башын юздюрдо.

СЫРТ ат. 1. Аркъа. Ол аны сыртындан жерге салды. Δ Сырты тийген — кзоба, башы тийген — оба. 2. Жалпакъ, бийик жер. Сыртха ёрледик. Тууарла сыргда отлайдыла. Δ Сыртха алгза чыкзгъан сырtdан алгза ауар.

СЫРЫЙНА ат. Сыбызгъыгъа ушагъан, юфгюрюп согъуучу, агъачдан ишленген музыка керек. Жаш сырыйнаны согъады.

СЫРЫЙНАЧЫ ат. Сырыйна согъуучу адам, сырыйна согъаргъа уста адам. Сырыйначы ариу макзамланы согъады.

СЫТЫЛ эт. 1. Жюрексинип

жиля. Жашчыкз сытылып тебиреди. 2. кеч. Жарсы, инжил. Ана ауругъан сабийине сытылады.

СЫФАТ ат. 1. Адамны кёрюмю, чырайы. Сыфаты ариу адам. Δ Сыфатында болмагъан суратында болмаз. 2. грам. Тилни къаллай? неллай? къайсы? деген соруулагъа жууап этген кесеги. Тюз сыфатла. Сыфатны айырма даражасы.

СЫФАТЛЫ сыф. Ариу, чырайлы. Сыфатлы адам.

СЫФАТСЫЗ сыф. Эрши, чырайсыз. Сыфатсыз адам.

СЮД ат юр. 1. Адамланы араларында болуучу даулу эм аманлыкъ ишлени сюзюучю къырал орган. Халкз сюд. Баш сюд. Сюдню таматасы. Δ Сюд кесген бармакздан кзан чыкзмаз. 2. Айгъакълаучу бла бирге жюрюсе: къайсы болса да бир коллективни членлерини айыппы ишлерин сюзюучю жамауат орган. Жолдашылыкз сюд. Жамауат сюд. 3. Сюдде (1—2 магъ.) ишлеге къарау. Сюдге беруу. Аны иши сюдге тюшгенди. Сюдде сёлешиу.

СЮДЮ ат юр. Судья, Сюдюлени кенгешлери. Δ Сюдюден кзоркз, сюдден кзоркзма.

СЮЕ эт. 1. Тургъуз. Чыпынны сюе. Аскерчилени стройгза сюе. 2. Таяндырып сал, тиреп сал. Кзабыргзагза чыпынла сюе. 3. Ишле (мекамны). Кзоншуларыбыз ыйыкзны ичинде аш юйчюкню сюедиле. Кзурулушчу бригада беш кзатлы юйню сюеди.

СЮЕК ат. 1. Адамны эм жаныуарны чаркында аны скелетини кесеги болгъан къаты зат. Пил сюекден этилген та-

ракъ. Тобукъ сюек. Δ Сюек болса, эт кэозлар. 2. кёч. Адамны саны. Ариу сюекли адам. Аны сюеги саяу кибикди.

СЮЕКЛИ сыф. Узун бойлу, субай санлы. Сюекли жаш.

СЮЕКСИЗ сыф. Алаша бойлу, чырайсыз, жапысыз. Сюексиз адам.

СЮЕЛ эт. 1. Ёрге тургъанлай, тепмей тур. Часовой сюеледи. Алайда бийик столба сюеледи. 2. Ёрге тур. Устаз киргенлей, барыбыз да ёрге сюелдик. Остановкада сюелгенле кёпден-кёп бола бара эдиле.

СЮЕМ ат ист. Кёол аязыны баш бармакыны узатылгъаны бла бирге алынган кенглиги (узунлукъну ёлчеулеринден бири). Къумачны эни къары бла эки сюемди.

СЮЗ эт. 1. Кири кетерир ючюн, суусун затны, марлядан, элекден ётдюр. Сютню сюз. Бозаны сюз. 2. кёч. Бир затны юсюнден оюмунгу айтып, оноу эт. Дерсни сюзерге. Проектни сюз. Жыйылыуда окъуучулары билимлерин, низамларын сюздюле.

СЮЗГЮЧ ат. Суусун затны сюзер ючюн хайырланылыучу керек. Сюзгюч бла компотну сюздюле. Бозаны сюзгюч бла сюздюле.

СЮЗЮК сыф. 1. Иничке (чачны, жюнню юсюнден). Сюзюк чач. Сюзюк жюн. 2. Жукъа (суусунну юсюнден). Сюзюк айран. Сюзюк шорпа. Сюзюк боза.

СЮЙ эт. 1. Сүймекликни сынау, биреге неда бир затха сүймеклиги болуу. Халкынгы сүй. Къызы сюерге, Δ Сюйгенинги тапсанг, тауукъ орун да — жаннет. Ариу ариу тую-

юлду, сүйгенинг ариуду. 2. Бир затха бек берил, аны этерге излеп тур. Ол уучулукъну бек сюеди. Туз атылган ашны сүймегенле бардыла. 3. Ыразы бол, жарат. Жашчыкъ ариу сёзю бек сюеди. Аппа хар затда низамны болурун сюеди. Кесинден озгъанны кёп адам сүймейди. 4. Керекли бол, изле. Гюлле кюнню бек сюеди. 5. Затны керек болгъанын сез. Сюе эсенг, конфетле аша. Экскурсиягъа барыгъа сюебиз. Δ Жашау сүйген — жалынчакъ. Сююп кётюрсенг, жоюнг арытмаз. 6. Бир затны этерге кюсе, итин, кюреш, талпын. Виз мамырлыкъны сюебиз. Къартла кеслерине эс бурууну сюеди.

СЮЙДЮМ ат. Жюрек ий-лешген, ариу кёрунген зат. Сюйдюмю болган адам.

СЮЙДЮМЛЮ сыф. Сюйдюмю болгъан. Сюйдюмлю тишируу. Сюйдюмлю кёзле.

СЮЙДЮМСЮЗ сыф. Сюйдюмю болмагъан, жапысыз, чырайсыз. Сюйдюмсюз адам.

СЮЙМЕКЛИК ат. 1. Жюрек тартхан, бек жаратхан сезим. Хар кимни да Ата журтуна, халкына сүймеклиги болургъа керекди. Ананы балагъа сүймеклиги чексизди. Δ Сүймекликни буруу тыймаз. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: сүймекликге аталгъан. Сүймеклик жырла. Сүймеклик ийнарла.

СЮЙРЕ эт. 1. Жерни юсю бла соз, тарт. Трактор агъач сүйреп барады. 2. кёч. Кечиндир, болуш. Сен сүйремесенг эди, биз кечиналлыкъ туююл эдик. Асхат кесини сабийлери бла бирге къарындашын да туугъан ёксюзлени да сүйрей барады.

СЮЙЮН эт. эск. Къууан деген бла бир магъанада. Сюй-генибиз суйюнсюн.

СЮЙЮНЧЮ ат. Иги хапар билдиргенге берилген саугъа. Сюйюнчюге кзой бердиле.

СЮЛЕСИН ат. Бек жютю кёзлери эм уллу тырнакълары болгъан, киштик къауумдан, жыртхыч жаныуар. Бизни тау-лада сюлесинле бардыла. △ Сюлесин кесген тюзелмез.

СЮНГЮ ат. Ушкокну быр-гъысыны къыйырына бегитилген, чанчылыучу сауут. Алагъа сюнгуле бла уруш этерге тюш-дю.

СЮР I эт. 1. Ызындан къа-тылып, бир жары бардыр. Жыл-кзыны таугъа сюр. Тууарланы суугъа сюр. 2. Къуу, ызындан бар. Эки атлы кзачханны сюр-юп кетдиле. Ала кзачып, биз да сюрюп, жарым кюнню бар-дыкз. 3. кёч. Урла (малны, машинаны д. а. к. башха затны). Кзоншубузну тууарларын ким эсе да сюргенди. Бюгече маши-набызны сюргендиле. 4. кёч. Еч бол, юйренип къал. Ол ич-гини сюрген адамды. Аманлыкъ-ны сюргенлеге жол берилмезге керекди. 5. кёч. Сор, изле. Сюр-медиле ансы, милициячыла аман-лыкъчыланы табарыкз эдиле.

СЮР II эт. Жерни, трактор бла къаздырып, урлукъ салырча эт. Бахчаланы сюрдюк. Алим

трактор бла жыйырма гектар жерни сюрдю.

СЮРЮУ ат. Бир кибик хай-ыуанланы къаууму. Тууар сюр-юу. Кзой сюрюу. Буу сюрюу. Эчки сюрюу.

СЮРЮУЧЮ ат. Сюрюую кютген, анга къарагъан адам. Кзой сюрюучю. △ Сюрюучю кёп болса, кзой харам болур.

СЮРЮШ эт. Ары-бери ауу-шуп атла. Экеулен сюрюшюп барадыла.

СЮТ ат. 1. Тиширыуланы ёшонлеринден эм тиши жаныу-арланы желинлеринден чы-гъыучу акъ суусун. Ананы сю-тюча таза зат. Эчки сют. Ий-некни сютю. 2. Ийнекден сауу-луп алыныучу эм ашда-сууда хайырланылыучу аллай суусун. Тюкен сют. Юй сют. Къайна-гъан сют. Пакетле бла сатыл-гъан сют. △ Сютден ауузу кюй-ген сууну юфгюрюп уртлай эди. □ Сют баш сютню маши-на бла тартылып алыныучу жаулу къалыны.

СЮТЛЮ сыф. Кёп сют бе-риучю. Сютлю ийнекле.

СЮФЮ ат. 1. Дин ахлусу, шыйых. Сюфюню кёлю зикир-де болур. △ Сюфю сохан аша-маз, ашаса уа, кзабугъун да кзоймаз. 2. кёч. Тазалыкъны асыры суйген, хар затны айы-рып туруучу адам.

Т

ТАБА I ат. Ичинде гыржын, хычин д. а. к. башха зат биши-рилиучю, эт, сохан къуууру-луучу, металлдан этилген, къыйырлары ёрге къайырыл-

гъан юй адыр. Исси таба. Таба-да бишген гыржын. △ Таба от-ха кёмюлсе, кзонакз кзошха кёлленир.

ТАБА II сонг. Ишни кеси-

ни аллындагы сёз кёргюзтген затха бурулганын билдиреди, орунну да кёргюзтеди. *Эл таба. Шахар таба. Тау табадан. Кзыбыла табада. Суу табакга.*

ТАБАКЪ ат. Ичинде аш жюрютюлюучю тегерек юй сауут. *Сай табакъ. Мияла табакъ. Чын табакъ.*

ТАБАН ат. 1. Адамны аягыны жерге жетген жерини арт жаны. *Жалан табан. Чачы табанларына жетген кзыз.* 2. **Аякъ I** (1) деген бла бир магъанада. *Ким эсе да эшикни табаны бла урду.* 3. Аякъ кийимни олтананы арт жаны. *Чурукъну табаны. Табанлары бийик чурукъла.*

ТАБАНДЫРЫКЪ ат ист. Чабырны аякъга бегитиучю кыйишчик.

ТАБАНЛА эт. 1. Арт аягынг бла ур. *Эшек итни табанларга умут этди.* 2. кёч. Жукъга санама, сансыз эт. *Ол бизни табанлап селешди.*

ТАБИЙГАТ ат. 1. Жер юсюндеги затла барысы да. *Табийгъат жайда бек ариу болады. Табийгъат берген фахму.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: табийгъат бла байламлы. *Табийгъат илмула. Табийгъат байлыкъла.*

ТАБУ тилек. кес. Бек тилеуню, жалыныуну билдиреди. *Табу, бизге кзайта кетигиз. Айт, табу.*

ТАБЫЛГЪАН ат. Битеу болгъан адам, зат. *Жаш табылгъанны тойга жыйды.*

ТАБЫН I ат. Жыйын, кзауум. *Бийлени табыны.* □ Табын бол бирге жыйыл.

ТАБЫН II эт. Баш ур, жалын. *Бийлеге табынган заман.*

△ **Адамга табынма, аманнга жалынма.**

ТАБЫШ ат. Бир затдан тюшген хайыр, ырысхы. *Аланы табышлары игиди.*

ТАГЫ I ат. Кзаяда, жарда тапкачыкъ. *Уучу кзаяны тазысында кийикни кёрдю.*

ТАГЫ II ат ц диал. Агъачлы жерде гитче суучукъ. *Кийикле тагыдан суу ичедиле.*

ТАГЪАЛАН эт. 1. Ичи ётюп, кзарыусуз болуу. *Лохпай хунпегиден тагъаланды.* 2. кёч. Хыралан (тылыны юсюнден). *Кзызчыкъ, тагъаланган тылыга ун кзошуп, жангыдан ийледи.*

ТАГЪЫЛ эт. 1. Кзоолларынг бла тутуп, энишге салын. *Машинага тагъыл. Бутакъга тагъыл.* 2. кёч. Бирлеге кзошул, ала бла байламлы бол. *Аман адамга тагъылма.*

ТАГЪЫЛЫУ ат грам. Айтымда баш сёз бойсунган сёзю болушланы бирине неда не формага салдырып келген байланыу.

ТАЖАЛ сыф. Чыдамлы, арий-тала билмеген. *Тажал билек. Тажал адам.*

ТАЖИКЛИ ат. Тажикстанны асламлы халкыны адамы. *Тажикли драматург.*

ТАЖИКЧА хал. сёзл. Тажик тилде. *Тажикча жырлау.*

ТАЗ ат. Металлдан, пластмассдан этилген кенг тегерек неда зугул адыр. *Багъыр таз. Пластмасс таз. Уллу таз.*

ТАЗА I сыф. 1. Кирсиз; антоними — кир **I** (1). *Таза суу. Таза орамла. Таза быстыр.* 2. кёч. Тюз ниетли. *Таза жоуреги болган адам. Аны ниети тазады.* 3. Кзошакъсыз, башха зат кзошулмагъан. *Таза алтын.*

Таза суу. Таза жибек. 4. Солургъа тынч, женгил. Таза хауа. □ Таза сонгура кесини энчи магъанасы болмай, жаланда грамматика къуллукъ этип жүюген сонгура.

ТАЗА II хал. сёзл. 1. Кирин къоймай. Быстырны таза жуу. Арбазны таза сибир. 2. Бек. Таза ач болдукъ. Ала тала эригип тохтадыла. 3. кёч. Тюз ниет бла. Таза ишле.

ТАЗАЛА эт. 1. Таза эт. Столну тазала. Чурукъланы тазала. 2. Къошакъ затларын кетер. Нефтьни тазала. Сууну тазала. 3. кёч. Азатла деген бла бир магъанада. Шахарны фашистледен тазаладыла.

ТАЗИР ат. Терслиги ючюн бериллик ахча тёлеу. Тазир ал. Тазир сал.

ТАЙ I ат. Байталны баласы. Маркъа тайла. Хора тайчыкъ. △ Тай аягъы да бокълайды сууну. Тай ат болгъунчу, иеси кзарт болду.

ТАЙ II ат. Вурулуп чулгъанган къумач, клеёнка д. а. к. башха зат. Эки тай марля. Къумач тайла.

ТАЙ III эт. 1. Учхала. Бузда тай. Тайып жыгъылыу. 2. кёч. Кет. Арбаздан тай. Жолубуздан тай. △ Ауругъан жерден кзол таймаз. 3. кёч. Сёзюнгде турма. Ол сёзюнден тайды.

ТАЙГЪАКЪ -вхъД фнэ лауукъ. Тайгъакъ жол.

ТАЙДЫР эт. 1. Уруп кетер, юздюр. Сосурукъ эмегенни башын тайдырды. 2. кёч. Кюч оноу бла кетер. Эскиликни тайдырдыла. Зорлукъну тайдыр. Къуллукъдан тайдыр.

ТАЙМАЙ хал. сёзл. Тохта-

май, дайым. Ит атны таймай биргесине айланып турду.

ТАЙПА ат. Адамланы уллу къаууму (племя). Къыпчакъ тайпала. Булгар тайпала. Монгол тайпала.

ТАККЫ ат саб. Таякъ I деген бла бир магъанада. Таккы бла бузоуланы сюр.

ТАКЪ эт. 1. Эниште салынырча тохташдыр. Чюйге такъ. Шифоньерге такъ. 2. Жип, сынжыр д. а. к. башха зат бла бир затха къысып бегит. Итни такъ. Атны терекге такъ. 3. Бел бауунга илиндир. Къама такъ. Маузер такъ. 4. Кийиминги ёшюнконе, байракъгъа д. а. к. башха затха тюйре, илиндир. Орден такъ. Майдалла такъ. 5. Биреую юсюнден жыр къура. Ол кёплеге жыр такъгъанды.

ТАКЪГЪЫЧ ат. Кийим тагъыучу зат. Плащны такъгъычха такъ.

ТАКЪМАКЪ I ат. 1. Къошулуп, тагъылып келген (баргъан) адам. Аны такъмакълары кёп болуучудула. 2. Тракторгъа, машинагъа тагъылып жорюткюлюучю зат (прицеп). Машинаны такъмагъы. Тракторну такъмагъы.

ТАКЪМАКЪ II ат. Жаш бла къыз бир бирге тагъыучу лакъырда жыр (частушка). Тойлада такъмакъла кёп жырланадыла.

ТАКЪЫЙКЪА ат. Секунд, минут. Такъыйкъа сайын. Такъыйкъала бек терк озадыла.

ТАКЪЫР сыф. 1. Тар I (3) деген бла бир магъанада. Такъыр кийим. Такъыр арбаз. 2. кёч. Къыйын. Такъыр дуния. Такъыр жашау.

ТАКЪЫРЛАН эт. Жилляргъа

хазыр бол. *Къызчыкъ такъырланды.*

ТАКЪЫЯ ат ист. Темир бёрк. *Нартла такъыя, кюбе кие эдиле.*

ТАЛ I ат. Бутакълары бюгюлюучу, иничке чапыракълы терек неда котур. *Тал чыбыкъ. Тал терек. Талдан этилген сенеке саплыкъла.*

ТАЛ II эт. **Ары I** деген бла бир магъанада. *Бутла талдыла. Белим талгъанды.*

ТАЛА I ат. Агъачы болмагъан тюз жер. *Тууарла талада отлайдыла. Δ Ана кёлю — балада, бала кёлю — талада.*

ТАЛА II эт. 1. Къап, жырт (итни, бёрюню юсюнден). *Ит кзойну талады. Аны айыу талгъан хапары барды. 2. Жуууп, оюп кет. Бахчаланы жауун талады. 3. кёч. Тона деген бла бир магъанада. Ала элни талгъандыла.*

ТАЛАЙ белгис. алм. Аслам, бир ненча. *Жыйылыуда талай адам сёлешеди.*

ТАЛАКЪ ат. Адамны, жаныуарны чархында къан шариклени болдуруучу орган. *Кзойну талакъы.*

ТАЛАНМАГЪАН межд. Сейирсиниуню билдиреди. *Таланмагъан, сен а сейирин айтаса да!*

ТАЛАННГАН межд. Таланмагъан деген бла бир магъанада. *Айт-айт, таланнган!*

ТАЛАУ ат. Малны терисини юсюнде жарасы ирин этген неда кыызаргъан, кёпген ауруу. *Къара талау. Къан талау.*

ТАЛАУУР ат. Мюлкю, ырысхыны тоналыуу. *Ала талауурдан кзайтдыла.*

ТАЛАХ ат эск. Эр бла къатынны бир бирден шерият бла

айырылыулары. *Ала талах бла айырылдыла.*

ТАЛАШ эт. 1. Бир бирни тала (итлени юсюнден). *Итле талашадыла. 2. кёч. Уруш, тюйюш. Ала жер ючюн талаша эдиле. 3. кёч. Къадал, кёл сал. Окъуугъа талаш. Адам болургъа талаш.*

ТАЛГЪЫР сыф. Бир тюрсюнню башха тюрсюнлю ызыкълары болгъан. *Талгъыр киштик. Къаплан талгъырды. Талгъыр жылан.*

ТАЛКЪЫ ат ист. Терн ишлерге деп этилген керек. *Алла тууар терини талкы бла ийледу.*

ТАЛКЪЫН ат дин. Ёлгенни басдыргъандан сора окъулуучу дууа. *Эфендиле талкынын окъудула.*

ТАЛЛАХИЙ межд. Аллах бла ант этеме; оллахий, билляхий. *Таллахий, мен сени бек жаратама!*

ТАЛПЫ эт. Итин, кызын, къадал, кюреш. *Окъургъа талпы. Билимге талпы. Δ Талпыгъанну тау тыймаз.*

ТАЛЧЫКЪ эт. Бираз ары. *Бармакъла талчыкъдыла. Белим талчыкъгъанды.*

ТАЛЫШТАК ат. Ырхы, кьутургъан суу келтирген агъач. *Виз суу жагъада талыштакла жыйдыкъ.*

ТАМ эт. 1. Тамычыла болуп тюш. *Сау айны кёзюне кёкден тамычы таммагъанды. Аны жиямукълары жерге тамдыла. 2. Акъ I (1) деген бла бир магъанада. Юйню башы тамгъан этеди.*

ТАМАКЪ ат. 1. Богъурдакъ бла ёнгеч башланган жер. *Къарт тамагъын ариулады. Δ*

Кзатыккэсыз гыржын тамакны жыртыр. 2. Тарны бек терени, таша жери. Тау тамакэла.

ТАМАМ *хал. сёзл. 1. Тюз, туура, башха болмай. Иш тамам сен айтханча болду. Тамам кюн орта эди. 2. хапар. магэ. Этилгенди, хазырды. Иш тамамды. Билгеним тамамды дерге жарамайды. 3. Бек. Тамам амалсыз болдукэ.*

ТАМАМЛА *эт. Тамам эт, тынгылы эт. Ишни тамамла.*

ТАМАТА I *сыф. 1. Алгэа туугэан; жыл саны бирсиден (бирсиледен) уллу болгэан; антоними — кичи I (1). Эгечледен таматасы. Тамата кэарындаш. 2. Окэууну бошаргэа жууукэлашхан. Тамата классла. 3. Кэууллугэу, чыны д. а. к. башха заты бла бирсиледен ёргеде тургэан. Тамата лейтенант. Тамата илму кэууллукэчу.*

ТАМАТА II *ат. Башчылыкэ этген адам. Таматаны алгэышын жаратдыла. Школну таматасы. Ферманы таматасы.*

ТАМАША I *ат. Сейир этерча зат. Ол тамашагэа кэарап турдукэ.*

ТАМАША II *сыф. Сейирсиндирген, сейир этдирген. Тамаша иш. □ Тамаша бол (эт) сейирсин.*

ТАМБЛА *заман. сёзл. Бюгюнню ызындан келлик кюн. Тамбладан сора. Тамблангы унутма.*

ТАМБЛАГЭЫ *сыф. Тамбла болдукэ. Тамблагэы жашау. Тамблагэы жыйылыу.*

ТАМГЭА *ат. 1. Белги, эн. Тайны тамгэасындан таныдыкэ. 2. Бир затны юсюнде кир болгэан жери. Жау тамгэа. Кэа-*

ра тамгэа. 3. кёч. Белги, ыз, ышан. Бушууну тамгэасы.

ТАМГЭАЛЫ *сыф. Эни, белгиси болгэан. Тамгэалы ат. Тамгэалы кэозучукэ. △ Тамгэалы мал тас болмаз.*

ТАМСИЛ *ат. Кэыйдырып айтып, ууаз берген кэысха хапар неда назму (басня). Крыловну тамсиллери.*

ТАМСИЛЧИ *ат. Тамсилле жазучу адам. Балаланы Осман тамсилчи болгэанды.*

ТАМЫЗ I *эт. 1. Тамычы-тамычы кэуй. Суу тамыз. Дарманны жарагэа тамыз. 2. Бир кесекчик кэуй. Рюмкагэа коньяк тамыз.*

ТАМЫЗ II *эт. 1. Отну тиргиз. Нарат юзгелеле салып, отну тамыздыкэ. 2. кёч. Кэаллай да болсун бир сезимни кэозгэа. Келишмеую отун тамызыргэа суюгенле бардыла.*

ТАМЫЗЫ *ат. Чечегини тёрт чапырагэы жорча орналгэан, сары чагэыучу ханс. Тамызыны татыуу зыкагэа ушайды.*

ТАМЫЗЫКЭ *ат. Отну тамызыр ючюн хайырланылыучу кэургэакэ зат. Нарат тамызыкэ. Чертлеуюк тамызыкэ.*

ТАМЫР *ат. 1. Битимни туюбу, жердеги кесеге. Терекни тамыры. Чынарны тамырлары кенгнге жайыладыла. 2. Сингир деген бла бир магэанада. Боюн тамырла. Жюрек тамырла. 3. грам. Сёзню жалгэауундан (неда жалгэауларындан) кэалгэан кесеге. Тамырлары бир сёзле.*

ТАМЫРЛАН *эт. 1. Ёсюп башла. Зыгытчыкэла тамырланнгандыла. 2. кёч. Орнал, бир жерге жарашып тохта. Эл алайда тамырланнганды. 3. кёч. Ёс,*

айны, жайыл. *Жангы тукзум тамырланып башлады. Жангы юйленгенлеге: «Тамырланыгъыз!» — деп, алгъыш этедиле.*

ТАМЫЧЫ ат. Сууну, суусун затны тамыгучу кесекчиги. *Суу тамычыла. Жауун тамычыла. Δ Тамычы ташны тешер.*

ТАМЫШ эт. Сауардан алгъа ийнек сютюн жашырмаз ючюн, бузоуну бир кесек эмиую. *Къашха бузоучукъ сююп тамышды.*

ТАМЫШДЫР эт. Ийнекни жуккаларын (ол сютюн жашырмай берир ючюн) бузоугъа бир кесек эмиз. *Ийнекни тамышдыр.*

ТАНА ат. Жарым жылдан атлагъан бузоу. *Бугъа тана. Тиши тана. Эркек тана.*

ТАНКЫ ат. 1. Гаккыны агъын къуршалап тургъан жукъа къабугъу. *Тауукъну танкысы.* 2. кѣч. Бек аз. *Анда акъыл бек танкыды. Ала ол танкы билимлерин да унутхандыла.*

ТАНСЫКЪ ат. 1. Термилгенлик. кюсегенлик. *Тансыгъынгы ал. Δ Эт тансыкъгъа ѳпке татлы.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тансыкъ болгъан. *Тансыкъ салам. Тансыкъ кзарам.*

ТАНСЫКЪЛА эт. Эркетет, тансыкъ болгъанынги билдир. *Сабий анасын тансыкълады. Журтубузну тансыкъладыкъ.*

ТАНЫ эт. Эсинге тюшюр, бил. *Сабий эки жылдан бери кѣрмеген атасын къыйналып таныды.*

ТАНЫКЪ ат. Белги, ышан. *Аны тиш таныгъы къалмагъанды.*

ТАНЫТ эт. Билдир, танырча эт. *Кесинги таныт. Аны*

кзарамы жунчугъанын танытады.

ТАНЫУЛУ сыф. Танылгъан, белгили. *Таныулу адам. Таныулу мал.*

ТАНЫШ I эт. Бир бирни таны, бил. *Ала кѣп болмай танышхандыла.*

ТАНЫШ II ат. Эрттеден танылгъан, шагъырей адам. *Бир иги танышыбызгъа тюбедик. Ол элде мени танышларым кѣпдюле.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: таныгъан. *Таныш адам. Таныш жашла.*

ТАНЫШДЫР эт. Таныт, шагъырей эт. *Ол бизни танышдырды.*

ТАНГ I ат. 1. Кюн чыгъардан алгъа заман. *Танг белги бере башлады. Танг атхынчы. Δ Тангны атарын тауукъ билир. Танг атмайма десе да, кюн къоярыкъ тюйюлдю.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: танг аласындагъы. *Танг жулдузла. Танг аязы.*

ТАНГ II мард. сѣзл. Аслам, иги кесек. *Мюлк танг хайыр бере башлагъанды. Алайда танг мычыдыкъ.*

ТАНГКЕРДЮ ат. Сейир, тамаша зат. *Ол бизге тангкѣрдю тюйюлдю.*

ТАНГСЫН эт. Сейирсин. *Табийгъатны ариулугъуна тангсынып кзарайбыз. Аны жууабы тангсынырчады.*

ТАП I ат. Жарадан сора къалгъан ыз. *Жараны табы.* 2. Тамгъа I деген бла бир магъанада. *Аны жаягъында табы барды.*

ТАП II сыф. 1. Келишген, жарашхан. *Тап юй. Тап орам. Тап тон.* 2. Керекли, жараулу.

Тап заман. Тап болум. 3. Иги, тюз. Тап жууап. Тап оноу.

ТАП III хал. сёзл. Керек-лисиңа, мардадан чыкъмай. Тап сёлеш. Тап ишле. Тап жаша.

ТАП IV эт. 1. Бир жерде кёр, түбе. Тас болгъан тууарны тапдыкъ. Δ Тапхан кзууаныр, таныгъан сыйырыр. 2. Къозла деген бла бир магъанада. Сабий тап. Гаккы тап. Къозу тап. Тай тап. 3. Эсле, ачыкъла. Диктантда халатла тапдыла. Кетерилген жангылычланы тап. 4. Аллындагъы сёз билдирген ишни жашауда бардырылгъанын кёргюзтеди. Насып тап. Тынчлыкъ тап.

ТАП V кюч. кес. Ызындан келген сёзюно магъанасын кючлендиреди. Тап, алай окъуна болсун. Тап, сен окъуна кел.

ТАПАНЧА ат. Ичине кёп окъ салынып, бир кёол бла атылыучу, женгил сауут. Чакъмакълы тапанча.

ТАПДЫР эт. 1. Элт, бер. Телеграмманы иесине тапдырдыла. 2. Жалчыт. Малланы ашларын тапдыр.

ТАПКА ат. 1. Юсюне китапла, сауутла д. а. к. башха зат салыныучу жер. Китанны тапкадан ал. Тюкенни тапкалары. 2. кёч. Къуллукъну даражасы. Къуллукъну ал тапкасы. 3. Къаяны, жарны алгъа чыкъгъан жери. Къаяны тапкалары кийиклени жолларыдыла.

ТАПЛЫКЪ ат. 1. Тынчлыкъ, ырахатлыкъ. Жашауыга таплыгъы болгъан зат. 2. Юсге, башха, аякъларга келишгендик, жарашханлыкъ. Бёркню таплыгъын асыры жаратхандан, багъасын да кёпсюнмедик.

ТАПСЫЗ I сыф. 1. Юсге ке-

лишмеген, ушамагъан. Тапсыз кийим. Тапсыз тон. 2. Аман, осал. Тапсыз иш. Тапсыз хапар. Тапсыз адам. 3. Къыйын. Тапсыз болум. Тапсыз хал.

ТАПСЫЗ II хал. сёзл. 1. Ушамазча. Тапсыз олтургъансыз. Тапсыз жатхандыла. 2. Хыны, адепсиз. Тапсыз сёлеширге. Тапсыз жууапларга.

ТАП-ТАЗА сыф. Таза I дегенни айырма даража формасы. Тап-таза суу. Тап-таза спирт.

ТАПХЫР ат. Тукъум. Тапхырына ушагъан адам. Ол бек иги тапхырланды.

ТАР I сыф. 1. Эни улуу болмагъан; антоними — кенг 1. Тар эшик. Тар жол. 2. Гитче. Тар отоу. Тар арбаз. 3. кёч. Къыйын. Тар жашау. Тар болум. 4. грам. Аууз кенг ачылмай айтылыучу. Тар ачыкъла.

ТАР II ат. Аууз 2 деген бла бир магъанада. Тарда кгар жауа турады. Машина тардан чыгъалмады.

ТАРА эт. 1. Таракъ бла ары-бери тартып, сыйдам эт, тюзет, Чачынгы тара. 2. Титип, ийирирге хазырла. Ынна жюн тарайды. 3. кёч. Къыйна, инжит. Ауруу аны санларын тарайды.

ТАРАКЪ ат. 1. Чач тараучу зат. Ууакъ тишли таракъчыкъ. Кенг тишли таракъ. 2. Жюн тараучу адыр, цех. Кёол таракъла энди хазна жюрюмейдиле.

ТАРАКЪЧЫ ат. 1. Цехде жюн тараучу уста. Элни таракъчылары. 2. эф. Къыз. Ал тапханы таракъчы болсун (фольк.).

ТАРАЛ эт. 1. Къыйнал, жарсы. Ана ауругъан сабийине таралады. 2. Кёрюрге суй, кюсе, термил. Зыгытчыкъ кюн-

нге таралады. Сабий анасына таралып жияды.

ТАРИХ ат. Санны кёргюзтгөн белги. 100 деген тарих. Онлукзаланы белгилеген тарихле.

ТАРКЪАЙ эт. 1. Аз бол, азай. Суу таркжайды. Ийнекни сютю таркжайды. 2. кёч. Тауусул, бошал. Тёзюм таркжайды. Дауурла таркжайдыла.

ТАРЛАУ ат. Зынтхыгъа ушагъан ханс. Тарлауну мал сюйюп ашайды.

ТАРПАН ат фольк. Жюрюшлю, къарыулу, кийик ат. Ёрюзмек тарпаннга минип келди (фольк.).

ТАРТ эт. 1. Къыйырындан тутуп, кюч бла кесинг таба элтирге кюреш. Жюгенни артка тарт. 2. Хыны къымылдатып силкиндир. Женгинден тарт. 3. Къаты къыс. Бел бауну тартып кзыс. 4. Аллай бир, быллай бир бол (ауурлукъну юсюнден). Бугъа базманда 600 кг. тартды. 5. Ауурлугъун тохташдыр. Базманда тарт. 6. Ун эт, жармала. Будайны тирменде тарт. 7. сёл. тил. Ич (тютюн). Сигарет тарт. 8. сёл. тил. Ич (спиртли ичги). Аракъы тарт. Чагъыр тарт. 9. Сал (радио, телефон). Юйге телефон тартдыла. 10. Сютню сют башын машинада айыр. Сютню тартып, сют баш этдик. 11. Ур, кел (сууукъну, мылылыкъны д. а. к. башха затны юсюнден). Терезеден сууукъ тартды. 12. Уша. Аны эллилиги атасына тартханды. 13. кёч. бош тил. Ур, жетдир. Жаягъына тарт.

ТАРТДЫР эт. Талпы, итин, кюреш. Кетерге тартдыр. Ишлерге тартдыр.

ТАРТМА ат. 1. Халыдан этил-

ген кёнчек бау. Спорт кёнчекни тартмасы. 2. Чыракъны чалыуу. Фатеген чыракъны тартмасы.

ТАРТЫКЪ сыф. Тартылгъан, жыйырылгъан. Тартыкъ жаякъ. Тартыкъ эрин.

ТАРТЫН эт. 1. Уял. Ол бизден тартынып сёлешеди. 2. Сюй, итин. Окъзургъа тартын. Ишлерге тартын.

ТАРТЫРЫКЪ ат сёл. тил. Спиртли ичги. Аланы тартырыкълары тауусулду.

ТАРТЫУ ат. Кюй, макъам. Миллет тартыула.

ТАРХ эрикл. сёз. Ушкок атылгъан тауушну билдиреди. Ушкок тарх деп атылды.

ТАРЫ ат. 1. Бюртюклеринден тую этилиучю мирзеу битим. Тауукълагъа тары сепдик. Δ Тауукъ туюш — тары бюртюк. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тары ундан этилген. Тары гыржын. Тары как.

ТАРЫГЪЫУ ат. Ыразы болмауну билдириу. Эллилени тарыгъыуларына къараучу комиссия.

ТАРЫГЪЫУЛУ сыф. Тарыкъгъанны билдирген. Тарыгъыулу жыр.

ТАРЫКЪДЫР эт. Безит, къыйнап, амалсыз эт. Кёп жюрюп, тарыкъдыр.

ТАС сыф. Табылмагъан, жокъ болгъан. Аланы кыйынлары тасды. Эки тууар тасды. $\square$ Тас бол табылмай къал. Тас эт табылмазча эт.

ТАСМА ат. Арбаны кереклерин жамар ючюн жюрютюлчю, ийленген териден иничке кесилген къайиш. Алпа

тасма бла хамутну сёгюлген жерлерин тикди.

ТАСХА ат. 1. Таша, жашырын зат. Адамны тасхасын билуу. 2. Белгили болмагъан зат. Табийгъатны тасхалары. 3. Разведка. Ала бизге тасхагъа келгендиле.

ТАСХАЧЫ ат. Тасха билиучю адам (разведчик). Къыралны тасхачылары. Уста тасхачы.

ТАТ эт. Аша деген бла бир магъанда. Аш тат. Кёсетледен тат. △ Ачыны бла татлыны татхан билир.

ТАТАРЛЫ ат. Татарстанда жашагъан асламлы миллетни адамы. Татарлы лингвистле. Татарлы академик.

ТАТАРЧА хал. сёзл. Татар тилде. Татарча жырлау. Татарча сёлешуу.

ТАТЛЫ сыф. 1. Татыуу балча неда бал тузча болгъан; антими — ачы I (1). Татлы харбыз. Татлы суу. Татлы чай. 2. кёч. Хычыуун, зауукълукъ берген. Татлы жукъу. Татлы сазгышла. 3. кёч. Сыйлы, багъалы. Жан татлыды. Адамгъа неден да туугъан жери татлыды.

ТАТЛЫКЪСЫН эт. Бир затны этерге къызын, ской. Билимге татлыкъсын. Ишлерге татлыкъсын. Ойнаргъа татлыкъсын.

ТАТЛЫТАМАКЪ сыф. Татлы затланы скойюучю. Татлытамакъ сабийле.

ТАТЫ эт. 1. Жетерча атыл (тузну, чибижини д. а. к. башха затны юсюнден). Этни тузу иги татымагъанды. Мыстысы татымагъанды. Мыстысы татыгъан шорпа. 2. кёч. Ёт, жет, къатыл. Анга ичгени асыры татыгъанды. Бизге сууукъ татыгъанды. 3.

кёч. Ёз тут. Ашагъаны татымагъан адам. △ Арыкъ этни шорпасы татымаз.

ТАТЫМЛЫ сыф. Татымы болгъан, ёз тутхан. Татымлы аш.

ТАТЫМСЫЗ сыф. Татымы болмагъан, ёз тутмагъан. Татымсыз бичен.

ТАТЫРАН ат. 1. Сары гюлю кырдык. Татыранны чапыракълары уллула боладыла. 2. Ол кырдыкны урлугъундан этилиучю кюлю тузлукъ. Этни татыраннга тийирип ашау.

ТАТЫУ ат. 1. Тилде, ауузда сезим. Ашны татыуу. 2. кёч. Магъана деген бла бир магъанада. Ишни татыуу. Жашауну татыуу.

ТАТЫУЛУ I сыф. 1. Татыуу иги. Татыулу шорпа. Татыулу аш. 2. кёч. Магъанасы терең болгъан. Татыулу хапар.

ТАТЫУЛУ II хал. сёзл. Сейирсинирча. Татыулу сёлеш. Татыулу аша.

ТАТЫУСУЗ I сыф. 1. Татыуу болмагъан. Татыусуз аш. 2. кёч. Магъанасыз, осал. Татыусуз хапар. Татыусуз жашау.

ТАТЫУСУЗ II хал. сёзл. Келишмей, сёз болуп. Татыусуз жашагъанла.

ТАУ ат. 1. Бийик жер. Малкзар таула. Кавказ таула. △ Тауда кийикден ёзенде къоян ашы. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тауда битген, орналгъан д. а. к. Тау кырдык. Тау элле. Тау жайлыкъла.

ТАУАТ ат ист. Чепкен сокъгъан станок. Ыннаны тауаты.

ТАУКЕЛ I сыф. Жигит, къоркъмагъан, арсар болмагъан. Таукел адам. Таукел ишчиле.

ТАУКЕЛ II хал. сёзл.

Къоркъмай, арсарсыз. *Таукел сѣлеш. Таукел жууапла.*

ТАУКЕЛЛЕН эт. Таукел бол. *Ишлерге таукеллендик.*

ТАУЛУ ат. 1. Тауда жашагъан адам. *Таулу тауну сюеди.* 2. Малкъарлы деген бла бир магъанада. *Къабарты-Малкъарда таулула тау жерледе жашайдыла.*

ТАУРУХ ат. 1. Эртте болгъан затны юсюнден айтыла келген хапар. *Таурухланы китабы.* 2. кѣч. Жалгъан зат, ѳтюрюк. *Таурухну кѳюгѳуз.*

ТАУУКЪ ат. 1. Жумуртка эм эт бериучю къанатлы. *Гурт тауукъ. Жаш тауукъ.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тауукъну этинден этилген. *Тауукъ илибиде. Тауукъ шорпа.* □ **Тауукъ эркек** а да к ѳ а, х о р а з дегенле бла бир магъанада. **Тауукъ аякъ** хансны бир тюрлюсю.

ТАУУС эт. 1. Битдир, ахырына чыкъ. *Ишни тауус. Ашны тауус.* 2. кѣч. Къырып, ѳлтюрюп боша. *Жауларыбызны тауусдукъ.* 3. Кийип, эски эт. *Жаш бир жылгъа эки кѳауум аякъ кийим тауусду.*

ТАУУСУЛ эт. 1. Бошал. *Ырысхы тауусулду. Иш тауусулду.* 2. кѣч. Бек аз, арыкъ бол. *Ынна, тѳешке асыры кѳп жатхандан, тауусулгъанды.*

ТАУУСУМ ат. **Келишим** деген бла бир магъанада. *Тауусмубуз тамбла машина бла гебенлени юйге ташырѳады.*

ТАУУШ ат. 1. Къулакъгъа эшитилген зат. *Эшикни тауушу. Сууну тауушу.* 2. грам. Адамны сѣлешиюню андан ары бѳлюнмеген, бек гитче кесеги. *Ачыкъ таууш. Къысыкъ таууш.*

ТАУУШЛУКЪ I сѳф. Аламат, сейирлик. *Тауушлукъ адам. Тауушлукъ алим. Тауушлукъ жырчы.*

ТАУУШЛУКЪ II хал. сѳзл. Адам сейир этерча. *Тауушлукъ тепсе. Тауушлукъ жырла.*

ТАУЧА хал. сѳзл. Малкъарлыланы тиллеринде. *Тауча сѣлешу.*

ТАХАН ат ц диал. Чыпын деген бла бир магъанада. *Бурууну таханлары.*

ТАХТА I ат. Ууакъ урлукъ (сохан, сарымсах д. а. к. башха зат) салыныучу жер. *Сохан тахта. Быхы тахта. Сарымсах таха.* □ **Тахта кѳгет** тахтада ѳсдюрюлюучю кѳгет. **Тахта кѳгетчи** тахта кѳгетлени ѳсдюрюучю адам.

ТАХТА II ат. Патчахны энчи шинтиги. *Патчахны тахтасы.*

ТАШ ат. 1. Отда эримеучю къаты тау порода. *Уллу таш. Суу таш. Состар таш.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: ташдан ишленген. *Таш тегене, Таш жол. Таш басхычла.* 3. Адамны эм жаныуарны чархында тузла чѳгюп къуралыучу къаты зат. *Аны ѳтюднен ташла алдыла.* 4. этн. Нартюх бюртюклени неда башха затланы жайып, бир затны боллугъуну юсюнден билирге кюрешген адет. *Ынна таш сала биледи.* □ **Таш макъа** сюек къаплы, къысха бутлу, актырын жюрюучю жаныуар. **Таш тюк** ташланы юслерине жайылып ѳсген къалын битим.

ТАША I ат. Кѳзге кѳрюнмеген жер. *Ташагъа кир. Ташада тур. Ташагъа сал.* △ **Адамны ташада сѳкме, туурада махтама.**

ТАША II *сыф.* Кёрюнмеген, билинмеген, букъдурулган. *Та-ша жол. Таша иш. Таша кенгеш.*

ТАША III *хал. сёзл.* Букъ-дуруп, билдирмей, кёргюзтмей.

ТАШАЙ *эт. 1.* Кет, жокъ бол. *Кюн булутха ташайды. Юй-ге ташай. 2.* Ичине кет, тюш, бат. *Уругъа ташай. Чунгуръа та-шай. Кеме суу туюбуне ташайды.*

ТАШАТЫН *хал. сёзл.* Жа-шыртын, Ташатын туюбе. *Таша-тын кел. Ташатын тынгыла.*

ТАШДЁРДЕН *ат.* Къанатлы-ланы ашагъанлары жыйылган жерлери. *Тауукъну ташдёрде-ни. Гураны ташдёрдени.*

ТАШЖЮРЕК *сыф.* Эриу-скюз. *Ташжюрек адам.*

ТАШКЁМЮР *ат.* Жерден къазылып алыныучу, отун оруну-на хайырланылыучу къаты зат. *Ташкёмюр чыгъыучу жерле.*

ТАШЛА *эт. 1.* Атып къой, къююп кет. *Эски адетлени таш-ла. Ишни ташла. Самолётла бом-бала ташладыла. △ Къызны ке-син бошлама, юйню ачыкъ таш-лама. 2.* Кетериу, заманы жет-мей къозлау (малны юсюнден). *Ийнек ташлады. Байтал ташла-гъан этгенди.*

ТАШСЫН *эт.* Туякълары аша-лып, къыйналып атлау. *Ат таш-сынды.*

ТАШЧЫ *ат.* Хуначы де-ген бла бир магъанада. *Уста ташчы.*

ТАШЫ *эт.* Бир жерден баш-ха жерге кёп кере элт. *Отун та-шы. Суу ташы. Таш ташы.*

ТАШЫУУЛ *ат.* Биченни, тирдикни ташыгъан заман. *Та-шыуул башланнганды.*

ТАЯКЪ *ат.* Адам къолунда жюрютуючу, жонулган, сый-дамланган агъач. *Чум таякъ.*

Жёге таякъ. △ Таякъ этден ётер, сёз сюекден ётер.

ТАЯН *эт. 1.* Бир затха бир жеринги тиреп сюел. *Терекге таян. Къабыргъагъа таян. Хы-жыгъа таян. 2.* Бир кесекге жат. *Диваннга таян. Былайда таян. 3.* кёч. Биреуню, бир затны болуш-лугъу бла хайырлан. *Илмугъа таян. Биз сизге таянабыз.*

ТАЯНЧАКЪ *ат. 1.* Таяныр зат. *Шинтикни таянчагъы. Ди-ванны таянчагъы. Фазтонну та-янчагъы. 2.* кёч. Болушлукъ, болушур адам. *Биз бир бири-бизге таянчакъбыз. Бизни таян-чагъыбыз сенсе. △ Иги сёз — ёксюзге таянчакъ.*

ТЕБИН *эт. 1.* Теп, къымыл-да. *Алгъа тебин. 2.* Уругъа керил. *Къамичи бла тебин. Уругъа тебин.*

ТЕБИРЕ *эт. 1.* Атлан, кетип башла. *Юйге тебире. Ишге те-бире. 2.* Башла. *Этерге тебире. Къобаргъа тебире. Айтыргъа те-бире. 3.* Этимча бла келсе, иш-ни башланнганын билдиреди. *Ишлеп тебире. Сёлешип тебире. Айта тебирегенди.*

ТЕГЕЙ *ат.* Арба чархны тогъайы бла тохунун бирге къошхан агъачладан бири. *Чарх-ны тегейлери. △ Тегейле да кезиу айланадыла.*

ТЕГЕНЕ *ат.* Ун элерге, ты-лы ийлерге хайырланылыучу адыр. *Гыржын тегене. Элек бла тегене.*

ТЕЖЕ *эт. 1.* Тийишли кёр. *Къызны жашха тежедиле. Къо-накъгъа столну башында жерни тежедик. 2.* Жорала, тёреле, болурун сюй. *Биз алагъа жа-нгы жетишимле тежедик.*

ТЕЙРИ I *ат дин.* Кёкню Аллахы. *Тейриге табыныу. □*

Тейри кыылыч жауун тамычы-
лагъа кюн таякъла тийип, кёкде
болуучу кынгыр, кёп тюрсюн-
лю ыз. Тейри жарыкъ тангны
жарыгъы.

ТЕЙРИ II кзарам. сёз. Бир
затны кертилигине ийнандырыр
ючюн айтылады. *Тейри, алай
боллукъ туююлдо. Тейри, бил-
мейме.*

ТЕКЕ ат. 1. Эркек эчки.
*Тау теке. Текени мюйюзю. 2.
этн. Тойлада кийизден теке
башча этилген бёрк кийип
ойнауучу адам. «Теке», кийиз
кзамичиси бла уруп, кзызны
тепсерге чыгъарды.*

ТЕЛИ сыф. 1. Акъылдан
кем; антоними — акъыллы I (1).
*Тели адам. △ Тели кеси айтыр
да, кеси кюлюр. 2. Тапсыз. Тели
оноу. Тели иш. □ Тели ауруу
тиф. Тели бол акъылдан шаш.
Тели ханс заранлы ханс Тели эт
акъылдан шашдыр.*

ТЕЛИЛЕН эт. Билмеген,
ангыламагъан кибик эт. *Ол те-
лиленип башлады.*

ТЕМИР ат. 1. Туюгенде жа-
зылыучу, углерод кышулуп,
къурч этилиучю металл. *Кзаты
темир. Жылтырауукъ темир. △
Темирни кюе ашамаз, тот ашар.
2. Айгъакълаучуну орунунда
келсе: темирден этилген. △ Те-
мир кзалагъа да темир чюй
керекди. □ Темир жип металл-
дан халыча, бауча этилген зат.
Темир бетли кёксюлдюм, боз-
гъулдум. Темир тюкен мюлкде
хайырланылыучу керекле сат-
хан тюкен.*

ТЕМИРЕУ ат. Тери ауруу.
*Жашны билеги темиреу бол-
гзанды.*

ТЕМИРЧИ ат. Темир керекле
ишлеучю уста. *Элни темирчиси.*

**△ Темирчини кзызы кзыпты кю-
сей эди.**

ТЕНТИРЕ эт. 1. Чайкъал,
ары-бери кымылда. *Ол тенти-
реп атлайды. 2. кёч. Юйюнг-
ден, жерингден кет. Элден тен-
тире. Юйюнгден тентире.*

ТЕНГ I ат. 1. Шуёх, нёгер.
*Татлы тенг. Антлы тенг. △ Те-
нг кёпню жауу болмаз. 2.
Жыл санлары бирге келишген
адмла. Тенг кзызла. Биз тенг-
лебиз.*

ТЕНГ II сыф. 1. Бир кибик.
*Юсюне тенг пальто. Ёсюмюне
тенг костюм.*

ТЕНГ III хал. сёзл. 1. Бир-
ча. *Тенг ишлерге. Тенг юлеш.
2. Бир заманда. Экибиз да фи-
нишге тенг жетдик.*

ТЕНГИЗ ат. Океандан гит-
че, ачы-тузлу суу. *Кзара тенгиз.
Каспий тенгиз. △ Тенгиз кез-
леуден суу тилей эди.*

ТЕНГЛИ сонг. Чакълы де-
ген бла бир магъанада. *Тау
тенгли. Аны тенгли.*

ТЕНГЛИК I ат. Шуёхлукъ,
нёгерлик. *Тенгликни багъалай
бил.*

ТЕНГЛИК II ат. Бирча эркин-
лик. *Миллетлени тенгликлери.*

ТЕП эт. 1. Кымылда. *Же-
рингден теп. Тепмей тур. 2.
Ур, ишле (жюрекни юсюнден).
Аны жюреги асыры терк тебеди.
3. кёч. Бек ачыулан. Ол бизге
тепди. 4. Къалтыра. Жер теп-
генди.*

ТЕПДИР эт. 1. Кымылдат.
*Ташны тепдир. Тепген тиш. 2.
кёч. Ачыуландыр. Ала устазны
тепдирдиле.*

ТЕПСЕ эт. Энчи низам бла
ары-бери атла. *Тойда тепсе.
Ариу тепсе. △ Тепсей билмеген
жер кзынгырды дей эди.*

ТЕПСИ ат. Юч аякълы, тө-
герек столчукъ. Хант *тепси*.
Тепсиге аш салынды. △ *Тепси-*
ни арты — артха кзалгзанига.

ТЕПШЕК ат. Табакъ деген
бла бир магъанада. Столгза
тепшекке бла аш салынды.

ТЕР ат. Териден чыкъ-
гъан суу. Атны тер *басханды*.
Бетинги терин сюрт.

ТЕРГЕ эт. 1. Сана, санын
бил. Миллетни *адамларыны*
санын терге. Гебенлени *тергедик*.
2. Эсге ал. *Жууукзлугъубузну*
терге. Онгунгу *терге.* 3. Сун,
сана. *Кесинги алимге терге.* Аны
ёлгеннге терген кзойгзандыла.
4. Чотха ал. Судья ол голну
тергемеди.

ТЕРГЕУ ат. Эсеп, хыйсап.
Орта тергеу бла. Тергеуню бар-
дыр.

ТЕРЕЗЕ ат. Юйню хауа,
жарыкъ кирирча, ачыла-жабы-
ла турурча ишленнген, мияла-
ланнган, рама салыннган жер-
лери. *Терезени кёзю. Терезе-*
ни ач.

ТЕРЕК ат. Бутакълы, ча-
пыракълы, ёзеге агъач болгъан
битим. Тал *терек.* Алма *терек.*
Кёгет терекле. △ *Терек тамыр-*
дан кзуруйду. □ *Терек бахча*
кёгет терекле ёсген жер.

ТЕРЕН I сыф. 1. Теренлиги
болгъан; антоними — *сай.* *Те-*
рен суу. Терен кёл. 2. *кёч.* Ма-
гъанасы уллу. *Терен билим.*
Терен акъыл. 3. Къалын, бийик.
Терен агъач. Терен кырдык. Те-
рен мурса.

ТЕРЕН II хал. сёзл. 1. Те-
реннге. *Кёлге терен кир. Терен*
батдыр. Терен жибер. 2. *кёч.*
Иги, тынгылы. Терен ангыла.
Терен бил.

ТЕРИ ат. 1. Жаны болгъан

затланы этлерини тыш къабукъ-
лары. *Кзойну териси. Тууар те-*
ри. 2. Жаныуарны тыш къабу-
гъуну ийленнген, кийим этерге
хазырланылгъан халы. *Норка-*
ны терисинден этилген бёрк. 3.
Айгъакълаучуну орунунда кел-
се: териден этилген. Тери
папка. Тери бёрк.

ТЕРИЛ эт. Сукъланып, ал-
дан. *Ариу сёзге терил. Уучу-*
лукъгза терил.

ТЕРИЛТ эт. Сукъландырып,
алда. *Ала сабийни илляулагза*
терилтгендиле.

ТЕРК хал. сёзл. Къысха за-
манчыкъда, ашыгып. *Терк*
атла. Терк ишле. Терк кел.

ТЕРЛЕ эт. Тер басыу. *Иш-*
леп терледик. Саусуз терледи.

ТЕРЛИК ат. Иерни туюне
салыныучу кийиз кесек. *Атны*
терлиги. Терликни кюнде кзу-
рут.

ТЕРМИЛ эт. 1. Талпы, кю-
се. *Кёрюрге термил. Жырлар-*
гза термил. 2. Тансыкъ бол.
Ана баласына термиледи.

ТЕРС I сыф. 1. Терслиги
болгъан. *Бу ишде ол терс эди.*
Терс адам. 2. Тапсыз, тийиш-
сиз. *Терс иш. Терс оноу.*

ТЕРС II хал. сёзл. Тапсыз,
келишдирмей. *Терс сёлеш. Терс*
ангылат. □ *Терс бол жангыл.*

ТЕРСАКЪЫЛ сыф. Буруш,
чюйре акъыллы. *Терсакъыл адам.*

ТЕРСЕЙ эт. Ашлан. Аны
жарасы *терсейген этгенди.*

ТЕРСЛЕ эт. Терсге сана. Ол
бизни *терслейди. Терслигин бил-*
мегенинги терследе.

ТЕРСЛИК ат. 1. Терс иш.
Терсликке жол бермегге керек-
ди. 2. Айыплы иш, хата. *Бу*
жол терслик биздеди. Биреуню
терслиги бла болгъан иш.

ТЕХТИР ат. Къаяны, тауну алгъа чыкъгъан жери. *Къаяны теhtiри. Тауну теhtiри.*

ТЕШ I эт. 1. Юсюнгден, башынгдан, аякъларынгдан кийиминги кетер. *Бёркню теш. Жашла пальтоларын тешидиле. 2. Къысылгъан, байланнган затны бошла, бош эт. Агны кишенин теш. Жаулугъуму тешидим.*

ТЕШ II эт. 1. Тешик эт. *Къабыргъаны теш. Чычхан тулукъну тешиди. 2. Жар, уруп, жыгъылып жара эт. Жашчыкъ, жыгъылып, къашын тешиди.*

ТЕШИГИЧ ат. Ташны, темирни тешиучю керек. *Тешигич бла тирмен ташны теш.*

ТЕШИК ат. 1. Тешилген жер. *Ташны тешиги. Тешиги болгъан кзалач. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тешилген. Тешик челек. Тешик хуржун.*

ТЕШИКЛИ сыф. Тешиги (тешиклери) болгъан. *Тешикли кзалач. Тешикли таш.*

ТЕШИН эт. Кийимлеринги теш. *Тешинип жат.*

ТЕБЕ ат. Къалау, къаланган зат. *Чюгюндюр тебе. Картоф тебе.*

ТЕБЕЛЕ эт. 1. сёл. тил. Тёбе эт, къала. *Ташланы тебеле. Багушну тебеле. 2. кёч. Тырман эт. Ол бизни тебелеп турады.*

ТЕБЕН I хал. сёл. Энишгеде. *Бизникиле тебен жашайдыла. Ала тебен кетгендиле. △ Тебен кзарап, терк кзопхан.*

ТЕБЕН II сыф. Энишгедеги. *Тебен орам. Тебен эл. □ Тебен жан тиширыуну белинден энишгесин жапхан кийим, этек.*

ТЕБЕННИГИ ат. Энишгеден ургъан желчик. *Тёбенниги урады. △ Жел кзоркгууун тебенниги этер.*

ТЕБЕНТИН орун. сёл. Энишгеден. *Тёбентин келген атлы.*

ТЕГЕРЕК I сыф. Тогъай формалы. *Тёгерек таш. Тёгерек стол.*

ТЕГЕРЕК II 1. Тогъай формалы зат. *Халы тёгерек. Пластмасс тёгерек. 2. Бир затны кзуршалап тургъан жер. Тёгерек шошду.*

ТЕГЕРЕК III ат. Бир затны хар жаны. *Юйню тёгеречи. Элни тёгеречи.*

ТЁЗ эт. Чыда деген бла бир магъанада. *Кзыйынлыкъзга тёз. Тёзерге кюреш. Адам тёзмез зат жокъду.*

ТЁЗЮМ ат. Сабырлыкъ, чыдам. *Адамгза тёзюм бек керекли затды. Алада тёзюм кзалмаганды.*

ТЁЗЮМЛЮ сыф. Тёзюмю болгъан, сабыр, чыдамлы. *Тёзюмлю адам.*

ТЁЗЮМСЮЗ сыф. Тёзюмю болмагъан, басымсыз, чыдамсыз. *Суукъзга тёзюмсюз. Тёзюмсюз адам.*

ТЁК эт. 1. Керексизге санап, тышына ат, къуй. *Кир сууну тёк. Юй кирни тышына тёк. 2. Аудуруп, къолдан ычкындырып, сауутну суусунун жерге, столгза къуюлурча эт. Жашчыкъ кзолунда чайын тёкдю. Ийнек, табанын жетдирип, челекни сютюн тёкдю. 3. кёч. Ахчаны, харекетни биреуге асыры кёп бер. Ала сыйгза кёп ырысхы тёкдюле. 4. кёч. Кёлюнгдегин кзалдырмай айт. Ол бизге болганны амаанын тёкдю. Кёлюнгдегин тёк.*

ТЁЛЕ эт. Алгъан, тас этген затынгы багъасын бер. *Тананы багъасын төледик. Сюрюу-*

чю тас этген кзююн тёледи. Бор-
чубузну тёледик.

ТЁЛЕУ ат. Тёленирик зат.
Аланы бизге кзый тёлеулери
барды. Тёлеую болгзан адам.

ТЁЛЮ ат. 1. Хайыуанланы
балалары. Кзойладан тёлю ал-
гзан кезиу. Быйыл он байтал
тёлю бергенди. 2. Сабийле, жаш
адамла. Бусагзатда иги тёлю
ёседи. Бююннгу тёлю.

ТЁММЕК ат. 1. Юсюнде
отун жарылыучу, эт тууралыу-
чу ктысха эм базык агъач ке-
сек. Чынар тёммек. 2. Терекни
бутакъларын кетергенде кзал-
гъаны. Нарат терекни тёмме-
гин, жарып, кзангала этдиле.
3. Адамны башындан, аякъла-
рындан эм кзолларындан кзал-
гъан жери. Аны битеу тёммеги-
не дарман балчыкз жакздыла.

ТЁНГЕРЕ эт. 1. Бир зат-
ны юсюнде бурулуп бар, төге-
рек айлан. Топ тёнгерейди. Чарх
акзырын тёнгереп башлады.
2. Ау, жыгъыл, ауна. Ушкок-
ну атылгзаны бла кийикни
кзаядан энишге тёнгерегени тенг
болдула. Арып келип, диван-
нга тёнгередим.

ТЁНГЕРЕТ эт. Тёнгереп ба-
рырча эт. Топну тёнгерет. Са-
бийле чарх тёнгеретип ойнайды-
ла.

ТЁППЕ ат. 1. Башны ёрге
жаныны ортасы. Аны тёппеси
кзашхаргзанды. 2. Тауну, те-
рекни д. а. к. башха затны бек
бийик жери. Тауну тёппеси.
Терекни тёппеси.

ТЁР ат. 1. Юйню, отоуну
сыйлы жери. Кзонакзланы тёр-
ге ётдюрдюле. △ Тёрдеги кюл-
се, эшикдеги ышарыр. 2. кёч.
Бек иги, тап жер. Кзыралны
тёрю. Жайлыкзны тёрю.

ТЁРЕ ат. 1. ист. Сюд деген
бла бир магъанада. Тёреге бе-
риу. △ Тёре кесген бармакздан
кзан чыкзмаз. 2. ист. Судья
деген бла бир магъанада. Тёре
бла кенгеш. 3. Адет деген бла
бир магъанада. Жангы төре.
Ата-бабаладан кзалгзан ахиш
төреле. 4. Кылыкз. Урлагзан
бир-бирлеге төреди. Ол итни
бошуна юрген төреси болуучуду.

ТЁРТ санчы сан. 4 затны
санын кёргюзтген санау, 4 де-
ген тарихни аты. Тёрт адам.
Тёрт жыл.

ТЁРТГЮЛ I сыф. 1. Тёрт
мюйюшю болгзан. Тёртгюл стол.
Тёртгюл таш. 2. Алаша базыкз.
Тёртгюл жаш. Тёртгюл киши-
чик.

ТЁРТГЮЛ II хал. сёзл. Тёрт
жанындан да. Тёртгюл кзыс.
Тёртгюл ишленнген юй. Тёртгюл
бюкле.

ТЁРТЕУЛЕН кзауум. сан.
Тёрт адам биргелей. Тёртеулен
юй кзалайдыла.

ТЁРТЖАРГЪАН ат. Агъач-
ны тёммегинден жарып этил-
ген отун. Чынар тёртжаргзанла.

ТЁРТЛЮ сыф. Тёрт жылы
болгзан (тууарны юсюнден).
Тёртлю ёгюз. Тёртлю бугза.

ТЁРТЮНЧЮ тизг. сан. Тёрт
деген сёзден кзууралгзан тизгин-
чи санау. Тёртюнчю тизгин.
Тёртюнчю бригада.

ТЁШ I ат. Жерден ёрге кё-
тюрюлген төбе формалы, таучукъ-
гъа ушагзан жер. Тёшге мин.
Тёш башында кзош салдыкз.

ТЁШ II ат. 1. Металлны
жазар ючюн хайырланылыучу
темир керек. Гюрбежичи кзыз-
гзан темирни тёшню юсюне са-
лып тюеди. 2. Чалгъы, чага
таплар ючюн хайырланылыучу

керек. *Чалгзыланы таплаучу теш.*

ТЕШ III ат. 1. Кёкюрек. *Адамны тешю.* 2. Малны, кьанатлыны кёкюрек сюеги эти бла бирге. *Тауукзну тешю.*

ТЁШЕК ат. 1. Ичине мумукъ, жүн, кьуу салынып, сырылып этилиучю эм юсюнде жатар ючюн хайырланылыучу зат. *Кьуу тешекле. Мамукъ тешек.* 2. Жатар жер. *Сабийлеге тешек этдиле. Жылы тешек.*

ТЁШЕ-МЁШЕЛЕ ит кёпл. сан. Кьуудан, кьушдан этилген жатхан жер. *Аппа теше-мешеледе жатады.*

ТИГЕЛЕ эт. Таудан, сыртдан эн. энишге тюш. *Элге тигеле. Суу жаггага тигеле.*

ТИГЕЛЕТ эт. Энишге эндир, тюшюр. *Малланы ёзеннге тигелетдиле.*

ТИГИМ ат. Кьууанчда бир столдан бир столга жиберилген, ашы-суу болган табакъ. *Ич отодаггыладан жашлагга тигим келди.*

ТИЗ эт. 1. Тизгиннге сюе. *Командир взводну тизди.* 2. Тизгиннге сал. *Жашла, шахматланы тизип, ойнап башладыла. Ынна минчакъланы чилле халыгга сууруп тизди.* 3. кёч. Ызынгдан элт, таматалыкъ эт. *Ол, жашланы тизип, ишни тап бардырады.* 4. кёч. Жаз, кьуурашдыр. *Назму тиз. Жыр тиздик.*

ТИЗГИН I ат. 1. Бирча затланы бир бири кьатларында тизилгенлери. *Картоф тизгинле. Шинтиклени экинчи тизгинлери.* 2. Харфланы, сёзлени тизилгенлери. *Назмуну тизгини. Китапны бетини ахыр тизгини.* 3. кёч. Адамны кесини юсюн-башын,

ючюн жыйышдырыуу. *Аланы юй тизгинлери тапды. Тизгини болган адам.*

ТИЗГИН II хал. сёзл. Тизилип. *Юйле тизгин салынгандыла. Къазыкъла тизгин урулупдула.*

ТИЗГИНЛИ сыф. 1. Кесин таза, кирсиз тутхан. *Тизгинли адам.* 2. Низамлы, таза, тап. *Тизгинли отоу. Тизгинли шахар.*

ТИЗГИНСИЗ сыф. 1. Тизгини болмаган, кир. *Тизгинсиз эл. Тизгинсиз арбаз.* 2. Хылымылы кийинген. *Тизгинсиз адам.*

ТИЗМЕ ат. Адамланы не да башха затланы кьаггытха тизилип жазылыулары. *Студентлени тизмеси. Окъулган китапларыбызны тизмеси.*

ТИЙ эт. 1. Бир затны башха затха жетдир. *Къолунг бла тий. Таякъ бла тий.* 2. кёч. Тынчлыкъсыз эт. *Энди ол бизге тиерик туююлдо.* 3. Учуп келип, бир жерге урул. *Таш, келе келип, терезеге тийди. Топ, жашны башына тийип, чартлайды.* 4. Жарыт (айны, кюнню юсюнден). *Кюн тийди.* 5. кёч. Бир затха иги не да аман жаны бла себеп бол. *Бизни санга хайырыбыз тиймегенди. Аны кишиге хатасы тиймейди.* 6. Угъайл. *Тийишли туююлдо. Аны адамлыгъы капекге да тиймейди.*

ТИЙИШ эт. Бирге жыйыл. *Адамла правленнге тийишдиле. Чалггычыла къошха ашхамда тийишдиле.*

ТИЙИШДИР эт. Бирге жый. *Китапланы тапкагга тийишдирдик. Сюрюучю тууарланы бирге тийишдирди.*

ТИЙИШЛИ I сыф. Келиш-

ген. Тийишли сый. Тийишли жууап. Тийишли багъа бич.

ТИЙИШЛИ II хал. сёзл. Кереклисича. Къууанчны тийишли ётдюрдюк. Байрамгъа тийишли туберге керекди.

ТИЙИШСИЗ I сыф. Келишмеген. Тийишсиз жууап. Тийишсиз сёзле.

ТИЙИШСИЗ II хал. сёзл. Тапсыз, хурмет этмей. Тийишсиз сёлешуу. Тийишсиз махтауу.

ТИЙРЕ ат. 1. Жууукъдагъы, тегерекдеги жер. Ала бу тийреде жашагъандыла. Ол тийреледе суу жокъ эди. 2. Къоншуда жашагъанла. Тойгъа тийре саулай жыйылды.

ТИК I ат. 1. Ёр, къапхакъ, тауну къабыргъасы. Гебенлени тик бла энишге тёнгеретдик. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) ёрю, тиги болгъан. Тик жол. Тир гау; б) кёч. Хыны, тюрт. Тик жууап. Тик сёзлю адам.

ТИК II хал. сёзл. Ёрге, шиш. Къоян къулакъларын тик тургъузду. Жубуран эки арт аягъына тик сюеледи.

ТИК III эт. Бичилген быстырланы, терилени халы бла бирге къошуп, кийим эт. Тон тик. Костюм тик.

ТИЛ ат. 1. Татыуну билиучю орган. Уллу тил. Тууарны тили. △ Тилде сюек жокъ. 2. Сёлеше билмеклик. Сёлешуу тил. Орус тил. Къарачай-малкъар тил. Байламлы тил. △ Тили аманны кюню аман. 3. Айтылгъан, жазылгъан затны къурау жаны бла энчилиги. Романны тили. Назму шатык тил бла жазылгъанды. 4. кёч. Жесир. Ала штабха тил алып келди.

5. кёч. Жашыртын билдириу (донос). Тил жюрютюучюле.

ТИЛБАРАКЪ сыф. бош тил. Тилчи деген бла бир магъанада. Ол тилбаракъды.

ТИЛЕ эт. 1. Тилегинги билдир. Болушлукъ тиле. Сёз тиле. 2. Тиширугъа аны алыргъа сюйгенинги билдир. Къыз тиле. △ Сюйген — кёп, тилеген — бир.

ТИЛЕК ат. 1. Бир затны болурун сюймеклик. Тилегибизни билдирдик. 2. Дууа деген бла бир магъанада. Тилегибиз къабыл болду.

ТИЛЕН эт. 1. Жангъдан сёлеше башла. Сабий тилленди. 2. Бир тилли бол. Жашла, тилленип, футбол ойнаргъа кетди.

ТИЛМАНЧ ат. Бир тилден башха тилге кёчюрюучю адам. Тилманч жаш. Уста тилманч.

ТИЛСИЗ сыф. Сёлешир болуму болмагъан. Тилсиз адам.

ТИЛТАППА сыф. сёл. тил. Тилкъау деген бла бир магъанада.

ТИЛЧИ сыф. Тил этнучю адам. Халкъ тилчилени сюймейди.

ТИНТ эт. 1. Къарма, изле. Милиционерле юйлени тинтди. 2. Илму жаны бла сюз, къара. Этимлени тинт. Космосну тинт.

ТИПИСКИ: типиски эт не этерге билмей, амалсыз бол.

ТИРГИЗ эт. Къабындыр, жакъ. Отну тиргиз.

ТИРЕ эт. 1. Тиреу сал, сюе. Ауа тургъан чалыгъа чыпылла тиреди. 2. Бир жеринги затха таяндыр. Аркъамы къабыргъа тиредим. 3. Сауутну биреуню юсюне неда башха жерине бур, айландыр. Аманлыкъчы керохну милиционерни ёшюнюне тиреп тохтады.

ТИРЕЛ эт. 1. Бир затха жетип, тийип, тохта. *Столла бир бирине тирелип салынган-дыла.* 2. кёч. Этерге унама. *Ол адам айтханнга тирелип тохтай-ды.*

ТИРЕУ ат. Тиреп салынган зат. *Агъач тиреу. Кёпюрню тиреулери.*

ТИРИ I сыф. Женгил санлы, гиртчи. *Тири адам. Тири жашчыкъ.*

ТИРИ II хал. сёзл. Терк, жегил. *Тири атла. Тири кзымылда.*

ТИРИЛ сыф. 1. Тири бол. *Ол эринчек жаш энди тирилгенди.* 2. кёч. Жангыр, жашна. *Жаз башында табийгъат тириледди.* 3. кёч. Къууан. Атасын кёргенлей, сабий тирилди.

ТИРЛИК ат. Битимлени кёгетлери, мирзеулери. *Тирлик жыйгъан кезиу. Картофну тирлиги. Будайны тирлиги.*

ТИРМЕН ат. 1. Мирзеу тартыучу жер. *Жел тирмен. Суу тирмен.* 2. сёл. тил. эвф. *Аш орун* деген бла бир магъанада. *Аны тирмени иги ишлейди.*

ТИРМЕНЧИ ат. Тирменни ишлетнучю адам. *Элни тирменчиси. △ Тирменчи унсуз кзальыр.*

ТИТ эт. Кири кетерип, тараргъа жарарча эт. *Ынна жюн титеди.*

ТИТИРЕ эт. 1. Къалтыра, теп. *Жер титиреди.* 2. кёч. Къоркъ. *Душман бизден титиреди.*

ТИШ I ат. 1. Ашны чайнаучу сюекледен бири. *Ауругъан тиш. Ал тишле. Къартлыкъ тиш.* 2. Сарымсах тюпню кесеклеринден бири. *Ол сарымсахны эки тишин ашады.*

ТИШ II ат. Уллу салам не-да бичен къалау. *Салам тиш. Бичен тиш.*

ТИШЕ эт. 1. Тюйюл, жютю эт (чалгъыны, чаганы). *Чалгъыны тише. Чаганы тише.* 2. Хыр-ла сал (тирмен ташка). *Тирмени ташын тишедиле.*

ТИШИ сыф. Жумуртка не-бала табыучу жанлы зат. *Тиши аслан. Тиши кзоян.*

ТИШИРЫУ ат. 1. Адамны тишиси. *Къарт тиширыу.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: *тиширыула бла байламлы. Тиширыу ауруула. Тиширыу кийим.*

ТОБАР I сыф. Абадарлакъ, уллуракъ. *Тобар жашчыкъ.*

ТОБАР II мард. сёзл. Иги кесек. *Тобар адам жыйылды.*

ТОБУКЪ эт. Базыкъ бутну бла бутну бирге къошхан жик. *Кырдык тобукъгза жетеди.*

ТОБУКЪЛАН эт. Тобукъларынгы юсюне сюел. *Аппа, намазлыкъгза тобукъланып, тилек этеди.*

ТОГЪАЙ ат. Темир не-да агъач къуршоу. *Темир тогъай.*

ТОГЪУ эт. Солууунгу бёл-мей ич. *Айранны тогъу. Бозаны тогъу.*

ТОГЪУЗ санчы сан. 9 затны санын кёргюзтген санау, 9 деген тарихни аты. *Тогъуз жыл. △ Токълутоймаз тогъуз кюн.*

ТОГЪУЗОУЛАН кзауум. сан. Тогъуз адам биргелей. *Тогъузоулан тиш кзалайдыла.*

ТОГЪУЗУНЧУ тизг. сан. Тогъуз деген сёзден къуралгъан тизгинчи санау. *Тогъузунчу класс.*

ТОЗУРА эт. 1. Апчы. *Кёч-*

гюнчюлюкде халкъ тозурагъан эди. 2. Эски бол. Аппаны тону тозурагъанды. 3. кёч. Осалгъа кет. Мюлк тозурады. Иш тозурай башлагъанды.

ТОЙ I ат. Жыйылып бардырылгъан къууанч. *Келин келген той. Аскерден келген жашхатилген той.* △ *Тойгъа барсанг, тоюп бар.*

ТОЙ II эт. 1. Къарынынгы токъ эт. *Ашдан той. Этден той.* 2. кёч. Къан II деген бла бир магъанада. *Жукъудан той. Жер жауундан тойгъанды.*

ТОЙДУР эт. Токъ эт. *Сабийни къарынын тойдур. Токълу уллу жыйынны тойдурду.*

ТОЙЧУ ат. Тойгъа къатышхан, аны бардыргъан адам. *Юйню иеси тойчулагъа ыспас эди.*

ТОКЪ сыф. 1. Тойгъан; антоними — ач **I (1).** *Токъ къарын. Токъ малла. 2. Семиз, базыкъ. Токъ адам. 3. Толу, уллу бюртюкю. Токъ будай.*

ТОКЪЛУ ат. Къозудан уллу къойчукъ. *Къара токълу. Тиши токълу.*

ТОКЪМАКЪ ат. 1. Агъач салта. △ *Токъмакъ тийгинчи, тюркю солур. 2. Тёгерек зат. Жюн токъмакъ. Баш токъмакъ. Кешене токъмакъ.*

ТОКЪСАН санчы сан. 90 затны санын кёркюзтген санау, 90 деген тарихни аты. *Аппагъа токъсан жыл болады.*

ТОЛ эт. 1. Толтурул, толу бол. *Челекле сютден толдула. 2. Кёп бол. Юйюбюз кзонакъдан толду. 3. Белгили жыл санда бол. Анга кзыркъ жыл толду. 4. кёч. Этил, бол. Мура-тыбыз толду. Буйрукъ толду.*

ТОЛКЪУН ат. Тенгиз, океан

чайкъалгъанда, сууну кётюрюлген жери. *Тенгизни толкъунлары. Толкъунла бири бирин кзуадыла.*

ТОЛКЪУНЛА эт. Толкъун эт. *Тенгиз толкъунлап башлады.*

ТОЛТУР эт. 1. Къуюп, толу эт. *Чыккырны бишлакъладан толтурдукъ. 2. Тамамла, тындыр. Планны толтур. Буйрукъну толтур. 3. Керекли затланы жаз. Бланкны толтур. Анкетаны толтур.*

ТОЛТУРУУЧУ ат грам. Сёдегей болушланы бирини сорууна жууап этген сансыз член. *Атдан кзуралгъан толтуруучу. Санаудан кзуралгъан толтуруучу.*

ТОЛУ I сыф. 1. Ичи толгъан; антоними — къуру **I.** *Толу челек. Толу стакан. 2. Тынгылы. Толу хапар. Толу жууап. 3. Семиз. Толу адам. Толу сабий. 4. Сау. Толу ай. Толу жыл. Толу кюн. 5. кёч. Бай. Толу ырысхы. Толу журт.*

ТОЛУ II хал. сёзл. Тынгылы. *Толу азатла. Толу айт. Толу хапарла.*

ТОМУР эт. Бычхы бла кес. *Агъачны томур.*

ТОМУРОУ ат. Бутакълары кетген терек. *Чынар томуроула.*

ТОН ат. Териледен этилген кийим. *Къочхар тон. Кёрпе тон.*

ТОНА эт. Кюч бла ал, сыйыр, урла. *Фашистле кёп элленни, сахарланы тонагъан эдиле.*

ТОНГУЗ ат. Тёгерек хамхотлу, къысха бутлу, муслийманлагъа харам хайыуан. *Къара тонгуз. Ана тонгуз. △ Тонгузну аласы, кзарасы бол-*

майдь. *Тонгузгэ таякэ таты-маз.*

ТОП I ат. Узун быргылы артиллерия сауут. *Топла гюрюл-дейдиле.*

ТОП II ат. 1. Ичи желден толтурулгъан, ойнаучу шар. *Футбол топ. Волейбол топ.* 2. Халы, къумач, къагъыт д. а. к. башха чѣргем. *Къумач топ. Сирнек топ. Халы топ.*

ТОПАЛ сыф. 1. Тѣгерекге тартхан, дуппукъ. *Топал бурун. Топал бармакэла.* 2. Алаша, тѣгерек. *Топал жашчыкэ.*

ТОПЛУКЪ ат. Терекни тѣмегинде битиучю уллу дугъур. *Чынарны топлукэлары.*

ТОПУРАКЪ ат. Жерни юс къаты. *Сары топуракэ. Къара топуракэ.*

ТОР сыф. Къызгъылдым-мор (атны тюрсюнюню юсюнден). *Тор алаша. Тор байтал.*

ТОС ат. Аман айланган эр киши неда тиширыу. *Тос къатын. Тос киши.*

ТОТ ат. 1. Металлны юсюне жабышхан къызгъылдым-мор зат. *Чалгъыны тотун кетердик. Тот басхан темир.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тот болгъан. *Тот темир. Тот бичакэ. Тот балта.*

ТОХАНА ат ист. Патчахла, ханла жашагъан, къуллукъ этген юй.

ТОХТА эт. 1. Баргъанынгы тый, орунундан тепме. *Машина юй алда тохтады.* 2. Бир жерде орнал, бир жерге барып тюш. *Ала тауну этегинде кѣош салып тохтадыла.* 3. Тыйыл, бошал. *Жауун тохтады. Иш тохтады.*

ТОХТАУСУЗ хал, сѣзл. Тыйылмай. *Иш тохтаусуз барады.*

ТОЮМ ат. Тойгъан хал. *Тоюму болмагъан мал.*

ТОЮМСУЗ сыф. Тоймаучу. *Тоюмсуз хайыуан.*

ТРАКТОРЧУ ат. Тракторну жюрютген адам. *Сынаулу тракторчу.*

ТУВИНЛИ ат. Тюрк тилли тувин халкъны адамы. *Тувинли жазыучула. Тувинли алим.*

ТУВИНЧА хал. сѣзл. Тувин тилде. *Тувинча сѣлешуу. Тувинча жырлау.*

ТУГУЛ ат. Жумушакъ, ууалыучу затны бирге тыкъ къысылгъаны. *Топуракэ тугул. Какны тугуллары.*

ТУЖУР ат. Агъачда, сюекде оюу. *Тужурлу бешик. Тужурлу шкаф.*

ТУЗ I ат. Ашха атылыучу, ачы, кристалл маталлы зат. *Хант туз. Туз гырт. Туз орун. Ашха туз атыу.*

ТУЗ II ат карт. Ойнаучу картланы бек уллу даражасы болгъаны. *Локгум туз. Къарамашакэ туз.*

ТУЗАКЪ ат. Ууакъ жаныуарланы бла къанатлыланы тутар ючюн хайырланылыучу илинмек. *Бѣдене тузакэгэа тюшдю.*

ТУЗ-ГЫРЖЫН кѣауум. ат. Аш-суу. *Туз-гыржынны хурметти уллуду.*

ТУЗЛА эт. Туз салып, бузулмай сакъланырча эт. *Этни тузла. Чабакэлары тузла.*

ТУЗЛУ сыф. 1. Мардасындан кѣп туз атылгъан. *Тузлу шорпа. Тузлу кзакэ эт.* 2. Тузу болгъан. *Тузлу топуракэ. Тузлу гер.*

ТУЗЛУКЪ ат. 1. Этни булгъап ашар ючюн хайырланылыучу, эзилген сарымсах, айран, туз бирге кѣошлуп этилген тым.

2. Тузланган нашаланы, помидорланы татыулары кирген тузлу суу. *Наша тузлукъ. Помидор тузлукъ.*

ТУЗСУЗ сыф. Тузу болмагъан. *Тузсуз хант.*

ТУЗСУН эт. Туз керекли бол (малны юсюнден). *Малла тузсунгандыла.*

ТУКЪУЗГЮ ат. Жокку болуп битиучю ачы кызыл кѣгет. *Тукъузгюле кыызара башлагзандыла.*

ТУКЪУМ ат. 1. Ата-бабадан тебиреп, тѣлюден тѣлюге ѣткуп барыучу, къан, эт жууукъ-лукъну билдирген зат. *Уллу тукъум. Бий тукъум. Ана тукъум. Ата тукъум.* 2. Малны, битимни, жаныуарны, къанатлыны тюрлюсю, сорту, къаууму. *Швиц къауумдан ийнекле. Къаргъа къауум къанатлыла. Хыяр къауумдан кѣгетле.*

ТУЛ сыф. Эри ѣлген неда къатыны ѣлген. *Тул киши. Тул кзатын.*

ТУЛПАР ат. 1. фольк. Ала-мат жюрюшлю ат. *Нартла минген тулпарла.* 2. кѣч. Пелиуан кючю болгъан, жигит, батыр адамны юсюнден. *Халкзны тулпарлары.*

ТУЛУКЪ ат. Эчкини, тананы бѣлюнмей сыдырылгъан терисинден этилген машок. *Тана тулукъ. Теке тулукъ.*

ТУМАЛА эт. Батдыр, кѣрюн мезча эт. *Суу адамны тумаларча теренди. Нартюх адамны тумаларча болгзанды.*

ТУМАН ат. 1. Суу тылпыулары, мылысы женгиген мутхуз хауа. *Къалын туман.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: туман басхан. *Туман кече. Туман кюн.*

ТУНАКЫ сыф. Бек къарангы. *Тунакы кече. Тунакы отоу.*

ТУНУКЪ I сыф. Иги ангылашынмагъан. *Тунукъ ауаз. Тунукъ таууш.*

ТУНУКЪ II хал. сѣзл. Иги эшитдирмей. *Тунукъ жилия. Ит тунукъ юреди.*

ТУНЧУКЪ эт. 1. Солууу тохтау, солуялмау. *Саусуз тунчугъа башлады. Адам суу тубюнде терк тунчугъады.* 2. кѣч. Эшитилме, тохта. *Дауурла тунчукъдула. Автомат тауушла тунчукъдула.*

ТУНГУЧ ат. 1. Юйюрге биринчи сабий. *Юйюрню тунгучу.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: бек алгъа туугъан. *Тунгуч кыыз. Тунгуч улан.*

ТУР эт. 1. Ёрге къоп; антоними — олтур I. *Шинтикден тур. Дивандан тур. Туруп къара.* 2. Кетме. *Алайда тур. Юйде тур.* 3. Жаша. *Элде тур. Шахарда тур.* 4. Арлакъ неда берлакъ теп, атла. *Артхаракъ тур. Берлакъгъа тур.* 5. Сакълан, тюрленме. *Ол адетле энтта турадыла. Аны оюнчу кзылыгъы тюз алгъычалай турады.* 6. Мурат эт. *Ала кетерге деп турадыла. Чалгъыгъа чыгъаргъа деп турабыз.*

ТУРАКЪЛА эт. 1. Мычы, сакъла. *Жаш, кабинетге кирирге арсарлы болуп, бир кесек туракълады.* 2. Бир зат этер муратда бол. *Айтыргъа туракъла. Кетерге туракъла.*

ТУРМА кзауум. ат. Кючлю тахта кѣгет. *Айлыкъ турма. Жыллыкъ турма.*

ТУРЧ ат. 1. Темир бла угле-родну эритмеси. *Турч кибики кзаты.* 2. Айгъакълаучуну орун-

унда келсе: турчдан этилген.
Турч кзулмган. Турч печь.

ТУТ эт. 1. Къолунга ал, къолунг бла кыс. *Къолумдан тут. Этегинден тут.* 2. Тый, тохтат, къолгъа эт. *Атны тут. Кистик чычхан тутду.* 3. эф. Тиши-рыугъа артыкълыкъ эт. *Анга кимни эсе да кызын тутханы ючюн сюд этгендиле.* 4. Бир затха къолунг бла жууукъ элт. *Телефонну аны кзулагъына жууукъ тутдум.* 5. Ёсдюр, бакъ. *Бусагъатда мал тутхан кыйынды.* 6. Хакъын тёлеп, бир белгили заманнга хайырлан. *Машина тут. Фатар тут. Ишчиле тут.* 7. Тутмакъ эт, тутмакъгъа сал. *Жашны тутуп кетдиле.* 8. угъайл. *Жукъ эталма (къолланы, бутланы юсюнден). Борбайла тутмайдыла. Санла тутмайдыла.* 9. кёч. *Жакъла, болуш. Бир бирни тутаргъа керекди.* 10. кёч. *Жюрют, бардыр. Байламлыкъ тут. Шуёхлукъну тут. Тенглик тут.* 11. кёч. *Унама. Терсинден тут. Чюйресинден тут.* 12. кёч. *Ачыулан. Аны тутхан кюнюдю.* 13. кёч. *Толтур, тамамла, бардыр. Ораза тут. Низамны тут.* 14. Къозгъал (аурууну юсюнден). *Аны аш оруну тутду. Безгеги тутхан адам.*

ТУТМАКЪ I ат. Тутулгъанла туруучу жер. *Аланы тутмакъгъа урдула.*

ТУТМАКЪ II ат. Тутулгъан адам. *Тутмакъланы тургъан жерлери.*

ТУТУМЛУ сыф. Бёкем, терк жыртылмаучу. *Тутумлу кзумач.*

ТУТУРУКЪ ат. 1. Кюмюш бетли жумушакъ металл. *Къарачайда тутурукъ чыкъгъан жер барды.* 2. кёч. Бек магъана-

лы, керекли зат, адам. *Юню тутуругъу. Жашауну тутуругъу.*

ТУТУШ I эт. Тюрлю-тюрлю мадарла этип, бир бирни жыгъаргъа кюреш. *Жашла тутушдыла, кюч сынашдыла. Тутушургъа юйрен.*

ТУТУШ II ат спорт. Бир бирни жыгъар ючюн бардырылгъан эришиу. *Эркин тутуш башланды.*

ТУТХУЧ ат. 1. Бир затны къол бла тутуучу жери. *Эшени тутхучу. Столну тутхучу.* 2. кёч. *Жакълагъан, болушхан адам. Ол бизни тутхучубузду.*

ТУУ эт. 1. Дуниягъа жаратыл. *Сабий тууду. Юйюрге жаш тууду. Δ Сабийни тууары—тынч, ёсери — кыйын.* 2. кёч. *Къурал, жарашдырыл. Аланы юсюнден жыр тууду. Кюнден-кюннге жангы умутла тууадыла.*

ТУУАР I кзаум. ат. Ийнек, бугъа, ёгюз, тана, бузоу. *Тууар сюрюу. Тууарланы кютюу.* 2. кёч. *эриш с. Аман, адепсиз адамны юсюнден.*

ТУУАР II эт. 1. Буз. *Машианы тууар. Ишни тууардыла.* 2. Жегилген, жерленген малны бошла. *Ёгюзню тууар. Эшекни тууар.*

ТУУАРЧЫ ат. Тууарланы кютюучу, алагъа къараучу адам. *Мюлкню тууарчылары.*

ТУУГЪАНЛЫ заман. сёзл. *Туугъан кюнден берц. Туугъанлы быллай иш кёрмегенбиз.*

ТУУДУКЪ ат. Адамны жашындан, кызындан эм аланы сабийлеринден туугъанла. *Аппаны туудукълары.*

ТУУМАКЪ сыф. Мюйюзсюз. *Туумакъ кзой.*

ТУУРА I сыф. Керти, тюз. *Туура жууап. Туура халар.*

ТУУРА II ат. Кёрюнүп турган жер. *Туурагга чыкк.* *Туурада олтур.* □ **Туура бол ачыкк,** белгили бол. **Туура сёз грам.** биреуню сёзюню башха адамгга тюрлендирилмей айтылганы. **Туура туруш грам.** этимни ишни тюз болганыча кёркөвтген формасы. **Туура толтуруучу грам.** тамамлаучу болушну сорууна жууап этген толтуруучу. **Туура эт ачыккыла.**

ТУУРА III эт. Кесип, ууакъ эт. *Эт туура. Сохан туура.*

ТУУРАГЪАН ат. Туурам деген бла бир магъанада. *Этмек туурагъан. Хычин туурагъан.*

ТУУРАМ ат. Бир затны кесилген, тууралгъан кесегин. *Гыржын туурамла. Хууан туурам.* △ *Туудукъ — туурам гыржын.*

ТУУУЗ ат этн. эск. Чабырланы нчлерине кёрутулуп салынган кырдык.

ТУЯКЪ ат. Хайыуанны аякъларыны кыйырларында къаты жерлери. *Атны туягъы. Къадырны туягъы.*

ТЫГЪЫЛ эт эрши с. Кир, сугъул. *Машинагга тыгъыл.*

ТЫГЪЫРЫКЪ ат. 1. Гыты деген бла бир магъанада. *Ала тозурама тыгъырыккълада жашайдыла.* 2. Таша, адам аз жорюген жер, орам. *Тыгъырыккъдан эки ит юрюп чыккъдыла.*

ТЫЙ эт. 1. Тохтат, жиберме. *Жауну тый. Дауурну тый. Сууну тый.* 2. Налог, взнос ал. *Айлыккъдан тыйдыла. Налог тый.* 3. Ийме, ётдюрме. *Салкынылыкк сакк жауунну оккунна тыйды. Плащ ачы суууккнну тыялмады.* 4. Барыргга къой-

ма. *Оккундан тыйма. Аны ишден тыйдыла.* 5. Эсин башха затха бур. *Хапаргга тый. Сёзге тый.* 6. Сюрюп, кийир, ур. *Къойланы баугга тый. Атланы сарайгга тый.*

ТЫЙГЪЫСЫЗ сыф. Аман айланыучу, саякк. *Тыйгъысыз тиширу. Тыйгъысыз жаш.*

ТЫЙГЪЫЧ ат. Чырмау деген бла бир магъанада. *Ишибизде тыйгъыч жоккду.*

ТЫЙЫН ат эск. Эрлен деген бла бир магъанада.

ТЫКЫР I ат. Чапыракълары кенгле, окулача болгъан терек. *Тыкырдан этилген балта сал.*

ТЫКЫР II ат. Къатхан кир (къолда, аяккъда). *Къолланы тыкыры.*

ТЫКЪ I сыф. Бек толгъан. *Тыкк желин. Тыкк сумка.*

ТЫКЪ II хал. сёзл. Бирге тийип, кысып. *Машокну жонден тыкк толтур. Тыкк кийин.*

ТЫКЪ III 1. эрши с. Сукк, буштукк эт. *Эски кийимлени машокка тыкк.* 2. Чанчып, уруп кийир. *Бичаккны тыкк. Бизни тыкк.*

ТЫКЪЛА эт. 1. Тыкк толтур. *Сумкаланы быстырладан тыккъла.* 2. эрши с. Жутланып аша. *Алманы тыккъла.*

ТЫКЪСЫ эт. Жарсы, инжил. *Ол жыллада сабийлерине кёпле тыкксыггандыла.*

ТЫЛПЫУ ат. 1. Къайнагъан затдан чыккгъан зат. *Жерни тылпыу.* 2. Солуу деген бла бир магъанада. *Саусузну тылпыу чыккмай башлады.*

ТЫЛЫ ат. Унну, суу къошулуп, къалын булгъаннганы, ий-

леннгени. *Будай тылы. Хычин-лик тылы. Локзумлукъ тылы.*

ТЫН эт. 1. Тохта, тыйыл. *Дауур тынды. Сабийле, тыныгъыз! 2. кѣч. Жалчы, этил, тындырыл. Ишибиз тынды. 3. кѣч. Къарыусуз бол. Бутларыбыз тындыла. Тынган кзарт.*

ТЫНДЫР эт. 1. Тынгылы эт. *Ишни тындыр. 2. кѣч. Ашап тауус. Буштону тындыр. Ол эки жѣрмени тындырды.*

ТЫНЧ I сыф. 1. Жууаш, сабыр. *Тынч адам. Тынч халкъ. 2. Къыйналмай этилген. Тынч иш. Тынч упражнение. Тынч задача.*

ТЫНЧ II хал. сѣзл. 1. Акъырын. *Тынч бар. Тынч сѣлеш. 2. Къайгъы этмей, ырахат. Тынч жүкзла. Тынч жат.*

ТЫНЧАЙ эт. 1. Къайгъыны тохтат. *Хапарны эшитип тынчайдыкъ. 2. Солу, жат. Алпа тапчанда тынчайды.*

ТЫНЧЛЫКЪ ат. Ырахатлыкъ, къайгъы жоқълукъ. *Аны тынчлыгъзы жоқзду. Арт кезиуде халкзны тынчлыгъзы кетгенди.*

ТЫНЧЛЫКЪЗЛЫ сыф. Ырахат, къайгъысыз. *Тынчлыкзлы жер.*

ТЫНЧЛЫКЪЗСЫЗ сыф. Тынчлыгъы болмагъан. *Тынчлыкзсыз анала.*

ТЫНЧЫ эт. Чирирге тарт. *Дурула тынчыгзандыла. Тынчыгзан эт.*

ТЫНГЫЛА эт. 1. Къулакъ сал. *Хапаргза тынгыла. Музыкагза тынгыла. 2. Билдирмей, жашыртын эшит. Жашчыкз аланы ушакзларына терезеден тынгылады. 3. Айтылгъанны эт. Атагза-анагза тынгыла. 4. Жукъ айтма. Жаш, баш эниш-*

ге кзарал, тынгылап турду. 5. Жукъ этме. Бу ишде тынгылап кзалыргза жарарыкз туююлдо.

ТЫНГЫЛАУУКЪ I ат. Ауузну ичини баш жаны. *Л. н тауушланы айтхан заманда тил тынгылауукзгза тиеди.*

ТЫНГЫЛАУУКЪ II сыф. Тынгылап, сѣлешмей туруучу. *Тынгылауукз сабий.*

ТЫНГЫЛЫ I сыф. Толу, тийишли, тап. *Тынгылы жууап. Тынгылы ремонт.*

ТЫНГЫЛЫ II хал. сѣзл. Иги, кереклисича. *Тынгылы ишле. Тынгылы айт.*

ТЫНГЫСЫЗ сыф. Тынчлыкзсыз. *Тынгысыз адам.*

ТЫПЫР ат. 1. От жагъа деген бла бир магъанада. *Кзарт, тыпырда олтуруп, кзой баш юйютеди. 2. Юй. Тыпырыбызгза кжайтдыкз.*

ТЫПЫРДА эт. Санларынгы терк-терк къымылдат. *Бешикдеги тыпырдайды.*

ТЫРМАН ат. Ыразы болмагъанынгы билдирип, къагъып-согъуп сѣлешу. *Ол тырман этерге ёчдо.*

ТЫРМАНЧЫ сыф. Тырман этиучу. *Тырманчы адам.*

ТЫРМЫ ат. Тамгъа, ызыкъ. *Аны бети, кюннге кюйюп, тырмыладан толду.*

ТЫРНА эт. 1. Тырнакъ не-да башха къыйыры жютю зат бла ары-бери тартып, ызла кзой. *Киштик жашчыкзны кзолларын тырнады. 2. кѣч. бош тил. Урла, юз. Урлап, тырнап кечиннген-ле да бардыла. 3. кѣч. эрши с. Ол бир назму кирик тырнады.*

ТЫРНАКЪ ат. Бармакзны къыйырында ёсюп туруучу жукъа сюек. *Кзушну тырнагъы. Аякз тырнакзла.*

ТЫРНАУУЧ ат. Сюрюлген жерни топурагын ууакъ этиучо эл мюлк адыр. *Трактор гартхан тырнаууч. Ат гартхан тырнаууч.*

ТЫРХЫК ат. Къаяда, алгъа чыгып тургъан тапка. *Къаяны тырхыклары. Тау тырхыкла.*

ТЫТЫР ат. Къурулушта хайырланылыучу акъ материал. *Юйню тытыр бла акъладыла.*

ТЫХЫРДА эт. 1. Тыхыр-тыхыр таууш эт. *Арба тыхырдап барады. 2. кёч. бош. тил. Кёп сёлеш. Жаш асыры кёп тыхырдады.*

ТЫШ ат. 1. Затны ичинден бирси жаны. *Юйню тышы. 2. Ашалычу затны къабугъу. Къозну тышы. Лимонну тышы. 3. Китапны, дефтерни къаты жерлери. Китапны тышы. Журналны тышы. Дефтерни тышы. 4. Айгъакълаучуну орунунда келсе: а) тышындан кийилген. Тыш кийим. Тыш кёлек; б) тышындагъы. Тыш отоу. Тыш юйле.*

ТЫШЛА эт. Тыш сал. *Тонну тышла. Дефтерни тышла. Псылка тышла.*

ТЫШЫНА орун. сёзл. Эшикте. *Тышына чыкъ.*

ТЫШЫНДА орун. сёзл. Эшикте. *Тышында жылыды.*

ТЫШЫНДАН орун. сёзл. Эшикден. *Жаш тышындан бусагъатда кирди.*

ТЮБЕ эт. 1. Жолукъ. *Къарындашынга тюбе. 2. Бола тур. Энди ол адет хазна тюбемейди.*

ТЮБЕШ эт. Бир бирге жолукъ, бир жерде бол. *Тенгле школну арбазында тюбешдиле. Биз тюбеширге оноулашдыкъ.*

ТЮГЕН эт. 1. Къарыусуз

бол. *Тюгеннген кзарт. 2. Тауусул. Ырысхыбыз тюгене барады. 3. Эски, жашаусуз бол. Аны пальтосу тюгеннгенди.*

ТЮЕ ат. Сыртында жау дуппуру неда дуппурлары болгъан уллу хайыуан. *Бир дуппурлу тюе. Эки дуппурлу тюе. △ Тюени тилин керуанчы билир.*

ТЮЕК ат. Музыка кереклени, бассанг, таууш чыгыучу жерлери. *Къобузну тюеклери. Пианинону тюеклери.*

ТЮЗ I сыф. Къынгыры болмагъан. *Тюз жер. Тюз орам. 2. Сыйдам. Тюз арбаз. Столну юсю тюздю. 3. кёч. Керти. Тюз оноу. Тюз жууап. 4. кёч. Тап, иги нетли. Тюз адам. △ Тюз адам туз адамны унутмаз. Тюз киши жюз кишини жыгъар.*

ТЮЗ II ат. Тауу, дуппуру болмагъан жер, ёзен. *Биз тау этеклеринде, ала уа тюзледе жашагъанбыз. △ Тюзде буудан эсе юйде къоян ахшы.*

ТЮЗ III хал. сёзл. 1. Къынгыры болмай. *Тюз ызла. Тюз гарт. 2. Ачыкъ, жашыртмай. Тюз айт. Тюз сёлеш.*

ТЮЗ IV кюч. кес. Тамам. *Тюз бусагъатда. Тюз биз келгенлей.*

ТЮЗЕЛ эт. 1. Тап, иги бол. *Ишибиз тюзелди. △ Къош барабара тюзелир. 2. Игиге айлан (адамны кылыгыны юсюнден). Жашны кылыгы тюзеле барады. 3. Юйрен. Чалыргъа тюзел. Халатсыз жазаргъа тюзел. Агъачны сюрмелерге тюзел.*

ТЮЗЕТ эт. 1. Къынгырын кетер. *Агъачны жонуп тюзетдик. Жерни басха бла тюзетип, ууакъ урлукъ салдыкъ. 2. кёч.*

Халатларын кетер. Устаз текстни кыайтарып окъуганда, сабийле кеслерини бир-бир халатларын тюзетдиле. 3. кѣч. Юйрет. Ишге тюзет. Жашауга тюзет.

ТЮЗЛЮК ат. 1. Сыйдамлыкъ, кынгыры болмагъанлыкъ. Арбазны тюзлюгю сукъланьырча эди. Жолну тюзлюгю. 2. Керти хал. Тюзлюк ючюн жоулгъанла. Тюзлюк изле. △ Тюзлюкню кзылыч кесмез. Тюзлюк ючюн ёлген ёлмейди. 3. Ётюрюксюзлюк. Аны айтханларыны тюзлюгюне ийнандыкъ. 4. Терслиги, айыбы болмагъанлыкъ. Сюд жашны тюзлюгюн тохташдырды.

ТЮЙ I ат. 1. Кыабугъу кетерилген тары. Тюйден этилген баста. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тюйден этилген. Тюй хантус. Тюй баста.

ТЮЙ II эт. Уруп-уруп, ачит. Кыамичи бла тую. 3. Уруп-уруп, жаз, кенгерт. Темир тую. Багъыр тую.

ТЮЙ III эт. Тюйюмчек эт. Чалыу тую. Жаулукъну кыйырларын тую. Тюйген жаулукъ.

ТЮЙМЕ ат. Илгикге кийдирилиучу зат. Кѣлекни туюмелери. Кюмюш туюме.

ТЮЙМЕК ат мед. Чегилени чырамашулары бла байламлы ауруу. Туюмек тешиу. Туюмек болуу.

ТЮЙРЕ эт. Чанчып илиндир. Ийнени жабыугъа туюре. Аны ёшюнуне орден туюредиле.

ТЮЙРЕУЮЧ ат. 1. Бир затны туюрер ючюн хайырланылыучу керек. Кызычыкъ женг кыйырланы туюреуюч бла туюреп кѣрдю. 2. Ёшюннге айбатлыкъгъа туюрелпучу зат.

Алтын туюреуюч. Жылтырауюч туюреуюч.

ТЮЙЮЛ угъайл. кес. Айтылгъан затны болмазлыгъын кѣргюзтеди. Айтырыкъ туююлдо. Ётерик туююлбюз. Ол келе тургъан Аскер туююлдо.

ТЮЙЮМЧЕК ат. 1. Затны бирге туююлген, кысылып бегитилген жери. Жыжымны туююмчеги. Бауну туююмчегин теш. 2. Ичинде не да болсун бир заты болуп кысылгъан быстыр неда башха орун. Ахча туююмчек. Ууакъ кереклери болгъан туююмчек.

ТЮЙЮШ I эт. Бир бирни тую. Туююше тургъанланы айырдыкъ. △ Туююшюрге баргъан жумдуругъун унутур.

ТЮЙЮШ II ат. Бир бирни уруу, туююу. Туююш тохтады. Туююшюню арты жарашыу болду.

ТЮК ат. 1. Терини юсюнде битген зат, жүн. Акъ тюкле. Тюгю кетген. 2. Кыанатлыны сууукъдан сакълагъан кыуу, кыуш. Тауукъ тюкле. Киштик кзаргъаны тюгюн бардырды.

ТЮКЕН ат. Сатыу этген жер. Темир тюкен. Аш-азыкъ тюкен.

ТЮКЕНЧИ ат. Тюкенде сатыу этген адам. Ёлни тюкенчиси. △ Тюкенчи кебинсиз кзалыр.

ТЮККАХЫН ат. Агъачдан чолпу, аякъ, кыашыкъ д. а. к. башха сауут ётер ючюн хайырланылыучу керек. Алпа туюккахын бла чолпулукъ агъачны ичин кзазады.

ТЮКЛЕН эт. Тюк чыгъыу. Чылчыкъ балачыкъла тюклендиле.

ТЮКЛЮ сыф. Тюк басхан. Тюклю билекле. Тюклю куююз.

ТЮКСЮЗ сыф. 1. Тюгю

болмагъан. **Тюксюз** тѣппе. Аны башы **тюксюзю**. 2. **Сюйдюмсюз**. **Тюксюз** адам.

ТЮКЮР эт. 1. Ауузунгдан тышына ат. *Ичер сууунга тюкюрме*. **Саусуз** кѣан **тюкюрдю**. 2. дин. Адамны ауругъан жерине дууа окъуп **юфгюр**. **Эфенди саусузгъа тюкюрдю**.

ТЮКЮРЮК ат. Аууз шыты, аууз суу. Аны **тюкюрюгю** кѣургъакъсыды. **Тюкюрюк** жутаргъа. △ **Тюкюрюк** баш жармаз, налат кѣз чыгъармаз.

ТЮЛКЮ ат. Ит кѣауумдан, андан гитче, жумушакъ **тюклю**, жютю жухлу жыртхыч. Кѣара **тюлкю**. □ **Тюлкю** кѣуйрукъ кийик ёсген тары.

ТЮМЕН ат. Он сом. Эки тюмен. □ **Болгъаннга тюмен** да сомду.

ТЮНЕНЕ заман. сѣзл. Озгъан кюн. **Тюнене** тойда болдукъ.

ТЮНЕНЕГИ сыф. 1. **Тюнене** болгъан. **Тюненеги** той. 2. Кѣп болмай болгъан. **Тюненеги** сабий бюгюн университетни бошай турады.

ТЮНЕНЕЛИ заман. сѣзл. Тюненеден берн. **Тюненели** жауун жауады.

ТЮНГЮЛ эт. Умутсуз бол. **Жашаудан тюнгюлорге** жарамайды.

ТЮП ат. 1. Бир затны энишге, жерге жетген жаны, ахыры. **Сууну тюбю**. Эл **тюбюнде ферма барды**. Чоюнну **тюбю**. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: энишге жанындагъы. **Тюп этаж**. **Тюп эрин**. 3. Тамыр. **Терекни тюбю** кѣзуруй башлагъанды. **Картофну тюбю** ууакъды. 4. Жашырын зат. Ол **тюбюн кишиге билдирмейди**. Ала ары **тюп билир ючюн баргъандыла**.

ТЮПСЮЗ сыф. 1. Терен. **Тюпсюз** кѣл. 2. кѣч. **Ётюрюкчю**. **Тюпсюз** адам.

ТЮРКЛЮ ат. Турцияда жашагъан асламлы миллетни адамы. **Тюрклю** жазуучу. **Тюрклю** жашла.

ТЮРКЧА хал. сѣзл. **Тюрк** тилде. **Тюркча** сѣлешуу. **Тюркча** жырлау.

ТЮРЛЕН эт. 1. Башха **тюрлю** бол. Аны кѣзылыгъы **тюрленгенди**. **Кюн тюрлене** башлагъанды. 2. кѣч. **Осалгъа кет**. **Саусуз тюрленгенди**.

ТЮРЛЕНДИР эт. Башха **тюрлю** эт. **Оноуну тюрлендирди** ле. **Жашауну игиге тюрлендирирге** кюрешебиз.

ТЮРЛЮ I сыф. 1. Сейир этдирген. **Тюрлю** адам. **Тюрлю** иш. **Тюрлю** сылтау.

ТЮРЛЮ II ат. Бирсилеге ушамагъан. **Сѣзню диалект** **тюрлюсю**. Бош айтымны **тюрлю** лери.

ТЮРСЮН ат. 1. Затланы бир бирден айырып танырча этген жарыкъ. **Байракъны тюрсюню**. **Кѣкню тюрсюню**. **Кѣумачны тюрсюню**. 2. **Кѣрюм**. Аны **тюрсюню** ариуду. **Кѣууатлы тюрсюн**.

ТЮРТ I эт. 1. Кѣатыл, тий. **Машинаны тюртдюк**. **Алгъа тюрт**. **Артха тюрт**. 2. кѣч. **Кесинден сууут**, кѣатынга келмезча эт. **Ала мени бир жанына тюртюн** кѣойдула.

ТЮРТ II сыф. Хыны, адепсиз. **Тюрт** сѣзле. **Тюрт жууап**.

ТЮРТЮ ат. Шинжили котурну кѣызгъылдым кючлю кѣгети. **Тюртю бишгенди**. **Тюртю** жыйыу.

ТЮТЮН I ат. Ожакъдан чыгъуучу, кюл, кѣурум ийисли газ формалы зат. **Печь тютюн**

этеди. Ожакъдан кзалын тютюн чыгзады.

ТЮТЮН II ат. Никотини болгъан, уллу чапыракълы битим эм андан этилиучю продукт. Тютюн ёсдюрюю. Ачы тютюн. Тютюн кзабындыр. Апаны тютюню тауусулду.

ТЮТЮНЛЕ эт. Тютюн эт. Печь тютюнлейди.

ТЮШ I ат. Жукълагъан заманда кёрюннген зат. Тюш кёр. △ Аман тюшню игиге жоралагъанлай.

ТЮШ II ат. Кюн орта деген бла бир магъанада. Кюн тюш болгъанды. Тюшден сора. Тюш кезиуде.

ТЮШ III эт. 1. Къолдан неда башха жерден ычхынып, энишге кет, жерге тий. Терекден алмала тюшдюле. Китап столдан тюшдю. 2. Акъ, жокъ бол (тишни, чачны д. а. к. башха

затны юсюнден). Жашны эки тиши тюшгенди. Аны чачы тюшген эди. 3. Бир затны юсюнден кет; антоними — мин 1. Агдан тюш. Машинадан тюш. 4. кёч. Кел. Сууукъ тюшдю. Кзар тюшдю. 5. кёч. Багъасын аз эт. Са-тыучу тюшерге унамады. 6. кёч. Бол, кел, сына (къоркъууну, къыйынлыкъны д. а. к. затны юсюнден). Жюрегибизге кзор-кзуу тюшдю. Кзыйынлыкъгза тюшген адамла. 7. Жат, ау. Сыр-тынгдан тюш. Бауурунгдан тюш. Терс тюш.

ТЮШЮР эт. 1. Къолунгдан ычхындырып жибер. Кзыз ий-несин тюшюрдю. Кзаламымы тюшюрдюм. 2. кёч. Тас эт. Ын-на бохчасын тюшюргенди. 3. кёч. Сыйсыз эт, сындыр. Ол бизни тюшюрюп сёлешеди. Би-реуню намысын тюшюрме.

У

УГЪАЙ угъайл. кес. 1. Уна-мауну, кзабыл этмеуню, ишни болмагъанын билдиреди. Китап-ны окзугъанмыса? — Угъай. Угъай, тейри, алай жарарыкъ туююлдо. 2. Айтылгъан затны кючлендирген этеди. Угъай, бы-лай бир кел. Угъай, анга бир тынгыла!

УГЪАЙЛА эт. сёл. тил. Уна-ма. Ол хар соруугза угъайлап барды.

УЗАЙ эт. 1. Узакъ неда узагъыракъ кет. Машина элден узайды. Кеме тенгизни жагза-сында иги кесек узайгъанды. 2.

Созул (заманны юсюнден). Кзыш узайды. Аны аурууу узайгъан-ды.

УЗАЙТ эт. Кёпге соз. Ишни узайтмай этерге.

УЗАКЪ сыф. 1. Аралыгъы уллу болгъан, узун; антони-ми — жууукъ I. Узакъ жол. Узакъ шахарла. 2. кёч. Къаршы болмагъан, кенг. Узакъ жууукъ-ларыбыз. Сен узакъ адамым туююлсе. 3. Кёп заманнга со-зулгъан. Узакъ заман. Узакъ ёмюр. Аны саламы узакъ болсун!

УЗАКЪГЪА орун. сёл. Кенгиге, узакъ жерге. Узакъгза

бар. Узакъгъа кет. Δ Узакъгъа къарагъан къан тѣлемез.

УЗАКЪДА орун. сѣзл. Кенг-де, узакъ жерде. Узакъда жаша. Узакъда ишле.

УЗАКЪДАН орун. сѣзл. Кенгден, узакъ жерден. Узакъдан келгенле. Узакъдан эшитилген таууш.

УЗАЛ эт. Къолунгу узат. Узалып, юй башха жет. Узалып, тапкадан табакъ ал. 2. Тий. Ашха узал. Къашыкъ бла узал. 3. кѣч. Урла. Биреуню бохчасына узал. Ол мени хуржунума узалгъанды.

УЗАТ эт. 1. Къолунгу неда башха затынгы соз. Къолларынгы узат. Аякъларынгы узатып жат. Бююнунгу узат. Аркъангы узат. 2. Къолунг бла бер. Киптапны манга узатчы. Бу алманы узат. 3. кѣч. Улутха бер. Ахчачыкъ узатып, жашны ишин сюдден алдыла.

УЗГЪА ат ист. Къол тирмен. Ынна узгъа бла салатлыкъ тартды.

УЗУН сыф. 1. Узунлугъу уллу болгъан; антоними — къысха 1. Узун жип. Узун бармакъла. Узун таякъ. 2. Кѣнге созулгъан. Узун хапар. Узун кюн. Узун кече.

УЙГЪУРЛУ ат. Къытайда, Къазахстанда, Юзбекстанда, Къыргъызстанда жашагъан, карлук юйюрден тюрк халкъны адамы. Уйгъурлу жазыучу. Уйгъурлу лингвистле.

УЙГЪУРЧА хал. сѣзл. Уйгъур тилде. Уйгъурча сѣлешу. Уйгъурча жырлау.

УКУ ат. Уллу кѣзлю, къынгыр бурунлу кечеге жыртыхыч

къанатлы. Уку кюндюз кѣрмейди.

УЛАКЪ ат. Эчкини баласы. Бурма улакъчыкъ. Улакъча макъырыу.

УЛАН ат. Атаны-ананы эркегырыу сабийлери. Хамитни уланы. Анга улан тууду.

УЛЛАЙ эт. Уллу бол. Сабийле уллайгъандыла. Δ Уллу айтханны этмеген уллаймаз.

УЛЛАЙГЪАН сыф. Къартая башлагъан. Уллайгъан тишырыу. Уллайгъан эр киши.

УЛЛУ I сыф. 1. Ёлчеми, кючю бла башха затладан айырмалы болгъан; антоними — гитче 1. Уллу тау. Уллу гебен. Уллу къууанч. Уллу суу. 2. кѣч. Велгили. Уллу хорлам. Уллу поэт. Уллу алим. 3. Эсли, акъылбалыкъ болгъан. Уллу жаш. Уллу къыз. 4. Тамата, Алийни уллу жашы университетде окъуду. 5. Бийик. Уллу окъуу. Уллу даража.

УЛЛУ II хал. сѣзл. 1. Бек. Уллу къыйнал. Уллу къууан. Уллу жарсы. 2. Ёлчеми, кючю айырмалы болурча. Уллу кычыр. Уллу сѣлеш. Уллу айт. Уллу атла. Уллу къап. Δ Уллу сѣлешме да, уллу къап.

УЛЛУАУУЗ сыф. Ауузу уллу болгъан. Уллуаууз макъа.

УЛЛУАЯКЪ сыф. Аякълары уллу болгъан. Уллуаякъ адам.

УЛЛУБАШ сыф. Башы уллу болгъан. Уллубаш бугъа.

УЛЛУКА сыф. суюсюнж. Эрши уллу. Къарачы бу уллукагъа!

УЛЛУКЕЗ сыф. Кѣзлери уллу болгъан. Уллукез къыз.

УЛОУ ат. Адамланы эмжюкню ташыучу зат. Бичси

ташыучу улоу. Мирзеу ташыучу улоу.

УЛУ эт. Созуп кыычыр (бёрюню, итни юсюнден). *Бёрюле улуйдула. Ит улугъан таууш чыккыды.*

УЛУТХА ат. Аманлыкъчы кбуллукъчугъа кесини айыплы, законнга келишмеген ишини хакъыча берген ахча неда башха зат.

УЛУТХАЧЫ ат. Улутха алыучу адам. *Бизни общество улутхачыладан кбуру туюлюдо.*

УММО ат саб. Ийнек деген бла бир магъанада. *Амма уммону сауду.*

УМУТ ат. 1. Мурат деген бла бир магъанада. *Умутубуз толду. Ахшы умутларыбыз алдадыла.*

УНУГЪУУЛУКЪ ат. Зулмулукъ, артыкълукъ. *Унугъуулукъ сынагъанла.*

УНУКЪ эт. 1. Мудах, шургулу бол. *Унукъгъан халкъ. Унугъуп жашау.* 2. Зулмулукъ, артыкълукъ сына. *Унугъуп жашагъан халкъла.*

УНУКЪДУР эт. Зулмулукъ, артыкълукъ сынат. *Патчахлы Россей халкъланы унукъдуруп жашатханды.*

УНУТ эт. 1. Эсингден кетер. Эсингде тутма. *Айтылгъанны унут. Дертни унутургъа керекди.* 2. Эссизлик бла бир затынгы бир жерде кьюп кет. *Устаз кёзлюклерин юйде унутуп кетди.*

УППА ат. Сюйгенинги билдирип, эринлеринги биреуню бир жерине кыаты жетдириу. *Жашчыкъ анасын уппа этди.*

УР эт. 1. Бир зат бла кыаты жетдир. *Таякъ бла ур. Къа-*

мичи бла ур. Δ Таш бла ургъанны аш бла ур. 2. Бир зат бли кыатылып кийир. *Къангагъа чюйню ур. Къазыкълны жерге ур.* 3. Сауут бла ат. *Ушюк бла ур. Керох бла ур.* 4. Тышла. *Печеге къанжал ур. Эшикке гетен ур.* 5. Хауа толкунланы келтир. *Жел урады. Аяз ура башлады.* 6. Бас (жюню). *Жамычы ур. Кийиз ур.* 7. Сокъ, ишле. *Къан урады. Жюрек урады.* 8. Мюйюз неда аякъ бла кыатыл. *Ийнек ургъан этеди. Уруучу къадыр.* 9. Къап. *Токълуну жилин урду. Аны кёз башын бал чибин ургъанды.* 10. эрши с. Аша, ич. *Ол сау табакъ этни урду. Гоппан бозаны ур.*

УРГУ ат. Затны ууалгъан кесеге, бурхусу. *Гыржын ургула. Бишлакълны ургулары.*

УРГУЛАН эт. Ургу бол. *Гыржын ургуланды. Ургуланган туз.*

УРГЪУЙ ат. Ачы кыабыучу иничке кбурт-кбумурсха. *Жини жерледе ургъуйла кёп боладыла. Безгек ургъуй.*

УРГЪУЧ ат. Айранны эм башха затны чагъыучу адыр. *Жууурт айранны уруп жукъарт.*

УРДУХ ат. Бурулгъан чыбыкъ.

УРЛА эт. Биреуню затын, кёргюзтмей алып, иеле, кючле. *Мал урлагъанланы тутхандыла. Δ Урлап бай болгъандан эсе, урламай жарлы бол.*

УРЛУКЪ ат. 1. Битимни бюртюгю, тюбю, кочаны, ашылыучу жери. *Нартюх урлукъ. Будаи урлукъ. Картоф урлукъ. Чёплеуню урлугъу.* 2. Тукъум, сорт. *Малны урлугъу. Урлукъгъа асыралгъан бугъа.*

УРТЛА эт. 1. Суусунну тн

макъ сингирлени кымылдауларыны кючю бла жут. Суу уртла. Айранны уртлап ич. 2. кёч. сёл. тил. Ичги ич. Уртларгъа сюйген адам. Ала шешаны мычымай уртладыла.

УРТЛАМ ат. Тамакъ сингирле бир кымылдагъан заманда жугулгъан суусун. Эки уртлам айран. Стаканда сютню ахыр уртламы.

УРУ I ат. 1. Уручу деген бла бир магъанада. Юйге уру киргенди. 2. Уручулукъ деген бла бир магъанада. Алгъын алледе уру жюрюмегенди. Уругъа баргъан адам.

УРУ II ат. Чунгур. Картоф уру. Чююндюр уру. Уругъа туюш. Уру къаз.

УРУМ ат. Уруу, силдем. Балтаны ал уруму. Ол анга бир урум боллукъду.

УРУН эт. Ишле 1 деген бла бир магъанада. Кгурулушда урун. Кёл салып урун. Малчылыкъда урун.

УРУННАНЛА ат кёпл. сан. Ишлеген адамла. Жерчиликде уруннанла.

УРУНУУ ат. Иш. Урунуу ачылары. △ Урунуу — жашаууну кзууанчы.

УРУЧУ ат. Урлаучу адам. Уручула тутулгъандыла. △ Уручуну бир кюню — уру, бир кюню — кзуру.

УРУШ I ат. 1. Ыразы болмагъаынгы ачыуланып билдир. Ол бизге кычырып урушду. Урушмай ангылат. 2. Даулаш, къаугъа эт. Бир бири бла урушаргъа. Сабийлени урушханлары тохтады. 3. Уруш II эт. Къыралла бир бирлери бла урушадыла. Бизни къырал бир кырал бла да урушмайды.

УРУШ II ат. Къыралланы арасында сауут кюч бла бардырылгъан кюреш. Уруш тохтады. Урушха къажау сюелген кючле. Орус-япон уруш.

УРХОДУК ат. Отунну жанып, кюйюп бошагъаны, кюл.

УРЧУКЪ ат. 1. Жюнню кёл бла созуп ийирип, чулгъар ючюн хайырланылгъан агъач керек. Урчукъ баш. Урчукъ сап. 2. Жюнню аякъ бла неда ток бла бурдуруп ийирген машина. Ток бла ишлеген урчукъ.

УС ат. Къылыкъ. Жашны усу тутду. Усу болгъан адам.

УСЛУ сыф. Терк ёпкелеучю, кыйып кылыкълы. Услу адам.

УСТА I ат. 1. Ишин, хунерин иги билген адам. Устагъа ишни кыйыны жокъду. Назму жазууну устасы. Агъач ишлени устасы. △ Устаны кзолу — алтын, жырчыны сёзю — алтын. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: ишин иги билген. Уста хуначы. Уста чурукъчу. Уста скульптор. Уста сурагчы.

УСТА II хал. сёл. Бек иги. Уста тепсе, Уста этилген бешик, Уста тигилген костюм.

УСТАЗ ат. Окъутуучу, юретиучю адам. Школну устазлары. Колледжни устазы. Ана тилни устазы.

УСТАЛЫКЪ ат. Хунер, специальность. Тюрлю-тюрлю усталыкъла. Усталыкъгъа юйрениу.

УСТУККУ ат. Жокку (жюнкюю, мамукънукъу д. а. к.). Жюн устуккула. Мамукъ устукку. Чач устукку.

УУ I ат. 1. Ёлор от, аурутуучу, ёлтюрюучю зат. Чычханлагъа уу беруу. 2. кёч. Хата,

заран. *Бизге ол адамны уу жетгенди.*

УУ II ат. Жаныуарланы, кѣнатлыланы ѳлтюрюр неда тутар ючюн излеу, ызлап табыу. *Жугѳтур уу. Ууга барыу. Жумарукъ уу.*

УУ III эт. 1. Ийле (терини). *Элтирни ууу, жумушакъ этиу.* 2. Эз. *Кирѳфну уу. Гѳшлакъ ны уу.* 3. Сыйпа, сюрт. *Кѳзлеринги уу. Кѳлланы уу.* 4. *Ууакъ эт. Нартюх уу. Тауукълагъа ѳтмекни уу.*

УУ IV межд. Ыразы болмауну билдиреди. *Уу, налат!*

УУАКЪ I сыф. 1. Даражасы болмагъан, гитче. *Ууакъ классла.* 2. Ёлчеми уллу болмагъан. *Ууакъ ахча. Ууакъ малла.* 3. Бирча гитче затладан кѳуралгъан. *Ууакъ юзмез. Ууакъ жауун.* 4. Жыл саны аз болгъан. *Ууакъ сабийле.*

УУАКЪ II хал. сѳзл. Гитче ююшле этип. *Отунну ууакъ жар. Соханны ууакъ туура.*

УУАКЪЛА эт. 1. Ууакъууакъ эт. *Этни ууакъла. Ташны салта бла ууакъла.* 2. Буз (ахчаны). *Жюзсомлукъну ууакъладыкъ.*

УУАКЪ-ТЮЕК кѳауум. ат. Тюрлю-тюрлю ууакъ затла. *Ууакъ-тюек сатылыучу жер.*

УУАЛ эт. Сынып, ууакъ бол. *Мияла ууалды. Ётмек ууалып барады.*

УУАНЫК ат. Жаш ѳгюз. *Ючлю ууанык. Ууанык бла ѳгюз.*

УУАТ эт. 1. Сындырып, ууакъ эт. *Ташны ууат. Жел терезени мияласын ууатды.* 2. кѳч. Жокъ эт, хорла. *Душманы ууат.*

УУАХТЫ I ат эск. Заман

деген бла бир магъанада. *Тюш ууахтыда. Уруш баргъан ууахты.*

УУАХТЫ II ат эск. Ёлюм, ажал. *Ууахты сууукъ атлыды. Аны ууахтысы жетгенди.*

УУЛА I эт. 1. Уу бер, уу ашат. *Чычханланы уула.* 2. Хорла (аурууну юсюнден). *Ауруу аны уулагъанды.*

УУЛА II эт. Уучулукъ бла кюреш. *Кийиклени уула. Жаз тауукъланы уула.*

УУУЗ ат. Ийнекни жапгы кѳозлагъан кюнлеринде сауулгъан сютю эм аны кѳайнатып этген ашарыкъ.

УУУРТ ат. Жаякъны кѳпген жери. *Кѳызыл уууртла.*

УУУЧ I ат. 1. Кѳол аяз бла бармакъланы бир затны алырча кѳысылгъан халлары. *Ууучум бла чѳплеу алдым. Ууучума конфетле кѳуйдула.* 2. Кѳолну алай кѳысылгъанына сыйынган зат. *Эки уууч туз. Бир уууч ун.*

УУУЧ II ат. Тирменлигин тартханы ючюн адам тирменчиге бериучю ун (неда мирзеу, кѳышхыр). *Нартюхню ууучуна кѳышхырын бердик.*

УУУЧЛА эт. 1. Ууучунга ал. *Чѳплеуню ууучла. Ууакъ ахчаланы ууучла.* 2. кѳч. Кѳолгъа жый, не бол. *Ала бизни мюлкюбюзню ууучлагъандыла.*

УУЧУ ат. Ууда айланыучу адам. *Уста уучула. Жугѳтур уучу.*

УУЧУЛУКЪ ат. Уучуну иши, хунери. *Ол жашаууну асламысын ууучулукъда ѳтѳюргенди.*

УЧ I ат. Жютю, иничке, узун затны кѳыйыры. *Ийнени учу. Кѳаламны учу. Карандашны учу. Тилни учу.*

УЧ II эт. 1. Кѳеде хауаны

жырып бар. *Самолёт бла уч. Кэуш учуп айланады. Δ Учхан кэушдан тюк алгзан. 2. Бузну юсюнде конькийле бла, кьарны юсюнде чана, лыжала бла учхалап айлан. Чана бла учуп ойнау. Конькийле бла уч. Лыжала бла уч.*

УЧА ат. Союлгъан малны башы-аягъы, териси, ичи кетгенден сора кьалгъаны, мыллыгы. *Тууар уча. Кэой уча.*

УЧДАКЕТ ат. Къара тамгъачыкълары болгъан кызыл, сары къамыжакъчыкъ; ырысхы къамыжакъ.

УЧУЗ I сыф. Багъа болмаган; антоними — багъа **III. Учуз мал. Учуз ун. Учуз товарла.**

УЧУЗ II хал. сёзл. Аз ахчагъа, аз хакъ телеп неда алып; антоними — багъа **IV. Учуз ал. Учуз сат. Учуз бер.**

УЧУЗЛА эт. 1. Багъасын тюшюр. *Товарланы учузла. 2. кёч. Сыйын, даражасын тюшюр. Ол бизни учузлап сёлешгенди.*

УЧУЗЛАН эт. Аз бол, тюш (сатыллыкъ затны багъасыны юсюнден). *Бир-бир товарла учузланнгандыла. Учузланнган затла.*

УЧУН эт. Кёллен, талпы, итин. *Ала учунуп айланадыла. Учунуп ишле. Учунуп окэу.*

УЧУНДУР эт. Кёллендир, талпындыр, итиндир. *Хорламгэа учундур. Окэуугэа учундур.*

УЧХАЛА эт. 1. Учхалауукъ жерде ёрге сюелалма. *Паркетде аякъларым учхалайдыла. Жашчыкъ бузда учхалап жыггылды. 2. Учхалауукъ затны юсюнден: кьолда, салгъан жерде турма, тюш. Суу сапын, кьолумдан учхалап, ваннагэа тюшдю.*

УЧХАРА I сыф. Къарыу-суз, ышанырча болмагъан. *Учхара иш. Учхара оноу. Учхара билим. Учхара адам.*

УЧХАРА II хал. сёзл. Къаты угъай, бош. *Учхара бесит. Учхара кэыс. Учхара сюе.*

УЧХУН ат. Тукъум. *Бу да аланы учхунларынданды.*

УША эт. 1. Биреу неда бир зат кибик бол. *Эгизле бирге бек ушайдыдла. Ол, шашмай, ата-сына ушайды. Овчарка бёрюге ушайды. Δ Ушамагъан жукъмайды. 2. Келиш, жараш (кийимни юсюнден). Къара пальто анга ушамайды. Къыз бетине ариу ушагъан шарф кысып келди. 3. Келиш, тап бол (адамны ишини, кылыгыны юсюнден). Ол зат сени намысынга ушамайды. Аллай тапсыз иш бизге ушарыкъ туюлдою.*

УШАТ эт. 1. Биреуню биреуге ушагъаннга сана. *Мен Ахматны санга ушатама. 2. Келишдир, биреуге, бар затха ушашлы эт (сёз ючюн, суратны). Суратчы Кэайсынны суратын анга бек ушатып этгенди. 3. Жарат, къабыл кёр. Мен аны сёзюн ушатмадым. Ол мени келгеними ушатханын ангыладым.*

УШАШ сыф. Ушагъан. *Адамгэа ушаш маймул. Бирге ушаш юле.*

УШКОК ат. Кьолда жюрюктюлген, узун быргъылы, атылыучу сауут. *Эки быргъылы ушкок. Беш атылгъан ушкок. Ушкок атылды.*

УШКУЛА ат ист. Ийнекни ёлген бузоуну терисини тулукъ сыдырылып, ичини саламдан, биченден толтурулгъаны (ийнек сютюн тыймай берип ючюн,

сауа туруп аны анга жалатадыла).

УШХОЛ ат ц диал. Чегидеген бла бир магъанада. Малны ушхоллары. Жаулу ушхолла.

УШХУУУР ат. 1. Ингир аш. Юйдеги ушхууур ашады. 2. Азыкъ, ашарыкъ. Ушхууур бишди. Къонакълагъа ушхууур салынды.

УЮ эт. 1. Тут (сютню юсюнден). Сют уюгъанды. 2. Къа-лын бол (къанны юсюнден). Къан уюду.

УЮТ эт. Ырдауан, уютху къуй (сютге). Сютню уют.

УЮТХУ ат. Айран этер юсюн сютге къошулуучу зат, ырдауан. Сютге уютху къуй.

УЯ ат. Къанатлыланы эм бир-бир жаныуарланы жашагъан жерлери. Чычханны уясы. Чыпчыкъланы уялары. Уя ишле.

УЯЛ эт. Айыпны, уятны сез, айыплы бол. Тилерге уял.

Айтыргъа уял. Биреуден уял. $\triangle$ Уялмагъан буюрулмагъанны ашар. 2. Уятлы бол. Къонакъладан уялыргъа тюшдюк. Ишни артда уялмазча къурадыкъ.

УЯН эт. Жукъунгу аяздыр. Жукъудан уян, Эртте уян.

УЯТ I эт. Жукълагъандан тый, жукъусун бёл, жукъусун аяздыр. Анам мени эртте уятды. Дауур этме, сабийни уятаса!

УЯТ II ат. Айып, бет, айып-лы болууну сезиу. Уяты болгъан адам. Уятны билмеген. $\triangle$ Уят ёлюмден къатыды.

УЯТЛЫ сыф. Уяла билген, уятны ангылагъан. Уятлы адам.

$\square$ Уятлы бол уял.

УЯТЛЫКЪ ат. Эркеклик-тишилик орган.

УЯТСЫЗ сыф. Уяла билмеген, уятны ангыламагъан. Уятсыз адам.

УЯТ-ХАЯТ къауум. ат. Уят II деген бла бир магъанада. Уяты-хаяты болмагъан адам.

Ф

ФАДАУАН ат ц диал. Мидел деген бла бир магъанада.

ФАЙГЪАМБАР ат дин. Мус-лийман динде: Аллахны келе-чиси, аны айтханлларын ангылат-хан, халкъгъа жайгъан адам. Мухаммат файгъамбар. «Аллах» дегенде, файгъамбар атдан тюшгенди.

ФАЙДА ат. Хайыр, асыу, таплыкъ. Мюлкге файда тюшгенди. Аны файдасындан эсе зараны кёпдю.

ФАЙДАЛАН эт. Файдасын

кёр, хайырлан. Жашауда билиминги файдалан. Къуллугъу бла файдаланыу.

ФАЙДАЛЫ сыф. Файдасы болгъан, хайырлы. Файдалы иш. Файдалы мюлк.

ФАЙДАСЫЗ сыф. Файда-сы болмагъан, хайырсыз. Файдасыз иш. Файдасыз адам.

ФАКЪЫР ат. Жарлы, на-сыпсыз, мискин адам. Факъыр адам. $\triangle$ Факъырны кийими та-къыр.

ФАКЪЫРА ат сёл. тил.

Фактырачы деген бла бир магъанада. *Арбазгъа фактыра келди.*

ФАКТЫРАЛЫКЪ ат. Фактыраны болуму, жарлылыкъ. *Ала фактыралыкъ сынагъандыла.*

ФАКТЫРАЧЫ ат. Аш-суу, ахча, кийим тилеп айланыучу, жарлы, мискин адам. *Фактырачыгъа берген сууанды.*

ФАКТЫРЛЫКЪ ат. Фактырны болуму. *Фактырлыкъ сынагъанла. Фактырлыкъдан чыгъыу.*

ФАРЫЗ ат дин. Борч, этилмей жараматъан зат. *Ораза хар муслийманнга фарызды. Аны фарызы барды.*

ФАСЫКЪ сыф. Адепсиз, аман халлы. *Фасыкъ адам.*

ФАСЫКЪЛАН эт. Кесинги адепсиз, аман, тапсыз журют. *Ала фасыкъланып башлагъандыла.*

ФАТАР ат. 1. Уллу, кырал юйде отоулары, кухнясы болгъан мекам. *Коммунал фатар. Юч отоулу фатар. Тап жарашдырылгъан фатар.* 2. Хакъ төлөп турулгъан отоу неда мекам. *Фатарда жашау. Фатарда тургъан. Фатарны иеси.*

ФАТЕГЕН ат. Нефтьден алыннган, жаныучу суусун, чыракъ суу. *Амма лампагъа фатеген кзуйду.*

ФАТЫУА ат. 1. Шагъатлыкъ этген зат. *Фатыуа табыу.*

Ийнанырча фатыуала. 2. дин. Дин таматаны бегимни. Эфендини фатыуасы.

ФАХМУ ат. Бек уллу билим, закийлик. *Фахмулары болгъанла. Литература фахму. Илму фахму.*

ФАХМУЛУ сыф. Фахмусу болгъан. *Фахмалу назмучу. Фахмалу алим. Фахмалу журналист.*

ФАХМУСУЗ сыф. Фахмусу болмагъан. *Фахмусуз адам.*

ФИКИР ат. Оюм деген бла бир магъанада. *Аны фикирин ангыладыкъ.*

ФИТИР ат. Ораза бошала туруп, жарлылагъа юйюрню хар адамыны (ол санда ёлгенлени да) атындан берилиучю садакъа (асламысында ахча). *Фитирге бериллик ахча. Фитир бек жарлыгъа, кзарыусузгъа тийишлиди.*

ФИТНА ат. Хыйла деген бла бир магъанада. *Фитна бла кюрешген адам.*

ФОТКУ ат. Агъачны быхчы бла кесгенде тюшген мурула. *Чынар фотку. Суу фотку.*

ФУТБОЛЧУ ат. Футбол ойнаучу спортчу. *Футболчулары эришиулер.*

ФЫРГЪАУУН сыф. Аллахха ийнанмагъан, динсиз.

ФУРА ат. Порунху деген бла бир магъанада. *Эменни фурасы.*

Х

ХА межд. Бир затны юсюнден биреу бла келишмеулукню, унамаулукъну билдиреди (мас-

хара этген магъанада айтылады). *Ха-ха-ха, не бек кзоркздунг!*

ХАБУР-ЧУБУР кззуум. ат.

Эски, жараусуз затла, эски-бус-ху. *Шахарда урналагъа кѣп хабур-чубур атылады.*

ХАГИ ат ист. Ташдан этилген, мирзеу кѳурутуучу печь. *Ын-на ууулган нартюхню хагиде кѳурутду.*

ХАДИС ат дин. Мухаммат файгѳамбарны акъыл сѳзлери-ни юсюнден таурух. *Эфенди дууагъа жыйылганлагъа та-лай хадис айтды.*

ХАЖИ ат дин. Муслийман динни бек сыйлы жерлерине (Маккагъа, Мадинагъа) барып, Аллахха кѳуллукъ этген адам. *Кѳабаргы-Малкѳарда кѣп хажи барды.*

ХАЗНА ат. 1. Байлыкъ, мюлк, ырыскы. *Хазна жыйыу. Жер хазнала.* 2. Асырау деген бла бир магъанада. *Алтын хаз-на. Археологла кѣп тюрлю хазна табадыла.*

ХАЗЫР сыф. 1. Керекли затланы этген. *Экзаменлеге ха-зырбыз.* 2. Керекли затланы эталлыкъ. *Кѳоншулагъа болу-шургъа хазырбыз. Хар неге да хазыр адамла.* 3. Этилип, та-мам болгъан, хайырланыргъа жараулу. *Аш хазырды. △ Ха-зыр ашха — терен чоллу. Хазыр-гъа бисмилля.*

ХАЗЫРЛА I ат кѣпл. сан. Ичлерине патронла салыр ючюн, чепкенни кѣкюрегине тизгин ти-гилген, металлдан неда агъач-дан этилген орунла. *Алтын ха-зырла. Акѳбаш хазырла.*

ХАЗЫРЛА II эт. 1. Хазыр эт, хайырланыргъа жарарча эт. *Кѳол жазманы басмагъа хазыр-ла. Аш-суу хазырла. Машина-ны жолгъа хазырла.* 2. Бир зат-ны тамамлау жаны бла ишле. *Докладха материал хазырла.*

Дерслеринги хазырла. 3. Запас эт. Мал аш хазырла. Кѳышха кѳатыгъынгы хазырла.

ХАЗЫРЛАН эт. Хазыр бол. *Экскурсиягъа хазырлан. Жолгъа хазырлан. Экзаменлеге хазырлан.*

ХАЙ межд. 1. Ачыуланыуну билдиреди. *Хай-хай-хай, ол жа-шарыкъ зат тюйюлдю!* 2. Сейир-синиуню билдиреди. *Хай-хай-хай, не ариу жерледиле!*

ХАЙДА кес. 1. буйрукъ. кес. Буйрукъну неда биреуню бир зат этерге чакъырыуну билдире-ди. *Хайда, тебирегиз! Хайда-гъыз, кеч болабыз!* 2. кючлен. кес. Ишни кѳатланып, кѣп кере этилгенин кѣргюзтеди. *Хайда тепсе, хайда тепсе, танг атхын-чы турдукъ.*

ХАЙДАЛА эт. сѳл. тил. Ашыкъдыр. *Бригадир жыйынны хайдалап ишлетеди.*

ХАЙРАН: хайран бол. Абы-зыра, не этерге билмей кѳал.

ХАЙТ: хайт де. Кѳл сал. Кѳл салып эт.

ХАЙЫР I ат. 1. Асыу, тап-лыкъ, жараулулукъ. *Сенден бизге хайыр жокъду. Ортакъ-гъа бичен чалыуну хайыры аз-ды.* 2. экон. Кѳоранчдан эсе кѳошулгъанны кѣп болууу. *Мюлкню жыллыкъ хайыры. Са-тыучуну айлыкъ хайыры.*

ХАЙЫР II хау. кес. Адам-ны бир затха угъай демегенин билдиреди. *Хайыр, тамбла тю-беширбиз. Хайыр, сени да эл-тирбиз таугъа.*

ХАЙЫРЛАН эт. 1. Кереги-нге жарат. *Билиминг бла хай-ырлан. Хунеринг бла хайырлан.* 2. Хайыр ал. Терек бахчангдан хайырлан. *Ала тахта кѳегетле-ден уллу хайырланадыла.*

ХАЙЫРЛЫ сыф. 1. Хайыр

берген. *Хайырлы иш.* 2. Хайыр этерге жараулу. *Хайырлы адам.* 3. Кёп продукт бериучю. *Хайырлы мал. Хайырлы мюлк.*

ХАЙЫРСЫЗ *сыф.* 1. Хайыр бермеген. *Хайырсыз жерле. Хайырсыз иш.* 2. Болумсуз, жараусуз. *Хайырсыз, сен а бери кзайдан чыккздын? Ол бизде хайырсызгза да айтсаггыз эди да!*

ХАЙЫРСЫН *эт.* Хайырлыгза сана. *Жашла ишлерин хайырсынын турадыла.*

ХАКАСЛЫ *ат.* Хакасияны асламлы халктыны адамы. *Хакаслы лингвистле. Хакаслы жазыучу.*

ХАКАСЧА *хал. сёзл.* Хакас тилде. *Хакасча жырла. Хакасча жаз.*

ХАКИМ *ат. эск.* Патчах деген бла бир магъанада. *Хакимни оноуу.*

ХАКЪ I *ат. 1.* Юлюш деген бла бир магъанада. *Бизде кишини хакты кзалмагганды. Хар бирибизни хактыбызны чыггардыла.* 2. Ишлегени ючюн бериллик зат, ахча. *Хакъ алмай ишлеу. Кзошакъ хакъ.*

ХАКЪ II *сыф.* Керти. *Хакъ дуния. Хакъ жашау. Бу хар кимге да хаккды.*

ХАКЪЫНДАН *сонг.* Юсюнден деген бла бир магъанада. *Хапар ишни хакъындан барады. Дырынны хакъындан.*

ХАКЪСЫЗ I *сыф.* Хакъ бермеген, телемеген. *Хакъсыз иш.*

ХАКЪСЫЗ II *хал. сёзл.* Хакъ алмай, бермей. *Хакъсыз ишлет. Хакъсыз ишле. Хакъсыз элт.*

ХАЛ *ат. 1.* Болум I деген бла бир магъанада. *Бюгюннгу халыбыз. Жангы халла. Халгза кёре.* 2. Адамны кёлю, халы, кефи. *Аппаны халы игиди.*

Ауругганны халы игиге айланганды. 3. Кёрюм, кёрюмдю. *Аны абызырагган халы барды.* □ *Халчы болум айтымда ишни кзалай баргганын кёргюзтюп, кзалай? деген соруугза жууап этген болум.*

ХАЛАЛ *сыф.* 1. Ашаргза муслийман дин эркин этген, харам болмагган. *Халал хайуан. Халал эт.* 2. кёч. Харамлыггы болмагган, тюз ниетли. *Халал адам.* △ *Халал онгар, зар онгмаз.*

ХАЛАТ I *ат.* Аллы неда арты кзапланыучу, юйде неда иште кийилиучю кийим. *Дарий халат. Врачны халаты.*

ХАЛАТ II *ат. 1.* Кемчилик деген бла бир магъанада. *Ол кзалагган хунаны бир халатчыггы да жоккду.* 2. *грам.* Жазуу иште орфография, пунктуация неда стиль жаны бла кемчилик. *Школчуланы диктантларында халатла. Орфография халатла. Сочиненияда стиль халатла.*

ХАЛАТЛЫ *сыф.* 1. Кемчилиги болгган. *Халатлы иш. Аланы кёп ишлери халатлыдыла.* 2. *грам.* Халаты неда халатлары болгган (жазыу ишни юсюнден). *Халатлы диктант.*

ХАЛАТСЫЗ *сыф.* 1. Кемчилиги болмагган. *Кгзызны юй жыйыуу, быстыр тигиуу, аш этиуу да халатсыздыла.* 2. *грам.* Халаты неда халатлары болмагган (жазыу ишни юсюнден). *Халатсыз диктант. Халатсыз изложение.*

ХАЛЕК *сыф.* Осал, бузулгган, тапсыз. *Аны быстырлары халекдиле. Халек зат.* □ *Халек бол бузул, тапсыз бол. Халек эт буз, тапсыз эт.*

ХАЛЕКЛЕ эт. сёл. тил. Халек эт деген бла бир магъанада. Ишни халекледиле. Тууарла бахчаны, малтап, халеклегендиле.

ХАЛЕКЛИК ат. Тапсызлыкъ, заран, хата. Малла сохан тахтагъа халеклик салгъандыла. Кюнлени мардасыз кзызыулукъларындан чаллыкълагъа уллу халеклик жетгенди.

ХАЛЖАР ат. Мал орун. Ёгюзню халжардан чыгъардыла. Халжарда ырахын кбойла турадыла.

ХАЛКЪ ат. 1. Къыралны адамлары. Россейни халкы кеп миллетлиди. 2. Миллет. Орус халкъ. Малкзар халкъ. Къара чай халкъ. 3. Къыралны адамларыны урунган, ишчи кесеги. Ишчи халкъ. Урунган халкъ. 4. Адамла. Жыйылыгъа шахарны халкы саулай келди. Майдан халкъдан толду. Халкыны аллында айланганла. △ Халкъ бла кёрген — байрамлыкъ, халкысыз кёрген — кыйынлыкъ. 5. Айгъакълаучуну орунунда келсе: халкъ бла байламлы. Халкъ жырла. Халкъ асламла. Халкъ демократия. Халкъ сюд.

ХАЛЫ ат. Жюнден, мамукъдан д. а. к. башха затдан иничке бурулуп этилген зат. Жюн халы. Чилле халы. Базыкъ халы. Иничке халы. Халыдан этилген. Чарх халы.

ХАЛЫУА ат. Чёплеуден, кёзладан д. а. к. башха затдан бал туз кёшулуп, тартылып этилген татлы ашарыкъ. Чёплеуден этилген халыуа. Таулула этиучю халыуа. △ «Халыуа, халыуа» дегенликге, ауузунг татлы болмаз.

ХАМАМ ат. Адамла жууу-

нургъа деп этилген энчи мекам. Эллени кёбюсюнде хамам жокъду. Шахарны хамамлары.

ХАНС ат. Кырдык деген бла бир магъанада. Ханс артыу. Бахчаны ханс басханды. Аман ханс. Заранлы ханс. Дарман ханс. △ Хансына кёре — каскасы.

ХАНТ ат. Аш, азыкъ, ашарыкъ. Хант бише турады. Сыйлы хант. △ Антын бла хантын тенг ашагъан. □ Хант юй ашарыкъла этилнучю юй неда отоу (столова, кухня).

ХАНТУС ат. Жармадан этилген жукъа шорпа. Сют хантус. Тюй хантус. Пиринч хантус.

ХАПАР ат. 1. Бир затны юсюнден айтып билдириу. Иги хапар. Къууанч хапар. Хапар эшит. 2. Сёз. Элде аллай хапар жюрюйдю. Ётюрюк хапар. 3. Бир затны билдирген хал, болум. Аны ауругъан хапарын эшитип келгенбиз. Жаш къалай кыйналып окъугъанындан хапар айтды. 4. Проза жанрда жазылгъан гитче чыгъарма. Чам хапар. Хапар жаз.

ХАПАРЧЫ I ат. 1. Хапар айтыучу адам. Хапарчы хапарын бошады. 2. Газетни, радиону телевиденияны ишчиси (корреспондент). Газетни хапарчысы. Радиону хапарчылары.

ХАПАРЧЫ II ат грам. Айтымда затны ишин неда халын билдирген баш член. Бош хапарчы. Къош хапарчы. Этим хапарчы. Ат хапарчы.

ХАПЧУК къауум. ат. 1. Юйде болгъан затла (мебель, тёшек, жастыкъ д. а. к.). Юй хапчук. Хапчукну бир жерге

жый. 2. Байлыкъ. Энчи хапчук. Киши хапчугуна зарланыргъа жарамайды. 3. этн. Берне, сый. Къызы хапчугу. Келини юйге кийиргенде атасы-анасы хапчугун келтирдиле.

ХАР: хар ким ким да болсун. Хар не не зат да болсун, Хар къайсы къайсы да болсун. Хар бири къайсы да болсун, ким да болсун. Хар зат не зат да болсун.

ХАРАМ сыф. 1. Шернат ашаргъа эркин этмеген. Харам хайыуан. Харам къанатлы. 2. Боюну сау заманында угъай, ёлгенден сора тартылгъан. Харам къой. Харам эт. 3. кёч. Кеси къыйыны бла алынмагъан. Харам хакъ. Харам ахча. Харам ырысхы.

ХАРБЫЗ ат. Хыяр къауумдан, биржыллыкъ, уллу тегерек, татлы битим. Къолан харбыз. Харбыз урлукъ.

ХАРЕКЕТ ат. Мюлк, ырысхы. Харекети кёп юй. Харекетге сатылыргъа жарамайды.

ХАРИП сыф. 1. Жарлы, насыпсыз, къыйынлы. Харип адам. 2. Ёлгенни эсгергенде айтылады. Ынна харип. Атам харип айтыучу эди.

ХАРФ ат. Алфавитде белгиледен (тамгъаладан) бири. Уллу харфла. Ачыкъ харф. Къысыкъ харф.

ХАРХ: харх эт уллу таууш этип кюл.

ХАТ ат. Адамны жазыу халы: харфланы къалай жазгъаны. Ариу хат бла жазылгъан сочинение.

ХАТА ат. 1. Заран, зырафлыкъ. Аны бизге хатасы тиймегенди. Хатадан Аллах сакъласын! 2. Хыли деген бла бир

магъанада. Жашчыкъ этген хатасын кеч ангылады. △ Хатасы болгъан киштик эшик тауушдан къоркъур.

ХАТАЛЫ сыф. Къоркъуулу. Хаталы адам.

ХАТАСЫЗ сыф. Хата этмеген. Хатасыз сабий.

ХАТЕР (ХАТЫР) ат. Хурмет, ариу кёрюу, сый. Тенглик хатыр. Хатер эт. △ Хатер этмеген хатер кёрмез.

ХАТЕРЛИ сыф. Хатер этиучю. Хатерли жаш. Хатерли адам.

ХАТЕРСИЗ сыф. Хатер этмеучю. Хатерсиз адам.

ХАТЛАМА ат. Сууда бишген гюттю.

ХАТХУ къауум. ат. Ич (чегиле, къарын, аш орун). Малы хатхусу. Аны хатхусу ауруйду.

ХАУА ат. 1. Жерни атмосферасын къурагъан газ маталлы зат. Таза хауа. Ауур хауа. Сууукъ хауа. Тау хауа. 2. Климат. Хауасы иги жер. Кавказны хауасы. Хауа тюрленгенди.

ХАУЛЕ сыф. Саякъ, аман айланыучу. Хауле жаш. Хауле тиширюу.

ХАУХ I сыф. Ахча төлеп, бир белгили заманнга алынган неда берилген. Хаух ат. Хаух машина. △ Хаух кийим кийсенг, тешерсе, хаух атха минсенг, тюшерсе.

ХАУХ II хал. сёзл. Ахча төлеп неда тилеп бир белгили заманнга. Арбаны хаух алдыкъ. Биз анга машинаны хаух бергенбиз. △ Хаух берсенг, аманат этип берме.

ХАХАЙ ат. Уллу къычырыкъ, дауур. Аланы хахайла-

ры узакъгъа эшитиледи. Хахай тохтады.

ХАХАЙЛА эт. Хахай эт. Ала хахайлап келдиле.

ХО хаул. кес. Адамны бир затха ыраы болгъанын, угъай демененин билдиреди. *Хо, сен айтханлай болсун.*

ХОЙНУХ ат. Сабийле бузда бурдуруп ойнаучу агъач оюнчакъ. *Бузда хойнух айландырыу.*

ХОНКУ: хонку тур шиш тур.

ХОР ат. Артыкълыкъ, зорлукъ. Аны арбазгъа хор бла келтирдиле.

ХОРА сыф. Къызгъылдым: къуйругъу бла жалы къара болгъан (атны юсюнден). *Хора ажир. Хора тай.*

ХОРАЗ ат. Адакъа деген бла бир магъанада. *Жохар хораз. Талгъыр хораз.*

ХОРЛА эт. 1. Урушда жауну бойсундур, спорт оюнда алгъа чыкъ. *Жауну хорла. Футбол оюнда эки кере да биз хорладыкъ.* 2. Тохтат, женгдирме. *Аурууну аш хорлайды. Ол, кюреше кегип, жукъуну хорлады.* 3. Бойсун, бой сал. Аны ауруу хорлай башлагъанды. *Жашчыкъны жукъу хорлады.*

ХОРЛАМ ат. Урушда, эришиуледе болдурулгъан жетишим. *Хорлам бла алгъышлау. Хорламны къууанчы. Эришиуледе хорламны бизни бригада алгъанды.*

ХОШ сыф. Тынч, ырахат. *Жюрекле хошдула. Хошду аны кёлю.*

ХУДУР ат. Ундан этилген жукъа биямукъ.

ХУЖУ: хужу къал иесиз болуп, атылып къал.

ХУЗУМ сыф. Аз, жетишмеген. *Хузум жерчик. Аны акъылы хузумду.*

ХУМАЛЛАК ат. Урлукълары сыра этерге хайырланылыучу, чырмалып ёсген, узун иничке ёзекли ханс. *Къалын агъачда хумаллак кёп тубейди.*

ХУМХА сыф. Хум-хум этген (ауазны юсюнден). *Хумха ауаз. Аны ауазы хумхады.*

ХУНА ат. 1. Юйню, бахчанын тегерегине этилген таш буруу. *Тана хунаны алаша жери бла бахчагъа кирди* 2. Мекямны къабыргъасы. *Кирпич хуна. Блок хуна. Юйню хунасы къаланды.*

ХУНЕР ат. 1. Усталыкъ, факму. *Жазыучулукъ хунер. Къол хунер. Кёп затха хунери болгъан адам.* 2. Юйренип къалгъан къылыкъ. Аны, кеф болса, туююшюучю хунери барды. *Жашчыкъ бармагъын эмген хунерин кзойгъанды.*

ХУНЕРЛИ сыф. Уста, усталыгъы болгъан. *Хунерли адам.* △ *Хунерлини — кзолу алтын, жырчыны — ауазы алтын.*

ХУНЕРСИЗ сыф. Усталыгъы болмагъан. *Хунерсиз адам.*

ХУП эрикл. сёз. Суусун затны уртлагъанда чыгыучу тауушну билдиреди. *Жаш айранны «хуп-хуп» деп уртлады.*

ХУППЕГИ ат. Уюгъан сютно тубюне чёкген жукъасы. *Бишлакъны хуппегиси. Айранны хуппегиси.* □ *Хуппеге бишлакъ кеси ачып уюгъан сютно тубюне чёкген къалыны; маясыз этилген ургу бишлакъ.*

ХУППЕЖИН ат. Адамны къолларында неда аякъларында кёп ышылгъандан болуучу

кбаты төбечик. *Жашны сол табаны хуппежин болганды.*

ХУР I сыф. Тынч, ырахат, насыплы. *Хур кюнле. Хур жашау.* □ **Хур кыыз** миф. жаннетде жашагъан кыыз.

ХУР II эрикл. сёз. Жукълагъанда адамны эм бир-бир жаныуарланы ауузларындан, бурунларындан чыгыучу тауушну билдиреди. *Ала уа хур-хур этип жукълайдыла.* △ *Туртурдан ханар келсе, хур-хурдан хайыр жокъ.*

ХУРЖУН ат. Ичинде ахча эм башха ууакъ затла жорютюр ючюн кийимге тигилген орунчукъ (артмакъчыкъ). *Пальто-ну хуржунлары. Кзоюн хуржун. Кёнчекни хуржунлары.* △ *Хуржуну кзуру болса, тереден хайыр жокъ.*

ХУРМА ат. Кыбыла жагында битген кыызгъылдым-сары татлы, ауузну кыалын этиучю кёгет.

ХУРМЕТ ат. Багъалау, сыйлы кёрюу, намыс этиу. *Байрамны хурметине аталгъан жыйлыу.* □ **Хурмет** эт сыйла, багъалы, сыйлы кёр. **Хурмет кыанга** производствону алчыларыны суратлары салынган, тукумлары жазылгъан кыанга.

ХУРМЕТЛЕ эт. Хурмет эт, сыйлы кёр. *Кесингден таматаланы хурметле. Хурметлеп сёлеш.*

ХУРМЕТЛИ сыф. Хурмет этиучю, адамгъа сый, намыс беричю. *Хурметли адамла. Хурметли тамата.*

ХУРМЕТСИЗ сыф. Хурмет этмеучю, адамгъа сый, намыс бермеучю. *Хурметсиз адам.*

ХУРТТА ат. Чечек тап.

Бетинде хуртталары болгъан адам.

ХУРТТАБЕТ сыф. Бетинде хуртталары болгъан. *Хурттабет эр киши.*

ХУРТТАК ат. Затны гитче кесеги. *Бёрю ашагъан кзойну хурттагы.*

ХУРТТАКЛА эт. сёл. тил. *Хурттак-хурттак эт. Бёрюле мыллыкны хурттакладыла.*

ХУРУЛДА эт. Хур-хур эт. *Киштик хурулдап жукълайды. Хурулдагъан тауушла.*

ХУРХУР ат муз. Кыбузну ауаз чыгъарыучу жерлеринден (тюеклеринден) бири. *Кыбузну хурхурлары. Кыбузну хурхурундан бас.*

ХУСМА ат. мед Суу чечек деген бла бир магъанада.

ХУТТУР сыф. Осал, бютюнда аман. *Бири биринден хуттур.*

ХУУАН ат. Уллу, зугул, ариу ийисли, чийлей ашалычу, суулу, татлы бахча кёгет. *Туркмениядан келтирилген хууанла. Сары хууан. Кёксюл хууан.*

ХУЮН ат ист. Гёнчарыкъ, чабыр д. а. к. башха затла тигерге хайырланылгъан, бек иничке кыайиш жыжым. *Аппа хуюн бла ат жерни кереклерин тикди.*

ХЫ I кес. 1. хаул. Адамны затха угъай демегенин билдиреди, хау. *Келликмисе? — Хы. Айтайыммы? — Хы.* 2. кётюр. Болсун, ахшы. *Хы, айт! Хы, кетейик!*

ХЫ II кзар. сёз. Айтылгъаннга кыошакъ болгъан затны билдиреди. *Хы, ма Алимге да айтыргъа керекди. Хы, мени тонуму да ала кел.*

ХЫБЫЛ *сыф.* 1. Озуп бишген, илбизирей башлагъан (көгетлени юсюнден). *Хыбыл эрик-ле. Хыбыл алмала.* 2. Жумушакъ. *Аны бутунда битгени хыбыл болганды. Хыбыл жаякъла. Хыбыл шаугют.* 3. кёч. Эринчек, хомух, кёлсюз. *Хыбыл ишчи. Хыбыл кёллю.*

ХЫБЫРТ I *сыф.* Къаты, хыбыр-хыбыр этиучю (терини юсюнден). *Аппа хыбырт тонун кийди. Хыбырт тулукъ. Хыбырт териле.*

ХЫБЫРТ II *ат кул.* Уннга гаккы, жау, бал туз къошулуп этилген, ууалыучу ашарыкъ. *Къызла тойгъа хыбыртла биширдиле.*

ХЫЖЫ *ат.* Къойчуну таягъы. *Къарт къойчу, хыжысына таянып, къойларына къарап турады.*

ХЫЗЕН *ат.* Машокчукъ, артакъ д. а к. башха аш-азыкъ продуктла салыныучу зат. *Азыкъ хызен. Тютюн хызен.*

ХЫЙЛА *ат.* Аман акъыл, жашырын мадар. *Хыйла бла ол кимни да озарыкъды. Хыйлагъа уста адам.*

ХЫЙЛАСЫЗ *сыф.* Хыйланы билмеген. *Хыйласыз адам.*

ХЫЙЛАЧЫ *сыф.* Хыйлагъа уста, хыйла билген. *Хыйлачы адам. △ Хыйлачыны эки юлюшю — кесини.*

ХЫЙНЫ *ат дин.* Табийгъатны, адамны да кесине бойсундургъан, адамны аурууун сау этген неда сау адамны аурутхан жашырын амалла. *Хыйныгъа уста адам. Хыйны бла кесин суюдюрюу.*

ХЫЙНЫЧЫ *сыф.* Хыйны этиучю. *Хыйнычы эфенди.*

ХЫЙСАП *ат.* 1. Эсеп, тер-

геу. *Биз этген хыйсапха кере. Орта хайсып бла.* 2. Амал, мадар. *Муну ауруууна бир хыйсап табаргъа керекди.* 3. Сылтау, чурум. *Сиз алай не хыйсап бла этдигиз?*

ХЫЙСАПЛА *эт.* 1. Терге, тергешдир. *Хыйсаплап кёрейик. Ахчаны хыйсаплап жюрютюрге керекди.* 2. кёч. Ойла, оюмла, болумну эсге ал. *Хыйсаплап сёлеш. Хыйсаплап эт.*

ХЫЙСАПСЫЗ I *сыф.* 1. Тергеялмазча, асыры кёп. *Хыйсапсыз мюлк. Хыйсапсыз ырыс-хы. Хыйсапсыз байлыкъ.* 2. кёч. Оюм эте билмеген. *Хыйсапсыз адам.*

ХЫЙСАПСЫЗ II *хал. сёзл.* Оздуруп, мардасындан артыкъ. *Хыйсапсыз кзууан. Хыйсапсыз ачыулан. Хыйсапсыз сую.*

ХЫККИ *сыф.* Кёрюмю тапсыз, эрши, жапысыз (адамны юсюнден). *Хыкки тишируу. Хыкки сабий.*

ХЫЛИ *ат.* 1. Хыпиярлыкъ, сиркиулук. *Сабийлени хыли-лери.* 2. Уручулукъ. *Элде хыли жюрюйдю. Маллагъа хыли этиле башлагъанды.*

ХЫЛИККА *ат.* Масхара, се-леке, кюлкю. *Бу не хыликкады? Ол элге хыликкагъа кёалды. □ Хыликка эт масхарала, кюл.*

ХЫЛИККАЛА *эт.* Хыликка эт, масхарала. *Ол аны хыликкалап башлады. Хыликкалап сёлешуу.*

ХЫЛИККАЧЫ *сыф.* Адам-ланы хыликка этерге суююучю. *Хыликкачы адам. △ Хыликкачы башха, лакъырдачы башха.*

ХЫЛИЧИ *сыф.* 1. Хыли (1) этиучю. *Хыличи киштик. Хы-*

лича сабий. 2. Уручу. Хыличи-
лени тутдула.

ХЫЛЫ-МЫЛЫ I сыф. Кир,
тизгинсиз, тапсыз. Хылы-мы-
лы кийимле. Хылы-мылы отоу.

ХЫЛЫ-МЫЛЫ II хал. сёзл.
Тапсыз эшитилирча, тизгинсиз
кёрюнюрча. Хылы-мылы сөлөш.
Хылы-мылы кийин.

ХЫЛЫФ сыф. ц диал. Ашы-
гымп. гузаба бла этилиучю
(этиучю). Хылыф адам. Хы-
лыф иш.

ХЫМИЛ ат. Кёзледен чы-
гыгучу ирин маталлы зат. Ол
кёзюню хымилини сюртдю. Итни
кёзюн хымил басханды.

ХЫМИЛЛЕН эт. Хымил бол.
Кёзле хымилленгендиле.

ХЫНКЯЛ ат кул. Жукъа
жазылган тылыдан кесилип
этилген продукт эм андан этил-
ген ашарыкъ. Хынкял бла
кзакъ эт. △ Хапардан хынкял
ахшы.

ХЫНЫ I сыф. Ачыулан-
нган, огъурсуз, къаты. Хыны
сёзле. Хыны жууап. Хыны ауаз.
△ Хыны сёз — башха кзазыкъ.

ХЫНЫ II хал. сёзл. Ачыу-
ланып, огъурсуз бет алып. Хы-
ны сөлөш. Хыны жууапла. Хы-
ны атла.

ХЫНЫЧЫ сыф. Хыны этиу-
чу. Хынычы адам.

ХЫПИЯР сыф. Сиркиу,
къылыкъсыз, камсык. Хыпияр
сабийле.

ХЫППИЛ ат. Адамны тери-
снде кюн, от, кызыу суу
кюйдюрюп чыккган суулу жа-
ра. Аны кзолуна, кзайнар суу
тёгюлөп, хыппилле чыккган-
дыла.

ХЫППИЛЛЕН эт. Хыппил-
ли бол. Жашны буту хыппил-
ленди.

ХЫР ат. Кертик, затны ке-
силген, кертилген жери. Хыр-
лары болган чюйле. Болтну
хырлары.

ХЫРА сыф. 1. Эзилген, жу-
мушакъ, хыбыл. Хыра топу-
ракъ. Хыра алма. Хыра ты-
лы. 2. кёч. Хыбыл 2 деген бла
бир магъанада. Хыра адам.

ХЫРАЛАН эт. 1. Хыра (1)
бол. Эрикле хыраланнгандыла.
Балчыкъ хыраланды. 2. кёч.
Хыра (2) бол, хомух бол. Иште
хыраланыргза жарамайды.

ХЫРТ-МЫРТ кзауум. ат.
Хылы-мылы затла. Кзызчыкъ
хырт-мыртны бир жанына жый-
ды.

ХЫРТТЫ сыф. Зыбыр, къа-
ты. Хыртты кзолла.

ХЫРХА сыф. Хырылдаган,
тунакы. Хырха ауаз. Хырха
таууш.

ХЫРШЫ I ат. Билеу таш.
Балтаны хыршыгза тут. Чал-
гзыны кзайырылганларын хыр-
шы бла тюзет.

ХЫРШЫ II ат. Агъачда,
сабанда, биченликде бёлюннген
жер. Агъач кзалауурла, тау
этеки хыршылагза юлөшип,
чынар, кёгагъач зыгытла орнат-
дыла.

ХЫРШЫЛА эт. Хыршы бла
жютю эт. Чылгзыны хыршыла.

ХЫРШЫЛАН эт. Ачыулан.
Ол бизге хыршыланып турады.

ХЫРЫК ат. Жербаш юйню,
бауну д. а. к. башха мекамны
башына кёнден салынуучу
агъач, аркзаяу. Картоф уруну
хырыгы. Тууар орунну хырыгы.

ХЫРЫЛДА эт. 1. Хыр-
хыр эт. Аны тамагзы хырыл-
дайды. 2. Ачыулу, уллу таууш
эт (жаныуарланы юсюнден).

Ит хырылдап тебиреди. Аслан бёрюге хырылдады.

ХЫСМЫС *сыф. Жыйгъыч-сыз, тизгинсиз, кирли. Хысмыс адам.*

ХЫЧИН *ат. Тыммылча, жу-къа жайылып, ичине картоф, эт д. а. к. башха зат салынып, табада биширилген ашарыкъ. Эт хычин. Бишлакъ хычин. Картоф хычин. Кёгет хычин. Хумужу хычин. Чюгюндюр башдан этилген хычин.*

ХЫЧЫУУН *сыф. Кёзге ариу кёрюннген, кёзге асыу болгъан, ариу, тап, суююмлю. Хычыуун адам. Хычыуун кзылыкъ.*

ЧАБАКЪ *ат. 1. Сууда жа-шагъан эм сагъакълары бла солугъан, аякъланы, къолла-ны орунларына къаты къабукъ-лу къанатлары болгъан жаныу-ар. Тенгизде жашагъан чабакъ. Тау сууну чабагъы. △ Чабакъны жаны — сууда. Чабакъсыз суу-гъа къармакъ салгъанлыкъгъа, чабакъ тутмазса. 2. Айгъакъ-лаучуну орунунда келсе: ча-бакъдан алыныучу. Чабакъ жау. Чабакъ клей. 3. Чабакъла-ны атларында жүрютюледи. Айры чабакъ. Жилан чабакъ. Ала чабакъ. Къызыл чабакъ. Мыйыкълы чабакъ. Харам ча-бакъ. □ Чабакъ этле анат. мускулла. Чабакъ ыргакъ ча-бакъ тутуучу ыргакъ. Чабакъ ау чабакъ тутаргъа хайырланы-лыучу ау.*

ЧАБАКЪЧЫ *ат. 1. Чабакъ тутуучу адам. Уста чабакъчы. Чабакъчы аш. △ Чабакъчы тю-шюнде ау кёреди. 2. Чабакъла*

ХЫШТЫ *сыф. жийирг. Эр-ши, кирли. Хышты сабий. Хыш-ты кийим. Хышты адам.*

ХЫЯНАТ *ат. Заран, хата. Анга бизден хыянат жетмеген-ди. Аманатха хыянат этерге жарамайды.*

ХЫЯНАТЛЫ *сыф. Хыяна-ты болгъан. Хыянатлы адам.*

ХЫЯНАТСЫЗ *сыф. Хыяна-ты болмагъан. Хыянатсыз адам.*

ХЫЯР *ат. Бахчада битген, уллу тегерек, адам, мал да ашау-чу битим. Къургъакъ хыярла. Хыярны урлукълары.*

Ч

ёсдюрюучю адам. Республика-ны чабакъчылары. 3. Айгъакъ-лаучуну орунунда келсе: ча-бакъла ёсдюрюучю. Чабакъчы мюлк. Чабакъчы фирма.

ЧАБАКЪЧЫЛЫКЪ *ат. Ча-бакъ ёсдюрюю. Россияда ча-бакъчылыкъ бла кечиннген мюлке кёпдюле.*

ЧАБЫР *ат ист. Талкъы бла ийленнген тууар териден эти-лип, тюбюне жылылыкъгъа са-лам салынып кийилген аякъ кийим. Вугъа териден этилген чабырла. △ Чабыры аман кюн-дюз жияр, къатыны аман ке-че жияр. Чабыр тешилмей, ат тынчаймаз. □ Чабыр къу-лакъ чабырны кийгенде къол бла тартыучу жерлери.*

ЧАБЫРЛЫКЪ *ат. 1. Чабыр этерге жарагъан тери. Аппа ча-бырлыкъны талкъы бла ийле-ди. 2. Бир чабыргъа боллукъ тери. Эки чабырлыкъ. Тууар териден онеки чабырлыкъ чыкъ-*

ды. Δ Бугзаны терисин ныгзыш-
ха чыгзарсанг, чабырлыкъ чыкъ-
маз.

ЧАБЫУУКЪ сыф. Чабыучу.
Чабыуукъ ат.

ЧАБЫУУЛ ат. Душманны
аскерлерине чабыу. Чабыуул
башланды. Чабыуулгъа барыу.
Душманны чабыуулун ыхтырыу.
Чабыуул этип ал.

ЧАБЫШ эт. 1. Эришип чап.
Узакъгъа чабышдыкъ. Ол мени
чабышып озду. 2. Ары-бери
кыыстау айлан (кёп адамны
юсюнден). Ала бюгюн нек эсе
да чыбышып айланадыла. Ёрге-
энишге чабышып айланганланы
кёребиз.

ЧАГА ат. Картофну, нар-
тюхню д. а. к. башха битимни
заранлы хансын артыр ючюн
хайырланлыучу юй адыр. Ча-
ганы чархда жютю этиу. Чага
бла чёплеу сабанны хансын арт-
дыкъ. $\square$ Чага эт битимни зар-
ранлы хансын арт.

ЧАГАЛА эт. Чага эт деген
бла бир магъанада. Нартюхню
чагала. Картофну чагала. Чю-
гюндюрню чагала.

ЧАГАЧЫ ат. Битимлеге ча-
га этиучю, битимлени заранлы
хансларын чага бла артыучу.
Чагачыла тюш азыкъгъа ол-
турдула.

ЧАГЪАР ат ист. Кёул.

ЧАГЪЫДИЙ сыф. 1. Арыкъ,
азгъын, сууалик, жиликсиз.
Чагъыдий сабий. Чагъыдий
санла. Δ Чагъыдийни арты
озар. 2. Жюйрюк 1 деген бла
бир магъанада. Чагъыдий ат.
3. кёч. Огъурсуз. Чагъыдий
тиширыу.

ЧАГЪЫН сыф. Аз санлы,
саны аз болгъан. Чагъын юй-
деги.

ЧАГЪЫР ат. Асламысында
жюзюмден этилиучю, спиртли
ичги. Кючлю чагъыр. Татлы ча-
гъыр. Кёгет чагъыр. Жюзюм
чагъыр. Эбизе чагъыр.

ЧАГЪЫРЧЫ ат. Чагъыр
этиуню устасы. Гюржюлю ча-
гъырчыла. Молдовачы чагъыр-
чыла.

ЧАГЪЫРЧЫЛЫКЪ ат. Ча-
гъырчыны усталыгъы, хунери.
Шаликону жашаууну асламысы
чагъырчылыкъда ётгенди.

ЧАЙ ат. 1. Дайым жашил-
лей туруучу, энчи жерледе ёс-
дюрюлюучю битимни чапыракъ-
ларындан этилиучю ариу ий-
исли продукт. Кёк чай. Гюржю
чай. Краснодар чай. Индий чай.
Цейлон чай. 2. Аллай чапы-
ракъланы къайнатып этилген
суусун. Чай ич. Къалын чай.
Пияла чай. Стакан чай. 3. Ай-
гъакълаучуну орунунда келсе:
чай ичер ючюн жюрютюлюучю.
Чай стакан. Чай пиала. Чай
къашыкъ.

ЧАЙКЪА I эт. Ары-бери
кымылдат. Жаш башын чай-
къады. 2. Терк-терк кымылда-
тып, къатышдыр. Жау чай-
къа. Айранны чайкъа. Гаккы-
ны чайкъап кёр. 3. Ёрге-ёрге
секиртип неда ары-бери ауду-
руп, башын айландыр, кёлюн
булгъа. Ачыкъ машина бизни
ичибизни чайкъагъанды. Арба
башымы чайкъагъанды. $\square$ Чай-
къагъан айран сют башны чай-
къап, жауун алгъандан сора
къалгъан жукъасы.

ЧАЙКЪА II эт. 1. Жуууп
бошагъандан сора таза суугъа
атып, кирин кетер. Быстырла-
ны чайкъа. 2. Ашыкъ-бушукъ
жуу. Носкийлерими чайкъап,
кюннге жайдым. 3. Жуу, кирин

кетер. Адырланы чайкэа. Ауу-
зунгу чайкэа.

ЧАЙКЪАЛ эт. Ары-бери
къымылда. Байракъ желде
чайкэалады. Чайкэалып атла.
Толкзунлада кемебиз чайкэа-
лып барады.

ЧАЙКЪАМДЫ ат. 1. Быстыр,
адыр жууулгъан суу. Чайкэам-
дыны эшикге тэк. 2. Суусун
затны адырны тюбюнде къал-
гъанына суу къошуп чайкэал-
гъаны. Айранны чайкэамды-
сы. Бозаны чайкэамдысы.

ЧАЙНА эт. 1. Тишле бла
къысып, эзип, тилинг бла ары-
бери айландыр. Чайыр чайна.
Ашны иги чайнап жут. Δ Кёп
чайнасанг, гыржын чий кёрю-
нюр. Чайнамай жутхан ашынг
татыусуз. 2. Бир затны къайта-
рып айтып тур. Чайнай турма
да, айт. Сёзюю чайнап туруу.

ЧАЙПАЛ эт. Чыпал-чупул
эт. Тенгизни толкзунлары чайпа-
ладыла.

ЧАЙХАНА ат. Орта Азияда
чай ичиучю жер. Чайханагъа
кирип, мантыла ашап, чай ич-
дик.

ЧАЙЧЫ ат. 1. Чай ичерге
сюйюучю адам. Орта Азияны
адамлары чайчыладыла. 2. Чай
ёсдюрюучю адам. Гюржюню
чайчылары. Индиячы чайчыла.

ЧАЙЫР ат. 1. Ийне чапы-
ракълы эм бир-бир башха те-
реклени кюнде къатыучу суу-
лары. Наратны чайыры. Къай-
ынны чайыры. 2. Чайналыучу
зат. Ариу ийисли чайырла. «Ор-
бит», «Дирол» деген чайырла. 3.
Нефтьни къалгъан-къулгъанла-
рындан этилген, эритилип, къуру-
лушда хайырланылыучу зат.
Паркет салынырыкъ жерге чай-
ыр эритип жайдыкъ.

ЧАКЪ I ат. Заман, кезип.
Сен келген чакъда. Ол бизге
чакъдан бир келе турады.

ЧАКЪ II эт. 1. Гюллю бол,
гюл эт, ачыл (каполланы юсюн-
ден). Балли терек чыммакъ
чакъды. 2. кёч. Чапыр. Аны
эринлери чакъгъандыла. 3. Жил-
тин эт, жилтин чыгъар. Чакъ-
гъыч иги чакъмайды. Таш таш-
ха тийип чакъды.

ЧАКЪ III эт. 1. Булгъап,
къатышдыр. Айранны чакъ. 2.
Тартып-тартып, кирип кетер, та-
зала. Ынна жюн чагъады.

ЧАКЪАН ат. Киштикден
уллуракъ, бёрю маталлы жырт-
хыч жаныуар. Чакъанла жангы
туугъан улакълагъа бла кёзу-
лагъа ёчдюле.

ЧАКЪГЪЫЧ ат. Отлукъ,
ташны чакъдырып ючюн хайыр-
ланылыучу таш неда металл
кесек. Уучу чакъгъычын, кёуу-
ун да биргесине жюрютгенди. Δ
Чакъгъычсыз кёуу кзабынмаз.

ЧАКЪЛЫ сонг. Жууукъ,
ёлчемни, санны билдиреди. Жюл
чакълы кзой. Бюгюн чакълы
бир кзоюгъуз. Юй чакълы. Он
жыл чакълы.

ЧАКЪМАКЪ ат. 1. Жюнюю
юйюкгенлери, чырпалары, жа-
раусуз жерлери. Жюнюю чакъ-
макъларын кзыпты бла кзыр-
кзып кетердик. 2. Айгъакъ
лаучуну орунунда келсе: чакъ-
макъ болгъан. Чакъмакъ кзой.
Чакъмакъ улакъ.

ЧАКЪЫР эт. 1. Кел деп ти-
ле. Кёонакъгъа чакъыр. Жыйы-
лыгъа чакъыр. Δ Чакъырыл-
гъанны аты чакъырылмагъан-
ны багъасы болур. Чакъырылма-
гъан кёонакъ — жонулмагъан
таякъ. 2. Бир зат этерге кёллөн

дир. Эришиуге чакзыр. Тутушургза чакзыр.

ЧАЛ I ат. 1. Акъ, агъаргъан тюкле. Башына чал ургъан адам. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: агъаргъан. Чал сакъаллы кзарт.

ЧАЛ II эт. Чалгъы бла кесдир. Кырдыкны чал. Къа-миш чал. Δ Чалсанг — чалгъы, орсанг — оракъ.

ЧАЛ III эт. Эш. Чалыу чал. Тартма чал.

ЧАЛБАШ сыф. Чачы агъаргъан. Чалбаш капитан. Δ Чалбаш эсенг да, чалгъыны ташлама.

ЧАЛГЪЫ ат. 1. Кырдыкны, къаамишни къол бла чалыр ючюн хайырланылыучу адыр. Бешкзарыш чалгъы. Чалгъылары тишеу. 2. Кырдыкны чалып, бичен этиу. Чалгъыны кезиую. Чалгъыгза чыгзар заман жете турады.

ЧАЛГЪЫЧЫ ат. Чалгъы чалыучу адам. Чалгъычылары бригадасы. Чалгъычыла кзарангы болуп башлагъынчы деру ишни кзоймадыла.

ЧАЛДИШ ат. Клетка. Темир чалдиш. Чалдишге атыу.

ЧАЛДЫУ ат. Адамны жыгъар ючюн, аны аягъыны туюбне кесинги аягъынгы салыу. Ол чалдыу салыргза устады.

ЧАЛЛЫКЪ ат. Чалынырыкъ (чалыныучу) жер. Чаллыкъланы кзоруу. Мюлкню чаллыкълары. Чаллыкълны сугзарыу.

ЧАЛМАН ат. Чыбыкъладан эшилип этилген буруу. Чалман эш. Δ Чалманны кзыйыр кззгъын алсанг, седиреп кетер.

ЧАЛЫУ ат. Эшилген неда согъулгъан иничке къумач кесек.

Фатеген чыракълны чалыуу. Окъа чалыу.

ЧАЛЫШДЫР эт. 1. Эш. Халыдан тартма чалышдыр. 2. Бирини юсюне бирин сал. Аякъланы чалышдырып олтур. Бармакъланы чалышдыр.

ЧАМ ат. 1. Лакъырда, сакмаркъау. Чамны да чам биледи. Чамгза уста адам. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чам этген. Чам хапар.

ЧАМЛАН эт. Ачыулан деген бла бир магъанада. Чамланмай сѣлеш.

ЧАМЛАНДЫР эт. Ачыуландыр. Ол жени чамландырды. Чамландырырча сѣз.

ЧАМЧЫ сыф. Чам этиучю. Чамчы адам.

ЧАНА ат. Къол бла тартып неда ат, эшек, ёгюз, къадыр, буу жегип, къарда, бузда жюрютюлюучю зат. Ат чана. Агъач чана. Темир чана. $\square$ Чана жаякъ чананы жонулуп ишленнген, ал къыйырлары ёрге къайырылгъан, сыйдам агъачларындан бири.

ЧАНКА ат ист. Кишиге къуллукъ этмеген, халкъда орта сыйы жюрюген адам. Ол чанкады. Чанкала кереклерин табып жашагъандыла.

ЧАНЧ эт. 1. Сукъ, кийир. Шишликге эт кесеклени чанчдыкъ. Сюнгю чанч. Бичакъ чанч. Биз чанч. 2. Къагъып, ачыу тиерча айт. Ол чанчып сѣлеширге устады.

ЧАНЧХЫ I ат. Къыйырында бир талай тиши болгъан, аш ашагъанда хайырланылыучу адыр. Сюек саплы чанчхыла. Мельхиор чанчхы. Кюмюш чанчхы.

ЧАНЧХЫ II ат. Аркъа жи-

лики нервлерини тамырчыкъларыны аурууу (радикулит). *Къартны боюнунда чанчхысы барды.*

ЧАП эт. 1. Бутланы терк-терк алып бар. *Узакъгъа чап. Чабып жет. Эришип чап.* 2. Уруш этип кир. *Жаугъа чап. Биреуню журтуна чап.* 3. Талар, къабар, ашар мурат бла атыл. *Бёрю ыстауатха чапханды. Орамда бизге игле чапдыла.* 4. Къолунга сермеп ал. *Ала бичакъгъа чабаргъа ёчдюле. Сауутха чап.*

ЧАПДЫР эт. Терк элтип бер. *Китапны библиотекагъа чапдыр. Жашны тюкеннге чапдыр.*

ЧАПЫР эт. Адамны этине ууакъ тамгъачыкъла, эшме, кёме, бюрчюкле чыгъыу. *Къызчыкъны бетчиги чапырды. Конфет ашаса, аны эти чапыргъан этиучюдо.*

ЧАПЫРАКЪ ат. 1. Терекле эм хансланы бир-бирлери чакъгъанда алада битиучю, жассы жашил пластинка. *Терекни чапыракълары. Тютюнню чапырагъы.* 2. Битимлени атларында тюбейди. *Ит-тил-чапыракъ. Къанчау чапыракъ. Ючгюл чапыракъ.* □ **Чапыракъ** эт ёс, жашна, чакъ.

ЧАПЫРАКЪЛАН эт. сёл. тил. **Чапыракъ** эт деген бла бир магъанада. *Терекле чапыракълангандыла.*

ЧАРИШ ат. Атланы чапдырып эришиу. *Чариште «Жулдуз къашха» атланы барысын да хорлагъанды.*

ЧАРЛАКЪ ат. Жумушакъ къалын тюкло, сууда жюзюучю къанатлы. *Чарлакъла, чабакъ тутуп, аны бла кечинеди-*

ле. Чарлакъ уясын тенгиз тёгеринде ишлейди.

ЧАРПЫ эт. Заран, хата тюш. *Мюлкню чарпыгъан жылыды.*

ЧАРПЫУЛУ сыф. Заранлы. *Чарпыулу мюлк.*

ЧАРС ат. Мутхуз хауа (тумандан, тютюнден, букъудан). *Жел букъуну кётюрдю да, болгъан чарс болду.*

ЧАРТЛА эт. 1. Сынып тюш (затны бир жери, кесеги). *Хрусталь вазаны мюйюшчюгю чартлады. Чын аякъны бояуу чартлагъанды.* 2. Чакъырдагъан таууш эт. *Отну жинклери чартлайдыла. Табада кърумач чартлайды.* 3. Кенгнге барып тюш. *Жоннгурчхала узакъгъа чартлайдыла.* 4. Бир жерге тийип, артха кет. *Табада жау, чырылдап, тегерекге чартлайды. Жъабыргъагъа кзаты тийген топ, чартлап келип, аллыбызгъа тюшдю.* 5. Бёлюнюп, къачып кет. *Юркек кзой сюрюуден чартлады.*

ЧАРТЛАУУКЪ ат. Биттен деген бла бир магъанада. *Аны бутуна чартлауукъ чыкъгъанды.*

ЧАРХ I ат. Машинаны, арбаны дингили, кёчер агъачда тегерек айланып, механизми жюрютген тегерек. *Машинаны чархы. Арбаны чархы. △ Чарх-ла да кезиу тёнгерейдиле.*

ЧАРХ II ат. Адамны санлары, аланы ишлеулери. *Адамны чархы. Аны чархында кзыйнагъаны жокъду.*

ЧАРЫКЪ ат. Юйде кийиучю, табансыз, женгил аякъ кийим. *Сахтиян чарыкъла. Къумач чарыкъла.*

ЧАТ I анат. Бутланы арасы.

ЧАТ II ат. Тау кзулакъ,

кѣобу жер. Эчкиле чатны ичи бла ёрге айлангандыла. Чатны тѣбен жанында шауданчыкѣ барды.

ЧАУКА ат. Къаргъаланы къауумундан, къаралдым-кѣк тюклю къанатлы. Чаука бала. Чаукала, кюн бузулур болса, кѣозгъалыучудула.

ЧАУУЛ ат. Тау ыфчыклада къаяла оюлуп жыйылгъан таш къалаула. Экскурсиячыла чауулну юсю бла барадыла.

ЧАЧ I ат. Адамны башына чыкѣгъан тюкле. Чач кѣыркѣдырыу. Ыннаны чачы агъаргъанды. Бурма чач. □ Чач тыйгъыч чачны жыйышдырыучу тюйреуюч. Чач бау чачха кѣысылыучу лентачыкѣ.

ЧАЧ II эт. 1. Ары-бери ат, жер-жерге тизгинсиз ат. Халчукланы юй тюпге чачдыла. Саламны чач. Гебенни чачып жый. 2. Затны кесеклерин бир бирден айыр. Моторну чач. Телевизорну чач. Сагъатны чач. Автоматны чачып жый. 3. Сатып ал, алып тауус. Базарда сау машина картофну чачып кетдиле. Киоскда китапланы чачхандыла. 4. Сеп, ат. Жерге урлукъну чач. Тауукълагъа нартюх чач. 5. Бир бирден айыр, башха-башха эт; кѣыста, кетер. Жел булутланы чачды. Итле кѣой сюрююню чачдыла. Митингни чач. 6. кѣч. Жокѣ эт, оюмсуз жой. Мюлкню чач. Ырысхыны чач. 7. кѣч. Буз, бир бирден айыр. Юйюрню чач. Юйдегини чач. Бригаданы чач. 8. Суусун затны тамычыларын ары-бери жай. Суу чач. Балчыкѣ чач.

ЧАЧЫКѣ эт. Къапхан зат терс тамакѣгъа кетип, жѣтел эт. Жашчыкѣ суудан чачыкѣды.

ЧАЧЫРА эт. Чачыл (кенгнге жайыл). Отну жинкклери чачырадыла. Табада кѣайнай тургъан жау, чыр-чыр этип, чачырайды. 2. кѣч. Чартла 5 деген бла бир магъанада. Кюндюзго кюнде бахчада отлай тургъан токълу чачырады.

ЧАЧЫРАУУКѣ ат. Битген деген бла бир магъанада. Жашны аякѣ бармагъында чачырауугъу ирин этди.

ЧЕГЕМЛИ ат. Чегем районну эллеринден биринде жашагъан адам. Чегемли жашла. Чегемли жазыучу.

ЧЕГЕТ ат. Шымал жаны. Чегетде бичен чалабыз. Малла чегетде отлайдыла.

ЧЕГИ ат. Адамны, жаныуарны да аш эритиучю органларыны жумушакѣ быргъысы. Кѣойну чегилери. Аття чегилени жуууп тазалады.

ЧЕК I ат. 1. Жерлени (территорияланы) бир бирден айыргъан ыз. Кѣыралны чеклери. Чекден ётерге. 2. Белги. Бахчаланы араларында чекле бардыла. Чек сал. Чекге урулгъан кѣазыкѣ. 3. кѣч. Марда. Ойнагъанны да чеги болургъа керекди.

ЧЕК II эт. 1. Вазманда тарт, ауурлугъун тохташдыр. Нартюхню чек. Чегилген биченни машинагъа жюкледик. 2. кѣч. Сына, кѣр. Азап чек.

ЧЕКСИЗ I сыф. Бек улуу, мардасыз. Чексиз кѣууанч. Чексиз суюмеклик.

ЧЕКСИЗ II хал. сѣзл. Бек, болмагъанча. Чексиз кѣууандыкѣ. Чексиз сюебиз.

ЧЕКЧИ ат. Чекни сакълаучу. Кѣыралны чекчилери. Чекчилени ишлери кѣыйынды.

ЧЕЛЕК ат. 1. Ичине суусун неда башка продуктла къуюлуучу, цилиндр формалы, сап-лы адыр. *Пластмасс челек. Къанжал челек. Челекден къуйгъанча жауады.* 2. Ауурлукъну ёлчеми. *Эки челек картоф. Юч челек ун. Картофну челеги беш тюменди.*

ЧЕМЕР сыф. Уста. *Чемер къолла. Сёзге чемер адам. Чемер суратчы.* △ *Чемерни къолу — ортакъ. Чемерни он бармагъы — он киши.*

ЧЕМЕРЛЕН эт. Уста бол. *Жаш агъач ишге чемерленгенди.*

ЧЕМЕРЛИК ат. Усталыкъ. *Чемерлигинги ёсдюр. Сёзге чемерлик.*

ЧЕМИЧ ат. Жылдан атлагъан эчки. *Чемич эркеч. Жибек жюнюлю чемич.*

ЧЕМОДАН ат. Ичине ууакъ хапчук салыныучу, къаты къагъытдан, къумачдан, сахтияндан этилген, башы жабылыучу (бегитилиучу) керек. *Ауур чемодан. Уллу чемодан.*

ЧЕПКЕН ат. 1. арх. Юйде (фабрикада, цехде угъай) согъулгъан, къалын къумач (сукно). *Чепкен басыу. Чепкен согъуу.* 2. Кавказны халкълары эм къазакаълыла кийиучу, жагъа-сыз, узун иничке къаптал. *Жырна чепкен.* □ *Чепкен таракъ ист. тауатны кереги. Чепкен агъач ист. къумач сокъгъан станок, тауат.*

ЧЕРЕК ат. Суу (агъып, барып туруучу). *Республикада ууакъ черекле кёпдюле.* △ *Черекге суу къуйгъанлай.*

ЧЕРИУ ат эск. Аскер деген бла бир магъанада. *Къан*

чериу жау аскер. △ *Тиширудан къан чериу къайтыр.*

ЧЕРКЕСЛИ ат. Къарачай-Черкес республиканы адыг тилли миллетини адамы. *Черкесли жазуучула.*

ЧЕРКЕСЧА хал. сёзл. Къабарты-черкес тилни черкес тюрлюсюнде. *Черкесча сёлешу.*

ЧЕРТ ат. Энци белгилеп айт, билдир. *Докладчы кемчиликлени чертип айтды.*

ЧЕРТЛЕУЮК ат. Кавказны агъачларында котурлада битиучу, къаты тышлы, татлы, жаулу жемиш. *Чертлеуюк кеч кюз артында жетеди.*

ЧЕТЕН ат. Чыбыкъладан эшилген орун. *Четен бла бир жюн. Четен толу нартюх кочан.*

ЧЕЧЕК ат. 1. Адамны териси чапырып, ирин этген, бек жу-гъушлу ауруу. *Чечекден ауруу. Бурун заманда чечекден ёлгенле кёп болгъандыла. Чечек сал. Къара чечек. Суу чечек.* 2. Чечекден ауругъанны таплары. *Къызы ол ариу бети битеу чечекди.*

ЧЕЧЕНЛИ ат. Чечен республикада жашагъан асламлы миллетни адамы. *Чеченли поэт. Чеченли жазуучу.*

ЧЕЧЕНЧА хал. сёзл. Чечен тилде. *Чеченча сёлеш. Чеченча жырла.*

ЧЕЧМЕ къауум. ат. Уучу ушкокга салып атылыучу ууакъ къоргъашин тегерекчикле. *Уучу, ушкогун чечме бла жерлеп, жаз тауукъланы марайды.*

ЧЕГЕЛЕ эт. Тобукъланы бюгюп, энишге тур. *Жашчыкъ, анасыны кзатына барып, чегеледи. Энишге чегеле.*

ЧЁП I ат. Хансны къаура-сы. *Ийнек биченни чёбюн кзой-*

май ашады. Δ Чёнден тайгзан кёнден таяр. Чёпно терек этерге.

ЧЁП II ат. Даулашны тохтатыр ючюн, бир кибики затланы ичинден тартылып (чыгъарылып) алынган, бир энчи белгиси болган зат. Чёп анга тюшдю. Чёп атаргза.

ЧЁПБАШ ат бот. Узун битген, заранлы ханс. Чаллыкзны чёпбаш хорлап кзойгзанды.

ЧЁПЛЕ эт. 1. Буруну бла ашау, уруп-уруп ауузуна алыу (къанатлыны юсюнден). Тауукзла кзурутургза жайылгзан будайны чёплейдиле. Δ Чёплеменген кёплемез. 2. кёч. Ёлтюр, жокъ эт. Бёрюле кзойланы чёплеп барадыла. Тели ауруу кёплени чёплегенди.

ЧЁПЛЕУ ат. 1. Уллу тегерек, сары баш этиучю, жаулу урлукълары болган бийик битим. Чёплеу баш кзусханды. Чёплеуле бише башлагзандыла. Комбайн чёплеуню орады. 2. Чёплеуню урлугъу. Кзууруулгзан чёплеу. Ууакз чёплеу. 3. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чёплеуден этилген. Чёплеу жау. Чёплеу жмых.

ЧЕК I ат. 1. Олтур деген бла бир магъанада. Шинтикге чёк. Ашаргза чёк. 2. Чёгеле деген бла бир магъанада. Энишге чёк. Чёгюп кзал. 3. Энишге бол. Гебен, чёгюп, гитче болгзанды. Тапсыз жерде ишленген юй бираз чёкгенди. 4. Энишге тюшюп, тюбуне жыйыл. Шорпаны кзалыны тюбуне чёкгенди. Жауну тюбуне чёкгени. Сууну кири тюбуне чёкгенди. 5. Азай, аз бол, гитчер. Билекни кёпгени чёкген этгенди. Черекни сууу бираз чёкгенди.

ЧЁГЮЧ ат. Чюйню уруп

кийирир неда бир затны тюр ючюн хайырланылыучу металл (асламысында) неда агъач кеске сап салынып этилген керек. Уллу чёгюч. Темир саплы чёгюч. Агъач саплы чёгюч.

ЧЁМЮЧ ат. Гитчерек агъач аякъ. Чёмюч бла бир сют. Агъачдан аякъла, чёмючле, чолпула, кзашыкзла, кзалакзла ишлеу.

ЧЁРГЕ эт. 1. Тегерек айландырып чулгза. Чархха халы чёрге. Чёргеп кзыс. 2. Бир затны башха затны ичине салып, чулгза, тегерегин бегит, жап. Сабийни быстыргза чёрге. Киптапны кзагъытха чёргеп кзыс.

ЧЁРГЕМ ат. Чёргелген зат, чулгзам. Быстыр чёргем. Кзагъыт чёргем.

ЧЁРЧЁК сыф. 1. Камсык, сиркиу. Чёрчек сабий. 2. Тири, ётгюр. Чёрчек адам. Чёрчек санла.

ЧИБИЖИ ат. Тартылып, ууакъ этилип, ашха атылыучу, кючлю ийиси болган, ауузну кюйдюрюучю тахта битим. Кзызыл чибиджи. Тартылгзан чибиджи.

ЧИБИН кзауум. ат. Учуп айланыучу, эки къанатлы кюрт-кзумурсха. Ууакъ чибинле. Чибин учхан эшитилирча шошлукъ. Δ Чибинлени да болады башчылары.

ЧИБИНЛЕ эт. Ачыулан деген бла бир магъанада. Керексизге чибинлеме. Ол бош чибинлей эди.

ЧИБИНЛЕТ эт. Ачыуландыр, ачыуун келтир. Жашла, кзогзузга кетип, аны чибинлетдиле.

ЧИГИНЖИ ат. 1. Юйню неда башха мекамны башын кётю-

рюп тургъан, уллу базыкъ чыпын. *Кёпюрню чигинжилери.* Δ *Эгечден туугъан келсе, орта чигинжи кзымылдар.* 2. кёч. Туткуч, кётюргюч. *Къайсын халкъыны чигинжиси эди.*

ЧИЙ I ат. Асламысында къамишден этилген, юсюнде кийиз басар ючюн хайырланылыучу зат.

ЧИЙ II сыф. 1. Бишмеген, къайнамагъан. *Чий эт. Чий сют.* 2. Суу, мылы, къурумагъан. *Чий отунла. Чий кырдык.* 3. Жетмеген, кёк. *Чий алмала. Чий эрикле.* 4. кёч. Амалы болмагъан. Аны иши *чийди.* 5. Бек таза, керти, къошакъсыз. *Чий бал. Чий алтын. Чий дарий.*

ЧИЙБЕЛ сыф. бош тил. онгсунм. Эринчек, хомух. *Чий-бел жашла.*

ЧИЙБЫДЫР сыф. бош тил. онгсунм. Къарыны уллу болгъан. *Чийбыдыр адам.*

ЧИЙЛИ-БИШЛИ сыф. Иги бишмеген, жарты бишген. *Чийли-бишли хант.*

ЧИЙСИЛ сыф. 1. Иги бишмеген. *Чийсил эт. Чийсил гыржын.* 2. кёч. Тынгылы этилмеген, жазылмагъан. Аны иши *чийсилди. Чийсил назму.* 3. Къаты ийирилмеген. *Чийсил халы.*

ЧИЙСИЛСИЗ сыф. Тынгылы. *Чийсилсиз иш.*

ЧИЛЛЕ I ат. 1. Бир-бир гебенеклени къыппаларындан алынуучу жибек. *Сау чилле. Жарым чилле.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чилледен этилген. *Чилле жаулукъ. Чилле кёлек.* $\square$ *Чилле къурт къыппасындан чилле этилиучю гебенек.*

ЧИЛЛЕ II ат. Къышны эм

жайны къырккъышар бек сууукъ эм бек несси кюнлери. *Къыш чилле. Жай чилле.* Δ *Къыш чилледе кзуу сакъла, жай чилледе суу сакъла.*

ЧИЛЛЕАЯКЪ ат. Аякълары, бокуну, буруну да узун, уллу мырды къанатлы (цапля). *Чиллеаякъ чабакъ, макъа эм башха сюркелиучю жаныуарла бла кечинеди.*

ЧИМДИ эт. 1. Адамны терисин бармакъла неда бир зат бла ачытырча къыс. *Къолундан чимди. Бутундан чимди.* 2. кёч. Чанчып сёлеш. *Докладчы кимни эсе да чимдиди. Ол кзуруда чимди сёлешеди.*

ЧИРИ эт. Ийис эт, бузул, мугут эт. *Чириген алма. Картоф чирип башлагъанды. Чириген багуш.*

ЧИРИК сыф. 1. Чириген. *Чирик отунла. Чирик тёммек. Чирик бичен.* Δ *Чирикге чибин кзонар.* 2. кёч. Эски, жараусуз. *Чирик адетле.*

ЧИРИТ эт. Къарамай, чирирча эт. *Уруну башын тынгылы жапмай, силосну чиритдиле.*

ЧИРЧИК ат. 1. бот. Битимни урлугъундан ёсюп чыгып башлагъан жери. *Картофну чирчиклери. Будаи чирчик этип башлагъанды.* 2. кёч. Сабий, туудукъ. Аны жангыз чирчиги бу жашчыкъды. Ол кзартны чирчиги жокъду.

ЧИРЧИКЛЕН эт. 1. Ёс, чакъ, бит (битимни юсюнден). *Урлукълукъ будаи чирчиклене башлагъанды. Картоф чирчикленди.* 2. кёч. Сабийли бол. *Къарындашыбыз, кёп тура кетип, чирчикленгенди.*

ЧОГЪОЖ сыф. Сокъуранган. *Мен ол затха чогуож тую-*

юлме. Чогъож адам. □ Чогъож бол сокъуран.

ЧОГЪОЖЛАН эт. сёл. тил. Чогъож бол деген бла бир ма-
гъанада. Баргъаныбызгъа чо-
гъожландыкъ.

ЧОКАЙ ат. Бир затны ба-
шында ишленнген неда башына
салыннган тегерек зат, токъ-
макъ. Килисаны чокайы. Къа-
бакъ эшикни темир чыпынлары-
ны чокайлары.

ЧОКЪУРАКЪ ат. 1. Бир-
бир омуруусуз жаныуарланы
башха жаныуарладан сакъла-
ныучу къаты къаплары. Биз
тенгизни жагъасында чокъуракъ-
ла жыйдыкъ. 2. Айгъакълау-
чуну орунунда келсе: кёч.
Бек таза. Чокъуракъ суула. Чо-
къуракъ шаудан.

ЧОЛА сыф. 1. Тынгылы
этилмеген, учхара, тапсыз. Чола
иш. Чола заман. 2. кёч. Тасха
къалгъан, иги къаралмагъан.
Чола мал.

ЧОЛАКЪ сыф. Бир къолу
болмагъан. Чолакъ адам. △
Акъсакъ чолакъгъа кюлгенлей.

ЧОЛЛАКЪ ат. Тикген маши-
наны кереги. Быстыр тикген
заманда чолакъ халыны ийип
турады. △ Чоллакъ жюрюмей,
чепкен согъулмаз.

ЧОЛПУ ат. Суусун аша-
рыкъны (шорпаны, хантусну
д. а. к. затны) къуяр ючюн хай-
ырланылыучу уллу къашыкъ.
Агъач чолпу. Темир чолпу. Шор-
паны чолпу бла табакълагъа
къуй.

ЧОМАРТ сыф. Адамладан
жугъун къызгъанмаучу, халал.
Чомарт адам. △ Чомартны кзо-
лу — берекет. Чомарт кзонакъ
кзонакъбайын сыйлар.

ЧОМАРТЛАН эт. Чомарт

бол, чомартлыкъ эт. Арт ке-
зиуледе ол чомартланып турады.

ЧОМАЧА ат. Боюнсаны ке-
секлерин бирге бегитген агъаш-
чыкъ. Боюнсаны чомачасы
сынды. Чомача бау.

ЧОНКЪАЙ эт. 1. Тёппе
баш айлан. Жаш арбадан чон-
къайып кетди. 2. кёч. эрши с.
Дохтурла болмасала, ол эрт-
те чонкъайырыкъ эди.

ЧОРБАТ ат. эск. Жер юй-
ню башы. Чорбатха кгуру-
тургъа ашыкъ жайыу. □ Чор-
бат чыпчыкъ мекамланы тийре-
синде жашаучу, кюл бетли,
гитче къанатлычыкъ. Чорбат
чыпчыкъны уясы.

ЧОРТ хал. сёл. Тюз. На-
рат агъачны быхчы бла чорт ке-
сип, тёммекле этдик.

ЧОТ ат. Хал, болум. Ала-
ны чотлары осалды. Чот къа-
лайды?

ЧОХ ат. Туюлген чачакъ.
Чох чачакъла. Чох чачакъла-
ры болгъан жаулукъ. Окъа чо-
лу жаулукъ. □ Чох бол жок-
ку бол, бирге жыйыл (адамла-
ланы юсюнден). Чох ктыс (жау-
лукъну).

ЧОЧУ эт. 1. Табаны бла
уруу, табанлау. Ат чочуду.
Эшек, чочуп, кзатына адамны
кзоймайды. 2. кёч. Ачыулан.
Жаш, ол хапарны эшитгенлей,
чочуду.

ЧОЧУТ эт. 1. Къогъузтуп,
чочурча эт. Таякъ бла узала
кегип, жашчыкъ эшекни чочут-
ду. 2. кёч. Ачыуландыр. Ол
чочутурча сёзле айтды.

ЧОЧУУУКЪ сыф. Чочуу-
чу. Чочууукъ эшек. Чочууукъ
кзадыр.

ЧОЧХА ат. Тонгуз бала.
Мегежин сегиз чочха тапханды.

ЧОЮН I ат. 1. Жазаргъа кѣурчдан тынч, алай андан эсе терк сыныучу, углерод кѣатышы болгъан темир. *Чоюн эритиучю завод.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чоюндан этилген. *Чоюн чалдиш. Чоюн топ (сауут). Чоюн печь.*

ЧОЮН II ат. Металлдан этилген, тѣгерек сауут. *Чоюнда эт бишеди. Кѣулакълы чоюн. Чоюнну отха ас. △ Чоюндагъы — санга, кѣазандагъы — манга.*

ЧУБА ат этн. Тиширыу ёшюнлерин, белин кѣысыдыр ючюн кийиучю зат. *Чуба кийген кѣыз.*

ЧУБАР сыф. Кѣолан, ала. *Чубар тауукъ. Чубар ат.*

ЧУБУР I ат ц диал. Чуба деген бла бир магъанада. *Импорт чубурла. Багъа чубур.*

ЧУБУР II сыф. Кѣысха. *Чубур тон. Чубур пиджак.*

ЧУВАШЛЫ ат. Чувашияны тюрк тилли асламлы миллетини адамы. *Чувашлы лингвист. Чувашлы поэт.*

ЧУВАШЧА хал. сѣзл. Чуваш тилде. *Чувашча жырла. Чувашча жаз.*

ЧУКУК ат. Тамакъдан, тохтап-тохтап, кеслери алларына чыгъыучу тауушла. *Чукукну тыяр ючюн, суусун зат уртлайдыла. □ Чукук эт тамакъдан тауушла чыгъар.*

ЧУЛГЪА эт. 1. Чѣрге 1 деген бла бир магъанада. *Халы чулгъа.* 2. Чѣрге 2 деген бла бир магъанада. *Кѣагъытха чулгъа. Быстыргъа чулгъа.*

ЧУЛГЪАМ ат. 1. Чулгъанган зат, чѣргем. *Кѣагъыт чулгъам. Жау чулгъам.* 2. Чурукъ кийгенде аякълагъа жылылыкъ-

гъа чулгъаучу быстыр. *Жангы чулгъаула. Чулгъаулань кѣуругуу. Чурукъланы чулгъаула бла кийиу.*

ЧУЛГЪАН эт. 1. Кѣучакъла. *Кѣызчыкъ анасыны боюнуна чулгъанады. Жашчыкъ, бутларыма чулгъанып, иерге унамады.* 2. Кесинги бир затха чулгъа. *Жууургъаннга чулгъан. Жабыугъа чулгъан.* 3. Тѣгерек бол. *Ит чулгъанып жатады. Чулгъанып жатхан жилинны кѣрдюк.*

ЧУМ ат. 1. Сууукъ тюшгюнчю бишмеучю, кѣып-кѣызыл, зугул, бек мысты кѣгет. *Кѣызла агъачдан чумла жыйып келдиле.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чумдан этилген. *Чум варенье.*

ЧУНАКЪ сыф. Кѣулакълары кѣысха. *Чунакъ кѣой. Чунакъ эчки. Чунакъ ит.*

ЧУНКЪУЛ сыф. Желини кѣатхан, сютю болмагъан. *Чункъул ийнек. Чункъул эчки.*

ЧУНГУР ат. 1. Кѣазылгъан, оюлгъан жер, батыу. *Жолну чунгурлары кѣпдюле. Кѣозучукъ чунгургъа кетди. Чунгурланы тюзетиу.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чунгурлу. *Чунгур жер. Чунгур орамла.*

ЧУРУКЪ кѣаум. ат. Табаны болгъан аякъ кийим. *Башлы чурукъ. Кирза чурукъла. Хром чурукъла. Импорт чурукъла. Чурукъ киерге.*

ЧУРУКЪЧУ ат. Чурукъ этерге эм жамаргъа уста адам. *Уста чурукъчу. △ Чурукъчуну кѣызыны чуругъу жокъ. Чурукъчуну чуругъу жыртыкъ.*

ЧУРУМ ат. 1. Сылтау. *Ала бизни не чурум бла тыйгъанларын ангылатмадыла.* 2. Тѣре,

адет. Тойну чурумлары. Жангы чурум. Чурум эт. 3. Тыяр зат, чырмау. Чурум излеу. Чурум салып туруу.

ЧУРУМЛУ сыф. Чырмаулу. Чурумлу иш.

ЧУУАКЪ сыф. Ачыкъ, булутсуз. Чууакъ кёк. Чууакъ кюн.

ЧУЧХУ эт. 1. Къаз, къарма. Жерни чучху. Хуржунланы чучху. 2. кёч. Къазып сор, бир затны билирге кюреш. Ол не бек чучхуп кюрешди эсе да, биз анга тасхабызны билдирмедик.

ЧУЧХУР ат. Бийикден таууш этип акъгъан суу. Чегем чучхурлары. Чучхурну тюбюнде жууунуу.

ЧЫБЫКЪ ат. 1. Терекни иничке бутагъы. Тал чыбыкъ. Чертлеуюк чыбыкъ. Къайын чыбыкъ. Δ Чыбыкъда алда, чыкъда артда бол. 2. ист. Адамны азаплар ючюн хайырланылгъан, чыбыкъдан этилген сауут. Къазакъла анга жюз чыбыкъ ургъан эдиле.

ЧЫГАНЛЫ ат. Индиядан чыкъгъан, тюрлю-тюрлю кыраллада тохтаусуз кёчюп айланып жашау этген халкъны адамы. Чыганлы тиширыу. Чыганлы артистле.

ЧЫГЫР ат. 1. Жугъушлу, тери ауруу эм аллай ауруу болгъанны чачыны тюбюнде чыгычу къотурла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чыгыры болгъан. Чыгыр баш. Аны башы чыгырды. Δ Чыгырдан таракъ сорма.

ЧЫГЪАНА ат. Шинжи деген бла бир магъанада. Аны бармагъына чыгъана кирди. Δ Чыгъана кзатында гюл да битер.

ЧЫГЪАР эт. 1. Тышына

элт. Арбазгъа чыгъар. Эшикке чыгъар. Тюртюп чыгъар. 2. Тартып, къазып, къармап ал. Трактор терекни тамыры бла чыгъарды. Чюйню чыгъар. Быхыны жерден чыгъар. 3. Миндир, ёрге элт. Столну экинчи этажгъа чыгъар. Байракъны тауну башына чыгъар. 4. Басмала. Китап чыгъар. Журнал чыгъар. 5. Алгъа, тышына чюелт. Къарынынгы алгъа чыгъарма. Башымы терезеден чыгъардым. 6. Къыста, кетер. Ишден чыгъар. Учётдан чыгъар. 7. Къурашдыр, жарашдыр. Оюн чыгъар. Адет чыгъар. 8. Халкъгъа жай. Хапар чыгъар. Сёз чыгъар.

ЧЫГЪАРМА ат. Литература, искусство бла байламлы жазылгъан иш. Суратлау чыгъарма. Искусствону чыгъармалары.

ЧЫДА эт. Бир жеринги ачыгъанына, кыйналгъанынга, жарсыгъанынга, сёз айтмай, тарыкъмай, тёз. Бушуугъа чыда. Аурууунга чыда.

ЧЫДАМ ат. Тёзюм деген бла бир магъанада. Чыдамы болгъан адам.

ЧЫДАМЛЫ сыф. Чыдамы болгъан, тёзюмлю. Чыдамлы адам.

ЧЫДАМСЫЗ сыф. Чыдамы болмагъан, тёзюмсюз. Чыдамсыз адам.

ЧЫК ат. 1. Эше тургъан заманда халыны ийне бла тегерек этилгени. Жаулукъну чыклары. 2. Аякъ кийимни бау сууруучу тешиклери. Чабырны чыклары. Ботинканы чыклары.

ЧЫККЫР ат. Агъач кесекледен къуршоула бла бегитилип этилген орун. Айран чыккыр. Бишлакъ чыккыр.

ЧЫКЫНА ат. Къолну, аякъ

ны бешинчи (гитче) бармакчалары. Чыкына обур тырнакзны онг жанындады.

ЧЫКЪ I ат. Кырдыкда ингирде бла эрттенликде болуучу мылылыкъ, суу. Эрттенлик чыкъ. Кзалын чыкъ. Чыкъ тюшгенди. Чыкъ кзуруду. Δ Чыкъ кзуругзунчу, чалгзы чал, жауун жаугзунчу, дырын жый.

ЧЫКЪ II эт. 1. Башы, төгереги жабылган жерден тышына кет, антоними — **кир II** (1). Эшикке чыкъ. Арбазгза чыкъ. Малла орундан чыкъдыла. 2. Кет. Учётдан чыкъ. Ишден чыкъ. Кзулукздан чыкъ. 3. Атлан, тебире. Жолгза чыкъ. Уугза чыкъ. 4. Эшитил, жайыл. Хапар чыкъды. Кзаугза чыкъды. 5. Басмалан. Китап чыкъды. Газет чыгзады. Статья чыкъгзанды. 6. Табыл. Ишлерге суйген кеп чыкъмайды. Ол элден кеп алим чыкъгзанды. 7. Этил, этерге жет. Беш териден жаргзан тон чыкъды. Алты метр кзумачдан эки костюм чыкъгзанды. 8. Кёрюн (айны, кюнню юсюнден). Жулдузла чыкъгзан-дыла. Ай чыкъды. Кюн чыгзар заман бола турады. 9. Чирчик этип, жерден тышына кёрюн-юу. Каргоф чыкъгзанды. Урлукъ чыгза башлагзанды. 10. Билмей турганлай, адамны аллына келип, тюбеп квал. Кзайдан чыкъдыгзыз? 11. Тишни тамырындан ёсюп, жангы кёрюн-юу. Жашчыкзгза тиш чыкъды. 12. Бала жаратылып жайылуу. Гаккыдан бала чыкъды. 13. Кюолну, бутну д. а. к. башха затны жеринден кечюу. Та-

наны буту чыкъгзанды. Жашны кзолу чыкъды. 14. Ёрле, мин,

кётюрюл. Таугза чыкъ. Кзаягза чыкъ. 15. Эшитил. Таууш чыкъды. 16. Къутул, ычхын. Тюрмеден чыкъ. Азипдан чыкъ. Аскер кзуршоудан чыкъды. 17. Этине жайыл. Чечек чыкъды. Кёме чыкъды. Хыппилле чыкъдыла. 18. Бёлкюнуп, бир жанына (ёрге) бар, кётюрюл. Ожакздан тютюн чыгзады. Чо-юндан тылпыу чыгзады. 19. Сакълап тур (заманны ётдюр). Тангнга жукъламай чыкъдыкъ. Малла кзышдан кзыйналмай чыкъдыла. 20. Неллай бирге болса да сатыл неда сатылып алын. Машок картофха элли сом чыкъгзанды. Минг сомгза бир кзой чыгзады. 21. Законну, адетни д. а. к. башха затны буз. Закондан чыгзаргза жарамайды. Шериатдан чыкъгзан кечилмезлик айыпды.

ЧЫКЪЫНЖИК ат. Кзаргзаланы кзауумундан, кзуйругзу узун, кванатларында акъ тюк-лери болган кванатлы. Чыкзынжик уллу жолланы жанларына ёч болады.

ЧЫКЪЫРДА эт. 1. Чыкбыр-чыкбыр таууш эт. Отунла чыкъырдап жанадыла. 2. кеч. Кеп селеш. Бир-бирле чыкырдап турургза бек сюедиле.

ЧЫКЪЫРДАУУКЪ I сыф. Чыкырдап туруучу. Чыкзырдауукъ эшик. Чыкзырдауукъ арба.

ЧЫКЪЫРДАУУКЪ II ат кул. Чыкырт деген бла бир магъа-нада. Столда чыкзырдауукъла, конфетле, бананла, апельсинле бардыла.

ЧЫКЪЫРТ ат. кул. Гаккы кзошулган тылыны кесекле-ринден этилип, жауда биширил-ген, терк ууалыучу, печенье

маталлы ашарыкъ. Къызла чыкъыртла биширедиле.

ЧЫМПЫ ат. Уууч I (1) деген бла бир магъанада. Бир чымпы туз. Эки чымпы бал туз.

ЧЫН I ат. Аскер даража. Офицер чын. Чын алыу. Чын бериу. Капитан чын. Генерал чын. Чынын кѣтюр.

ЧЫН II ат. 1. Акъ топуракъны бек иги тюрлюсю. Чындан этилген сауутла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чындан этилген. Чын аякъ. Чын пиала. Чын чайник. Чын адырла.

ЧЫНАКАЙ ат ц диал. Чыкына деген бла бир магъанада. Къол чынакай. Чынакай бла баш бармакъ кенгнге созулсала, къарышны кзурайдыла.

ЧЫНАР ат. 1. Кюл бетли къабугъу болгъан, кенг чапыракълы улуу терекни чѣплеуге ушагъан жаулу урлукълары. Къызла чынар жыядыла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чынар терекни агъачындан этилген. Чынар къангала. Чынар паркет. Чынар чыккыр.

ЧЫНДАЙ ат 1. Къол бла неда фабрикада эшилген, аякъгъа кийилиучю, аны ашыгъындан ѳргерек баргъан кийим. Жюн чындайла. Халы чындайла. Чилле чындайла. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: трикотаждан этилген. Чындай кофта. Чындай кѣнчек. □ Чындай ийне эшпучю ийне.

ЧЫНДЫ ат. Къайишден неда халыдан тыкъ, къалын эшилп этилген жип. Къайиш чынды. △ Тарта кетсенг, чынды да созулады.

ЧЫНКЪЫЛ сыф. 1. Ичинде жугъу болмагъан, ичи кзуру.

Чынкъыл гаккы. 2. кѣч. Акъыл-сыз. Чынкъыл адам.

ЧЫНКЪЫЛДА эт. Чынкъыл-чынкъыл таууш эт. Чириген гаккы чынкъылдайды. Гыбытда айран чынкъылдайды.

ЧЫНТТЫ сыф. Керти. Чынтты кишилик. Чынтты адам. Чынтты жигит.

ЧЫНЫКЪ эт. Чыдамлы, тѣзюмлю, къаты бол. Урунууда чыныкъгъандыла.

ЧЫНГ кючл. кес. Бек III, эм I дегенле бла бир магъанада. Чынг алгъа. Чынг игиси. Чынг ариуу. Чынг улуу.

ЧЫНГА эт. 1. Секир деген бла бир магъанада. Сууну бир жанындан бирси жанына чынга. Узунлукъгъа чынга. Бийикликге чынга. Суугъа чынга. 2. кѣч. Къачып кет. Жашчыкъ кзайры эсе да чынгагъанды.

ЧЫНГЫЛ ат. 1. Тик эм тюбю кѣрюнмеген къая; тик жар. Жаралы кийик чынгылгъа кетди. Тюпсюз чынгыл. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: тик эм терен. Чынгыл къая. Чынгыл жар.

ЧЫПАЛ-ЧУПУЛ эрикл. сѣз. Жуууннганда сууну этген тауушун билдиреди. Жашчыкъла кѣлчюкде чыпал-чупул этдирип жууунадыла.

ЧЫПЧЫКЪ ат. 1. Терисини юсю къалын кзуу, тюк болгъан, омуруулу къанатлы. Жаз башында чыпчыкъла уя этедиле. △ Чыпчыкъ сойса да, хасанчы сойсун. Жар оюллукъ болса, чыпчыкъ аягъындан. 2. Къош сѣзлени кесеклерни болуп жорюйдю. □ Ала чыпчыкъ (щеголь). Мырды чыпчыкъ (дупель). Сабан чыпчыкъ (скворец). Суу чыпчыкъ (козодой).

ЧЫПЧЫКЪКЕЗ ат. Акъ гюллю, ариу ийисли, бахчада ёсдюрюлюучю котур (юлкю).

ЧЫПЫН ат. Багъана, ил-кич. Бахчаны тегерегине чыпын-ла уруп, къазыкъланы алагъа бегитдик.

ЧЫР I эрикл. сёз. Чоюнда, табада локъум зат бишген жау-ну тауушун билдиреди. Табада локъумла чыр-чыр эте тургъан жауда кёбюп бишеди.

ЧЫР II ат. 1. Шорпаны, этни жауу. Эт шорпаны чырын алып ичдик. Чыры болмагъан шорпа. Этни чыры. 2. кёч. Бай-лыкъ, мюлк, ырыскы. Чыры болгъан адам. Чыры болма-гъан юй.

ЧЫРАЙ ат. Адамны тыш кёрюмю, сыфаты. Мен аны чы-райындан таныдым. Адамны бет чырайы. Ариу кийим адамгъа чырай салады. △ Чырай бла суу ичмезсе.

ЧЫРАЙЛЫ сыф. Ариу, ской-дюмлю. Чырайлы адам. Чырай-лы тишируу.

ЧЫРАЙСЫЗ сыф. Эрши, скойдюмсюз, жапысыз. Чырай-сыз адам.

ЧЫРАКЪ ат. Электр жа-рыкъны бериучю прибор, лампа. Чыракъла жанылдыла. Фатеген чыракъ. Чыракъ жарыкъ.

ЧЫРАКЪЧЫ ат сёл. тил. Электротехниканы устасы. Чы-ракъчы келип, чыракъланы иш-летип кетди.

ЧЫРАН ат. Таулада къа-лын бузла. Альпинистле чыран-ланы юслеринде айланадыла.

ЧЫРАХТАН ат. Чыракъ тюп, чыракъ (жау чыракъ) са-лыныучу орун. Саусузну отоу-унда чырахтанда жау чыракъ танг атхынчы жаннганлай турду.

ЧЫРЛЫ сыф. 1. Жаулу, Чырлы шорпа. Чырлы эт. 2. кёч. Бай, мюлкю, ырыскысы кёп болгъан. Чырлы адам. Чырлы юй. 3. кёч. Игирек, мажал. Чырлы бюртюкле. Алмаланы чырлылары.

ЧЫРМА I эт. Чёрге деген бла бир магъанада. Анасы са-бийчигин жууургъаннга чырма-ды. 2. Чёрге I деген бла бир магъанада. Жёрмелени чегиле бла чырма.

ЧЫРМА II эт. Чырмау бол (эт). Ол бизни ишибизни чырма-ды. Ишни чырмагъанла барды-ла. Быланы чырмап турмагъыз.

ЧЫРМАУ ат. Чырмагъан, хата, заран этген зат. Чырмау-ланы кетерирге.

ЧЫРМАУЛУ сыф. 1. Чыр-маулагъа тюбеучю. Чырмаулу адам. 2. Тапсыз, къыйын, тап тюшмеген, чырмаулары болгъан. Чырмаулу иш. Чырмаулу жол.

ЧЫРМАУСУЗ хал. сёзл. Чырмаугъа (чырмаулагъа) тю-бемей. Чырмаусуз келдик. Чыр-маусуз бардыла. Тойну чырмау-суз ётдюрдюк.

ЧЫРМАУУКЪ ат. Чырма-лып ёсюучю ханс. Чырмауукъ-ну мал скойюп отлайды.

ЧЫРПА сыф. Тюклю, чакъ-макъ тюклю. Чырпа бёрк. Аны башы чырпады.

ЧЫРШЫ къауум. ат. 1. Терек зыгытла, ууакъ терекчик-ле. Чырпыны жырып барабыз. △ Чырпыгъа кирсенг, кёзюнге сакъ бол. 2. Терекни бутакъла-ры. Кесилген тереклени чырпы-сын бирге жыйдыкъ.

ЧЫРСЫЗ сыф. Арыкъ. Чыр-сыз эт. Чырсыз шорпа.

ЧЫРТ I кючл. кес. Чырт-да деген бла бир магъанада. Ол

чырт боллукъ иш туююлдо. *Бери чырт кэрама.*

ЧЫРТ II ат. Тамычы (сауулган сютию юсюнден). *Ийнекни желининде чыргын да кэоймай саудукъ. Бусагъатда бизде ийнек акъны чыргы да жокъду.*

ЧЫРТ III эрикл. сёз. Ийнекни челекге саугъанда этген тауушну билдиреди. *Сют челекге чырт-чырт деп кэююлады.*

ЧЫРТДА кючл. кес. Ахырда, арталлыда. *Ол затдан мени чыртда хапарым жокъду. Биз аны чыртда унуталмадыкъ.*

ЧЫРЧА ат. Табакъ деген бла бир магъанада. *Столгъа чырчала бла эт, локъумла, халыуа салындыла.*

ЧЫРЫЛДА эт. Чыр-чыр таууш эт (кыызгъан табада этни, жауну юсюнден). *Табада эт жаркой чырылдайды.*

ЧЫРЫМ: чырым эт. Къалкы, къалкыу эт, теке къалкыу эт.

ЧЫСЫЛДА эт. «Чыс-чыс» таууш эт. *Отда чий отунла чысылдайдыла.*

ЧЫЧХАН ат. Кэуйругъу узун, бурунчугъу жютю, кэулакълары улуу, мыйыкълы, кемириучю жануарчыкъ. Юй чычхан. Тала чычхан. Гылыу чычхан. $\triangle$ Чычханни баласы да тулукъ тешер. Чычханни ажалы жетсе, киштикни кэуйругъундан кэабар.

ЧЫЧХАНСЫРТ сыф. Кэонгургъа тартхан боз (агъм тюрсюнюню юсюнден). *Чычхансырт байтал. Чычхансырт ажир.*

ЧЮГЮНДЮР ат 1. Мал, адам ашха да жарагъан эм бал туз этилиучю улуу, зугул тамырлы битим. *Бал туз чюгюн-*

дюр. Мал ашлыкъ чюгюндюр. Хант чюгюндюр. 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: чюгюндюрден неда чюгюндюр кэошулуп этилген. Чюгюндюр хычин. Чюгюндюр шорпа.

ЧЮГЮНДЮРЧЮ ат. Чюгюндюр ёсдюрюучю. *Кыргызстанны чюгюндюрчюлери.*

ЧЮЙ ат. 1. Асламысында темирден этилген, бир кыыйыры жютю, бирси кыыйырына кэалпакъчыгъы болгъан стержень. **2. Кылыч II** деген бла бир магъанада. *Эшикни чюйюн сал.*

ЧЮЙКЕ ат. Быстыр тикген машинаны халыны чулгъаучу кереги. *Чюйкени халысы тауусулду.*

ЧЮЙЛЕ эт. 1. Чюйле ур. *Полну кэангаларын чюйле. Чурукъну чюйле. 2. Чюйле уруп, ачылмазча бегит. Мал орунну эшигин чюйлеп кетдик.*

ЧЮЙРЕ I сыф. 1. Тапсыз, келишмеген. *Чюйре иш. Чюйре оноу. 2. кёч. Буруш, терсине тартыучу. Чюйре адам. Чюйре кылыкъ.*

ЧЮЙРЕ II ат. Ич жаны (иеликчи аффиксиз жюрюмейди). *Тонну чюйреси. Кёлекни чюйресин айландыр.*

ЧЮЙРЕ III хал. сёзл. 1. Ичин тышына айландырып. *Тонну чюйре кий. Жашчыкъ кёлегин чюйре кийди. 2. Терсине, бурушуна тартып. Чюйре сёлеш.*

ЧЮЙРЕАКЪЫЛ сыф. Терсакъыл деген бла бир магъанада. *Чюйреакъыл адам.*

ЧЮЧКЮР эт. Хауаны адамы ауузундан, бурунундан да, кеси аллына таууш этип, шытыла чачып, хыны чыгъыуу.

ЧҮЙҮТЛҮ ат. Чүйют
жалкыны адамы. Чүйютлү алим-
ле. Чүйютлү композитор.

ЧҮЙҮТЧА хал. сөзл.
Чүйют тилде. Чүйютча сөле-
шуу.

Ш

ШАБАТ: шабат кюн ый-
ыккыны алтынчы кюню.

ШАГЪАБАН: шагъабан ай
арх. жылны сегизинчи айы
(август).

ШАГЪАТ ат. Көрген, бил-
ген адам. *Шагъат бол. Шагъат-
ха сюел. Бизни шагъатыбыз.*

ШАГЪАТЛЫКЪ ат. Шагъат
болуу. *Шагъатлыкъ эт. Бу иш-
де сени шагъатлыгъың керек-
ди.* □ **Шагъатлыкъ къагъыт** бир
затха шагъатлыкъ этген къа-
гъыт (документ).

ШАГЪЫРЕЙ ат. 1. Адамны
билген, таныгъан адамы. *Ала
иги шагъырейледиле. Бир ша-
гъырейибиз тонла сатады.* 2.
Айгъакълаучуну орунунда кел-
се: таныгъан, билген. *Шагъы-
рей адам. Асиятны шагъырей
кзызы.* □ **Шагъырей** бол таны,
бир биринг бла таныш. **Шагъы-
рей** эт танышдыр.

ШАГЪЫРЕЙЛЕН эт. Ша-
гъырей бол деген бла бир ма-
гъанада. *Биз ала бла шагъырей-
лендик. Къагъытла бла ша-
гъырейлен.*

ШАЙ ат эск. Беш капек не-
да бешкапеклик темир ахча.
Эки шай. Алты шай.

ШАЙТАН ат дин. 1. Табий-
гъатда болмагъан, муслнйман
диннге къажау, адамлагъа заран-
лыгъы болгъан зат. *Шайтанла-
ны юсюнден жомакъ.* 2. кѣч.
Алтыаякъ, адамланы алдап ай-

ланыучу адамны юсюнден. *Ол
таза да шайтан кѣре эдим!* □
Шайтан арба арх. аякъ ма-
шина деген бла бир магъа-
нада. **Шайтан** жел орамны бу-
къусун кѣтюрюучу, тѣгерек бу-
рулуучу жел. **Шайтан тауукъ**
арх. байрымжакъ, бай-
рым эркек дегенле бла бир
магъанада. **Шайтан суу масх.**
спирти болгъан ичги. **Шайтан**
чалыу халыдан этилген чалыу-
чукъ.

ШАЙТАНЛЫ сыф. 1. Те-
лирек, акъылдан кем. *Шайтан-
лы адам.* 2. кѣч. Ачыуланып
къалыучу. *Шайтанлы жаш.*

ШАКЪА ат. Перону бул-
гъап, къагъытха жазар ючюн
хайырланылыучу суусун.

ШАЛБАР ат эск. Кѣнчек
деген бла бир магъанада. *Тери
шалбар. Сыргъан шалбар.*

ШАП эрикл. сѣз. Жассы
зат бла ургъанда этген тауушну
билдиреди. *Къолу бла шап деп
уруу. Чарыкъ бла шап деп ур.*

ШАПА ат. 1. Жыйында
аш-суу этиучу адам. *Чалгъычы
жыйынны шапасы. Меха-
наторланы шапалары.* 2. Къуу-
мда столгъа аш-суу салыучу адам.
*Стол тамата шапагъа аякъ узат-
ды. Шапагъа сѣз берилди.*

ШАПТАЛ ат. 1. Къызгъыл-
дым-сары, уллу сюекли кѣгет.
*Шапталла бише башлагъанды-
ла. Шаптал къатханла.*

ШАРАЙЫП ат. Кемчилик (адамны санында-чаркында, кылыгында, ишинде). *Шарайыбы болмагъан адам. Аны ишинде шарайыбы табылмады.*

ШАРАЙЫПЛЫ сыф. Шарайыбы болгъан. *Шарайыплы сёзле. Шарайыплы иш.*

ШАРАЙЫПСЫЗ сыф. Шарайыбы болмагъан. *Шарайыпсыз адам. Шарайыпсыз иш.*

ШАРТ I ат. 1. Ышан. Затны шартлары. *Жангы жашауну шартлары. Огъурлулукъну шартлары.* 2. Керти, болгъан зат. *Тарихле бла шартла. Жаш кесини терслиги болмагъанына тюрлю-тюрлю шартла келтирди.* □ **Шарт туруш грам.** этимни ишни жалаңда бир белгили болумда болургъа боллугъун кёргюзтген формасы.

ШАРТ II хал. сёзл. Кесгин. *Шарт айт. Шарт сөлеш. Шарт кёр.*

ШАТЫК I сыф. 1. Терк сыныгучу. *Шатык агъач. Шатык таякъ.* 2. Суулу, сютлю. *Шатык алмала. Шатык нартюх кочан.* 3. Жарыкъ, ачыкъ, назик. *Шатык ауаз. Шатык макъам.*

ШАТЫК II хал. сёзл. Кесгин, ачыкъ эшитилирча. *Шатык сөлеш.*

ШАТЫР ат. Палатка. *Шатырны жарашдырдыкъ.*

ШАУ сыф. 1. Ёлген. *Аны сауун, шауун киши да билмейди.* 2. Аман, осал. *Аланы бири — оу, бири — шау.*

ШАУГЮТ ат. Чабакъ эт. *Бут шаугютле. Этни шаугютю.*

ШАУДАН ат. Жерни теренинден чыкыгъан суу. *Республикабызны тау этеклеринде шауданла кёпдюле.*

ШАУШАЛ эт. Шошай, тын-

чыракъ, селирек бол. *Жел шаушала башлагъанды. Кюнню кызыуу бираз шаушалды.*

ШАХАР ат. 1. Адамланы кёп жашагъан жери, административ, сатыу-алыу, промышленность эм культура ара. *Нальчик шахар. Москва шахар. Ара шахар.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: *шахарныкъы. Шахар комитет. Шахар совет. Шахар управление.*

ШАХАРЧЫ ат. Шахарда жашагъан адам. *Шахарчылары излемлери. Биз шахарчылабыз.*

ШАШ эт. Акъылдан ажаш. *Ол адам шашып башлагъанды.*

ШАШМАЙ хал. сёзл. Бек, тамам, толу. *Ала бир бирге шашмай ушайдыла. Къызчыкъ анасына шашмай ушайды.*

ШАШХЫН ат. Акъылдан ажашханны аурууу, психика ауруу. *Аны шашхыны барды.*

ШАШХЫНЛЫ сыф. Психика аурууу болгъан. *Шашхынлы адам.*

ШЕЖДЕ ат дин. Эниште ийилну (намаз этгенде). *Шежде къыл.*

ШЕЙИТ сыф. дин. Муслийман дин ючюн баргъан къазауатда ёлген. *Шейит ёлю.*

ШЕКЕР ат. Бал туз деген бла бир магъанада. *Гырт шекер.*

ШЕМШЕР ат. 1. Бек къаты агъачы болгъан гитче терек. *Шемшер жылы жерледе ёседи.* 2. Айгъакълаучуну орунунда келсе: *шемшерден этилген. Шемшер аякъ. Шемшер таякъ.*

ШЕРБЕТ ат. Татлы суу (неда суусун). *Столда локзумла, халыуа, шербет эм башха затла бардыла.*

ШЕРИАТ ат. Муслийман за-

конла. *Шериатха тийишли ишле.*
Шериатны бузгъан адам.

ШЕША ат. Энчи ёлчем бла
этилген, ичине суусун къуюлуу-
чу, мияла орун. *Аракъы шеша.*
Гара шешала.

ШЕНДЮ заман, сёзл. Бу
кезиуде, бусагъатда. *Шендю кюз*
артыды. Ала шендю келгендиле.

ШЕНДЮГЮ сыф. Бу ке-
зиудеги, бусагъатдагъы. *Шён-*
дюгю жаш тёлю. Шендюгю за-
ман. Шендюгю таматала.

ШИМИР ат. 1. Къатхан, жа-
бышхан кир. *Чоюнну шимири.*
Къолланы шимирлери. 2. Ай-
гъакълаучуну орунунда келсе:
кирли, къасмакъ. *Шимир къол-*
ла. Шимир адырла.

ШИНТИК ат. Олтурургъа
деп этилген юй керек. *Узун шин-*
тик. Аш юйде туруучу шин-
тикле. Жумушакъ шинтик.

ШИНЖИ ат. Битимни къол-
гъа чанчылычу, ийнеча жютю
жерлери. *Къасмакъны шинжи-*
лери. Шинжили битим. Мамукъ-
ну шинжилери.

ШИШ ат. Юсюне эт кесекле
чанчырча ишленген узун те-
мир неда агъач таякъ. *Шишлеге*
къакъ къабыргъала чанчылдыла.

ШИШЛИК ат. Шишге чан-
чылып, отда къыздырылып биш-
ген эт кесекле. *Столгъа хы-*
чинле, ызы бла жалбауур, шиш-
ликле салындыла.

ШО кес. Тилекни билдире-
ди. *Шо бир келигиз бизге да!*

ШОБУРА ат. Мюйюзню ич
ёзеге. *Бугъаны мюйюзню ты-*
шы сынып, шобурасы ачылып
турады.

ШОРАЙ эт. Ачдан къарыу-
суз бол. Ала шорая башлай-
дыла.

ШОРАЙГЫ сыф. Ачдан

къарыусуз болгъан. *Шорайгы*
адам.

ШОРХА ат. Сууну бийикден
таууш этип къуюлуп турууу.
Къобанны шорхалары.

ШОРХУЛДА эт. Таууш этип
бар (сууну юсюнден). *Тау суу-*
чукъ шорхулдап барады.

ШОРПА ат. Бишген этни
сууу неда картоф, эт, кегетле
тууралып этилген суусун аш.
Эт шорпа. Хобуста шорпа. Кар-
тоф шорпа.

ШОШ I сыф. Акъырын ур-
гъан, эшитилген. *Шош аяз.*
Шош ауаз.

ШОШ II хал. сёзл. Ашыкъ-
май. *Шош атла. Шош селеш.*

ШОШАЙ эт. Шош бол. *Къау-*
гъа шош болду. Дауурла шош
болдула.

ШОШЛУКЪ ат. Тынчлыкъ,
ырахатлыкъ, тынч, ырахат хал.
Ингирги шахарны шошлукъ бий-
леди.

ШУЁХ ат. 1. Адамны иги
танышы. *Бизни шуёхларыбыз.* 2.
Айгъакълаучуну орунунда кел-
се: шуёхлукъ жюрютген. *Шуёх*
къыралла. Шуёх адамла.

ШУЁХЛУКЪ ат. Шуёх
халла. *Шуёхлукъну жюрютюу.*
Шуёхлукъ неден да багъалы-
ды. △ Шуёхлукъну тюзлукъ бе-
гитир.

ШЫКЫРНА ат. 1. Къотур-
ну тюрлюсю. *Токълуну шыкыр-*
на басханды. 2. Айгъакълаучуну
орунунда келсе: къотурлу. *Шы-*
кырна кзой. Шыкырна тай.

ШУЛПУ ат. Ууакъ себелеп
жаугъан жауунчукъ. *Кюз арты*
шулпу. Кёнге созулгъан шулпу.

□ **Шулпу** эт ууакъ себелеп жау.

ШУМАЛАКЪ ат. Селешмез-
ге деп ойналгъан оюн. Ала шу-
малакъ ойнайдыла.

ШУРГУ ат. Къайгъы, жар-сыу. *Къоншубузда шургу барды.*

ШУРГУЛАН эт. Къайгъылы, мудах бол. *Бушуу кёплени шургуландырады.*

ШУУУЛДА эт. Шуу-шуу таууш эт. *Басхан суу шууулдайды. Жел шууулдап башлады.*

ШУУУЛДАУУКЪ сыф. 1. Шууулдап туруучу. *Шууулдауукъ жел. Шууулдауукъ суу.* 2. лингв. Шууулдап айтылыучу. *Шууулдауукъ кзысыкзла.*

ШЫБЫРДА эт. 1. Акъырынчыкъ айт, сёлеш. *Ол мени кзулагъыма шыбырдады.* 2. Шыбыр-шыбыр таууш эт. *Желде чакпыракзла шыбырдайдыла.*

ШЫБЫРТ ат. Шыбыр-шыбыр таууш. *Арлакзда, котур тюбюнде, бир шыбырт эшитилди.*

ШЫБЫРТСЫЗ хал, сёзл. Таууш этдирмей. *Шыбыртсыз атла. Ала шыбыртсыз сюеледиле. Шыбыртсыз кел.*

ШЫЙЫХ ат дин. Битеу жа-

шауун муслийман диннге, Аллахха къуллукъ этип ашыргъан адам. *Эфенди шыйыхланы юсюнден хапар айтды.* △ *Шыйых да башын сакзлар ючюн шыйых болады.*

ШЫНТАГЫ ат. Жюнден этилген базыкъ халы. *Урчукъ толу шынтагы. Жюн носкийни сёгюлген жерин шынтагы бла тигиу.*

ШЫП: шып деп къарапкъарагъынчы, терк окъуна.

ШЫТЫ ат. 1. Адамны, жаныуарны ауузундан созулуп чыкыгъан суусун. *Тюе шытыларын чачды.* 2. кёч. Жукъа балчыкъ. *Шытыда юсю кир этмей атларгъа кзыйынды.*

ШЫХЫРДА эт. Шыхыр-шыхыр таууш эт. *Жашны хуржунда шайла шыхырдайдыла.*

ШЫЯКЫ ат эск. Уллу, терен къазылып этилген къабыр. *Археологла, шыякыланы, дуппурланы къазып, кёп сейирлик затла табадыла.*

Ы

ЫЗ ат. 1. Бир затны къарда, къумда д. а. к. башха затда къалгъан белгиси. *Аякз ызла. Чана ыз. Машинаны ызы.* 2. Бир затны артындагъы, арт жанындагъы жер. *Ала бизни ызыбыздан келедиле. Атлы ызымдан жетди.*

ЫЗЛА эт. 1. Ызыкъ эт. *Къагъытны юсюне линейка салып, карандаш бла ызла.* 2. Ызындан тюш, мара. *Ит кзоянны ызлап айланады.*

ЫЗЛЫКЪ ат. Сыз, иничке

узун ыз. *Ызыкзлары болгъан кзумач. Ташны юсюне кзызыл ызлыкъ тартылгъанды.*

ЫЙЛЫКЪ эт. Уял, иймен дегенле бла бир магъанада. *Ыйлыгъып, жерге кирлик болдукъ.*

ЫЙЫКЪ ат. Заманны ёлчеми. *Баш кюнден ыйых кюннге дери. Сен келгенли эки ыйыкъ болады. Ана тилден дерс ыйыкъгъа эки кере болады.*

ЫЙЫХ: ыйых кюн ыйыкъны ахыр кюню.

ЫЛЫККЫМ сыф. Къур-
гъакъсыгъан. *Ылыккым бичен.*

ЫЛЫТХЫН ат. Къаты зат-
ны туююп ууатыр ючюн хай-
ырланылыучу, тегерек узун,
къыйыры жютю темир керек.
*Ылытхын бла ташла кзобара-
быз.*

ИНДЫР ат ист. Ашлыкъ-
ны, будайны мирзеуюн алыу-
чу, тазаланган жер. *Индырда
будай, арпа киреле бардыла.*

ЫНЫЧХА эт. 1. Арып,
къыйналып, бир затынг ачып,
ых-ых деген тауушла эт. *Сау-
суз ынычхайды. Жаш, ташны
кетюралмай, ынычхайды.* 2. кеч.
сёл. тил. Созуп-созуп сёлеш. *Не
ынычхайса, айт да кзой муну!*

ЫНГЫРДА эт. 1. Уммо-о
деген таууш чыгъар. *Ийнек
ынгырдайды.* 2. кеч. Ангыла-
шынмазча айт. *Ол не эсе да
бир затланы ынгырдады.* 3. кеч.
Жарты-къурту, башын жабып,
кенгден билдир, сездир. *Аны
кесини жашыны окзуугза ки-
риуюню юсюнден ынгырдагза-
нын ангыладыкъ.*

ЫРАЗЫ сыф. Унагъан, угъай
демеген. *Мен санга ыразыма.*
Ыразы адам. □ *Ыразы бол
уна, угъай деме, жарат. Ыразы
эт кёлюн ал.*

ЫРАХАТ I сыф. Тынч,
къайгъысыз. *Ырахат жашау.*
Ырахат адам. Ырахат болум.

ЫРАХАТ II хал. сёл. Къайгъы
этмей, тынчлыкъ бла. *Ырахат
жаша. Ырахат сёлеш.*

ЫРАХЫН сыф. Ауруулу.
Ырахын кзарт. Ырахын адам.
Ырахын санла.

ЫРБЫН ат. Мюйюш, къый-
ыр, иги кёрюмеген, тапсыз
жер. *Ала ырбында сюеледиле.*

Ырбындан чыкъ. Ырбынга кир.
*Агзач ырбынланы кырдыгын
чалдыкъ.*

ЫРГЪАЙ ат. Тузсуз сууда
жашагъан уллу жыртхыч ча-
бакъ (щука). *Жашла эки ыр-
гзай тутуп келдице.*

ЫРГЪАКЪ ат. Ичине къай-
ырылгъан жютю къыйыры бол-
гъан темир керек. *Ыргзакъ бла
чабакъ тут. Ыргзакъгза чабакъ
илинди. Ыргзакъгза такъ.*

ЫРГЪАШИК сыф. Сингир-
ли, абереге иги илиниучю. *Ыр-
гзашик жашчыкъ.*

ЫРМАХ сыф. Бек арыгъан,
къыйналгъан. *Ырмах адам. Ыр-
мах санла.* □ *Ырмах бол бек
ары, къыйнал.*

ЫРНЫК сыф. Кюз артын-
да жерде къалып, жаз башында
чыкыгъан, кеси аллына ёс-
ген. *Ырнык картоф. Ырнык чю-
гюндюр. Ырнык быхы.*

ЫРПЫС ат б.ч. гов. Уууз
деген бла бир магъанада. *Анны
ырпыс биширди.*

ЫРХЫ ат. Къаты жауун-
дан сора, къар, буз эригенде
уруп келген кир суу. *Ырхы жол-
ну бузгзанды. Ырхы элтген бах-
чала.*

ЫРХЫЗ ат. Тиши чабакъла-
ны жыйныларыны бирге
жыйылгъаны. *Чабакъны ырхыз
атхан заманы.*

ЫРЫС ат. 1. Аман ышан.
*Кзолланы жаякзлагза салгзан
ырысды.* 2. Эркинлик бермеу,
эркин этмеу. *Эрини атын айтхан
ырысды.*

ЫРЫСЛА эт. Ырыс эт.
*Анны, эгечине ырыслап, жия-
мады.*

ЫРЫСХЫ ат. 1. Мюлк, бай-
лыкъ. *Ырысхылы юй. △ Ырыс-
хы — ишде, иш — кзолда.* 2.

кёч. Насып. Биреуню ырысхы-сын кесерге жарамайды.

ЫРЫСЧЫ сыф. Ырыслагая ийнаныучу, ырыс этиучу. Ырысчы тишируу.

ЫСТАУАТ ат. Малла турган жер. Аны ыстауатында жүзден аслам кзой барды.

ЫСХАРЛА ат. 1. Сыйдам тюклю, кбаты соггулган, кбанын кумач (сукно). Ариу кзолаң ысхарла. 2. Айгакълаучуну орунунда келсе: ысхарладан этилген. Ысхарла кёлек. Ысхарла жабыу.

ЫФЧЫК ат. геогр. Таулары арасы бла барган кыйын жол. Юфчык ауар кёлю болган кзарт.

ЫХТЫР эт. Чабыуул этип, артха бур. Жау аскерни ыхтырдыкъ.

ЫХТЫРМА ат. онгсунм. Къолайсыз кючюк. Ала ыхтырмада жашайдыла. Бир ыхтырма ишлеп кирдик.

ЫХТЫРЫЛ эт. Артха кет. Жау аскер ыхтырылды.

ЫХЫ межд. Кёл кенгдириуну билдиреди. Ыхы, алай а болгъа эди! Ыхы, атам да келди!

ЫЧХЫН эт. 1. Тешил, бошлан. Ит сынжырдан ычхынды. 2. Эркин бол. Тюрмеден ычхын. Бугзоудан ычхын. 3. Эркин тап. Конфетлеге ычхындыкъ. Чайырагъа ычхын. 4. Кет, болдурул. Диктантда юч халат ычхыннганды.

ЫЧХЫНДЫР эт. 1. Теш, бошла. Ыргакъны ычхындыр. Итни сынжырдан ычхындыр. 2. Къачыр, туталма, тыялма. Уручуну ычхындырып кзойдула. Аманлыкъчыны ычхындырдыкъ. 3. Башына эркин эт. Тюрмеден ычхындыр. 4. Билмей, эслемей

айтып кзой. Аны юсюнден сёз иш ычхындырма. 5. эвф. Жел жибер. Кзарт адамлары кзатында окзуна ычхындырып ийиучу эди.

ЫШАН I ат. 1. Белги, билирча шарт. Аурууну ышаны. Фахмуну ышаны. Кюнню аязыр ышаны барды. 2. Тамгъа, белги. Терекге ышан салдыкъ.

ЫШАН II эт. Боллугъуна, этиллигине ийнан. Сен бизге ышан. Аны сёзюне ышан. △ Ышанган башны суу элтир.

ЫШАНДЫР эт. Сёз бер. Ишни этерикме деп ышандыр. Ол бизни ышандырып турады.

ЫШАННГЫЛЫ I сыф. Ышаныр кибик. Ышаннгылы адам. Иш ышаннгылы туюлду.

ЫШАННГЫЛЫ II хал. сёзм. Ышанырча. Ышаннгылы айт.

ЫШАННГЫСЫЗ сыф. Ышанмаучу. Ышаннгысыз адам.

ЫШАНЫУЛУ I сыф. Ышаннгылы I деген бла бир магъанада. Ышаныулу адам.

ЫШАНЫУЛУ II хал. сёзм. Ышаннгылы II деген бла бир магъанада. Ышаныулу сёлем.

ЫШАР эт. Кюльорге башлап, кёзюнг-къашынг, эрин кымылдатуунг бла жүрек жарыкълыгынгы билдир. Ол бизге ышарып тюбеди. △ Ышармагъаннга киши кюлмейди.

ЫШНЫР: ышныр эт чайна (малны юсюнден).

ЫШЫ эт. Сюрт, жакъ. Ол жау кзоларың мени юсюме ышыды.

ЫШЫКЪ I ат. 1. Жел, боран урмаган жер. Ала, борандан кзутулуп, ышыкъга кирди. 2. кёч. Кирир, турур, кечинир жер. Бизге да бир ышыкъ табылды.

ЫШЫКЪ II сыф. Мажал. *Бизден ол ышыкъды. Бу юйден ол юй ышыкъды.*

ЫШЫЛ эт. Кесинги ышы. *Къабыргъагъа ышылма.*

ЫШЫМ ат ист. Жюнден этилген, тобукъ бла аякъны ор-

тасына кийилген зат. *Ышым бау. Къалын ышымла.*

ЫШЫР эт. Къозгъа, тиргиз, жандыр. *Отну ышыр. 2. кѣч. Къозгъа, къыздыр. Ишни ышыр. Сѣзню ышыр.*

Э

ЭБИЗЕЛИ ат. Гюржюлюлен Грузияны Местий эм Лентех районларында жашагъан этнография къауумлары. *Эбизели жаш.*

ЭБИЗЕЧА хал. сѣзл. Эбизе тилде. *Эбизеча сѣлешу.*

ЭГЕ эт. 1. Эгеу бла ышы. *Темирни эге. Эгей кетип, чаганы къайырылгъанларын тюзетдик. 2. кѣч. Тохтамай бир затны айтып, тырман этип тур. Ол кзуру бизни эгеп турады.*

ЭГЕУ ат. Темир эм башха металлдан этилген затланы эгерча хырлары болгъан керек. *Ууакъ хырлы эгеу. Базыкъ хырлы эгеу. Тѣгерек эгеу. Ючмюй-юш эгеу.*

ЭГЕЧ ат. Бир атадан-анадан неда аланы биринден туугъан сабийледе къызны бирси сабийлеге болгъан жууукълугъу. *Еге эгеч. Атамы эгечи. △ Эгечни къарындашда хакъы бар.*

ЭГИЗ ат. Бир анадан бирге туугъан сабийледен, къозулазан, улакъладан д. а. к. башха жанладан бири. *Эгиз нѣгер. Эгиз улакъла. Эгиз къозула. △ Эгизни насыбы да эгиз.*

ЭЖИУ ат. Жырны макъа-мыны къатланып айтылуу.

Жырны эжиую. Эжиуге уста адамла.

ЭЖИУЧЮ ат. Эжиу этиучю адам, эжиуге уста адам. *Эжиучюле эжиу этедиле.*

ЭЗ эт. 1. Басып, къысып, илибизирет. *Сарымсахны эз. Жюзюмню эз. 2. кѣч. Къыйна, кюн берме, зулмуда тут, зарауатлыкъ сынат. Къара халкъны эзип тургъанла болгъандыла.*

ЭЙ межд. Биреуге айланып сѣлешгенде хайырланылады, чакътырыуну билдиреди. *Эй, былай келигиз!*

ЭКЕУ къауум. сан. Экеулен деген бла бир магъанада. *Экеу бизни таба келедиле. △ Экеуге барма, биреуден къалма.*

ЭКЕУЛЕН къауум. сан. Эки адам биргелей. *Гебен ишлегенле экеуленбиз.*

ЭКИ санчы. сан. 2 затны санын кѣргюзтген санау, 2 деген тарихни аты. *Эки атлы. Эки шахар. △ Эки ат табанлашса, арада эшек ѳлюр.*

ЭКИЛИ I сыф. Арсарлы. *Бу ишде биз экилибиз. Экили жууап.*

ЭКИЛИ II хал. сѣзл. Арсар болурча, чертип угъай. *Экили айт. Экили жууап бер. □ Экили бол арсарлы бол.*

ЭКИНДИ ат. Кюн батарны аллы. Экинди бола турады. Экинди бла ашхам арасы. Экиндиге дырынны жыйып бошадык.

ЭКИНЧИ тизг. сан. Эки деген сөзден кѳуралгъан тизгинчи санау. Экинчи кере. Экинчи жол.

ЭКИНЧИДЕ заман. сөзл. Мындан артхасында. Экинчиде быллай ишинги кѳрмейик.

ЭЛ I ат. 1. Элчиле жашагъан жер. Тау элле. Уллу эл. 2. Халкъ, адамла. Анга билтеу эл айып этди. Δ Эл ауузу — элек. Эл кесген кѳол аурумаз.

ЭЛ II ат. Бармакъны базыкълыгъы. Кзалынлыгъы эки эл болган кзанга.

ЭЛГЕН эт. Билмей тургъанлай, кѳоркъуп, бир кесекчикге квалтыра. Жашчыкз элгенип уялды. Тауушладан элген.

ЭЛГЕНДИР эт. Кѳоркъут (билмей тургъанлай). Сабийни элгендирдиле. Уллу сѳлешмегиз, жукзлап тургъан сабийчикни элгендиресиз.

ЭЛГЕНЧЕК сыф. Терк-терк элгениучю. Элгенчик сабий.

ЭЛЕК ат. Ун, юзмез д. а. к. башха зат элер ючюн хайырланылыучу адыр. Кзыл элек. Кзанжал элек. Δ Элек челекни да тешикли сунар. $\square$ Элек, эт тешик-тешик эт.

ЭЛИФ ат эск. Харф деген бла бир магъанада.

ЭЛИФЛЕ ат эск. Харфлыкз деген бла бир магъанада.

ЭЛИЯ ат. 1. Хауала жыйылгъан атмосфера электричествону кѳарап-кѳарагъынчы жайылыуу, жокз болууу. Кѳк жашнады да, кзалайда эсе да элия

урду. 2. фольк. Шибиланы, кѳк жашнауну аллахы.

ЭЛЛИ I ат. 1. Бир элде жашагъан адам. Ала бизни эллилерибиздиле. 2. ист. Жерчилик бла кюрешген адам (крестьянин). Элчиле терек бахчаларындан иги хайыр аладыла.

ЭЛЛИ II санч. сан. 50 затны санын кѳргюзтген санау, 50 деген тарихни аты. Элли кзой. Элли жыл.

ЭЛЛИНЧИ тизг. сан. Элладеген сөзден кѳуралгъан тизгинчи санау. Эллинчи жыллада.

ЭЛЧИ ат. Элде жашагъан адам. Элчиле бла шахарчыла. Элчи жашла бла кзызла.

ЭЛТ эт. 1. Алып бар; антоними — келтир 1. Товарла элт. 2. Алып кет, жокз эт. Кѳпюрню суу элти. Гебенлени жел элти. 3. Виргенге бардыр. Киногза элт. Тойгза элт.

ЭМ I кючл. кес. Сыфатланы айырма даражаларын кѳурайды. Эм иги. Эм уллу. Эм гитче.

ЭМ II жалгз. байл. Бош айтымны бир туудукз членлерин неда тенг жарашхан кѳош айтымны кесеклерин бирге байлайды. Аслан, Азнор эм Мурат. Кюн тийди эм чыпчыкзла жырлап башладыла.

ЭМ III эт. 1. Суусун затны эринлеринг эм тилинг бла ауузунга тарт. Сабий анасыны эмчегин эмеди. Бузоу анасын эмеди. 2. Эринлеринг эм тилинг бла ары-бери айландырып, ауузунда тут. Конфетни эм.

ЭМИЗ эт. Эмдирип ичир. Бузоуну эмиз.

ЭМИЗИК ат. 1. Жуккагза ушатылып этилген резин быргычыкз. Жиллай тургъан кзыз-

чыккыны ауузуна эмизикни салдык. 2. Шешаны ичинде сютюн неда башха затын сабий (неда кѳозу, улакѳ) эмер ючюн аны башына кийдирилген резин шар. Жашчыкѳ кѳозучукѳга эмизик бла шеша сютюн ичирди.

ЭМИЛДЕШ ат. Бир атадан-анадан туумагѳан, алай бир тиширыуну эмчегин эмген жаш неда кѳыз. Ала эмилдеш-ледиле. Алим Асхатны эмилдешиди.

ЭМИЛИК сыф. Минилмеген, жегилмеген, юйретилмеген. Эмилик ууаныкла. Эмилик ат.

ЭМИНА ат. Бек жугѳушлу ауруу. Эртте заманлада, дарман болмай, эминадан кѳп адам кѳырылганды.

ЭМЧЕК ат. 1. Жукка деген бла бир магѳанада. Ийнекни эмчеклери. Эчкини эмчеклери. 2. Тиширыуну эки сют безинден бири, ѳшюнѳ. Сабий анасыны эмчегин жугланып тартады. □ Эмчек улан тиширыу, кеси тапмай, эмчегин ичирген жашны ол тиширыугѳа болгѳан жууукѳлугѳу. Эмчек ана кеси тапмагѳан сабийге эмчегин ичирген тиширыуну ол сабийге болгѳан жууукѳлугѳу. Эмчек эгеч тиширыуну кеси кѳызына ол сютюн ичирген башха кѳызыны болгѳан жууукѳлугѳу. Эмчек кѳарындаш тиширыуну кеси жашына ол сютюн ичирген башха жашны болгѳан жууукѳлугѳу. Эмчек кѳыз тиширыу, кеси тапмай, эмчегин ичирген кѳызыны ол тиширыугѳа болгѳан жууукѳлугѳу.

ЭН I ат. 1. Кенглик. Кѳумачны эни. Кѳанганы эни. Кенг энли кѳумач.

ЭН II ат. 1. Тамгѳа, бел-

ги. Кѳойланы энлери барды. Атха эн салдыла. △ Эни жокѳну дауу кѳысха. 2. Ушагѳан жери, тукѳуму. Аны Кѳоркѳмазладан болгѳанын энинден таныгѳанбыз.

ЭНДИ заман. сѳзл. 1. Бусагѳатда, бу кезиуде, шѳндю. Энди кюнле кѳысхаргѳандыла. Энди сен эсли болгѳанса. 2. Мындан артда. Энди аман кѳылыкѳ этме. Энди келе турлукѳбуз.

ЭНДИГИ сыф. Бусагѳатдагѳы, шѳндюгѳу. Эндиги сабийле. Эндиги кюнѳбюз. Эндиги адетле. 2. Келир, экинчи. Эндиги жыл. Эндиги ыйыкѳда.

ЭНДИР эт. Тѳшюр (сѳйреп, сѳрюп). Малланы элге эндирдик. Гебенлени сыртдан ѳзенге эндирдиле.

ЭНИКЛЕ ат. Бир затны этерге юйренирге кѳореш. Бытыр тигерге эникле. Жашчыкѳ окѳургѳа эниклеп кѳорешеди. Сурат этерге эникле.

ЭНИШГЕ орун. сѳзл. Тѳбен жанына, жерге; антоними — ѳрге. Энишге бар. Энишге ийил. Энишге кѳара. Энишге тѳш.

ЭНИШГЕДЕ орун. сѳзл. Тѳбен жанында. Виз энишгеде жашайбыз. Энишгеде бизни тууар фермабыз барды.

ЭНИШГЕДЕН орун. сѳзл. Энишге, тѳбен жанындан, тѳбен-тин. Энишгеден эки адам келе турадыла.

ЭНЛЕ эт. Эн сал. Атланы энле. Кѳойланы кѳулакѳлары энле.

ЭНЛИ I сыф. Эни кенг болгѳан. Энли кѳумач. Энли кѳанга.

ЭНЛИ II сыф. Эн салынган. Энли кѳой. Энли ат.

ЭНТТА заман. сёзл. Андан сора да, дагыда. *Биз энтта келдик. Энтта бир айт.*

ЭНЧИ I сыф. 1. Кесиники. *Бизни энчи мюлкюбюз. Ол алааны энчи ишлериди.* 2. Башхалагъа билдирирге суймеген, аладан жашырын. *Энчи сёз.* 3. Бирсилеге бойсунмагъан, аладан башха болгъан. *Энчи кзырал.* Тил билимни энчи бёлюмю. 4. Бирсилеге ушамагъан, аладан башха, кеси халиси болгъан. *Аны кзылыгъында таллай энчи хал барды.* □ *Энчи ат грам.* адамны неда башха затны кесине аталгъан ат. *Энчи счёт фин.* хар адамны кесине ачылгъан счёт.

ЭНЧИ II хал. сёзл. 1. Кеси бла, кесине. *Энчи сёлеш. Энчи билдир. Энчи айт. Энчи бакъ.* 2. Кеси аллына, кесинлей. *Ол бизден энчи жашайды.*

ЭНЧИЛЕ эт. Кесинге ал, иеле, ие бол. *Ала ортакъ жерни энчилеп тохтагъандыла.*

ЭНЧИЛИК ат. 1. Энчи шарт, ышан, башхалыкъ. *Синонимлени стиль энчиликлери. Аны кзылыгъыны баш энчилиги адам айтханнга ийнанмауду.* 2. Ырысхыгъа, мюлкге д. а. к. башха затха энчи оноу, алааны энчи жюрютюу. *Бизде энчилик жокъду. Юйде хар затха да экибизни бирча иелигиз барды.*

ЭР ат. 1. Керти, иги эр киши. *Жаша, сен чынтты эрсе!* △ *Эр кзартайды — кюч таркзайды.* 2. Тишируну баш иеси, кишиси. *Эрсиз кзатын. Эгечибизни эри устазды.* △ *Эрни эри — чалгъы. Эр табылыр, эл табылмаз.* □ *Эр киши кишилиги болгъан адам (жаш, къарындаш, ата, аппа д. б.).*

ЭРГЕ: эрге бар биреуню къатыны бол.

ЭРИ эт. 1. Жылылыкъны кючю бла суу бол, суугъа айлан. *Къар эриди. Бугъойла эрип башладыла. Мороженое эриди.* 2. Суугъа жайылып, жокъ бол. *Бал туз чайда терк эриди. Туз шорпада эриди.* 3. Уллу температураны кючю бла суусуннга айлан (къаты затланы юсюнден). *Асфальт кзызыу кюнде эриген этеди. Биз темирни эригенине сейир этип кзарайбыз.* 4. Санлагъа синг. *Ауур аш аш орунда терк эримейди.* 4. кёч. *Жазыкъсын, ая. Ол адамгъа эриригим келип турады.* 6. кёч. *Аз, арыкъ, ырахын бол. Ауругъан кюнден-кюннге эрип барады. Аны санлары эригендиле, бети саз болгъанды.*

ЭРИН I ат. 1. Аууз къуу-ушха кирген тешикни эки жанындан бири. *Тюп эрин. Баш эрин. Эринлени бояу.* 2. Къаяны, жарны алгъаракъ чыкъгъан жери, кыйыры. *Къаяны эрининде жугъутур эсленди.*

ЭРИН II эт. Ишлерге, окъургъ д. а. к. башха зат этерге суйме, бош турургъа суй. *Ол эринип атлайды. Ишлерге эринме.* △ *Эринген эки кыйналыр.*

ЭРИНЛИ сыф. линг. Эринлени кючю бла къуралыучу (айтылыучу). *Эринли ачыкъла. Эринли кзысыкъла.*

ЭРИНЧЕК сыф. Жукъ этерге суймеучю, хомух. *Эринчек адам.* △ *Эринчекге кече кзысха. Эринчекни тамбласы кзу-румаз.*

ЭРИТ эт. Суусун халгъа

келтир. *Тытырны эрит. Жауну эрит. Кзурчну эрит.*

ЭРИШ I эт. 1. Эришнулеге (спортда, иште) кѣатыш. *Биз гранат быргзап, чабышып эришибиз. Кзурулуш бригадала бир бирлери бла эришип ишлейдиле.* 2. Терсине, чюйресине тарт. *Биреуге эришип, ишлерге унамау.* 3. Кюйюксюн, зарлан. *Ашамаз жеринде жаш, бизге эришип, ашаргза кюрешеди.*

ЭРИШ II сыф. Зарлануучу, кюйюксюнүчү, зар кёллю. *Эриш адам. Эриш кзылык.*

ЭРКЕ сыф. Тынч, кѣайгысыз, зауукъ жашаугза юйренген, ишлерге, кѣйиналыргза сүймеген. *Эрке сабий. Δ Эркени эркелетмесенг, эринин чюйюрю.*

ЭРКЕК I сыф. 1. Бала тапмаучу, сауулмаучу жаныуар. *Эркек айыу. Эркек эшек. Эркек киштик. Эркек кзоу. Эркек тана.* 2. кѣч. Жигит, жигер. *Ол эркек жашды. Эркек адам.*

ЭРКЕК II ат бош тил. Арт, кзуйрукъ.

ЭРКЕК III ат ц диал. Хораз, адакѣа дегенле бла бир магѣанада. *Эркек хунагза минип кзычырды.*

ЭРКЕГЫРЫУ ат. 1. Эркиши деген бла бир магѣанада. *Уллайгзан эркегырыу. Орта жашаулу эркегырыу.* 2. Айгѣакѣлаучуну орунунда келсе: эр кишиле кийиучу, салыучу. *Эркегырыу пальто. Эркегырыу сагзат. Эркегырыу чурукзла.*

ЭРКЕЛЕН эт. Ийлеш, жатгыл, кесинги эрке жюрют. *Сабий анасына эркеленеди.*

ЭРКЕЛЕТ эт. Ариу айт,

кесинги кѣылыгѣында, жалында сүйгенинги, жарыкѣтыгѣынгы, халаллыгѣынгы билдир. *Атасы жашын эркелетеди.*

ЭРКЕЧ ат. Бичилген, ючжыллыкѣ теке. *Эркеч кзой сюрюуню аллында барады.*

ЭРКИН I сыф. 1. Кишиге бойсунмагѣан, жалынчакѣсыз. *Эркин адам. Эркин халкѣ. Эркин жашау. Эркин дуния.* 2. Кенг, кѣп зат сыйынырча. *Эркин юйле. Эркин жол.* 3. Кѣысмагѣан, уллу. *Кѣнчекни бутлукѣлары асыры эркиндиле. Пальто манга эркинди, санга уа тарды.* 4. Эркинлиги болгѣан. *Сѣлеширге эркинсе. Айтыргза эркинбиз. Бу юйде кимден да биз эркинбиз.* 5. Жетерчакѣлы болгѣан. *Аш-суу эркинди. Эркин ырысхы.*

ЭРКИН II хал. сѣзл. 1. Сүйгенича, кѣоркѣмай, абызырамай. *Кесинги эркин жюрют. Эркин сѣлеш. Эркин солу.* 2. кѣч. Керегин табып. *Эркин жаша □ Эркин бол эркинлик ал, бошлан, ычхын (тутмакѣдан). Эркин эт 1) бошла, ычхындыр (тюрмеден); 2) эркинлик бер.*

ЭРКИНЛИК ат. 1. Жалынчакѣсызлыкѣ, башына бошлукѣ. *Эркинлик байрагѣы. Халкѣны эркинлиги ючюн баргзан кюреш.* 2. Закон жаны бла тыйгыч болмагѣанлыкѣ. *Сени алай этерге эркинлигинг жокѣду. Милициячыла юйню тинтирге эркинликлери болгѣанын кѣргюзтедиле.*

ЭРЛАЙ хал. сѣзл. Терк окѣуна. *Эрлай кийинип, эшикге чыкѣдыкѣ. Эрлай ишлеп башладым.*

ЭРЛИК ат. Кишилик, батырлыкѣ, жигитлик. *Эрлик аллай-*

ладан чыгзады. Эрлик кёр-
гюзт. Δ Эрлик кичиден чыгзар.

ЭРМЕНЛИ ат. Армян халкы-
ны адамы. Эрменли компози-
торла. Эрменли жазуучу.

ЭРМЕНЧА хал. сёзл. Эрмен
тилде. Эрменча сёлешуу. Эр-
менча жазуу.

ЭРТТЕ заман. сёзл. 1. Мын-
дан кёп заман алгъа. Эртте
бизни ата-бабаларыбыз тай-
палада жашагъандыла. Бу иш
эртте болганды. 2. Заманын-
дан алгъа; антоними — кеч 1.
Аппа асыры эртте кзарт бол-
ганды. Эртте кзопханса, би-
раз жукзларгъа керек эдинг. Δ
Эртте турсанг, жол алырса, эрт-
те юйленсенг, тёлү алырса.

ЭРТТЕГИ сыф. Эртте бол-
гъан, ётген. Эрттеги адетле.
Эрттеги жашауубуз.

ЭРТТЕДЕН заман. сёзл.
Эртте замандан бери. Биз аны
эрттеден танийбыз. Ала мында
эрттеден жашайдыла.

ЭРТТЕЛЕ эт. Эртте тур.
Кзайры ахшы жолгъа эрттеле-
генсиз?

ЭРТТЕН ат. 1. Кюнню баш-
ланган кезиую. Эрттенигиз
ахшы болсун! Ол кюнню эртте-
ни эсибизден кетмейди. 2. Ай-
гъакълаучуну орунунда келсе:
эрттенликдеги. Эрттен аяз. Эрт-
тен азыкъ.

ЭРТТЕНБЛА заман. сёзл. 1.
Эрттенлик заманда. Эрттенбла
эртте чалгъыгъа чыгзарыкзбыз.
Эрттенбла бизни таба келе ке-
лигиз. 2. Эрттен I деген бла
бир магъанада. Эрттенблагъа
дери. Эрттенбладан башлап.

ЭРТТЕНЛИ заман. сёзл. 1.
Эрттенликде деген бла бир ма-
гъанада. Биз эрттенли келген-
биз. 2. Эрттенликден бери, Эрт-

тенли мынга айтханыбызны эт-
диралмайбыз.

ЭРТТЕНЛИК ат. 1. Эрттен 1
деген бла бир магъанада. Кзыш
кюнню эрттенлиги. 2. Айгъакъ-
лаучуну орунунда келсе: эрт-
тен 2. Эрттенлик аяз. Эрттен-
лик азыкъ.

ЭРТТЕНЛИКДЕ заман. сёзл.
Эрттенлик заманда. Эрттенликде
эртте кзопдукъ.

ЭРТТЕННИ сыф. Эрттенлик-
де этилген, болгъан, келген
д. а. к. Эрттенни аяз. Эрттенни
сууукъ. Эрттенни кзонакъ.

ЭРШИ I сыф. 1. Ариулугъу
болмагъан; антоними — ариу I
(1). Эрши адам. Эрши юй. 2. кёч.
Аман, осал, тапсыз. Эрши иш.
Эрши сёзле.

ЭРШИ II хал. сёзл. 1. Ачыу-
ланып. Эрши сёлеш. Эрши кзара.
2. Адамны жийиргендирирча.
Эрши аша. Эрши кюл.

ЭС ат. 1. Унутмаулукъ,
кёлюнде тута билиу. Ол затла
бизни эсибиздедиле. Эсден кет-
мезлик ишле. 2. Акъыл. Эсимде
да жокзду. Аны анга эси жет-
мейди.

ЭСГЕР эт. 1. Эсинге тю-
шюр. Ёлгенлерибизни эсгерип,
мудах болдукъ. Биз сени терк-
терк эсгере турабыз. 2. кёч.
Саугъа эт. Арт кезиуде биз
аны бир зат бла да эсгералмай-
быз.

ЭСГЕРТИУ ат. 1. Кемчили-
гин кёргозтюу, билдириу.
Осал кзылыкзлары ючюн юч
сабийге эсгертиу этилгенди. 2.
Текстде кшошакъ ангылатыу.
Жангы орфография жорукзла-
да эсгертиуле бек аздыла.

ЭСГЕРТМЕ ат. Сын таш
деген бла бир магъанада. Мёчю
улу Кязимни эсгертмеси.

ЭСЕ кес. Бойсунган таян-
чакъ айтымны хапарчысына кьо-
шулуп жюриюдю, баш айтымда
берилген иш быллай айтымда
айтылган иште таянып этилге-
нин кёржюзтеди. *Жауун жауа-
рыкъ эсе, быстырланы юйге
алайыкъ.*

ЭСЕП ат. Тергеу, сан. Фут-
бол 3:2 эсеп бла бошалды. Ала-
да ырысхыны эсеби да жокъду.

ЭСЕПЛЕ эт. Терге. Келген-
ни, кетгенни эсеплеп тур. Кзо-
ранчларыбызны эсепледик.

ЭСЕПСИЗ мардал. сёзл. Эсеп-
сиз ырысхы. Эсепсиз байлыкъ.

ЭСЕН сыф. Сау-саламат. Не
ишлейсиз, эсенмисиз?

ЭСЕНЛИК ат. Саулукъ, сау
хал. Виз аны эсенлигин сордукъ.

ЭСИР эт. 1. Кеф бол. Эсир-
генле дауур-дууур этедиле. 2.
кёч. Уллу кёлдү бол, уллугъа
кет, махтан. Ол энди эсирип
кзалгзанды, киши бла сёлеш-
мейди.

ЭСИРИК сыф. Махтанчакъ,
кётенли, кесин кишиге тенг
этмеген. Эсирик адам.

ЭСИРИКЛЕН эт. Эсир 2
деген бла бир магъанада. *Жаш
эсирикленип сёлеше эди.*

ЭСИРТ эт. Кеф эт. Аракъы
не кзарыулуну да эсиртеди. Аны
тойда эсиртип ийдиле.

ЭСКИ сыф. 1. Кийилип тау-
усулган, жашаусуз болган.
Эски костюм. Эски юй. 2. Эрт-
теги. Эски шүөхум. Эски борчу-
буз. 3. Жараусуз болган. Эски
билет. Эски пропуск. 4. Эскир-
ген. Эски мода. Эски адегле.

ЭСКИ-БУСХУ кзауум. ат.
Эски, жашаусуз болган затла.
Эски-бусху жыйычула.

ЭСКИЛЕН эт. Эскир деген

бла бир магъанада. Эскилен-
нген кийим.

ЭСКИР эт. Эски бол. Тон
эскиргенди. Эскирген сёзле.

ЭСЛЕ эт. 1. Кёр. Ол мени
эслемай ётдю. Диктантда ха-
латланы эсле. 2. Эсинге тюшюр.
Санга сёлеширге эслеялмай кет-
генме. 3. Сагъыш эт, ойла. Эс-
леп жюри. Эслеп атла. Эслеп
сёлеш.

ЭСЛИ сыф. Ангылаулу,
эсинде иги тутхан. Эсли сабий.
Эсли адам.

ЭСНЕ эт. Ауузунгу кенгнге
ачып, хауаны ичинге тартып,
артха чыгъар (арыгъанда, жу-
кзунг келгенде, эрикгенде).
Жукзулары келген сабийчикле
терк-терк эснеп башладыла.

ЭССИЗ сыф. Ангылаусуз,
эсинде иги тутмаган. Эссиз
адам.

ЭТ I ат. 1. Союлган мал-
ны, кванатлыны ашалыучу, аш
этилиучю жерлери. Тууар эт.
Кзой эт. Тауукъ эт. Бишген эт.
Кзууурулган эт. △ Эт — этге,
шорпа — бетге. Эт тансыкзга
ёпке татлы. 2. Адамны чархы.
Бичакъ бармакзны терисин
жыргзанды, ансы этине жетме-
генди. Аны эшитсем, этим кзал-
тырайды. △ Этинг кюйгенден
эсе, этегинг кюйсюн. 3. Кёгетни
ашалыучу, жумушакъ жери.
Эрикни эти. Алманы эти.

ЭТ II болуш. эт. 1. Хазырла,
болдур. Азыкъ эт. Юй эт. 2.
Бардыр. Сен тюз этгенсе. Бу
жол тап этгендиле. Алай этме-
гиз. 3. Жап, бегит. Эшикни эт.
Киритни эт.

ЭТЕК I ат. 1. Кийимни
эниште кыйыры. Пальтону эте-
ги. Жыйрыкзны этеги. Тонну
этеги. △ Кирге кирме, кирсенг,

этек кётюрме. 2. геогр. Тауну туюп жаны. Тауну этеги. Минги тауну этеги. 3. Къыйыры, ахыры, тауусулган жери. Жерни этеги.

ЭТЕК II ат. Тёбен жан (юбка). Къыз этекге омакъ оюула тигеди.

ЭТИМ I ат. Жукъ эте, ишлей билиу, усталыкъ, хунер. Этими болган къыз.

ЭТИМ II ат грам. Тилни ишви неда болумну белгилеген, бетде, санда, заманда тюрленген баш кесеги. Этимледен кзуралган атла. Кёчмеучю этимле. Кёчюучю этимле. Болушлукъчу этимле. Этимни турушлары.

ЭТИМЛИ сыф. Жукъ эте билген, тирилиги болган. Этимли тишируу. Этимли адам.

ЭТИМСЫФАТ ат грам. Этимни сыфатны да, этимни да ышанларын жюрютген формасы. Этимсыфатны бусагъат заман формасы. Этимсыфатны озган заман формасы.

ЭТЛИ сыф. Семиз, иги эти болган. Этли мал.

ЭФЕНДИ ат. Молла деген бла бир маъанада. Эфенди ёлюкге жаназы этдиреди.

ЭЧКИ ат. Узун тюкю, мюйюзлю, ууакъ аякълы мал. Гыдай эчки. Къарт эчки. △ Эчки кзой болмаз, кзой эчки болмаз.

ЭЧКИАГЪАЧ ат. Къаты агъачлы, чапыракълары улуу терек. Эчкиагъачдан этилген басхыч.

ЭЧКИЧИ сыф. Эчкиле кютюучю. Эчкичи жашчыкъ. Эчкичи

къарт. □ Эчкичи къуш мыллыкла бла кечиниучю къуш.

ЭШ эт. Чалишдирип, бирге къош. Чындай эш. Кёлек эш. Чалы эш.

ЭШЕК ат. 1. Къулакълары улуу, къадырдан гитче, жегилиучю юй хайыуан. Эркек эшек. Къарт эшек. △ Эшекни, не къадар тюйсенг да, ат болмаз. Эшек билген — арба жол. 2. кёч. бош эрши с. Жукъ билмеген, терсакъыл адамны юсюнден. Ол эшек къаллай аман сёзле айтып кетди! □ Эшек гуммос къоркъуулу кёпген (рак). Эшек жууала грибле. Эшек чыгъана чыгъаналары болган заранлы ханс.

ЭШИК ат. 1. Мекамгъа кире, андан чыгъа турур ючюн деп, аны къабыргъасында орнатылган, ачыла-этиле туруучу зат. Эшик ачылды. Эшикни къылычын сал. Тыш эшик. 2. Орам, юйден тышы. Сабийле эшикде ойнайдыла. Эшикде кзар жауады.

ЭШИТ эт. 1. Къулагъынг бла сез. Къартны кзулакълары иги эшитедиле. 2. Хапар бил. Шахаргъа цирк келликди деп эшитгенбиз.

ЭШМЕ ат. Чачны эшилген кесеги. Чач эшме. Юзбекли кызла чачларында кёп эшмечикле этедиле.

ЭШТА кзар. сёз. 1. Арсарлыкъны, экилиликни билдиреди. Эшта, ол кеталлыкъ болмаз. Эшта, кюн бузуллыкъ болур. 2. Угъайлауну билдиреди. Амери-кагъа барлыкъ ушайса! — Эшта-эшта!

ЮЗ эт. 1. Сабагтын, бутагтын сындырып ал. *Гюлню юз. Терекден алмала юз.* 2. Тартып, эки бёл, айыр. *Халыны юз. Трактор тросну юзю.* *Тана жибин юзю.* 3. кёч. бош тил. Кючден ал, берирча эт. *Школну ремонтуна кзыралдан бир кесек ахча юзюк.*

ЮЗГЕЛЕ ат. Ууакъ жонгургчала. *Юзгелелени жыйып, отну тамыздыкъ.*

ЮЗГЮЧ ат онгсунм. Харзатны кесине алыргъа кюрешген адам. *Юзгючлени халкъ сыймейди.*

ЮЗМЕЗ ат. Кварц эм башха минералланы къумча ууакъланганлары. *Сабийчикле юзмезде ойнайдыла. Суу юзмез. Ууакъ юзмез.*

ЮЗМЕЛТ ат. Къол бла ийирилрге хазыр этилген жюн кесек. *Ынна, юзмелтлени кзатына салып, урчукъ ийиреди.*

ЮЗЮК ат. 1. Юзюкюп алынган зат. *Халы юзюкле. Жилни юзюклери.* 2. кёч. Суратлау чыгъарманы кесеге. *Романны юзюгю. Поэмадан юзюк.*

ЮЗЮКЛЕ эт. Юзюк-юзюк эт. *Жыжымны юзюкле. Халыны юзюкле.*

ЮЗЮЛ эт. 1. Эки бёлюн, айырыл. *Аркъан юзюлдю.* 2. кёч. Аманнга кет (саусузну юсюнден). *Аппа, грипиден ауруп, юзюлюрге жетгенди.*

ЮЙ ат. 1. Адам жашагъан жер, мекям. *Уллу юй. Эски юй. Тюплю-башлы юйле.* 2. Юйюр. *Жарлы юй. Юйню таматасы.* □ Юй керек мебель.

Юй иеси дин фольк. хар юйде да болуучу, адамлагъа кёрюнмей жашаучу, адам маталлы зат.

ЮЙДЕГИ ат. 1. Юйюр деген бла бир магъанада. *Уллу юйдеги. Беш башлы юйдеги.* 2. эвф. Эр кишини кзатыны. *Ахматны юйдегиси тюкенчиди.*

ЮЙДЕГИЛЕН эт. Кзатын ал, юйдегили бол. *Жаш юйдегиленгенди.*

ЮЙЛЕН эт. Юйдегилен деген бла бир магъанада. *Юйленген жаш. Кзарындашым былтыр юйленгенди.*

ЮЙЛЮ сыф. Кесиники, башха адам угъай. *Юйлю адам. △ Эшикли чычхан юйлю чычханны кзыстагъанлай. Юйлю уругъа ит чапмаз.*

ЮЙРЕ эт. 1. Кёбей, кёл бол. *Юйрюгюз юйресин. Эчки терк юйрейди.* 2. Кёп, кёпчю. *Тылы юйрейди.*

ЮЙРЕН эт. 1. Бир зат эте билирча бол. *Ариу жазаргза юйрен. Немец тилге юйрен.* 2. Жарау эт. *Чабаргза юйрен.*

ЮЙРЕНЧЕК: юйренчек бол юйренип къал.

ЮЙРЕТ эт. 1. Билдир, бир зат эте билирча эт. *Орус тилге юйрет. Футбол ойнаргза юйрет.* 2. Жаныуарлагъа упражненияла этдир. *Агны тепсерге юйретдиле. Кзаргзаны сёлеширге юйрет.* 3. Юйренчек этип кзой. *Гитче сабийлени ахча берип юйретген иги туюлдю. Амма жашчыкзны кзоюнуну юйретип кзойгзанды.*

ЮЙЮР ат. 1. Бир юйде

жашагъан ахлула (ата-ана эм аланы сабийлери). Уллу юйюр. Юйюрюнү таматасы. 2. кёч. Адамланы сейирлери бирге келишген къаууму. Россейни халкъларыны шуёх юйюрю. Ишчилени шуёх юйюрю. 3. Къауум (сёз ючюн, тилледе) Тюрк тиллени кзыпчакъ юйюрю. Кавказ-иберий тиллени адыг-абхаз юйюрю.

ЮЙЮРСЮН эт. Жараш, жерлеш. Биз элге жангы юйюр-суне келебиз.

ЮЙЮТ эт. 1. Жана тургъан отда неда газда кюйдюрюп, тюклерин кетер, тазала. Тууарны башын юйют. Тауукъну юйют. 2. кёч. Кюйдюрюп тауус. Отун болгъанчыгъыбызны юйютдюле.

ЮЛГЮ ат. 1. Бичиллик затны сураты. Пальтону юлгюсю. Бичиучю кёнчекни юлгюсюн алды. 2. кёч. Ушаргъа, аныча болургъа тийишли зат. Къайсынны жашауу бизге юлгюдю. Иги окъугъанладан юлгю алыргъа керекди. 2. пед. Шагъатлыкъ этген зат. Сёзлени жазылыуларына юлгюле. Тарых юлгюле.

ЮЛГЮЛЮ сыф. Бирсилеге юлгю боллукъ, иги. Юлгюлю адам. Юлгюлю окъуучу. Юлгюлю ишчи.

ЮЛГЮЛЮК: юлгюлюк бол тапсыз, уялырча болумгъа тюш. Юлгюлюк эт урушуп, тырман этип, абызырат, уялт.

ЮЛЕШ эт. 1. Юлюшле этип, юлюшлеге бёлюп бер. Ырысхы юлеш. Ахча юлеш. 2. Бёл, юлюш-юлюш эт. Бишлакъны экиге юлеш. Харбызны, тёртге юлешип, аллыбызгъа салдыла.

ЮЛЕШИУ ат мат. Арифме-

тиканы амалларындан бири. Керелеуню бла юлешиуню окъуп бошадыкъ.

ЮЛЛЕ ат. Тютюнню ичине къюуп ичер ючюн ишленген адыр. Аппа юллесине тютюн кзуйду. Юллени кзабындыр.

ЮЛЮШ ат. 1. Юлешинген, юлешинип берилген зат. Жер юлюш. Эт юлюш. Мал юлюш. 2. кёч. Къадар бла болгъан зат. Насып юлюшюбюз барды. Жашаудан юлюш алыргъа.

ЮЛЮШЛЕ эт. Юлеш деген бла бир магъанада. Учаны юлюшле.

ЮНГЮЧ ат. Тюккяхын деген бла бир магъанада. Юнгюч бла чёмючлюк агъачны кзазыу.

ЮРГЕ ат. Кенг чапыракълы, кбаты агъачлы терек. Юргеден этилген балта сап.

ЮРК эт. 1. Элгенип секир (малны юсюнден). Кзойла итден юркдюле. 2. кёч. Къач. Сиз бизден бош юркесиз.

ЮРКЕК сыф. Юркюучю. Юркек кзой. Юркек ат.

ЮРКЮТ эт. 1. Элгендир, къоркъут (малны). Кзойланы юркют. Атны юркют. 2. кёч. Кёлюн чыгъарып, кетерча эт. Еге ана сабийлени юркютдю. Ала жашны жыйындан юркютдюле.

ЮРЮЛ эт. Атыл, мыллык ат. Жыйылгъанла эшик таба юрюлдюле.

ЮС ат. 1. Затны огъары, ёрге жаны, тышы. Жерни юсю. Столну юсю. Юсюнгю жап. 2. Адамны кийген заты, кийими. Жашны юсю тазады. Аны юсю зыккылды.

ЮСЮНДЕН сонг. Иеликчи болушдагъы сёзле бла жү-

рюйдю. Ишни юсюнден. Айтылганны юсюнден.

ЮФГЮР эт. 1. «Уф» де, аууздан хауаны кюч бла чыгъар. *Отха юфгюр. Кюлню юфгюр. Юфгюрюп, отну ышыр. Къайнар сютню юфгюрюп уртла.* 2. Хауаны урдур, ур, къакъ. *Жел юфгюреди.* 3. дин. Дууа окъуп, адамгъа неда аны ауругъан жерине кёп кере «уф-ф» эт.

ЮЧ санчы сан. 1, 3 затны санын кёрюзтген санау, 3 деген тарихни аты. *Юч эл. Юч адам.* 2. пед. Окъуучу дерсде билими ючюн алычу орталыкъ багъа, *Математикада Асхат «юч», мен а «тёрт» алдыкъ.*

ЮЧАЯКЪ ат. Юсюне чоюн салырча ишленген, юч аякълы темир керек. *Ючаякъгъа эт къазанны орнатдыкъ.*

ЮЧГЮЛ сыф. Юч мюйюшю болгъан. *Ючгюл линейка. Ючгюл конверт.* □ **Ючгюл чапыракъ** мал ашлыкъ кырдык (клевер).

ЮЧЕУЛЕН къауум. сан. Юч адам биргелей. *Ючеулен урлукъ*

сала турадыла. Тамбла кзошха барлыкъла ючеуленбиз.

ЮЧЛЮ сыф. Юч жылы болгъан (тууарны, атны юсюнден). *Ючлю ёгюз. Ючлю ажир. Ючлю бугъа.*

ЮЧЮН сонг. Сылтауну, мурагъны билдиреди. *Айтыр ючюн Мен дерсге сени ючюн кеч болгъанма.*

ЮЧЮНЧЮ тизг. сан. Юч деген сёзден къуралгъан тизгинчи санау. *Ючюнчю тизгин. Ючюнчю бригада.*

ЮШ межд. Къанатлыны къыстагъанда айтылады. *Ынна тауукълагъа юш-юш эте айланады.*

ЮШЮ эт. 1. Сууукъ бек ётюу, сууукъ болуу. *Аязда юшюдюк. Бутларыбыз юшюдюле.* 2. Сууукъ ётюп, бузлап, жарасуз бол (битимлени, кёгетлени юсюнден). *Алмала юшюдюле. Картоф юшюгенди. Кюзлюкле юшюгендиле.*

БАШЛАРЫ

Ал сёзю	3
Сёзлени мағъаналарын анғылатыу	5
Сёзлюкню статьясыны кѣуралыуу	5
Сёзлюкде хайырланылгъан кѣысхартыула	6
Шарт белгиле	7
Малкъар алфавит эм харфлары атлары	7
А	8
Б	54
Г	82
ГЪ	89
Д	89
Е	94
Ж	98
З	123
И	126
К	130
КЪ	145
Л	178
М	179
Н	189
О	193
П	203
С	204
Т	227
У	254
Ф	260
Х	261
Ч	270
Ш	286
Ы	289
Э	292
Ю	300

Гузеев Ж. М.

Г Школьный толковый словарь балкарского языка: около 5000 слов.— Нальчик: Эльбрус, 2000.— 304 с.

ISBN 5-7680-1561-2

В словарь, предназначенный главным образом для учащихся старших классов средней школы, включено около 5000 общеупотребительных слов современного балкарского языка. При каждом из них даются грамматические и стилистические пометы. Слова иллюстрируются в основном словосочетаниями, пословицами и поговорками.

Г $\frac{4602030000-068}{M125(03)-2000}$ 74-2000

Учебное издание

Гузеев Жамал Магометович

ШКОЛЬНЫЙ ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ
БАЛКАРСКОГО ЯЗЫКА

На балкарском языке

Редактор *З. К. Гуртуева*

Художник *О. А. Погребняк*

Художественный редактор *Ю. М. Алиев*

Технические редакторы: *Л. Д. Жарашуева, Л. А. Тлупова*

Корректоры: *Р. А. Боттаева, М. М. Ульбашева*

ЛКБ № 6 от 01.10.96

Сдано в набор 13.09.2000. Подписано к печати 07.12.2000. Формат 84×108¹/₃₂. Бумага типографская № 2. Гарнитура школьная. Печать высокая. Усл. п. л. 15,96. Уч.-изд. л. 21,7. Тираж 1000 экз.
Заказ № 393

Издательство «Эльбрус»

Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года

Мининформпечати КБР

Нальчик, пр. Ленина, 33